AHMED CEVDET PAŞA

OSMANLI TARİHİ

TARİH-İ CEVDET

4

BİLİMİ
Yayınları Ltd. Şti.

AHMED CEVDET PAŞA

TARİH-İ CEVDET

CİLD 4

Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Klodfarer Caddesi No: 16/4
34400 Divanyolu - İSTANBUL
TELEFONLAR
0(212) 638 69 39-638 69 40
638 69 41 Telefax: 516 27 75

İşbu eserin sadeleştirilmesi Dündar Günday, tertib ve tanzimi Mümin Çevik tarafından yapılmıştır.

HATIRLATMA

Daha önce küçük boy
12 cild halinde basılan
Tarih-i Cevdet,
yeniden gözden geçirilerek
6 cild halinde neşredilmiştir.

Çevik Matbaacılık Tel: 501 30 19

İÇİNDEKİLER

1213 Yılı Olaylarının Devamı ... 1711
Mısır ve Berrüşşam Olayları ... 1717
İstanbul Olayları ... 1732
Lahsa Olayları ... 1734
Çeşitli Olaylar ... 1737
1214 Yılının Olayları ... 1739
Avrupa Devletlerine Dair Bazı Olaylar ... 1745
Kış Olayları ... 1746
Haydar Ali Han ile Tipu Sultan'ın Hal Tercümeleri ... 1751
Mısır Olayları ... 1754
Mısır'ın Durumu ... 1772
1215 Yılı Olayları ... 1776
İstanbul Olayları ... 1783
Rumeli Olayları ... 1784
Ölümler ... 1786
Kış Olayları ... 1788
Avrupa Devletlerinin Durumu ve Bazı Mısır Olayları ... 1790
1216 Yılı Olayları ... 1804
Bazı İstanbul Olayları ... 1807
İskenderiye'nin Zaptı ve Diğer Olaylar ... 1808
Avrupa Genel Barışı ... 1814
Bazı Olaylar ... 1818
Rumeli'nin Durumu ... 1820
Deniz ve Kara Kuvvetlerine Dair Bazı Bilgiler ... 1826
1217 Yılı Olayları ... 1827
Rumeli Olayları ... 1828
Bazı İstanbul Olayları ... 1831
Irak Olayları ... 1835
Çeşitli Olaylar ... 1840
İngilizlerin İskenderiye'den Çıkmaları ve Fransa ile Aralarının Açılması ... 1844

Vehabi Mezhebinin Zuhuru ve İntişarı ... 1849
1218 Senesi Olayları ... 1872
Mısır'ın İhtilâl Durumu ve Diğer Olaylar ... 1879
Şam ve Irak Olayları ... 1896
Mısır Olaylarının Kalıntısı ... 1900
Rumeli Olayları ... 1911
Bazı Anadolu Olayları ... 1913
Avrupanın Durumu ... 1915
Kış Olayları ... 1917
Vefat Eden Önemli Kimseler ... 1919
1219 Yılı Olayları ... 1923
Suriye Olayları ... 1925
Vehâbilerin Bazı Hâl ve Hareketleri ... 1929
Mısır Olayları ... 1930
Bazı Arabistan Olayları ve Hacıların Durumu ... 1933
Rumeli Olayları ... 1935
Bazı İstanbul Olayları ... 1938
Tersâne Defterdarlığının Kuruluşu ... 1939
Askeriyenin Durumu Hakkında Bazı Düşünceler ... 1940
H 1219 Senesinden Kalan Olaylar ... 1952
1220 Yılı Olayları ... 1963
Osmanlı Devletine Dair Bazı Olaylar ... 1967
Çeşitli Olaylar ... 1976
Avrupa Olayları ... 1979
1221 Yılı Olayları ... 1991
Avrupa Olayları ... 1995
Arabistan Olayları ... 2015
Avrupa Olayları ... 2023
Osmanlı Devleti Olayları ... 2028
Arabistan'ın Durumu ... 2050
1222 Yılı Olayları ... 2052
Vefat Edenler ... 2056
Osmanlı Ordusu'nun Hareketi ... 2059
Sultan Selim'in Tahttan İndirilmesini Hazırlayan Olayların Başlangıcı ... 2063
Yamakların İsyanı ve Kabakçı Olayının Çıkışı ... 2073

Sultan Dördüncü Mustafa'nın Tahta Çıkışı ve Diğer Olaylar 2090
Osmanlı Ordusu'na Dair Bazı Olaylar ve Yeni Tayinler 2099
İstanbul Olayları 2104
Kuyruklu Yıldızın Doğuşu 2119
Kış Olayları 2119
Avrupa Olayları ve Bazı Devletler ile Osmanlı İmparatorluğunun Münasebet ve Muameleleri 2126
Sonuç 2138
1223 Senesi Olayları 2160
Mevcut Durumun Özeti 2173
Hâdisenin Devamı 2182
İlâve 2209
Şehid Padişahın Hal Tercemesi 2212
Sultan Selim Devri Sadrazam ve Şeyhülislâmları 2216
Suçlulara Verilen Cezalar ve Diğer Bazı İcraat ve Tayinler 2218

1213 YILI OLAYLARININ DEVAMI

Daha önce de söylendiği gibi, General Bonapart Mısır'ı işgal etmiş olduğundan, Osmanlı Devleti de Fransa Cumhuriyeti'ne harp açmış ve bazı Avrupa devletleriyle, özellikle İngiltere ve Rusya ile, Fransa aleyhine ittifak anlaşması yapmaya karar vermişti.

Hatta sadrazamlardan İsmet Beyefendi ile Reisülküttap Âtıf Efendi bu iş için görevlendirilmişlerdi. Gerçi daha durum tam belli olmamışsa da, esas üzerinde anlaşarak üç devletin birlikte Fransa aleyhine hareket etmeleri kararlaştırıldı. Bu arada Karadeniz'deki Rus donanmasının Akdeniz'e geçmek üzere Boğaz'a gelmiş olduğu, Rusya elçisi Tamara tarafından haber verildi. Hemen bunun üzerine, sadaret değişikliği günü, İsmet Bey ve Reis Efendi, Bebek Bahçesi'nde Tamara ile konuşarak Rus donanmasının ne şekilde hareket edeceği müzakere olunmuştur.

Rebiülevvelin yirmi dördünde de, adı geçen Rus donanması Karadeniz Boğazı'ndan girerek Büyükdere'de demirlemişti. Bu donanma Osmanlı donanması ile anlaşmış olarak hareket etmek üzere Akdeniz'e çıkacağından hareket tarzları hakkında birçok defa Reis Efendi ile Rus elçisi ve amirali ve İngiliz maslahatgüzarı aralarında konuşmalar ve haberleşmeler devam etti.

İngilizlerin derdi, kendilerinin göz diktiği Mısır'ın; Rusların asıl maksatları da Yunan adalarının kurtarılması olduğundan, İngiliz maslahatgüzarı, Fransa donanması her ne kadar yenilgiye uğratılmış ise de Nelson'un yanında ince donanma olmadığından İskenderiye limanına giremiyerek Fransız gemileri yakılamadı. Ebuhur'dan bazı Fransız gemileri kaçarak Fransa'ya gitti. Halbuki İskenderiye kıyılarını kuşatan İngiliz gemilerinin de onarım dolayısıyla veya fırtınanın yakınlığı sebebiyle bir yana gitmeleri ihtimali vardır. Bu arada Fransızların İskenderiye'ye yetişip yardım etmeleri mümkündür. O vakit iş güçleşir diyerek, Osmanlı ve Rus donanmalarının hemen biraz kara askeriyle İskenderiye'ye gidip limandaki Fransız gemilerinin yakılmasının ve karaya asker çıkarılarak İskenderiye'nin temizlenmesinin yapılacak ilk iş olduğunu söyledi. Ruslar da, «Fransızların İskenderiye limanında kalan harp gemileri biraz küçük gemilerden ibarettir ve mevsim icabı Mısır açıklarında ince donanma gezdirmek zordur. Halbuki Fransızlar, Arnavutluk ve Mora taraflarına saldırabilirler. Buradaki donanmaların hemen Yunan adalarının Fransızlar elinden alınıp kurtarılması için Korfu Körfezi'ne doğru git-

meleri ve Nelson tarafından yardıma ihtiyaç gösterilirse o zaman bu donanmalardan bir miktarının ayrılarak o tarafa gönderilmesinin uygun olacağını» belirtti.

Konuşmaların sonunda, Osmanlı donanması ile Rus donanmasından birer ikişer firkateyn ve kuvvet ayrılarak Osmanlılar tarafından tertip olunan on parça şalope ile beraber Rodos'a ve oradan Rodoslu Muratzade Hasan Kaptan maiyetinde İskenderiye'ye varıp karaya asker çıkararak İskenderiye'nin ele geçirilmesine çalışılmak ve kalan gemiler Korfu tarafına gönderilmek üzere karar verilmiş. Bunun için Rebiyülâhirin sekizinci günü Rus donanması Büyükdere'den ayrılarak Marmara'ya hareket etti. Ertesi gün de Beşiktaş önlerinde demir atmış bulunan küçüklü büyüklü otuz parça Osmanlı gemisi ona uyup Akdeniz Boğazı'nda demirlemiş olan Osmanlı donanmasına katılarak, Osmanlı kaptanlarından Kadri Bey'in yönetiminde bulundukları halde Korfu'ya doğru yola çıktılar.

Divan-ı Hümayun hâcegânından Mahmut Raif Efendi, ki önceleri sadrazam mektupçusu kalfalarından iken, Moralı Yusuf Âgâh Efendi elçi olarak Londra'ya gönderildiğinde o da, başkâtip seçilerek birlikte yollanmış, Mahmut Raif Efendi orada yabancı dil öğrenip coğrafya üzerinde çalışmış, döndüğünde de asıl onun koruyucusu olan İbrahim Nesim Efendi'nin sadrazam kethüdalığında bulunması hasebiyle divan-ı âli efendileri arasına sokulmuştu. İşte, Osmanlı donanmasında Avrupa politikasından anlayan birisinin bulunması gerekince bu adam müsteşarlıkla Osmanlı donanması kumandanının maiyetine verilerek gönderilmiştir. Tepedelenli Ali Paşa da, Arnavutluk kıyılarının korunmasına ve o kıyılarda Venediklilerin elinden Fransızların eline geçmiş olan yerlerin karadan zaptedilmesi için görevlendirilmişti. Rus donanması birkaç küçük gemiden başka beş parça büyük kapak kaldırır kalyonla altı parça firkateynden ibaretti.

Osmanlıların gerek bu kez İstanbul'dan gelen ve gerek Akdeniz Boğazı'nda bulunan donanmalarında şalope ve kırlangıç gibi küçük gemilerden ve İngiliz donanmasının yanına gönderilen iki korvetten ayrı olarak altı parça kalyon ve dokuz parça firkateynle dört tane korvet vardı.

Bu sıralarda İngiltere tarafından Osmanlılara otuz parça top, bin tane karabina, beş yüz varil barut, birçok mühendis ve köprü avadanlıkları, araba beygiri koşumları ve demir döküm işlerine dair çeşitli âletler verilip gönderilmiştir. Cemaziyelevvelin on beşinci perşembe günü yeni sadrazam Ziya Yusuf Paşa'nın İstanbul'a gelmesi gerçekleşti. O gün Üsküdar'daki Mehmet Paşa konağında ziyafet düzenlenerek Şeyhülislâm Âşir Efendi, Kaymakam Derviş Paşa, Rumeli ve Anadolu kazaskeri, nakibüleşref ve diğer devlet erkânıyle saltanat ileri gelenleri ve ocakların subayları ve başkaca hazır bulunması gerekenlerin toplanmasıyla karşı-

lama töreni yapıldı. Sonra yeni Sadrazamla Şeyhülislâm saraya gidip Hırka-i Şerif Odası'nda Padişahın huzuruna çıkarak ondan sonra yapılagelen merasim gereğince Bâbıâli'ye gelmişlerdir.

Yusuf Paşa'nın sadrazamlığına Sürûri Efendi tam tarih olmak üzere: «Pâdişeh maderde buldu mührüne lâyık güher» mısraını; Battal Hüseyin Paşazâde Tayyar Paşa da noktasız harflerden «Nokta sığmaz hâsılı Tayyâr bu târihe hiç / Nurdur Yusuf Ziyâ Pâşâ ki verdi sadra fer,» tarihini söylemişlerdir.

Aslında Gürcü olan Koca Yusuf Paşa'nın iki defa sadrazam ve başkumandan olması gibi, yine Gürcü olan bu Ziya Yusuf Paşa'nın da iki defa sadrazam ve başkumandan olması çok az görülebilecek bir tesadüftür.

Bu sıralarda Mısır üzerine gidecek olan ordunun hazırlıklarının tamamlanmasına çalışılmaktaydı. Mısır kurtarıldığında Mısır defterdarı olmak üzere Abdülkerim Efendi'nin damadı Mehmet Efendi Mısır ordusu defterdarı tayin edilerek Mısır başkumandanının maiyetine gönderilmiştir.

Mısır'ın istilâsı Sultan Selim'e çok fazla tesir etti. Bunun için tarihçi Vâsıf Efendi Bâbıâli'ye çağrılarak teselli edici bir şey yazması hakkında emir verildi. Vâsıf Efendi de hemen zihninde tuttuğu tarih olaylarından özetliyerek bir cüz kadar bir risale hazırlayıp sunmuştur. Bu risalede müslümanların uğrayıp da savuşturmuş oldukları ibret verici büyük hadiseleri teşelli edici bir şekilde sayıp döktü. Sonunda da, «Kölemenler Mısır'ın bunca hasılatını ve büyük gelirlerini canlarının çektiği yola harcadıklarından başka, fetih sırasında Mekke ve Medine halkına ayrılan mahsullerle Devlete gönderilmesi âdet haline gelmiş olan malları bile çeşitli hilelerle çürütüyorlar. Memleketin bu gibi zorbalar elinde bulunması hasebiyle, gerekli yerlerin kuvvetlendirilmemiş olması da, bu şekilde birden bire istilâsına sebep oldu. Osmanlılar tam bir gayret ve doğru bir gidişle Mısır'ı ele geçirmeyi başarırsa yeni baştan büyük kazançlara sahip bir ülke olarak beylerin ve kölelerin soyunu kurutarak sınırları kapatıp kaleleri sağlamlaştırdıktan sonra Mısır ülkesini üç eyalet sayıp tedbirli bir vezirle iki beylerbeyinin yönetimine vermeli. Halbuki Mısır'daki dereceler yirmi dört beye inhisar ediyordu. Devlet kapısında yetişmiş ileri gelenlere ve ocaklılara üç yılda bir değiştirme yolu ile vermek ve halen Basra'daki gibi küçük bir donanma da İskenderiye'de bulundurmak suretiyle Mısır kaynaklarının hepsi başka yerlere gitmeden devlet hazinesine sağlanır. Düşmanların Mısır'a çıkmaları da bu güzel şeklin uygulanmasına küçük bir vesile olmuş olur,» diyerek sözlerini bitirmiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya ve İngiltere arasında ele alınan ittifak muahedesinin konuşmaları bu sırada sona erdi. Bu konuşmada görevlendirilmiş olan İsmet Beyefendi'ye, armağan olarak, Rumeli Sadareti rütbesi verilmiştir. Fakat daha anlaşmalar iki tarafça imzalanmadan Osmanlı Devleti ile Rusya donanmalarının Akdeniz'de ittifak başarıları haberi alınmıştır.

Şöyle ki: Yukarıda söylendiği gibi, iki donanma birlikte Akdeniz'e yelken açtılar. Ancak daha önce Yunan adaları halkının isteyip çağırmasını gerektiren meziyetler yazılarak basılı beyannameler yayınlanmıştı. Donanmalar önce Çuka adasını ele geçirdiler. Orada bulunan bir Fransız teknesine el koymaları üzerine Zanta ve Kefalonya adaları halkı aralarında koruyucu olarak bulunan Fransız askerini bağlı olarak Mora valisine gönderdiler. Bunun üzerine bu iki ada da savaş yapılmadan ele geçmiştir.

Tepedelenli Ali Paşa da Delonya yakınlarında Fransızlarla biraz savaştıktan sonra, Cemaziyelevvelin ortalarında, oğlu Muhtar Paşa'yı altı bin süvari ile gönderip kendisi de iki bin piyadeyle arkasından giderek Preveze çevresinde toplanan Fransızlara saldırdı. Savaştan galip çıkan Ali Paşa, ölüm kılıcından kurtulan Fransızları bir general ile beraber esir aldı. Bu esirleri, öldürülmüş müslümanların kafaları ellerinde olduğu halde, İstanbul'a takdim eden Ali Paşa, yüksek vezirlik rütbesiyle mükâfatlandırılmıştır.

İşte bu şekilde Preveze, Parga, Vinçe ve Poterinto adlı dört kale Osmanlıların eline geçmiştir. Bu sıralarda ittifak halindeki iki devletin donanmaları da Korfu adasını alarak kale içindeki birçok silâh ve eşyadan başka üç yüz yirmi parça tunç ve yüz seksen dört parça demir top, yirmi bir tane tunç obüs, doksan iki tane tunç ve on üç adet demir havan bulunmuştur.

Bu sırada, Mısır'daki Fransız ordusundan elli kişi kadarı Bonapart'ın izniyle Fransa'ya dönmek üzere Osmanlıların idaresi altındaki devletlerden birisinin gemisine binerek Korfu adasına yahut Venedik Körfezi'ndeki Ankara limanına gidecekken yolda hava bozduğundan gemi kaptanı Fransızları Sefenos adasına çıkarıp bıraktı. Vaziyet gizlice ada halkına bildirildiğinde halk orada iş icabı bulunan Hasan Çavuş'la anlaşarak Fransızları yakalayıp esir ettiler. Cemaziyelâhirin başlarında bunları İstanbul'a getirdiklerinde Hasan Çavuş'la iki nefer adamına çelenkle kürk ve hediyeler, Sefenos Kocabaşısıyle gemi kaptanına samur kürkle bahşiş ve sayıları yirmi bir olan gemi tayfalarına birer kaputla yine çeşitli hediyeler dağıtılmış ve bu şekilde, hıristiyanlardan olup da Osmanlı Devleti'nin merkezinde Osmanlılara bağlı ve doğru dürüst oturanlarına mükâfat örnekleri gösterilmiştir.

Osmanlılarla Rusya ve İngiltere aralarında yukarıda görüldüğü gibi, hazırlanmakta olan ittifak anlaşması bu sıralarda sona erdi. Bu anlaşma Recebin yirmi altısında Rusya ve yirmi sekizinde de İngiltere tarafından imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti, Fransa seferi için ülkenin her tarafından asker toplamaya çalışıyordu. Bu sırada Selânik'te sefere gitmek istemeyen bazı zorbalar çıkıp Vidin'deki Pasbanoğlu takımına özenerek içlerinden birisini nâzır ve bir diğerini âyan saymak gibi eşkiyaca tavırlar takınmaya yeltendiler. Bunun üzerine Selânik valisi Ebubekir Paşa dışardan üç bin kadar sekban çağırarak kendi adamlarıyla birlikte eşkiya üzerine yürüdü. Dokuz gün dokuz gece süren vuruşmada eşkiyadan iki yüz kadarı öldürülmüş, ön ayak olanlardan bazıları yakalanarak karışıklık bastırılmıştır.

Bu Selânik vakası zaten küçük bir şeydi. Ancak öyle çarçabuk bastırılmamış olsaydı, böyle karışık bir zamanda, o da Pasbanoğlu işi gibi büyük bir problem olurdu. Bundan dolayı küçük bir kıvılcım halindeyken söndürülmesi sevinç uyandırmıştır.

Önceleri, Fransızlara karşı savaş açıldığı sıralarda Fas Hâkimine Padişah tarafından mektup gönderilmişti. Şimdi de aynı yerde durumu bildiren bir mektup ulaştırılarak, İngilizlerin elinde olan Cebeltere'ye zahire naklinin önlenmesi, İngilizlerin o taraflardaki ticaretinin kolaylaştırılması, bununla beraber Fransızlar tarafından zahire ihracının yasaklanması hususları hatırlatıldı. Yine bu anlaşmalarda batı adaları ocaklarına da buyruklar ulaştırılmıştır.

Bunun dışında, Rus elçisiyle düzenlenen bir gizli anlaşmaya göre, gerekip te Osmanlılar tarafından istenince Osmanlı topraklarına girerek iki devletin kararıyle hareket etmek üzere Rusya seksen bin kişilik bir ordu hazırlayacak; bu ordunun Turla nehrinin sağına geçtiği günden itibaren Osmanlılar tarafından beslenmesi taahhüt olunmuştur.

Politikanın garip cilvelerindendir ki, önceleri Osmanlılar, Rusya ve Avusturya'dan emniyet görmiyerek bunlara karşı, ihtiyaç duyulduğu zaman, Fransızlardan iâne ve yardım umarken, az bir zaman içinde Avrupa siyaseti değişerek Osmanlı Devleti, bir yandan İngiltere'nin yardımıyle Mısır'ı Fransızların istilasından kurtarmaya çalıştığı halde, bir yandan da Rumeli topraklarının korunması için en çok gocunduğu Rusya'dan yardım istemeye muhtaç olmuştur.

Küçük İspanya, yani Sicilya ve Korsika Devleti de Osmanlılarla ittifak yapmaya istekli olduğundan, bu sıralarda İsmet Bey ve Reis Efendi Sicilyateyn elçisi Kostantin Lodof ile anlaşmanın maddelerini konuşmaya memur oldular.

Yine bu sıralarda câhillerden nâip çalıştırılmayıp kadılıklara ehil ve erbabı olanlar seçilmek ve imtihansız mülâzimlik verilmemek, yetimlerin malları vasiye bırakılmayıp bedestene konmak, şeriata göre halledilmiş dâvalara yeniden bakılmamak, imamlık ve hatiplik işleri ehil olmayanlara verilmemek gibi bazı hayırlı nizamnameler konuldu. Her yıl Osmanlı Devleti tarafından yenilenmekte olan Kâbe örtüsü, şimdiye kadar Kahire'de dokunup hazırlanarak Kâbe'ye Mısır hocalarıyla gönderile gelmiş ise de, Mısır'ın Fransızların elinde bulunmasından dolayı bu yıl İstanbul'da dokunması gerektiğinden Sultanahmet Câmisi'nin şadırvan avlusunda hazırlanmaya başlanmıştı. Hazırlama işi bu sıralarda sona erdiğinden Recebin on birinci günü törenle saraya götürülüp ertesi perşembe günü Sürre Alayı ile beraber Üsküdar'a geçirildi.

Önceleri Mısır Seraskerliğinin Cezzâr Paşa'ya verilmesi düşünülmüşken, ondan vaz geçilerek, bu iş Şam valisi İbrahim Paşa'ya verildi. Cezzâr Paşa da kıyılar komutanlığı ile görevlendirilmişti. Ancak Cezzar Paşa tarafından, İbrahim Paşa'nın kötülükleri belirtilerek, Seraskerliğin ondan çevrilmesi yolunda yazılar gönderildi. Ayrıca Cezzar'ın o bölgelerdeki bilinen tesiri gözönünde bulundurularak, durum gereğince, Mısır Seraskerliğini yalnız onun yapabileceği düşünüldü. Recebin on yedinci günü İbrahim Paşa azledilerek Hicaz, Şam ve dolayları, Trablus eyaletleri, Kudüs ve Nablus sancakları Kumandanlığı ve Mısır Seraskerliği Cezzar Paşa'ya verildi. Sonra bizzat kendisinin veyahut kuvvetli bir kumandanla birlikte Mısır'ın kurtarılması işine girişmesi hakkındaki Padişah emri ve tavsiyesi bildirildi. Bu cümleden olarak Padişahın kendisine ait kürklerden bir elbiselik samur kürk, mücevher saplı bir pala ve pırlanta ile süslenmiş bir çift piştov gönderildi.

Bir de Tırhala sancağı mutasarrıfı Köse Mustafa Paşa, hazırlanan bir fırkaya kumandan seçilerek, İstanbul'dan deniz yoluyla gönderilecek top, cephane ve diğer askerî araçlar yanına varınca, yanında bulunan askerlerle gemilere binerek doğru Mekri limanına ve oradan İskenderiye yakasına geçip Cezzar Paşa ile haberleşerek Mısır'a varmak üzere görevlendirildi.

Çok zamandan beri Büyük Tezkerecilikte çalışan Ârif Efendi, —ki Ulu Ârif Efendi diye bilinir— Yekhan Sultan'ın kethüdalığında da çalışmıştı. Şaban ayının ilk gününde Büyük Tezkerecilikten alınarak yerine Küçük Tezkereci Avni Efendi tayin edildi.

Faik Efendi mecmuasında ve Sefinetü'n-Rüesa ekinde der ki: Ulu Ârif Efendi, Büyük Tezkereci iken şâir Pertev Efendi, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'yı —ki bir gözü kördü— anlatan bir kaside yazdı. «Dil-i gam dîdenin bir dahi handan olduğun gördük». «O nâşâdın hele bir kerre şâdan olduğun gördük» beyti ile başlayan kasideyi işaret ettiğimiz adama

sunmak için Ârif Efendi'ye vermiş. O da dikkatli ve usta bir şâir olduğu halde basireti bağlanarak hiç düşünmeden kasideyi Ziya Paşa'ya verip, siz şâir olduğunuz için güzel okursunuz, okuyun da dinleyelim, dediği için Ârif Efendi onun önünde okuyup bitirdiği halde taviz nüktesinin farkına varmadı. Kasidenin sonunda Ziya Paşa gücendiğinden, maşallah bu Pertev Efendi güzel şâirmiş. Çünkü bizden bahşiş umarak yazdığı kasideye kafiye bulamayıp körlüğümüzü yüzümüze vuracak yakışıksız bir söz seçmiş. Değeri belli oldu. Fakat siz şâir olduğunuz halde seçip ayıramıyarak önümüze sürmeniz ve özellikle bunu okumanızda bir kasıt bulunduğuna şüphe kalmadı, diyerek yüz ekşitti. Ve Pertev Efendi'ye bahşiş vermediği gibi Ârif Efendi'yi Tezkerecilikten ayırdı. Bu Ulu Ârif Efendi tatlı dilli, zeki ve anlayışlı, usta bir şâir idi. Aslında İstanbul Ağası yazıcılığından çıkmıştı. Oradayken bir gün İstanbul Ağası bulunan İdris Ağa'ya söz arasında, arefe günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara olur, dediği için buna kızan Ağa onu azletti. Fakat kendisi bu maddeyi başka şekilde anlatarak derdi ki, Ağanın önünde bu meşhur sözü söylerken yanıldığımı hatırlayarak, arefe günü yalan söyleyen bayram günü yine söyler, dedim. Böyle söylemişken bağışlaması mümkün olmayıp zorla beni işten çıkardı. Adı geçen Efendi böylece bu hatasını onardı. Ama Yusuf Paşa meselesinde bir şey bulamadı. Bu basiretsizliği yüklendi. Allah kusurunu bağışlasın.

MISIR VE BERRÜŞŞAM OLAYLARI

Fransızların Mısır'ı istilâ eyledikleri haberi Mekke ve Medine'ye ulaştığında halk pek çok üzüldü. Mekke dolaylarından Şeyh Keylani-i Mağribi de halka vaaz ve nasihat ederek cihadı öven bir kitap yazıp müslümanları savaş için paçaları sıvamaya çağırdı. Bunun üzerine altı yüz müslüman yiğidi zafere hazırlandı. Mağripli Merkum da bunların başına geçti. Mısır gazası için niyetlenerek Recep ayında Cidde'den ayrıldıklarında Yenbû halkından ve Mağrip ülkesi erkeklerinden birçok kimse onlara katıldı. Sonra Said tarafına geçerek Fransızlarla hemen savaşa tutuşmuşlarsa da öyle başı bozuk askerle düzenli askerlerin ateşine akrşı koymak kabil olmadığından hepsi hezimete uğrayarak dağılmışlardır. Bunun yanında Fransızlar da gerek daha önce Murad Bey'le yaptıkları savaşlarda, gerek böyle ufak tefek vuruşmalarda epeyce asker kaybetmişlerdi. Gerçi Murat Bey'in Mısır'da kalan kalyonlarından ve hıristiyan tayfasından bir miktarı Şaban ayının ilk günlerinde Fransa askerlik hizmetlerine alınarak eksikler tamamlanmaya çalışılmış ise de Fransa'dan istedikleri yardım gelemediği için Mısır'daki Fransız askeri günden güne azalıyordu. Ayrıca bu sıralarda veba salgınından hayli Fransız kırılmakla Bonapart'ın kuvveti devamlı düşüyordu. Hatta bir ara Salihiye'deki

Fransız askeri geri gönderilmişti. Halbuki bunlar geri gider gitmez on bin askerle İbrahim Bey'in o tarafa yöneldiği haberi alınmıştı.

Osmanlı Devleti ise Fransızların hakkından gelmek üzere karadan ve denizden büyük hazırlıklara girişmiş olup yavaş yavaş Cezzar Paşa ordusunu kuvvetlendiriyordu. Cezzar Paşa da zaten o bölgede nüfuz ve kuvvet sahibi bir kimse olduğu gibi şimdi de, anlatıldığı veçhile, Mısır Seraskerliği ünvanıyle beraber bütün Şam ve Berrüşşam ülkeleri kendi emrine verildiğinden Fransızlardan öc almak üzere hazırlanıyordu.

Gerçi Bonapart Mısır topraklarını zaptürapt altında tutarak; Cezzar Paşa ile Mısır kumandanlarının söyledikleri hep yalandır, Fransızlar Osmanlılarla anlaşmışlardır, diyerek müslüman halkı aldata gelmiş ise de; onun bu sözlerinin hep yalan olduğu herkes tarafından bilindiğinden Mısır halkı, kendilerini esirlikten kurtarmak üzere Şam tarafından Devlet ordusunun gelmesini dört gözle bekliyordu. Kaldı ki, Fransızlar Mısır'ı hükümleri ve galibiyetleri altına almış oldukları halde denizleri İngilizler kuşattığından, kendileri de Mısır'da çevrilmiş gibi olup Bonapart Avrupa politikasından ve İstanbul'un tutumundan haberdar olamıyordu. Bunun üzerine Bonapart, Boşam adlı bir Fransıza özel talimat vererek, yukarıda söylendiği gibi, İskenderiye'deki Riyâle-i hümâyuna bindirdi. Gemi süvarisi İdris Kaptan'la beraber bunlar İstanbul'a gitmek üzere İskenderiye limanından çıkarılmıştır.

Bonapart'ın Boşam'a vermiş olduğunu söylediğimiz talimatın maddeleri özet olarak şöyle:

Riyâle-i hümâyuna binerek Kıbrıs'a varıp orada mahpus olan Fransa konsolosuyla diğer Fransızların Dimyat'a gönderilmelerini İdris Kaptanla beraber Kıbrıs muhafızına teklif eyle. Hemen orada iken Şam tarafındaki durumları, İngiliz ve Rus donanmalarıyle Osmanlı donanmasının hareketlerini, Korfu'nun halini, İstanbul'un ve Pasbanoğlu'nun hâvâdisini, bir aydır Ebuhur kıyılarında vakit geçiren ve Hasan Bey'in kumandası altında bulunan ince donanmanın hallerini ve tavırlarını ve Avrupa hakkında yayılan haberleri araştır. Yolculuk sırasında küçük kayıklarla bana tahkikatını bildir. İstanbul'a vardığında elçimizle konuşarak onunla birlikte Osmanlı Devleti'ni ikna etmeye çalış. Şam'da tutuklanan Fransızların salıverilmesini ısrarla teklif et. Mısır'ı ele geçirmekten maksadımızın sadece Kölemenlerle İngilizlere haddini bildirmekten ibaret olduğunu söyle. Bir de Avusturya ve Rusya İmparatorlarının, Osmanlı Devleti'nin topraklarını bölüşme konusundaki niyetlerine karşı koymak düşüncesinde olduğumuzu anlat. Eğer elçimiz hapsedilmiş ise İngiliz elçisiyle konuşmaya çalış. Daha sonra Mısır'a dönerek şimdiki halde Osmanlı Devletindeki savaş durumu vaziyetiyle mülkî durumlar hakkında bilgi getir. Fransızlar Mısır'ı terk edecekler mi, denilirse, iki İmpara-

tor Pasbanoğlu'nun isyanına son verip Rumelideki Osmanlı topraklarını paylaşma sevdasından vaz geçerlerse Fransızlar da Mısır'ı terk edecekler, de. Osmanlı Devleti'ni bu iki imparatorun suikasdından kurtarmak için lâzım gelen harekette kusur olunmayacaktır. Fakat mahpus olan Fransızların bırakılıvermesi, bu maddenin sonuçlandırılmasına esas sayılacaktır. Mahkûmlar bırakılmazlarsa, Şam'a saldırmayacağıma dair kefil olmayacağınızı ve siz de tutuklanırsanız yağmalama yoluna gideceğimi ilân et. Viyana yoluyla Paris'e bir posta çıkarıp gereken hususları halka bildir. Eğer Osmanlılar şimdiye kadar savaş açmamışlarsa Mısırlılarla diğer Osmanlı ülkeleri arasında ticaretin serbestçe yapılması dileğini bildirmek için gitmiş olacaksın. Eğer harp ilân edilip de elçimiz hapsolunmuşsa barışın sağlanmasına Fransızların gönüllü bulunduğuna delil olmak üzere Riyâle-i hümâyunun geri verildiğini söyleyerek hakkımızda İngiltere ve Rusya'nın atıp tuttuklarını yalanlayacaksın.

Halbuki Boşam, Riyâle-i Hümâyun ile denize açılır açılmaz kuşatma görevlisi Terobriç adındaki İngiliz kaptanı tarafından yakalanarak muhafaza altında İstanbul'a gönderilmiştir. Terobriç tarafından Ramazanın ilk günlerinde İstanbul'daki İngiliz elçisine gönderilen mektupta «Padişah gemilerinden Riyâle gemisinin İskenderiye limanından geceleyin çıkmak niyetinde olduğunu duyduğunda, gece vakti gemi geçirtmem diye haber gönderdiğinden, o tedbiri şimdilik kaldırmak gerekti. Ve Riyâle-i Hümâyunla Rodos'a kadar gitmek üzere bir gemi görevlendirilip İdris Kaptan'a lâzım gelen zahirenin verilmesinde de kusur olunmadı. Gemide bulunan Boşam adlı Fransız tutuklandı. Boşam casus gibi bir şahıs olduğundan asılarak cezalandırılması gerekirdi. Ancak bu adam hakkında Osmanlı Devleti'nin düşüncesi ne ise onun yerine getirilmesi için bu defa İstanbul'a gönderildi» diye yazılmıştır.

İşte Bonapart'ın bu düşünceleri görüldüğü gibi bir fayda sağlıyamadı. Kendisine göre biraz daha Mısır'da durabilmek için Cezzar Paşa'yı da bir aralık ezmekten başka çâre kalmamıştı. Çünkü, anlatıldığı gibi, Murat Bey'i ve ondan sonra Şeyh Keylâni ile gelen Hicaz askerlerini dağıttı. Gerçi Hicaz askeri yenilgiden sonra Cürca nahiyesine çekilerek birkaç defa daha Fransızlarla vuruşmuşlarsa da az kaldıkları için birşey yapamayacakları anlaşıldığından Bonapart'ın o yönden korkusu kalmadı. Fakat Cezzar Paşa'dan çok çekindiği için o tarafta devlet ordusu kuvvetlenip de Mısır'a saldırmadan önce kendisi Cezzar Paşa'nın ordusunu bozarak Şam tarafını ele geçirmeye karar vererek, aşağıda söyleneceği gibi, hemen askerini toparlayıp Berrüşşam istikametinde saldırıya geçmiştir.

Şöyle ki: «Bonapart Şam taraflarına gitmek üzere yol hazırlıklarına girişerek Belbis ve Sâlihiye'de silâh ve yiyecek toplatıp takım takım asker yollamaya başladı. Kendisi de harekete geçmek için askerlerine son

emrini vermişken durum Cezzar Ahmet Paşa tarafından duyuldu. Hemen o da bir yandan Akkâ kalesi donatımını tamamladı; bir yandan da Hayfa ve Yafa taraflarına top ve asker gönderip oraları kuvvetlendirerek askerin önünde Ariş kalesine kadar geldi ve savunmaya hazırlandı.

Şabanın sonunda Bonapart'ın ordusu Belbis ve Sâlihiye tarafında toplanarak harekete hazır duruma geldiği gibi, Dimyat muhâfızı General Kleber de o taraflardaki Fransız askerlerini kumandası altına alarak Katya yoluyla harekete geçti. İskenderiye limanındaki Fransız gemileri de kıyı boyundan gitmek üzere hazırlandı. Mısır kalesine de yeteri kadar asker bırakılıp sonunda Bonapart'ın emrine hazır olundu. Sonra Ramazanın başlarında Divan üyesi olan âlimleri, Mısır kadısı Paşmakçızâde Efendi ile daha önce Hac Emiri seçilen Mustafa Kethüda'yı, yeniçeri ağasını, zaptiye ve ihtisap memurlarını ve başka kimler gerekiyorsa onları çağırarak bir toplantı yapıp hepsine hitaben; «Benim kılıcımdan kaçan Kölemenler Cezzar Paşa'ya sığındı. O da onlara asker yardımında bulunduğundan bu tarafa gelip de adam öldürmek ve şehirleri yakıp yıkmak için Ariş'te toplanmışlar. Bu ise benim gayretime dokunuyor. Cenab-ı Hak'tan hayırlı kılmasını diledikten sonra azmettim ki o tarafa gideyim. Allah'ın yardımıyle onları başkalarına ibret olacak şekilde uslandırıp ülkeyi de her türlü belâlarından kurtarayım. Ey burada bulunanlar! Size de lâzım olan budur ki, memleketin âsâyiş ve emniyetine karşı titizlik gösterin. Bir iki aya kadar gidip gelirim. Eğer arkamda, askere karşı kötü bir hareket meydana gelirse top ve ateşle şehri harap etmek üzere görevlilere emir vermişimdir.» demesi üzerine toplantıda bulunanlar tarafından kendisine taahhüt ve kefalet yolunda gereken teminat verilmiştir.

Bonapart bu şekilde Mısır halkını korkutmakla beraber, her kimin şer'i dâvâsı varsa âlimlere ve memleketin kadısına baş vursun, diye tellâllar çağırtmak gibi müslümanların sevincini sağlayacak bazı işlemlere de girişmişti.

Kadı Efendi ve Mustafa Kethüda ile savaşa gitmekle görevli bazı bilginler ve asker sınıfı takım takım Mısır'dan çıkarak çadırların bulunduğu yere gittiler. Daha sonra Bonapart da, Ramazanın beşinci günü, törenle Mısır'dan ayrılarak Sâlihiye'ye doğru yola çıkmıştı. Ancak Sâlihiye'ye vardıklarında bilginler, «Bu çöllerden ve dağlardan geçip gidebilecek güçte değiliz,» diye özür dilediler. Bunun üzerine Bonapart onlara izin vererek oradan Mısır'a dönmelerini sağlamıştı.

Askerlerden bazıları gerek gösterilerek kendi develeri alınıp sonra nakil araçları sağlamada da güçlük çıkarılmakla ve yollarda pek emniyet bulunmamakla ayrı ayrı içlerinden bazıları kendilerine bakılmayıp perişan olmalarına Mustafa Kethüda sebep olduğundan söz ederek Mısır'a şikâyet mektupları yazdılar. Fransızlar Mustafa Kethüda hakkında şüp-

heye düşerek Mısır divanında onun ihaneti bahis konusu olmaya başlamıştı.

Bu şekilde adı geçen âlimler takımı Areyn tarafında biraz eylenip durduktan sonra birer birer Mısır'a gelmişlerse de ora kadısı ile Mustafa Kethüda geri dönmemişlerdir. Mısır halkı ise onlara alışık olduğu için her konuda onlara baş vurur ve her işlerinde onlardan yardım edinir oldıklarından onların ayrılışlarından ve yokluklarından keder ve üzüntü duymuşlardır.

Fransızlar ise Mustafa Kethüda'ya hâin gözüyle bakıyorlar, o da bunu bildiği için artık Mısır'a gelmekten korkuyordu. Sonunda çöl Araplarına karışarak tabiatiyle Fransızların aleyhinde çalışmaya mecbur olmuştur. Gelelim Fransız ordusunun ahvâline:

Bonapart'ın bu defa açıkladığımız gibi Berrüşşam üzerine yollamış olduğu askeri kuvvet beş alay talimli piyade, dört alay talimli süvari, bin nefer başıbozuk süvari, bin altı yüz topçu ve bir takımlık istihkâm askerleri olmak üzere toplam yirmi bir bin dört yüz kişiydi. Donanması da altmış dörder parça top çeker, yedi adet firkateyn, altı parça korvet, üç parça brik, on parça şalope ve yedi parça golet ile on yedi parça nakliye gemisinden ibaret imiş. Kleber fırkası Dimyat'tan doğru Ariş üzerine hareket etmişti. Yolu şaşırdıklarından üç gün zahiresiz kaldılar. Bu sırada at ve deve eti ile beslenerek güç belâ kaybettikleri yolu buldular. Ariş'e vardıklarında, Cezzâr Paşa tarafından Ariş'e zahire götüren bir miktar asker onları görüp durdu. Kleber bu zahireyi onlardan sevinçle alarak üç gün askerlerini bununla idare etti. Daha sonra Kleber, Bonapart'a yetişip Ariş kalesi önünde ordusunu kurmuştur.

Kalede yedi sekiz bin asker bulunup Mısır'ın ünlü kumandanlarından bazıları da orada idi. Ertesi gün Bonapart, kalenin teslimi için haber gönderdiğinde teslim etmek istemediklerinden top ve humbara ile kaleyi döğmeye başladı. Muharebe sekiz gün sürünce kuşatılanların yiyecekleri ve cephaneleri azalmaya yüz tuttu. Bunun üzerine teslim olmaya karar verdiler. Fakat Bonapart, isteklerini yerine getirmek için kaleden silâhsız olarak çıkmalarını şart koştuğundan onlar bu şartı kabul etmeyerek yeniden savunmaya koyuldular. İki gün sonra Mısır'lı kumandanlardan Meskübbü Kasım Bey bir miktar asker ve cephane ile yardıma gelerek gece kaleye girmek üzere şehirden uzak bir yerde durmuştu. Halbuki o gece Fransızlar onlara baskın yapıp Kasım Bey ve öncülerden bazılarıyle Kölemenlerden birçoklarını öldürerek getirmiş oldukları cephaneyi de ele geçirmişlerdi. Durum kuşatma altındakiler tarafından öğrenilince hepsi hayret içinde kaldılar ve yeniden, silâhlarıyle beraber çıkıp gitmelerine müsaade etmesi için Bonapart'a müracaat ettiler. Artık Bonapart da bu şekilde çıkmalarına izin verince aman dileyerek kaleyi teslim etmişlerdir.

Bunun üzerine Berrüşşam halkına hitaben Bonapart'ın yayınladığı bildiride; «Bizim bu taraflara gelişimiz ancak sizin üzerinizden Kölemenlerle Cezzar Paşa kuvvetlerinin atılması içindir. Cezzar Paşa'nın Yafa, Remle ve Gazze taraflarına saldırarak Ariş'e kadar asker göndermesinden bizimle savaşmak niyetinde olduğu anlaşıldı. İşte biz onunla savaşmaya hazırız. Bizim sizlere zararımız yoktur. Hemen sizler yerlerinizde keyfinize bakın. Kadılar ve nâipler yerlerinde işleriyle uğraşsınlar. İslâm dini her zaman aziz ve muhteremdir. Câmiler ve mescitler ibadet ve taata açık bulundurulsun.» diye yazılmıştır. Ariş'in istilası haberi Mısır'a ulaştığı zaman müslümanlar keder ve üzüntü içinde kalmış, buna karşılık kıptiler, hıristiyanlar ve sair halk sevinmişlerdir.

Bonapart Ramazanın on dokuzunda Ariş'ten Han-ı Yûnus'a hareket etti. Ertesi günü sabahleyin askerden önce Gazze'ye vardı. Gazze'yi korumakla görevli bulunan Mısır Vâlisi Abdullah Paşa bir miktar Kölemen askeriyle karşı çıkarak General Mora ile savaşa tutuştukları sırada General Kleber öbür taraftan Gazze'ye girmiş ve Abdullah Paşa da daha fazla dayanamadığından maiyetindeki askerle geri çekilip gitmiştir.

Ramazanın yirmi üçünde Bonapart Gazze'den çıkıp Ray ve Aman ile Remle'yi aldı. Sonra yirmi beşinde Yafa'yı kuşatarak kalenin teslim edilmesi için içeriye haber gönderdi. Kaledekiler buna uymadıkları gibi gönderilen elçiyi idam ettiler. Bundan dolayı Bonapart çok öfkelenerek Ramazanın otuzunda sabahleyin kalenin üzerine ateş yağdırmaya başladı. Saat dokuza kadar top ve humbarayla döğülen kalede birçok delikler açıldığından hücum kumandası verildi. Fransız askerleri bir şiddetli saldırıyla kaleye girerek göğüs göğüse kanlı bir vuruşma meydana gelmiş. Sonunda müslümanlar güçlerini yitirerek silâhlarını bırakmışlarsa da Fransızlar şehre vuruşarak girmiş olduklarından önlerine geleni öldürmüşler ve buldukları eşyayı yağmalamışlardır. Ayrıca ertesi gün —ki Ramazan bayramı idi— de akşama kadar silâhlar elden bırakılmamış ve yağmalama devam etmiştir. Bu suretle askerlerden ve halktan pek çok insan öldü. Hayatta kalanlar da kimi yaralı, kimi aç ve çıplak olarak binbir zillet içinde saf dışı edilmişti.

İkinci günü dört beş bin kadar esir Bonapart'ın huzuruna getirildi. Bunların içindeki Mısırlı ve Şamlılardan bir kısmını seçip ülkelerine göndermiş ve geride ne kadar Hâvâre ve Arnavut varsa hepsini kurşuna dizdirip idam ettirmiştir.

İşte bu vahşice muameleler Bonapart'ın hayat tablolarını karartmıştır. Zira maksatları öç almak ise yürüyüşle Yafa'ya giren Fransız askerlerinin etmedikleri vahşilik ve kan dökücülük kalmamıştı. Yok eğer söylendiği gibi şayet bunları esir olarak yanında bırakacak olsa onları zaptetmek için askerlerin bir miktarının onlarla uğraşması gerekir. Halbuki

onları salıverecek olsa bir yanda toplanıp yine Fransızlara karşı savaşırlar diye dertlerinden kurtulmak için bunları öldürüvermişse bu da uygar ülkelerde görülmemiş Cengizvari bir davranıştır. Avrupalılara nisbetle Arnavutlar vahşi bir kavim oldukları halde silâhsız adamın üzerine silâh çekmezlerken Bonapart gibi hürriyet ve medeniyet iddiasıyla ortaya çıkan bir terbiyeli ve bilgili kişinin bu kadar bin eli bağlı çâresizleri idam ettirivermesi mazeret kabul etmez ve affedilmesi mümkün olmaz kanlı ve vahşice bir harekettir. Ve Fransız ihtilâlinin ne derece ahlâkı bozmuş olduğuna bu da bir örnektir.

Kaldı ki, Bonapart'ın vahşice muamelesi o gün için kendi işine gelmiş olsa bile bu, uzağı görme ve ihtiyatlı olma kaidesine ters düşen bir hareketti. Çünkü Yafa, kendisi için hareket hedefi değildi. Asıl maksadı Akkâ'yı alarak bütün Şam ve Berrüşşam topraklarını ele geçirmekti. Halbuki onun bu vahşice hareketi üzerine, bundan sonra saldıracağı müslüman askerlerin artık can vermedikçe silâhlarını bırakmamaları olağan işlerdendir. Hatta belki daha sonra Akkâ'da karşılaştığı şiddetli mukavemete onun bu gaddarca hareketi sebep olmuştur, denilebilir.

Bundan sonra Bonapart ordusu dağ yoluyla ileriye hareket etti. Kakon nahiyesinde Cezzar Paşa'nın askeriyle karşılaştı. Yapılan savaşta iki taraftan da bir hayli ölü verildi ve sonunda Fransızlar galip geldiler. Hayfa'ya vardıklarında, daha önce buradaki top ve cephaneler Akkâ'ya taşındığından, halk Bonapart'ı karşılayarak orayı teslim ettiler. Bunun için Fransızlar burada alacak bir şey bulamadılar. Fakat kıyıdaki bir İngiliz sandalından biraz gülle yemişlerdir.

Çünkü bu çevrede Akkâ'dan başka Fransızlara yol dayanağı olabilecek bir yer olmadığından orada tutunup karşı koymaya karar verilerek İngiliz Amirali Esmit'in hatırlatması üzerine Hayfa'daki toplar Akkâ'ya taşınmıştı. Buna dair Esmit'in İstanbul'daki İngiliz elçisi olan kardeşine gönderdiği yazılarda; «Akkâ'daki istihkâmların hepsini muayene ettim. Her ne kadar işe yarar bir yer değilse de büyük bir şehir ve bu bölgede düşmana gereği gibi siper olacak bir noktadır. Cezzar Paşa'nın itibarlı adamlarıyle şehrin uzağına çıkıp onarılması mümkün olan kusurları kendilerine söyledim. Ve mümkün olmayanları da korkularına sebep olmamak için ağzıma almadım. Kaldı ki savunma sırasında ortaya çıkacak zorlukların kolaylaştırılması yolunu gereği gibi kendilerine anlattım. Topları çoktur ama çapları birbirini tutmuyor ve top arabalarının hepsi kötüdür. Şalopeleri dizmek için iskandil ile suları ölçtüm. Fakat istediğim gibi uygun bir yer bulamadım. Şehrin poyraz tarafında da suları yoklayıp o tarafta sandallarımız gereği gibi kıyıya yanaşmak ve iş görmek mümkün olduğundan başka, uygun bir havada büyük gemilerin bile yanaşabileceği bir yer buldum. Bundan sonra Cezzar Paşa ile görüşüp ko-

nuşma sırasında şehre üç yüz ve deniz tarafına beş yüz adım uzaklıktaki kaya üzerine kurulmuş küçük bir kalenin korunmasını, kendi adamlarımla üzerime alırım, diye kendilerine söyledim. Bir de Hayfa kalesi düşmanın saldırısına dayanamayacaksa oradaki topları düşmana aldırmamak için bu tarafa çekilmek yolunun yapılması gereken iş olduğunu bildirdim. Ve yine Hayfa önlerinde ne kadar küçük kayık varsa o sulardan çekilmeleri gerekeceği hususunu kendisine ulaştırdım. Bugün seher vaktinde Hayfa'nın mezarlığı tarafında düşmanın öncüleri görününce ben de sandalımdaki on bir parça topumla ateş etmeye başlayarak o taraftan düşmanı kaçırdım. Cezzar Paşa ile yaptığım görüşme gereğince Hayfa'yı boş buldular,» diye kayıtlar vardır.

Bundan sonra Bonapart Hayfa'dan hareketle Akkâ önlerine gelerek Ebû-Atebe denilen yerde çadır kurup sağlam siperler yaptırmaya başlamıştır.

Bonapart'ın kısa bir süre içinde bu kadar yer ele geçirerek Akkâ'ya kadar gelmesi, her tarafa dehşet verip onun istilasından ve zorlu pençesinden Akkâ'nın bile kurtulamayacağı inancı, müslümanların üzüntü ve korkusuna sebep olmuş ve o bölge halkı ister istemez Bonapart'a uyup baş eğmeye hazırlandı. Fakat Cezzar Paşa'nın ne yapacağını gözetleyen Bonapart bildiriler yayınlayarak o bölgedeki şeyhleri ve reisleri aman dilemeye çağırmış ve General Kleber ile General Menu'yu Nâsıra şehrine göndermişti.

Elhâsıl Bonapart, Akkâ önlerinde siperler kazdırmaya çalışmakla beraber, Şam tarafından gelecek tehlikelere karşı koymaya da dikkat etmekte olduğu halde Cezzar Paşa savunmaya hazırlanarak savaş gücünü düzenlemekle meşgul olup İngiliz Amirali Esmit de donanmadan topçu ve mühendis çıkararak bazı önemli noktaların korunmasına çalışıyor idi.

Bonapart sığınaklarını tamamladıktan sonra Şevvalin beşinci günü Akkâ üzerine çok şiddetli ateş etmeye başladı. Cezzâr Paşa da sıkıca ve dikkatlice savunmak yolunu seçti. Limandaki Osmanlı ve İngiliz gemilerinden de top ve humbara atışları yapılmaya başlamakla harb ateşi çok şiddetlenmiş ve yirmi dört saat aralıksız devam etmiş ve kuşatma altındakilere epeyce korku gelmişse de Bonapart da buraya Ariş ve Yafa gibi kolaylıkla giremiyeceğini anlamıştı. Bu sıralarda kendi ordusuna cephane getirmek üzere Dimyat'dan hareket eden üç parça Fransız gemisini İngilizlerin ele geçirdikleri haberini aldığı gibi pek çok üzülerek hemen Yafa'daki cephanenin getirtilmesine girişmişti..

İstanbul'dan Cezzâr Paşa'ya gönderilmiş olan cephane yüklü iki gemi bu sıralarda Yafa kıyılarına gelip Yafa olayından haberli olmadıkları için orada koruyucu olarak bulunan Fransızlar tarafından Osmanlı sancağı çekildiğinden onlar da aldanıp limana girdikleri gibi Fransız-

lar, üzerlerine saldırarak ikisini de ele geçirip içlerindeki top, humbara ve cephane ile beraber Cezzâr Paşa'ya gönderilmiş olan otuz altı bin altın da Fransızların eline geçmişti. İşte Bonapart bununla biraz avunmuş oldu.

Bir de yukarıda yazıldığı gibi, civarda bulunan şeyhleri aman dilemeye çağırmış olması üzerine Mütavili şeyhleri gelip Bilâd-ı Beşâre'de kendilerinin tasarrufları altında olan yerleri ve Tâhir Ömeroğlu Şeyh Sâhli gelip Bilâd-ı Safed'i Bonapart'a teslim etti. Cebel-i Lübnan halkının çoğu Cezzâr'ın musallat oluşundan artık kurtulmak emeliyle Bonapart'ın gelişinden memnun olarak Fransız askerlerine yiyecek ve içecek getirip onlarla alışveriş etmeye başladılar. Ama şeyhler akıllı Dürziler, Fransızların Arabistan'a yayılmaları korkusuyla Havran taraflarına geçmeye başladılar. Bonapart Tâhir Ömeroğlu'na ikramda bulunarak babasının topraklarında söz sâhibi olmak üzere eline buyruldu verdiği gibi Mâtâvile Şeyhlerine de şehirlerinin yönetimini vermekle onlar da Sûr şehrine varıp Fransız ordusuna zahire getirerek ona yardım eder oldular.

Bu sırada Cezzâr Paşa tarafından Cebel-i Lübnan hâkimi Emir Beşir'e buyruldu yazılıp yardımı istendiğinde Emir Beşir tarafından Cebel halkı, zapt ü rapt altından çıkmış olduğundan kendi elinde olmadıkları bildirilerek özür dilemiş olduğundan Cezzâr Paşa, Emir Beşir hakkında kin ve hiddet beslemişti. Oysa Bonapart, yukarıda açıklandığı gibi, şeyhlere bildiriler yolladığında, Emir Beşir'e de özel yazılar göndermişse de cevap alamadığından yeniden öfkeli bir mektup yollamıştı. Bu mektup ise Sayda Müteselliminin eline geçmekle Akkâ'ya ulaştırıldı. Cezzar durumu öğrenince Emir Beşir'in bu hareketinden memnun olarak kendisine bir övgü yazısı göndermişti. Bununla beraber Şam'dan Cezzâr'a yardım için dağ yoluyla Sayda tarafına geçen müslüman askerlerine de Emir Beşir zahire vermek suretiyle hayli yardım etmişti. Fakat Cezzâr, sonra yine kendisinden yardım dilediğinde Emir Beşir, açıklandığı üzere, tekrar özür dilediğinden Cezzâr'ın kin ve nefretini yenilemiştir.

Şam'dan gelen İslâm askerlerinin hâline gelince: Önceden İbrahim Bey ile birlikte Şam tarafına gitmiş olan Kölemenlerle Urban aşiretlerinden kurulu bir fırka toplanarak bu sıralarda Akkâ'ya yardım etmek için Merc İbn-i Âmir adındaki yere geldiklerinde, yukarıdaki gibi, Nâsıra'ya gitmiş olan General Kleber, kumandası altındaki askerle onların üzerine varıp, islâm askerleri onlara kıyasla epeyce fazla olduğu halde sahte olarak yenilgiye uğramış gibi yaptıklarından Fransızlar da aldanıp onları takip ederek istenilen yere geldiklerinde islâm askerleri Fransızları kuşatıp üzerlerine saldırdı. Ancak daha önce islâm askerlerinin çoğunlukta olduğunu Nâsıra halkından bazıları Bonapart'a haber vermişler. Ayrıca Kleber'in savaş halinde olduğunun bildirilmesi üzerine Bo-

napart yeteri kadar asker alarak yardıma koştuğundan, açıklandığı gibi, islâm askerleri ancak Kleber'i kuşatmışken Bonapart Merc İbn-i Âmir'e ulaştı. Yüksek bir tepenin üzerine çıkıp baktığında gördü ki, İslâm askeri bir ovanın ortasında Kleber fırkasını kuşatmış hemen yok etmek üzeredir. Bonapart derhal askerlerini bir kaç parçaya bölüp bir kaç taraftan birden islâm askerlerinin üzerine top atmaya başladı. Müslüman askerleri birden bire bu gelen yardımın miktarını anlıyamadıklarından, güya bütün Fransız ordusu gelip de kendilerini kuşatmış zannına kapılarak birden bozulmuşlar. İşte Bonapart öyle bir harp hilesi ile General Kleber'i kurtardıkdan başka bozgun askerden de korkusu olmadığı için artık Şam tarafından emin olarak hemen Akkâ önlerine gelip orayı sıkıştırmaya devam eylemiştir.

Fakat bu sırada Fransız ordusunda veba salgını baş göstererek her gün bir çok askerleri ölüp gittiğinden başka, savaş şiddetlenerek uzadığından kâh Fransızlar ve kâh İslâm askerleri kaleden çıkıp Fransızların sığınaklarına saldıra geldiğinden yavaş yavaş her iki taraftan da çok ölü verilmekte idi.

Ve yukarıda açıklandığı üzere, Mısırlıların Ebülhaşebe dedikleri General Kefarelli dahi bu savaşlarda yaralanıp ölmekle Fransa hükümeti yetkilileri öyle becerikli ve benzeri az bulunur bir mühendis kaybetmiş olmaktan dolayı Bonapart'a pek çok kırılmışlardı. Yine bu uzayıp giden saldırılar arasında General Bon fırkası bir fedâilik yapıp kale üzerine şiddetle saldırdı. İçeriden yağmur gibi yağdırılan gülle, humbara ve tüfek mermilerine aldırmıyarak kale duvarına kadar varıp kalenin içine girmeye çabaladılar. İçeriden taş ve el humbarası ile savunma yapılıyordu. General Bon duvara sarılıp şapkasını içeriye atmış. Onun bu derecedeki cüret ve cesareti herkesi hayran etmiş olduğu halde içeriden başına bir taşla vurulduğu gibi yere serildi. Fransızlar onu yerinden kaldırıp getirmişlerse de yaşamayıp ölmüştür.

Bonapart'ın Fransa ile haberleşmesi kesildiğinden Arabistan'da ordusuyla beraber kuşatılmış gibi kaldı. Ancak Akkâ'yı alsa bütün Şam tarafları eline geçerek artık onu oralardan çıkarmanın zorlu bir iş olacağını bildiğinden her ne olursa olsun Akkâ kalesi alınsın diye bütün gücüyle Akkâ'ya yükleniyordu. Bu bakımdan Fransızlar Akkâ kalesi üzerine devamlı olarak, benzeri görülmemiş şekilde, fedakârca saldırılar yapmışlar ve her zorluğa karşı durmuşlarsa da, Cezzâr Paşa'nın Akkâdan çıkması balığın sudan çıkmasına benzer bir durum olarak, Akkâ'nın istilâsı günü ömrünün sonu demek olacağından, son nefese kadar Akkâ'nın korunmasıyle uğraşmaya mecbur idi. Bunun için her türlü savunma yollarına baş vuruyor ve islâm askerlerini savaşa kandırıp kışkırtmak için çeşitli teşviklere olanca kuvveti ile çalışıyor ve gülleden yıkılan ka-

le duvarlarının arkalarındaki ev duvarlarına mazgallar açıp oralarda siperler meydana getiriyordu. İslâm askerleri de Yafa'da silâh bırakarak kendilerini Bonapart'ın mürüvvet ve insaniyet kucağına teslim edip de sonra kasaphanedeki koyunlar gibi idam olunan çâresiz Havâre ve Arnavutların hâlini düşünerek, elibağlı ve gönlünün hamiyet duyguları yaralanmış bir şekilde ölmektense, nâmusunu koruyarak, din ve devlet uğrunda can vermeyi ona üstün görmüş olduklarından Fransızların gayetle şiddetli saldırılarına karşı göğüs gererek, fedâilik yolunda tek vücut halinde savaşmaya ve savunmaya adamakıllı girişmişlerdi.

Bunun üzerine Fransızlar, çok acayip ve heybetli surette gösterdikleri cüret ve cesâretlerine karşı, müslümanların pek şiddetli ve garip bir şekilde dayanıp savunduklarını gördüler. Bundan dolayı Bonapart, büyük bir üzüntü ve endişe içinde kalmıştır.

Halbuki Bonapart'ın Berrüşşam tarafında eğlenip kalması Mısır'da türlü haberlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Böylece, Fransızlar hakkındaki kamu oyu değişmeye başladığından, Fransızların Mısır'da bildiriler dağıtarak; Bonapart Akkâ kalesini harâb etmiş ve Cezzâr Paşa yaralı olarak kaçıp gitmiş, gibi Mısır halkını bir zaman daha aldatıp avutacak sözler yayıyorlardı. Lâkin Bonapart'ın Akkâ önünde çakılıp kalmasıyle halkın gözünde kıymeti düşmüş ve onun önceki ikbal ve büyüklük balonu sönüvermişti.

O sıralarda Mısır Emirlerinden Elfî Mehmed Bey, bir takım Kölemenlerle Mısır'ın doğu taraflarında dolaşarak Fransızların kafile ve katarlarına zarar vermeye başlamıştı.

Yukarda bildirildiği gibi, Emirü'l-Hac Mustafa Kethüda ki, Fransız ordusunun Berrüşşam tarafına çıkmasında şehir kadısı ve şeyhleri ile beraber çıkmış ve yetkili şeyhlerden izin olarak Mısır'a dönmüş iken kendisi dönmemiş idi. Fransızlar onun bu hareketini ihanete yorumluyarak hemen Mustafa Kethüda'nın hainlik ve isyan ettiğinden bahsedip Hac Emirliği rütbesinin kaldırıldığını ve Süveyş'te gemiler hazır olmakla Hacc'a gitmek istiyenlerin para ve özel kıyafetleriyle deniz yolundan gitmeleri gerekeceğini ilân etmişlerdi.

Bu sıralarda ise Kızıldeniz'de dolaşan bir kaç parça İngiliz gemisi Süveyş'i kuşatmış olduklarından Fransızların o sularda hiç hükmü yürümüyordu. Böyle olduğu için bu yıl Mısır'dan, eski âdet üzere, surre ve kisve gidemeyip, Mısır'ın Osmanlıların eline geçtiği zamandan beri kesintisiz yerine getirilmiş olan Hacc'a gitme işlemi bu sene terk olunmuştur. İşte bu durum müslümanlara pek ağır geldiğinden bir derece daha Fransızlar hakkında kin ve nefret duymuşlardı.

Mustafa Kethüda da Fransızlar katında sevilmemiş ve işinden atılmış olduğunu bildiğinden Cezire urbanına katıldı. Zilkadenin başların-

da Elfi Mehmed Bey'in topluluğunu dağıtmak için Mısır'dan bir miktar Fransız askeri gönderildiği sırada Mustafa Kethüda üzerine de başkaca asker göndermişlerdi. Elfi ise dağ ardından savuşup Cezire urbanıyle birleşmiş ve yanına çeşitli cinsler katılıp o tarafta Fransızlara bir belâ olarak ortaya çıkmıştı.

Yine o devirde bir takım urban toplanıp Dimenhur'a vararak oradan Reşid ve Rahmaniye taraflarına gittiler. Yaptıkları çapul ve yağmadan başka o bölgede koruyucu olarak bulunan Fransızların çoğunu idam edip öldürdüklerinden Fransızlar o taraflara da takım takım asker göndermeye mecbur olmuşlardır.

Bonapart, Akkâ'nın etrafında döktüğü kanlarla meramına erişemediğini görerek pek üzülüyor; bir taraftan da Mısır'ın öyle karmakarışık oluşu içini kanatıyordu. Önce Korfu Fransızların elinden alınmış ve Osmanlı donanması donatılıp Köse Mustafa Paşa Serasker tayin olunarak İskenderiye tarafına gelmek üzere bulunuyordu. Fransa, yine kötü bir duruma düşüp İngiltere'nin de Avrupa devletlerini Fransa aleyhine kışkırttığı haberlerini alınca çeşitli endişelere ve elemlere kapıldı. Bunun üzerine hemen Nâsıra'dan Kleber'i çekerek bütün gücüyle çok şiddetli bir saldırı yapması için ona emir verdi. Kleber Akkâ üzerine öyle şiddetli bir hücum yapmıştır ki bu dünyanın sayılı hâdiselerinden birisidir.

Şöyle ki: Fransızlar, fedâilik yolunda her ne olursa olsun diyerek topyekûn şiddetli bir ateşle Akkâ üzerine saldırdılar. Cezzâr Paşa da sıkıca savunmaya ihtimam göstererek ayak diredi. Harp ateşi ve kavganın büyüyüp şiddetlenmesi çok fevkalâde bir durum aldı. Fransızlar akşamdan sonra taraf taraf kale duvarlarına ve burçlarına yürüdüler. Burc-ı Ali adındaki kaleyi de lağamla delik deşik ederek yol açıp içeriye girmişler ve Akkâ kalesi tehlikeli bir duruma düşmüştü. Böyleyken müslümanlar sabır ve sebatla her ne taraftan düşman baş gösterdiyse savunmaya koşuyor; bir yandan top ve tüfek işlemekte, bir yandan da kılıç ve bıçakla yaka yakaya kanlı vuruşmalar sürüp gitmekte idi. Elhasıl o gece, korkunç mahşer gününden bir örnek olarak yıldızlar çatladı, yakalar parçalandı. Bu durumda bile Fransızlar hücum ve saldırıdan vazgeçmedikleri için Cezzâr Paşa tehlikenin bir derece daha yaklaştığını gördü. Hemen «Tek çıkar yol budur» sözü uyarınca iki yerden lağamları ateşlediğinde bir hayli Fransız havaya uçtu. Kale içinde kalanlar üzerine de müslüman askerleri kılıç ve yatağanla saldırarak çoğunu öldürmüşlerdir.

Amiral Esmit o gece Fransızların böyle korkunç saldırısını ve cephanelerin alevlenmesini görünce kaleden ümidini kesip serpintisi kendisine dokunmasın diye gemilerini alarga etmişti. Fransızların kırılarak

hezimete uğradıkları gerçekleşince İngilizler de büyük bir hayretle sevinmişlerdi.

O gece Fransızlar bozulmuş olarak kaleden çıktıklarında yüz iki yüz kadarı, şaşırıp kaldıklarından, Akkâ içindeki meşhur câmiye kapanıp barutları tükeninceye dek savaştılar. Sabah olunca halk bunların çevresine birikip Amiral Esmit de o sıralarda şehre gelmiş olduğundan bunları ona teslim etmişlerdir. Bonapart'ın Yafa'de ettiği gaddarlığa karşı buradaki Arnavutlar câmi içerisinde kalan Fransızları boğazlamış olsa Bonapart'ın bir diyeceği olamazdı. Fakat Osmanlılar katında öyle mertliğe aykırı vahşi bir muamele hiç bir zaman uygun görülemez.

Bu savaşlarda Fransızların büyük kayıpları, subaylar ve neferlerden çok miktarda yaralı ve ölüleri oldu. Bunun için Bonapart'ın ordusu büyük sarsıntı geçirmiş ve kuvveti hayli azalmışsa da bu durumda Mısır'a dönse yolda müslümanların takibiyle çok perişan olacağını ve bu savaşlarla kalede de mecal kalmamış olmasını düşünerek ertesi günü Fransızlar yine saldırıya kalktılar.

O gün de Rodos Mutasarrıfı Hasan Bey'le İstanbul'dan gönderilmiş olan bir miktar Nizamıcedit askeri yetişip meydana çıktı. Harp usûlüne uygun taburların dizilip yerleştirilmesi ve ateş oyunlarının yapılmasında tam bir karşılık verme kaidesine göre sıkıca savunma yaparak Fransızları sığınaklarına kadar takip ettiler.

İşte bunun üzerine Fransız askerlerinin gözü yıldı. Artık kaleye saldırmaktan çekinir oldular. Mısır'dan buraya gelinceye dek çöllerde açlıktan ve susuzluktan çeşitli zorluklarla karşılaşan askerlerin bir çoğu yolda hastalanıp öldü. Bunlardan başka Akkâ'da vebadan da bir haylisi kırılmış ve Akkâ surunun çevresinde binlerce Fransız askeri kalmıştı. Bundan dolayı Bonapart ümitsizliğe düşerek hemen Zilhicce'nin on birinci gecesi yarısı büyük ve taşınması zor olan harp araçlarını toprağa gömdü. Sabaha karşı da ordusunu kaldırıp Akkâ önlerinden çekilerek büyük bir korku ve sızlanışlar içinde Hayfa'ya can atmıştır.

Bunun üzerine Cezzâr Paşa kale kapılarını açarak Fransızları takip etmeye koyulmuştur. Fransız ordusunda pek çok hasta ve yaralı bulunduğundan Bonapart, tahtadan, tabut şeklinde teskereler yaptırıp onların içine hasta ve yaralıları koydu. Her birini dörder kişi omuzlarında taşımak ve elindeki üç yüz kadar müslüman esirini bu işte kullanmak üzere düzenliyerek, düşe kalka Yafa'ya vardı. Orada biraz nefes alabilmek için sığınak ve tabyalar yaptırıp Ariş ve Gazze tarafından asker çağırarak kendisini korumaya karar vermişti. Fakat onları takip eden müslüman askerleri yavaş yavaş akıp gelmeye başladığından Yafa'da duramadı. Hemen geceleyin eşyasının fazlalıklarını ateşe vererek Gazze'ye

vardı. Yine islâm askerleri takipten geri durmadığı için Gazze'den de ayrılıp Ariş'e ulaşmıştır.

Lâkin buraya kadar Fransızların çekmiş oldukları sıkıntılar ve uğradıkları belâ ve felâketler tarif edilemez. Bir taraftan yetişen müslümanlar rastladıklarını öldürdükleri gibi, bir taraftan da vebadan her gün pek çok insan hastalanıyordu. Bu hastaları taşıma araçları da yetersiz olduğundan Bonapart, bu gibi ağır hastalarına afyon ruhu içirerek onları uyutup öldürmekle yükünü hafifletiyordu. İşte bu da Bonapart için ikinci bir lekedir. Daha önce Yafa'da bu kadar bin müslüman esirleri zaptedebilmek endişesinden kurtulmak için idam etmişti. Şimdi de kendi uğrunda çalışıp yorularak hastalanan vatandaşlarına, son nefeslerinde bir mükâfat olmak üzere dertlerine derman olup bakımlarına itina göstermek durumunda iken ve hatta bu iş onun vazifesi iken; yükünü hafifletmek için, insanlık kaidelerine aykırı ve mürüvvet geleneklerine ters düşerek, zavallıları afyon ruhuyla zehirleyip öldürüyordu.

Bonapart Santalina adasında iken, kendi hayatı hakkında, kaleme aldığı yazıda; «Ebu hur'da, Fransız donanması yenilerek İngilizler denizde başı boş kalmışlardı. O vakitten beri, bu seferin sonucunun hayırlı bir şekilde alınamıyacağını anlamıştım. Zira günden güne yenilenip desteklenmesi mümkün olmayan askerin ister istemez teslim bayrağını çekmek zorunda kaldığı şüphesizdir. Her ne hâl ise, mecburiyet elverinceye dek Mısır'da kalmaya çalışarak emrimdeki askeri, ülkenin işgal edilip alınması için yolladım. Mısır'da işim kalmayınca Filistin topraklarına doğru giderek burayı ele geçirip almak isteği duydum. Ancak, engelleri gereği gibi öğrenince, yanıma yeteri kadar asker almamış olduğumu anladım. Çölün ortasına geldiğimde Akkâ tarafında askerin toplandığını haber aldım. Akkâ üzerine varıldı ve Akkâ kalesi Fransız mühendislerinden hünerli bir mühendisin yol göstericiliği sayesinde tutuldu. Fakat kale, dayanmaya ve savunmaya hazır olduğu için kuşatmadan vazgeçilerek bin türlü feragat ve büyük zorluklarla geriye dönüldü.» diye kaydeder.

Hakikatte o vakit Akkâ'da bir miktar yabancı mühendisler vardı ve istihkâmların yapımıyla askerlerin sevki ve yerleştirilmesi hususunda kendilerinden çok faydalanılmıştı. Lâkin Fransız askerleri, açıklandığı gibi, öyle ilim ve sanatla alınmış olan tedbirleri hep çiğneyip Akkâ kalesinin içine girmişlerdi. Fakat islâm milletinin olağanüstü bir yiğitlikle karşı koyması üzerine geriye püskürtülmüşlerdi. Bu duruma göre, harp neticesinin kazanılmasına esas sebep, müslümanların, eşi görülmemiş olan, fedakârca mukavemetleri idi.

Her ne hâl ise Bonapart, söylediğimiz gibi, güç belâ Ariş'e gelip hasta ve yaralılarını orada bırakarak Kleber'i Dimyat'a göndermiş, kendisi de doğru Mısır'a gitmiştir.

Beri yandan Cezzâr Paşa gâlip olduğundan çevrenin ve yolların düzenini sağlamaya girişti. Çünkü harp sıkıntılarından dolayı yollardaki hacı kafilelerine bakılamamıştı. Şimdi ise hacıların dönme zamanı yaklaştığından hemen onlarla ilgili hazırlıkların tamamlanılmasına başlanmıştır.

Çünkü hac mevsiminde Cezzâr Paşa Akkâ'da kuşatılmış bulunduğundan Divan Efendisi, Mehmet Efendi'yi Hac Emiri yapıp Şam'a ait hediyeleri onunla göndermişti. Ancak Mısır hediyeleri gitmediğinden bu yıl Kâbe örtüsü, yukarıda söylediğimiz gibi, İstanbul'da hazırlanarak, eski yoldan götürülmeyip, Şam yoluyla gönderilmişti. Bunun için bütün müslüman hacıları, çok üzgün bir şekilde, arefe günü büyük bir alçak gönüllülükle «vakfe» de duâ etmişlerdi. İşte o gün Bonapart, açıklandığı gibi, Mısır tarafına dönüp kaçmak üzere hazırlanmıştı. Bir gün sonra Akkâ önünden kalkıp çeşitli sefâlet ve zorluklar içinde bir selâmet köşesi arıyarak Mısır'a doğru yürüyüp dönmüştü.

Başlangıçta Bonapart, Mısır'ı istilâ ettiği zaman, Arabistan'ın her yanına yazılar göndererek müslümanları kandırmaya çalıştı. Cezzar Paşa'ya da özel bir memurla yazılar göndermişse de, Cezzar Paşa hiç bakmayıp görevliyi huzuruna bile çıkarmadan geldiği gibi geri göndermişti. Mekke Emiri Şerif Gâlip Efendi ise güler yüz gösterip kapılarını açıvermiş. Ve 18 Zilkade 1213 tarih kaydıyla, Mısır Kaymakamı, Poslik adlı Fransız generaline yazmış olduğu mektup, zilhiccenin on altıncı günü Mısır'a varmıştır.

O devirlerde Fransa ordusunun derdi büyüktü. Mısır tarafı da bir sarsıntı ve bozulma hâli içinde bulunduğundan halkı yatıştırmak ve zihinlerini çekmek için Şerif'in bu mektubu basılarak Mısır'da sokak başlarına yapıştırılmıştı. Bunun üzerine Hicaz'dan deniz yoluyla Süveyş'e ve oradan kara yoluyla Mısır'a kahve v.s. gelmeye başlamış. Fransızlar tarafından Şerif'e kolaylıklar gösterilerek onun kahvesi gümrük vergisi dışında bırakılmış ve diğerlerinden farklı tutulmuştu. Lâkin arkasından İngiliz gemileri gelip Süveyş'i kuşattıklarında Cidde'den Süveyş'e gelen tüccar gemilerini durdurup sonradan Şerif tarafından gönderilen yazılar üzerine salıvermişlerse de, Şerif'in kahvesini de diğerlerinden farklı tutmayarak gümrük vergilerini tam olarak ödetmişlerdir.

O çağlarda Cezzar Paşa'ya âsi ve serkeş bir adam diye bakılmaktayken Şerif Gâlip hazretlerinin tutumuna göre onun bu şekilde dayanıp sağlamlık göstermesi dikkate değer maddelerdendir. Şerif Gâlip bir miktar kahvenin gümrük vergisini kazanmışsa da yaptığı iş bunca müslümanın nefretini çekmiştir. Eğer o, mektubunun böyle ilân olunacağını bilseydi, zannolunur ki, bu işe girişmezdi.

Yukarıda yazıldığı gibi, Bonapart Akkâ'yı kuşattığında, Cebelilübnan hâkimi Emir Beşir kendisine uymamış ise de, Akkâ'ya da yardım edeme-

diğinden Cezzâr Paşa ona öfkelenmişti. İngiliz Amirali Esmit, Emir Beşir'in şöhretini işitip bir aralık kendisiyle haberleşti. Ayrıca görüşmek üzere onu Beyrut yöresine çağırıp kendisi de Beyrut'a çıktı. Emir Beşir, Deyrülkamer'den Ayn-ı Anub köyüne gelerek orada konuşup sohbet ettiklerinde Emir Beşir, Cezzar Paşa'yı kendi hakkında gücenik bırakmamak için Esmit'e rica etti. O da, bu yolda kendisine sağlam vaadde bulunmuş ve Beyrut'tan Akkâ'ya gelip Emir Beşir hakkında iyi davranılmasını Cezzâr Paşa'ya söyleyip tavsiye etmiştir. Fakat Cezzâr Paşa dinlemediğinden Esmit gücenip Cezzâr'dan nefret edip Akkâ'dan gitti. Sonra Emir Beşir'i İstanbul'a tavsiye ederek, eğer Cezzar Paşa onun hakkında zorlu bir işleme girişirse, bunun, iki devlet arasındaki anlaşmaları ve sözleşmeleri bozabileceğini de bildirmişti. Cezzâr Paşa ise Esmit'in hareketinden sonra Akkâ'da bulunan Emir Yusufoğullarını Emir Beşir'in yerine Cebel hâkimi yapmak üzere Sayda taraflarına asker göndermeye girişmiştir. Beyt-i İmad şeyhleri, Emir Yusufoğullarının tarafını tuttuklarından Emir Beşir de onları almayarak, diğer başka Cebel şeyhlerini yanına toplayıp savunmaya hazırlanmıştır.

İSTANBUL OLAYLARI

Bonapart'ın Berrüşşam tarafına saldırması her yana korku verdiğinden, Şevvalin otuzunda, Sadrazam, Şeyhülislâm, Kaptan Paşa, büyük vezirler, bilginler, Devlet'in ileri gelenleri ve ocaklılarla Pâdişah'ın huzurunda bir danışma toplantısı düzenlendi. Bu toplantıda Fransızların tecavüzkârâne tutumları anlatıldı ve herkesin bu konudaki düşüncesini doğruca söylemesi Pâdişah tarafından istendi. Bunun üzerine, işlerin aslını bilen, ihtiyatlı ve anlayışlı kimseler, orada söylenebilecek ve bu işlere uyacak kelime yığınlarıyla çok akıllıca ve edebi bir şekilde fikirlerini bildirmeye başladılar. Haklarında halkın sevgisini çekmek ve bazıları mantıksız oyları ile kendilerinde olabilir veya kuruntuya dayanan kavrayış ve düşünüşü kaldırdıkları sırada bazıları da meydan bulup fikir coşkunluğuyla işin sonunun korkunçluğunu bahis konusu ederek bazı nüfuz sahipleri ve zenginleri harp için görevlendirmek gibi yollarla hayâl âleminden askerler yaratıp gâip hazinelerinden paralar çıkartarak fikirler arasında ayrılıklar meydana getirince neticesiz tedbirler ortaya çıktı. Bunun üzerine Sadrazamın kanına heyecan ve milli duygularına coşkunluk gelerek hemen kendisini ortaya atıp Mısır seferine bizzat gitmek üzere Sultan Selim Han Hazretlerinden ruhsat istedi. Bu fikir hakkında hazır bulunanların reylerine baş vurulunca Sadrazamın gitmesi uygun görüldü. Sonra hemen gitme hazırlıklarına başlanması için Padişah tarafından ferman verildi. Bu karar verildiğinde birer Fâtiha okunarak toplantıya son verildi. Zilkadenin beşinci Çarşamba günü Kaptan

Paşa ve Anadolu Muhasebesine kadar bütün devlet ve saltanat ileri gelenleri ve ocak ağaları Bâbıâli'ye çağrıldı. Hepsi toplanınca Padişah tarafından Sadrazama bir samur kürk, sapı mücevherli bir kılıç ve pırıl pırıl donatılmış bir madalya ile bağımsızlık hattı hümayunu gönderilip okundu. Sadrazamın Mısır seferine hafif bir yükle gitmesi kararlaştırıldığından maiyetindekilerle yeniçeriağası, Cebecibaşı, Ocak kethüdalarından bazıları, Bâbıdefteri'den yalnız Defterdar Efendi ve Bâbıâsafi'den de gerekenlerin gitmesi uygun görüldü. Zilkadenin sekizinci günü, zikri geçen Padişah hediyelerinin teşekkürü kabilinden huzura çıkılıp dönüldükten sonra İrâdıcedid Defterdarı Mustafa Reşid Efendi Defterdar ve eski Defterdar İbrahim Efendi, İrâdıcedid Defterdarı tayin edildi.

Bu Mustafa Raşid Efendi, halk arasında Köse Kethüda adıyla bilinen zattır ki birkaç defa Sadrazam Kethüdası olmuş ve hayli önemli görevlerde kullanılmıştır. Okuma ve yazma yönünden çok zayıf olup maarifden nasibi yalnızca derdini anlatabilecek kadar tutarsız yazı ve kendisine has bir imlâdır. Böyleyken talihiyle zekâsının kuvveti ve aklının cerbezesi sayesinde bulunduğu işlerde başarılı ve sevimli olup, Padişah askerlerinin nizamı ve Tophane'nin intizamı; gelirlerin arttırılması ve mühimmatın çoğaltılmasına çalışması konularında geçen hizmetleri ve sadakati Padişah katında makbul idi. Bu defa Ziya Paşa zor kuvvetiyle onu, Pâdişah kapısından koparıp, ister istemez Ordu Defterdarı yapmıştır.

Zilkadenin dokuzuncu günü de Çavuşbaşı Osman Efendi Kethüda ve ondan önceki Kethüda İbrahim Efendi Kethüda Vekili oldu. O vakit Defter Eminliği yapıp daha sonra vezir olan Şerif Efendi defterdar vekili ve Büyük Ruznamçe Rasih Efendi Reisülküttâb, ondan önceki Âtıf Efendi reis vekili, eski Çavuşbaşı İzzet Paşazâde Said Bey yine çavuşbaşı, daha önceki Mektupçu Sâdık Efendi mektupçu ve ondan önceki Refik Efendi mektupçu vekili oldu. Reisülküttâb Râsıh Efendizâde Abdüşşekûr Efendi reis kesedarı ve teşrifatçı, ondan önceki Ahmed Bey teşrifatçı vekili, eskiden teşrifatçılık yapan İffet Abdullah Bey Kethüda kâtibi ve eski kethüdâ kâtibi Tayfur Efendi kâtib vekili oldu. Divanıâli kâtiplerinden Safiyız Efendi beylikçi, eski beylikçi Sâhib Efendi beylikçi vekili oldu. Mektupçu kalfalarından Beliğ Efendi âmedci ve eski âmedci Gâlip Efendi âmedci vekili, matbah emini Hasan Ağa ordu nüzül emini tayin edildi. Boş bulunan defter eminliği Feyzi Beyzâde Mehmed Bey'e, büyük ruznamçecilik Anadolu Muhâsebecisi Vâsıf Efendiye, Anadolu muhasebeciliği daha önceki âmedci Ebubekir Efendiye ve matbah eminliği Şahsultan Kethüdası Aziz Efendi'ye verildi.

Zilkadenin on üçüncü perşembe günü de sadrazam değişikliğinin merâsimi yapılıp Rıkâb-ı Hümâyun kaymakamlığına da Selânik vâlisi Ebubekir Paşa tayin edildi. Onun çağrılması için Sadrazam tarafından Selâm

Ağası yollanıp, üzerindeki Selânik sancağı Gürcü Osman Paşa'ya ve onun elindeki Bosna eyâleti daha önce ölen Silahdar Mustafa Paşa'nın kethüdası Vânî Mehmed Ağa'ya vezirlik rütbesiyle birlikte verildi. Bu esnada dağ eşkiyasının kalıntıları yeniden ayaklanmış olduğu için Edirne'de veyahut Hasköy'de oturmak üzere o bölgede bir vezirin bulunması gerekti. Bunun üzerine Rumeli vâlisi Zihneli Hasan Paşa, yönetimindeki Çermen sancağıyla Tırhala mutasarrıfı oldu. O bölgede bulunan Seyyid Yusuf Paşa'ya arpalık olarak verildiği gibi Kıbrıs ve Trablusşam taraflarının korunması da dikkat edilmesi gerektiğinden Karahisar'da çiftliğinde, vezirliği kaldırılmış olarak oturan, Turunçzâde Süleyman Paşa'ya da beş yüz nefer piyadeyle birlikte Kıbrıs'ın korunmasında bulunmak üzere vezirliği iade edilerek Karahisarısahip sancağına getirildi. İzmir'de yine vezirliği alınmış olarak bulunan Azimzâde Yusuf Paşa da İzmir'den deniz yoluyla çabucak Trablus'a gidip oranın korunması işine baksın diye vezirliği geri verildi. Zilkade ayının değişik tarihlerinde hilatları Sadrazamın önünde kapı kethüdalarına giydirildi.

İki Sicilya Devleti ile ele alınan ittifak anlaşması da bu sırada tamamlanarak imza edilmiştir.

LAHSA OLAYLARI

Berrüşşam'da Fransızlarla Cezzâr Paşa savaşırken Lahsa'da Vahâbîlerle Bağdat askeri vuruşmaktaydı. Şöyle ki:

Vahâbîlerin başkanı olan Abdülaziz'in oğlu Suûd bin iki yüz on bir senesinde birçok askerle Lahsa üzerine gidip zorla Lahsa'yı ele geçirdi. Orada iki yüzden fazla bilgini öldürerek deniz kıyısındaki Kutayf ve Acıred'in bütün topraklarını ve dolaylarını zapt ederek halkını ayaklar altında ezdiği haberi gelip yayıldı. O zaman kendisine Müntafik meşihatı verilen Süveynî'nin Basra'ya varışı sırasına denk geldiğinden Süveynî ırk ve mezheb gayretiyle heyecana kapılarak Lahsa üzerine gitmek için Bağdad'dan izin istedi. Kendisine izin verildikten başka onu güçlendirmek için emri altına, Basra'da görevli Blüc tüfenkçileri ile beş parça top ve Bağdad'dan, birün ağalarından Hicazlı Ahmed Ağa gönderildi. Süveynî bütün Müntafik aşiretlerini ve beni Halid şeyhleri Muhammedü'l-Arab'ar ile beraber adı geçen yardım kuvvetlerini alarak Lahsa'ya doğru yöneldi. Basra'dan on iki konak aşağıda Şibâk adlı yere varıp dinlenmek için konakladı. Çadırında Muhammedü'l-Arab'ar ile otururken birden bire bir siyah Arap çıkarak elindeki tuğla ile «Allâhüekber» deyip Süveynî'nin göğsüne öyle bir vuruş vurmuş ki Süveynî hemen ölmüş. O Arabı da hemen yakalayıp öldürmüşler, ancak kimin adamı olduğu anlaşılamamıştır. Bir kısmı Abdülaziz'in adamı olduğunu sanmışlarsa da halkın çoğu buranın Arabı olduğuna inanmışlardır. Çünkü Lahsa'nın kur-

tarılmasında Muhammed'l-Arab'ar ile Ebrek'den her birinin büyük arzusu olduğu halde Süveyni oralara yaklaşınca bazı emirliklerden Lahsa'yı Arab'ar'a vereceği hissedildi. İşte Berâk'in bu duruma canı sıkıldığı için Süveyni'yi bu şekilde öldürtmüş olduğuna herkes kanaat getirmiştir. Her ne hâl ise... Artık bunun üzerine ileriye gitmekten vaz geçilerek ordu ile geriye dönülüp iki konak beriye gelindiğinde Berâk, âniden büyük bir Vehâbi askeriyle ortaya çıktığı gibi Süveyni'nin kardeşleri ve Müntafihleri, Blüc askeriyle topları bırakıp geldi. Bunun üzerine Vehabiler, Blüc askerini kılıçtan geçirip toplarını ve diğer eşyalarını alarak Deriyye'ye gitmişler.

Bu üzüntülü haber bin iki yüz on iki senesinde Bağdad'a vardı. Bağdad Vâlisi Süleyman Paşa, kethüdası Ali Paşa'ya çok tesir ettiğinden hemen Vehabî seferine, karar verdi. Süleyman Paşa'dan izin alan Ali Paşa harb hazırlıklarına girişmiş ve Müntafik meşihatı da Hamûdü's-Sâmir'e verilmişti.

Ali Paşa sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra bu on üç senesi Rebiyûlâhirin yirmi ikinci günü Bağdad'dan hareket etti. Bazı yerlerde gerekli araçları toplayabilmek için beşer onar gün kalarak Basra'ya vardı. Orada da çoğaltılan araçların ve yiyeceklerin taşınması için gereken deve ve gemilerin sağlanması dolayısıyle on gün kalındı. Sonra kalkıp Hz. Zübeyr kasabasının doğu tarafındaki Dreyhimiye adındaki yerde konakladı. Necâde'den parayla tutulan beş bin tüfekçiyi de oraya çağırıp emri altına aldı. Lahsa yolundansa buradan doğru Vehabilerin hükümet merkezi olan Deriyye'ye varılması daha kestirme olacaktı. Bunun için hemen Deriyye üzerine gidilmesi daha uygun düşüyor ise de, Lahsa yolunda konak yeri olan su kuyularının arası üç gün üç gece yürümekle alınabileceğinden ve askerî sınıflarla muhtelif aşiretlerden kurulu ağır bir orduyla üç gün üç gece yol gidip de bir kere konaklamak çok zor olduğundan başka Deriyye yolunda, denizden orduya yiyecek getirmek kabil değildi. İşte bu sebeplerden dolayı daha önce Lahsa alınıp da ondan sonra oradan Deriyye'ye gidilmek gereği düşünülerek hemen Lahsa üzerine hareket edilerek Sifvan'a varıldı. Ondan sonraki konak yeri olan Ravzateyn'de su bulunmadığından Sifvan'dan kırba ve tuluklarla yeteri kadar su alınarak Ravzateyn'e ve oradan Çihre'ye varıldı. Çihre'de kuyular varsa da suları deniz suyu gibi acı idi. Basra'dan deniz yolu ve gemilerle yürütülen zahireler de Çihre hizasına gelmiş ise de kıyıya yanaşamadığından, Küveyt şeyhinin yardımıyla Lahsa'ya yakın Acir adlı mahalleden küçük gemiler kiralanarak, yiyecek ve araçlar büyüklerden onlara alınıp, Çihre'ye on günlük mesafede ve deniz kıyısında bulunan Belbûl'da orduya yetişmek üzere kararlaştırıldı. Çihre'den Belbûl'a kadar on günlük zahire beraber bulunan aşiretlerden kiralanan beş bin deveye yükletildi. Belbûl'a varıldığında, gemiler de geldiğinden, orada on gün kalın-

dı. Oradan da bir aylık zahire develere yüklenerek hareket edildi. Tam on gün çöllerde ve derelerde yol alınarak Lahsa topraklarından Nutâ' denilen yere gelindi. On gün de orada dinlenildikten sonra yeniden hareket edilerek Lahsa dolaylarına varıldı.

Daha önce Lahsa halkı, teslim olmaya çağrıldığında boyun eğdiklerini bildirmişlerse de Lahsa'da biri Mübrer ve diğeri Hefûf diye bilinen iki kale vardır ki bunlarda Abdülâziz tarafından görevlendirilmiş Süleyman bir Mâcid ve Hacı İbrahim ibni Ûfeysan birer miktar Vahabi askeriyle siperlenmiş olduklarından Ali Paşa bu iki kalenin arasına ordusunu yerleştirip önce Mübrer kalesini sıkıştırmaya başlamıştır.

Ordudan kaleye top ve kaleden orduya tüfek atılarak savaş yirmi gün sürdü. Kale duvarları çok sağlam olduğundan top atışları tesir etmedi. Kaç kere piyadeyle yürüyüş yapıldıysa da Vahabilerin tüfekle savunmasından dolayı kaleye girilemedi. Bir aralık lağam kazılmaya girişildiyse de ondan pek fayda sağlanamayarak denizde demirlemiş olan zahire gemisindeki bir balyemez topu binbir güçlükle on gün içinde orduya getirilip kaleye aşırtma ile atışlar yapılmaya başlandı. Her atışında kalede delikler açarak alınma ümidi belirmişken o top da parçalandı. Onun güllelerinden açılan delikleri de Vahabiler hemen onarıp kapattıklarından ümitler kesildi. Orduda beş bin miri deve ve beş bin ücretli deve olduğu halde ot ve arpa bulunmadığından develer kırılmaya başladı. Bu on bin deveden ancak bin deve kalmış ve ayrıca birlikte bulunan aşiretlerin de pek çok develeri telef olmuştu. Kıyıdan orduya yiyecek taşıma işi ise çok deveye ihtiyaç gösteriyordu.

Bunun üzerine artık Lahsa'da durmanın yolu kalmadığından hemen dönüldü. Fakat yüklerin ve ağırlıkların taşınmasına yetecek deve bulunmadığından demir cinsinden olan araçlar, düşmana kalmaması için, toprağın altına gömüldü ve diğer eşya yakıldı. Toplar da piyadelere çektirilmek üzere karar verildi. Büyük sıkıntılar ve güçlüklerle on dört gün içinde Süveyn'in öldürüldüğü Şibâk'e varmak nasip oldu. Fakat bu defa dönüşte asker bir otlu yol bulmakla eldeki hayvanlar bol bol otlatılıp arpa ve diğer yiyeceklere ihtiyaç görülmedi. Adı geçen konakta yiyecek ve zahire bitmişti ama birkaç parça zahire gemisinin deniz kıyısındaki Amâir adasına geldiği haber alındı. Bunun üzerine at ve deve gönderilerek mevcut olan zahire orduya taşındı. Bir günlük zahire çıkıp askere dağıtıldığında payına bir batman arpa düşen kimse büyük bir servete konmuş gibi seviniyordu.

İşte durum böyleyken Vahabilerin yazdığımız konak yerine gelmek üzere oldukları haberi alındı. Ordunun Lahsa'dan dönüşünde Ali Paşa'nın askeri zahiresizlikten dağıldı. Kendisi kötü bir şekilde kaçıp döndü. Fırsat bu fırsattır, diye İbn-i Ufeysan tarafından Abdülaziz'e haber ve-

rilince o da büyük bir askerle oğlu Suud'u göndermişti. Maksadı yorgun ve perişan olmuş askeri vurup dağıtmak, sonra da bulduğu hayvan ve diğer eşyaları ele geçirmekti. Vahabilerle buluşmak ise tam Ali Paşa'nın aradığı fırsattı. Çünkü elindeki askerler Vahabilerin hakkından gelmeye yetecekti. Bundan dolayı Suud'un geldiğini işiten Ali Paşa büyük bir sevinçle askeri hazırlayarak üzerlerine yürüdü. Suud, ordunun zorluluğunu ve büyüklüğünü görünce, aldanıp geldiğine pişman olmuşsa da, kendisi için dönmek mümkün olmadığından, çaresiz Muhnat denilen yere konarak, etrafına siperler yaptırıp savunma hareketine girişmek zorunda kaldı. Ali Paşa da onun karşısında ve Sâc denilen yerde çadır kurdurdu. O gün akşama dek iki tarafın öncüleri savaş alanında birbirlerine saldırarak Vahabilerin önderlerinden bir kaçı ve beri yandan da Müntafik Şeyhi Hamûd'un kardeşi Hahidü's-Sâmir öldü. Vahabiler cenk sahasına çıkamayarak sonunda kendilerini savunamayacaklarını da anladılar. Bu bakımdan anlaşma dileğiyle Suud tarafından Ali Paşa'ya gönderilen tahriratda; «Sizin Lahsa'ya varışınızın sebebini bilemedik. Niçin geldiniz? Lahsa halkı bir takım lânete uğramış Rafizilerdir. Onları biz kılıçla müslüman ettik. Lahsa bir karye olup Osmanlı hükmü altında değildir. Sizden uzaktır. Ondan sizin zahmetinize karşılık bir şey çıkmaz. Bütün Lahsa'nın ve ona bağlı yerlerin parası toplanıp size verilse yalnız bu seferde ettiğiniz masrafları bile karşılamaz. Sizinle bizim aramızdaki kavganın sebebi yalnız Süveynî idi. O da saldırdı ve cezasını bulup gitti. Şimdi dileğimiz barıştır. Bu da hem size ve hem de bize hayırlıdır. Vessulhi seyyüdü'l-ahkâm,» diye yazılmış idi. Hâsılı Vahabiler tehlikeli bir duruma düşerek anlaşma yolu ile yakalarını kurtarma emeline düşmüşlerdi. Ali Paşa'nın askeri ise onlarla savaşmayı çok istiyordu. Fakat Vahabilerin yeri ve siperleri saklanmaya elverişli olduğundan top kullanmak gerekti. Oysa Lahsa'dan ayrılırken, taşıt aracı olmadığı için, top ve onunla ilgili şeyler toprağa gömülmüştü. Durum böyle olunca, Vahabilerin etrafı çevrilerek onları kuşatıp sıkıştırmak gerekmişti. O bölgede ise içilebilecek bir tek su olup oraya da Vahabilerin siperleri rastlıyordu. Öbür sular çok acı olduğu için askerler susuzluktan dolayı çok sıkıntı çektiklerinden başka zahire ve para da kalmamıştı. Bunun üzerine beri taraftan da barışmaya rıza göstermek gerekti. Böylece Süveynî olayında Vahabilerin eline geçmiş olan toplar geri çevrilmek ve hacılarla yolculara saldırılmamak şartlarıyla barış anlaşması yapıldı. Ali Paşa türlü zorluklar ve zahire yönünden pek büyük sıkıntılar çekerek Basra'ya ve oradan Bağdad'a dönüp gelmiştir.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Kurban bayramı tebrikinden sonra Sadrazam ve Serdarıekrem (Başkumandan) olan Ziya Yusuf Paşa İstanbul'dan Üsküdar'a geçti ve Ebû-

bekir Paşa, Rikâb-ı Hümâyun Kaymakamlığında kaldı. Daha sonra sefer hazırlıkları tamamlanarak, Padişah ordusuyla Serdarıekrem, Mısır'a doğru yola çıkmıştır.

İşte o sıralarda Fransızlar da Akkâ'da yenilerek dağınık bir şekilde Mısır'a dönüp gidiyorlardı. Bunun üzerine Cezzar Paşa tarafından, ileride görüleceği gibi, müjdeciler gönderilerek muzafferiyet haberi iletilmiştir.

Cezzar Paşa bu galibiyet olayını müjdeledikten sonra hacı kafilesinin yollarda korunması işlerinin tamamlanmasına yönelip bunlara giriştiğini söylemek için baş çuhadarını İstanbul'a gönderdi. Bundan dolayı İstanbul'a gelince kendisine güzel bir samur kürk, bir tane altın çelenk, verimli bir zaamet ve Kıbrıs eshamından bir hisse; ve daha önce gelen kaçak Tatarlara da hediyeler ve hil'atler bağışlanmıştır.

Cezzar Paşa'nın bu hizmeti pek güzel karşılanıp fevkalâde teşekkürlerle alkışlandı. Bu arada kendisine hayır duâlar ve âferin yazılı hattı-hümayunla yaldızlı bir emriâlî, serâser işlemeli bir samur kürk, baştan aşağı işlenmiş bir altın çelenk verilmiş; Seraskerlik idaresi için daha önce gönderilen üç yüz keseden başka, bu defa da, beş yüz kese akçe yollanmıştır. Ordu kadısı Debbâğzâde Efendi'ye Mekke rütbesi ve bir kakum kürk; ordu defterdarı Mehmed Efendi'ye ve Rodos mutasarrıfı Hasan Bey'e birer altın çelenkle birer kakum kürk; İngiliz donanması başbuğu Amiral Esmit'e bir samur kürkle çok pahalı bir âvize gönderilmiştir.

Eğer Cezzar Paşa'nın bu başarısı olmayıp da tam tersine Bonapart Akkâ'ya girseydi, bütün Şam toprakları eline geçer ve Başkumandan ordusu pek çok zorluğa uğrayarak iş bütün bütün başka şekil alırdı. Ama üzüntü içinde geri dönmeleri hasebiyle Şam tarafı kurtarılmış olduğu gibi Fransızların da bu taraftaki bahtsızlık zamanı başlamış oldu. Bu yüzden Cezzar Paşa pek çok ün kazandı. Fransızların bu yenilgilerinden İngiltere ile onun tarafını tutan kavim ve milletler de fazlasıyle memnun olmuşlardır.

Bonapart bu yenilginin Mısır'da meydana getireceği kötü tesirleri gidermek için işin esasını Mısır halkından saklamak yolunu tuttu. Bu yolda iki yüz on üç yılı Zilhiccesinin on biri tarihiyle yazıp Mısır Divanına göndermiş olduğu tahrîratında; «Berrüşşam'da Mısır'a dönüşümü size bu yazı ile bildiririm ki, mektubu yazdığım tarihten üç gün sonra kalkıp çabucak on beş gün içinde Akkâ'dan alınan esirler ve bayraklarla yanınıza varırım. Akkâ duvarı yıkıldı ve humbara ile şehir harap oldu. İçinde taş üzerinde taş kalmadı. Bütün Akkâ'lılar hezimete uğradı. Cezzar Paşa da yaralanarak evinin halkıyla deniz tarafındaki bir burca sokuldu. Yarası tehlikelidir. Cezzar'a yardım etmek için gelen ve asker dolu otuz parça gemiden üçünü topla batırdık. Dört tanesini de ele geçirdik. Bu dört gemi daha önce bizden alınmış olan fırkateynlerdir. Diğer kalanlar

da telef oldu gitti. Sizlerle konuşmayı özlediğimden görüşmek arzusuyla Mısır'a dönmek üzereyim.» diyordu. Bu mektup, bu iki yüz on dört senesi Muharreminin başında Mısır'a vardı. Ertesi perşembe günü divan toplanarak, toplantıda bulunanlara okunmuştur.

Halbuki Bonapart, Akkâ'ya gidip gelinceye dek askerinin hemen yarısını kaybettikten sonra hiç bir şey elde edemeden içinde keder ve üzüntünün ateşini saklayarak dönmüştür. Düzenli bir ordu ile çöllerde dolaşmanın ne kadar zorlu olduğunu bu defa Bonapart pek güzel anladı. Fransızların bu kere yollarda açlıktan ve susuzluktan çektikleri sıkıntı ve meşakkati anlatıp açıklayabilmek kabil değildir. Tam altmış dört gün süren Akkâ kuşatmasında Fransız askerleri çeşitli yorgunluklarla karşılaşıp dönüşlerinde türlü belâlara uğrayarak kimi hasta ve yaralı, kimi sararıp solmuş olmakla ruhsuz bir cisim gibi kalmakla hastalıktan veyahut top ve tüfek ateşine hedef olarak ölenlere imrenecek bir hale gelmişler idi. Muharremin onuncu günü Bonapart büyük ve eşsiz bir merâsimle Mısır'a girdi. Her taraftan dökülen ve büyük bir perişanlık içinde gelen askerin keder ve sıkıntısı gün gibi ortadaydı.

Bununla beraber Bonapart hiç bir korku göstermiyerek, sanki zafer kazanmışcasına, Özbekiye'deki sarayına inip orada balolar düzenlemekle meşgul olmuştur. Halbuki bazı Arap şâirleri tarafından Cezzar'ın başarısı hakkında yazılan hoş manzumeler Arabistan'da destan olarak halkın dilinde dolaşıyordu. Daha sonra Mısır divanı tarafından bütün Mısır halkına hitaben, Akkâ seferinin tafsilatına dair, Bonapart'ın kaleme aldırmış olduğu beyanname bastırılarak Muharrem ayının on dokuzuncu günü sokak başlarına yapıştırılmıştır.

Özet olarak şunu söyleyebiliriz ki: Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de **«Ve lâ tettebiu hutuvati'şşeytan** — Şeytanın adımlarına tâbi olmayınız,» ve yine bir yerinde **«Ve la tutiû emr'al-müsrifine'llezine yufsidune fil'ardi ve la yuslihune** — Müsriflerin emrine itaat etmeyin; onlar yeryüzünde ıslahat yapmazlar, ancak fesat çıkarırlar,» buyurmuştur. Akıllı olan bir kimse bir fenalığa uğramazdan önce yapacağı işlerde tedbirli olması gerekir.

Ey müslümanlar! Size haber veririz ki, yalancıların sözlerine kulak asmayınız. Zira, yaptıklarınıza sonra pişman olursunuz. Fransız ordusu kumandanı Bonapart, Adiliye'ye geldi. Bâb'ü - Nasr'dan Mısır'a girdi. Bütün âlimler, ocaklı, devlet memurları, ileri gelen kimseler ve tüccar kendisiyle beraberdi. Mısır halkı onu görmek için gelmişlerdi. Daha önce gördükleri Bonapart'ı aynen görünce söylenen yalanlar meydana çıkmış oldu. Onun hakkında yalan haberler yayanlar arapların en sefil kimseleri ile kaçak kimselerdir. Bundan maksatları müslümanların tepelenmesi, devletin gelir kaynaklarının yok edilmesidir. Onlar insanların rahatını

istemezler. Halbuki yaptıkları ağır zulümlerden dolayı Cenab-ı Hak onların devletini ortadan kaldırmıştır. Ve bize haber verilmiştir ki, Eliti Bey Arap eşkiyasını ve bir takım sapık kimseleri etrafına toplayarak Şarkiye halkını isyana ayaklandırıp, Osmanlı ordusu hazırdır deyip yalanlar uydurmuş. Halbuki Osmanlı ordusu hazır değildir. Bu haberin aslı yoktur. O bu şekilde halkı kandırarak yok olmasını düşünmektedir. Nitekim İbrahim Bey dahi Gazze'de iken bu yola saparak asılsız fermanlar yaymış ve halkı güç durumlara düşürmüştü. Said halkı bütün kaçakları ülkelerinden kovdular. Zira eşkiya yakınları ile beraber tutulur. Bu sebeble Said halkı akıl ve görüş bakımından Bahrid halkından daha güzel hareket etmiş oldular. Yine size haber veririz ki: Cezzar Ahmet Paşa'nın Cezar diye lâkap alması insan öldürmeye çok düşkün olması, hatta iyi ve yararlıyı ayırmaması içindir. Sefil ve en âdi arapları toplayıp Mısır'ı ele geçirmek istiyordu. Onların bir araya toplanması dahi halkın mallarını almak ve namuslarına el uzatmak demektir. Fakat bu emellerine erişemediler. Cezar Paşa'nın Börülere saldırmak üzere Arış'a asker göndermesi üzerine Bonapart da oraya gidip Cezzar'ın askerini perişan edip Arış'ı ele geçirdi. Sonra Gazze'ye geçen Bonapart, buranın halkına dokunmadı ve onları istedikleri gibi harekette serbest bıraktı, bilginlere, tüccara ve değerli kimselere ihsanlarda bulundu. Oradan Remle'ye geçti. Remle'de, Cezzar'ın Mısır'a gelmek için hazırlattığı erzaka el koydu. Sonra Yafa'ya gitti. Burasını üç gün kuşattı. Halkın teslim olmaması sebebile kaleyi harab etti. Bu tutumlarından dolayı dört binden fazla kişiyi öldürdü. Yafa'dan Cebeli Nablus'a gitti. Burada bulunan askeri, Kakım denilen yerde perişan etti. Sonra varıp Akkâ kalesini yaktı. Buradan da Mısır'a döndü. Bonapart'ın Mısır'a dönümünün iki sebebi vardı. Biri şu idi: Bize dört aya kadar geleceğine söz vermişti. İkinci sebeb ise, âsi ve kaçak takımının bu tarafta karışıklık çıkartacağını öğrenmiş olmasıdır. Nitekim daha gelir gelmez karışıklık durdu, isyancılar ve eşkiya hepsi yok oldu.

Onun Mısır'a karşı şaşılacak bir sevgisi vardı. Bütün düşünceleri daima Mısır halkı için hayırlı işler yapmak ve Mısır'da güzel sanat eserleri yapmaktı. Mısır'a geldiğinde, İslâm dinine sevgi, islâm büyüklerinin ölülerine saygı duyar, hergün Kur'ân-ı Kerim'i okuduğunu ve Mısır'da çok güzel bir cami yaptırarak İslâm dinine girmeyi arzu ettiğini bize bildirdi.

Bonapart'ın bu tutumundan asıl maksadı, Akkâ yenilgisinin herkese karşı meydana getirdiği etkiyi yok etmek ve islâm halkının kalplerini kazanmaktı. Halbuki, bu Akkâ seferi esnasında Mısır Mollası kaçmıştı. Bonapart bu defa Molla efendinin oğlunu hapis edip sıkıştırmış ve müslümanlar bu duruma gücenmişlerdi. Hatta Mısır âlimleri kendisine müracaat ederek: «Babası gitti ise oğlunun ne suçu var? Bir de Osmanlıya dostuz diyorsunuz. İşte bu da İstanbul'dan gelmiş asilzâde bir çelebidir.

Onun hakkında böyle hakarette bulunmanız sözünüzü yalanlatır. Herkes size karşı kötü düşünceye sahip olur» diyerek af edilmesini ve serbest bırakılmasını rica ettiler. Bunun üzerine Bonapart, âlimlerin isteğine dayanamayıp Mollanın oğlunun serbest bırakılmasını istemiş fakat Mısır'dan çıkıp gitmesini de emir etmişti. Bu zamana kadar Molla efendinin oğlu kendi yerinde vekil olarak tutulur iken bu olay üzerine bir başkasının tayini lâzım gelmişti. Bonapart tarafından Şeyh Ahmet, Mısır kadısı tâyin olundu.

Bir şehre kadı tâyin etmek o ülkenin hukukî görevindendir. Ancak Şeyh Ariş için İstanbul'dan ferman getirtmek imkânsızdı. Fakat Bonapart, Mısır'a gelelidenberi islâm halkını aldatmak için Osmanlı Devleti ile dost olduğunu söylemekte idi. Bu sözünün doğru olmadığına herkes inanmıştı. Osmanlı donanması ile Köse Mustafa Paşa, İskenderiye'ye çıkmak üzere olduğundan Osmanlılar ile Fransızlar arasında savaş zamanı yaklaşmış idi. Bu bakımdan bu kere kadı tayinine dair Bonapart tarafından Mısır divanına verilen bildiride Osmanlı Devleti'nin artık Mısır'da söz hakkı kalmadı, Osmanlı idaresi Kölemenlerin idaresinden daha ağır ve onlardan daha zalimcedir denilmekteydi.

Yine Muharrem ayı başlarında Bahriye tarafında Demnhur civarında batılı birisi ortaya çıktı. Magaribe ve Hare araplarından birçok kimse etrafına topladı. Bunlar bir miktar Fransız askeri ile dağıtıldılar. Olay henüz bastırılmış iken Bonapart, Safer ayının onikinci günü akşam yemeğinde iken İskenderiye'den bir yazı geldi. Yazıda; İskenderiye limanı önüne seksen parça Osmanlı gemisi geldiği, top ve humbaranın çokluğundan İskenderiye'ye yanaşamayıp Ebu Hur üzerine gittiği bildiriliyordu. Bonapart, bu haber üzerine derhal yerinden sıçrayıp özel askerleri ile birlikte atına binip Generallerine Rahmaniye'de kendisine yetişmeleri için emir verip yola çıktı. Rahmaniye'ye geldiğinde Osmanlı donanması Ebu Hur'u ele geçirmiş, Osmanlı askerinin hepsi karaya çıkmış, İngilizlerin yardımı ile büyük siperler yapılmıştı. Her tarafa bildiriler dağıtılarak halk Fransa'ya karşı ayaklanmaya çağırılıyordu. Türklerin gelişi ile bütün müslümanlar sevinmişlerdi. O civarın şeyhleri gelip Mustafa Paşa'dan kürk giymiş oldukları haberini alan Bonapart bütün Mısır halkının ayaklanmasından korkmuş ve hemen oradan onbeş Safer tarihli bir mektubu Mısır divanına göndermişti.

Mektupta kısaca şöyle denilmişti: «(La ilahe illallah Muhammedün Resulullah). Ey divan ehli! biliniz ki İskenderiye önüne küçük ve büyük seksen parça gemi gelip kalenin sağlamlığını görüp ele geçirmekten ümitsiz olarak Ebû Hûr tarafına gitmişler ve karaya asker çıkarmaya başlamışlardır. Üzerlerine hemen hücum etmeyip oldukları halde bıraktım. Ta ki gemilerden tamamile çıkıp gereği gibi yerleşsinler. O zaman üzerle-

rine hücum ederek itaat etmeyenleri idam, edenleri de zincire bağlıyarak Mısır'a gönderip nam salayım. Bu donanmanın gelişinden maksat Kölemenleri ve çöl araplarını tamamen dağıtmak ve ülkelerini yağmalamaktır. Bu donanmada birçok Moskof askeri vardır ki iman sahiplerinin katında bunların nasıl bir kavim oldukları bellidir. Onların müslümanlara düşmanlıkları ortadadır. Bunlar islâm halkını aşağı görüp Kur'an'a saygı göstermezler. Küfür ve sapıklıkları sebebiyle üç ele inanırlar. Allah üçtür derler. Allah en yüksektir, onun ortağı yoktur. Onlar yakında bu üç Allah'ın kendilerine fayda vermediğini görürler. Zira onların bu inançları bâtıldır. Tek Allah'a inananlara yardım eden ancak bir olan Allah'tır. Ey müslümanlar! Size haber veririz ki, onlara dost olanlar, küfür sahibi Haricilerle dostlukları sebebiyle Hazreti Peygamberin vasiyetine karşı çıktıkları için (gazab üzerlerine olsun) sözünü hak ederler. İslâmın düşmanları islâma yardım etmez. Vah o kimselerin haline ki, Allah'ın düşmanları vasıtası ile yardım isterler. Haşa ki, düşmandan yardım isteyenler kuvvetlenmiş olsun. Bir müslüman nasıl hristiyan bayrağı altında olan bir gemiye binip de her gün tek yaratıcı olan Allah teâlâ hakkında kâfirlerin yalanlarını ve hakaretlerini dinler. Şu halde o müslümanın sapıklıkta asıl kâfirden daha aşağı ve âdi olduğunda şüphe yoktur». Bu şekilde Bonapart biraz olsun halkın heyecanını ve düşüncelerini sindirmiş oldu.

Sonra ordusunu Rahmâniye'de topladı. Buradan Ebu Hur'a gitti. İslâm askerini siperlerin arkasından kaldırmak çok güçtü. Bunları buradan kovmak kendisi için hayatî bir mesele idi. Her nasıl olur ise olsun buna bir çare bulmak şarttı. Hücum etmekten başka bir çare de düşünemiyordu. Öncelikle süvari askerini gözden çıkarmayı düşünüyordu. General Mora'nın süvari askeri ile siperlerin üzerine hücum etmesine ve düşene kalkana bakmayıp hemen ileri gitmesine karar verdi.

General Mora, dünyada en iyi süvari kumandanı idi. Cesaretle ve fedakâr bir şekilde hücuma geçince siperlerden de şiddetli bir ateş açıldı. Fransız süvarileri büyük kayıplara uğramakta olduğu halde sağ kalanlar daima ileri gitmekte idiler. İslâm askeri süvarinin müdafaasına çalışırken Bonapart da piyade askerini sağdan ve soldan hücuma geçirtti. Kısa zamanda Fransızlar siperler içine girdiler. İslâm askeri şaşkına döndü ve dağılmaya başladılar. Bir kısmı Mustafa Paşa'nın oğlu ile beraber Ebû Hûr kalesine kapandı. Geri kalanların bir kısmı şehit ve yaralı bir kısmı da Mustafa Paşa ile birlikte esir oldular.

Mustafa Paşa yaralı olarak Bonapart'ın yanına götürüldü. Bonapart cebinden mendilini çıkardı. Onun yarasını sardı ve yanına oturtarak ikramda bulundu. Sonra Ebû Hûr kalesini dört gün top ve humbara ile döğdü. Kalenin içindekiler aman dileyerek kaleyi teslim ettiler. Mustafa Paşa'nın oğlu da tutularak babasının yanına getirildi. Bunun üzerine Bo-

napart, yaralıları gemilere bindirip memleketlerine gönderdi. Sağlam olanları esir olarak alıkoydu. Muallim Nikola'nın bildirdiğine göre bu şekilde esir olan üç bine yakın islâm askeri bulunuyordu.

Bu olay yirmidört Safer'de olmuştu. Olaydan sonra Bonapart durumu Mısır'daki kaymakamına bildirdi ve şehirde üç gün şenlik ve ayinler yapıldı.

Bu savaşta bir hayli Fransız askeri ile general Triko da ölmüştü. General Mora çenesinden kurşun yarası almış ve Bonapart buna çok üzülmüştü. Bonapart'ın bu savaşta üstünlüğü onun Mısır'da biraz daha kalmasını sağlamıştı. Ancak bu galibiyet onun Mısır'daki en son galibiyeti olmuştur.

Rebiulevvel ayının ilk haftasında Bonapart, esirleri alıp Mısır'a geldi. Halka örnek olması ve kendi şanını yükseltmek için esirleri Özbekiye meydanında herkese gösterdi. Mustafa Paşa'yı da ikramla Cize'ye gönderdi.

Mısır halkı, kendilerini esirlikten kurtarmak için gelmiş olan dindaşlarının böyle esir olmalarını gördüklerinde çok üzgün oldular. Hatta gelişini tebrik için Bonapart'ın divanına gelen âlimler, şeyhler, mevki sahibi kimseler ve memurların dahi üzüntüleri hallerinden belli oluyordu. Bonapart bu durumu anlamışdı, hepsine hitab ederek şöyle dedi: «Ey âlimler ve değerli kimseler! Hayret ediyorum ki, benim zaferimden dolayı sizi kederli görüyorum. Hâlâ benim kadrimi bilmiyorsunuz. Ben size defalarca müslim ve tek tanrıya inandığımı, Muhammed aleyhisselâma saygı ve sevgi duyduğumu söyledim. Siz hâlâ bunu kabul etmiyorsunuz. Siz sanıyorsunuz ki, benim bu sözlerim sizden korktuğum içindir. Halbuki benim kuvvet ve kudretimi gözlerinizle gördünüz, kulağınızla işittiniz ve zaferlerimi, sahip olduğum yerleri öğrendiniz. Size sözüm yine budur ki, ben, Muhammed Nebi'yi severim. Şunun için ki, o dahi benim gibi kahraman bir kimse idi. Onun ortaya çıkışı benimki gibidir. Belki ben ondan daha büyüğüm. Zira, benim savaşlarım onunkinden daha çoktur. Bundan sonra olacak zaferlerim ve sahib olacağım yerleri de göreceksiniz ve işiteceksiniz. Eğer siz benim kıymetimi bilmiş olaydınız bana ibadet ederdiniz. Sizler perişan olup ettiklerinize pişman olacaksınız. Bizleri arayacağınız ve gönlümüze girmek isteyeceğiniz vakit gelecektir. Ben, hristiyanlara kin besleyip onların dinini terk, kiliselerini yakıp papaslarını öldürdüm ve haçlarını kırdım. Bununla beraber görüyorum ki onlar, benim memnuniyetimle memnun, hüzün ve kederimle mahzun oluyorlar. Yine hristiyanlığa dönüp dönme mi olmamı istiyorsunuz. İslâm dinini bıraksam siz bundan bir fayda göremezsiniz. Öyle ise artık bu halleri bırakınız. Allah'ın emrini kabul ediniz. Gönlünüzü ferah tutunuz ki, kurtuluş ve huzur bulasınız. Halbuki ben size pek çok nasihatler etmiş idim. Gereken şekilde hareket ederseniz kurtuluş bu-

lursunuz. Eğer karşı çıkarsanız pişman olursunuz». Bonapart'ın bu sözleri üzerine orada bulunanların hepsi hayrete düşmüş ve kimse cevap vermeye cesaret edememiştir. Çünkü Bonapart, hristiyanlığı terk etmekle müslüman olduğuna inanılıverilsin demek istiyordu. Bununla beraber her hali ve sözü ile dinsizliği belli oluyordu. Nübüvveti de hiç bir müslümanın kabul edemeyeceği kötü bir şekilde anlatarak hristiyanlığı bırakmasiyle beraber İslâm dininden dahi çok uzak düştüğünü ortaya koymuş oluyordu. Bundan başka, kendine sahip olamayıp sözleri ile ilahlık mertebesine kadar yükselmeye çalışıyordu. Bundan dolayı oradakilerin hayır veya evet diye cevap vermeleri çok güç idi.

AVRUPA DEVLETLERİNE DAİR BAZI OLAYLAR

Daha önceki yazılarımızda, Avusturya ile Fransa arasında Kampoformiyo'da bir anlaşma imzalandığı ve Almanya meselesinin ayrıca görüşülmesi için Rastad şehrinde bir kurul toplandığı belirtilmişti.

Avusturya devleti, Bonapart'dan gördüğü yenilginin intikamını almak ve kaybettiği değerini yerine getirmek için o zamandan beri hazırlanmakta idi. Nihayet Rastad görüşmelerinden çekilerek İsviçre'de bulunan Grizon bölgesini ele geçirerek Fransa'yı savaşa mecbur etmişti. Rusya da Avusturya'ya yardım olarak ünlü General Savarof kumandasında altmış bin asker gönderdi. Fransızlar bu iki devletin kuvvetine dayanamayıp üç ay zarfında perişan olup İtalya'dan el çekmeğe mecbur oldular. Fakat Fransa'nın meşhur Masina adlı generali İsviçre'de dayanıp durmakta idi.

Fransa askerinin bu şekilde yenilgiye uğramaları Fransa halkını endişe ve heyecana düşürmüştü. Bonapart'ın yaptığı fetihleri anarak herkesin bakışı ona çevirtilmekte idi.

General Savarof, bu galibiyetler ile gururlanarak dostları olan Avusturyalıları hiçe saymaktaydı. Onun bu şekilde büyüklük göstermesi Avusturyalıların gücüne gitmişti. Bu sebeple aralarında meydana gelen anlaşmazlıktan dolayı Rusya ve Avusturya askerleri ayrı ayrı savaşmaya başlamışlardı. Ayrıca Malta adasının ele geçirilmesi Rusya'nın tek emeli idi. Bu ise İngiltere politikasına aykırı düştüğünden İngiltere Devleti de Rus ordusunun deniz sahilinden uzaklaşmasını istemekteydi. Savarof, İsviçre üzerine gönderilmekle 1799 senesi Eylül ayında Masina ile savaşa tutuştuğunda meşhur Zürih savaşında yenilgiye uğrayarak onbeş gün zarfında yirmi bin Rus ve altı bin Avusturyalı öldü.

Gariptir ki, Bonapart, Akkâ'da yenilgiye uğrayarak doğu tarafındaki şöhretine noksanlık geldiği gibi Almanya ve İtalya taraflarındaki Fran-

sız orduları da mağlup olmuşlardı. Bu sebeple Fransa politikası hayli aşağı düşmüştü. Hal böyle iken iken Bonapart'ın Ebu Hûr olayını kazanıp da Mısır tarafında durumunu düzelttiği esnada Masina da Zürih savaşını kazanmıştı. Böylece Fransa politikası yeniden kuvvet bulmuş oldu.

Savarof, bu yenilgiden çok mahcub olmuş, fakat bunu Avusturyalıların kötü tedbirlerine yüklemiş olduğundan iki devlet arasına soğukluk girmişti. Bu durum Fransa için büyük bir savaş kazanmaktan daha faydalı olmuştu.

Felemenk tarafındaki İngiliz ve Avusturya askerleri Fransızlar üzerine hücum etmişler, ilk anda galip gelmişler ise de sonradan Fransızlar galip gelmişlerdir. Bu şekilde Fransa'nın talihi iyiye dönmüştü. Fakat İtalya'yı elinden çıkarmış olduğundan eski şanı ve büyüklüğü tamamiyle yerine gelememiş idi.

Avrupa devletleri birer birer İngiltere ile olan anlaşmaya katıldıkları halde İspanya, İngiltere'ye karşı Fransa ile dost olmuştu. Osmanlı Devleti ise İngiltere ve Rusya ile Fransa aleyhine anlaşma yapmış olduğundan İspanya ile ilişkilerini kesmesi için İstanbul'da bulunan İngiltere ve Rusya elçileri 1214 senesi başlarında ısrarla teklifte bulunmuşlardı. Bunun üzerine Bâb-ı Âli, İstanbul'da bulunan İspanya elçisi ile Türkiye'nin diğer yerlerindeki konsoloslarının onbeş gün içinde memleketlerine gitmeleri emir ve tembih edilmişti.

Uzun zamandanberi İngilizler Malta adasını kuşatmış oldukları halde kara kuvvetleri yeterli olmadığından henüz ele geçirememişlerdi. Halbuki Fransa'nın Akdenizdeki kuvvetini bütün bütün kırmak için bu adanın ellerinden alınması çok önemli idi. Bununla beraber Korfu'da bulunan Osmanlı ve Rusya donanmaları da bu esnada o tarafa gitmek üzere İtalya sahillerini dolaşarak Palermo sahiline varmışlardı. Burada, Sicilya kralı tarafından karşılanmışlar, erzak ve diğer ihtiyaçları karşılanmış ve bir anlaşma yapılmıştır. Ancak o ayda, Osmanlı donanması levendlerinden birisi şehre çıkarak bazı şeyler almak istediklerinde ellerindeki paraları halkın tanımaması sebebi ile çıkan münakaşalarda birkaç kişi ölmüştü. Bundan sonra subaylar tarafından kavga bastırılmış ise de bunun üzerine levendler hemen gemilere binmişler ve Korfu'ya dönmüşlerdir. Donanma askeri yirmi aydan beri çalışmakta olduğundan yorgun düşmüşlerdi. Geri dönmek istedikleri Kaptan Ahmet Paşa tarafından bildirildi. Bu istekleri hemen kabul edilmiş olduğundan Osmanlı donanması Malta seferini tamamlamamıştır.

KIŞ OLAYLARI

Yukarıda anlatıldığı üzere Vidin ordusunun yenilgisi esnasında Mısır meselesi ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, Fransa seferine çıkmayı düşünmüştü ve bu sebeple Kaptan Hüseyin Paşa da İs-

tanbul'a gelmişti. Artık Vidin tarafı ile uğraşmaya vakit uygun değildi. O tarafı Pasban oğlu Osman Ağa'nın idaresine bırakmak zorunda bulunduğundan daha önce yok edilmesiyle görevlendirilen kaptan paşanın aracılığı ile af edilmişti. Kendisine kapıcıbaşılık rütbesi ve sonra da 17. Muharrem 1214'de vezirlik rütbesi verilerek Vidin muhafızı yapıldı.

Eskiden olduğu gibi, Sadrazam, Mısır seferine gittiğinden ocaklı İstanbul'da kalmış idi. Bu esnada tayinleri çıktığından Safer ayının başlarında değiştirilmeleri gerekti. Bunun için Kaymakam Paşaya bir hattı hümâyun yazıldı.

Bu sırada Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa, Akdeniz'e doğru yola çıktı. Ebû Hûr olayında islâm askerinin yenilmesi ve Köse Mustafa Paşanın esir olduğu haberi Osmanlı Devleti idarecilerini üzmüştü. Kaptan Paşa dahi bu seferinde kılıcını ilk defa Râtib Efendinin başında denemiştir. Şöyle ki:

Daha önceki cildde de anlatıldığı üzere, Râtib Efendi, o zamana göre pek değerli bir kimse idi. Fakat kendisini çekemeyenler ona bazı iftiralarda bulundular. 1211 senesinde riyâsetten alınarak Rodos'a sürgün gönderilmişti. Bununla da yetinilmeyip bu defa Kaptan Paşa vasıtası ile idam ettirilmiştir.

Râtib Efendi, Tosyalı bilginlerden Çilingir Ali Efendinin oğludur. Daha rüşdünü ispatında İstanbul'a gelmiş, Divân-ı Hümâyun âmedcisi Edhemî Efendinin yanında öğrenci olarak girmişti. Kısa zamanda bilgisini arttırmış ve kalemde sevilen biri olmuştu. Halil Hamid Paşa âmedci iken onun yanına memur olmuş, Paşa tezkereci olduğunda yerine Râtib Efendi âmedci olmuştu. Sonra Sultan Selim'in gözüne girmiş ve riyâset makamına getirilmişti. Fakat onu çekemeyenler derhal harekete geçmişler ve görevinden aldırtmaya muvaffak olmuşlardı. Daha sonra da idamına sebep olmuşlardır. Cenâzesi İstanbul'a getirilmiş, Boğaziçinde Kanlıca mevkiinde Şeyh Atâullah Nakşibendî türbesine defnedilmiştir.

Bu esnada Rumeli Valisi Hasan Paşa da vefat etmiştir.

Yine bu sıralarda meşhur bilginlerden Münib Efendi «Siyer-i Kebir» adlı kitabın tercümesini tamamlamıştır. Ayrıca, Asım Efendinin «Burhan-ı Kati» tercemesi de basılmıştır.

Fransızların Mısır'ı ele geçirmeleri ve sonra Berrüşşam tarafına saldırmaları hasebiyle Şam tarafında meydana gelen ayaklanmayı fırsat bilen Ebu Hamza adlı biri, Şam müftüsü Mehasini-zâde ve eski müftü Şeyh Muradzâde ile anlaşıp yerli kolağası Ali ağanın yardımı ile kaleyi ele geçirme hevesine düşmüştü. Mehâsini-zâde'nin Bonapart ile gizli olarak haberleşmesi duyulmuş olduğundan serdâr-ı ekrem Osmanlı ordusu ile Şam'a gelmişti. Burada Ebu Hamza ile Ali Ağayı idam, Mehâsini-zâdeyi Biyretülfırat'ta kaleye hapis ve Murad-zâdeyi de Haleb'e sürgün etmişti.

Yukarıda anlatıldığı üzere, Cezzar Paşa, Emir Beşir'i görevden alıp yerine Emir Yusuf oğullarını geçirmek istiyordu. Bu sebeple Sayda tarafına asker gönderdi. Emir Beşir de Cebel şeyhlerini toplayarak müdafaaya geçmiş idi. İngiliz Amirali Smit ise Emir Beşir ile yakınlık kurmuş ve onun hakkında İstanbul'a özel bir yazı göndermişti. Cezzar Paşa, Emir Beşir hakkındaki düşüncelerinde ısrar etmekteydi. Fakat ordunun kara yolu ile geldiği haberini alınca yapmak istediklerini bir müddet geri bırakmıştı. Serdar-ı Ekrem Halep civarına gelince Emir Beşir özel olarak bir adamını birkaç at ile Serdar-ı Ekreme gönderdi. Emir Beşir'in adamı Serdar-ı Ekremin yanına geldiğinde, Cezzar Paşanın zulmünden ve Emir Beşir'in dürüstlüğünden bahsederek, gerektiğinde Beşir'in orduya erzak yardımı yapabileceğini söylemiştir. Serdar-ı Ekrem, Emir Beşir için iltifatta bulunmuştur. Bunun üzerine Emir Beşir bol miktarda erzak toplatıp Şam'a göndermiştir.

Cezzar Paşa ise zaten dikbaşlı bir kimse idi. Böyle olduğu halde Bonapart'a galip gelip büyük şan ve şöhret kazanmıştı. Bu bakımdan gururu da artmıştı, sonradan Ziya Paşa baş kumandan olarak o tarafa gidince normal olarak onun kumandanlık hükmü kalmamış idi. Kendisi galip bir kumandan olduğu için devlete karşı güveni kalmadığından baş kumandanlık ve hac işlerinden ayrılmıştı. Şam eyaletiyle hac işleri Azmzâde Abdullah Paşaya. Mısır eyaleti Nasuh Paşaya verilip Cezzar Paşaya da ordunun erzak ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması görevi verildi. Fakat Cezzar Paşa bu görevleri kabul etmedi. Serdar-ı Ekrem buna çok kızdı. Mısır'dan zaferle döndüğü zaman ordu ile Cezzar Paşanın üzerine gitmeye karar vermişti. Emin Beşir'e de kaftan göndererek Cebeli Dürz, Teym vadisi, Baalbek, Bukâ ve Cübeyl beldelerinin idaresini kendisine verdi. Bundan sonra Cebeli Lübnan'a Sayda valileri karışmayacaklar, Muin oğullarının zamanında olduğu gibi Cebel Hakimi tarafından bu bölgelerin devlet mallarının gelirinin her sene doğrudan doğruya devlet hazinesine verilmesini emretti. Nablus tarafının idaresini ve korunmasını da Cezar oğluna ve diğer yerleri de bazı kimselerin idaresine verip Mısır'a gitti.

Cezar Paşa o havalide çok kuvvet ve nüfuza sahip olduğu halde hoş olmayan hal ve hareketleri ile Serdar-ı Ekreme karşı kaygısız durduğundan Bonapart ile yapılan savaşı kazanıp devletin gözünde iyi tesir bırakmasına rağmen kıymeti düşmüştür.

Emir Beşir Serdar-ı Ekrem'in emir ve tembihi üzerine artık Cezar tarafından kendisine bir şey yapılmayacağını zannedip devlet gelirini toplamak için Deyrülkamer'den hareket etti. Beni İmâd köylerine vardığında şeyhler Bukâa tarafına kaçtılar. Hasbiya ve Teym vadisi hakimi olan Emir Kâsım Şehabi ile birleşerek Emir Yusuf oğullarına yardımcı olmak

şartı ile kendilerine yardım olunması için Cezar'a haber gönderdiler. Bunun üzerine Cezar Paşa Hasbiya'ya bir miktar asker gönderdi. Karşı gelen guruplar Cezar askeri ile birlikte Bukâ'a vardılar. Emir Beşir tarafından dahi Şeyh Beşir Canbolat ile Şuf askeri Bukâ'ın batı tarafına gönderilmişti. İki taraf bir gün sabahdan akşama kadar çarpıştılar. Gece herkes yerine döndü. Emir Beşir, Şam Valisi Azm-zâde Abdullah Paşadan asker istemişti. O da Hama'da bulunan Delilbaşı Molla İsmail'e emir göndererek, Emir Beşir'in devlet tarafından Cebel Hakimi tayin olunduğunu ve kendisine yardım edilmesi gerektiğini bildirdi. Molla İsmail derhal Bukâ'a vardı. Cezar askerinin kumandanına geldikleri yere dönmeleri için haber gönderdi. Delilbaşı ocağında kendisi eski bir kimse idi. Cezar Paşa askerinin ileri gelenleri hepsi onun çırağı idiler. Hemen dönüp Akkâ'ya gitmişlerdi. Cezar Paşa, durumu öğrenince gazaba geldi: Bütün askerini toplayıp Emir Yusuf oğulları ile Cebeli Lübnan üzerine gönderdi. Cebel halkının çoğu Cezar askerinin tarafını tuttular. Emir Beşir çaresiz kaldı. Hemen Ciyle'ye kaçtı. Şam Valisi ile haberleşip Serdar-ı Ekrem'e de durumu bildirdi. O sırada Amiral Smit tarafından kendisine teselli edici bir mektup geldi. Emir Yusuf oğulları ise Deyrülkamer'e çıkıp Cebel hükümetini ele geçirdiler ve Cezar Paşaya vermeye söz verdikleri malların dağıtılmasına başladılar.

Cezar Paşa'nın Kapı Kethüdası ve Arpa Emini olan Mekâlif-zâde Mustafa bey yaşının küçüklüğü ve tecrübesizliği dolayısı ile Serdar-ı Ekrem hakkında uygunsuz sözler söylemekteydi. Bu sebeble onun İstanbul'da durması devlet adamları tarafından doğru görülmedi. Bir bahane ile İstanbul'dan uzaklaştırılmasına karar verildi. Cezar Paşa'ya bazı haberler gönderilmekle görevlenip Akkâ'ya gönderildi. Sonra burada inme hastalığı ile vefat etti.

Yedi aya yakın Sadrazam vekilliği yapan Sami Ebu Bekir Paşa, Receb ayının onyedinci pazar günü görevinden alındı. Yerine eski Çavuşbaşılarından güvenilir bir kimse olan Ömer Paşa-zâde Elhâc Abdullah Bey Sadrazam vekilliğine getirildi. Aynı zamanda kendisine Anadolu eyâleti dahi verildi.

Ebu Bekir Paşa, görevinden alındıktan sonra bir müddet İstanbul'da kaldı. Bu esnada borçlu olduğu esnaf takımı alacakları için cuma günü Padişaha dilekçe verip şikâyette bulundular. Bunların alacaklarının paşanın mallarından alınması ve vezirlik rütbesinin kaldırılarak Tekirdağına sürülmesine karar verildi.

Rumeli sadareti rütbelilerinden Keçeci-zâde Salih Efendi —ki değerli bir bilgin idi— Ramazan ayında vefat etmiştir.

Yine bu esnada Ağriboz muhafızı vezir Mehmet Paşa vefat etmiştir. Bu sebeple bazı yeni tayinler yapılmıştır.

Levend Çiftliğinde yetiştirilen askerin ocak olarak düzenlenmesinde, bir ağa, bir kâtip ve on iki bölük halinde subaylarla birlikte bin altı yüz iki neferden ibaret olmak üzere bir orta tertiblenmişti. Bu askerin daha da çoğaltılması, en az on iki bin nefere çıkarılması için kanun bulunduğundan başka bu şekilde yetiştirilen askere devletin her zaman ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu teşkilâtın Levend Çiftliğinden başka Edirne, Çorlu ve Silivri'de kurulması düşünülmekteydi. Ancak bunun tatbikine sonradan başlanacağından şimdilik yine Levend Çiftliğinde yeni bir ortanın konulması kararlaştırıldı. Yeni kurulan ortaları idare etmek için Binbaşılık ile Ocak ağalığı rütbesi arasında yıllık altı bin kuruş maaş ile bir kethüdâ tayin olundu. Bu kethüdâ sonraları binbaşılardan seçilmeye başlandı. Böylece ortaların idaresi ve teşkilâtı için 24 Cemaziyelâhir 1214 de bir kanunnâme çıkartıldı.

Bu ortaların savaş ve hazar zamanlarında yapacakları işleri en iyi şekilde öğrenmeleri için başlarına birer mühendis tayin olundu. Bu mühendisler erkânı harb subayı seviyesinde olup rütbeleri sağ ve sol ağalarından küçük, diğer subaylardan yüksek olacaktı.

Geçen yılın olaylarında anlatıldığı üzere, Osmanlı donanması ile Rusya donanması birlikte Akdeniz'e çıkıp Venedik'in elinden Fransa'ya geçen Cezayir ve sahillerini ele geçirmişlerdi. Buraların idaresi için Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan anlaşmaya göre, Korfu, Kefalonya, Zanto, Ayamavra, Ataki, Yakosa, Çuk, Mora ve Arnavudluk sahillerinin karşısında kalan ve Venedik'in elinden alınan küçük ve büyük ne kadar ada varsa hepsi Yedi Ada Cumhuriyeti adı altında Rusya'nın kefilliği ile Osmanlı Devleti'nin idaresine verilecekti. Bu yerlerin idaresi tamamen Osmanlı Devleti tarafından yürütülecek fakat bunlardan yılda bir defa yetmiş bin kuruş cizyeden başka herhangi bir vergi alınmayacaktı. Ayrıca karada yine Venedik'ten alınan Preveze, Parga, Vince, Potrino ve bunlara bağlı yerler de Osmanlı Devletinin idaresine verilecekti. Buna dair 8. Zilkade 1214 de iki devlet arasında bir anlaşma imzalandı. Anlaşmanın kapsamı yeni kurulmuş olan Yedi Ada Cumhuriyetinin Dubrovnik Cumhuriyetine verilmiş olan imtiyaz ve müsaadenin aynıdır.

Dubrovnik'in gümrük vergileri hakkında kabul edilmiş olan şartlar bin yetmiş üç tarihinde çıkartılan Fermanda açıklanmıştır.

Daha önce anlatılmıştı ki, Tiflis Hanı Ereğli Han, Rusya himayesine girmiş, fakat memleketini Rusya'ya terk etmemişti. Şimdi kendisi ölünce mirasçıları arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve ayaklanmalar olmuştu. Bunun üzerine memleketin ileri gelenleri Rusya'ya müracaat ederek tâbiiyetlerine girmeyi bildirdiler. Pavlo da Gürcistan'ın Ereğli Han'ın elinde bulunan bölgesini Rusya'ya kattı.

Bu esnada Avrupa devletleri, Fransa ihtilâli ile, Osmanlı Devleti de Mısır seferi ile meşgul idi. Bu sebeple kimse Pavlo'nun hareketine ses çıkarmadı. Bunu fırsat bilen Pavlo bu defa Kafkas dağlarının güney kısımlarına ayak basmış oldu.

Şam araplarından olup bir müddettenberi erzak almak için Irak tarafına gidip gelen Anze aşiretleri bu defa Halle tarafına gitmişlerdi. Burada bulunan aşiretlere saldırıp zarar verdiklerinden Bağdad valisinin kethüdası Ali Paşa onların üzerine gitti. Söz konusu aşiret korkudan Irak aşiretlerine sığındı. Onlar da bu aşireti korumak için üçbin deve ve elli at vermek suretile Paşadan af edilmelerini rica ettiler. Paşa, onları af edip hayvanları da Bağdad'a gönderdi.

Hindistan'da İngilizlere karşı Fransa taraftarı olan Tipu Sultan'ın devleti bu esnada zayıf düşmüştü. Gerek kendisinin gerekse babasının hayatlarını burada anlatacağız.

HAYDAR ALİ HAN İLE TİPU SULTAN'IN HAL TERCÜMELERİ

Haydar Ali, peygamber soyundan olan bir hanedandandır. Hanedanı, Pencab'dan sonradan Haydar Âbad adını alan Bednur ülkesine geldi. Babası Sera valisine bağlı idi. Kendisi 1131 senesinde doğdu. Henüz on yedi yaşında iken bir askeri takıma kumandan olmuştu. Sonra, Safder naibi Ali Han'ın hizmetine girip Beneklur kalesini ele geçirip Meysur hakimini vergiye bağladı. Kernatek hakimi ile anlaşma yaparak bağımsızlık hevesine düştü. O esnada İngilizlerle Fransızların savaşmaları sebebi ile Fransızlara yardım maksadı ile bir miktar İngiliz askerini perişan etmişti. Sonra, Balamur hakimini ansızın basıp zengin hazinesini ele geçirdi. O sırada kendisine tabi olan Meysur hakimine sadece biraz silâh göndermiş ve parayı askerlerine dağıtıp onları tamamen kendi tarafına çekmişti. Meysur hükümetinin merkezi olan Seringapatnam şehrini aniden basarak Hindlileri perişan etti. Sonra bir İslâm hükümeti kurup Bahadır ünvanını aldı. Bundan sonra yine Fransızlara yardım yollu o havalide bulunan İngilizleri kovdu. Diğer taraftan da etrafında bulunan küçük hükümetleri arka arkaya yenip kuvvetlenmeye çalışıyordu.

O sıralarda Hindistan Şahı olan Moğol Şahı her ne kadar Delhi'de oturuyorsa da onun sadece resmî hükmü olup esas idare etrafındaki hükümdarların elinde idi. Bunların en büyüğü Dekkan ülkesi hükümdarı olan Nizamülmülk idi. İşte onun vasıtası ile Haydar Ali, bir taraftan da Şahın yakınları ve adamlarını kandırıp Meysur ve Sera hükümetlerini ele geçirmişti. 1167 senesinde Naib Ali Haydar Han, Bahadır ünvanını kazanmış oldu.

Daha sonraları Kalkit ve daha birçok hükümdarı yenerek ülkelerini ele geçirdi. Bunlardan başka bazı adalara dahi sahip olmuştu. İngilizlerin tekliflerine ve bazı isteklerine kulak vermedi. Yapılan birçok savaşlarda bazen galip bazen mağlûp olarak Madras civarına kadar olan yerleri ele geçirdi. Fakat sonra, İngilizlerin kuvvetli hücumlarına pek dayanamayıp Kelkit ve Menglur kalelerinin düşman eline geçtiğini öğrenince savunma ve elindekini koruma hareketine mecbur kaldı. Bu sırada Sırtan denilen hastalığa tutuldu ve 1197 senesinde Erket şehrinde vefat etti. Yerine Tipu sahip lakabiyle tanınan oğlu Fetih Ali Han geçti. Memleketinin büyüklüğü 27.000 saat, askerinin sayısı yüz altmış bin ve hazinesi bir milyon Macar altını idi.

Tipu Sultan, Meysur'un en son naibidir 1162 senesinde doğdu. Önce Fetih Ali Han adı verildi. Tipu sahip lakabını onaltı yaşında iken aldı. O zaman babası Haydar Ali tarafından Bednur'a vali tayin olundu. Babasının saltanat günlerinde birçok güzel eserler meydana getirdi. Sonra 1197 senesinde Tipu sayipliği Tipu Sultanlığı olarak değiştirildi. Babasının ölümünde kendisi bir miktar askerle ta Buhur'da bulunuyordu. Babasının tahtına geçmek için döndüğünde İngilizler bu hali fırsat bilerek beş altı bölgeyi ele geçirip Tipu sultanın bazı akrabasını da esir ettiler. Fakat Tipu sultan derhal harekete geçip yanına Fransızlardan da bir miktar asker alarak Bednur kalesi önlerine geldi. Yapılan çarpışmalarda İngilizleri geri püskürttüğü gibi hayli paralarını da alıp sonunda onları barış isteğine mecbur etti. 1199 senesinde iki taraf arasında anlaşma yapılmış ve Tipu sultan da Bernat'ın ülkesinden çekilmiştir.

Sonra babası gibi o da etrafında bulunan hükümdarları iyi muamele ile değil de savaş yolu ile itaatine almaya başladı. Sultan ve padişah ünvanlarını alarak aşırı derecede gösterişe başladı. Askerinin sayısı iki yüz bini aştı. Bu sebeple geliri yetmez oldu. Gittikçe zayıflamaya başladığı halde bütün Moğol Şahları gibi Hindistan'ın tamamına hükümdar olmak hevesine düştü. Önce İngilizleri kovmak için İstanbul'a ve Fransa'ya elçiler gönderdi. İstanbul'a gelen elçileri kitabımızda 1201 senesi olayları bahsinde anlatmıştık ki, Feyzi Efendi ile bir kere toplantı yapmışlar idi. Fransa'ya göndermiş olduğu elçileri dahi İstanbul ve Marsilya yolu ile Paris'e varmışlardı. Fakat o vakit Fransa Kralı olan XVI. Lui hükümetinin zayıflığı sebebi ile Tipu'ya yardım yerine 1203 senesinde elçilerine ancak güzel ziyafetler verebilmiş ve yeni bir anlaşma yaparak elçileri geri göndermişti.

Fransa'nın yardımda bulunmaması Tipu'nun gücüne gitmişti. Fakat savaş yapmaktan da vazgeçmediği için Fransa'nın dostlarından olan Felemenk'in Malabor sahillerindeki hisarlarını ele geçirmeye kalkışmıştı. Bu münasebetle hükümdarına dahi hücum etmişti. İngilizler işin aslını

anlayıp Race'ye yardıma karar verdiler. Meşhur Lord Konvalis adlı İngiliz Kumandanı bir kere Seringa Patnam önünek adar girmişti. Bunun üzerine Tipu Sultan Fransa'dan yardımcı asker getirmeye çalışırken Lord Konvalis, Nizamül Mülk'ün askerini de alarak tekrar bazı kaleleri ele geçirerek Seringa Patnam'da Sultanı sıkıştırdı. 1207 senesinde Tipu Sultanı barış yapmaya zorlayan Lord Konvalis, Tipu'nun mallarının yarısını, savaş tazminatını ve rehin olarak iki oğlunu aldı. Bu savaşta Tipu'nun sekizyüz kadar top ve zenberekleri ve elli bin kadar askeri yok olduğundan saltanatının eski kuvvet ve kudreti kalmadı. Kendisi de gece ve gündüz İngilizlere düşman bulmakla uğraşıyordu. 1212 senesi sonlarında hristiyanları Hindistan'dan kovup bütün Hind ve hükümetlerini ortadan kaldırıp İslâm birliğini yeniden kurup yükseltmek için Timur oğullarından bir şehzâdenin gerçekten hükümdar olmak üzere Delhi'de tahta çıkartılması ve buna önce kendisinin itaat edeceğine dair teklifte bulunacak bir elçiyi Kâbil hâkimi Şah Zaman Efgan'a gönderdi. Fakat oradan olumlu bir cevap alamayınca yine Fransa'ya halini bildirmişti.

Bu durumdan faydalanmak isteyen bazı cumhur meraklısı serseriler başına toplanıp cumhuriyet bayraklarını açıp şenlikler yapmaya başladılar. Bu sırada İngilizler, Bonapart'ın Mısır tarafından Tipu'ya gönderdiği mektupları ele geçirdiler. Bunları Tipu'ya gösterip, düşmanımızla haberleşiyorsun diye bahane ederek iki taraftan zavallı Tipu'nun üzerine hücum ettiler. Birkaç defa yapılan savaştan sonra yine Seringa Patnam'ı kuşattılar. Tipu Sultan, ölünceye kadar savaşmaktan başka bir çare göremediğinden bir ay kadar zorla dayanabilmiş ve Hicri 1214 senesi Nisan ayının ortalarında yapılan bir hücumda yaralanarak vefat etmiştir. Çok dindar bir kimse olmakla beraber gurur ve sertliği sebebi ile çok kötülüklerin yapılmasına sebeb olmuştur. Babası, Hind hükümdarlarını çok hoş tutmuş olduğu halde kendisi ilk önce onları perişan etmişti. Böylece İngilizlerin yararına hizmet etmiş olup kendi devleti dahi bu yolda elden gitmiş oldu.

Kalküta akademisine İngiltere devleti tarafından hediye edilen iki bin cildi kapsayan kütüphanesinde kendi yazısı ile yazılmış hal tercümesi vardır ki, bu kitapta rüyaları dahi mevcuttur.

Tipu'nun vefatından sonra artık, Fransa için bir tutanak kalmadığından İngilizler bütün vilâyete el uzatabilmişlerdir.

Nadir Şah'ın hücumu ile, Hindistan hükümetleri sarsılmıştı. Dönüşünde her ne kadar Delhi'den çıkmazdan önce Muhammed Şah'ı tahtında bırakmışsa da kumandanlık namı ile idare olunan dokuz on eyaletin kendi kumandanlarına miras yolu ile geçmesini şart kılmıştı. Dekkan kumandanlığı - ki sahibi Nizamül Mülk yani Sadrazam makamındadır -

Mührete, Kennâre, Meysur ve Kernat'ın hükümdarlıkları gibi nice ülkeleri ve hatta Kelikut hükümeti gibi bağımsız durumda olan birçok vilâyetleri kapsamaktaydı. İşte Safder Ali Han Barket vilâyetinin naibi olup Haydar Ali'ye tabi idi. Askerinin çoğu Efgan'dan ibaretti. Haydar Ali eskiden olduğu gibi ayaklanarak uzun müddet uğraşarak kurduğu hükümeti çok yaşamayıp oğlu elinde kaybolup gitmişti. Bu şekilde Hindistan hükümetlerinin dayanakları olacak bir birlikleri yoktu. Böyle dağınık halde bulunmaları sebebiyle bu kadar geniş ülkeler kısa zaman zarfında yabancıların eline geçmiştir.

MISIR OLAYLARI

Bonapart, daha önce anlatıldığı şekilde Ebu Hûr çarpışmasını kazandıktan sonra Mısır'a geldi. Burada Köse Mustafa Paşa'yı büyük bir konağa yerleştirip ona ikram ve ihsanda bulundu.

Kendisinin Fransa'dan yardım görmesi imkânsızdı. Osmanlı Devleti ise tam bir sefer hazırlığına girişmişti. Bu sebeple Mısır işi ile başa çıkamayacağını anlamıştı. Bu esnada müttefik devletlerin üstünlüğü ve Fransa'nın yine karışması dolayısı ile Fransa'da istediği gibi at oynatacağı vaktin ve fırsatın gelmiş olduğunu düşünerek Mısır'dan ayrılmaya karar vermişti. Osmanlı Devleti ile bir savaş kapısı açmak için Köse Mustafa Paşayı vasıta yapmıştı.

Şöyle ki: Fransızların Osmanlı Devletine olan dostluğunun eskidenberi olduğundan bahsederek, Osmanlı Devletinin politikasına en uygun olan hutbe ve paranın olduğu gibi padişahın adına olması, hacıların âdet olduğu şekilde gidip gelmesi ve devlete vergi vermek üzere Fransızların Mısır'da kalmaları şeklinde Mustafa Paşa aracılığı ile Osmanlı Devletine barış teklifinde bulunmuştur.

Özel askerlerini ve General Aleksandrı ile General Mora'yı yanına alarak İskenderiye'ye gitti. Fransa'ya üç parça küçük gemi göndermek üzere Amiral Smit'ten izin istedi. O da izin verince Bonapart hemen adamları ile beraber 21 Rebiulevvelde gemilere binerek İskenderiye'den ayrılıp gitti.

Amiral Smit, durumu öğrenir öğrenmez arkasından yola çıkıp onu aramaya başlamış ise de yetişemedi. Bu suretle Bonapart, İngilizlerin elinden kurtulmuş ve Fransa'ya gelmiş oldu.

Bonapart, Mısır'da ondört ay kalmış oldu. Bu müddet içinde yaptığı işler kısım kısım anlatıldı. Bu defa gemiye binmezden önce yukarıda da anlatıldığı şekilde Osmanlı Devleti ile savaş kapısını açmıştı. Dimyat kumandanı General Kleber'e kendisinin yerine geçmek üzere gerekli ted-

biri almasını ve kendisi Fransa'ya gider gitmez kısa zamanda Mısır ordusuna yardım göndereceğini, eğer dört aya kadar yardım gönderemez ise İngiliz vasıtası ile anlaşma yaparak memleketi İslâmlara teslim etmeye yetkili olduğuna dair de talimat yazıp bırakmış, diğer generallere de bu şekilde yazılar göndermiş idi.

İşte, bu şekilde Bonapart, Mısır'dan kurtulup gitmişti. Kleber, başına gelecek belâyı beklemek üzere Mısır'a gelip Bonapart'ın politikasına göre hazırlığa başlamış idi.

Bonapart'ın bu defa Fransa'ya dönüşüyle Mısır'da kalan Fransız ordusu, yirmi sekiz bin beşyüz asker idi. Depolarında da yeteri kadar elbise ve silâh vardı. General Dze, Murat Bey ile yaptığı savaşı kazanıp Said bölgesini ele geçirmiş idi. Diğer tarafta Berrüşşam hududunda dolaşan İbrahim Beyin kuvveti de Fransızlara korku verecek derecede değil idi. Fakat Serdarı Ekrem'in büyük bir ordu ile geldiği haberi Fransızlara korku ve dehşet vermişti. Zaten Fransızlara gevşeklik geldiği halde Bonapart'ın öyle kimseye haber vermeksizin kaçıp gitmesi hıyanetine yüklenerek Mısır'daki Fransızların hepsi onu kötülemeye başlamışlardı.

Kleber dahi Fransa'daki değişiklikten habersiz olarak Mısır'daki askerin tehlikede bulunduğunu, bunun sorumluluğunun Bonapart'a ait olduğunu ve Bonapart'ın bu hususta itham edildiğini Fransız idarecilerine bildirmişti.

Bonapart ise İngilizlerin kuşatmasından kurtulup kafesten kaçan kuş gibi uçup Fransa'ya can atıp gitmişti. Daha önce İtalya'daki fetihleri üzerine sonradan Mısır'da yaptığı işler kendisinin şan ve şöhretini düşürdüğü halde bu şekilde İngilizlerin elinden kurtulup Fransa'ya gelebilmesi onun son derece cesaretli bir kimse olduğunu göstermişti. Paris'e gelinceye kadar uğradığı şehirlerde halk kendisine büyük sevgi ve saygı gösterilerinde bulunmuştur. Zira o sırada devlet başkanının nüfuz ve iktidarları azalmış olduğundan hükümet sarsılmış ve Fransa'nın idaresi pek fena bir hale düşmüştü. Bu durumdan kurtulmak için gizli cemiyetler kurulmağa başladı. Bu cemiyetlerin Bonapart gibi kuvvetli bir dayanağa ihtiyacı vardı. Bunun için Bonapart Paris'e geldiğinde kendisi için verilen ziyafetlerden göz açamaz oldu. Hükümeti ele geçirmek ve istediği gibi yönetim şekli kurmak için derhal hazırlıklara başladı.

Şimdi Bonapart'ın Mısır seferindeki fayda ve zararlarının hesabını görelim: (Bonapart'ın bu seferden kendince kaybı var mı?) Hayır. (Bir şey kazandı mı?):

Bonapart, İtalya'da kazanmış olduğu şan ve şöhretini Mısır seferinde daha da arttırdı. Öyle ki, kendisini meydana çıkaran idarecilerin hükmünü yok edecek kadar kuvvetlendi.

(Vatan ve milleti için ne kazandı?) Hiç. (Ne ziyan etti?) Pek çok.

Fransızların bu zamana kadar doğu ülkelerinde her sözleri kılıç gibi etkili idi. Osmanlı Devleti, politika yönünden her devletten çok Fransa'nın sözlerine kulak verirdi. 1182 yılında Fransız elçisinin sözü ile Rusya üzerine sefer etmesi de buna delildir. Ama Bonapart, korsanlık yolunda ansızın gelip de Mısır'ı ele geçirmesiyle doğu halkının Fransızlar hakkındaki güvenleri kalmamıştı. Ondan sonra Fransızların doğu ülkelerinde sözleri silâhları kadar geçerli oldu.

İngilizler ise aksine olarak eskisinden daha çok güven ve itibar kazandılar. Böylece Fransızların kaybettiği güveni can düşmanları olan İngilizler kazanmış oldu.

O vakit, Fransızlar, bütün dünyayı hürriyet ve medeniyete çağırırlarken Arabistan tarafında gaddarlıkla ün yaptılar. Bonapart'ın Yafa'da Arnavudlar hakkında yaptığı vahşilik en vahşi aşiretlerin dahi yapmadığı bir çeşit kasaplık olduğundan bütün medeni ve vahşi toplumlar tarafından nefretle karşılanmıştır.

Bonapart, bu seferde nice günahsız İslâm halkının ölümüne sebeb olduğu gibi boşu boşuna Fransa'nın büyük bir donanmasını yaktırttı. Otuz binden fazla Fransız kırdırdı. Akkâ'dan mağlup olarak dönüşünde uğrunda can veren askerinin hastalarını afyon ile zehirlediğinden dolayı da kendine leke sürdürdü.

Kısacası Bonapart, nam ve şöhretini çoğaltmak için kendi milletinin dahi hayli kaybına sebeb oldu. Halbuki milletin kayba uğramasiyle şahsi faydalar kazanmak büyüklük değildir. Büyüklük ancak kendi menfaatini milleti uğrunda feda etmektir. Bununla beraber Napolyon pek az gelmiş generallerden biridir. Fakat onu Prusya Kralı meşhur Frederik gibi Fransızca (Le Gran) «büyük» ünvanı ile anılan büyük kimseler arasında sayamayız. Zira Bonapart, kendini büyültme hevesinde idi. Frederik ve onun gibileri devlet ve milletlerinin büyüklüğü ve gelişmesi için hayatlarını harcayıp gitmişlerdir. Onun kazandığı kısa zamanda yok olup bularınki ise nice zamanlar dünya üzerinde yaşar gider.

MISIR OLAYLARI

Daha önce anlatılmıştı ki Köse Mustafa Paşa'yı Ebu Hûr'a çıkarıp da askerin bozulması ile oradan açılıp giden Osmanlı Donanmasından ve biraz da İngiliz gemilerinden olmak üzere elli parça gemi, yedi sekiz bin İslâm askeri ile Dimyat boğazına gelmişti. Buradaki bir burunda karaya asker çıkarmağa başlanıldı. Askerin henüz yarısı karaya çıkmışken General Kleber, Dimyat kumandanı olan General Verdi'ye sabahleyin erkenden ansızın hücum etti. İslâm askeri bozguna uğradı. Gemilerdeki asker çıkarılmadı. Karadakilerin de bir kısmı şehid oldu. Bir kısmı da san-

dallar ile kaçmaya çalışırken denize düşüp boğuldular. Reislerden zurnacıbaşı yaralanarak birkaç yüz askerle birlikte esir oldu. Dimyat'a getirilen zurnacıbaşı burada iyileşemiyerek vefat etti.

Bonapart'ın Mısır'dan dönmesinden sonra, Fransızların buradaki şan ve şöhretleri kırılmış iken bu olay kendilerine yine kuvvet vermişti. Fakat Şam tarafında toplanmakta olan Serdarı Ekrem ordusu her tarafa dehşet vermekte idi.

Bonapart'ın kaçmazdan önce barış için yazmış olduğu mektubu Köse Mustafa Paşa ile esir düşen Divan-ı Hümâyun hocalarından Rüşdü Efendi ile gönderilmişti. Mektubun kapsamı Osmanlı Devletini aldatarak tek başına bir anlaşma yapmaktı. Bu şekilde bir anlaşma ise Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Rusya devletleri arasında yürürlükte olan anlaşmaya aykırı idi. İttifak devletlerinden ayrılmak şöyle dursun onlarla bir soğukluk yaratacak hal ve harekete teşebbüs dahi Osmanlı Devletinin politikasına uygun düşmezdi. Bu şekilde bir tartışmaya girişmek mümkün olamıyacağından Serdar-ı Ekrem tarafından münasib bir şekilde cevap yazılıp Rüşdü Efendi ile gönderildi. Rüşdü Efendi, Mısır'a vardığında Bonapart'ın yerine Kleber'i buldu. Mektubu ona teslim etti. Kleber, Rüşdü Efendi ile bir toplantı yaptı. Aralarında yapılan konuşmalardan sonra yine o şekilde bir mektup yazıp Rüşdü Efendi ile Serdar-ı Ekrem'e gönderdi. Rüşdü Efendi Serdar-ı Ekrem'in yanına geldi. Yapılan konuşmalar üzerine Kleber ile aralarında Rusya'ya dair sözler söylendiği anlaşıldı. Bu çeşit şeylerin dost devletlerden gizlenmesi anlaşmaya gölge düşürebileceğinden eğer durum Rusya tarafından duyulacak olursa ortaya tehlikeli bir durum çıkabilir düşüncesi ile Rüşdü Efendi derhal Sakız adasına sürgün gönderildi.

Kleber de Serdar-ı Ekrem'i sözle ikna ederek kendi isteğine uygun şekilde bir barış anlaşması yapma hevesine düştü. Halbuki asırlardan beri Osmanlı Devleti'nde Fransız milletinin kazanmış olduğu güveni, Bonapart'ın korsanlık yolunda Mısır'a hücumu olayı hemen yok etmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bazı devletler ile anlaşma yapmaya mecbur olmuştu. Hal böyle iken şimdi birkaç söz ile aldanıp da dostlarını kaybetmek düşünülecek şey değildi. Kleber, bu düşüncesinin gerçekleşemiyeceğini ve bundan sonra artık Mısır'da duramıyacağını da anlamış idi. Bununla beraber açılan görüşme kapısını kapamayıp Serdar-ı Ekrem ile haberleşmeye devam ediyor bir taraftan da Mısır'da bulunan Köse Mustafa Paşa ile tartışmalarda bulunuyordu. Ancak, Mustafa Paşa esir durumda olduğundan tartışmalara karışması uygun düşmiyeceği kendisine ve Kleber'e bildirilmişti.

Bu esnada Serdar-ı Ekrem Yumafiyom'a ilerliyerek büyük bir ordu ile Gazze sahrasına vardı. Orduda Yeniçeri ve Kapıkulu denilen dev-

let askeri azdı. Askerin çoğu toplama askeri ve ne taraf yenilirse o tarafı yağma etmeyi düşünen kabile ve aşiretlerden ibaretti. Böyle karışık ve düzensiz askere güvenilemez ise de Mısır'dan Şam tarafına kaçan Kölemenlerin hepsi Osmanlı Ordusunda toplanmışlardı. Ayrıca, Said tarafında bulunan Murad Bey de, emrindeki Kölemenler ile Süveyş tarafına inmiş idi. Sonra Ariş tarafına gelerek Osmanlı Ordusu ile birleşmişti. Kölemenler ise savaşçılıkta usta olup vezirlerin kapıları halkıyla derebeylerinin adamlarının askerleri dahi o vakte göre çok işe yarar askerler idi. Osmanlı Ordusunun subayları arasında birkaç İngiliz subayı ile Osmanlı tebaasına geçmiş bazı subaylar da vardı. Büyük ordu toplarından başka İngilizlerin yardımı ile katır koşulan bir çeşit sürat topları da yaptırılmıştı.

Fransızlar ise zaten yılgın bir duruma düştüklerinden Fransa'ya dönmeyi aruz etmekteydiler. Bonapart'ın belirttiği dört ay geçmiş ve henüz bir yardım işareti dahi gelmemişti. Aralarında meydana gelen anlaşmazlıklardan dolayı Kleber çaresiz duruma düşmüştü. Bu bakımdan bir mütareke yaparak Mısır'dan ayrılmayı düşünmüş ve İngiliz Amirali Smit'e başvurmuştu. Aralarında bir konuşma yapılmaya karar verildi. Kleber tarafından General Dze ile komser Slic ve Serdar-ı Ekrem tarafından defterdar Reşid Mustafa ve Reisülküttâb Rasih Mustafa Efendi elçi tayin olundu. Görüşmelere Smit'in bulunduğu üç anbarlı gemide başlandı. Karar verilen bazı maddeleri Serdar-ı Ekrem'e kabul ettirmek için Smit Osmanlı Ordusuna gitti.

Tam bu esnada Receb ayının ondokuzuncu günü Ariş'de şöyle bir olay meydana geldi; Serdar-ı Ekrem Ordu ile Gazze'ye geldiğinde Ariş'in fethine karar vermişti. Çünkü Mısır üzerine denizden gelecek bir ordu İskenderiye sahillerinden başka bir yere aniden asker çıkartamazdı. Berrüşşam çölünden geçecek ordu da Ariş sularından faydalanmağa mecbur idi. Bunlar, Mısır'ın iki anahtarı demekti. Bonapart, İskenderiye'ye büyük istihkâmlar yaptırdığı gibi Ariş kalesini de gereği gibi sağlamlaştırmıştı. Kalenin bütün ihtiyaçları sağlanmış ve kaleye Kazal adlı cesur bir subayın emrinde üç yüz seçme asker yerleştirilmişti. Kalenin ele geçirilmesi kolay değildi. Önce Salihiye ile olan ilişkisini kesmek üzere Bi'ri Mesudiye'nin ele geçirilmesi gerektiğinden Osmanlı Ordusunda bulunan vezirlerden Mısır Valisi Nasuh Paşa, Değirmencioğlu diye tanınmış olan Maraş Valisi Arnavud Mustafa Paşa, Elifi Mehmed Bey, diğer Mısır emirlerinden bazıları ve Ceraroğlu ileriye gönderildi. Bi'ri Mesudiye ele geçirildikten sonra Sivas Valisi Receb Paşa kumandan tayin olunarak emrine yeteri kadar asker verilerek Ariş kalesinin fethi ile görevlendirildi. Sonra Arnavud Mustafa Paşa, bu Ariş gurubuna katıldı. Ayrıca İngiliz Miralayı Duglas da bunlarla beraberdi.

Kalede bulunan Fransızların, istedikleri yere gitmek üzere kaleyi teslim etmeleri teklif olunduğunda kabul etmediler. İslâm ordusu kaleyi zorlamaya başladı. Fransızlar kaleden dışarı çıkıp bir hücum ettilerse de sonunda teslim olmak zorunda kaldılar. Kumandanları ve yüzelli askeri esir olup geri kalanı kılıçtan geçirildi.

O sırada Serdar-ı Ekrem de hafif yükle Ariş birliği yanına gelmişti. Arnavud Mustafa Paşa esirleri Serdar-ı Ekrem'e getirdi. Kendisine hil'at giydirilip ikramda bulunuldu. Sonra kalenin tekkelerinde gizlenmiş olan esirleri almak ve cephane ile savaş âletlerini ele geçirmek için kaleye döndü. Kalede bazı eğlence ve resmi geçit yaptırdığı esnada kalenin cephaneliği ateş almış ve Mustafa Paşa ile yakınları havaya uçmuşlardır.

Vâsıf Tarihinde olay bu şekilde anlatılmış olup geniş bilgi verilmemiştir.

Mösyö Tiyer ,Tarihinde der ki: «İngiliz Amirali Smit'in Serdar-ı Ekrem yanına gitmesi esnasında Osmanlı ordusunun öncüleri Ariş önlerine gelmiş ve Miralay Doglas kalenin teslimini kumandan Kazal'e resmen teklif etmişti. Bu teklifi bildiren kimse Osmanlılara sığınmış bir Fransız idi. Yakında Mısır'ın teslimi de kesinleştiğinden şimdi karşı koymaya kalkışmak kendi canlarına acımamak demek olduğu Fransız askerine bildirilmişti.

Subayların Fransız ordusuna katılmış oldukları kötü haberi o zaman patlak verdi ki, Ariş'de muhafız bulunan Fransız askerinin silâha davranamıyacaklarını ve kalenin teslimi çaresine bakmalarının zarurî olduğunu belirttiler. Kumandan Kazal, bundan üzüntü duyarak bütün askeri etrafına toplayıp onlara şöyle dedi: «Eğer içinizde korkak varsa bizden ayrılıp Osmanlı tarafına geçsin. Bunlara engel olunmaz. Ben bağlılıkta kararlı olan askerle sonuna kadar dayanacağım». Kazal'ın bu sözü üzerine asker yeniden can bulup kalenin teslimine red cevabı verildi. Osmanlılar tabyalardan birinin ucuna kadar sıçan yolları açmışlardı. Kalenin kumandanı onları geri kovmak için dışarı bir hücum ettirdi. Bu hücumu idare eden yüzbaşı Fre ile üç askerden başka asker çıkmadığından o da dönmeğe mecbur oldu. Bu esnada âsi takımı Fransa sancağını aşağı almışlar idi. Lâkin, bir onbaşı sancağı tekrar çektiğinden dolayı meydana gelen kavga arasında teslim olmak isteyenler birkaç osmanlı askerine ipler sarkıttılar. Bu vahşi düşmanlar ise yukarı çıktıkları gibi kendilerini içeri alan hainlerin üzerine hücum edip çoğunu kılınçtan geçirdiler. Geri kalanlar akılları başlarına gelip ümitsizce karşı koymaya başladılarsa da çoğu kırıldı. Topculardan birisi arkadaşlarının bu hal ve hareketlerinden dehşete düştüler. Bunların intikamını almak için cephaneyi ateşe verdi. Kendi yok olmakla beraber birçok Osmanlıyı öldür-

mek tesellisine nail oldu. Sağ kalan birkaç Fransız, miralay Duglas'ın yardımı ile canlarını kurtarabildiler.»

İşte Tiyer'in tarihinde olay bu şekilde anlatılmıştır. O da islâm askerinin kaleye girişini pek açık olarak anlatmamıştır. Zira, aksi düşüncede bulunan Fransız askerinin bir kaç osmanlı askerine ip sarkıttıklarını yazdıktan sonra hemen bunların o Fransızlar üzerine hucüm ederek birçoğunu kılıçtan geçirdiklerini söylüyor. Halbuki böyle ip ile içeri alınan bir kaç osmanlı'nın bütün Fransızlar üzerine hucüm ile kaleyi ele geçirivermeleri aklın kabul edemiyeceği bir durumdur. Gerçi yaka yakaya gelip de kılıç ve bıçak çarpışmasına başlıyan Osmanlı askerleri harikulâde işler görürler. Fakat iplerle yukarı alınan bir kaç osmanlı askerinin derhal kendilerini yukarı alanlar ile beraber karşı gelenleri yok edip kaleyi ele geçirmeleri mümkün olamaz. Meğer ki Mösyö Tiyer'in bir şekilde kabul edemiyeceği bir kerâmet şekli ola. Kaldı ki, cephane ateş aldığında Arnavud Mustafa Paşa da adamları ile beraber şehid olmuştu. Bunlar kaleye hep iplerle mi çıkarıldı? Ayrıca doğunun durumunu ve Osmanlıların karakter ve davranışlarını bilenler bilir ki, Osmanlıların dehşet ve şiddeti ancak müdafaa halindedir. Yoksa silâhı terk edip teslim olanlara kılıç çekmezler. Nerde kaldı ki, kendilerine ip sarkıtıp ta yardım edenlerin üzerine kılıçla hücum edeler. Osmanlı ülkesinde en vahşi olan çöl araplarının aşiretleri, öldürmek için karar verdikleri düşmanlarından biri kendi taraflarına sığınsa, ona kötülük yapmazlar, Rumeli bölgesinde en vahşi kabul edilen Arnavudlar dahi kan dökmekten hiç çekinmiyen kimseler oldukları halde tesilm olan kimselere dokunmazlar. Vâkıa Yafa'da silâh zoru ile öldürülen İslâm esirlerinin intikamını almak sevdası İslâm askerinin sinelerinde yanan bir ateşti. Kan davası kendilerine ikinci bir huy olan Arnavudlar vatandaşlarının kanını almak için Fransızların kanını içmeğe susarlar. Lâkin bunları silâhları üzerlerinde iken öldürmek isterlerdi. Yoksa yardım gördüklerine kılıç çekmeyi doğru görmezler. Bu inceliklere bakılmazsa ilk bakışta hatırlara gelebilir ki, Bonapart gibi terbiyeli ve bilgili bir kimsenin Yafa' daki gaddarlığına göre bir takım vahşi ve bilgisiz adamların yapmayacağı yoktur. Zannımca Mösyö Tiyer'in fikri de bu olmak gerektir ki, mukabelesinin sonunda şöyle diyor: «Sağ kalanlar Duglas'ın yardımı ile canlarını kurtarabildiler». Güya ki Duglas olmasaydı esir olan Fransızları Osmanlılar idam edecek idi demek istiyor. Bu ise pek yanlış bir düşüncedir. Osmanlılar içinde ne kadar vahşi adamlar bulunsa yine Bonapart'ın Yafa'da ettiği gaddarlığı yapacak bir kimse bulunmaz. İslâm ehlinin vicdanı öyle binlerce esiri birden idam edecek gibi insanlığa sığmaz bir harekete müsaade etmez.

Muallim Nikola da bu olayı tamamen ayrı ve garib bir şekilde yazmıştır. Şöyle ki:

Barış yapılacağı halk arasında yayıldığı esnada İslâm askerlerinden bazıları kaleye gidip barışın şeklinden söz ederler. Fransızlar da kaleden çıkıp İslâm ordusuna giderler. Arnavud Mustafa Paşa ile kumandan Kazal arasında da yakınlık meydana gelmiş olduğundan Kazal kalede bir ziyafet hazırlar ve Mustafa Paşayı davet eder. Mustafa Paşa kaleye gider. Ancak kendisi kaleye girdikten sonra askerine, aniden kapıya hücum edip kaleyi ele geçirmelerini ve içerideki Fransızları öldürmelerini tembih etmişti. Kalenin etrafı hendekle çevrilmiş olup kapının önünde gerektiği zaman indirilip kaldırılan bir köprü vardı. Mustafa Paşa kale kapısından içeri girdikten sonra bu asker derhal kapıya hücum ve Fransızlar köprüyü kaldırmağa vakit bulamayıp asker içeri girdi ve iki taraf arasında çarpışma başladı. Fransızlar bu hainliği görünce içlerinden birisi koşup cephaneyi ateşlemiş, cephane, asker, birçok bina ve eser hep havaya uçmuştu. Pek çok Osmanlı askeri de yandı. Kalenin duvarı kapı tarafına devrildi. Mustafa Paşa da ateş ile yanıp öldü. Fransızlardan yalnız yüz askeri kalıp onları da toplanan askerler yakalayıp esir ettiler. Kleber bu durumu öğrenir öğrenmez çok kızmış, hemen Salihiye tarafına çıkmak üzere ordusunu hazırlamağa başladı. Bununla beraber Köse Mustafa Paşa'yı getirterek şikâyet şeklinde olayı anlatmış, artık İslâmlara karşı güveni kalmadığını belirtmişti. Köse Mustafa Paşa, İslâm askerinin bilgisizliğinden ve büyüklerine karşı itaatsizliklerinden bahsederek Kleber'in kızgınlığını biraz olsun azaltmıştı. Fakat Kleber kararında ısrar ederek ordusu ile Salihiye tarafına çıktı. Lâkin Bilbays'daki kumandan askere hareket için emir verdiğinde çekingen davrandıkları haberini aldı. Bu esnada Dimyat Kumandanı General Verdiye Kutayh tarafına hareket emrini verdikte askerler bu emre itaat etmemişlerdi. İzinli olarak Fransa'ya gitmek üzere İskenderiye'ye varan Fransız memurlarının gitmelerine askerler engel olmuşlar, «gidilecekse hep birlikte gideriz, yoksa siz gidip de biz burada sıkıntı çekelim, bu olamaz» demişlerdi. Tanta üzerinden geçen üçbin kadar Fransız askeri üzerine bir miktar arap çıktıkta Fransızların savaşmak istemedikleri haberi her tarafa yayılmıştır.

İşte Nikola'nın tarihinde anlatılanların özeti bundan ibarettir. Mısır'daki Fransızlardan işittiği hikâyeleri düşünmeden yazmıştır. Mısır'daki Fransız kumandanları ise olayları daima aslına aykırı şekilde anlatıp yaydıklarından güvenilecek gibi değildir. Kaldı ki bir adamın ziyafetine gidip te hakkında kötü niyet beslemek merdliğe yaraşmadığından Arnavud Mustafa Paşa'dan böyle bir hareketin yapılacağı imkânsız olduğu gibi askerin arkadan hücumunda kendisi Fransızların elinde bulunmuş olacağı cihetle hiç bir kumandan kendisini böyle bir tehlikeye sokamaz.

Şu hale göre Nikola'nın söylediği dahi doğru olamaz. Meğer ki Mus-

tafa Paşa'nın bunda alâkası olmaksızın emrindeki Arnavudlar Yafa faciasının intikamını almak için bu anı fırsat bilerek kendi kendilerine kaleye hücum edip girmiş olalar. Her ne kadar bir fırka asker birlik halinde olmakla, bir kumandanın görevi de bütün askerlere geçerli olacağından bu anlatılışın doğru olacağını kabul etsek Arnavudların buna karşı hareketleri ile itham edilmeleri gerekir, fakat bunlar, vahşi bir gurub oldukları halde intikam almaktan daha iyi bir şey düşünemedikleri için hoş görürler mi? Cevab: Eğer Bonapart gibi terbiyeli ve bilgili bir kimse Yafa'da İslâm esirleri hakkında medeniyet ve insanlığa tamamen aykırı olarak yaptığı hainliğinde hoş görülür ise bu Arnavudların tamamiyle af edilecekleri hususunda söz söylenemez. Belki Ariş'de esir olan Fransızları idam etmediklerinden dolayı takdire şayan olurlar. Eğer Bonapart o gaddarca hareketinden dolayı ebedî olarak kötülenecek ise bu Arnavudlar da o hareketlerinden dolayı tarih ilmince hak yönünden kumandanlarının hal ve mevkilerine itaatsizlikle suçlanmaları gerekir. Fakat bunların suçu Bonapart'ın hainliğine göre pek hafiftir.

Osmanlı Ordusu Gazze'de iken, öncü durumunda olan bir fırkası Ariş kalesi önüne gelmişti. Fransız askeri ise ümitsizliğe düşmüş olduğundan bir mütareke yapıp Fransa'ya dönmek arzusunda idiler. Amiral, Smit'in aracılık ile Osmanlı Ordusuna gelmiş olduğu haberini Ariş'de kuşatılmış olan muhafızlar merakla izliyorlardı. Biri Mesudiye ele geçirilip Salihiye tarafı ile haberleşmelerinin kesilmesi kendilerini çok etkilemişti. Kalenin teslimi teklif olununca buna hemen razı olmuşlardı. Fakat kumandan Kazal'in inad ve ısrarı bunun yapılmasına engel olmuş idi. Ama İslâm askerinin sıçan yolu ile kalenin içine yaklaşmaları Fransız askerleri arasında anlaşmazlığa ve münakaşaya yol açmıştı. Bu sırada İslâm askerleri kalenin içine girmişlerdi. Arnavud Mustafa Paşa, Fransız askerinden aman dileyenleri esir almış karşı koyanları ise kılıçtan geçirmişti. O anda cephane ateş alınca yanındakilerle beraber kendisi de havaya uçup gitmişti. Bir kaleye zorla girildiğinde halile askere bir hırs ve heyecan gelir ki, bu sebeble her türlü fenalıkları yapabilirler. Arnavudlar Yafa'da gaddarca şehid edilen hemşehrilerinin intikamını almağa çok hırslı olduklarından böyle bir kargaşalık vaktinde Arnavud Mustafa Paşa'nın eline esir düşen Fransız askerine bir zarar verilmemiş olması İslâm askerinin doğruluk ve insanlığına açıkça delildir. Ancak bu arada cephanenin ateş alarak mağlup ve galibin çoğunun hemen yok olmalarından doğru haber almak güçleşmiştir. Bu bakımdan Fransızlardan, kumandanlarına karşı düşüncede bulunanlar ip sarkıtıp İslâm askerini yukarı alarak mı İslâm askeri kaleye girdi, yoksa Fransız askerinin aralarındaki anlaşmazlık ve karışıklığı fırsat bilerek yürüyüş ile mi kaleye girdiler? Ayrıca esir olan Fransızlar önceden kaleden çıkıp da kendiliklerinden mi Mustafa Paşa'ya teslim oldular, yoksa ip-

lerle kendilerini burçlardan aşağı mı sarkıttılar? Bu durumlar açıkça bilinememiştir. Bu cihetle Vâsıf Efendi, Osmanlı Ordusundan İstanbul'a gelmiş olan raporları, Mösyö Tyer, sonradan kazandıkları üstünlüklerinin özetlerini, Nikola da Mısır'da ağızdan ağıza dolaşan haberleri yazmış olduğundan üçünün de anlattıkları birbirini tutmamaktadır.

Her ne ise Mısır'ın kara tarafından kilidi durumunda olan Ariş'in İslâmların eline geçmesi Kleber'i etkilemiş olduğundan hemen Şaban ayının ilk haftasında ordusu ile Salihiye tarafına hareket etmişti. Fakat askerinin savaş istemeyip Fransa'ya dönmek istemeleri sebebiyle bir mütareke yapıp Mısır'ı terketmenin daha iyi olacağını kabul etmiş idi.

Serdar-ı Ekrem de zaten Mısır'ı mütareke yaparak selâmetle kurtarmayı düşünüyordu. Ariş'in bu şekilde harab olarak ele geçmesinden memnun olmamış idi. Amiral Smit, bu önemli meselenin kendi eli ile yola getirilmesi için bu Ariş olayının, tertiplenmiş olan görüşmeleri bozmaması için gayret sarfediyordu.

Daha önce karar verildiği gibi, elçiler toplandılar. Mısır'ın kurtuluşunun şartlarını tartışmaya başladılar. Yirmi iki maddelik bir şartnâme hazırlandı. Şaban'ın yirmi sekizinci günü imzalandı.

Bu şekilde savaş durumu ortadan kaldırılmıştı. Fakat Bonapart'ın yüzyıllardanberi yürürlükte olan anlaşmaları çiğneyerek, Mısır'ı aniden ele geçirmesi bakımından Kleber'in bu anlaşmasına da tamamiyle güvenilemezdi. Bu sebeble Mısır'ın bundan sonra eskiden olduğu gibi Kölemenlerin baskısı altına geçmemesi için çok askere ihtiyaç olduğundan Anadolu'nun bazı yerlerinden onbin süvari ve yirmi bin piyade askeri toplandı. Ayrıca Arabistan, Raka, Sivas ve Maden taraflarından da çok sayıda asker toplanmıştı.

Bonapart'ın durumuna gelince:

Yukarıda anlatıldığı gibi Bonapart, Fransa'ya döndüğünde kendisine oldukça itibar gösterilmişti. O zaman Fransa devletinin idari şeklinin değiştirilmesi ihtiyacı duyulmuştu. Ancak Bonapart, bu işi kendi başına yapamıyacağını biliyordu. Devlet idarecilerinin içinde en meşhur ve bilgili olan Siez'i beraberine almak istedi. Siez de Bonapart'ı elde bir alet olarak kabul edip idareye istediği gibi bir şekil vermek hevesine düşüp onunla bir anlaşma yaptı. İkisi hükümet idarecilerinin değiştirilmesine karar vermişlerdi. Önce, meclisin çoğunluğunu elde etmişlerdi. Güya bazı bozguncular tarafından meclisin dağıtılacağı şeklinde sözler söylenmektedir diye Bonapart'a bir görev verildi. O da Paris'deki askerin kumandasını ele alıp kendisi ile aynı düşüncede olan subayları yanına topladı. Gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Kudema Meclisinde bir kaç üye tarafından yapılan teklifler üzerine hükümet şeklinin değiştirilmesi

ve insan haklarının yenilenmesi, ayrıca üç geçici konsolos tayini için tartışılırken Bonapart içeri girip bir konuşma yapmış ve tereddüdde bulunan üyeleri dahi buna inandırıp bu hususu kabul ettirmişti. Aynı zamanda kendisi ile Siez'in ve bir de Roje De Gun'un geçici konsolos olmalarına karar verdirmiştir. Bu kararı Beşyüzler Meclisine de kabul ettirmek için Bonapart oraya gitmiştir. Orada konuşmaya başladığında karşı düşüncede olan üyeler onun sözünü kestirmişler, «biz zulüm istemeyiz» diye yaygaraya başlayıp Bonapart'ın üzerine hücum etmişlerdir. Bu durum üzerine Bonapart ne yapacağını şaşırmıştır. Bu esnada, askeri durumu öğrenmiş ve içeri girerek generallerini kurtarmışlardır. Bunun üzerine Bonapart askerini içeri alıp meclisi dağıtmış ve hemen Kudemâ Meclisi'nin kararına göre meclislerin üç ay tatilini, yeniden bir şartnâme yapılmak için üç geçici konsolos tayinini kararlaştırmıştır. Sonra Bonapart'ın taraftarları çoğunluğu sağladığından Beşyüzler Meclisi de bu kararı kabul etmiştir. Bu karışıklıkta Siez ve Taliran gibi hayli meşhur kimseler Bonapart'ın taraftarı olmuşlardır.

Bundan sonra idarecilerinin yetkileri kaldırıldı. Bonapart: Siez ve Roje De Gun, geçici konsolos tayin olundular. Siez, yapılacak olan devlet kanunnamesi ve Bonapart, hükümetin idarî işleri ile uğraşmak üzere aralarında karar verdiler.

O zaman aşırı Cumhuriyet taraftarları ile Krallık heveslileri çeşitli fesadlıklara başladıklarından Fransa'nın içişleri karışık ve güç durumlara düştü. Malî işler oldukça iyi olmakla beraber konsolosların geçici olarak kurdukları hükümet mutlak ve bağımsız olduğundan bulacakları çarelerin yürütülmesinde bir engel kalmamıştı. İlk olarak 1214 senesi Cemaziyelahir (11. Kasım) de toplantı yapıldı. Bonapart'ı kendilerine başkan yapıp işe başladılar.

Bonapart, askerlik sahasında üstün maharete sahip olduğu gibi devletin idarî ve malî işlerinde de kendini göstermişti. Çünkü her şeyden önce adam tanımasını iyi biliyordu. Kambasres adlı meşhur şahsı Adliye Bakanı, Taliran'ı Dışişleri Bakanı ve Bertebe'yi Savunma Bakanı tayin etti. Diğer memuriyetlere de en değerli kimseleri getirterek idareyi ve malî işlerini oldukça düzenli şekle soktu.

O sırada Prusya ile İspanya'dan başka Avrupa devletlerinin hepsi Fransa ile savaş halinde idi. İngiltere, Malta ve İskenderiye'nin kuşatmasına devam ediyor, Avusturya da İtalya'nın ele geçirilmesi üzerinde dikkatle duruyordu. Rusya imparatoru Pavlo, yukarıda anlatıldığı gibi ordusunun İsviçre'de perişan olduğu haberini alınca bunu Avusturya'nın hıyanetine yükleyip müttefiklerinden soğumaya başlamıştı. İngiltere ve Avusturya, Pavlo'nun anlaşmada devamı için çok gayret sarfetmiş-

lerse de buna muvaffak olamadılar. Bonapart da bunu fırsat bilip hemen Prusya'yı aracı yapıp Pavlo'yu kendi tarafına çekme çalışmalarına başladı.

Bonapart, bu şekilde devletin iç ve dış işleri ile uğraşırken Siez de Esas Teşkilât Kanunu tasarısını tamamlamıştı. Bu kanun gereğince Fransa tebasından olup yirmibeş yaşına girenler Medeni hukuktan yararlanırlardı. Bunlar beş altı milyon kişi kadar olup vatandaş kabul edilecekler ve içlerinden onda biri seçilerek beş altı yüz bin kadarı bağımsız sınıftan sayılacaklardı. Yine kendi aralarından seçilecek olan onda biri yani elli altmış bini eyalet ileri gelenlerinden sayılacak, bunların onda biri de milletin öncüleri sınıfına girip generallik, elçilik ve muhasebecilik gibi görevler dışında lâzım gelen işlerde görev alabileceklerdi. Siez, bu kanun tasarısını «hükümet emniyetin üstündedir» sözü ile özetlemişti. Bu esasa uyularak diğer kanun ve nizamnameyi tertib ve muhafaza için çeşitli kurul ve divanlar kurmuş ve bunların hepsinin üstünde «Senâ» meclisi ve devlet başkanı bulunacağı gibi, yönetici kimseleri derece derece sınıflandırıp tayin ile yönetici hükümetin üstünde olmak üzere «Senâ» tarafından bir en büyük seçici tayin olunacaktı. Bunun görevi biri barış ve diğeri savaş işlerini görecek iki konsolos seçmekti. Ayrıca bütün memurların seçilmesi, meselelerin halli, bu iki konsolosa ait olup elçi kabul etmek, anlaşma ve kanunları imzalamak gibi önemli işleri görmek de bu en büyük seçiciye ait olacaktı. Senâ Meclisi lüzum gördüğü zaman en büyük seçiciyi, ayrıca her kim olursa olsun devlete zarar getirecek memurları görevinden alabilecekti.

Kanunun bu kısımları Bonapart'ın işine gelmediğinden bu kanunnâmeyi kabul etmedi. Bu sebeple de Siez ile aralarında anlaşmazlık çıktı. Kanun tasarısı, yeni kurulan komisyonlarda tekrar gözden geçirildi. Bazı değişiklikler yapılarak kabul edildi.

Kanunnâmenin son şekline göre, en büyük seçicilik görevi kaldırıldı. Bunun yerine Baş Konsolosluk görevi konuldu. Diğer iki konsoloslar da onun yardımcısı olacaktı. Baş Konsolos nam ve ünvan bakımından Kraldan farklı olacak ancak, vekillerin ve diğer memurların tayini, barış ve savaş ilanı ile anlaşmaların imzalanması onun görevi olacaktı. Bundan sonra da Bonapart on senelik olmak üzere Başkonsolos, Kambasrez ile Lberon ikinci ve üçüncü konsolos olarak tayin edildi. Siez de «Senâ» başkanı seçildi. Bu şekilde 1214 senesi Şaban ayına raslayan 1800 senesi başlarında hükümet kurularak Konsoloslar (Konsüller) devri başlamış oldu.

Bonapart, Başkonsolos ünvanı ile Fransa hükümdarı olur olmaz derhal yönetimi ele alıp işlere başladı.

İtalya'da Avusturyalılar galip durumda olup İngilizler de genellikle denizlerde hakim ve galip vaziyette idiler. Buna karşılık Fransa'nın ye-

terli derecede askeri ve malzemesi olmayıp hazinede de çok darlık vardı. Bu sebeple Bonapart, barış yapmayı istiyordu. Fakat İngiltere Başvekili meşhur Dit, savaşın devamını istemekteydi. Bonapart da ister istemez savaşa devam etmek zorunda kaldı. Bu esnada İtalya tarafında Fransa ve Avusturya generalleri arasında savaş yapılmakta idi. Bonapart, bizzat o tarafa gitmek üzere bir ordu hazırlamaya başladı. Bununla beraber Malta ve İskenderiye'nin İngiliz kuşatmasından kurtulması için bazı hazırlıklara da kalkışmıştı. Kleber'e bir talimat göndererek yardım göndermek üzere olduğunu da bildirmişti.

Kleber ise, Fransa'daki hükümet değişikliğinden haberi olmadığından Serdarı Ekrem ile bir mütareke yapma çabası içinde idi. Aynı zamanda Fransa devlet başkanına yazdığı bir raporda Mısır'da bulunan Fransız askerlerinin çok güç durumda olduklarını yazıp bunun mesuliyetinin Bonapart'a ait olduğunu bildirerek Bonapart'ı suçlamıştı.

Bu rapor İngilizlerin eline geçti. İngilizler, Kleber'in sözlerine olduğu gibi inandılar. Fransızların böyle perişanlıklarından dolayı çok sevinmişlerdi. Onların hepsini esir etmek için Mısır'daki Amiral Smit'e emir gönderdiler.

Serdar-ı Ekrem ile Kleber arasında imzalanan mütareke gereğince Smit de İngiltere devleti ile Rusya devleti donanmaları arasından serbestçe geçmek üzere Fransızlara geçiş izni verecek idiyse de, Smit'in böyle bir işleme yetkisi yoktu. Fakat Fransız generalleri diplomatik usulleri pek iyi bilmediklerinden bu hususu düşünememişlerdi. Böyle boş bir söze aldanarak Smit'ten bu konuda bir imza almayı bile akıl edemediler.

Bundan dolayı İngiltere devleti, bu hususta resmi bir anlaşmaya girmemiş olduğundan Fransızları savaş esiri almak üzere Smit'e böyle bir emir vermişti. Ancak Smit, bu durumdan çok mahcup olmuş ve Kleber'e durumu bildirmek zorunda kalmıştı. Halbuki havaların fenalığı dolayısı ile bu emrin Smit'e varması gecikmiş ve o zamana kadar mütarekenin şartlarının çoğu yürürlüğe konmuştu. Şöyle ki:

Ramazan ayının ilk günü Kleber, Adiliye'ye döndü. Serdar-ı Ekrem ağalarından beraber götürmüş olduğu Mehmet Ağa'yı Mısır'a göndermiş ve Hasan Ağa'nın evinde oturtularak kendisine ikram olunmasını tembih etmişti. Bunun üzerine Mehmet Ağa, törenle Mısır'a girdi. Halk kendisini seyre çıktı. Çoktanberi görmedikleri Osmanlı Devleti adamının görünmesiyle gönülleri ferahlamış idi. Hasan Ağa'nın evine gelindiğinde herkes onu sevinçle karşılayıp hoş geldin demişlerdi. Ertesi gün de ilim adamları, ocaklı ve beldenin ileri gelen kimseleri toplanarak Serdar-ı Ekrem tarafından gelen iki parça emirnâme okundu. Biri, Mehmet Ağa'nın Mısır Divanı'na başkan tayin olunduğuna ve diğeri Serdar-ı Ekremin

Mısır'a gelişine kadar orada bulunan Köse Mustafa Paşa'nın kaymakam tayin olunduğuna dair idi.

Mısır halkı bu haberler üzerine sonsuz sevinç duydular. Fransızlar ellerinde bulunan bazı eşyalarını satmaya başladılar.

Barış şartları kararlaştırıldıktan sonra sefer hazırlıkları bırakılmıştı. Serdarı Ekrem, cephane ve diğer ağırlıkları Ariş'te bıraktı. Anlaşmaya göre Şevval ayında Mısır boşaltılacağından Ramazan'ın yirmi ikisinde Bilbays'a geldi. Hatta Mustafa Paşa, Kleber'den izin alarak ilim adamları ve Mısır'ın ileri gelen kimseleri ile Bilbays'a geldi. Önce Mısır Valisi Nasuh Paşa sonra da Serdarı Ekrem ile görüşüp kendilerine hoş geldiniz dedi: Sonra Nasuh Paşa ve Mısır emirleri Hanke köyüne oradan da Matariye köyüne geldiler. Murat bey de Said tarafından dolaşıp Serdarı Ekrem'in yanına gelmişti.

Fransızların boşalttıkları yerlere takım takım asker gönderilmekteydi. İslâm askerinin bir kısmı Dimyat ve Mansure taraflarına dağılmıştı, bir kısmı da bölük bölük Mısır'a gelip gitmekte idiler. Said valisi tayin olunan Derviş Paşa, Mısır yakınına gelip biraz dinlendikten sonra Kıbliye tarafına gitmişti. Buradaki Dav ve Bedire adlı iki general de Fransa'ya dönmüştü.

Mısır'ın boşaltılması müddeti bitmiş olduğundan 18. Şevval Çarşamba günü Kleber Mısır kalesinin teslimine karar verdi. Köse Mustafa Paşa'ya haber gönderdiğinde, Muallim Nikola'nın yazdığına göre o gün uğursuz bir gündür diye Mustafa Paşa kalenin teslim alınmasından vazgeçip ertesi perşembe gününe bırakmıştı. Bu yanlış inancın büyük zararı görülmüş ve bundan çok pişman olunmuştur.

Şöyle ki, Perşembe günü kalenni teslimi kararlaştırıldığından Fransızların çoğu Cize tarafına gitmiş ve Mısır'da Kleber ile çok az kimse kalmıştı. O gece Amiral Smit'ten Kleber'e gelen mektupta, Mısır'ın boşaltılması için Serdar-ı Ekrem ile yapılan anlaşmanın İngiltere devleti tarafından kabul ve tasdik olunmadığı, bu sebeple İngiltere'den gelen talimata göre Fransızların Mısır'dan Fransa'ya dönmelerine izin verilmeyip hepsinin esir edilerek İngiltere'ye gönderilmekle görevlendirildiği bildirilmişti. Bunun üzerine Kleber çok kızgın bir halde derhal Generalleri ve bütün Fransızları toplayıp kendilerine mektubu okudu. Orada bulunanlar galeyana gelip esir olmaktansa burada ölmek daha iyidir diyerek İngilizlerin teklifini red ettiler. Kleber de askerin baş kaldırmaya başlayacağını, savaşı bırakıp Fransa'ya dönmek arzusunda bulunduklarını söyliyerek, «Ben bu anlaşmayı zaten sizin kararsızlık ve ıstırabınızdan dolayı kabul etmiştim» demişti. Buna karşılık ona «bizim için başka yol yoktur, hemen Sadrazam'a bildir ki Şam hududuna davet etsin ve anlaşma şartlarına uyulacağına dair İngiltere devleti tarafından Smit'e yeni

bir talimat getirtsin. yoksa bizi buradan çıkarmak düşmanlarımızın pençesine teslim etmek demektir, bu takdirde biz de onunla savaşmaya mecburuz» diye cevap vermişlerdi. Kleber, zaten pek cesur bir kimse olup oradakilerin böyle cesaretini görünce son ana kadar dayanmaya karar verip Fransa'ya dönmekten vaz geçtiler. Ayrıca İskenderiye'ye gitmek üzere hareket etmiş olan askerlerin de geri dönmeleri için her tarafa emirler gönderilmişti. Aynı zamanda Köse Mustafa Paşa'yı yanına getirterek Sadrazam Ariş hududuna çekilip anlaşma gereğince Fransızların salimen Fransa'ya dönmelerine izin verilmesi için İngilizlerle görüşmesini tenbih etmişti. Mustafa Paşa, Reşit Mustafa ve Râsih Mustafa Efendilerle birlikte imzalamış oldukları mukavelenin hükümsüz kılınmasiyle işin çok güç duruma düştüğünü anlamışlar ve endişe ile Kleber'in yanından çıkıp hemen durumu Sadrazam'a bildirmişlerdir.

Serdar-ı Ekrem, Mısır'ı, savaş yapmadan kurtarmak istiyordu. Bu düşünce ile mütareke yapılmıştı. Sadrazam büyük topları ve savaş ağırlıklarını geride bırakıp bir kısım askerle buraya gelmiş, askerin çoğu da oraya buraya dağılmıştı. Her ne kadar yanında yeteri kadar asker varsa da yeniçeriler gibi oldukları yerde duracak asker azdı. Bu bakımdan savaşa girişmek istemiyordu. Fakat orduya her taraftan çok sayıda halk katılmış, bir ucu Adiliye'de bir ucu da Mısır'a üç saat kadar mesafeye yaklaşmış idi. Serdar-ı Ekrem de Bilbays'dan çıkıp Hanke köyüne gelmek üzere iken Mustafa Paşa'nın mektubu kendisine geldi. Geriye dönmenin aksi tesirlere yol açması mümkündü. Yanında bulunan düzensiz ve bilgisiz bir ordunun da hemen geri çevrilmesi çok güçtü. Bu bakımdan hemen Kleber'e şu yazıyı gönderdi: «Mademki müddet tamamlandı, çaresiz Mısır'dan çıkmanız gerekir. Fakat Cize tarafında kalınız. Bizden emin olunuz. Biz sizi gemilerimize alıp memleketinize göndeririz. İngilizler tarafından da bir şey yapılamaz. Ama çıkmayacak olursanız ben bunca askeri geri çeviremem. Sonra kendi kanınıza kendiniz girmiş olursunuz.» Kleber, bu mektubu alınca çok kızıp; «Bu ne demek? Bizim yaptığımız anlaşma bozuldu. Zira İngiliz amirali bizim Fransa'ya dönmemizi tasdik etmiş iken devletinden aldığı emir üzerine bizi esir edeceğini resmen bildiriyor. Şu halde bizim buradan çıkmamız yersizdir. Hiç olmaz ise siz hemen Bilbays'a dönüp İngilizler ile görüşmeye başlayınız.» diye red cevabı verdi. Serdar-ı Ekrem buna çok üzüldü. Çünkü bu kadar kalabalıkla Mısır'a yaklaşmışken geriye dönmek ayıp olacaktı. Sonra yanında çok sayıda asker var ise de böyle toplama askerle muntazam bir orduya galip gelmek imkânsızdı. Yapılacak iş hususunda tereddüde düşüp yine bundan önceki şekilde Kleber'le görüşmeye devam etmeye karar verdi. Aynı zamanda etrafa dağılmış askerin toplanmasını emretti. Kleber ise böyle haberleşme ile geçen günleri fırsat bilerek yola çıkan askerini geri getirtip gerekli bütün ihtiyaçlarını da tedarik ederek savaş

hazırlıklarını tamamladı. Mısır kalesi ile Özbekiye'deki konağına da bir miktar asker yerleştirip geri kalanını toplayıp Mısır dışında ordugâh kurdu Sonra Şevval ayının yirmi altısı perşembe günü Köse Mustafa Paşa'yı ve ayrıca bu arada Fransa ile savaş halinde bulunan Avusturya'nın konsolosunu hapis etti. Hemen o gece Osmanlı Ordusunu basmak niyetiyle gerekli hazırlığa girişti ve hareket vaktini bildirmek için üç top atılmasını emretti.

Muallim Nikola, Kleber'in ordusunu on sekiz bin ve Serdar-ı Ekremin ordusunu altmış bin olarak yazar. Mösyö Tyer ise Kleber'in ordusunun on bin Serdar-ı Ekrem'inkisi ise yetmiş seksen bin asker olduğunu söyler. Lakin Kleber, daha önce Mısır ile İskenderiye'den başka bütün askerî sahaları boşaltıp teslim etmiş ve İskenderiye'nin korunmasında çok kalmamıştı. Geri kalan askeri ise hep Mısır'da toplanmıştı. Bu bakımdan Mısır kalesi ile Özbekiye'deki sarayının savunmasına ayırdığı askerin sayısı en çok iki bin kadardı. Bu defa savaşa sürdüğü askerin sayısının yirmi bin kadar olması lâzım gelirdi ki Nikola'nın söylediği doğru olabilir. Serdar-ı Ekrem'in ordusu da her ne kadar yetmiş seksen bin kadar idiyse de, daha önce bir çoğu şuraya buraya dağılmış olduğundan Serdar-ı Ekrem'in yanında kalan askerin sayısı altmış bine bile yaklaşmazdı. Bununla beraber İslâm askeri sayıca Fransızlardan fazla idi. Ancak bu kadar asker düzensiz ve bilgisiz idi.

Kleber, askerine savaş düzeni verdikten sonra, onlara, «Yoldaşlar! Mısır ülkesinde şu ayaklarımızın bastığı yerlerden başka bir şeye sahip değiliz. Bir adım geri gidecek olursanız yok olursunuz!» dedi. Bu sözler üzerine Fransız askeri bundan müteessir olup her ne bahasına olursa olsun bu yolda fedakârlığa ve her emre hazır olmağa söz verdiler.

Osmanlı Ordusu öncüsü durumunda olan Mısır Valisi Nasuh Paşa fırkası o gece Osmanlı Ordusu önünde Mısır'a yakın bir yerde Kölemenler ile beraber bulunmaktaydı. Bunlara yakın Matariye köyünde de üç dört bin Yeniçeri ile birkaç bin süvari askeri vardı.

Kleber'in plânına göre birinci ve ikinci top atıldığında, Kölemenler Fransızların plânlarını ve savaş usullerini azçok bildiklerinden Murad Bey durumu anlamış ve hemen Nasuh Paşa'ya «Fransızlar bize yakındır. Bu topların atılışına bakılırsa bizi basmak niyetinde olsa gerektirler, dalgın olmayalım, asker hazır olsun» diye haber gönderdi. Nasuh Paşa da «Fransızlar bu kadar asker üzerine hücum edemez, telâş etmeyiniz» diye red cevabı verdi. Bu esnada hareket emrine işaret olan üçüncü top atıldı. Fransızların hücuma geçecekleri anlaşılıp İslâm askerinin hazır olması için emir verilmiş ise de, gün doğmazdan önce Fransızlar yetişip hemen Matariye köyüne hücum etmişlerdi.

Fransızların ilk defa böyle gün doğmazdan önce hücum etmeleri İslâm askerini şaşırtmıştı. Fakat Nasuh Paşa emrindeki asker derhal topar-

lanıp Nil nehrinden Fransız ordusunu yararak Mısır'a doğru ilerlemeğe başlamışlar, Kleber bunların yolunu kesmek için üzerlerine bir miktar süvari askeri göndermiş ise de Osmanlı süvarileri Kölemen süvarileri ile birlikte Fransız süvarilerinin etrafını kuşatıp kılıçla doğramaya başlamışlardı. Kleber, bunları kurtarmak için avcı ve dragon bölüklerini gönderdi. Bir taraftan da Serdar-ı Ekrem'in ordusu arkadan yetişmeden Matariye köyünü ele geçirmek istiyordu. Bunun için de General Renya'yı Matariye üzerine gönderdi. Köyde bulunan Yeniçeriler ani bir çıkış ile Fransız askeri üzerine hücum ettiler. Fransızlar seri ateş açarak Yeniçerilerin çoğunu şehid ettiler. Her iki tarafda geri dönmeyip göğüs göğüse kılıç ve bıçak savaşı başladı. Fransızlar iki koldan hücuma geçince Yeniçeriler dağıldılar. Bunun üzerine Fransızlar Matariye köyüne saldırıp çok sayıda kayba uğramalarına rağmen Matariye köyünü ele geçirdiler. Buradan kurtulabilen askerler Nasuh Paşa ordusuna katılıp Mısır'a doğru gittiler. Bundan sonra Kleber, geriden gelmekte olan Serdar-ı Ekrem ordusunun önünün kesmek üzere Yeniçerilerin Matariyede bıraktıkları topları çivileyip hemen ileri hareket etmişti. Ordusunu dört kola ayırdı. İki kolunu General Renya ve diğer ikisini General Friban kumandasında önden gönderdi.

Serdar-ı Ekrem, Fransızların Matariye köyüne hücum ettikleri haberini aldığı gibi imdada yetişmek için yanındaki asker ile derhal hareket etmiş ise de onun varışından önce Fransızlar Matariye köyünü ele geçirip ileri hareket etmiş olduklarından Merc ve Serkus köyleri arasında iki taraf karşılaştı. Önce top atışları ile çarpışma başladı. Daha önce söylediğimiz üzere büyük toplar geride bırakıldığından mevcud topçuların topçulukta bilgileri azdı. Bu bakımdan İslâm ordusundan atılan güllelerin Fransızlara tesiri olmuyordu. Fransızlar ise ustalıkla kullandıkları topları ile bizim toplarımızı etkisiz bırakmışlardı. Hücumdan başka çare kalmamıştı. Bir fırka Osmanlı süvarisi General Friban'ın kolları üzerine yıldırım gibi hücum etmişti. Fakat sıcağın şiddetinden yerler derin derin yarılmıştı. Bu sebeple atlar istenilen çabuklukta ilerliyemiyordu. Tam salkım menziline geldiklerinde Fransızlar aniden yağmur gibi salkım ve misket yağdırmağa başladılar. Osmanlı süvarilerinin çoğu düşüp şehid oldu. Bunun üzerine Serdar-ı Ekrem bütün orduya yürüyüş emri verdi. İslâm askeri dört yandan seğirtip Fransızların dört köşe kalelerini kuşattılar ve her taraftan hücuma geçtiler. Fakat bu kaleler dört taraftan ateş püskürttüğünden İslâm askeri bunları bozup dağıtamadı ve geri dönmeğe mecbur kaldılar. Osmanlı ordusunun bu şekilde dağılması üzerine çöl aşiretleri hemen ordunun bıraktığı erzak ve diğer eşyaları yağma etmeğe başladılar.

Kölemenler, Mısır'ın Fransızlar elinden kurtarılmasını isterler ise de aynı zamanda eskiden olduğu gibi kendi hakimiyetlerine geçirmeyi de

arzu ediyorlardı. Bunun için Osmanlı Ordusu'nun da Mısır'a girmesinden endişe etmekteydiler. Bilhassa Murad Bey, Mısır'ın Fransızlar elinde bulunmasından ne kadar memnun değilse Osmanlı askerinin galip bir durumda Mısır'a girmelerinden de hoşnud değil idi. Bu sebepten bu savaşta kendi askeri ile Osmanlı ordusunun bir tarafında seyirci gibi durmuş ve savaşa asla karışmamıştır. Osmanlı ordusu dağıldıktan sonra da hemen oradan ayrılıp çöl tarafına gidip gözden kaybolmuş ve Kleber ile anlaşacağını Fransızlara anlatmıştır.

Bu savaşta hakkiyle çalışan yalnız Osmanlı askeri olmuştur. İbrahim Bey, yanındaki Kölemenler ile Nasuh Paşa fırkasına katılıp Mısır'a dönmüştür. Osmanlı Ordusunun bu şekilde dağılması üzerine Serdar-ı Ekrem de çaresiz Bilbays'a dönmüştür. Dağılmış olan askeri burada toplamak istemiş ise de mümkün olmadığından Salihiye'ye giderek bozulmuş askerin bir kısmını oralarda tutuklamıştır.

Kleber, bu şekilde bir galibiyete eriştikten sonra hiç durmadan İslâm askerini takibe başlamıştır. O gece Hanke köyünde biraz dinlenip gece yarısı kalkıp sabahleyin Bilbays'a varmış ve Bilbays kalesini ele geçirdikten sonra Salihiye'ye doğru yola çıkmıştı. Şöyle ki:

Önde General Renya, onun arkasında Kleber'in kendisi ve en arkada Bliyar gitmekte idi. Serdar-ı Ekrem de Salihiye'de kalarak buraya beş saat mesafedeki Karin köyüne bir miktar süvari göndermişti. Fransız ordusu oraya gelince Osmanlı süvarileri General Renya fırkasını kuşatıp sıkıştırdılar. Fakat arkadan Kleber yetişince Osmanlı askeri General Renya'yı bırakıp Kleber'in üzerine şiddetli bir hücum yaptılar. Fransızların toplarını batarya şeklinde dizmelerine vakit vermeyip topçularını kılıçtan geçirerek toplarını ele geçirdiler. Sonra Kleber'i ortaya alıp hemen hepsini yok etmek üzere iken bir taraftan Renya bir taraftan da Bliyar yetişerek Kleber'i kurtarmışlardı.

Bunun üzerine Osmanlı Ordusu da orada duramayıp Salihiye'ye döndüler. Onların perişanlıkla kaçışları oradaki askere etki etmekle artık Salihiye'de de durulmayıp hep birlitke Kutayh yolu ile Ariş'e ve oradan da Gazze'ye gidildi.

Kleber, böyle müşkül bir durumdan kurtulduktan sonra yine durmayıp hemen Salihiye'ye gitmiştir. Onun oraya gelişinden önce Serdar-ı Ekrem Gazze'ye gitmiş olduğundan Salihiye'yi de kolaylıkla ele geçirmişti. İslâm askerinin tekrar gelip geçmelerine engel olmak için de Berrüşşam yollarına birer kol asker bıraktı. Sonra Dimyat'ı almak üzere General Lanus'u, Dimyat ile İskenderiye arasının ele geçirilmesi için de General Rampon'u gönderdi. Kendisi de geri kalan asker ile geri dönüp 27 Martta Mısır'a geldi.

MISIR'IN DURUMU

Matariye savaşından sonra Nasuh Paşa ve Sadrazam kethüdası Osman Efendi ve Cebeci başı emirlerindeki süvari ve bin kadar dalkılıç askeri, İbrahim Bey iki bin kadar Kölemen ile birlikte dağ yolundan Mısır'a gelmişler idi.

Mısır halkı ise top ve tüfek seslerini işitince köşe bucak toplanmağa başlamışlardı. Bu durum üzerine halkın ileri gelenlerinden Seyyid Ömer Efendi ve bunun gibi kimseler halkın yoksul kimselerini toplayıp Babünnasr'ın dışındaki tabyalarda durumu seyre çıkmışlardı. İşte bu halde Nasuh Paşa, Osman Efendi ve İbrahim Bey, Babünnasr'dan Mısır'a girip önlerine gelen Fransızları tepelemeğe başladılar. Bunun üzerine Fransızlar kaleye çekilerek top ve tüfek ile savunmaya başladılar. Bu sırada bir takım serseri gurubu diğer hristiyanlara ve belki Fransa hizmetine girmiş olan İslâm ehline de taarruz ettiklerinden hristiyanlar taş yerlere kapanıp savunmaya geçmişlerdi.

O gece Mısır böyle karışık bir durum geçirdi. Ertesi gün Osman Efendi. Yeniçlerilerin Matariye'de bırakıp da Fransızların çivillemiş olduklarını toplardan üçünü getirtti. Topların falya deliklerini açtırıp Özbekiye'ye götürtüp Bonapart zamanından beri başkumandan sarayı olarak kullanılan Elifi Mehmet Bey konağı üzerine top atmağa başladılar. Burası Fransızların hükümet merkezi olduğundan burada birkaç yüz koruyucu asker bırakmışlardı. Çünkü kalenin ele geçirilmesi uğursuz olduğundan öncelikle burasının ele geçirilmesiyle buradaki askerlerin yok edilmesi lüzumlu görülmüştür. Zaten bunlar için artık kurtuluş çaresi yoktu. Lakin Kleber, Mere köyü önlerinde iken Mısır tarafından top sesi işitip Nasuh Paşa takımının Mısır'a girmiş olduklarını anlayınca derhal General La Granj'ı dört tabur askerle Mısır'a gönderdi. Ertesi gün öğle vakti La Granj, Mısır'a yetişip İslâm askerinin Özbekiye'deki hücumlarını men etmişti. Ayrıca kaleden de yer yer askerlerin toplandığı yerlere toplar atılarak İslâm askerine güçlük çıkarıyorlardı.

Osman Efendi, savaş âleti yapan sanatkârları toplayıp Mısır'da bulunan bütün topların falya deliklerini tamire ve yeniden barut yapımına büyük gayret sarfederek cephane isteyenlere hemen barut ve kurşun ile beraber biraz da harçlık verirdi. Mısır emirlerinden Cüdavi Hasan Bey, sabaha kadar kol gezerek şehri muhafaza ve halkı savaşa teşvik ederdi. Olayın ikinci günü Elifi Mehmed Bey dahi yetişip Nasuh Paşa ve İbrahim Bey ile beraber Özbekiye'de tabya kurmuşlardı. Emrindeki Kölemenler hayli gayret göstermişlerdi. Daha önce anlatıldığı üzere, Hicaz askeriyle gelip Said içinde Fransızlarla hayli savaşmış olan Şeyh Geylânî de bu defa meydana çıkıp yapılan savaşlarda epeyce yararlıklar göstermiştir. Ancak kale, Fransızların elinde olduktan başka Özbekiye'deki

müstahkem yerlerde de saklanmış olduklarından ve İslâmların elinde büyük top ve humbaralar bulunmadığından, İslâm askerinin hücumu etkili olmuyordu.

Kleber, Bilbays'a vardığında İslâmların Mısır'ı ele geçirdikleri haberini alınca General Feryan'ı beş tabur askerle imdada göndermişti. Böylece Mısır'da Fransızlar kuvvet bulmuşlardı. Bunu takiben Kleber de Özbekiye'ye geldi. Şehri kuşatıp dışarı ile temasını kesip sıkıştırmaya başladı.

Bir aralık Mısır'daki İslâm ehline yardım için Osmanlı Ordusundan da asker gönderilmiş idi. Fakat yollar kapatılmış olduğundan bunlar Mısır'a varamamışlardı. Daha önce Osmanlı Ordusunun yanında bulunup savaşa katılmayan ve ordunun yenilmesiyle kaçan Murat Beye bu sefer Mısır'a yardıma gitmesi için haber gönderilmişti. Murad Bey «Bulunduğum mevkiin korunması ile meşgulüm, Serdar-ı Ekrem'e haber gönderdim, bunun cevabını bekliyorum» diye özür dilemişti. Halbuki hainliği dolayısı ile Fransızlarla gizlice haberleşmeye başlamış, bir miktar vergi vermek suretiyle Said Valiliğinin kendisine verilmesi için Kleber'le anlaşmıştı. Bu şekilde Said bölgesi kendisine bırakılmıştı. Bunun üzerine Fransızlarla birleşip İslâm askeri aleyhinde hareket ederek Derviş Paşa'yı Said'den çıkarmak üzere o tarafa gitmişti. Fransızlar, şehre top ve humbara atmağa devam ettiklerinden çok bina harab olmuş ve İslâm halkı pusularda saklanmaya mecbur olmuşlardı. Mısır'a hiç bir taraftan gelen giden olmdığından şehirde kıtlık da başlamıştı. Mısır şehri sekiz gün bu şekilde sıkıntılı anlar geçirdikten sonra Kleber, top ve tüfek atışından vazgeçmişti. Osmanlı askerinin Mısır'dan çıkıp salimen Serdar-ı Ekrem'in yanına gitmeleri için anlaşma yapmak üzere bazı şeyhleri yanına çağırdı. Osman Efendiye haber gönderilmiş ve o da böyle bir anlaşmaya girişmişti. Fakat tam karar verileceği sırada halk, savaş isteriz diye şeyhlerin üzerine hücum etti. Bu sebeple mütareke yapılamadı. Tekrar yer yer savaşa devam edildi. Bulak halkı da siperler yaparak savaşa katıldılar.

Bu esnada ise Bahriye ülkesi teslim olmuştu. General Renya da buradan ayrılıp bütün kuvveti ile Mısır'a geldi. Fransızların kuvvetleri böylece artmıştı. Bunun üzerine Kleber, Bulak'a hücuma karar verdi. Fransızlar yürüyüş ile Bulak'a girdiler. Şehir halkı karşı koyduğundan her tarafta şiddetli çarpışmalar başladı. Aniden çıkan bir yangın bütün şehri sarmaya başladı. Halk şaşkına döndü ve Kleber'den aman dilediler. Kleber onlara aman verdi. Bütün Fransızlar şehri yağma ettiler.

Mısır halkı, bu korkunç hali karşıdan seyredip çok üzüntü duydular. Fransızlar bu sefer Mısır üzerine şiddetli hücumlara başladılar. Bu arada Özbekiye civarında bazı İslâm reislerinin toplantı yeri olan bir binayı Fransızlar lağım ile atıp birçok İslâm halkını telef etmişlerdi. Şehirde

yapılan çarpışmalarda her iki taraftan çok sayıda kayıp verilmişti. Gece olunca savaş durmuştu. Zaten artık halkın takatı kalmamış ve barışa taraftar olmuşlardı. Kleber, üç gün müddet vermiş ve barış teklifinde bulunmuştu. Nasuh Paşa, Osman Efendi ve İbrahim Bey Osmanlı askeri ile beraber Mısır'dan çıkmak üzere karar verdiler. Zilhicce ayının ilk günü olan Cuma günü Osmanlı subayı ve askerinin hepsi Mısır'dan çıkıp Serdarı Ekrem'in tarafına doğru yola koyuldular.

Fransızlar, hürriyet ve medeniyet iddiasiyle ortaya çıkmış iken memleketlerinde bu kadar kan döktüklerine kanaat etmeyip birkaç şahsın ve belki bir kişinin özel garazı için Mısır çöllerinde bu şekilde hareket etmeleri garib bir şeydir. Mısır bu suretle Fransızların eline geçmişti. Kleber, Mısır halkı için genel bir af çıkardı. Ancak on milyon frank Mısır'dan, sekiz milyon frank da diğer kaza ve nahiyelerden savaş tazminatı almıştı. Bunları almak için de halka çok zulüm ve işkencelerde bulunmuştu. Bu arada Murad Bey de Derviş Paşa'yı Said'den çıkarmıştı. Aynı zamanda Osmanlı Ordusu için Derviş Paşa'nın toplamış olduğu mal ve hayvanları da alıp Kleber'e vermişti. Daha önce söylediğimiz gibi, Mısır'ın boşaltılması ve Fransızların memleketlerine gitmeleri için Serdar-ı Ekrem tarafından hazırlatılan yetmiş kadar tüccar gemisi eşya ve erzak dolu olduğu halde İskenderiye limanına gelmişti ki Kleber bunları da ele geçirip sattırmıştı

Bu şekilde Kleber, maddi sıkıntıdan kurtulmuştu. Bundan sonra buradaki durumunu sağlamlaştırmak için İskenderiye'de büyük istihkâmlar yaptırıp kale ve tabyaların tamirine başlamıştı. Taburlarının eksiklerini de Kıbti ve diğer hristiyanlar ile Dârı Fûr'dan satın alınan siyah Kölemenlerden tamamladı. Bu arada Bonapart'ın idarenin başına geçtiği ve yakında Mısır'a yardım göndereceği haberini alan Fransızlar Mısır'a iyice yerleştiler.

İngiltere devleti, daha önce de belirttiğimiz gibi Mısır'daki Fransızların hepsinin esir edilmesi için Amiral Smit'e emir göndermişti. Fakat durumun son şeklini haber alınca bundan vaz geçip anlaşmaya göre Fransızların Fransa'ya dönmelerine izin verilmesi için Amiral Smit'e yetki verildi. Fakat bu sefer Fransızlar Mısır'dan çıkmak istemiyorlar ve Bonapart da Mısır'a yardım göndermenin çarelerini arıyorodu.

Bu olaylar sebebi ile bu sene de Kâbe'ye hediyeler Mısır'dan gönderilememiş, Kâbe'nin örtüsü İstanbul'da yapılarak Şam yolu ile Hac emiri Azm-zâde Abdullah Paşa önderliğinde gönderilmişti.

Cemaziyelevvel ayının birinci günü Ma'cin'deki kırmızı taş çalındı. Hemen o gün Mekke'de hastalık başladı. Her gün ölüm olayları görülüyordu. Ölümler gittikçe artmaya başladı. Ramazan ayının sonlarında ölüm-

lerin sayısı günde kırka vardı. Zilkâde ayının sonlarına doğru söz konusu taş, bir mecnunun evinde bulunup yerine kondu. Taş yerine konuncaya kadar bu belâ ortadan kalkmadı.

Ma'cin, Kâbe kapısının sol tarafında çukur bir yerdir. Hazreti İbrahim Kâbe'yi yaparken çamurunu burada yaparmış diye söylenir. Bu yer şimdi mermer ile kaplanmış olup ortasına da kırmızı taş konmuştur. Halen sarılık hastalığına tutulan kimseler dilleri ile onu yalamaktadırlar.

Söylediğimiz gibi Fransızlar artık Mısır'dan çıkmamak üzere hazırlıklarını yapmaya başlamışlardı. Buna karşılık Serdar-ı Ekrem de Mısır'a yeni bir hücum için ordunun ihtiyaçlarını tamamlamaya girişti. Fakat bu esnada Vehhabiler kuvvetlenmişler ve Mekke ile Medine tarafını kuşatmaya başlamışlardı.

1215 YILI OLAYLARI

1215 yılı başlarında Mekke emiri, Vehhabilerin korkusundan Tâif kalesini tamir ve Mekke dağlarının bazılarında burçlar yaptırmakla meşgul oldu.

Muharrem ayında Cidde valisi ve Medine muhafızı Koca Yusuf Paşa vefat etmiştir. Vehhâbilerin Haremeyn (Mekke ve Medine) tarafına gelmeleri onun zamanında meydana gelmiş olduğundan onun vefat etmesi Haremeyn halkını sevindirmişti.

Koca Yusuf Paşa aslen Gürcüdür. 1161 yılında Tersânei Amire'de liman reisi Hasan kaptan onu satın almıştı. İyi hizmetinden dolayı serbest bırakılmıştır. Fakat efendisine bağlılığından dolayı onun ölümüne kadar hizmete devam etmiştir. Sonra kışın Kasımpaşa'da Zincirlikuyu'da kahvecilik yapmaya, yazın da Osmanlı donanması ile gidip gelerek ticaret yapmağa başladı. Bu şekilde bazı tüccarlar ile işbirliği yaparak Mısır'a da gidip gelmiş. 1178 yılında Gazi Hasan Paşa, Riyale kaptanı iken Yusuf'a sermaye vermişti. Kaptan Paşa olduğunda onu hazinedar ve sonra da kapıcıbaşılık rütbesi ile Kapı Kethüdası yapmıştı. Bu görevde iken saraya gidip gelmeye başlamış, hazine vekili Osman Ağa'nın yanına girmiş ve onun yardımı ile 1199 senesinde vezirlik rütbesi ile Mora muhassıllığı görevine getirilmişti. 1200 senesinde de Sadrazam oldu. Kendisinin bilgisizliği ve Şeyhülislâm Müftizâde Ahmed Efendinin teşviki ile 1201 de Rusya seferini açtı. Bunun üzerine Avusturya da savaş ilân edince ne tarafa hareket edeceğini şaşırdı. Sonunda Avusturya üzerine hareket etti İlk anda galip gelmiş ise de neticede zarara uğramıştı. Sultan Selim tahta çıktıktan iki ay sonra Sadrazamlıktan alınmış ve kendisine Sivas eyaleti ile Vidin kumandanlığı verilmişti. Gazi Hasan Paşa Sadrazam olunca Koca Yusuf Paşa'ya Derya Kaptanlığı verilmiş ise de bundan vazgeçilerek Vidin kumandanlığı görevinde bırakılmıştı. 1205 de Bosna Valisi oldu. Az sonra da ikinci defa Sadrazam oldu. İlk Sadrazamlığı sırasında açtığı sefere bu sefer son verip İstanbul'a döndü. İstanbul'a gelir gelmez yine Sadrazamlıktan alınıp Anapa muhafızı tayin olundu. 1207 de Cidde valisi ve Medine muhafızı oldu. Bu görevde iken yukarıda anlattığımız şekilde eceli ile vefat etti.

Yusuf Paşa'nın vefatı üzerine Serdar-ı Ekrem'in emri ile, Habeş, Cidde ve Medine muhafızlığı görevi, Diyarbekir Valisi Şeyhzâde İbrahim Paşa'ya verildi.

Kısacası geçen sene Mısır'ın durumu savaş ve ayaklanmalar ile geçmiş olduğu gibi Hicaz tarafı da karışık bir halde idi.

Fransızlar tekrar Mısır'da yerleşmiş olduklarından Kleber, Ahmed Ariş'i Mısır Kadısı tayin etmiş ve 21. Muharremde görevine başlatmıştır.

Aynı gün garip bir olay meydana gelmiştir. Şöyle ki:

General Kleber, Özbekiye'deki oturduğu evin tamirini yaptırıyordu. Kendisi bahçede gezerken birisi gelip bir dilekçe vermişti. Kleber bu kâğıdı okuduğu esnada dilekçeyi veren adam hançerle Kleber'in üzerine hücum edip yaralamıştı. Kleber'in yanında bulunan mimar elindeki sopa ile adama vurmağa başlamış, fakat adam onu da yaralıyarak kaçmıştır. Kleber yaraların tesiri ile yere düşmüş ve birkaç dakika sonra da ölmüştür. Katil oradan kaçıp civarda bulunan bir bostan içinde saklanmıştı. Mimarın bağırışlarını işiten askerler yetişmişler, durumu görünce hemen etrafa dağılıp önlerine geleni tutmağa başlamışlardı. Bu sırada pencereden bir kadın katilin kaçtığı yeri görüp haber verince katil derhal yakalanıp sorguya çekildi. Katil, Halebli yirmi dört yaşında Süleyman adlı biri idi. Kâtiplik yapmakta idi. Daha önce bir defa daha Mısıra' gelmiş ve üç sene kalarak Camii Ezher'de öğretim yapmış idi. Kendisine bu işde Serdar-ı Ekrem'in ilgisi var mıdır diye sorulduğunda, onun haberi olmadığını ve bunu kendi isteği ile yaptığını söylemişti. Fakat dayak atılıp işkence yapıldığında: Osmanlı Ordusu'nun Mısır'dan Şam'a dönüşünde Kleber'i öldürmek için Yeniçeri Ağası'nın talimatı ile Gazze'ye gelip oradan Mısır'a geçmiş ve otuz gün geçtikten sonra bu işi yapmış olduğunu söylemişti. Mısır halkından kimseye bir şey söyleyip söylemediği sorulduğunda, Camii Ezher müderrislerinden Seyyid Mehmed Kudsi, Seyyid Ahmed Vali, Şeyh Abdullah Gazzi ve Şeyh Abdülkadir Gazzi'ye bu işi yapacağını söylediğini ve onların bundan vazgeçmesi için nasihat verdiklerini fakat onları dinlemeyip bu işi işlediğini söyledi. Bunun üzerine adı geçen müderrisler aranıp bulundu birini bulamadılar. Sonra, Süleyman'ın diri olarak bir eli yakılmış ve kazığa vurulmuştur. Üç müderrisin de Fransızlara durumu bildirmedikleri için başları kesilmiştir.

Fransızlar, hürriyet ve medeniyet davasiyle dünyayı altüst etmeğe kalkıştıkları halde Arabistan tarafında çöl aşiretlerinin dahi yapmadıkları pek çok vahşice hareketlerde bulunmuşlardı. Bu defa da Süleyman Ağa'ya çok ağır işkence yaptılar. Halbuki işkence ile yapılan soruşturmaya asla güven olamaz. Önceden bu işle kimsenin ilgisi olmadığını söyledikten sonra Yeniçeri Ağası'nın talimatı ile yaptığını söylemesi yapılan işkenceden kurtulmak için söylemiş olabileceğinden pek doğru olamaz. Süleyman Ağa'nın idamı, her devletin kanununa uygun ise de kazığa vurmak insanlık ve medeniyete aykırı düşer. Müderris Efendiler

Süleyman Ağa'ya bu niyetinden vazgeç diye nasihat ettikleri halde câni sayılarak idam edilmeleri medeni milletler kanununa sığmaz. Diyelim ki o vaktin hükmünce başkalarına örnek olacak bir cezaya lüzum görmüşler, fakat buna Süleyman Ağa'nın idamı yeterdi. Tutalım ki, Fransız kendilerine casusluk etmek üzere Mısır halkını mecbur etmek için müderris efendiler hakkında dahi haksız olsalar bile bir ceza verilmesine lüzum görmüş olsunlar hiç olmazsa hapis ve sürgün ile korkutmalıydılar. Yoksa bunların idamına kadar gitmeye, insaniyetsizlikten ve merhametsizlikten başka bir sıfat verilemez.

Söylentilere göre idam edilen bu Süleyman Ağa, Haleb'de Müstedam Bey mahallesinde oturan Osman Ağa'nın oğlu imiş. Bunların dedeleri Kilis kazasının Cevm nahiyesine bağlı Kevken köyünde Kıbâd Bey soyundan olup büyük babaları Haleb'e gelip yerleşmiştir. Süleyman'ın annesi ölünce babası Osman Ağa, bir cariye almış. Süleyman Ağa, bir sebepten dolayı cariyeye kızıp elindeki kalemtraşı atmış, Kalemtraş cariyenin boğazına raslayıp onun ölümüne sebep olmuş. Süleyman Ağa, yaptığına pişman olmuş ve üzüntüsünden memleketinden ayrılıp Mısır'a gelmiş. Bir müddet Camii Ezher'de okumuş. Bu sırada Berrüşşam'da başıboş halde gezerken Osmanlı Ordusu'nun mağlup olarak dönüşünde din kardeşlerinin üzüntü ve ıztırabını görüp bunun intikamını almak ve kendi suçunun bağışlanması için hayır işlemek üzere Fransızların başkumandanını öldürmeğe karar vermiş. Mısır'a gelip Kleber'i öldürerek bu arzusunu yerine getirmiştir. Fakat bu uğurda Camii Ezher müderrislerinden üç kişi de günahsız olarak onunla beraber şehid olmuştur.

Muallim Nikola, tarihinde der ki: Osmanlı Ordusu'nun yenilip dağılması İslâm ülkelerine bir çalkantı getirmişti. İslâmların üzerinden bu durumu kaldırmak için asrın söz sahibi kimseleri bir çare aramağa başladılar. O zaman Kudüs'te Haleb halkından ve Yeniçeri Ağalarından Ahmed Ağa adında biri, Fransızların başkumandanını öldürtmek için bir fedai arardı. O sırada Halebli Süleyman adında birini buldu ve onunla bu iş için anlaştı. Bu niyet ile Kudüs'ten Gazze'ye geldi. Burada yine Haleblilerden ve Yeniçeri ağalarından olan Yasin Ağa ile görüştü. Ona meseleyi anlattı. Yasin Ağa da onu överek kendisine kırk esedî kuruş verdi. İşte bu şekilde Süleyman Ağa Mısır'a geldi. Burada Camii Ezher'e girdi. Sonra Kleber'in arkasında dolaşarak fırsat kollamağa başladı. Yukarıda anlatıldığı şekilde Şeyh Arişi'nin kadı tayin olunduğu gün bahçede yalnız kaldığı anda Süleyman Ağa istediğini yaptı.

Kleber'in öldürülmesi üzerine Reşid kumandanı olan General Abdullah Menu başkumandanlığa getirildi. O da Mısır'a gelip görevine başladı. Bu General Menu sonradan müslüman olmuş ve Reşid kasabalarından bir islâm kızı ile evlenmişti. Bu sebeple Abdullah adını almıştı.

Bundan sonra Fransızlar, müslümanlardan korkmaya ve sakınmaya başladılar. Hatta Abdullah Menu da evine kapanıp şeyhler ile görüşmez olmuştu. Camii Ezher'i bir fitne yatağıdır diyerek boşalttırıp kapılarını kapattırdı. Hakim Biemrillah'ın Babünnasr yakınında yaptığı meşhur camiini yıktırdı. Yerine büyük bir burç yaptırdı. Mısır halkına ağır vergiler yükledi. Mısır halkı onun yönetiminden artık bizar olmuşlardı.

Mısır'ın ileri gelen kimselerinden bazıları başka yerlere gitmeye ve halk da etrafa göç etmeye başladılar. Bunu öğrenen General Menu gidenlere engel olmaya başladı ve izinsiz olarak kim Mısır'dan çıkarsa malı mülkü alınacağı bildirildi.

General Kleber Mısır'da Bonapart'ın idare şeklini devam ettiriyordu. Fakat Menu bunların yolunu bırakıp kendi istediği şekilde bir idare şekli ortaya koymuştu. Onun bu tutumu ise Fransız kumandanları arasında anlaşmazlıklara ve ayrılmalara sebep olmuştu.

Rebiulevvel ayında Köse Mustafa Paşa Dimyat'a gönderildi. Burada bir müddet sonra vefat etti.

Korkusuz ve cesaretli bir kimse olan Mustafa Paşa'nın Ebu Hûr olayındaki kahramanlığını düşmanları bile takdir etmişti. Ne çare ki, gerek onun ve gerek emrindeki askerin fedakârlıkları Bonapart'ın harekâtı karşısında etkisiz kalmıştı. Bu asker ne kadar cesur olursa olsun bilgili ve düzenli yetişmiş bir asker karşısında savaşı kazanabilmesi çok zordur. Yeniçeriler, Nizam askerinin yetiştirilmesini istemezlerdi. Fakat bu defa meydana gelen Fransız savaşlarında da bilgi ve düzenin lüzum ve faydasını gözlerile görüp kabul ettiler. Osmanlı Devletinin, Nizamı Cedid askerini çoğaltmadıkça düşmanlarına karşı koyamayacağı herkesce kabul edilmiştir.

Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa, üç ay kadar Osmanlı Donanması ile İskenderiye etrafında dolaştıktan sonra donanmaya su ve erzak almak için Fenike limanına gitmesi gerekmişti. Düşmanların durumunu kontrol için İnce Bey adlı kaptanı Bâdı Nusret adlı gemi ve iki korvet ile o sularda dolaşmak üzere görevlendirdi. Üçüncü günü 21. Rebulevvel salı günü şiddetli bir fırtına çıktı. Badı Nusret'in bazı direkleri kırıldığından hareket durumu kalmadı. Gece saat ikide Ebu Hûr kıyılarına düşüldü. Kurtulma imkânının kalmadığını gören düşmanlar derhal top atışlarına başladılar. Geminin bazı yerleri parçalandı. Düşman askerleri küçük kayıklara binerek geminin üzerine gittiler. Gemiye yaklaştıkları sırada gemiden karşı harekete geçildi. Birkaç saat çarpışma oldu. Osmanlı askerinin bir kısmı şehid oldu. Geri kalanlar da güçsüz kalmışlardı. Tam bu esnada korvetler yetişip askerler kurtulduktan sonra gemi yakıldı. Fakat İnce Bey ile diğer reislerden bazıları düşman eline esir düşmüştü. Bu haber Rebiülahir ayının ortalarında İstanbul'a geldi.

Vâsıf Efendi der ki: Korvetlerin yetişmesiyle İnce Bey'in kurtarılması mümkün iken esir olmayı tercih etmesi cezalandırılmaktan korktuğu için olduğu açıkça bellidir. Fırtınaya tutulup da karaya uğrayan bir geminin kaptanı hakkında bir şey denilemez. Bununla beraber o vakit ceza kaidelerine önem verilmediğinden İnce Bey, korvetlere çıkıp da kurtulmuş olsaydı Kaptan Paşa'nın kızgın bir anına rast gelip idam edilmesi de mümkündü. İşte bundan dolayı esirliği kabul etmesi düşünülebilir. Gemisinin yakılmasına kadar görevi başından ayrılmayan bir kaptan için kötü bir söz söylenemez.

Kleber, Murad Bey ile anlaşarak belli bir vergi vermek suretiyle Said bölgesini ona teslim etmiş, ayrıca Fransızlar Mısır'dan ayrıldıktan sonra Mısır'ı dahi ona teslim edeceğine dair söz vermişti.

Serdar-ı Ekrem, Kleber'in öldürüldüğünü haber alınca İbrahim Beyi yanına getirtti. Ona, mademki İngilizler denizden İskenderiye'yi kuşatmakla Fransızların Fransa ile haberleşmelerini kesmişler ve karadan da askeri hücum etmek üzeredir, Fransızlar boşuna uğraşırlar, barış ve selâmetle buradan çıkıp gitmeleri herhalde onlar için iyi olur. Bu hususları nasihat yollu General Menu'ya anlatmak üzere Murad Beye mektup yazmasını emretti. Bu şekilde Fransızlar çıkıp giderse Mısır'ı eskiden olduğu gibi Kölemenlere teslim ile İstanbul'a döneceğini söylemişti. İbrahim Bey bu hususta Murad Beye yazı gönderdi. Murad Bey bu mektubu aldığı gibi Osman Beyi General Menu'ya gönderdi. O da Mısır'a giderek Serdar-ı Ekrem'in iradesini General Menu'ya verdi. Menu, Fransızlar Mısır'dan çıkmak niyetinde değildirler. Eğer çıkarlarsa sözleri üzere Mısır'ı Murad Beye teslim edeceklerdir. Kaldı ki Murad Bey, Fransa devletinin yetkili kimselerinden sayılmıştır. Kendi işinden başka şeyi düşünmesin diye cevap vermişti. Murad Bey ise, Osmanlı Devleti tarafına güveni olmadığı halde Said'de müreffeh ve rahat bir ömür geçirmektedir. Serdar-ı Ekrem tarafını tutmayarak General Menu'dan aldığı cevabı İbrahim Beye yazmıştır.

Serdar-ı Ekrem ile anlaşmış olan İbrahim Bey gurubuna gelince: Bunlar da, Osmanlı Devletinden tamamen emin değildiler. Mısır, Fransızlardan kurtulduğu zaman Serdar-ı Ekrem sözünden dönerek Kölemenleri Mısır hükümetinden mahrum eder korkusu ile aralarında vardıkları karara göre İngilizlere sığınmışlar, Amiral Smit onların durumunu Osmanlı Devletine bildirmiş ve aldığı söz üzerine kendilerine teminat vermişti. Böylece Murad Bey Fransızların, İbrahim Bey de İngilizlerin himayesine girmişti.

Yukarıda anlatıldığı gibi Maraş Valisi Mustafa Paşa Ariş'de şehid olunca yanındakilerin perişan olmaması için onun görevi kethüdası İsmail Ağa'ya vezirlik rütbesi ile verilmişti. O da Osmanlı Ordusu ile Mı-

sır'a gitmişti. Osmanlı Ordusu bozulup geri döndükten sonra Mısır'da kalan askerlere yardım için sözü geçen İsmail Paşa görevlendirildi. İsmail Paşa'nın kendi gizli talimatı üzerine emrindeki askerler kendisini tutup güya zorla Cezzar Paşa'ya götürmüşlerdi. İstediğini yapmaya vakit kalmadan bilgisinin azlığı ileri sürülerek hemen görevi başına dönmesi için emri gelmişti. Bunun üzerine birkaç bin Dağlı, Arnavud ve diğer gruplar ile vardığı yerlerde halkı rahatsız ederek yoluna devam etmekteydi. Maraş'a yaklaştığında Maraş halkı, böyle saldırıcı şekilde hareket eden askerlerin zulmüne dayanamayacaklarını ileri sürerek böyle bir kalabalık ile eşhre girilecek olunursa bir karışıklığın çıkması ihtimali bulunduğunu İsmail Paşa'ya bildirdiler. Bunun üzerine İsmail Paşa eğer karşı konulursa şehre zorla gireceğini söyleyerek ileri yürüdü. Şehir halkı da kendilerini korumaya mecbur kaldılar. Yapılan çarpışmada İsmail Paşa'nın askeri yenildi ve Ayintab'a döndüler. Bu olayı her iki taraf da Serdar-ı Ekrem'e bildirdi. Serdar-ı Ekrem görünüşte şehir halkını suçlamıştı. Fakat gizli olarak cebhaneci ile halkın valilerini şehre almaları ve onu yakalamaları için şehrin ileri gelenlerine haber gönderdi. Bunun üzerine İsmail Paşa, Ayintap voyvodası Hüseyin Ağa'yı yanına alarak Maraş'a geldi. Şehre yaklaşıldığı zaman Maraş'ın ileri gelen yetkili kimseleri Ayintap voyvodasının bu guruptan ayrılmasını ve yalnız kapısı halkı ile şehre girilmesini istediler. Paşa da bu şartı kabul etti. Hüseyin Ağa Ayintab'a döndü. İsmail Paşa, kendinden emin bir şekilde şehre girerken daha önceden şehrin dışında gizlenmiş olan dağlı ve aşiretlerden toplanmış süvari ve piyadeler Paşa'nın askerlerini çembere aldılar. Çoğunu öldürdüler. Paşa birkaç adamiyle Gâvur Dağı tarafına kaçtı. Payas tarafına geçerek Cezzar Paşa'nın yanına varmak için Küçük Alioğlu'na katıldı.

Cezzar Paşa bilindiği gibi, Osmanlı Ordusu'nun Mısır'a hareketinden sonra isyan etmiş ve bu çeşit kaçakları yanına katmaya başlamıştı. Ayrıca Cebeli Lübnan hususunda Serdar-ı Ekrem tarafından verilen emre de karşı çıkmış, Emir Beşir'i kaçırdıktan sonra Cebel hükümetini Emir Yusufoğullarına teslim etmişti. İngiliz Amirali Smit de Beşer'e yardım için Berrüşşam sahilinde bir beylik gemi bırakmıştı. Böylece Cebel hükümetinden ayrıldıktan sonra onu Serdar-ı Ekrem ile görüştürmek üzere Gazze tarafına davet etmişti. Emir Beşir, Trablus sahilinde İngiliz beylik gemisine binip Arîş'e geldi. Önce Smit ve sonra Serdar-ı Ekrem ile görüşmeleri sırasında Serdar-ı Ekrem tarafından iltifat ve ikram görmüştür. Çünkü o sırada Kleber ile mütareke görüşmeleri için Serdar-ı Ekrem, ordu ile Mısır tarafına gitmek üzere idi. Mütareke hususu halledildikten sonra ordu Cezzar Paşa'nın üzerine hareket etti. Aynı zamanda Serdar-ı Ekrem, Emir Beşir'e Cebel hükümetini vereceğine söz verdi. Böylece Serdar-ı Ekrem Mısır tarafına, Emir Beşir de İngiliz donanmasına gitmişti. Mütarekenin bozulması ve Osmanlı Ordusu'nun yenilgisi üzerine Serdar-ı

Ekrem'in Cebeli Lübnan işine bakacak vakti olmadığından Emir Beşir de muradına kavuşamadan Trablusşam'a dönmüş ve oradan da Hısn'a giderek neticeyi beklemeye koyulmuştur.

Emir Beşir, Berrüşşam'a gittiği sırada Cezar Paşa'ya mektup göndererek affını istemişti. Cezar Paşa onu affetmekle beraber kendisine Cebel hükümetinin verileceğini de bildirdi. Fakat Emir Yusufoğulları'nın verdikleri sözlerinin yerine getirilmesini de şart koşmuştu. Emir Beşir ise bu tekliflerin yerine getirilmesi hususunda Cebeli Lübnan halkının zayıflığını bildiğinden bir takım zulümlere vasıta olmaktan ise bu şekilde etrafa oturmayı tercih etmişti.

Bununla beraber Cebel halkı bu teklifleri yerine getirme imkânına sahip olmadıkları gibi Emir Yusufoğulları da bu tekliflerinden dolayı özür dilemekteydiler. Cezar Paşa ise Cebel halkını sıkıştırdığından halk bıkmış bir halde bundan sonra Emir Beşir'den başka hakim kabul etmemek ve hepsi yok oluncaya kadar Cezar ile savaşmak üzere aralarında karar aldılar. Sonra da Emir Beşir'i Cebel'e davet ettiler. Teşrini sâni ayının ilk haftasında Emir Beşir, Cebel'e ayak bastı. Halk kendisine bağlılık ve sevgi gösterisinde bulundu. Sonra Cezar Paşa'yı oradan kovdular. Emir Yusufoğulları'nın Cebel'de hükümet etmesi ve Emir Beşir'in de Cebeli Dürz hakimi olmasına karar verdiler. Cezar Paşa bu durumdan çok hoşnutsuz olmuşsa da bütün Cebel halkı böyle birlik halinde anlaşınca yapacağı birşey olmadığını anlamıştı. Hemen askerini toplayıp Akkâ'ya göndermiş ve Cebel halkına bir fesadlık yapmak için fırsat kollamaya başlamıştı.

Serdar-ı Ekrem Erzurum valisi iken, daha önce anlatıldığı üzere onun emri ile Süleyman Paşazâde Şerif Paşa, Çıldır eyâletinden alınarak yerine Sabit Paşa tayin olunmuştu. Şerif Paşa'ya da Adana eyâleti verilmişti. Bundan dolayı Şerif Paşa, Osmanlı Ordusunda bulunuyordu. Fakat eski yaptığı işlerden dolayı Serdar-ı Ekrem'den çekiniyordu. Bu sebeple Adana'ya gitmek istiyordu. Adana'ya gitmek için Ordudan ayrıldı. Fakat Adana'da kendi taraftarı bulunmadığından oraya gitmeye cesaret edemedi. Ahıska tarafında ise taraftarı çok olduğundan babasının yeri olan Çıldır eyâletini ele geçirmek için o tarafa gittiği haber alındı. Bunun üzerine kendisinin vezirlik rütbesi alındı ve Tokat'ta oturması için bir yer verildi. Ayrıca Sabit Paşa'ya yardım etmeleri için Erzurum, Kars, Van muhafızları ile Bayezıd mutasarrıfına emirler gönderildi. Fakat Şerif Paşa, acele olarak Ahıska'ya gitti. Sabit Paşa karşı koyamayacağını anlayınca Ahıska'dan çıktı. Şerif Paşa da halkın sevgi gösterileri ile Ahıska'ya girdi. Sabit Paşa kuvvetini arttırmak ve tekrar Ahıska'ya sahip olmak için Erzurum tarafına çekildi. Osmanlı Devleti, Mısır meselesi ile meşgul iken o sırada Rumeli'de bazı olayların çıkması

sebebi ile bunlarla uğraşamamış ve Şerif Paşa Ahiska'da yerleşmiş, Sabit Paşa da etrafda dolaşmaya başlamıştı.

Daha önce Millu aşireti beyi Demir isyan etmişti. Bağdad Valisi Süleyman Paşa otuz bin askerle onun üzerine gitti. Süleyman Paşa Demir'i Baka'da perişan etti. Demir Bey, Süleyman Paşa'nın hizmetine girip Bağdad'a gitti ve o zamandan beri orada kaldı. Bu defa Süleyman Paşa'nın isteği üzerine Demir Bey af edilerek vezirlik rütbesi ile Baka eyâletine tayin olundu.

İSTANBUL OLAYLARI

Safer ayının ortalarında Şeyhülislâm Mustafa Âşir efendi görevinden alınarak Bursa'ya sürgün edildi. Yerine Samânizâde Ömer Hulusi efendi Şeyhülislâm oldu. Birkaç ay sonra Âşir efendi af edilerek İstanbul'a getirildi.

Nizamı Cedid askerinin çoğaltılması ihtiyacı bu kere Mısır seferinde de açıkça görülmüştür. İstanbul'da Levend çiftliğindeki iki orta askerinden başka Üsküdar'da yapılan kışlada da bir ortanın kurulmasına karar verildi.

Rebiulevvel ayında, kalemlerdeki kayıt defterlerinden anlaşıldığına göre, ordunun kullandığı silahlardan eğri kılıç, şişhane tüfek, piştov ve bıçak asrın yeni silahları yanında değerini kaybetmiş ve eskiden kullanılan silahlara katılmıştır. Zira eğri kılıç, çalımına gelmedikçe kesmez, şişhane tüfek de meydan savaşlarında bir defadan fazla atılamaz. Diğer silahlar da artık şehirlerde edepsizlik etmek için kullanılmaktadır. Bundan sonra Nizamı Cedid askerinin piştov ve bıçak kullanmaları yasaklanmıştır.

Daha önce anlatıldığı üzere, Bonapart'ın Mısır'a gelişinde Mısır Mollası olan Paşmakçızade İbrahim Edhem efendi bir aralık Şam tarafına gitmişti. Sonradan da Mısır Ordusu kadısı tayin olunmuştu. Bu görevde iken de vefat etti. Mekke valiliiğnden ayrılıp onun yerine geçmek için gelen Abdulkerim efendi de Şam'da vefat etmesiyle İstanbul'dan birinin Ordu kadısı tayin edilmesi lâzım geldi. Bu görev Köstendilli Tahir efendiye teklif olundu. O da İstanbul payesi verilirse kabul edeceğini söyledi. Halbuki birkaç ay önce Mekke payesini almış olduğundan hemen arkadan İstanbul payesi verilmesi uygun düşmeyeceğinden bu görev herhangi bir istekte bulunmayan eski Bağdad kadısı Nevşehirli Hasan efendiye verildi. Böylece Cemaziyelevvel ayının başlangıcından itibaren Hasan efendi Osmanlı Ordusu kadısı oldu.

Aslında Kazaskerlik ordu kadılığı demekti ve ilmiye rütbelerinin en yüksegi idi. Kazaskerler, İstanbul kadısından önde gelirler. İlmiye sınıfının esaslarına göre Serdar-ı Ekrem'in ordusuna bir kazasker gönderilmesi eğer kazasker yoksa gidecek olan kimsenin kazasker mevkiinde sa-

yılması lâzım gelirdi. Sonraları ilmiye rütbeleri payeden ibaret olmaya başladı ve kazaskerlik görevinin değeri gitgide düştü.

Osmanlı Ordusunda Reisülküttab bulunan Râsih Mustafa efendi İstanbul'a dönmek üzere izin istemişti. Onun yerine Rikabı Hümayun Beylikçi vekili olup coğrafyacı ve batı lisanlarını bilen İngiliz Mahmud efendi diye tanınan Rauf Mahmud efendi orduya gönderildi. Mahmud efendi Rebiulahir ayında orduda reisülküttablık görevine başladı. Eski Reisülküttab'ın oğlu Abdülşekûr efendi —ki çok cahil bir kimse idi— babasının sayesinde reisülküttab kisedarı ve teşrifatçı olarak Ordu ile gitmişti. Babasının Reisülküttablıktan ayrılmasından sonra oğlu da görevinden alınmıştı.

Bunu takiben Sadrazam kethüdası olan Osman efendi de kendi isteği ile vazifesinden ayrılmış ve İstanbul'a gelmiştir.

Haleb'in ileri gelenlerinden müderris Kudsi efendi, bu sene savaşa katılmayı istemiş ve daha birkaç yakını ile asker toplayıp orduya gelmiştir. Bu hareketinden dolayı mükâfat olarak kendisine Erzurum valiliği verilmiştir.

RUMELİ OLAYLARI

Osmanlı Devleti Mısır meselesi ile meşgul olurken Rumelide bazı karışıklıklar olmuştu.

Şöyle ki: Rumeli'de bazı eşkiya takımı etrafa saldırıp halkı rahatsız etmeye başlamıştı. Bu eşkiyanın hareketlerinin bastırılması için Silistre Valisi Musa Paşa ile Tırhala mutasarrıfı Mehmed Paşa görevlendirildi. Birkaç defa yapılan çarpışmalarda eşkiyalar perişan edildi. Mehmed Paşa, eşkiyaların toplanma yeri olan Turnavi'yi ele geçirmiş ise de Vidin muhafızı Pasbanoğlu Osman Paşa'nın eşkiyaya yardım etmesi sebebiyle bir yerde dağıtılan eşkiya gurubu diğer bir yerde toplanıyordu. Lofça halkı kendilerini başarı ile koruyup eşkiyayı şehirlerine sokmamışlardı. Fakat Plevne, Borkofça ve Niğbolu kasabalarına giren eşkiya takımı buralarda yerleşmişlerdi. Musa Paşa, rebiülâhir ayında Niğbolu üzerine yürüdü. Terseneklioğlu İsmail Ağa'yı da kaleyi ele geçirmesi için karşı tarafa geçirdi. Musa Paşa, Niğbolu'nun dış kısmını ele geçirdi. Eşkiya kalede gizlendi. Plevne tarafından kendilerine yardım gelmiş ise de bunlar Musa Paşa tarafından dağıtıldı, kurtulabilen bir kısmı kaleye girebildiler. Bir hafta sonra Cemaziyelevvel ayının ilk günü kalede ele geçirildi. Bu eşkiya takımının sığınağı Pasbanoğlu olduğundan buna bir çare bulunmadıkça, bu havalinin nizamı korunamayacağı düşünüldü. Şeyhülislâm konağında bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda, Pasbanoğlu'nun vezirliğinin kaldırılmasına, muhafızı tayin olununcaya kadar Vidin Ağası'nın bu göreve bakmasına karar verilip hudud kalelerine bunu bildirmek için de

bir kol çavuşu gönderildi. Niğbolu sancağı da 21. Cemaziyelahir'de Silistre valisinin idaresine verildi.

Battal Paşa'nın oğlu olup Trabzon valisi bulunan Tayyar Mahmud Paşa, Mısır'a gitmek için deniz yolu ile İstanbul'a gelmişti. Bu sefer ona Rumeli'de bir görev verildi. Tayyar Paşa acele ile İstanbul'a geldiğinden askerinin bir kısmı sonradan gelecekti. Geriden gelen üçyüz kadar asker Karadeniz'de fırtınaya tutulup boğulmuşlardı. Bu haber çok üzüntüye sebep olmuştu.

5 Receb'de İzmid'de çok şiddetli bir kıble rüzgârı esip sahilde bulunan gemiler batmış ve birkaç minare ve sahil boyunda bazı büyük binalar yıkılmıştı.

Tayyar Paşa, Edirne'ye vardıktan sonra Balkan'ın beri tarafında toplanan eşkiyanın dağıtılmasına başladığı esnada, Ciğercioğlu ve İsaoğlu eşkiya gurupları Edirne'ye beş saatlik mesafede bulunan sekban köyünü basmışlardı. Bunu haber alan Tayyar Paşa derhal Edirne Bostancıbaşısını bir askeri birlikle onların üzerine gönderdi. Eşkiyanın bulunduğu köy kuşatıldı. Yapılan çarpışmada eşkiyanın tam yenilgiye uğrayacağı esnada hava kararda. Göz gözü görmez bir durumda iken şiddetli bir rüzgâr çıktı. Arkasından da yağmur başladı. Kazılan siperler su doldu. Bu esnada Edirne'nin ileri gelenlerinden Kara Ahmed'in eşkiya ile işbirliği yaptığı haberi alındı. Durum Tayyar Paşa'ya bildirildi. Paşa da iki bin asker ile kethüdasını onların yardımına gönderdi. Bir gün akşama kadar yapılan savaşta neticeye varılamadı. Gece istirahatle geçirildi. Bu çarpışmada elli altmış kadar eşkiya ile Ciğercioğlu öldürülmüştü. Geri kalan eşkiya takımı artık orada duramayıp kaçtılar. Kethüda da askerini alıp Edirne'ye döndü. Kara Ahmet idam olundu. Edirne Bostancıbaşısı bu savaşta gevşeklik göstermesi sebebi ile görevinden alınarak yerine Edirne'de bulunan hasekilerden Akbaşzâde Hasan Ağa tayin edildi.

Tırhala mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa, eşkiyanın kırılmasında başarılı olamadığından çiftliğinde oturmaya mecbur tutulup vezirliği alındı. Tırhala sancağı da Tepedelenli Ali Paşa'ya verildi.

Edirne muhafızı bulunan vezir Ağa Hasan Paşa da bu sırada Varna muhafızlığına tayin edilmişken Pasbanoğlu tarafından Kalafat yakasına gönderilen askerin Karayve'ye doğru hareketi haber alındığından Ağa Hasan Paşa Eflâk tarafına gönderildi. Ruscuk tarafından karşıya yeteri kadar asker geçirilip Eflâk Beyi dahi Bükreş'den hareket etmekle yapılan savaşlarda Pasbanoğlu takımı yenilmiş, kimisi ölmüş ve kimisi de esir olmuştu. Bu şekilde Eflâk tarafı eşkiya elinden kurtarılmış oldu.

Yine bu esnada, Musa Paşa'nın silahdarı yeteri kadar asker ile Şevval ayında Plevne üzerine gitti. Eşkiyayı perişan edip kasabayı ele geçirdi. Sonra Lum ve Rahve üzerine gitmek için hazırlığa başladı.

Uzun zamandan beri bazen Gelibolu'da bazen Tekirdağında gizlenen Halil Paşa da eşkiya ile anlaşarak Filibe tarafında toplanan Kara Feyzi, Cenkcioğlu ve diğer eşkiya guruplarının derhal yok edilmesi için Tayyar Paşaya kesin emir göndermişti.

İşte Tayyar Paşa, dağlı eşkiyası ile böyle uğraşmakta iken Erzurum Valisi ve Canik muhassılı olan babası Battal Hüseyin Paşa, Zilkâde ayı ortalarında vefat etti. Bunun üzerine Canik muhassıllığı Tayyar Paşa'ya, Erzurum eyaleti Sabit Paşa'ya verildi. Şerif Paşa'yı Ahiska'dan çıkarmak için Sabit Paşa'ya emir verilmişti. Fakat Sabit Paşa, bu vakte kadar birkaç defa Şerif Paşa üzerine gitti ise de yenilgiye uğramıştı. Bu itibarla onun haysiyeti kalmamış ve Erzurum halkının onu şehre sokmaması ihtimali düşünülmüştü. Battal Paşa'nın vefatı ve oğlu Tayyar Paşa'nın Rumeli'de bulunması dolayısı ile Erzurum tarafında sözü geçerli bir kimse kalmıştı. Şerif Paaş ise kuvvetli ve çok tutulan bir kimse idi. Onun üzerine devletin bir ordu göndermesi mümkün değildi. Bu esnada Şerif Paşa da Revan Hanı'nı aracı yaparak affını istemiş olduğundan onun affı uygun görülmüştü. 1215 senesi Zilhicce ayının sonlarında vezirlik rütbesi ile Şerif Paşa'ya Çıldır eyaleti verildi. Erzurum vilâyeti de Erzurum'un eski kadısı ve halen müftüsü olan Abdurrahman efendiye vezirlik rütbesi ile verilmiştir. Sabit Paşa da boşta bırakılmamak için Maraş eyâletine kayırılmıştır.

Bosna Valisi Vânî Mehmed Paşa, başarısızlığı nedeniyle görevinden alınarak yerine Ağriboz muhafızı vezir Hakkı Mehmet Paşa tayin olundu. Bir müddet sonra da Rumeli Valisi Gürcü Osman Paşa'nın Rumeli olaylarını düzeltememesi sebebiyle Hakkı Mehmet Paşa onun yerine Rumeli Valisi yapıldı. Osman Paşa'ya da Berkofça'da bulunmak suretiyle Silistre muhafızlığı verildi.

ÖLÜMLER

Eski Şeyhülislâm Dürrîzâde Arif Efendi, 20 Cemaziyelevvel 1215'de, perşembe günü Bebek'teki evinde vefat etti.

Arif Efendi, Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin oğludur. 1153 de doğdu. Yedi yaşında iken ücretsiz olarak görev almıştı. 1167 de medrese ruusu aldı. Babasının ikinci defa Şeyhülislâmlığı sırasında 1180 de Yenişehir, dört sene sonra Mekke payesi ile Bursa, 1194 de doğrudan doğruya İstanbul Kadısı, 1196 da kardeşi Ataullah Efendi'nin Şeyhülislâmlığı sırasında Anadolu ve sonra Rumeli Kazaskeri ve 1199 da da Şeyhülislam oldu. Altı ay sonra Yusuf Paşa'nın Sadrazam olmasına karşı çıkınca Şeyhülislâmlıktan alındı. Evinde istirahat etmekte iken, 1204 de âlimlerin karşılaştığı buhran devresinde Taif'e sürüldü. Buradan hacca gitti. Hac'dan sonra Kütahya'ya geldi ve buradan da tekrar İstanbul'a evine döndü. 1206 senesi Zilkâde ayında tekrar Şeyhülislâm oldu. 1213 de yine görevden

alınıp Bursa'da oturmaya mecbur olundu. Üç ay sonra yine İstanbul'a evine döndü ve kısa zaman sonra da vefat etti.

«Duhtel Meşâyih» kitabının ekler kısmında Münib Efendi söz konusu Arif Efendinin ikinci defaki Şeyhülislâmlığı sırasında yaptığı işleri anlatırken der ki:

«Sultan Bayazid Han Medresesi'nden yetişen bilim adamlarının mezuniyeti için iki defa buraya girenler için bir defa imtihan yapılarak nice kimseler diploma almışlardır. Eskiden bu medresede her altı ayda bir ikisi memur olmak üzere imtihan yapılırken bunlar her üç ayda bir mezun etmeye başladılar.»

Ayasofya Şeyhi Mardinli Halil Efendi de Receb ayının sonlarında vefat etti. Onun yerine, Humbarahanedeki Valide Sultan Camii Şeyhliğinde bulunan Kayserili İbrahim Efendi imtihan olunarak tayin olundu.

Eski ser etibbâ Mehmed Sadık Efendi: Balatta oturan Camcı Abdi Çelebi'nin oğludur. 1151 senesinde doğmuştur. Dayısı olan hekim Kambur Abbas'ın yanında özel olarak tıb öğrenimi yaptı. 1194 tarihinde Yenişehir Mollası Mesudzâde'ye kethüda oldu. 1197 de müderris, 1203 de reisülttibba, 1205 de İzmir, 1207 de Edirne Mollası olmuş ve 1209 da Mekke pâyesi almış idi. 1211 de Ramazan ayında hekimbaşılıktan ayrılıp istirahate çekilmişti. 1214 de, İstanbul Kadılığı için yapılan teklifi kabul etmemişti. Bu sebeple İstanbul Kadılığına Mehmed Efendi tayin olunmuştu. Sadık Efendi sonra İstanbul Kadılığını kabul etmediği için pişman olmuştu. Bundan duyduğu üzüntü ile hülya hastalığına tutulmuştu. Bir müddet çarşı, pazar ve sokaklarda başıboş dolaştıktan sonra biraz iyileşmiş ve evinde istirahatte iken 13. Şaban cumartesi günü vefat etmiştir.

Aynı gün Mekke payelilerinden bilgin bir kimse olan eski Şam kadısı Viranşehirli Hasan Efendi dahi vefat etti.

Ramazan ayının onüçüncü günü eski Koban Hanı olan Baht Giray Han da vefat etmiştir.

Baht Giray Han, Kırım Giray Han'ın en büyük oğludur. Babasının hanlığı sırasında Yedisan Kabilesi başkumandanı idi. II. Kaplan Giray Han zamanında Nureddin ve Maksud Giray'ın ikinci Hanlığında Kalgay Sultan olmuştu. 1203 senesinde kendisine Sâmiyei Hânî rütbesi verildi. Bu zamanında kardeşi Mehmed Giray'ı Kalgay, Bahadır Giray'ı Nureddin Edip, Bucak tarafına görevi başına gitti.

1206 da barış yapıldıktan sonra, İstanbul'a geldi. Bir gün Bebek bahçesinde Sadrazam Melek Mehmed Paşa ile görüşme yaptı. Sonra Kandiye kalesine sürüldü. Oradan Midilli ve Sakız adalarına, daha sonra da Gelibolu ve Tekirdağı'na sürgün gönderildi. Buradan Paşa köyündeki çiftliğinde oturmasına izin verildi. Fakat kısa zaman sonra tekrar Midilli ada-

sına sürgün gönderildi ve burada vefat etti. Akıllı ve becerikli bir kimse olup Tarih bilgisi çok fazla idi. Öldüğünde elli altı yaşında idi. Üç sene sekiz ay Hanlık yapmıştı.

Mehmet Kâmil Efendi, Kara Bekir Efendizâde Osman Efendinin oğludur. Dayısı Feyzullah Efendizâde Mustafa Efendinin Şeyhülislâmlığı zamanında onbeş yaşında iken müderris oldu. Sonra Galata ve 1190 da Mısır, 1192 de Medine Mollası oldu. 1201 de Anadolu Valisi ve 1202 de Şeyhülislâm olduktan onyedi ay sonra Sultan Selim'in tahta çıkışı ile görevinden alındı ve Keşan'a sürüldü. Sonra serbest bırakıldı. Evinde istirahatte iken vefat etti.

KIŞ OLAYLARI

Hazreti Halid bin Zeyyidil Ensari camii harab olduğundan otuz ay önce tamirine başlanmıştı. Tamiri bitmiş olup Cemaziyelahir'in beşinci Cuma günü ibadete açılmış ve selâmlık resmi burada yapılmıştır.

Şimdiye kadar gemiler karada inşa olunup denize indiriliyordu. Tamire muhtaç olanları da türlü güçlüklerle dar ağaçlarında tamir olunmakta idi. Avrupa devletleri, tersanelerinde havuzlar yapıp kolaylıkla gemilerini inşa ettiklerinden Tersânei Âmire'de de öyle büyük havuzlar inşası için Sultan Selim emir vermişti. Önce İsveçli bir mühendis tarafından inşasına başlanan tersanenin yapımı da sona ermiş ve gemi işleri biraz daha kolaylaşmıştır.

İstanbul'da cariye satışlarında bir fındık altını Pençek resmi alınmaktaydı. Bu sırada devletin masrafı çoğaldığından ona göre gelirlerin de çoğaltılması icab etti. Diğer ticaret eşyaları gibi cariye satışlarından da yüzde üç Pençek vergisi alınmağa karar verildi.

Geçmiş seferlerde olduğu gibi bu defa da mukâtaât ve eshamdan Cebelü alınıp çıkarılmasına karar verildi. Şöyle ki:

1207 senesinde verilen mukataât nizamı tarihinden önce dağıtılan mukatââtın peşin ödemelerinden binde üç netir ve nizamdan sonra dağıtılan mukataaâtın üç sene geçmiş olanlarından binde iki netir ve bütün eshamın dağıtımından sonra birer seneliğin faizlerinin yarısı üzerine Cebelü adı ile alınmak üzere nizamnâme yapılıp bundan elde edilen altı bin altmış kese sefer masraflarına karşılık olarak tayin edilmiştir.

Bu esnada İstanbul kadılarının Mekke payelilerinden Madrubîzâde Ahmet Efendiye verilmesi gerekip yetmiş yaşında olup kazanın idaresini yürütemeyeceği düşünülerek kendisine İstanbul Payesi verilmiş ve Emin Paşazâde Mehmet Emin Beyefendi de İstanbul kadısı tayin edilmiştir.

Bu sene Kâbe'nin örtüsü Sultanahmet Camii avlusunda dokunmuş, sonra tören ile saraya getirilip padişahın hediyeleri ile Hicaza gönderilmiştir.

Osmanlı Devletinin güzel âdetlerinden olarak Ramazan ayında hergün padişahın önünde «Huzur dersi» diye bir toplantı yapılır. Bu toplantıda bilim adamları bulunurlardı. Bunlar iki guruba ayrılırlar, bir gurup soru sorar diğer gurup da bu soruları cevaplandırırdı. Ders bittiğinde bu her iki gurub taraflarına padişah tarafından belli bir miktarda para verilirdi. Bu ramazansa tertiplenen derslerde guruplar arasında münakaşalar olmuş ve bazen padişahın önünde yapılması doğru olmayan hareketler yapılmış ve sözler söylenmiştir. Bu sebeple bu nevi hareketlerde bulunanların artık huzur derslerine katılmamaları tembih edilmiştir. Bu derslerde yapılan tartışmalar bir mecmuada toplanmıştır. Bunlar daha ziyade Beyzavî Tefsiri üzerine yapılan tartışmalardır.

Hindistan'ın Erfut ülkesinin hakimi Bahadır Han, yedi sene önce Sultan Selim'e birkaç bohça hediye olmak üzere Hind kumaşı göndermişti. Kumaşlar, bir gemi ile önce İngiltere'ye sonra da İstanbul'a gelecekti. Ayrıca Han'ın özel bir mektubu da hediyeler ile birlikte idi. Yolda hediyelerin bulunduğu gemiyi Fransız korsanları ele geçirdiler. Sonra bir İngiliz beylik gemisi bu korsan gemisini yaklamış ve hediyelerle birlikte İngiltere'ye götürmüştü. Bir müddet sonra Hindistan'daki İngiliz memurları hediyeler hakkında İngiltere'ye bilgi vermişlerdi. İngiltere Devleti de hediyeler ile birlikte Bahadır Han'ın mektubunu İstanbul'a göndermişlerdi. Hediyeler ve mektup 1215 senesi ortalarında İngiltere elçisi tarafından Bâb-ı Âli'ye teslim olundu. Farsça yazılmış olan mektupta şöyle denilmekteydi: Kendisinin Abdülkadir Cevli'nin çocuklarından olarak soyunun Hazreti Ömer'den geldiğini belirtmiş, Mekke ve Medine'den atalarına tanınan hakların kendisine de tanınmasını istemiştir. Ayrıca Kâbe'nin bazı yerlerinin altın ile kendi tarafından işlenmesine, Hind hacılarına zorluk gösterilmemesine, Kâbe'nin yanında kalmak maksadı ile gidip orada ölenlerin mallarına el konulmayıp mirasçılarına verilmek üzere yakınlarına teslim olunmasına izin verilmesini rica etmekteydi.

Kayıtlara bakıldığında, daha önce Hind halkından Seracüddevle Mehmed Ali Han'ın mirasçılarından Mehmed Ali Han Bahadır'a ve Mehmed Nizameddin'e Kâbe'ye hizmet izni verildiği anlaşılmıştır. Ancak şimdiki duruma göre böyle bir izin verilmesi uygun görülmemiştir. Kâbe'nin altın ile süslenmesine de ihtiyaç yoktu. Sadece, Kâbe'nin yanında kalmak için gelen hacılar hakkında, Mekke Emirin'e, kadılara, Cidde valisine ve Haremeyn Şeyhine emirler gönderildi.

Vâsıf Efendi bu hikâyeyi anlattıktan sonra şu fıkrayı da ilâve etmiştir:

Ragıp Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında Hindistan'dan bir Melik Kâbe'yi örtmek için bir örtü göndermek üzere özel bir memurunu izin almaya göndermişti. Kâbe'nin örtüsü için yapılacak masrafı Osmanlı Dev-

leti karşılamakta olup her yıl yenilemnekteydi. Ancak yılda birkaç bin yoksul Hindli Osmanlı ülkesine yayılıp dilencilikle halkı rahatsız etmekteydiler. Bu sebeple Kâbe örtüsü için istekte bulunan Melik'e bu gibi kimselerin gönderilmesine engel olunup kendi memleketlerinde bakılması daha iyidir diye cevap verilmişti.

Fransa seferinin başlangıcında iki taraf ülkesinde bulunan esirlerin geri verilmesi için de bu sırada karar verilmişti. Bu iş için İstanbul'da bulunan, Danimarka elçisi İpsi Osmanlı Devleti ile Fransa arasında aracılık yapmıştı.

Garp Ocakları, Malta şövalyelerine karşı mücahid birer askeri birlik olarak korsanlık yapmaktaydılar. Bu işden elde ettikleri kazançtan devlet hazinesinin bir payı yoktu. Yalnız üç senede bir devlet hazinesine az bir miktar para vermekteydiler. Osmanlı Devleti hangi devlet ile savaşa girse bunlar hemen savaşa girerler ve zaferin öncüleri olurlardı. Bir müddetten beri bunların nizamı bozulmuştu. Bu bakımdan Osmanlı Devletinin kendileri için çıkardığı kararların kendi işlerine gelene itaat ediyorlar, fakat memnun kalmadıkları emirleri de dinlemiyorlardı. Fransa seferinin başlangıcında önceleri Fransa'ya karşı korsan gemileri çıkardılar. Fakat sonra Fransa ile anlaşıp onlara erzak ve diğer lüzumlu şeyler satmaya başladılar. Özellikle Tunuslular Fransız postalarına Birka tarafından yol verince İngilizler Akdeniz'i kuşatmış oldukları halde Fransa'nın o yoldan Mısır ile haberleşmesi kesilememişti. Bunu öğrenen Osmanlı Devleti buna kızmış ve onların İstanbul'a gelen öncüleri kabul olunmamıştı. Fransızlarla tamamen ilişkileri kesilmedikçe ve Osmanlı Devleti'nin emirlerine uymadıkça af olunmayacakları kesinlikle bildirilmişti. Bu ocakların idaresi ve dayanakları zaten Osmanlı Devleti idi. Gemilerini Osmanlı Devletinden sağladıkları gibi korsanlıkta kullandıkları askerin çoğu da İzmir gibi Osmanlı ülkesi sahillerinden topladıkları izinli askerler idi. Osmanlı Devleti'nin bu cezalandırıcı emirleri üzerine derhal Fransa ile olan anlaşmalarını bozmuşlar, her hususta Padişahın emirlerine uyacaklarına dair söz vermişlerdi. Böylece suçları affedilmiş ve Zilkâde ayının ilk günlerinde öncüleri kabul edilmiştir.

AVRUPA DEVLETLERİNİN DURUMU VE BAZI MISIR OLAYLARI

Bonapart, Baş konsolos olduğunda barışa razı olmuş fakat İngiltere savaşa devam etmekte karar kılmıştı. Avusturya da İngiltere'ye tâbi olduğundan Bonapart, savaşa mecbur olmuş ve hazırlıklara başlamıştı. Büyük bir ordu ile İtalya'ya gidip 1215 senesi başlarında Maringav köyü civarında Avusturyalılar ile yaptığı savaşı kazanmıştı.

Maringav savaşı diye anılan bu savaşta Avusturyalıların sekiz bin askeri, birçok general ve subayları ölmüş ve yaralanmış, bin kadarı da esir olmuştu. Fransızlardan altı bin kişi ölmüş ve bin kişi kadarı da esir olmuştur. Bu savaşın kazanılmasında büyük payı olan Mısır'da Said kumandanlığı yapan General Dizen'in de vurulup ölmesi Bonapart'ı çok üzmüştü.

Bu zaferin sonucu olarak bütün İtalya Bonapart'ın idaresi altına girmişti. Bu olay bütün dünya milletlerini etkilemişti. Böylece Fransızların kuvvet ve kudretleri artmıştı. Bunun üzerine Bonapart, ordusunu İtalya'nın münasip bir yerine yerleştirmiş ve kendisi Fransa Cumhuriyeti'nin kuruluş günü olan 14. Temmuz'da yapılacak törende bulunmak için Paris'e gitmişti. Bu esnada Almanya'da bulunan Fransa ordusu kumandanı Mora'da Avusturyalılarla yaptığı savaşı kazanmıştı.

Bu iki sene içinde bu kadar büyük işlerin görülmesi Bonapart'ın çok zeki bir kimse olduğunu ortaya koymuştu. Bu itibarla Fransa'da bütün herkes onun tarafına yakınlık göstermeye başlamıştı. Bonapart da Maringav zaferinden sonra Avrupa'da, büyük işler çevirebileceği kanaati uyandığından isteklerinin yerine getirilmesi için geniş imkânlara sahip olmuştu.

İnsan toplumlarının mutlaka bir din'e ihtiyaçları olduğuna inanan Bonapart, Fransa'da dinsizliği ortadan kaldırmayı ve Katolik mezhebinin gelişmesini ve yayılmasını sağlamayı çok istiyordu. Bu münasebetle Bonapart din işlerini de ele alarak Papa ile görüşmelere başlamıştı. Halbuki Bonapart'ın konsolosluğu bağımsız hükümdarlık şeklini aldığından gittikçe kuvvet bularak cumhuriyetin tamamen kaldırılması korkusu ile cumhuriyet taraftarları Bonapart'ı öldürmeyi düşünüyorlardı. Krallık tarafları önceleri durumdan memnun görünüyorlardı. Hatta öldürülen Fransa Kralı XVI. Lui'nin kardeşi XVIII. Lui, —ki Fransa'nın dışında dolaştıktan sonra İngiltere'de kalmaya karar vermiştir— Bonapart'ın Kral yahut İmparator ünvanı ile bağımsız bir hükümdar olacağını düşünemiyerek ona mektup yazarak eğer Burbon sülâlesinin Fransa Krallığında kalmasına yardım ederse kendisine büyük ve devamlı mevkiler vereceğine dair söz vermişti. Bonapart, bu mektuba cevap olarak 7. Eylül 1800 de yazdığı mektupta «Burbon sülâlesinin Fransa'ya dönmesi, beşyüz bin cesedin üzerinden geçmekle mümkündür.» diyerek bu sevdadan vazgeçmesini nasihat olarak yazmıştı. Bu sebeple Krallık taraftarı olanlar da duruma üzülmüşler ve Bonapart'ı öldürme çarelerini aramaya başlamışlardı.

Bu karışık durumdan istifade etmek isteyen Bonapart'ın aleyhtarları ona bir suikast hazırlamışlardı. 14. Aralık akşamı Bonapart tiyatroya gidiyordu. Geçeceği sokakta bir kuyu kazılıp içine kurşun ve demir doldurulmuştu. Bonapart'ın arabasının geçeceği esnada çukur ateşlenmişti. Et-

rafa sıçrayan kurşun ve demir parçaları birkaç evi yıkmış ve birçok kimse yaralanıp ölmüşlerdi. Fakat Bonapart'ın arabası kuyunun ateşlendiği sırada hızla orayı geçmiş ve kurtulmuştu. Bonapart, tiyatroya gitmiş, hiçbir şey olmamış gibi bir müddet tiyatroyu seyrettikten sonra oradan çıkıp sarayına gitmişti.

Bonapart, bu olayı Cumhuriyet taraftarlarına yükleyip onların önde gelenlerinden çoğunu mahkeme etmeden hapis ve sürgün etmişti. Bir ay sonra olayı tertip eden Krallık taraftarları ortaya çıkmıştı. Gerek Cumhuriyet ve gerekse Krallık taraftarlarından Bonapart'ın birçok düşmanı olduğu böylece anlaşılmış oldu. Halbuki ordunun ve halkın çoğunluğu yönetimden ve hükümetten memnun idiler. Bu sebeple suikast olayı Bonapart'a karşı duyulan sevgi ve bağlılığı daha çok arttırmış oldu.

İspanya Kralı devleti idareden aciz idi. Yönetimi eline alan Başvekil dahi beceriksiz idi. Bu sebeple kraliçe ile anlaşmış olan Bonapart, İspanya devletini istediği yola çevirecek duruma getirmişti. İspanya ile görüşmelere başlayıp Fransız donanması ile İspanya donanmasını birleştirip Malta'ya ve Mısır'a yardım gönderme teşebbüsüne girişti.

Akdeniz'in önemli limanlarından gemiler kiraladı. Bu gemileri erzak ve malzeme ile doldurup İskenderiye'ye gönderdi. Gemilerin bir kısmı İngilizlerin eline geçtiyse de çoğu İskenderiye'ye vardılar ve Mısır'da bulunan Fransızlara epeyce kuvvet sağladılar.

Bonapart, Maringav'da iken, yapılan kanlı savaşın korkunç durumundan bahseden ve barış yapılması isteğinde bulunan bir mektubunu İmparator Jozef'e gönderdi. Bu mektup Viyana'ya geldi. İmparator, daha önce Bonapart'ın barış teklifini reddetmekle yaptığı hatayı anlamış ise de Maringav savaşında ordunun yenildiği haberini aldığı gün, İngiltere'den iki buçuk milyon liralık yardımı kabul edip daha yedi ay Fransızlarla barış yapmamak için bir anlaşma imzalamıştı.

Bu sebeple İngiltere devletine bağlı idi. Fakat kalben Bonapart ile de barış yapmayı istiyordu. Yaz mevsimini görüşmelerle geçirip kışın İngiltere ile birlikte bir barış anlaşması yapmayı düşünüyordu. Yapılan mütareke anlaşması müddetinde barış anlaşması maddelerinin hazırlanması için Paris'e özel bir memur gönderdi. Fransa Dışişleri Bakanı Taliran ile yapılan görüşmelerden sonra bazı maddeler üzerinde anlaşmaya varılmış ve bir anlaşma dahi imzalanmıştı. Bu anlaşmanın yapılması İngiltere ile olan anlaşmaya aykırı düştüğünden Avusturya'nın bunu kabul etmesi mümkün değildi. Böyle olduğu halde İngiltere'nin de katılacağı bir kurulun hazırlanması için İmparator teklifte bulundu. Bonapart, bu teklifi de kabul etmişti. Fakat limanlarından kuşatmanın kaldırılıp savaş gemilerinin serbestçe istediği yere gidebilmeleri için bir mütareke

yapmayı şart koşmuştu. Halbuki İngilizler Malta adasına sahip olmayı ve Fransızları Mısır'dan çıkarmayı en önemli husus olarak gördüklerinden böyle bir mütareke anlaşmasına asla yanaşmazlardı. Bu mümkün olamayınca iki taraf yine savaş hazırlığına başladı. Bununla beraber Avusturya devleti, Fransa ile bir görüşme daha yapmak istediğinden mütareke müddeti biraz daha uzatılarak görüşmeler için elçi tayinine karar verildi.

Fransızların İtalya'da ve Almanya'da kazandıkları galibiyetler bütün Avrupa'yı etkilemişti. Bilhassa ötedenberi tarafsızlık şartlarına uyan Prusya devleti, olayların gidişatına göre Bonapart tarafını tutmuş, Ren nehrinin sol kıyılarına Fransa'nın el koymasına karşı çıkmıyacağını, Avusturya'nın üstünlüğünü kaybetmesinden dolayı memnunluk duyduğunu gizlemez olmuştu.

Rusya İmparatoru Pavlo da, yukarıda anlatıldığı gibi ordusunun İtalya'da yenilmesi üzerine Avusturya'ya gücenmiş ve Bonapart tarafına yönelmeye başlamış idi.

Bonapart bu hususları bilmekteydi. Pavlo'yu tamamen müttefiklerinden ayırıp kendi tarafına çekmek üzere, Fransa'da bulunan altı yedi bin kadar Rus esirine Rusya elbisesi giydirip Rus silâhı ve sancağı vererek Rusların kahramanlığını ve merdliklerini överek bu esirlerin karşılıksız olarak geri gönderileceğini Pavlo'ya bildirdi. Bunların şimdiye kadar esirlikte kalmalarının, Rusya'da Fransız esirlerinin bulunmayıp müttefik devletlerin dahi Rus esirlerini karşılıklı olarak bırakılmasına bile razı olmadıklarından dolayı olduğunu bildirip esirleri Pavlo'ya güzelce sattı.

Diğer taraftan Malta adasını dört beş bin Fransız askeri korumakta idi. İngilizler adayı sıkı bir şekilde kuşatmış olduklarından Fransızlar erzak sıkıntısı çekmeye başlamışlardı. Yakın zamanda Fransızların teslim olmak zorunda kalacaklarını bilen Bonapart, Pavlo'ya peşkeş çekerek İngiltere ile arasının bozulmasını sağladı.

Şöyle ki: Malta'daki şövalyeler Pavlo'yu kendilerine Gran Metr olarak kabul etmişlerdi. Bonapart da Pavlo'ya «Mademki siz şövalyelerin reisisiniz, Malta adasını kullanma hakkı da sizindir. Bir memur gönderiniz. Malta'yı teslim etsin» diye haber göndermişti.

Pavlo, düşüncesiz bir kimse olduğundan Bonapart'ın bu sözlerini dinlemişti. Hemen Fransa'daki esirleri alarak Bonapart'a teşekkür etmek ve teslim için Malta'ya gitmek üzere bir generalini Paris'e gönderdi. General, Paris'e gitti. Esirleri aldı. Bunun için de Bonapart'a teşekkür etti. Bu esnada, yani 1215 senesi rebiulevvel ayında İngilizler Malta'yı ele geçirdiler. Bunun üzerine Pavlo, İngiltere devletinden Malta'yı istedi. İngil-

tere bu isteği kabul etmedi. Pavlo buna kızıp Rusya limanlarında bulunan üç yüz kadar İngiliz gemisine el koydurdu. Rusya ile İngiltere'nin arasının bozulması üzerine Bonapart, bu iki devlet arasındaki anlaşmanın yenilenmesi için teşebbüse geçti.

Bonapart'ın bu şekilde kuzey devletlerini kendi tarafına çekmeğe çalıştığı esnada İngiltere de onlara karşı hakim bir tavır takınmaktaydılar. İngiltere'nin bu tutumu onların kendisinden soğumalarına sebep olmuştu. Zira o asırda milletler arası hukuk kaideleri şimdiki kadar sınırlandırılmış ve belirtilmiş değildi. Tarafsız devletler yani Prusya, İsveç ve Danimarka demir ticaretlerini korumak için bazı haklar ileri sürmüşlerdi. Şöyle ki: İki devlet arasındaki düşmanlık ve savaş durumları tarafsız devletlerin ticaretine engel olamadı. Tarafsız bir devletin gemisi savaşan devletlerin kuşatılmış limanlarından başka bütün limanlara girmekte serbest olacaktır. Yalnız silâh ve diğer savaş malzemesi alınıp satılması yasak olacaktı. Ayrıca, tarafsız devletlerin gemilerine sığınan gemiler de onların malı olarak kabul edilecek, savaşçı devletlerin savaş gemileri bunları kontrol edemeyeceklerdi. Bu şartları Fransa ve Rusya kabul etmişlerdi. İngiltere ise bu şartları olduğu gibi kabul etmedi. İngiltere, tarafsız devletler gemilerini kontrol, düşman limanında bulduğu zaman her ne çeşit malzeme taşırsa taşısın el koyacağını ilân etmiş ve gerektiği şekilde muamele edeceğini kendisine karşı çıkanlara zor kullanacağını bildirmişti.

İngiltere'nin bu şekilde hareketinden dolayı kuzey devletleri galeyana gelerek tarafsızlık haklarının korunması için aralarında anlaşma yapma ihtiyacını duydular. Pavlo da İngiltere'nin bu hareketinden dolayı Rusya'nın ticaretine gelecek zarara karşılık Rusya'da bulunan İngiliz sermayelerine el konulmasını emretti. Ayrıca diğer kuzey devletlerinin İngiltere hakkında olan kızgınlıklarını fırsat bilip Katerina zamanında İngiltere'ye karşı yapılmış olan denizlere ait tarafsızlık anlaşmasının yenilenmesini onlara teklif etti. İsveç ve Danimarka bu teklifi derhal kabul ettiler. Bu devletler, tarafsızlık hukukunun korunması için gerektiğinde birbirlerine silâh yardımı yapmak üzere bir anlaşma imzaladılar. Sonradan Prusya Devleti de bu anlaşmaya katıldı.

Daha önce Pavlo, Fransa'ya karşı, Osmanlı Devleti, İngiltere ve Avusturya ile anlaşma yapmıştı. Karadeniz'deki donanması İstanbul'a gelip Osmanlı Devleti donanması ile birlikte Korfu'ya gitmiş ve Fransa aleyhinde iş görmekteydi. Bu durum üzerine derhal donanmasının geri dönmesini emretmişti. Donanma, cemaziyelevvel ayında İstanbul'a gelmiş, Kumkapı önlerinde eksiklerini tamamladıktan sonra Karadeniz'e geçip memleketine dönmüştür.

Kuzey devletleri, imzaladıkları tarafsızlık anlaşmasını bir bildiri ile bütün savaş devletlerine bildirmişlerdi. Hiç bir devlet bu anlaşmaya kar-

şı çıkmadığından İngiltere de buna karşı susmak zorunda kalmıştı. Ancak, tarafsız devletlerin doğrudan doğruya İngiltere'yi hedef tutmaları üzerine bu tarafsızlık anlaşmasına cevap olarak İngiltere devleti, İngiliz limanlarında ne kadar Rusya, İsveç ve Danimarka ticaret gemisi varsa hepsine el koymuştu. Bu sebeple de kuzey devletleri ile İngiltere arasında bir düşmanlık doğmuş oldu.

Pavlo, derhal İngiltere'ye karşı büyük hazırlıklara girişti. Ayrıca İngiltere ile dost olan devletleri de tehdide başladı. Yine Katerina'nın Hindistan hakkındaki düşüncelerini uygulamak ve İngilizleri Hindistan'dan çıkarmak üzere İran içinden Hindistan'a asker göndermeye karar verdi. Pavlo'nun bu hareketlerini öğrenen İngiltere endişeye düştü. Bir fesadlık çıkarmak için de Petersburg'daki Veptort elçisi aracılığı ile Pavlo aleyhine kışkırtma hareketine geçti.

Daha önce belirttiğimiz gibi İmparator Jozef, Fransa ile tekrar bir görüşme yapmaya karar vermişti. Cemaziyelâhir ayında iki devletin elçileri bir toplantı yaptılar. Fransa elçisi önce Avusturya elçisine «İngiltere karışmadan anlaşma imzalamaya yetkili misin ve bu anlaşma yalnız Avusturya namına mı olacak, yoksa Almanya da dahil olacak mı? diye sordu. Avusturya elçisi, İngiltere dahil olmadıkça anlaşma yapmaya yetkisi olmadığını ve diğer soruya cevap vermek için de yeniden talimat isteyeceğini söyledi. Bunun üzerine görüşmelere son verildi. Bonapart da mütârekenin bitiminde savaşa başlayacağını söyledi. İmparator Jozef barış tutanaklarını tamamen elden çıkarmamak için en son çare olarak Bonapart'a İngiltere'nin haberi olmaksızın gizli bir anlaşma yapmayı teklif etti ise de Bonapart bunu da red etti. Böylece her iki taraf da savaşa başlamak zorunda kaldı.

Bonapart'ın Avusturya'ya karşı çeşitli mevkilerde üç yüz bin askeri vardı. Buna karşılık Avusturya'nın ise yüz yirmi dört bin kadar askeri bulunuyordu. Savaş önce Almanya tarafında başladı. Cemaziyelahir ayında yapılan savaşta, sekiz bin Avusturya askeri ölmüş, on iki bini de esir olmuştu. Savaşı kazanan Fransızların eline çok miktarda malzeme ile seksen yedi aded top geçti. Sonra, Avusturya ordusunun diğer kolları da bozuldu. Avusturya'nın dayanacak hali kalmamıştı. İmparator Jozef çaresiz kalmış ve İngiltere ile olan anlaşmayı bozmuş ve tek başına anlaşma yapmaya karar vermişti. İki tarafın elçileri Le Nuil şehrinde toplandılar. 1215 senesi Ramazan ayında bir anlaşma imzaladılar.

Bu Le Nuil anlaşmasına göre, İsviçre'den Felemenk'e kadar Ren nehrinin son yakası, Belçika bölgesi, İtalya'daki Milan eyâleti ve İtalya ile İsviçre arasındaki topraklar Fransa'ya kalacak; Venedik kalesi Avusturya'ya bırakılacak; İtalya'da Üveyş nehri Avusturya'ya hudud olacak; Po ve Tanar nehirlerinin kıyıları Venedik denizine kadar Fransa himaye-

sinde olan Cezaliyna cumhuriyetine terk olunacak; Avusturya devleti Felemenk, İsviçre, Cezaliyna ve Cenova cumhuriyetleriyle barış halinde olacak; Ren nehrinin sol tarafında ülkesini kaybetmiş olan hükümdarlara sağ taraftan ziyan bedeli verilecekti.

Bu anlaşmadan sonra Bonapart artık bütün dikkatini İngiltere tarafına çevirdi. İngiltere'nin Avrupa devletleri içinde Napoli ve Portekiz devletlerinden başka dostu kalmamıştı. Bonapart, General Mora fırkasını Napoli üzerine göndererek Napoli kralını Fransa'nın istediği şekilde bir anlaşma yapmağa mecbur etti. İspanya ile olan anlaşmasına göre iki devletin askerinden kurulu bir ordunun Portekiz üzerine gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine İngiltere, deniz kuvvetlerini gizli yerlere dağıtmaya mecbur oldu. Bonapart da bunu fırsat bilip Fransa, İtalya, İspanya ve Felemenk limanlarından küçük büyük beylik ve tüccar gemilerine para, savaş malzemesi ve çeşitli erzak yükleterek Mısır'a göndermeğe başladı. Her ne kadar bunların bir çoğu İngilizlerin eline geçtiyse de her hafta İskenderiye'ye bir iki gemi gidip oradaki Fransızlara yardım götürürlerdi.

Mısır'da yirmi altı bin kadar Fransız askeri vardı. Taburlarının noksan kısımları rum, kıpti ve siyah Kölemenler ile tamamlanmıştı. Süvari askerleri Avrupa eğitimi ve Kölemen eğitimi ile yetiştirilip arap atları kullanırlardı. Top takımları ise muntazam bir şekilde idi. Develi bölükler talime alıştıklarından Fransızlar Mısır'ı tamamen benimsemişlerdi. General Abdullah Menu, görüşte İslâm dinini kabul etmiş gibi davranarak müslümanları aldatmaktaydı. Hatta bir müslüman kızı ile evlenmiş ve bundan bir oğlu olmuş, adını da Seyyid Süleyman koymuştu.

Serdarı Ekrem, bir müddettenberi sefer hazırlıklarına girişmişti. Bu sırada Şam taraflarında kıtlık başgösterdi. Halk yiyecek bulamadığından etraftan toplanan askerin idaresi de çok zor bir durum aldı. Bu sıkıntılı halde iken taun hastalığı yayıldı. Halktan ve askerlerden çok kimse vefat etti. O tarafta bulunan Mısır emirlerinden ve kâşiflerden en meşhurları olan Cündilerin çoğu öldü. Bu sebeple Osmanlı ordusu perişan bir duruma düştü. Bir aralık Kaptan Paşa orduya giderek Serdarı Ekrem ile görüştü. Aralarında Mısır'a gitmeyi düşündüler. Fakat, deniz ve kara harekâtının güçlüğünden dolayı Mısır üzerine hücum etmeye karar veremediler. Zaten Kaptan Paşa Fransa tarafına yakınlık gösterdiğinden Serdarı Ekrem onu bu hususta suçlamıştı.

Kaptan Paşa, Serdarı Ekrem'i sevmediğinden Serdarı Ekrem'in de ona güveni yoktu. Fakat Kaptan Paşa, Padişah tarafından sevilen ve tutulan bir kimse olduğundan Serdarı Ekrem'in onun hakkında söyleyeceği sözler etkili olamazdı. İşte bu hal de onların birlikte hareket etmesine engel olmaktaydı. Kaptan Paşa bir müddet Mısır açıklarında dolaştıktan sonra havalar sertleşince İstanbul'a dönmüştü.

Kış günlerinde şiddetli fırtınaların çıkışı sebebi ile İngilizlerin kuşatmakla görevli bulunan gemileri dağılmağa mecbur kalmışlardı. Bonapart da bu arada İskenderiye'ye asker ve malzeme göndermek için Amiral Gantom kumandasında bir donanma hazırlamıştı. Gantom yola çıkınca doğru İskenderiye'ye gitmeye cesaret edemedi. Tolon limanında bir müddet kaldıktan sonra Sardunya adası sahillerine doğru gitti. Bu sırada İngiltere de İngiliz, Alman, İsviçre ve Maltiz askerlerinden on sekiz bin kişilik kara ordusu hazırlayıp İskenderiye'ye doğru yola çıkarmıştı. Bu gemiler yolda fırtınaya tutulduğundan Rodos adasının karşısında bulunan Megri limanına sığınmışlardı. Sonra İskenderiye'ye doğru yola koyuldular. İngiltere bu birliklerden başka Süveyş'e gelmek üzere Hindistan'dan da altı bin kişilik bir birlik hazırlatmıştı.

İngilizler, Kaptan Paşa'nın da acele olarak o tarafa gelmesini istediler. Kaptan Paşa da Nizam-ı Cedid ve diğer askeri birliklerden üç dört bin askeri donanmasına alıp İskenderiye'ye gitmişti. Böylece Osmanlı Ordusunun sıkıntısı giderilmiş ve ordunun adedi on bini bulmuştu. Yalnız, Fransızların kuvvetlerini dağıtmak için denizden de hücum edilmesi gerektiğinden Serdarı Ekrem mümkün olduğu kadar hazırlığını yapıp Şevval ayının son günlerinde hareket edip Ariş tarafına gitmişti.

On sekiz bin Avrupa askerinin İslâm ordusu ile birlikte bulunması Mısır'ın kurtarılmasını kolaylaştırmaktaydı. Fakat Kaptan Paşa'nın İngilizlere güveni yoktu. Eğer Mısır'ı ele geçirdiklerinde burayı Osmanlı Devleti'ne vermezlerse diye endişe duymaktaydı. Halbuki yukarıda da söylediğimiz gibi Serdarı Ekrem de Kaptan Paşa'ya güvenemiyordu.

Bilindiği gibi Avrupa devletlerinin çoğu Bonapart ile anlaşmış ve İngiltere yalnız kalmıştı. Aynı zamanda İngiltere'de kıtlık başlamış ve İngiliz halkı sıkılıp bu duruma düşmelerinin sebebini Başvekil Pit'e yüklemişlerdi. Bunun üzerine Pit istifa etmiş ve yerine Adnikton Başvekil olmuştu. Bununla beraber İngiltere savaştan vazgeçmemiş ve Amiral Parkır ile Nilson kumandasında Baltık denizine kırk yedi gemilik bir donanma göndermişti. Önce Danimarka'ya kuzey devletleriyle yapılan anlaşmadan ayrılması teklif edilmişti. Red cevabı alınınca İngiliz donanması Sund boğazından geçerek Danimarka'nın başkenti olan Kopenhank'a girerek oldukça zararlar vermiştir. Böylece Danimarka'yı kendi istediği şekilde bir anlaşma yapmaya mecbur etmişti. Tam bu esnada Rusya İmparatoru Pavlo'nun idam haberi Kopenhank'a geldi. Danimarka da artık İngiltere'den intikam almaktan vazgeçti.

Pavlo, gayet aceleci ve titiz bir kimse olup her hususta aşırı derecede şiddet gösterirdi. Bu tutumu ise herkesin üzerinde soğuk etki yaratmış ve kendisinin idamına yol açmıştır. Şöyle ki:

Pavlo'nun bu tutumu bütün Petersburg halkını korkuya düşürmüştür. Herkes Sibirya'ya sürülme endişesi içinde idi. Pavlo önceleri, Fransa Cumhuriyeti hakkında düşmanca bir düşünceye sahip iken sonradan şaşılacak derecede değişip Bonapart'ın tarafını tutması ve onun resimlerini sarayının duvarlarına asması, resmî ziyaretlerde onun şerefine içmesi gibi hareketleri ile ölçüyü kaçırmıştı. Bir de İngiltere'ye karşı savaş ilân etmesi Rus asilzadelerinin çiftliklerinin gelirlerine büyük zararlar vermiş olduğundan hepsi huzursuz olmuşlardı. Buna rağmen günden güne Pavlo'nun gaddarlığı artmaya başlamıştı. Petersburg'daki İngiliz elçisi bu durumu fırsat bilip ayaklanmaya hazır olan Rusya vekillerini kışkırtmaya başladı. Onların Pavlo'ya karşı kızgınlıklarını arttırdı. Pavlo'yu indirerek oğlu Aleksandr'ı tahta çıkarmak için aralarında karar verdiler. Ayrıca para ve vaadlerle taraftar toplamaya başladılar. Bu esnada Pavlo'nun en samimi ve güvenilir adamı olan Petersburg valisi ve Polis Nazırı Kont Pahlen dahi, Pavlo'nun taraftarı olan yetkili kimseleri görevlerinden aldı. Sonra yirmi kişi bir olup 23 Martta gece yarısı saraya gittiler. Şehirde yangın var diyerek imparatorun dairesine girdiler. Pavlo'ya daha evvel hazırlamış oldukları istifa mektubunu imzalamasını teklif ettiler. Pavlo bu teklifi red edince üzerine saldırıp öldürdüler. Pavlo'nun yerine oğlu Aleksandr'ı tahta çıkardılar. Bu olay Avrupa politikası üzerinde büyük etkiler yaptı.

Bu sıralarda Rusya'nın İstanbul elçisi İsveç elçisi ile birlikte Süleymaniye Camiini gezmeğe gitmişlerdi. Camii gezerken camiin enini ve boyunu ölçtürdüğü esnada frenk âdetlerine göre gidip tükürmüştü. Orada bulunan bazı öğrenciler bu hareketi ihanet olarak kabul edip elçiyi ve yanında bulunanları camiden çıkarmışlardı. Yine o esnada Pavlo, daha önce dostu olan İngiltere'ye savaş ilân etmişti. Bu hususta kendisi ile anlaşma yapmayan devletleri de tehdide başlamış, tarafsız kalanlara da savaş açmak için bahaneler aramaya koyulmuştu. Osmanlı Devleti o sırada Fransa ile savaş halinde olduğundan İngiltere ile olan anlaşmasını bozamazdı. Aynı zamanda Rusya'dan da çekiniyordu. Osmanlı Hükümeti telaş içindeydi. Böyle bir durumda Süleymaniye Camiinde olay çıkaran öğrenciler derhal tutulup kimisi dövüldü, kimisi de sürgün edildi. Rusya elçisinden de gerektiği şekilde özür dilendi. İşte bu karışıklıkta Pavlo'nun öldürülmesi devletlerin politikalarını oldukça değiştirdi.

Pavlo'nun öldürülmesi tarafsızlık anlaşmasına zararlı, Bonapart'ın İngiltere üzerine musallat etmiş olduğu devletlere de faydalı olmuştu. Bununla beraber İngilizler de uzun zamandan beri devam eden savaşlardan bıkmışlar ve barış ister olmuşlardı. Bunun için Londra'da Fransa elçisi Mösyö Ovto ile barış görüşmelerine girişilmişti. Ancak denizde İngiltere, karada Fransa üstün durumda olduğundan her iki devlet de galip devlet olarak anlaşma yapmayı düşünüyordu. Bu bakımdan her iki

devletin arzularını birleştirmek pek müşkil idi. Bilhassa Fransızlar Mısır'ın ellerinde kalacak şekilde bir anlaşma yapmayı istiyorlardı. İngiltere ise buna asla razı olamazdı. Bir taraftan görüşmeler devam ederken diğer taraftan savaş yapılıyor ve kuvvet yolu ile sonuca varılmaya gidiliyordu.

Mösyö Tier'in yazdığına göre İngiliz donanmasında mevcud olan on sekiz bin askere Hindistan'dan gelecek altı bin Hindli asker ile Kaptan Paşa'nın yanındaki altı bin Arnavud askeri, Sadrazam'ın on bin askeri ve yirmi bin başı bozuk Osmanlı askerinin toplamı altmış bine yaklaşmaktaydı.

Muallim Nikola der ki: Serdarı Ekrem ordusu ile Hind'den gelecek askerden ayrı olarak Mısır'a hücum eden Osmanlı ve İngiliz askerlerinin toplamı otuz beş bin idi.

Yukarıda da belirtildiği üzere İngiliz donanmasındaki asker ile Hind'den gelecek askerin toplamı yirmi dört bin idi. Osmanlı donanmasında mevcut olan üç bin eğitimli askerden başka birkaç yüz başıbozuk piyade ile iki bin kadar Arnavud askeri ve bir miktar topçu ve arabacı askeri vardı. Bunların toplamı en çok altı bine varırdı. Serdarı Ekrem emrindeki on bin asker de bunlara eklenirse hepsi kırk bine yaklaşmazdı. Bunlardan ayrı toplanmış olan başıbozuk Osmanlı askerinin miktarı kesin olarak belli değildir. Her ne ise iki müttefik devletin kuvveti Mısır'daki Fransızların iki katı yahut daha fazla olması gerekirdi. Fakat bunların çoğu eğitimli değildi. Eğitimli olanlar da çeşitli milletlerden toplanmıştı. Fransızlar ise ellerindeki kalelerin korunması için bir miktar muhafız bıraktıktan sonra on sekiz bin kadar seçkin askerden kurulu bir ordu çıkartabiliyorlardı. Böyle yetişkin ve anlaşmış olan bir Fransız ordusu, kendisinden sayıca bir kaç kat fazla olan orduya üstün geleceği ortadaydı. Ayrıca Kölemenlerin de onlara katılmasiyle Fransızlar Osmanlı-İngiliz kuvvetlerine karşı galip geleceklerine inanıyorlardı.

Muallim Nikola der ki: 1215 senesi Safer ayından Şevval ayına kadar geçen sekiz ay, hiç bir hareket görülmeden sükûnet içinde geçti. Ramazan'ın sekizinci günü öğle vakti güneş ile ay birlikte göründü. Güneş ile ay'ın beraber görünmesi halinde dahi ay'ın içinde ateş gibi parlayan yıldızlar vardı. Cifir'ciler yani falcılar, (güneşle ay'ın aynı anda görünmesi halinde Allah, Mısır'a yardım eder) sözünün gerçekleştiğini söylemişlerdi. Şevval ayında İngiliz donanması İskenderiye önlerinde göründü. İskenderiye muhafızı olan General Friban telaşa düşerek baş kumandan Menu'ya durumu bildirip yardım istedi.

İngiliz donanması İskenderiye önlerine geldiğinde kuvvetli savunma tedbirleri alınmış olduğundan oraya yanaşamadı. Havanın pek sert olması sebebiyle bir kaç gün rüzgârın dinmesini beklediler. Sonra 8 Mart

1801 de Ebu Hur limanına yanaşıldı. Beş bin asker, üç yüz yirmi aded sandala bindirilerek karaya çıkarıldı.

General Friban bin beş yüz asker ile İngilizlere karşı savunmaya geçti. İngilizler karaya çıkar çıkmaz derhal hücuma geçti. Fransızlar dayanamayıp sonunda epiyce kayıp vererek geri çekilmeye mecbur kaldılar.

Rahmiye'de bulunan Fransızların generali Lanol, İngilizlerin Ebu Hûr'a çıktıklarını haber alır almaz üç bin askeri ile birlikte derhal İskenderiye'ye hareket etti. General Friban da iki bin kişilik bir birlik hazırlayıp iki generalin birlikleri beş bine vardı. Beş bin kişilik Fransız birliği on sekiz bin kişilik İngiliz ordusuna hücum etmek için Madiye tepelerinde mevzi aldılar. İngiliz ordusunun sol kanadı Madiye yolu üzerinden harekete geçti. Madiye gölünden top sandalları ile korunarak ilerlemeğe başladı. Orta kolu ise Fransız atlılarından korunmak için kare şeklinde hareket etti. Sağ kol da deniz tarafındaki yolu takip ediyordu. General Lanos, İngiliz ordusunun en ileride bulunan sol kolunu denize dökmek için hücuma geçti. Bu sırada aniden orta kol meydana çıktı. Lanas, manavrayı değiştirdi. Bu sefer orta kol üzerine saldırdı. Çarpışmaya başlandığı anda İngiliz ordusunun sağ kolu yetişti. Lanus, geri çekilmeğe mecbur oldu. Bu durumu gören General Friban da geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu savaşta her iki taraftan iki bin kadar kayıp verilmişti.

Baş kumandan Menu, yerine general Bilyar'ı vekil bırakarak kendisi beşbin askerle hareket etti. Zilkade ayının ilk günlerinde İskenderiye'ye geldi. Durumu öğrenince bir savaş divanı kurdu. Görüşmelerden sonra genel bir hücuma karar verildi. Onbin kişilik bir Fransız ordusu teşkil olundu. 21 Martta İngilizler üzerine hücuma geçildi. Fakat Fransızlar General Lanus, general Urvaz ile birlikte üç bin asker kaybına uğrayıp diğer generallerin de yaralanmasiyle hezimete uğrayıp geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu savaşta İngilizlerin de bir generali ile iki bin kadar askeri ölmüştü.

Bunun üzerine General Menu, İskenderiye'de kalmaya karar verdi. Reşid tarafını emniyete almak için de Rahmaniye'de siperler kazdırıp orada bir fırka asker bıraktı. İngilizler, İskenderiye'ye hücuma cesaret edemediler. Kuşatma ve sıkıştırma yolu ile İskenderiye'yi ele geçirmeye karar verdiler. Tam bir kuşatma yapmak için Madiye gölünü yarı kurumuş olan Maryotis gölüne akıtmak üzere bu iki göl arasında bulunan ve Rahmaniye'den İskenderiye'ye giden Nil'in sed ve bendlerini kesdiler. Maryotis gölünün doldurulması için İngilizler bir ay kadar vakit kaybettiler. Nihayet bu iki göl birleştirildi. Bu sefer top sandalları ile İskenderiye'yi sıkıştırmaya başladılar. Ayrıca Merabut kalesini de sıkıştırmakla İskenderiye'nin her taraftan ilişkisini kestiler.

İngilizler bu şekilde İskenderiye'yi kuşattıkları esnada Kaptan Paşa da küçük büyük yetmiş parça gemi ile Ebû Hûr sahiline geldi. Karaya altı bin asker çıkarıldı. Başlarına Kethûda Hûsrev Ağa kumandan tayin olundu. Bu birliğe bir muhtar İngiliz askeri de katılarak Reşid üzerine gönderildi. Hüsrev Ağa, Hüseyin Paşa ile birlikte saraydan çıkmış olup kurnaz ve iyi ata binen gözü pek bir kimse idi. Bu bakımdan Hüseyin Paşa onu kendisine Kethûda yapmıştı. Aşağıda anlatılacağı gibi sonradan Mısır Valisi olmuş ve uzun müddet vezirlik rütbesinde kalmıştır. Sultan II. Mahmud devrinde Kaptan-ı Derya ve Başkumandan, Abdülmecid zamanında da Sadrazam olmuştur.

Hüsrev Ağa, önce, Levend Çiftliği takımından sol kol Ağası Abdullah Ağa'yı bir miktar Nizam-ı Cedid askeri ve İngiliz askeri ile karadan Reşid üzerine gönderdi. Reşid boğazına da on parça şalopa koyarak Fransızlara Reşid'in teslimini teklif etti. Fransızların red cevabı vermeleri üzerine karadan ve nehirden top ve humbara ile dört gün Reşid'i zorladı. Fransızların artık dayanacak halleri kalmadığından Zilhicce ayının ilk günlerinde Reşid kalesi teslim olundu. Kalede bulunan muhafız Fransızların hepsi İngiliz donanmasına nakil olundular.

Reşid'in ele geçirilmesinden sonra karadan ve nehirden yukarı doğru hareket için açılan yollardan Kaptan Paşa ve İngiliz generali hemen Rahmâniye üzerine yürüdüler. 25 Zilhicce'de Rahmaniye'ye bir saatlik mesafede bulunan Fuh köyüne geldiler. Burada Fransızlar karşı taarruza geçtiler. Bir kaç saat devam eden çarpışmada her iki taraf da oldukça kayıp verdiler. Ancak arta kalan Fransızlar kaçmaya başladılar. Bu sırada karanlık bastığından Mısır'a doğru kaçıp kurtuldular.

Ertesi gün Rahmaniye'de kalan Fransızlar aman dilediler. Bunlara aman verilerek kale ve içindeki bütün mallar ele geçirildi. Sonra buradan Mısır'a doğru hareket edildi.

Bu sırada Serdarı Ekrem de ordu ile Nil'in sağ tarafından Mısır'a doğru ilerlemekte idi. Şöyle ki: Mirmirandan Tâhir Paşa çarhacı, vezir Mehmed Paşa da baş kumandan tayin olunarak Tâhir Paşa ileride Mehmed Paşa onun arkasında ve Serdarı Ekrem de en arkada olarak gitmekte idiler. General Blyar, daha önce Salihiye ile Bilbays'ı boşaltmış olduğundan Zilhicce ayında Serdar-ı Ekrem Bilbays'a gedli.

Çünkü Başkumandan general Menu, bütün Fransız askerlerini Mısır'da toplamıştı. Bu bakımdan Mısır'a çok yakın yerlere kadar Osmanlı ordusu engelsiz ilerliyebilmekteydi. Yolda geçilen köylerden de Osmanlı ordusuna asker toplanmıştı. Abdullah Menu'nun İskenderiye tarafına hareketinde Fransız subay ve memurları telaşa düşmüşlerdi. Mısır'da ve Cize'deki konaklarından çıkıp hepsi kaleye girdiler. Onların bu

şekilde telâş göstermeleri Mısır halkının fırsattan istifade ederek ayaklanmalarına yol açtı. Diğer taraftan Mısır'da tâun hastalığının çıkışı ile yerlilerin ve Fransızların çok kayıp vermeleri Fransızları daha çok şaşırtmıştı.

General Menu, bütün askerin Mısır'da toplanmasını emretmişti. General Blyar da bu emre uyarak etraftaki Fransız askerlerini Mısır'da toplamıştı. Rahmaniye'nin alınmasından sonra Fransızlar İskenderiye ve Mısır'da olmak üzere iki yerde toplandılar. General Menu askeri ile birlikte İskenderiye'de kuşatılmış olduğundan bir yerle haberleşme imkânı yoktu. Diğer kısmı ise Mısır'da şaşkınlık içinde bulunmaktaydılar. General Blyar, Murat beyi yanına çağırmıştı. O da Mısır'a gelirken zilhicce'nin dördüncü günü tâun hastalığından Dınhac'da vefat etti.

Adı geçen bey, Ebu'z-Zeheb Mehmed Beyin kölelerindendir. Mehmed bey onu 1182 senesinde büyük Salih beyin vefat ettiği gün satın almıştı. Çok geçmeden kölelikten serbest bırakılmış emirler tabakasına geçmiş ve kısa zamanda akranlarından üstün duruma gelmiştir. Bunun üzerine Salih beyin karısı Fatma hanım ile evlenmişti. Onun büyük konağında oturarak şan ve ün sahibi oldu. Sonra Ali Bey'in vefatında onun karısı Netise hanım ile de evlendi. Ebu'z-Zeheb Mehmed bey Mısır'da bağımsızlık kazandığında emirlerinin en büyüğü İbrahim bey ile Murad bey idi. Ebu'z-Zeheb Tâhir Ömer üzerine hareket ettiğinde İbrahim beyi Mısır'da yerine kaymakam bırakıp Murat beyi beraber götürmüştü. Ebu'z-Zeheb, Akkâ'da vefat edip orada bulunan emirlerin kararıyle Murad bey emirlerin başı olarak seçildi.

Mısır ordusunu alıp Mısır'a geldiğinde Ebu'z-Zeheb Mehmed beyin emirleri toplanıp bir görüşme yaptılar. Efendilerinin kendi yerine seçmiş olduğu İbrahim beyi tedbirli ve becerikli olduğundan dolayı belde şeyhliğine seçmişler idi. Ancak Murad bey daima kendi mevkiinden dolayı Mısır gelirinin yarısını, belki daha fazlasını kendine almıştı. Çeşitli köşkler ve bahçeler yapıp eğlencesine bakıyordu. Cezairli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır'a gelişinde Said'e çıkarak dört sene orada kaldı. Sonra tekrar gelip Mısır'da eski halini kazandı. Cize'de bir tersane yapıp gemiler yaptırdı. Bu gemilere hristiyanlardan birçok kalyoncu ve başlarına da Nikola adında bir rum'u reis tayin etti ve ona birçok haklar verdi. Bu Nikola, sonraları bütün İslâm ve Avrupalı İslâm olmıyan tüccarlara çok eziyetler etmeye başladı. Fransızların Mısır üzerine hareketlerine bir sebeb de onun Fransa tüccarına yaptığı eziyetler idi. Bonapart Cize'yi ele geçirdikte onun orada toplamış olduğu malzeme ve eşyaların hepsi Fransızların eline geçti. Kalyoncularının çoğu Fransa askeri hizmetine girdi. Bonapart Mısır'ı ele geçirdikte kendisi Said içine çekildi. Sonra Serdarı Ekrem, ordu ile Mısır üzerine giderken o da Os-

manlı ordusuna gelip katıldı. Fakat yapılan savaşta seyirci gibi durup Osmanlı Ordusu'nun geri çekilişinde o Fransızların tarafına geçerek devlet ve milletine ihanet etti. Bu defa yukarıda anlattığımız gibi General Blyar sıkışık duruma düşüp onu Mısır'a davet ettiğinde yolda gelirken vefat etmişti. Vefat etmezden önce bütün mallarının üzerine kölesi Tanburcu Osmanbeyi reis yapmış, hazinesini de diğer kölesi Birdisi Osman Bey'e teslim ve birbirleriyle birleşerek Büyük İbrahim Bey'in emrinde olmalarını vasiyet etmişti. Fransızlar dahi Osman bey'in reisliğini kabul ettiler ise de Osman bey Said'de bulunduğu halde manen Serdarı Ekrem'in yanında bulunan İbrahim Bey'e bağlı idi. Fransızların düşündüğü gibi kendilerine hizmet etmeyip aksine Osmanlı Ordusuna yardımda bulunmuştur. Said içinde bulunan Kölemenler de bir bahane ile Reşid tarafına inip Kaptan Paşa ile görüştüler. Sonra Osmanlı ve İngiliz askerleri ile birleşerek Fransızlara karşı harekete geçtiler.

Fransızlar artık her bakımdan güç durumlara düştüler. Fakat Amiral Gantim'un taze kuvvet ile Toion'dan çıkıp Mısır'a geldiği haberini alınca bir müddet teselli buldular. Amiral Gantom ise Zilkade ayının sonlarında Tolon'dan hareket etti. Fakat Sardunya adasının Karbonara burnunda kapak gemilerinden ikisi birbirine çatıp sakatlandıklarından Tolon'a dönmüştü. Mısır ve İskenderiye'deki Fransızlar bundan habersiz olarak Amiral Gantom gelecek diye ümidlenip dururlardı.

Amiral Gantom, sakatlanmış olan iki kapağı tamir ettirdikten sonra, Bonapart'ın zoru ile tekrar Tolon'dan hareket ederek İskenderiye'ye doğru yola çıktı. Bu esnada tayfaları geçici bir hastalığa tutuldu. Gantom donanmasını ikiye ayırdı. Hasta tayfaları üç kapağa koyarak Tolon'a gönderdi. Geri kalan iki bin kadar askeri ile İskenderiye'ye doğru yöneldi. Ancak, İngilizlerden korktuğu için doğru İskenderiye limanına gidemedi ve Derne limanına geldi. Askerini burada karaya çıkardı. Fakat asker karaya çıkar çıkmaz arap halkı Fransızların üzerine şiddetli ateş açmağa başladılar. Gantom askeri kayba uğramamak ve İngilizlerin eline düşmemek için derhal askerleri gemilere alıp tekrar Tolon'a dönmek için hareket etti. Fakat yolda İngilizlerin eline düşmekten kurtulamadı ve Gantom görevinde başarısızlığa uğramış oldu.

Fransızların diğer bir tesellisi de şu olmuştu: Rusya imparatoru Pavlo, Fransa ile anlaşma yapmıştı. Hatta Sultan Selim'e de Fransa'ya karşı savaşmaktan vazgeçmesini, vazgeçmezse İstanbul üzerine yürüyeceğini yazmıştı. Bunun üzerine Bonapart, Osmanlı Devleti'nin Mısır seferinden vazgeçeceğini bildirmişti. Daha sonra General Menu bu haberi Mısır'da yaymıştı. Fransızlar da buna karşı artık Osmanlıların savaşı bırakacağını zannetmekteydiler. Tam bu sırada Pavlo'nun ölümü bütün Avrupa politikasını değiştirdi.

1216 YILI OLAYLARI

Yukarıda söylediğimiz gibi Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa, bir fırka İngiliz askeriyle Rahmaniye'yi aldıkdan sonra Mısır'a doğru yürümüş ve Mısır'a on sekiz saatlik mesafede olan Pinekli köyüne gelmişti. Muharrem ayının ilk gününde oradan da hareket ederek ileri yürüyüşe geçti. Mısır kaymakamı General Blyar, Rahmaniye'nin Osmanlıların eline geçtiğinden haberi olmayarak yardım için Rahmaniye'ye bir fırka asker göndermişlerdi. Bu birlik Kaptanı Derya ordusunun karakollarına raslayınca derhal çarpışma başladı. Kaptan Paşa bunu haber alır almaz derhal toplu sandallar ile ince donanmayı ileri gönderdi. Sonra kendisi bizzat savaşa katıldı. Askerlerinden otuzu şehid oldu. Bir o kadar da yaralandı. Fransızlar hezimete uğradılar yetmiş kadarı öldü. Geri kalan kısmı da subayları ile birlikte esir oldular. Malzemelerine el konulup esirler İngilizlere teslim edildiler.

Doğu kısmından Serdarı Ekrem, Batı üzerine yürümekte idiler. General Blyar, önce bütün kuvveti ile Serdarı Ekrem üzerine yürümeye, bir hücum ile Osmanlı ordusunu basmaya, Kaptan Paşa tarafına da altı yüz Fransız ve kıpti, rum ve diğer birlikler ile tamamladığı dört bin kişilik bir kuvveti göndermeye karar verdi. Kaptan Paşa nehir yolu ile ve diğer birlikler de kara yolu ile ileri harekete geçti. Bu arada kendisine altı saatlik mesafede olan Deyri Şeyh köyüne Muharrem'in dördüncü günü pazar gecesi Fransız birliklerinin geldiğini haber aldı. Bunun üzerine Fransızların çember içine alınmasına karar verildi. Fransız birlikleri sahile doğru ilerlemeğe başlamışlardı. Bu sefer Kaptan Paşa da derhal sahile çıkıp savaşa hazır duruma geçti. Aynı zamanda Kethüda Hüsrev Ağa ve İngiliz Generali'nin süvari birlikleri yetiştiler. Fransızlar her taraftan kuşatıldı. Kurtuluş çareleri kalmıyan Fransızlar canlarını kurtarmak için derhal teslim oldular. Dört bin kişilik Fransız birliği esir alındı. Ayrıca, top ve cephaneleri ile birlikte iki bin kadar hecin devesi ele geçirildi.

Serdarı Ekrem, ordu ile Mısır'a yaklaşmak üzere idi. Blyar, Osmanlı ordusunu basmak için sekiz bin kişilik bir kuvvet ile Muharrem'in dördüncü günü Mısır'dan çıktı. Osmanlı ordusu bu sefer gayet iyi bir şekilde hazırlanmış ve devamlı şekilde tedbirli hareket etmekte idi. Süvari birlikleri de düzenli bir şekilde Fransızları şaşırtmak için manevralar yapmaktaydı.

General Blyar Mısır'dan çıkıp önce Hanke ve sonra da Bilbays tarafına yürüdü. Bunu öğrenen Çarhacı Tâhir paşa ve arkasından toplar ile Mehmet Paşa derhal harekete geçip Fransızların üzerine hücuma geçtiler. Savaşın şiddetlendiği esnada Serdarı Ekrem, Şeyh-zâde İbrahim Paşa'yı Ordunun merkezinde bırakıp yerinden ayrılmamasını tembih ederek kendisi savaş meydanına gitti. Serdarı Ekrem'in talimatı üzere Fransızlar her taraftan kuşatıldı. Birçok kayıp veren Fransızlar, perişan halde geri kaçmaya başladılar. General Blyar, Mısır'a dönüp sığınmak üzere şehrin dışında siperler kazdırmaya başladı. Serdarı Ekrem, ileri harekete geçerek Nil nehrinin Dimyat ve Reşid'e ayrıldığı Şilkal mevkiine geldiğinde zafer haberini Kaptan Paşa'ya bildirip onun da ileri harekete geçmesini istedi. Safer ayının ilk günlerinde Osmanlı Ordusu Adiliye'ye geldi. Kaptan Paşa ve İngilizler de batı tarafından Enbâbe'ye geldiler. Nil'in iki tarafında çadırlar kuruldu. Küçük gemiler ile iki taraf birleşmeye başladı.

Fransızlar, bazan doğu tarafa bazan batı tarafa hücum edip savaştan geri durmuyorlardı. Safer'in sekizinci günü batı tarafında sabahdan akşama kadar savaş yapıldı. Savaş esnasında on beş Osmanlı askeri Mısır'a girip Husayniye'de kahveye girip yiyip içtikten sonra tekrar orduya dönmüşlerdi. Aynı gün Kaptan Paşa ile İngiliz askerleri Cize'ye gelmişlerdi. General Blyar o tarafa gidip bir kaç gün savaşa devam etti. Batı taraftaki kuvvetler Cize'ye geldikten sonra Mısır'ın o taraftan da ilişkisi kesilmiş ve şehirde artık yiyecek içecek tükenmeye başlamıştı.

General Blyar, iki ateş arasında kalmıştı. Esir alınacağını anlamış fakat bazı şartlar ile Mısır'ı teslim edip gitmeyi düşünerek bir savaş divanı toplamıştı. Divanda, bir şart ile Mısır'ı boşaltmaya karar verildi. Serdarı Ekrem tarafından Osman bey, Kaptan Paşa tarafından İshak bey ve İngilizler tarafından Amiral Smit elçi tayin olundu. Fransız elçileri ile yapılan görüşmede Fransızlar, zayıflıklarını ve ümitsizliklerini gizliyerek gururla ağır şartlar ileri sürmüşlerdi. Yapılan münakaşalardan sonra, bütün mallarını ve silah malzemelerini alıp Reşid'e ve oradan da Fransa'ya gönderilmek, Fransa'ya varıncaya kadar yapılacak bütün masrafların da Osmanlı ve İngiliz devletlerinin ödemesi şartı kabul edildi. Şehri boşaltmak için on iki gün müddet verilmişti. Bu anlaşma, 27 Haziran 1801 de Serdarı Ekrem, Kaptan Paşa, İngiliz baş amirali Camstivenson ile general Blyar arasında imzalandı.

Anlaşma gereğince 28 Safer'de Fransızlar Mısır'ı boşaltıp Cize'ye çekilmeye başladıklarında İslâm halkı anlatılmıyacak derecede sevinmişlerdi. Buna karşı Fransa tarafını tutan hristiyanlar da üzüntüye düştüler. Ertesi gün Camii Ezher açılıp temizlendi. Sonra İslâm ordusu bölük bölük Mısır'a gelip gitmeye başladı.

1 Rebiulevvel'de Serdarı Ekrem, Kaptan Paşa, Halep Valisi İbrahim Paşa, Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa, Ebu Merak Mehmet Paşa, Arnavud Tâhir Paşa, Yeniçeri Ağaları, diğer Osmanlı Devleti yetkilileri, Mısır emirlerinden Büyük İbrahim bey, vefat etmiş olan Murad beyin kölelerinden Tanburcu ve Berdisi Osman beyler, Emir Elifi ve diğer emirler toplu halde Mısır'a girdiler.

Adı geçen Ebu Merak Mehmed Paşa, aslında arap olub Gazze halkından bayağı bir adam olduğu halde şansı sayesinde vezirlik rütbesine yükselmişti. Serdarı Ekrem'in sevgisini ve güvenini kazandığından bu defa Mısır'ın idaresi ona verilmişti. Mısır'a girildiğinde hemen idari işleri eline almış idi. Mısır halkı Serdarı Ekrem'in tören ile Mısır'a girişinden ve İslâm âdetlerinin yerine getirilmesinden son derece memnun kalmışlar ve heyecan duymuşlardır. Fransızlar zamanında eziyetlerini gördükleri hristiyanların idam edilmeleri için isteklerde bulundular. Serdarı Ekrem ise tamamen adaletli hareket etmeyi uygun gördüğünden bu gibi istekleri yasakladı. Yahudi ve hristıyanları tamamen serbest bıraktığı gibi, Fransızlar zamanında meydana gelen olayların unutulmasını ve bu gibi davaların görülmesini de yasakladı. Sadrazam diğer hususlarda da adaletle iş gördüğünden halka güven gelmiş, kısa zamanda ticaret de gelişmişti.

Fransızlar, dört gün Cîze'de kaldıktan sonra Reşid sahiline gitmek üzere hareket ettiklerinde İngilizler Cîze'yi ele geçirip orayı kendilerine ordugâh yaptılar. Fransız ordusunun önünde bir miktar İngiliz askeri arkada da Kaptan Paşa kendi askeriyle gitmekteydi.

Daha önce Kaptan Paşa, Mısır'a gelirken Riyale bey ile Dimyat'a bir kaç gemi göndermiş, Osmanlı ordusundan da bir miktar asker gönderilmesi için Serdarı Ekrem'e yazı yazmıştı. Serdarı Ekrem de iki bin kadar Arnavud askerini oraya göndermişti. Bunlar Dimyat kasabası ve Dimyat hududunda bulunan burçları ele geçirdiğinden muhafız Fransız askeri Ebzebe kalesine kapanıp kalmışlardı. Serdarı Ekrem, bu Fransızları serbes bırakmak için Mirmiran Ahmed Paşa'yı Dimyat'a gönderdi. Ahmed Paşa oraya gidip onlara aman vermiş ise de Fransızlar korkudan geceleyin kaleden kaçıp Reşid'e giderek İngiliz askerlerine teslim olmuşlardı.

Yafa olayından beri Arnavudlar, Fransızlara karşı kin beslemekteydiler. Irkdaşlarına Bonapart tarafından yapılan işkencenin intikamını almak hakları olduğu halde aman verilen Fransızlara bir kahpelik yapmayı düşünmüyorlardı bile. Fakat Fransızlar, İslâm milletlerinde aman vermenin ne kadar kuvvetli etkisi olduğunu, değil bir Sadrazamın, bir Arnavud kumandanın dahi verdiği emri bozmanın imkânsız olduğunu bilmiyorlardı. Bu sebeble gece yollara düşerek kendilerine daha çok düşman olan İngiliz askerlerine teslim olmuşlardı.

General Blyar, askeri ile beraber Osmanlı ve İngiliz devletlerinin tedarik ettiği gemilere binerek Rebiulevvel ayının sonlarında Fransa'ya gittiler. Onun imza ettiği şartlar ile General Menu'nun da İskenderiye'yi boşaltması teklif olundu. Menu, Fransa'dan yardım gelir ümidi ile red cevabı verdi. Blyar fırkası gittikten sonra Kaptan Paşa da o tarafa giderek İslâm askerleri ile İngilizler İskenderiye'yi sıkıştırmak için o tarafa toplandılar. Diğer taraftan Hindistan'dan gelmekte olan Hind askerleri de İskenderiye'ye yaklaşmışlardı.

BAZI İSTANBUL OLAYLARI

Muharrem ayının on beşinde ruûs imtihanı açıldı. İmtihan «Telhisü'l-Miftah»ın müsned bahsinden yapıldı. Diploma alanlardan biri Palabıyık Mehmet efendinin kardeşi meşhur Abdürrahim efendidir. Bu zat uzun zaman Fatih tarafında ders verdi. Ömrünün sonlarında bir kenara çekilmişti. Alçak gönüllü bir kimse olup ondan sonra ruûs imtihanlarında öyle bir kimse daha çıkmamıştır.

Bu sıralarda herkesin kulağı Mısır tarafında idi. Serdarı Ekrem ve Kaptan Paşa tarafından zafer haberleri geldikçe halkın yüzünde sevinç eserleri görülmekte idi. Serdarı Ekrem ile Kaptan Paşa'nın zafer haberi İstanbul'a geldiğinde Padişah, Serdarı Ekrem'e kabzası mücevherle işlenmiş bir kılıç, Kaptan Paşa'ya mücevher işli bir yatağan ve İngiliz başkumandanlarına da birer mücevher muc gönderilmişti. Kaptan Paşa'nın kethüdâsı Hüsrev Ağa dahi savaşlarda büyük yararlık gösterdiğinden kendisine vezirlik rütbesi ile İzmit sancağı verilmişti. Çok geçmeden de yani Cemaziyelevvel ayında da Mısır valisi olmuştu.

Osmanlı Ordusunda Sadrazamlık kethüdası olup bu görevden ayrılarak İstanbul'a gelmiş olan Osman efendi yine Sadrazamlık kethüdası tayin oldu. Osman efendi, 22 Rebiulevvelde Bâb-ı Âli'de Kaymakam Paşa huzurunda hilafet giydi. Sonra Padişah tarafından davet edilerek, Serdarı Ekrem ile Kaptan Paşa'ya gizli olarak söylenmesi gereken hususlar kendisine anlatıldı.

Yine aynı gün, Padişahın baş ahurcusu Zühdü İsmail bey'e vezirlik rütbesi ile Karaman eyâleti verildi ve İzzet Paşazâde Said beye de baş ahurculuk görevi verildi.

Mısır'ın idari ve mâli işleri yeniden düzenleneceğinden Osmanlı Devleti'nin en değerli devlet adamlarından birinin Mısır defterdarlığına tayini gerekiyordu. Bu göreve eski Tersâne-i Âmire Emini Şerif efendi tayin olundu. Bir kaç gün sonra Şerif efendi ile Osman efendi ayrı ayrı gemilere binerek birlikte Mısır'a hareket ettiler. Yine bu arada eski Yenişehir kadısı olan Debbağzâde Mustafa efendi de Mısır kadısı tayin olundu.

Osmanlı Devleti'nin daha önce İspanya ile olan resmî ilişkilerini kesmesi, Rusya ile İngiltere'nin zorlaması ile olmuştu. Yoksa İspanya ile Osmanlı Devleti arasında başka bir anlaşmazlık yoktu. İspanya'nın Fransa ile anlaşması İngiltere'nin aleyhine olmuştu. Halbuki sonradan Rusya, İngiltere tarafından ayrılınca Avrupa'nın tutumu değişti. İngiltere ile Fransa arasında savaş devam etmekte ise de iki tarafın elçileri Londra' da barış görüşmeleri yapmaktaydılar. Her ne kadar İskenderiye'de hala savaş yapılmaktaysa da yakında onun da sona ereceği anlaşılmıştı. İskenderiye işi son bulduğunda Fransa ile barış yapıldığı gibi İspanya ile de yeniden ilişkiler kurulacaktı. Bu işi Fransa ile yapılacak anlaşmadan sonraya bırakmaktansa şimdiden yapmanın daha uygun olacağı düşünüldü. Bu sırada İspanya elçisi İstanbul'a gelmiş ve Divanı Hümâyun' da yeniden resmî ilişkilerin kurulması sağlanmıştır.

İSKENDERİYE'NİN ZAPTI ve DİĞER OLAYLAR

General Menu, Fransa'dan yardım gelir ümidiyle İskenderiye'de kaleye çekilerek savunmaya geçmişti. Fakat İskenderiye'ye yardım götürmek için denize çıkarılan Fransız gemileri yukarıda anlattığımız şekilde İngilizlerin eline düşmüşlerdi. İngilizler, Madiye gölü ile Mariyetiz gölü arasındaki cedvelin sedlerini kesip iki gölü birleştirerek toplu sandalları ile Ucmi tarafına da asker çıkardılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Şalopoları da Mariyetiz gölüne girip her taraftan İskenderiye'yi top ve humbara ile dövmeye başladılar. Bu şekilde Ucmi tabyası ele geçirildi. Sonra Fransızlar çok zor duruma düştü. Fransa'dan gelecek yardımdan da ümitleri kesildi. General Menu çaresiz kalarak aman dilemeye mecbur oldu. 16 Rebiülahir Çarşamba günü şehri boşaltma şartlarını görüşmek üzere üç günlük ateşkes teklifinde bulundu. Hemen görüşmelere başlandı ve şehri boşaltma şartları imzalandı. Rebiulahir ayının sonunda Fransızlar İskenderiye'yi boşaltarak Fransa'ya gittiler.

Ancak general Menu, daha önce General Blyar'ın Mısır'ı boşaltma şartlarını kabul etmemişti. Sonra aynı şartları kabul ettiğinde bu defa beri taraf kabul etmemiş ve Fransızlar yalnız silâhlarını ve özel eşyalarını alıp götürmeğe, ayrıca dörder yahut sekizer kıyyelik çapında olarak onar atmalık cephaneleriyle on parça top almağa ve Fransa devletine ait başka hiçbir şey almamaya razı oldular. Böylece yukarıda sayılan eşyalardan başka Fransa devletine ait ne varsa Osmanlı ve İngilizlere teslim edip gittiler. Onlar gittikten sonra ele geçirilen malları Osmanlı Devleti ile İngiltere paylaştılar.

İskenderiye'nin kurtuluşu haberi Serdarı Ekrem'e geldiğinde Mısır' da şenlikler yapıldı. Bu müjde haberini götürmek için Kaptan Paşa, Ahmet Kaptan ile İngiliz kumandanının kardeşi Hacinson'u İstanbul'a gön-

derdi. Bunlar İstanbul'a geldiğinde Padişah, Ahmet Kaptan'a yıllık beş kise faizli bir sened ve sorguç ayrıca samur kürk, Valide Sultan da yıllık dokuz kise faizli Haleb mukataası, Conson'a padişah tarafından boynuna takmak için etrafı elmas ile çevrili ve iç kısmı ay şeklinde işlenmiş bir kolye ile yirmi beş bin kuruşluk altın, Valide Sultan tarafından da on iki bin beşyüz kuruşluk altın hediye edildi. İngiliz Amirali ile kara ordusu kumandanına altınla işlenmiş şeritler ve diğer subaylara da münasib şekilde hediyeler gönderildi.

İskenderiye'nin zabtı haberi İstanbul'a geldiğinde bayramlarda olduğu gibi, törenler hazırlandı. Şeyhülislâm ve Kaymakam efendiler Padişahın huzuruna igdip tebrikte bulundular. Sonra şehirde dört gece şenlikler yapıldı. Boğaziçi'nin iki tarafındaki evlerde renkli mum ve kandiller yakıldı. Denizin üstü sandallarla doldu. Bütün şehir halkı bu zaferi en iyi şekilde kutladılar.

Bu fetihten dolayı Sultan Selim'e Gazilik ünvanı ve nişanı verilmiş 15 Cemaziyelevvel Cuma gününden itibaren hutbelerde gazi diye söylenmiştir.

Bir kaç seneden beri Kâbe'nin örtüsü Sultanahmet Camii'nin avlusunda dokunup Şam yolu ile götürülürdü. Bu sene Mısır, Fransızların elinden kurtarıldığından Şam tarafından götürmeye lüzum kalmamıştı. Yeni yapılan örtü tören ile Sultanahmet Camii'nden saraya getirilmiş ve buradan da deniz yolu ile Mısır'a sonra da Mekke'ye gönderilmişti.

25 Cemaziyelahirde Kaptan Paşa tarafından İskenderiye kalesinin anahtarları Bâb-ı Âli'ye getirildi. Bir gün sonra, Şeyhülislâm, Kaymakam Paşa, Kazaskerler, Ocak Ağaları ve diğer devlet idarecileri toplu halde tertiplenen bir tören ile anahtarları saraya götürdüler. Sarayda Yeni Köşkte anahtarlar Sultan Selim'e teslim edildi.

Mısır'ın diğer bölgelerini de ele geçirmek için büyük bir donanma hazırlanması kararlaştırıldı. Ocaklar birbirinden üstün olmak gayesi ile sanatlarını birbirlerinden gizliyerek hazırlanmışlardı. 8 Receb'de başlayıp bir kaç gece, sallar üzerinde çeşitli gösteriler yaptılar. Sultan Selim de bu gösterileri Vali Köşkünden seyretmişti. Ocaklara başarılarından dolayı çeşitli hediyeler verildi.

Mısır'ın durumuna gelince: Eskidenberi Kölemenler, Osmanlı Devleti'ne karşı yarı isyankâr yarı itaatkâr olarak Mısır'da hüküm sürmekte idiler. Osmanlı Devleti, Mısır'da üstünlük kurduğu vakit bunların bir kısmı itaat ederek Mısır'da kalırlar, bir kısmı da Said içine çekilirlerdi. Said'e çekilenlerin üzerine kuvvet gönderildiğinde giden kuvvetlere karşı koyarlardı. Eğer zayıf düşüp karşı koyamazlarsa Sudan'a kadar gi-

derlerdi. Askerler geri döndüğünde onlar da yine aşağı kısımlara gelirlerdi. Aralarında meydana gelen anlaşmazlıklarda üstün gelen taraf Mısır'da kalır mağlup olan taraf da Said içine çekilirdi. Bonapart Mısır'ı ele geçirdiğinde İbrahim bey grubu Şam tarafına gitmiş, geri kalan Kölemenler de Murad beyle beraber eskiden olduğu gibi Said'e gidip daha önce anlattığımız gibi Fransızlarla çok defa savaş yapmışlardı. Her ne kadar Fransızlar galip gelerek Said'i ele geçirdiler ise de Murad beyi ele geçiremeyip sonunda belli bir vergi karşılığında Said'i Murad beye bırakmışlardı. Mısır'ın Fransızlardan alınmasından sonra Kölemenleri başka ülkelere kovarak burasını diğer eyâletler gibi idare etmek için Osmanlı Devleti karar verdi. Fakat Kleber ile yapılan savaşta Osmanlı Ordusunun yenilgiye uğraması işi güçleştirmiş ve geri kalmasına sebeb olmuştu. Kleber'in öldürülmesinden sonra Serdarı Ekrem, barış ile Mısır'ın boşaltılmasını General Menu'ya teklif etmek üzere İbrahim ve Murad beyleri aracı yaptı. Bu arada onlara, Mısır kurtarıldıktan sonra kendilerini eskisi gibi Mısır'da bırakarak kendisinin İstanbul'a döneceğini söylemişti. Fakat General Menu, Serdarı Ekrem'in teklifini kabul etmemişti. Bu sefer Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri birlikte hareket ederek savaş ile Mısır'ı almışlardı. Böylece Serdarı Ekrem'in sözünün hükmü kalmamıştı. Fakat diğer taraftan aynı şekilde İngilizler onlara söz vermişlerdi. Bu sebeble o zaman Murad bey Fransa taraftarı olduğu gibi İbrahim bey de İngiliz himâyesine girmiş idi. Sonradan Murad bey vefat edince onun gurubu da İbrahim beyin idaresine girmişler ve böylece hepsi İslâm askeri ile birlikte Fransızlara karşı savaşmışlardı. Ancak hepsi de İngilizlerin himayesi altında bulunmuşlardı. Mısır kurtarıldıktan sonra eskisi gibi Mısır'da hüküm sürmek için Serdarı Ekrem'in İstanbul'a dönmesini bekliyorlardı. Fakat Serdarı Ekrem, Mısır'da kalışını uzattıkça bunlar şüpheye düşmüşlerdi. Hatta Elifi Mehmed bey bu endişe ile korkuya düşmüş ve erzak getirme bahanesi ile Said tarafına gitmiş, Ebu Diyat Selim bey de Menil'de hazır vaziyete geçmişti.

Mısır emirlerinin yakalanıp Mısır'dan uzaklaştırılmaları için İstanbul'dan emir gelmişti. Serdarı Ekrem ile Kaptan Paşa aralarında anlaştılar. Bu esnada Mısır Valisi olan Hüsrev Paşa'yı törenle Mısır'a götürmek ve yolda bazı aşiretleri cezalandırmak bahanesiyle emirlerden bazıları Kaptan Paşa tarafından İskenderiye'ye çağırılmıştı. Bunların tayin edilen günde hepsinin hapis olunmaları için Serdarı Ekrem Kaptan Paşa'ya emir vermişti. 11. Cemaziyelahir salı günü Serdarı Ekrem'in başkanlığında toplanan divana gelen Mısır emirleri de derhal yakalanıp hapsedilmişti. Yalnız Ebu Diyat Selim bey, buradan kurtulup Cize'de bulunan İngilizlerin yanına kaçmıştı. Onun bütün mallarına el konuldu. İskenderiye'deki emirlerin de İngilizlerin himayesine gireceklerini düşünen Kaptan Paşa, onların yakalanmaları için birkaç gün sonra İngiliz

başkumandanının Malta'ya gitmesini belkemeyi uygun görmüştü. Fakat, Mısır'daki emirler yakalanmış olduklarından İskenderiye'dekilerin bunu duyup kaçmalarına yahut İngiliz himayesine girmelerine meydan vermemek için 14. Cemaziyelahirde Kaptan Paşa, İskenderiye'yi gezmek isteği ile o taraftaki emirleri yanına davet etti. Emirler ile birlikte Filikalara binilerek Marietiz gölünde demir atmış olan firkataya gidildi. Bu esnada daha önce hazırlanmış plâna göre arkadan adam gelip İstanbul'dan yazı geldiğini bildirdi. Kaptan Paşa da güya yazıyı okumak için geri döndü. Emirler Firkata ile İskenderiye'ye giderlerken firkata yolunu değiştirip Osmanlı donanmasına doğru yöneldi. Durumu anlayan Murad beyin kölelerinden Cürcânî Osman bey piştov ile kalyonculardan birini öldürüp birinin de pala ile elini kesti. Diğer emirler de kılıçlarını çekip çarpışmaya başladılar. Kalyoncular çaresiz kalıp onların üzerine hücum ettiler. Cürcâvi Osman bey, Büyük İbrahim beyin kölelerinden Eşkar Osman bey, Mollavânî Mahmud bey, Küçük Murad bey ve İbrahim kethüda öldürüldü. Osman bey, Şerkâvî Mehmed bey, Keylârî Ahmed bey ile Osman, Ali ve Süleyman kâşifler yakalanıp üç anbarlı donanma kalyonuna götürüldüler. İngilizlere tabir emirler bu durumu İngiliz kumandanına bildirip kendilerinin korunması için istekte bulundular. İngiliz kumandanı derhal savaş hazırlığına başladı. Bunu haber alan Kaptan Paşa, hemen İngiliz ordusuna gitti. İngiliz kumandanına, Osmanlı Devleti'nin bu emirler hakkında kötü bir niyetinin olmadığını fakat bunların Mısır'da kalmalarının zararlı olacağını, bu sebeple emirlere birer görev ve rütbe vererek Mısır'dan uzaklaştırmak istediğini söyledi. İngiliz kumandanı bu sözlere aldırmayıp emirlerin üç saate kadar kendisine teslim edilmesini aksi halde Osmanlı donanmasını topa tutacağını söyledi. Halbuki üç saate kadar karanlık olacaktı. Bu bakımdan emirlerin ertesi sabah teslim edilmeleri kabul edildi. Ertesi sabah emirlerin hepsi teslim edildiler.

Mısır'da Serdarı Ekrem'in hapsettiği emirler de İngiliz kumandanının ısrarı üzerine Cize'deki İngiliz ordusuna teslim edildi. Sonra etrafta gizlenmiş olan emirler de meydana çıkıp onların yanına gittiler. Bir müddet sonra da yine eskisi gibi hepsi toplanıp Said içine çekildiler. Fakat Ebu Şeyh Kâsım bey, onlardan ayrılarak iki yüz kadar Kölemen ile Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş ise de Mısır'a geldiğinde hastalanarak vefat etmiştir. Saçlı Osman bey de Said'den ayrılıp Mısır'a gelirken yolda Arnavud askerleri tarafından öldürülmüştür.

İngiliz amirali İskenderiye'den ayrılıp Malta'ya gitti. Kaptan Paşa da kış geldiğinden Receb ayında İskenderiye'den ayrılıp Şaban ayında İstanbul'a gelmiştir.

Mısır Valisi Hüsrev Paşa'nın Kapıcılar Kethüdası olup Mirmiran rütbesi ile Cerce hakimi olan Hasan Paşa, bir fırka asker ile Said tarafın-

daki emirler üzerine gönderildi. Sonra, Serdarı Ekrem, Tâhir Paşa ile diğer devlet askerini Hüsrev Paşanın yanında bırakıp, Mısır'ın geri kalan işlerinin tamamlanmasını da Osman efendiye havale etti. Bütün askerin nakli için yeteri kadar gemi olmadığından eldeki gemilere yalnız ocaklı askeri bindirip diğer askerler ile de kendisi 5. Şevvalde Mısır'dan ayrıldı. Hüsrev Paşa Mısır'da diğer Mısır emirleri de Said'de kaldı. Mısır tamamile südü bozuklardan temizlenmemiş oldu. Fakat esas olan Mısır'ı Fransızların elinden kurtarmaktı. Bu da yapılmıştı. Ancak bu kadar masraf ve güçlüklerden sonra Mısır'daki emirler işinin halledilmemesi Sultan Selim'in kızmasına sebep olmuştu.

Fransızların Mısır'da kalması İngiltere'nin politikasına çok zararlı olduğundan denizden bütün Mısır sahillerini kuşattıktan başka yirmi bin kadar kara askeri de içeriye sokmuştu. Böylece büyük bir yardım ile Osmanlı Devleti'nin işini kolaylaştırmış olmuştu. Ama beyleri korumakla Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması milletler arası hukuk kurallarına aykırı idi. Mısır ülkesinin beylerin elinde kalmaktansa Osmanlı Devleti'nin bir mülkü olarak diğer eyâletler gibi idare olunması İngiltere'nin de yararına idi. Böyle iken beyleri koruması, bir çeşit Mısır'ı ele geçirme emelinde demek oluyordu. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin yaptığı yardıma teşekkür etmekle beraber bu şekilde iç işlerine karışmasından dolayı da kırılmıştı. Bu bakımdan şimdi İngiltere'nin Mısır'a karışmasından kurtulmanın çaresini bulmak zorundaydı. İki devlet arasına bir soğukluk girmişti. Bir devlet, verdiği sözden dönmemelidir. Bir cayma ile bir iş kazanılır ise bundan doğan güvensizlik ile sonra bin mesele kaybedilir. Bu yolda İngilizlerin kararlı olmaları her asırda takdirle karşılanmıştır. Lâkin Osmanlı Devleti tebasından olan bir sınıfa koruma vadinde bulunmağa İngilizlerin hakkı yoktu. Mademki o zaman İngilizlerin büyük ordusu İskenderiye'de ve bir fırka askeri de Cize'de olduğu halde Akdeniz ve Kızıldeniz de ellerinde bulunuyordu. Bu hususta İngilizlerin ne derece ısrar edecekleri anlaşılıp beyler hakkında ona göre muamele yapılması lâzım gelirken işin sonu beklenmeden derhal beyler tutuklanmış ve hemen İngilizlere teslim olunarak rezâlet gösterilmişti. Bu cihetle Devletin namusu ayaklar altına atılmıştı. Beyler hakkında bu şekilde muamele olunması İstanbul'dan emredilmişti. Bu da, merkezden çok uzakta bulunan bir ordunun işine karışılmasından ve o zaman Osmanlı Devleti'nde diplomasinin henüz gelişmemiş olmasından ileri gelmiştir.

Elhasıl Mısır, Fransızların elinden kurtarılıp Serdarı Ekrem Ziya Paşa'nın adilâne tutumu ile güven sağlanmış ve işler yoluna girmişti. Onun İstanbul'a dönüşünden sonra da Mısır Valisi Hüsrev Paşa, aynı yolda hareket ederek kısa zaman içinde ziraat ve ticaretin gelişmesini sağlamıştı. Lâkin emirlerin Said içinde isyan hareketlerinde bulunmaları ve İn-

gilizlerin de henüz Mısır'dan çıkmamaları sebebile Mısır işi tamamile halledilmemişti.

Cebeci başı Mehmet Tosun Ağa'ya vezirlik rütbesi verilerek Cidde Valisi tayin olundu. Kapı Kethüdası diye tanınmış olan Osman bey Hac Emiri tayin olunarak âdet üzere Kâbe'ye gidecek Mısır hediyelerini alay ile götürmüş idi. Daha önce Mısır'a getirilmiş olan Kâbe'nin yeni örtüsü de birlikte götürüldü. Mısır halkı bu durumlardan son derece sevinç duymuşlardı.

Adı geçen Tosun Paşa, Mekke'de iken kendisinin Cidde'deki askeri ile Mekke emiri Şerif Galib'in askeri arasında çatışma olmuştu. Cidde'nin ileri gelen yetkili kişileri araya girerek bu çatışmayı önlemişlerdi. Hacdan sonra Tosun Paşa, altmış yaşında olduğu halde vefat etti. Vezirliğinin meyvesi hac görevini yerine getirmekten ibaret olmuştu. Sonra Şam Valisi Abdullah Paşa'nın askeri ile Hac Emirinin Mısır askerinin arasında bir çatışma oldu. Bu olayı da Şerif Galib aracılık yaparak bastırmıştır.

Bu esnada Vehhabilerin kuvveti artmıştı. Etrafa saldırmaya başladıklarından Arabistan meselesi ortaya çıkmış oldu.

Daha önce belirtmiştik ki, Cebeli Lübnan halkı birleşmiş olduğundan Cezar Paşa'nın Cebeli Lübnan'da sözü geçmez olmuştu. Cezar Paşa bu durumdan üzüntü duymakta, Şehabiye emirleri arasına bir nifak sokarak onlardan birini kendine çekmeye çalışıyordu. Halbuki Cebeli Dûrz halkı iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı Canbolatya diğer kısmı da Yezbekiye diye söylenen Beni İmâd şeyhleri takımıdır. Diğer guruplar hep bu iki kısımdan birine bağlıdırlar. Emir Yusufoğulları ile Emir Beşir anlaşmışlar ise de Emir Beşir'in Canbolatya şeyhlerine karşı yakınlığı daha fazlaydı. Beni İmad şeyhleri bunu çekemeyip 1216 senesi başlarında Benu Şahab'dan Abbas adlı bir gençle anlaşarak onu Cebel Hakimi tayin ettirmek üzere birlikte Akkâ'ya gitmişler ve Cezar Paşa'ya müracaat etmişlerdi. Bu Cezar'ın tam aradığı bir fırsat idi. Memnunlukla Emir Abbas'a kaftan giydirip Cebel'in idaresini ona verdi ve çok sayıda asker ile Cebel'e gönderdi. Ayrıca, Cezar'ın kölelerinden iken isyan edip Cebel'e çekilen ve sonra Haleb tarafına kaçan Süleyman Paşa, daha sonra da Hicaz tarafına gidip bir müddet orada kalmıştı. Buradan da tekrar Cezar'ın yanına gelmişti. Cezar da onu af etmiş ve Sayda mütesellimi yapmıştı. Bu defa Cebeli Lübnan üzerine gönderdiği askerin başına onu kumandan yapmıştı. Orada gerek Emir Beşir'i gerekse Emir Abbas'a teslim etmesini tembih etmişti. Fakat Emir Beşir ile birlikte savunmaya karar vermişlerdi. Receb ayında yapılan çarpışmada Cezar'ın askeri yenilgiye uğramış ve Cezar Paşa isteğini elde edememişti. Cezar'ın askeri Akka'ya dönmüş, Emir Beşir de galip olarak hükümet merkezi olan Deyrü'l-Kamer'e gitmişti.

Yine yukarıda belirttiğimiz üzere, Serdarı Ekrem zaferle Mısır'dan döndüğünde ordu ile Cezar'ın üzerine gitmiş ve Emir Beşir'e de kendisini Cebel hükümetinde bırakacağına söz vermiş idi. Emir Beşir ise Cebel halkı ile anlaşarak istediğini elde etmişti. Gerçi buna hacet kalmamış ise de Cezar'ın rahat bırakmayıp devamlı şekilde bu bölgede savaş çıkaracağı belli idi. Onun bu hareketlerine sed çekmek ve ileride Hac Emiri tayin olunmak üzere Gazzeli Ebu Merak Mehmet Paşa'yı Yafa'da bırakıp o civarın korunmasını ona havale etmiş ve Serdarı Ekrem Şam'a hareket etmiştir.

Osmanlı Ordusunun buralarda fazla oyalanmış olmasından dolayı Serdarı Ekrem bir an evvel İstanbul'a dönüp Rumeli islahatı ile meşgul olmayı istiyordu.

Bunun üzerine 21. Zilkade'de Şam'a 13. Zilhicce'de de Hama'ya geldi. O tarafların bazı işlerini hallettikten sonra yola çıktı. Ana yol olan Antalya, Bilan ve Payas yolu ile hareketi lâzım gelirken Payas'da bulunan eşkiya Küçük Alioğlu'nun yurdundan geçip buralarda onlarla uğraşmamak için bu yol terkedilip doğrudan Haleb üzerinden hareket edilmiştir. Payas tarafındaki Gâvur dağında hiçbir zaman belli bir idare kurulmamıştır. Nihayet yakın zamanda Kozan islahatı için gönderilen askeri birlikler burayı da düzenli bir hale getirmişti.

Cezar Paşa'ya gelince: Berrüşşam'da kendisinden başka kimsenin bulunması onun işine gelmiyordu. El altından Yafa ve Kudüs halkını kışkırtmakla Ebu Merak Mehmed Paşa hakkında devlete şikâyette bulundurmuştur. Hattâ bu hususta Mısır Valisine de bir dilekçe verilmişti. Bu konu ile ilgili olarak Cezar Paşa ile Mehmed Paşa arasında yapılan yarışmalar savaşa sebep olmuştu. Cezar Paşa, Serdarı Ekrem'in Haleb hududundan ileri geçtiğini haber aldığı gibi Süleyman Paşa ile Firari İsmail Paşa kumandasında olarak Yafa üzerine bir ordu gönderdi.

Bu sırada Avrupa devletleri arasında barış anlaşması yapılmıştı. Bu anlaşmadan Osmanlı Devleti de faydalanmıştı. Fakat Rumeli'de karışıklıklar artmış idi. Şimdi önce genel barışı anlattıktan sonra Rumeli olayları ile diğer olayları anlatacağız.

AVRUPA GENEL BARIŞI

1216 yılı başlarında Bonapart, Akdeniz'i İngiliz hakimiyetinden kurtarmak ve Mısır'a da yeteri kadar yardım göndermek için Fransa ve İspanya gemilerinden yirmi parçalık bir donanma hazırlamıştı. Fakat donanmanın amirali, İngilizlerin korkusundan ve hava şartlarının bozuk gitmesinden dolayı bu işi başaramamıştı. O sırada da General Blyar, Mısır'ı teslim etmişti.

Aynı zamanda Fransa elçisi, Londra'da barış görüşmeleri için meşguldü. Fakat Fransa ile İngiltere'nin istekleri birbirine tamamen zıd olduğundan iki taraf da galip olarak bir anlaşma yapmak için şiddetle savaşa devam etmekte idiler. Fransızlar, dostları olan İspanyollar ile, birleşerek Portekiz'i ele geçirmişlerdi. Böylece Bonapart, İngilizlerin Avrupa'daki kara kuvvetlerini tamamen kırmış idi. Diğer taraftan Mısır durumundan haberi olmadığından Londra görüşmelerinde galip olarak bir anlaşma yapmak emelinde idi. Aleksandr'ın İmparator oluşundan beri Rusya, İngiltere'ye karşı düşmanca davranmamaktaysa da Bonapart'ın hareketlerine de karşı gelmiyordu. Bonapart, İtalya'daki Toksana Grandükalığını Krallığa çevirerek İspanya Kralı yapmıştı. Lui, Toskana'ya giderken Bonapart ile görüşmek üzere Paris'e geldi. Lui, Bonapart tarafından saygı ile karşılanmış ve Burbon sülâlesinden kendi tarafından Kral olan bir kimsenin ziyaret için kendisine gelmesi Bonapart'ın değerini arttıracak bir olay olmuş idi.

İngiltere devleti, on senedenberi Fransa Cumhuriyeti ile savaş yapıp bu kadar mal ve can kaybı verdikten sonra sonunda Fransa şan ve şeref kazanmış, Londra'da da kıtlık başlamış olup alış veriş durmuştu. Bu sebeple İngiltere barış yapmayı istemekteydi. Fransa da İskenderiye'nin elden çıkmamasına vesile olur düşüncesiyle bir an önce barış yapılmasına razı idi. Ancak iki taraf da savaşa devam ediyordu. Fransa'nın Bolonya önlerinde bulunan ince donanmasının İngiltere'ye asker çıkaracağı ilân olununca Baltık denizinden getirilen İngiliz amirali meşhur Nilson, bu Fransız donanması üzerine iki defa hücum etmiş, fakat galip gelememiştir. Bu sebeple İngilizlerin burnu kırılmıştı. Fransızlar da İskenderiye'de kuşatılmış olan General Menu'dan fena bir haber gelmeden görüşmelere iyi bir sonuç vermek niyetinde idiler. Anlaşmanın hazırlanması için de zamana ihtiyaç vardı. Bu sebeple önce esaslara göre bir anlaşma yapılmaya karar verildi. 2 Ekim 1801 de esas olarak bir anlaşma imzalandı.

Anlaşmanın şekli şöyle idi:

İngilizlerin Amerika'da İspanya devletinden almış oldukları Tripnita adası ile Hindistan'da Felemenk'ten almış oldukları Seylan adası İngiltere'de kalacak, İngilizler bu savaşta Fransa, İspanya ve Felemenk'ten ne kadar yer almışsa bu yerler sahiplerine geri verilecek. Malta adası da Şövalyelere terk olunacak. Fransızlar da Napoli ve Portekiz'den çıkacak. Mısır, Osmanlı Devletine teslim olunacak. Osmanlı Devleti'nin sınırları bu savaştan önceki durumda kalacak. Yedi Ada Cumhuriyeti, Fransa tarafından kabul edilecek. Bu esas şartlar onbeş güne kadar imzalandıktan sonra diğer şartların hazırlanması için elçiler tayin olunacak ve bunlar da Amiyen şehrinde çalışmalara başlayacaktır.

Anlaşmanın yapıldığı sırada General Menu, İskenderiye'yi boşaltmış ve teslim etmiş idi. Fakat iki devletin de bundan henüz haberi yoktu. Bu sebeple Fransızların Mısır'dan el çekmesi esas madde olarak kaydedilmişti. Eğer bu anlaşmanın imzalanması birkaç gün geri kalmış olsaydı İskenderiye'nin fethi haberi alınmış olacak ve buna karşılık İngiltere başka bir madde koyma hakkını kazanmış olacaktı. Belki Malta'nın bırakılmasına razı olmazdı. Zira İngiltere için Malta, çok önemli bir yer idi.

Bu anlaşma, Fransızların şan ve şöhret kazanmasına İngilizlerin de istirahate çekilmelerine yaramıştı. Derhal iki taraftan elçiler tayin olundu. Anlaşmanın diğer şartlarının hazırlanması için Fransa'nın Amiyen şehrinde toplanıldı. Diğer taraftan Fransa ile Portekiz, Bavyera ve Rusya devletleri de aralarında barış anlaşmaları imzalamışlardı. Barış yapıldıktan sonra Fransa'da şenlikler yapılmaya başlandı. Birçok İngiliz, Paris'e geldi. Fransızlar onları gayet güzel ağırladılar. Hiç kimse bu iltifatların bir sene sonra tekrar düşmanlığa döneceğini düşünemezdi.

Mısır meselesi için Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı savaş ilân ettiğinde Paris elçisi bulunan Moralı Seyyid Ali Efendi İstanbul'a dönmek için Fransa hükümetinden defalarca izin istemişdi. Fakat İstanbul'daki Fransa elçisi tutuklanmış olduğundan ona karşılık olarak Ali efendiye de izin verilmemişti. Nihayet Fransa elçisi ile karşılıklı olarak elçilerin memleketlerine gönderilmesi kararlaştırıldı. Fakat artık buna lüzum kalmamıştı. Mısır Fransızların elinden alınmış ve iki devlet arasındaki savaş sona ermişti. Ali efendi yine elçi olarak görevine devam etmişti. Fransızlar, Londra'da İngiltere ile esas anlaşmayı imzaladıktan bir hafta sonra yani 9 Ekim'de Dışişleri Bakanları vasıtası ile Paris'de Ali efendiyle de bir esas anlaşma imzaladılar. Buna göre: Bütün Mısır ülkesi Fransa askerinden boşaltılacak ve Osmanlı Devleti'ne teslim olunacak. Osmanlı Devleti'nin sınırları bu savaştan önceki durum üzere kalacak. Mısır bu şekilde boşaltıldıktan sonra Osmanlı Devleti başka bir devlete ne hak tanırsa Fransa'ya da aynı hakkı tanıyacak. Yedi Ada Cumhuriyeti'nin ve kara bölgelerindeki bazı eskiden Venedik'e bağlı yerlerin idaresi Fransa tarafından yürütülecek. Buraların nizamının devamlı olmasına Fransa kefil olacak ve bu kefilliği Rusya Devleti'nin kefilliği gibi Osmanlı Devleti tarafından tasdik olunacak. Savaşdan önceki şartlar aynen yine kabul olunacaktı. Bu anlaşmadan sonra Cezayir ve Tunus ocaklariyle Fransa arasında, Fransa tüccar gemilerine dokunulmamak üzere bir anlaşma yapılmıştır.

Ancak İngiltere'de imzalanan esas anlaşmaya İngiltere tarafından Mısır ve Yedi Ada hakkında iki madde konulmuştu. Bu bakımdan Osmanlı Devleti anlaşmasına bu iki madde de esas kabul edilmiş oluyordu ki, bunlar Paris anlaşmasına konmadı. Osmanlı Devleti'nin şartları Lon-

dra esasına dayanmak üzere Osmanlı Devleti'nin meselelerinin de görüşülmesi için görüşmelere Seyyid Ali Efendinin de katılmasına karar verilip kendisine izinnâme gönderilmişti. Gerek Fransa'nın gerekse İngiltere'nin İstanbul'daki elçilerine de buna dair birer yazı verilmişti. Fakat Fransa buna razı olmamıştı. Paris esas anlaşmasının tasdik olunmasından dolayı Bonapart memnun kalmamıştı. Taliran tarafından reis efendiye gelen yazıda Fransa devleti, Osmanlı Devleti ile barış yapmak istediyse de başkasının aracılığını istememiş, tek başına bir anlaşma yapmayı istediğini bildirmişti. Bu bakımdan Paris esas anlaşmasının belirtilmiş olduğu İngiltere Devleti de İngiltere esasının kabul olunmasında ısrar ediyordu.

Osmanlı Devleti hiç biri ile barışmak istemiyordu. Zira İngiltere henüz İskenderiye'yi boşaltmamıştı. Yedi Ada'dan da Rus askeri hâlâ çekilmemişti. Bu cihetle Osmanlı Devleti, dost devletleri hakkında şüpheye düşerek onlara karşı Fransa'yı da tamamen elden çıkarmayı istemiyordu. Âmedî Odası vekili Galip efendi Paris'e gidip de orada İngiltere ve Rusya elçilerini razı ederek Osmanlı Devleti'nin şanına layık bir şekilde anlaşma yapmak üzere Fransa'ya gönderildi. O sırada Osmanlı Ordusu, İstanbul'a gelmek üzere idi. Ordu geldiğinde Âmedî vekilliği kaldırılacağından Galip efendiye Âmedcilik görevi verilerek Orduda bulunan Âmedci Mahir efendiye de Âmedci vekilliği verildi.

Bonapart, genel bir barışı sağladığından dolayı herkesin istirahata çekilmesine sebep olmuştu. Diğer taraftan dini meseleleri de halletmek yani Fransa halkı ile Papa'nın arasını bulmaya da çalışıyordu. Bonapart savaşlarla meşgul olduğu sırada iç işlerin düzeltilmesi için de uğraşmaktaydı. Yolların düzeltilmesine, kanallar açılmasına çalışarak memleketin iç ve dış işlerini belirli esaslara bağlayıp halkı hoşnud etmeğe gayret etmekteydi. Bu arada papazları da hoşnud ederek Papa ile gizli haberleşmekten geri kalmıyordu. Fakat devletin ileri gelen çok kimseleri ve halkın öncüleri durumunda olan bazı kimseler dinsizliği tercih ettiklerinden din ve mezheb hakkında bir düzen istemiyorlardı. Sadece din adamlarının kendilerine hakaret etmemeleri şartı ile serbest bırakılmalarına razı oldular. Bonapart ilk önce, devletin pazar tatiline ait olan yasağı kaldırdı. İsteyen pazar günü isteyen de Cumhuriyet yıllığında gösterilen onuncu gün tatil yapmakta serbest bırakıldı. Böylece, Katolik mezhebini kurup ilân etmemişse de Hristiyanlığın da yasak olmadığını bildirmişti.

Her ne kadar Bonapart'ın bağımsızlık isteğinden dolayı Cumhuriyet taraftarları kendisine düşmanca davranmakta olduğu gibi Krallık taraftarları da aynı tutumda idiler. Fakat, talihine ve halkın kendisine olan bağlılığına güvenerek gönlünü rahat tutmakta idi. Bu bakımdan Fransa'nın ilerlemesine çalışmakla beraber din işlerinin de düzenlenmesine gayret sarfetmekte idi. Bu hususta Papa'nın Paris'deki elçisi ile bir ka-

rarnâme hazırlayarak imzalamıştır. Her ne kadar buna Fransa meclis üyeleri karşı çıkmışlar ise de Bonapart bu gibi kimselere kulak asmayıp söz sahiplerini yola getirmeğe çalışıyordu.

İşte tam bu sırada Londra'da esas anlaşma imzalanmakla Bonapart'ın şan ve nüfuzu bir derece daha artmıştı. Artık söz konusu kararnamenin açıklanmasına bir engel kalmamıştı. Fakat bazı meclis üyelerinin buna karşı çıkacağı öğrenilince kararnâmenin resmen ilânı geri bırakıldı.

Bonapart diğer taraftan devlet yönetmeliğinin düzenlenmesi için zamanın en ünlü hukukçularını toplayarak bir hukuk kanunnâmesinin hazırlanmasına başlamıştı. Bu kanunnâme de hazırlanmış olup acele gözden geçirilmek için Devlet Şûrâsına verilmişti ki yakın zamanda ilân edilmesi beklenmekteydi.

Kısacası Bonapart, sözde Başkonsolos olduğu halde hakikatte bağımsız bir hükümdar olup günden güne idarî yönetimi kuvvet bulmakta, kendisine karşı çıkanların hareketleri görüldükçe de halkın kendisine olan bağlılığı ve sevgisi artmakta idi.

BAZI OLAYLAR

Ases Ortasının odabaşısı Abdullah Ağa, 19. Ramazan'da sabahleyin Ayasofya Camiine gelip namazını kıldıktan sonra kılıcını çekerek oradakilerden birini yaralayıp Soğukkuyu tarafına doğru giderken karşısına çıkan bir çocuğu dahi yaralamıştır. Bunu gören harbeciler derhal arkasından sopalar ile vurup yere düşürdükten sonra yakalayıp Bâb-ı Âli'ye getirmişlerdir. Yapılan soruşturmadan sonra aklının bozulduğu anlaşılmış ve Süleymaniye Şifa evine gönderilmiştir.

Sadrazamlık kaymakamı Abdullah Paşa, Ramazan bayramının ikinci günü resmen Gülhane'ye gidip döndükten sonra inme hastalığına tutulmuştu. Ertesi günü halsiz bir durumda yatağından kalkıp Kürk Odasına çıkmıştı. Kendisini ziyarete gelenler hazır oldukları halde Kaptan Paşa'nın gelişi haber verildiğinde Kaymakam Paşa güçlükle Kürk Odasından çıkıp Arz Odası'na geçmişti. Fakat koridorda yüzüstü yere düşmüş ve derhal tekrar Kürk Odasına getirilmişti. O anda Hekimbaşı yetişip kan almışsa da faydası olmamış ve az sonra vefat etmiştir. Durum Padişaha bildirildi. O gün orada yeni görevlerini almak için bekleyenlere Kaymakam Paşa'nın vefatı dolayısı ile Kaptan Paşa'nın bu işi görmesi için Padişah tarafından emir çıktı. Kaptan Paşa da hemen herkesin görevlerini bildirdikten sonra evlerine döndüler. Kaymakam Paşa da Hekimoğlu Ali Paşa'nın mezarı yakınına defn olundu.

Söz konusu Abdullah Paşa, Adanalı Vezir Ömer Paşa'nın oğludur. 1162 senesinde doğmuştur. Babası Cidde'den görevden alınmış olarak

Şam'a geldiğinde vefat etmişti. Kendisi İstanbul'a geldi. Vefat etmiş olan Hekimzâde Ali Paşa'nın karısı ile evlendi. Bundan sonra İstanbul dışında birçok görevlerde bulundu. Gittiği yerlerde dürüst ve başarılı olmasından dolayı akranları arasında üstün duruma geçti. Padişah, ona İstanbul'da bir görev verilmesini emretti. Önce Başbakı Kulu, sonra Çavuşbaşı oldu. Bir sene kadar Çavuşbaşılık yaptıktan sonra İzzet Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında görevinden alındı. Sonra Sami Ebu Bekir Paşa kaymakamlıktan alınınca onun yerine vezirlik rütbesi ile sadrazam kaymakamı oldu. Görevindeki tutumundan dolayı küçük büyük herkes ondan hoşnud idi.

Yukarıda anlatıldığı şekilde vefat etmesi üzerine Çavuşbaşı Mustafa Bey, Padişahın huzuruna çağırılmış ve kendisine vezirlik rütbesi ile Sadrazamlık kaymakamlığı görevi verilmiştir.

19 Şevval Perşembe gecesi eski Sadrazamlardan Melek Mehmed Paşa vefat etti. Cenazesi. Soğukçeşme karşısında karısı Zeynep Sultan'ın yaptırmış olduğu türbede karısının yanına defnedilmiştir.

Melek Mehmet Paşa, 1132 senesinde doğmuştur. Mirmirandan aslen Bosnalı olan Fındıklı Süleyman Beyin oğludur. 1148 de babası kaptan iken bahriyé emiri olmuştu. Bir müddet Tersâne kethüdalığı yaptıktan sonra 1165'de Mirmîranlık rütbesi ile Kaptanı Derya oldu. Sonra vezirlik rütbesi almış olduğu halde görevinden alınarak İstanköy'de oturmağa mecbur tutuldu. 1169 da tekrar vezirlik rütbesi verilerek Selânik sancağı kendisine verildi. 1171 de Sultan Mustafa'nın tahta çıkışı sırasında İstanbul'a çağırıldı ve Zeynep Sultan ile evlendi. 1172 de Yanya sancağı verilerek Kubbealtı vezirleri sınıfına girmiştir. 1177 de Vidin 1178 de Belgrad muhafızı oldu. Hemen sonra da İstanbul'a çağırıldı. İstanbul'da Sultan sarayında oturduğu sırada Sadrazam olan Muhsinzâde, Rumeli'den gelinceye kadar onun yerine kaymakam oldu. 1179 da Rumeli Valisi oldu. 1180 de Kaptanı Derya olup 1181 de görevden alınıp nişancılık ile sultanın sarayında oturmaya mecbur tutuldu. 1182 de sefer çıkışında Sadrazam kaymakamı yapıldı. Abdülhamid'in tahta çıkışında Kaptanı Derya oldu. Sonra yine görevden alınıp İstanbul dışında bazı görevler verildi. 1202 de yaşlı olduğu ileri sürülerek vezirlik rütbesi alındı ve bütün mallarına el konularak Sakız adasında oturmaya mecbur tutuldu. Sultan Selim, tahta çıkınca tekrar vezir yapılarak Kandiye sancağı kendisine verildi. 1206 da kendisini inciten Yusuf Paşa'nın yerine Sadrazam oldu. Yusuf Paşa'yı da af etti ve kendi isteği üzere Cidde valisi yaptı. 1209 da Sadrazamlıktan ayrıldı. Yukarıda anlatıldığı şekilde yalısında oturmakta iken vefat etti. Her bakımdan sevilen, sayılan ve başarılı bir kimse idi. Fakat son derece ağır hareket edip işlerin çoğunu adamlarına yaptırıp kendisi karşıdan seyrederdi. Bu bakımdan kayıtsızlık ile ayıplanırdı.

RUMELİ'NİN DURUMU

Rumeli karışıklıkları 1182 senesinde yapılan Rusya seferi ile başlamış ve 1200 senesi seferinden sonra da acı sonuçları görülmüştür.

Şöyle ki: Önceleri halkın vezirlere karşı sevgisi fazla olup âyan ve derebeyleri hiçbir taraftan başgösteremezlerdi.

1182 seferinde Binbaşı ve Kudretli adı altında orduda görevlendirilen âyan ve derebeyleri, aslında adlarını ağıza almaya bile cesaret edemedikleri Osmanlı Devleti idareciler ile samimi olmuşlardı. O zamanki durumda vezirlerin içine düştükleri iktidarsızlık ve başarısızlıklarından dolayı ordunun içinde değerleri kalmamıştı. Bu bakımdan bazan vezirleri hiçe sayarak müracaatlarını doğrudan doğruya İstanbul'a yapıyorlardı. Bu sebeple İstanbul'daki hükümet adamları diğer yerlerin işlerine de karışmaya başladılar.

Bu karışma işi zaman zaman öyle bir durum aldı ki, İstanbul'daki kalem kâtiplerinden bir kazada dörtbin akçelik bir tımara sahip olan bir kimse o kazanın bütün işlerine karışır oldu. En alçak tabakadan bazıları, bazı yüksek mevkilere geçerek birer yerin kapı kethüdalığını alıp dışarılardan getirttikleri hediyeler ile varlık sahibi oldular. Bunlar kapı kapı gezip hediyelerini aldıkları kimseleri övdükten başka mübaşir olarak diğer şehirlere giden uşaklarına birer kürk veya birer at verenleri dahi övmekteydiler. Bunların isteklerine karşı gelenler ise zorbalık ve hâinlikle suçlanırlardı.

Böylece âyan ve derebeyler İstanbul'da birer el peyda edip zamanla bu uğurda verdikleri hediyelerin karşılığını kat kat fakir ve yoksullardan çıkartmışlardı. Bu şekilde vezirlerin ve mirmiranın değerleri düşmüş ve İstanbul dışında hükümetin itibarı kırılmış oldu.

1182 seferinde savaş hazırlıklarının yeteri kadar yapılmamasından, ordu teşkilâtının nizamının bozukluğundan ve bazı boşlukların bulunmasından dolayı perişan hale düşülmüştür. Bu durum karşısında birçok ehliyetsiz ve bilgisiz kimselere yüksek rütbeler ve mevkiler verilmiş, devlet idaresi ne idiği belirsiz kimselerin ellerine bırakılmıştır. Vezirlerin bu takımı devlet katında değer kazanmış kimseler olmayıp tavsiye olunan ve az bir para ile bohçalarını alan memurlar idi.

Seferden sonra devlet nazarında küçük düşen devlet adamlarından bazıları vezirlikle İstanbul'dan kovulmağa başlanmış ve vezirlik bir çeşit sürgün ve ceza derecesi durumuna konulmuştu. İstanbul dışında bu şekilde bir vezirler sınıfı meydana geldi ki, bunlar devlet kapısında yetişmiş kimseler oldukları halde İstanbul'dan kovulmuş olduklarından gittikleri yerlerde sözleri geçmezdi.

A'yan ve derebeyleri, bu iki sınıf vezirleri hiçe sayıp değer bakımından onlardan daha üstün durumda olmak için İstanbul'da sözü geçerli

bazı kimselere bolca hediyeler göndermeye ve bazısı da zorbalığa başvurarak yanlarında birer miktar sekban beslemeğe başlamışlardı. Vezirlerin ve mirmiranların değerleri kalmadığından âyan ve derebeyleri zaman zaman birer melik tavrı takınıp birbirleri üzerine sefer edip birbirlerinin memleketlerine el koyarlardı.

Hatta, yukarıda vefatını anlattığımız Kaymakam Abdullah Paşa'nın izni ile Rumeli derebeylerinden meşhur Yılıkoğlu, Silistre â'yanı olmuşken Ruscuk âyanı Terseneklioğlu İsmail Ağa onu istemediğinden üzerine yürümüş ve yerine kendi tarafından birini Silistre âyanı yapmıştır. İşte bu sebeplerden dolayı her biri çok sayıda asker beslemeğe mecbur oldu. Fakat zamanla bu askerlere para veremediklerinden yapacakları yağmalardan yararlanmaları suretiyle Edirne tarafındaki Kırcalı dağlarında, Tuna yalısında Deliorman halkından ve Arnavudlardan bir takım eşkiya almaya mecbur oldular. Bu şekilde her tarafta takım takım haydut ve eşkiya gurupları meydana geldi.

Bunların içinde en önce meşhur olanı Kırcalı dağlarından toplanan takım idi. Bunlar Kırcalı ve Dağlı eşkiyası diye adlandırıldı. Halbuki bunlar çeşitli ırk ve toplumlardan bir araya gelmişlerdi.

Osmanlı Devleti idarecileri ve diğer devlet görevlileri anlatıldığı gibi diğer şehirlerden topladıkları para ve hediyeler ile zenginleşmeye başladılar. Bu durum ilim adamlarına da bulaştı. Onlar da birçok kimselere mevkiler vermeye başladılar. Daha yarı okuyup yazmasını bilmeyenler dahi birçok görevlere tayin olundular. Devletin şanı gibi şeriat dahi berbat olundu. Hak ve hukuk ayaklar altına alındı. Bunun neticesi olarak derebeyi ve âyanlar çok şeye el atmış oldular.

O zamanda kapıcıbaşılık vezirliğe yakın bir rütbe idi. Önemli meseleler için bir yere kapıcıbaşı gönderildiğinde herkes onu sayar ve ondan sakınır idi. Bu sebeple âyan ve derebeyleri İstanbul'da birer adam elde ederek kimisi kapıcıbaşı ve kimisi de büyük em'riahûr rütbeleri almıştı. Bundan dolayı İstanbul'dan diğer şehirlere gönderilen kapıcıbaşıların hiç değerleri kalmamıştı. Derebeyi ve âyanlar her işi istedikleri gibi kesip biçer oldular. Öyle ki, artık Padişahın ferman ve emirlerinin dahi tesiri ve hükmü kalmamıştı.

Kısacası, İstanbul'un diğer şehirlerin işlerine bakmakta meydana gelen kötü hareketleri dolayısı ile devletin iki eli durumunda olan vezirlerin ve hukukçuların sözü geçmez olmuştu. Ortaya birtakım eşkiya gurupları çıktı. Bunların başında bulunanlar da sonraları bu eşkiyayı idare edemez oldular. Bu şekilde Rumeli'de birçok kasaba ve köy perişan edildi.

Nihayet Osmanlı Devleti bu durumdan kurtulmanın çarelerini aramağa mecbur oldu. Onların üzerine asker gönderdi. Halbuki bu asker-

lerin başında bulunanlar da eşkiya takımından idi. Bunlar işi bitirmekten ziyade sonradan kendilerinin başına da bu durum geleceği korkusu ile daha çok azıttılar.

Bu karışıklıkların çoğalmasına bir sebep de devletin acizliği ve tereddüdü idi. Şöyle ki: Devlet, eşkiyalardan birinin yok edilmesi için emir çıkarır ve hemen o eşkiya gurubu üzerine askeri kuvvet gönderirdi. Bu devlet askeri eşkiyaya yenilince hemen af edilirdi. O eşkiya gurubu ise devletin emirlerine uyarak kendi zararına hareket edenlerden intikam almaya kalkardı. Bunun üzerine artık halk dahi eşkiyalara yardım etmeye başlamışlardı. Bu gibi haller de kötü örnek olarak geçmiş ve nice sapık ve bozguncu kimseler eşkiya guruplarına katılmışlardır. Devletin bu işe ne kadar acele bir çare bulması gerekiyorsa tam tersine o kadar geç işe başlanmıştı. Bu sebeple Rumelideki fitne ateşini ve karışıklığı bastırmağa çalıştıkça daha çok arttı ve alınan tedbirler bu fitne ocaklarına sanki birer körük olmuştu.

Daha önce Hakkı Paşa, tam yetki ile Rumeli Valisi tayin olunmuştu. Hakkı Paşa, Edirne ve civarının güvenini oldukça sağlamış iken görevinden alındı. Onun yerine yine İstanbul dışında yetişme savaş ve dövüş düşkünü vezirlerden getirildi. Fakat Vidin sınır kaleleri bu çeşit eşkiyanın yuvası olduğundan öncelikle Pasbanoğlu'nun ortadan kaldırılmasına çalışıldı. Bu iş ise büyük bir mesele idi. Kaptan Paşa başkumandan olarak Vidin üzerine gönderildi. Ancak onun emrindeki askerlerin de çoğu eşkiya takımından olduğundan istenilen sonuca varılamadı. O esnada Mısır seferi çıkmıştı. Artık Vidin meselesi ile uğraşmağa vakit yoktu. Bu sebepten Pasbanoğlu, vezirlik rütbesi ile Vidin'de bırakıldı. Fakat kötü hareketleri bundan sonra daha çok arttı. Dağlı eşkiyası, yüz bularak etrafa saldırmaya devam ettiler. Bundan dolayı daha Mısır meselesi halledilmemişken Rumeli'nin düzeltilmesi mecburiyeti doğdu ve bu sefer Tayyar Paşa, Edirne üzerine gönderilmişti.

Fakat bu teşebbüsler bu meselenin halli için yeterli olmamıştı. Pasbanoğlu üzerine gönderilen Rumeli Valisi Osman Paşa dahi başarılı olamadığından yine devlet kapısında yetişmiş, iş bilir bir kimsenin Rumeli tarafına gönderilmesi kararlaştırıldı. Geçen yılın olaylarında anlatıldığı üzere Hakkı Paşa, Bosna Valiliğine tayin olunmuşken bundan alıkonup Rumeli Valiliğine getirildi. Kendinden önceki Vali Osman Paşa'ya da muhafızlık ünvanı ile Berkofça'da oturmak üzere Silistre eyaleti verilmişti.

Basbanoğlu ise bir gece ansızın Berkofça'ya baskın yaptı. Savunmaya fırsat bulamayan Osman Paşa oradan kaçıp Rahve'ye geldi. Burada birçok vaadlerle etrafta dolaşan başıboş kimseleri yanına toplamağa başladı. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti onun oralarda dolaşmasını uygun görmediğinden görevi başına dönmesi için emir gönderdi. Osman Pa-

şa da, yanındaki sekbanların birikmiş aylıkları verilmedikçe yerinden hareket edemeyeceğini bildirerek özür diledi. Paşanın istediği para devlet hazinesinden verilemeyeceğinden sekbanların derecelerine göre gönülleri alınacak kadar kendilerine para verilmek için ancak dörtyüz kese akça gönderildi. Bundan sonra da artık Rumeli'de kalması uygun görülmeyip Anadolu tarafına gönderilmesi kararlaştırılıp 25 Rebiulevvel'de Diyarbekir eyaletine gönderildi. Kendinden önce burada bulunan Hüseyin Paşa'ya Maraş eyaleti, Ağa Hüseyin Paşaya da Niğbolu kalesi muhafazası şartı ile Silistre eyaleti verildi.

Bu karışıklıklar sebebiyle Belgrad muhafızı Mustafa Paşa'nın askeri Fethülislâm'da bulunup, burada uzun zamandan beri devlet hizmetinden kovulmuş olan Belgrad yamakları da bu karışıklığı fırsat bilip hemen geceleyin Belgrad kalesine hücum edip kaleye girdiler. Kaptan ve Alay beği ile muhafız paşanın divan kâtibini idam edip kendisini hapsettiler. Sonra paşalarından memnun olduklarına fakat sekbanların zulmünden şikâyetçi olduklarına dair bir dilekçe yazarak özel adamları ile İstanbul'a gönderdiler. Her ne kadar bu yamakların cezalandırılması gerekiyorsa da o tarafta dahi bir savaş kapısı açmanın doğru olmayacağı, bunların ileride bir çaresine bakılmak üzere geçici olarak müsamaha olunmalarına ve muhafız paşa ile aralarının düzeltilmesine dair bir mektup yazılarak eski süvari mukabelecisi Şamlı Ragıb efendi, Mazhar Ağa vekili Hasan Ağa ve Ocak mektupçusu, Belgrad'a gönderildi. Rumeli'nin durumunun düzeltilmesi için yine Rumeli Valisi Hakkı Paşa görevlendirildi. Beş sene Rumeli Valiliğinden alınmaması hakkında Padişah tarafından verilen emir İzzet Paşazâde Mehmet Sait bey ile kendisine gönderildi. Rumeli'de bulunan bütün devlet askeri Hakkı Paşa'nın emrine verildi. Ayrıca bu askerlerin bütün işlemlerinin görülmesi yetkisi verildi ve bu emir her tarafa bildirildi. Bu işleri görebilmesi için mevkii de başkumandanlığa çıkarıldı.

Bosna Valisi Vanlı Mehmet Paşa, hastalığa tutulduğundan idareden aciz kalmıştı. Kendisi Gelibolu'da oturmak üzere Cemaziyelevvel ayında görevden alınarak yerine Ağriboz muhafızı Ebu Bekir Paşa, Bosna Valisi oldu. Ağriboz sancağı ile Bender muhafızlığı Vezir Ahmet Paşa'ya verilmek istenmişse de Hakkı Paşa burayı Pehlivanzâde Mehmet Paşa'ya verdi. Yine o esnada Serbestzâde Mehmet Ağa, Edirne bostancıbaşı tayin olunmuşken Hakkı Paşa, Tekirdağlı Osman Ağa'yı bostancıbaşı yaparak Mehmet Ağa'yı Aynaroz tarafına sürgün gönderdi.

Pasbanoğlu'nun saldırılarına bütün gücü ile karşı koyan Eflâk Voyvodası Aleksandr bey hastalanmış olup görevini yerine getiremiyeceğini bildirerek istifa etmişti. Sonra İstanbul'a gelip evinde istirahata çekildi. Birkaç senedenberi Eflâk'da bulunan azınlıklar, Pasbanoğlu'nun saldırılarından dolayı çok zarara uğramışlardı. Daha önce birkaç defa, Eflâk

Voyvodası olan Mihal bey, bu azınlıkları sıkıntıya düşürmemek ve onlardan resmî görevlilerin masrafları dışında hiç bir şekilde para almamak üzere Eflâk Voyvodası tayin olunarak deniz yolu ile Varna'ya ve oradan Bükreş tarafına gönderildi.

Hakkı Paşa, başkumandanlık rütbesi ve tam yetki ile Rumeli'nin durumunun düzeltilmesine başladıktan sonra daha önce herkes kendisinden şikâyetçi iken şimdi memnun olmaya başlamışlardı. Bir müddettenberi İstanbul dışındaki yerlerin küçük ve büyük bütün işlerin İstanbul'dan idare olunmasına alışılmış iken birdenbire bu tutumun değişmesi ve her işin kendi tarafından halledilmesi gerek İstanbul'da gerekse diğer yerlerde çok kimsenin menfaatine dokunmuş oldu. Bu bakımdan böyle bir nizamı isteyenler çok idi. Hakkı Paşa ise, işe o kadar çabuk ve şiddetle başladı ki, onun için zaman ve durum diye bir şey yoktu.

Bununla beraber, yukarıda anlatıldığı gibi Diyarbekir eyaleti Gürcü Osman Paşa'ya verildi ise de Osman Paşa, devletten emin olmadığından Anadolu tarafına geçmek istememiş ve etrafına birçok serseri toplayarak Tuna boylarında serkeşliğe başladı. Hakkı Paşa, onun Edirne'ye de gelir korkusu ile kendisini korumak için sekban toplamağa başlamıştı ki, bu hareketi ile sahip olduğu rütbe ve mevkiine leke düşürtmüştü. Böylece, beş sene görevinden alınmaması gerekirken beş altı ay içinde görevden alındı. Yerine de daha önce kendisinin kethüdası olan Filibe âyanı Ömer Ağa, 24 Şevval'de vezirlik rütbesi ile Rumeli Valiliğine getirildi.

Ömer Paşa (Ağa), önce Belgrad Muhafızı olarak Rumeli'ye gönderildi. Hakkı Paşa ise gerçek durumu öğrenmiş ve Ömer Paşa'yı Edirne'ye sokmamak için tedbir almıştı. Ömer Paşa, Tekirdağı'na geldiğinde, Hakkı Paşa'nın vezirlik rütbesinin kaldırılması, mallarına el konması ve kendisinin Sakız adasına sürülmesine dair emri, Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu olup Edirne'de Hakkı Paşa'nın yanında bulunan mirmiran Muhtar Paşa'ya gizlice gönderdi. Muhtar Paşa, Padişahın emrini Hakkı Paşa'ya göstererek derhal onu görevinden alıp Sakız adasına göndermişti. Fakat, Edirne'de bulunan Arnavut askeri alacaklı oldukları aylıklarını isteyip Hakkı Paşa'nın mallarını yağma etmeğe başladılar. Muhtar Paşa malların birazını kurtarmaya çalıştığı esnada Ömer Paşa Edirne'ye gelmiş ve ortalığı bastırmaya çalışmıştır. Ancak Arnavudlar yine paralarını istemeye başladılar. Bunun üzerine Edirne halkı Arnavudların üzerine yürüdüler. Arnavudlar şehrin birkaç semtine gizlenip etrafı yakmağa başladılar. Çaresiz kalan Ömer Paşa onlara alacaklarına karşılık bir miktar para ve eşya verdi. Arnavudlar bunları aldıktan sonra Ömer Paşa'nın oğlunu da rehin alıp şehrin dışına çıktılar. Bu acı olayın haberi Zilkade ayının ortalarında İstanbul'a geldi.

Yukarıda anlatıldığı üzere, özel bir görevle Belgrad'a gönderilen Ragıb efendi ile Ocak mübaşiri, Belgrad'a vardıklarında yamakları tatlılıkla yola getirmişlerdi. Sonra da Ragıp efendi ve Ocak mübaşiri İstanbul'a döndüler.

Bundan böyle Mustafa Paşa'nın artık Belgrad'da kalması uygun olmayacağından İsmail Muhafızlığına gönderilerek, İsmail'de bulunan Mehmet Paşa Silistre eyaleti ile Niğbolu ve Vidin sancakları muhafızlığına, Niğbolu'da bulunan vezir Hasan Paşa da Belgrad muhafızlığına gönderildi.

İşte bu esnada Ocak Turnacılarından Belgrad Ağası olan Halil Ağa, Belgrad yamaklarını kışkırtıp, Belgrad Kadısı Numan Paşazâde Sadullah efendiyi de ihtilalciler gurubuna sokarak Mustafa Paşa'yı idam ettirdi. Bütün mallarını da aralarında paylaştılar.

Belgrad yamaklarının bu hareketleri devlet idarecilerini çok üzmüştü. Bunların cezalandırılması için bir yol aranıyordu. Ancak Vidin tarafı Pasbanoğlu'nun elinde bulunuyordu. Diğer taraftan da dağlı eşkiyası takım takım dolaşmakta idi. Belgrad eşkiyasının yok edilmesi güçtü. Fakat erzak yollarını kesip sıkıştırılmaları ve Vidin eşkiyası ile birleşmemeleri için Bosna Valisi Vezir Bekir Paşa, Niş tarafına tayin edildi. Diğer yollar ve geçitler kesildi. Ayrıca bunlara yardım edilmemesi için Avusturya devletine de durum bildirildi.

Bu tedbir üzerine eşkiya gurubu, Mustafa Paşa'ya yapılan hareketin kendileri tarafından yapılmadığını, bunları yapanların birtakım kendini bilmez ve söz dinlemez delikanlılar olduğunu, bunları derhal yakalayıp cezalarını vereceklerini, hattâ kaçanları dahi Belgrad'a geldikleri an yakalayacaklarını bildirip Kaptan Paşa'dan kendilerinin hükümet tarafından af ettirilmelerini rica ettiler. Bunun üzerine, bundan sonra devletin hazinesinin gelirlerine zarar getirmemeleri, Vidin tarafına erzak vermemeleri, yeni muhafız Hasan Paşa'nın emrine itaat ile her hususta devletin isteğine göre hareket etmeleri şartı ile af olundular. Daha önce İsparta mütesellimi olan Kapıcıbaşı Hüseyin Ağa da Belgrad muhassılı tayin olunarak oraya gönderildi.

Gerek Halil Ağa'nın ve gerekse Sadullah efendinin cezalandırılması şarttı. Güyâ yamaklarını hareketlerine karşı Sadullah efendinin karşı koymağa çalıştığı ileri sürülerek kendisine mükâfat olarak Üsküdar mevleviyeti verilmesi kararlaştırıldı ve hemen görevine başlaması için İstanbul'a çağırıldı. Sadullah efendi, daha önceki düzgün hareketlerini düşünerek bu hususta her ne kadar şüpheye düşmüşse de hemen İstanbul'a geldi. Gelir gelmez de Şeyhülislâm'ın kararı ile derhal Rodos adasına sür-

gün edildi. Yolda giderken de idam edildi. İki sene sonra da Halil Ağa, Edirne'de idam olundu.

Rumeli'de taraf taraf görülen ayaklanmaların bastırılmasına çalışıldıkça daha çok arttığı görülmekteydi. Gerek eşkiyanın içinde ve gerek onlara karşı görevlendirilen sekbanlar arasında bulunarak Rumeli'nin her tarafına yayılmış olan aylıklı Arnavud askerinin çoğu Tepedelenli Ali Paşa'ya mensup olan Toska halkı idi. Onların Rumeli'den çıkartılarak memleketlerine gitmelerini Ali Paşa sağlayabilirdi. Edirne'de meydana gelen korkunç olay üzerine Rumeli eyaleti ile birlikte başkumandanlık Ali Paşa'ya verildi. Ancak Ali Paşa, beri taraflarda yapacağı işlerde Kigalık tarafından endişe etmekteydi. Bu bakımdan İşkodra mutasarrıfı vezir İbrahim Paşa ile aralarını düzeltmek üzere Divanı Hümayun hocalarından Eğinli Mustafa efendi o tarafa gönderildi. Dağlı eşkiyası ise Tepedelenli Ali Paşa'nın kendilerine karşı görevlendirildiğinden korkuya kapıldılar. Bundan sonra kendilerine gösterilecek yerlerde uslu uslu oturacaklarına dair söz verip kendilerinden üçyüz kişiyi de devlete rehin olarak Ali Paşa'ya teslim ettiler. Ali Paşa da durumu Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Sonra Rumeli'de bulunan sözü geçerli kimseleri bir yerde toplayarak eşkiyanın arasına karışmış olan yerlileri ayırıp yabancıları kovmak üzere Ali Paşa'ya emir gönderildi. Yalnız bu emrin yerine getirilmesini kontrol için Çavuşbaşı Osman efendi de toplantı yerine gönderilmişti.

DENİZ VE KARA KUVVETLERİNE DAİR BAZI BİLGİLER

Bu sırada Osmanlı Devleti tersânesinde ince donanmadan başka üç anbarlı, kalyon, fırkateyn ve korvet olmak üzere altmış bir parça savaş gemisi vardı. O zamana göre bu iyi bir kuvvet idi. Ne var ki bunları idare edebilecek yeteri kadar bilgili subay ve yetiştirilmiş deniz askeri yoktu. Fakat, oldukça işe yarar deniz askerinin yetiştirilmesine çalışılıyordu.

Diğer tarafta Osmanlı Devleti'nin kara askerleri ise bir takım âsi ve eşkiyadan ibaret idi. Bunlar, birbirlerinin üzerine gönderilmekle boş yere kırdırılıyordu. Her ne kadar Levend çiftliğinde ve Üsküdar'da bilgili Nizamı Cedid askeri yetiştiriliyorsa da bunlar henüz yeterli derecede değil idi. Ama bu askerin çoğaltılmasından başka Osmanlı Devleti için çıkar yol yoktu. Bunun için de bu hususlaki çalışmalar hızlandırılmıştı.

1217 YILI OLAYLARI

Gerek Levend Çitfliğinde ve gerek Üsküdar kışlarında sadece piyade askeri yetiştirilmekte olup fazla masraf isteyen süvari askerinin yetiştirilmesi daha sonraya bırakılmıştı. Şimdi ise buna çok ihtiyaç hissedildiğinden hükümet yetkilileri yaptıkları görüşmeler sonunda Eşkinci ocağının Nizamı Cedid ocağına katılarak yeni bir masraf kapısı açmadan süvari askeri yetiştirme kararı aldılar. Önce Bolu sancağı Levend Çiftliğine, Bursa sancağı da Üsküdar kışlasına bağlandı. Gerekli teşvikler yapılarak genellikle Anadolu ve Karaman eyaletlerindeki livalarda bulunan askerler Nizamı Cedid ocağına kaydedildi. Bu iki eyaletin bütün gelir sahipleri bölük bölük Levend Çiftliği ve Üsküdar kışlasına gelerek süvari yetiştirilmesine de başlandı. Bunların diğer nizamlarının yürütülmesi için Reşid efendi görevlendirildi.

Mısır Valisi Hüsrev Paşa, Said içinde isyan üzere olan Mısır emirleri üzerine çok sayıda asker göndermiş ise de bu defa Erment'de yapılan savaşta Kölemenler galip gelmişti. Bunun üzerine çöl arapları da emirlerle birleşerek yolları kesmişlerdi. Bu sebeple Mısır'ın anbarı sayılan Said'den erzak gelmez olmuş ve Mısır'da pahalılık başlamıştı.

Hüsrev Paşa'nın emrindeki asker Kölemenlerden daha fazla idiyse de düzenli olmadığından Kölemenlerin üstünlüğü günden güne artmaktaydı. Hüsrev Paşa, başı bozuk askerle bir iş görülemeyeceğini bildiğinden, devletin arzusuna uygun olarak Mısır'da bazı yabancılardan biraz da siyah kölelerden karışık olarak Nizamı Cedid askeri tertibleyip onların yetiştirilmesine başlamıştı. Bunun için de bir kışla yapılmaya başlanıp tamamlanması için her türlü gayret gösteriliyordu.

Cemaziyelahir ayında Kölemenlerin üstünlüğü çok arttığından üzerlerine Mısır'dan yeni bir fırka asker gönderildi. Bu fırkanın kumandanı Serçeşme Mehmet Ali idi. Bu sonradan miras yolu ile Mısır Valisi olmuş olan meşhur Mehmet Ali Paşa'dır.

Mehmet Ali aslen Kavalalıdır. Kavala kazası âyanı Hüseyin Ağa'nın yeğeni ve Derbend Ağası İbrahim Paşa'nın oğludur. Rumeli tarafından Mısır'a çok sayıda başıbozuk askeri gönderildiği sırada Hüseyin Ağa'nın oğlu Halil Ağa da onların kumandanı olarak gönderilmişti. Halil Ağa, Mısır'ın havası kendisine yaramadığı için Kavala'ya dönmüş ve yerine Mehmed Ali kumandan olarak kalmıştı. Mehmed Ali, kısa zamanda kendisini göstermiş yararlı hizmetlerinden dolayı diğer kumandanlardan daha üstün duruma geçmişti.

Mısır emirlerinin isyan hareketlerinin elden geldiği kadar bastırılmasına çalışıldı ise de Kölemenlerin birlikleri gayet hafif yüklü olduklarından Fiyum ve Buhayra taraflarını yağma edip Cize'ye kadar gelmişler ve buranın halkından vergi almaya başlamışlardı. Demenhur'da yapılan çarpışmada da bir takım başıbozuk askeri perişan ettiler. Sonunda Hüsrev Paşa, Cize'de siperler yaptırmaya mecbur oldu. Diğer taraftan da Nizamı Cedid kışlasının tamamlanmasına çalışılıyordu. Hüsrev Paşa, bu 1217 senesinde hem Kölemenler ile devamlı savaşmış hem de Nizamı Cedid işine hız vermişti.

RUMELİ OLAYLARI

Daha önce anlatmıştık ki, Gürcü Osman Paşa, Anadolu tarafına geçmek istememiş, emrindeki Arnavud askerleri aylıklarını almadıkça kendisini bırakmayacaklarını söyleyerek özür dilemişti. Fakat istediği paranın hazineden verilmesi güç idi. Zaten verilse bile onun yine Rumeli'den başka bir tarafa gitmek istemediği tutumundan anlaşılmıştı. Rumelinin bu karışık durumunun düzeltilmesi Osmanlı Devleti'nin en önemli bir meselesi olmuştu. Bu bakımdan Osman Paşa'nın bu şekilde orada bulunması uygun görülmemişti. Bosna Valisi Ebu Bekir Paşa'ya Tırhala sancağı verilip, Osman Paşa'ya da Bosna eyaleti verildi. Aynı zamanda başındaki Arnavud askerini dağıtmak için de kendisine hayli para gönderilerek söz dinler adamları ile hemen Bosna'ya gitmesi emredildi. Osman Paşa görünüşte emre uyarak Bosna'ya gitmek üzere yola çıkmış ise de Bosna gibi küçük bir yere girmekten korkmuş ve ağır ağır yol alarak güç hal ile Filibe'ye varmıştı. Bosna halkı da, acele olarak bir dilekçe yazıp, Osman Paşa'yı şehre sokmayacaklarını bildirmişti. Bunun üzerine Osman Paşa, Bosna'ya gitmekten vazgeçmiş, Filibe'den Edirne'ye doğru yola çıkmıştı. Bunu haber alan hükümet, derhal Dergâhı Âli Kapıcıbaşılarından Said Ağa'yı o tarafa gönderdi. Said Ağa, Osman Paşa ile yaptığı konuşmada onun tutumunu beğenmemiş, bir bahane ile yanından kaçıp İstanbul'a gelmiş ve durumu bildirmişti. Bunun üzerine Osman Paşa'ya ikinci defa emir gönderilmiş ve hareketlerinin maksadı sorulmuştu. Osman Paşa yine Arnavudların aylıklarını almadıkça kendisini bırakmayacaklarını söylemesi üzerine kötü niyeti tamamen anlaşılmış oldu. Bâb-ı Âli'de ve Padişahın huzurunda yapılan görüşmelerden sonra Osman Paşa'nın tuğ ve sancağının alınmasına, vezirlik rütbesinin kaldırılmasına ve bunlara karşı geldiği takdirde zor kullanılmasına karar verildi. Bu karara göre çıkarılan Padişahın emri Osman Paşa'ya gönderildi. Osman Paşa cevap olarak, emre itaatini belirttikten sonra, yanındaki eşkiyanın kendisi nereye giderse gitsin yanında geleceklerine dair söz birliği ettiklerini, aylıklarını isteyip almak için kendisini zorla İstanbul'a doğru götürmek istediklerini ve kendisinin onların elinde bir esir gibi bulunduğunu bil-

dirdi. Osman Paşa'nın bu cevabı üzerine devlet yöneticileri hayrette kaldılar. Derhal Osman Paşa'nın ve yanında bulunanların öldürülmeleri için her tarafa yazılar gönderildi. Edirne'de bulunan Tepedelenlizâde Muhtar Paşa da Bergos'a tayin edildi. Her ne kadar Osman Paşa fırkası isyan hareketinde bulunmuşlar ise de dağlı eşkiyasının bunlara da güveni olmadığından aralarında anlaşma yapılamazdı. Fakat bu karışıklıkta dağlı eşkiyası fırsat bularak Tekirdağı tarafından şaşkınlık verebilirlerdi. Bu bakımdan İznik mutasarrıfı Vezir Osman Paşa o tarafın askeri ile Çorlu tarafına geçirildi. Levend çiftliğinde ve Üsküdar kışlasında yetişen askerler de Silivri tarafına çıkarıldı. Sonra, eşkiyanın Vize ve Saray taraflarına dağıldığı, Osman Paşa'nın da Pınarhisar'ında bulunduğu öğrenilince derhal Padişah huzurunda yapılan bir toplantıda bunların üzerine gönderilecek kuvvetin başına Kaptan Paşa'nın getirilmesine karar verildi. Etraftan toplanan askerden başka beş orta Yeniçeri, yeteri kadar topçu, arabacı ve humbaracı da emrine verildi. Osman Paşa'nın dah önce Kaptan Paşa'ya gönderdiği yazıya cevap olmak ve gerçekde bu vesile ile biraz vakit kazanılmak üzere, Kaptan Paşa, bu tutumunun kötü sonucunu bildirip etrafındaki eşkiyayı dağıtması ve Padişahın emrini yerine getirmesi halinde kendisine bir yer verilerek vezirlik rütbesinin de bırakılmasına dair bir yazı yazmıştı. Kaptan Paşa'nın bu yazısına cevap olarak Osman Paşa da yine, padişahın emrine uymak istediği fakat bunun elinde olmadığını, yanındaki Arnavutların aylıklarını almadıkça kendisini bırakmıyacaklarını bildirdi.

Bunun üzerine devlet yetkilileri toplandılar. Bu işin halli için iki husus üzerinde durdular. Bunlardan biri, Arnavudlara bir miktar para vererek razı edilmeleri ve Osman Paşanın da suçu af edilerek isteği olan Silistre valiliğine tayin edilmesi. Diğer husus da mevcud kuvvet ile üzerine gidilip hak ettikleri cezalarını vererek devletin şan ve şerefinin korunmasını sağlamaktı. Yapılan tartışmalar sonunda ikinci hususun tatbikine cesaret olunamadı. Birinci hususun yerine getirilmesine karar verildi. Bahşiş adı altında Arnavutlara üç bin kese akçe ve Osman Paşa'ya da Silistre eyâleti verilerek vezirlik rütbesi de bırakıldı. Böylece mesele halledilmiş oldu. Fakat bu hareketle devletin şerefi ayaklar altına alınmış ve diğer eşkiyalara da kötü bir örnek olunmuş idi.

Böyle olduğu halde Osman Paşa, devlete karşı yine güven duymamıştı. Etrafındaki Arnavutlar da dağıldıkları takdirde birer birer cezalandırılmak korkusu ile onun yanından ayrılmak istemiyorlardı. Bu şekilde bir müddet İslimye taraflarında kol gezdiler. Nihayet, vezirlik rütbesi ile Ağriboz sancağına tayin olunan ve bu esnada Edirne civarında bulunan Palaslı Mehmed Paşa, Osman Paşa'ya üç bin asker gönderdi. Ayrıca kendisine garanti vererek bu asker ile başındaki Arnavutları yola getirtmesini istemişti. Arnavudlar güçlükle razı edilmiş ve yollarda

kendilerine lâzım olacak yiyecek ve yemleri de verilerek memleketlerine gönderilmişti. Bunun üzerine Gürcü Osman Paşa da görevine gitmek üzere yola çıkmıştı. Fakat tam bir rahatlık içinde olmadığından yine de şehre kuvvetli bir şekilde girmek istedi. Halbuki Ruscuk halkı bu şekilde şehre girmesini istemiyordu. Onun da diğer vezirler gibi normal bir şekilde şehre girmesi için kendisine ricada bulundular. Durumun yine karışmaması için birkaç ay sonra Osman Paşa Anadolu eyâletine tayin olunup Silistre eyâletine de vezir Yusuf Paşa getirilerek mesele halledilmiş oldu.

Osmanlı Devleti, Gürcü Osman Paşa meselesi ile meşgul iken dağlı eşkiyası üzerine gönderilen Rumeli Valisi Tepedelenli Ali Paşa üç aydanberi yerinden kımıldamamış ve eşkiyanın şımarmasına sebep olmuştu. Bunu fırsat bilen Pasbanoğlu takımı kuvvet bularak Tuna yalısındaki dağlı eşkiyasının bir fırkası Eflâk tarafını yağma etmeğe başlamışlardı. Buraları korumakla görevli olan Aydın Paşa ile İbrail nâzırı eşkiyalara karşı çıkarak birkaç yüzünü öldürüp ortalığı yatıştırmışlardı. Ancak Eflâk voyvodası Mihal bey şehri korumak için daha önce rumlardan toplamış olduğu iki bin asker ile Bükreş önlerinde bulunduğu sırada eşkiyanın Eflâk'a girdiği haberi gelince bu rum askerleri de Bükreş'i yağma edip ateşe vermişlerdi. Bunun üzerine Mihal bey de Bükreş'ten ayrılıp Avusturya tarafına kaçmıştı. Diğer taraftan Bükreş'in zenginleri de yerlerini bırakıp gitmişlerdi. Hasan Paşa ile Terseneklioğlu Ali, Eflâk tarafına giderek eşkiyayı kovup durumu düzeltmişlerdi. Osmanlı hükümeti vaziyeti öğrenir öğrenmez bu ayaklanmanın bastırılması için acele olarak Deli Kostantin beyin Eflâk beyliğine getirilmesi kararlaştırılmış ise de askerlerin birikmiş olan aylıklarını ödeyemiyeceği sebebiyle Buğdan voyvodası tarafından yüzbin kuruş yardım yapılması düşünüldü. Fakat borçların çoğalmasından dolayı Buğdan voyvodalığının bu yardımı yapamıyacağı belirtildi. Ancak, işler yoluna girinceye kadar Eflâk voyvodalığının Buğdan voyvodalığı ile birleştirilmesine karar verildi. Bunun üzerine her taraftan eşkiya üzerine yüründü. Eşkiya, karşı tarafta tutunamayıp beri tarafa geçmeye mecbur oldu. Böylelikle fitne bastırılmıştı. Mihal bey de İstanbul'a getirildi. Rumeli valisi Tepedelenli Ali Paşa, oğlu Muhtar Paşa'nın Tırhala sancağına tayin edilmesini istedi. Bu isteğin yerine getirilmesi uygun görülüp Rebiulevvel ayının ortalarında Muhtar Paşa, Tırhala sancağına tayin olundu ise de o sırada Sadrazam, İstanbul'a gelmekte olduğundan Kaymakam Paşa bu tayini Sadrazam'ın gelmesinden sonraya bıraktırdı. Çünkü Ali Paşa başkumandanlık ile Rumeli Valisi olduğundan beri hayli vakit geçmiş olmasına rağmen yerinden hareket etmeyip işleri uzaktan idare etmekte ve Yanya'dan ayrılmamakta idi. Ayrıca oğlunu da yakınına getirterek yerinde kökleşmek ister gibi şüphe çekici bir tutum göstermekte idi. Kaymakam Paşa'nın

bu işi geciktirmesi sebepsiz değildi. Fakat Kaptan Paşa özel olarak bu iş için Bâb'ı Âli'ye gelmiş ve bu geciktirmenin sebebini sormuştu. Kaymakam Paşa Sadrazam'ın gelişini beklemeyi sebep olarak göstermişti. Bu durum üzerine aralarında münakaşa çıktı. Kaptan Paşa daha üstün çıkıp derhal tayin emrini yazdırtıp sonra Tersane'ye gitti.

BAZI İSTANBUL OLAYLARI

Yabancı devlet azınlıklarının ithalât ve ihrâcatta verecekleri gümrük vergisi anlaşmalarda belirtilmişti. Fakat iç ticarette Osmanlı Devleti tebası ile eşit olmak üzere vergi vermeleri gerekirken yabancılar bundan dahi dış ticaret gibi yalnız anlaşmalarda belirtilmiş olan gümrük vergisini vermekteydiler. Daha önce yabancıların Türkiye'de yaptıkları iç ticaret çok az olduğundan buna önem verilmezdi. Fakat bu sırada yabancı tebalıların yaptıkları iç ticaret artmıştı. Osmanlı tebasında olanların iç ticarette onlardan fazla vergi vermeleri bir eşitsizliği doğurmaktaydı. Bu ise Osmanlı tebasında olanların ticaretine engel olmaktaydı. Bundan böyle yabancı tebasında olanların Türkiye'de yapacakları iç ticarette Osmanlı tabasında olanların verdikleri vergiler kadar vergi vermeleri için 1217 senesi Zilkâde ayında bir karar alındı ve bu karar bütün elçiliklere bildirildi.

Rebiulahir'in üçüncü günü Sadrazam, Haydarpaşa sahasına geldi. Kendisini Şeyhülislâm, Kaptan Paşa, Kaymakam ve diğer yüksek rütbeli kimseler karşıladı. Sadrazam, aynı gün Padişah ile görüştükten sonra makamına gidip görevine başladı.

Rebiulahir ayının altıncı günü, Sadrazamlık kethûdası Moralı Osman efendi ve Çavuşbaşı Arif efendi görevlerinden alındılar. Hububat nazırı Ahmet Atıf efendi Sadrazamlık kethüdası ve eski kethüdalardan Sadullah efendi Çavuşbaşı, Şehiremini Seyyid Mehmet efendi Hububat nazırı, Derviş efendizâde Mustafa bey şehir emini, Refik Mustafa efendi Sadrazamlık mektubçusu ve Hamit efendi de tezkereci oldular. Kaymakam Mustafa Paşa da Rebiulahir'in sonlarında esas görevli olduğu Mora'ya gitti.

Tersâne tarafındaki erzak anbarlarının bazısının yeni yapılan büyük havuzun bulunduğu sahaya alınması gerektiğinden Atıf efendinin idaresi altında Üsküdar tarafında dört yüz yirmi bin kile erzak alabilecek bir anbar yapılmasına başlanmıştı ki bu anbarın yapımı da bu sırada bitmişti.

Sadrazam, Pasbânoğlu Osman Paşayı af ettirip vezirlik rütbesini yeniden verdirmiş ve kendisine nasihat yollu tembihlerde bulunarak Rebiulahir ayında bir emirnâme göndermiştir.

Yukarıda anlattığımız gibi, Mihal bey, Bükreş'ten kaçtıktan sonra Eflâk halkı telâş ve korkuya kapılmıştı. Osmanlı hükümeti bunun sebebini Rusya'ya sormuştu. Rusya bu hususta cevap olarak itirazda bulunmuştu. Bir zamanlar Eflâk ve Boğdan beylerinin sebepsiz olarak değiştirildiğini ileri sürerek şikâyette bulunurken şimdi yine aynı şeyi söyleyip Eflâk ve Boğdan beylerinin hayat boyunca veya yedi senede bir tayin olunmaları için ısrarda bulunmaktaydı. Osmanlı hükümeti bu konuda yaptığı uzun tartışmalardan sonra Eflâk ve Boğdan'ın eski haklarının yine tanınması, yedi yıl geçmedikçe beğlerin değiştirilmemesi, bu müddet içinde suçları görülüp görevlerinden alınmaları gerekirse Rusya ile görüşüp iki devletin kararı ile görevden alınmaları gibi kararlar alındı. Pasbanoğlu'nun af edilmesi ile Eflâk rahata kavuşmuştu. Daha önce Boğdan voyvodası olup iyi idare şekli gösteren İpsilanti Aleksandır'ın oğlu Kostantin bey de Cemaziyelevvel'in ikinci günü Eflâk voyvodası tayin edildi.

Diğer taraftan Kostantin beyzâde Aleksandır Muruzi de Boğdan beyi olarak tayin edildi.

Daha önce belirttiğimiz gibi Paris'e gönderilen Amedci gâlip efendi, Paris'e gelip Fransa Dışişleri Bakanı Taliran ile görüşmelere başlamıştı. Bu görüşmeler çeşitli güçlüklere rağmen sona bağlanmış ve her iki taraf da 24 Safer'de yapılan anlaşmayı imzalamıştı ki bu sevindirici haber de bu esnada gelmişti.

Bu anlaşmada eski anlaşmanın şartları aynen kabul edilmiştir. Bunlardan başka Karadeniz'de Fransız tüccar gemilerinin serbestçe gidip gelmelerine de izin verilmiştir. Fransızlara verilen bu izin aynı zamanda İngiltere ticaret gemilerine de verilmiştir.

Galip efendinin bu başarısından dolayı kendisine Padişah tarafından beş kise faizli bir senet verilmişti.

Fransa ile anlaşma yapılmazdan önce Yedikule'de tutuklu olan Fransa elçisi Mösyö Rofen anlaşmadan sonra, Fransa'nın tayin ettiği İstanbul elçisi Mösyö Boron İstanbul'a gelinceye kadar eskisi gibi elçilik görevine devam etmiştir.

Muharrem ayında, Mısır tarafında bulunan İngiliz askerleri Cize'den hareket edip Kusayr ve Süveyş yolu ile Hindistan tarafına döndüler. Böylece Osmanlı Devleti önemli dış meselelerden kurtulmuştu. Fakat İngilizlerin henüz İskenderiye'yi terketmemeleri endişe verici bir durumdu. Bu sebeple İskenderiye'de bulunan Osmanlı Devleti görevlileri ile aralarında kavgalar eksik olmuyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti, Mısır emirlerine başka yerlerde görev vereceğine dair söz vermişti. Ama emirler de eskisi gibi Mısır'da kalmakta ısrar ediyorlardı. İngilizlerin de onları korumaları istenilen düzeni mümkün kılmıyordu.

Bu durum üzerine İngilizlerin İskenderiye'den ayrılmaları için Divanı Hümâyûn hocalarından Sıdkı efendi özel olarak Londra'ya gönderildi. Bu sırada İngiltere, anlaşma gereğince Malta'dan ayrılmak istemiyordu. İngiliz ve Fransız milletleri arasında bir soğukluk vardı. İki taraf da gazetelerinde birbirine karşı atışmaktaydı. Hatta Bonapart, İngiliz gazetelerinin Fransa'ya girmesini yasaklamıştı. Her iki devlet arasında düşmanlık görülüp genel barışın bozulması gibi durumlar işitilmekte idi.

Daha önce Vehran sahilinde kazaya uğrayan bir Fransız gemisinden kurtulan elli kadar Fransız, Cezayirli araplar elinde esir bulunmaktaydı. Bunlar halen serbest bırakılmadığından ve diğer bazı hususlardan dolayı Fransa ile Cezayir arasında anlaşmazlık olmuştu. Söylendiğine göre İngiltere, Cezayir'i teşvik ederek Fransa'ya karşı red cevabı verdirmekteydi. Fransa Dışişleri Bakanı Taliran, Amedci Gâlip efendiey bir yazı vermiş ve Gâlip efendi de bunu İstanbul'a göndermişti. Bu yazı üzerine İstanbul'daki Fransa elçisi ile görüşme yapılmış ve Garp Ocakları tarafına bakan Kaptan Paşa tarafından Cezayir'e bir memur gönderilmesine karar verilmiştir. Tam bu sırada Cezayir ile Fransa arasında bir anlaşma yapıldığı ve durumun düzeldiği haberi alındı.

Bu arada serdarlar kâtibi Mehmet Sadık efendi Surre emini tayin olundu ise de kendisi bunu kabul etmediğinden yerine Sadrazam'ın kapıcılar kethüdası olan Sıbgatullah efendi Surre emini tayin olundu.

Mısır defterdarı Mehmet Şerif efendi, Mısır Valisi Hüsrev Paşa'nın idaresinden hoşnud değildi. Bu sebeple de görevinden istifa etmişti. Onun yerine Rebiulevvel ayında o tarafın durumunu iyi bilen eski defterdar Mehmet Recâi efendi tayin olundu. Fakat Mısır halkı, Şerif efendiden çok memnun olduklarından onun ayrıldığını haber alır almaz herkes çok üzülmüştü. Ayrıca Mısır defterdarına yardımcı olmak üzere de Ramiz Abdullah efendi tayin olundu. Abdullah efendi, bilgili bir kimse idi. Önce Divanı Hümayun hocalığına getirilmişti. Sonra söz konusu göreve alındı, kendisine Kölemenler hakkında bilgi verildi. Abdullah efendi ilk olarak İskenderiye'ye çıktı. Burada İngiliz Amirali ile görüşüp durumu İstanbul'a bildirdi. Sonra Mısır'a gitti.

Diyarbekir'in içinde ve dışında birtakım karışıklıklar çıkmağa başlamıştı. Zühdi İsmail Paşa durumu düzeltmekten aciz olduğundan Cemaziyelevvel ayında görevinden alınarak Sivas Valisi tayin olundu. Yerine de Sivas Valisi Mustafa Paşa getirildi. Burada İngiliz Amirali ile görüşüp durumu Ebu Merak Mehmet Paşa'ya verildi.

Çünkü geçen yılki olaylarda anlatmıştık ki, Cezar Paşa tarafından Yafa üzerine gönderilen ordu Yafa sahrasına vardığında Mehmet Paşa'nın ordusu ile karşılaştı. Burada Mehmet Paşa'nın askeri Cezar Paşa tarafına döndüğünden Mehmet Paşa Yafa kalesine girip saklandı ve du-

rumu Osmanlı hükümetine bildirdi. Bu esnada hac işleri de kendisine verilmişti. Halbuki Mehmet Paşa'ya yardım yapılıp Cezar'ın elinden kurtarılmış olsa dahi zaman geçeceğinden hac işleri de gecikecekti. Bu sebeple yine eskisi gibi hac işleri ile Şam eyâleti Azmzâde vezir Abdullah Paşa'ya verildi. Onun idaresinde olan Karaman eyâleti de eski mutasarrıf vezir Alaaddin Paşa'ya verildi. Ayrıca Cezar Paşa'ya da Yafa'yı kuşatmaktan vazgeçmesi için emir gönderildi. Ancak Cezar, bunu dinlemedi. Karadan ve denizden Yafa'yı sıkıştırdı. Mehmet Paşa, üzüntülü bir durumda iken o sırada yakında bulunan Osmanlı Donanması kumandanı top eseslerini duyunca Yafa'ya geldi. Durumu öğrendikten sonra Cezar'ın kayıklarını oradan kovdu ve deniz tarafından Yafa'yı emniyete aldı. Diğer taraftan İstanbul'dan altı yüz Arnavud askeri gönderilmişti. Bu askerler Yafa'ya gelince Mehmet Paşa daha kuvvet bulup savunmaya geçti. Fakat o esnada hac işleri görevi üzerinden alınmasiyle sözü geçerliliğinin azalacağı düşüncesi ile bir ay önce vefat etmiş olan Diyarbekir Valisi Mustafa Paşa'nın görevi Ebu Merak Mehmet Paşa'ya, Kudüs mutasarrıflığı Dimyat muhafızı ve İçel mutasarrıfı olan Mîrmîran Ahmet Paşa'ya verilmişti. Tam bu sırada Zühdü Paşa da vefat edince Sivas eyâleti Alaaddin Paşa'ya, Karaman eyâleti de İznikmid mutasarrıfı Mîrmîran Tâmir Paşa'ya verildi.

Vefat etmiş olan Zühdü Paşa, birinci mîriahür iken kendi isteği üzerine vezirlik rütbesi ile Diyarbekir valiliğine getirilmişti. Ancak Diyarbekir'in havası kendisine yaramadığından bu görevini iyice yerine getirememiş ve bu sebeple Sivas valiliğine tayin olunmuştu. Daha Sivas valiliği haberi kendisine varmadan Cemaziyelevvel ayının ortalarında vefat etmişti. Okuma yazma bilmediği halde akıllı ve güzel konuşan bir kimse idi. Hatta birinci mîriahür iken Kapıcılar kethüdası olan Şemseddin bey sevilen bir kimse olup onun istediği görevi almak arzusunda idi. Zühdü Paşa da bunu biliyordu. Ramazan ayında yüksek mevki sahibi bir devlet adamının evine iftâra gitmişlerdi. Eve geldiklerinde ev sahibi odasında yakısını değiştiriyordu. Ev sahibi ona hitâben «Beyefendi sizin de yakınız var mı?» diye sorunca «Efendim bende pehlivan yakısı vardır» diye cevap verdi. Ev sahibi, «nerede» diye sordu. O da «arkamda» diye kinâyeli olarak konuşmuştu. Böyle zarif sözleri ile meşhurdu. Yaşı elliyi bulmasına rağmen zevkine ve eğlencesine olan düşkünlüğünden vazgeçmemişti.

Cezar Paşa'nın Yafa'yı kuşatmaya devam etmesi üzerine, Osmanlı hükümeti, Cezar Paşa'nın devlete karşı geldiğine, onun tarafını tutan herkesin idam edileceğine, İslâmların ona karşı birleşmeleri ve bunlara yardımcı olarak asker gönderildiğine dair o taraflara fermanlar gönderildi.

Bu fermanların her tarafa duyurulmasından sonra herkes Cezar Paşa'dan ayrılmağa ve ona karşı çıkmağa başladılar. Bunlar emir Beşir'i

ele almak üzere bazı kimseleri aracı yaptılar. O da onları başından savmak için bir miktar para göndermeğe karar verdi. Fakat bu sırada Yezbekiye şeyhleri Emir Beşir'in görevden alınması için Cezar'a müracaat ettilerse de Cezar Paşa, Yafa ile meşgul olduğundan bunu kabul etmedi. Yafa'da, şiddetli kuşatma sebebiyle yiyecek kalmamış ve halk at eti yemeğe başlamıştı, Mehmet Paşa çaresiz kalarak Kıbrıs'a kaçtı. Oradan da Haleb yolu ile yeni görev yeri olan Diyarbekir'e gitmek için Lazkiye'ye geçmişti. Cezar Paşa, Yafa'yı zabtetti. Sonra Emir Beşir'i görevinden kovdu. Onun yerine Emir Abbas'ı getirtmek istiyordu. O zaman Nablus sahibi olan Yusuf Cezar ile arası bozulduğundan Cezar'ın askeri Sanur kalesinde Yusuf Cezar'ı kuşattı. İki taraf arasında şiddetli savaşlar oldu. Çok kayıplar verildi. Bu sebeble Emir Beşir bu yıl da Cebel idaresinde kalmış oldu.

IRAK OLAYLARI

1217 senesi başlarında Vehhabiler Kerbelâ'yı vurdular. Bunların önüne geçilmesi, vurulan yerin Osmanlı topraklarından olması dolayısı ile şiilerin tavaf yerleri ve ziyâret yerleri halkı şii olması dolayısı ile İranlılar, Bağdad topraklarından geçip Vehhabilerden intikam almak istemeleri düşünüldüğünden o tarafın durumunun düzeltilmesi için hazırlıklara girişildiğinde Bağdad valisi Süleyman Paşa'nın vefatı haberi geldi.

Şöyle ki: 1214 senesinde Necif'e gelen Hazâil aşireti ile ziyaret ve alış veriş için gelmiş olan Vehhabiler arasında anlaşmazlık çıkmıştı. İki taraf arasında meydana gelen çatışmada Hazâil ziyaretçileri üç yüz kadar Vehhâbi'yi öldürmüştü. Bu haber Bağdad valisi Süleyman Paşa'ya geldi. Vehhâbilerin bundan sonra intikam almak için ayaklanacakları düşüncesi ile bu olayı hoş karşılamadı. Kaldı ki Hazâil'den Elselman fırkası kanuna aykırı olarak yağma ve yakıp yıkma hareketlerinde bulunmuşlardı. 1215 senesi başlarında bunların üzerine Süleyman Paşa'nın kethüdası Ali Paşa kumandasında asker gönderildi. Ali Paşa bunları dağıtıp mallarını alarak yola getirmişti.

Vehhabilerin önderi olan Abdülaziz bu Necif olayını haber alınca, daha önce Lahsa seferinde oğlu Suûd ile yapılan anlaşmanın bozulduğunu ileri sürerek, öldürülen üç yüz kadar Vehhâbi'nin kan bedellerinin ödenmesini, ödenmediği takdirde anlaşmayı kaldıracağını Bağdad'a bildirdi. Barış anlaşmasının yenilenmesi için Süleyman Paşa, Şâvîzâdelerden Abdülaziz beyi Abdülaziz Vehhabi'ye gönderdi. Abdülaziz bey, her ne kadar işi tatlılıkla sonuca bağlamak istedi ise de Abdülaziz Vehhâbi razı gelmeyip Necif olayına bedel olarak Anh mukataasından Basra'ya kadar Şamiye tarafının kendisine verilmesini istedi. Bu teklif üzerine Vehhâbilerin kötü niyetleri anlaşılmış ve Irak tarafına saldırmak üzere harekete geçtikleri öğrenilmişti. Kethüda Ali Paşa 1216 senesi Sa-

ler ayında ihtiyat olarak çok sayıda asker ile Hindiye tarafına hareket etti. Bu sırada Şifate tarafına Vehhabilerin bir fırkasının geldiğini haber alınca Şâvizâde Mehmed beyi iki bin asker ile o tarafa gönderdi. Mehmed bey Şifate civarında bin kadar Vehhâbî'ye rasladı. Vehhâbilerin hepsinde tüfek vardı. Hemen ateş açıp develerini çöktürerek siperlere geçip savunma hareketine geçtiler. Mehmed beyin askeri onların karşısında mevzilenip öğle vaktine kadar beklediler. Fakat Vehhâbiler meydana çıkmayınca Bağdad askeri susuzluk sebebi ile geri dönmeye mecbur kaldı. Böylece her iki taraf da çarpışma yapmadan ayrıldılar.

Ali Paşa, bir kaç ay o civarda kaldı. Her hangi bir olay meydana gelmeden 1216 senesi Cemaziyelevvel ayında Bağdad'a döndü.

Bu esnada Hefk ve Celiha aşiretleri isyan ettiler. Bu sebeble Ali paşa Bağdad'dan çıkıp onların üzerine gitti ve iki ay kadar onların isyanını bastırmakla uğraştı. O sırada Baban paşalarından olup Bağdad'da bulunan Abdurrahman Paşa tek durmyıp Kuy ve Harir sancakları mutasarrıfı olan kardeşi Selim beyin de isyan hareketlerinde bulunduğu haberi alındı. Abdurrahman Paşa yakalanıp hapsedildi. Kardeşi Selim bey de görevinden alınarak her ikisi birden Halle'ye sürüldü. Kuy ve Harir sancakları, Demir Paşazâde Mahmut Paşaoğlu Mehmet beye paşalık rütbesi ile verildi.

1216 senesi sonlarında tâun hastalığı çıktı. Bağdad'da günde altmış yetmiş kişi ölüyordu. Hükümet adamları şaşkına döndüler. Süleyman Paşa bir iş yapamaz hale gelmişti. Zaten o sırada bütün işler kethüda Ali Paşa elinde idi. Fakat Arap, Kürd ve Türk hepsinin idaresi valiye ait olduğundan onun kederli hali herkesin üzerinde fena etki yaptı. Kaldı ki bunca senelerden beri o tarafta sevgi ve nam kazanmış olan bir valinin böyle hale düşmesinin ne kadar zararlı olduğunu anlatmaya lüzum yoktur.

İşte tam bu esnada Abdülaziz Vehhâbi, oğlu Suûd'u çok sayıda asker ile Irak tarafına gönderdi. Bu haberi Müntefik şeyhi Hamud es-Sâmir bildirdi. Kethüda Ali Paşa bir miktar asker ile Hindiye'ye gitmek üzere Durre'ye geldi. Burada bir miktar daha asker toplamakta iken 1217 senesi başlarında Vehhâbilerin Kerbelâ'ya saldırıp iki binden fazla insanı öldürdükleri haberi alındı. Her ne kadar Vehhâbilerin maksadı şiilerden Necif olayının intikamını almak ise de Necif kasabasının etrafı sur ile çevrili olduğundan oraya giremiyeceklerini biliyorlardı. Bunun için Kerbelâ'yı basmaya karar vermişlerdi. Şiilerin matem gecesinde herkes matem dolayısı ile bitkin bir halde iken Vehhâbiler kasabaya girdiler. Şehri yakıp yıkıp yağma ettiler. Sonra, Hazreti Hüseyini'n türbesinde asılı olan altın ve gümüş kandilleri ve diğer kıymetli eşyaları alarak Deriye tarafına döndüler.

Kethüda Ali Paşa, Durre menzilinde iken bu korkunç haberi alınca hemen Şâvizâde Mehmed beyi durumu bildirmesi için Bağdad'a Süleyman Paşa'ya gönderdi. Kendisi de yanındaki askerler ile Kerbelâ'ya doğru yola çıktı ise de Vehhâbilerin kaçıp gittiklerini öğrenince bazı işleri görmek için Halle'de kaldı.

Süleyman Paşa, Bağdad'daki tâun hastalığının yayılmasından dolayı zaten üzgün bir durumda iken bu kötü haberi de alınca daha çok hastalandı. Hemen durumu İstanbul'a bildirdi. Ayrıca İran Şahına da olay bildirildi.

Ali Paşa, iki buçuk ay kadar Hindiye tarafında kaldı. Kerbelâ'nın etrafına sur yapılıp hendekler açılmasına başlayıp başına adamlar koyarak Necif ve Kerbelâ'da da birer miktar asker bırakıp kendisi Bağdad'a döndü. Aynı zamanda Basra mutasarrıfı olan Süleyman Paşa'nın damadı Selim Ağa da Bağdad'a gelmişti.

Kerbelâ olayı haberi İran hükümdarı Fetih Ali Şah'a varınca bütün devlet adamları mateme kapıldı. Süleyman Paşa'ya önceden koruyucu tertibat almadığı için suçlandırıcı bir mektup yazıldı. Ayrıca Vehhâbilerden intikam almasını istedi. Diğer taraftan Şah, bizzat kendisi büyük bir ordu ile gelip Vehhâbileri yok ettikten sonra Bağdad'a hücum edeceğini de haber vermişti.

Süleyman Paşa'nın hastalığı günden güne artmaktaydı. Biraz kendine geldiği sırada büyük damadı Kethüda Ali Paşa ile diğer damatları olan hazinedarı Davut Ağa, Basra mutasarrıfı Selim Ağa ve kapıcılar kethüdası Nafis Ağa'ya verdi. Diğerlerinin de ona itaat ve birbirlerine yardım etmelerini nasihat etti. Nihayet 8. Rebiulahir 1217 de vefat etti.

Süleyman Paşa, Mardin voyvodası Mehmet efendinin kölelerindendir. Efendisinin vefat etmesi üzerine o zaman Bağdad Valisi olan Koca Süleyman Paşanın hizmetine girdi. O da vefat edince Bağdad valisi olan Ömer Paşa onu enderun çukadarı yaptı. Sonra dürüst ve akıllı hareketlerinden dolayı Basra mütesellimi yaptı. Ömer Paşa olayında yapılan valilerin yer değiştirilmesinde Bağdad'da bir duraklama durumu baş göstermişti. Bu sırada Basra'ya yapılan hücumlara karşı bir müddet savunabilen Süleyman Paşa İranlıların Basra'yı ellerine geçirmeleri üzerine esir düşmüş, Isfahan ve Şiraz taraflarına gönderilmişti. Bir müddet oralarda kaldıktan sonra Zend Kerim'in vefatından sonra serbes bırakılarak Basra'ya gönderildi. Bu sırada Bağdad halkının valileri olan Hasan Paşa'yı zorla şehirden çıkardıkları haberini alan Süleyman Paşa, İngilizlerin aracılığı ile Bâbı Âli'ye dilekçe vererek Bağdad ve Basra eyâletlerinin kendisine verilmesini istedi. Bağdad kapı kethüdası Selim efendinin de desteği ile 1193 senesi Şevval ayında önce Basra eyâleti ve birkaç gün sonra da Bağdad eyâleti Süleyman Paşa'ya verildi. Bu tayine

karşı olan Mehmet Haliloğlu ile Zengibar taraflarında yaptığı savaşta oldukça güçlük çekmiş ise de sonunda galip gelerek rahatlıkla Bağdad valiliğinde kalmıştır. Bir aralık Hazâil ve Müntefik aşiretleri isyan etmişlerse de onları da yola getirmiştir.

Yirmi üç seneden fazla Bağdad, Basra ve Şehrizor eyâletlerini idare etmiş, Bağdad'ın içinde medreseler ve kütüphaneler ve sayısız faydalı eserler yaptırmıştır.

Vefat ettiğinde seksen yaşına yakındı. Said, Salih ve Sadık adlarında üç oğlu ile dört kızı vardı. Hayatta iken kızlarından birini kethüdası Ali Paşa ile diğerini de Selim bey ile evlendirmişti. Diğer iki kızını da hazinedarı Davut Ağa ve Kapıcılar kethüdası Nasîf Ağa'ya söz vermiş olduğundan vefatından sonra onların da nikâhları yapıldı.

Zamanında her şey yolunda ve güven içinde idi. Daima hayır yapmakla uğraşırdı. Her sene padişaha ve diğer devlet erkânına bol miktarda hediyeler gönderirdi. Mısır seferinde faydası olur diye devlet hazinesine iki bin kise vermişti. Bu bakımdan onun vefatı büyük bir kayıp olmuştu.

Vefatından sonra vasiyeti üzerine büyük damadı Ali Paşa vali vekilliğine getirildi. Sonra onun Bağdad valisi olması için Bağdad'ın ileri gelenleri İstanbul'a dilekçe gönderdiler. Bu şekilde Ali Paşa Bağdad valisi olarak göreve başladı ve görevine resmen devam etmek üzere padişahın emrini beklemeye koyuldu. Fakat Yeniçeri Ağası Ahmet Ağa görünüşte Ali Paşa'ya taraftar ise de gerçekte Selim beyin idaresini istemekteydi. Her ikisi anlaşarak Yeniçerilerden adam elde etmişlerdi.

Bunun üzrine Ahmet Ağa, Alı Paşa'ya «Irak halkı nasıl fesaddır bilirsiniz. Eğer izin verirseniz iç kâleye güvendiğim kimseleri koyayım, gereği gibi idareyi ele alalım» deyince Ali Paşa da ona inanıp izin verdi. Ahmet Ağa, iç kaleye girdiğinde kendi taraftarı olan adamları ile kapıları kapatıp köprüyü kaldırttıktan sonra ortaya çıkıp maksadını bildirir. Kalenin toplarını da saray üzerine çevirince Ali Paşa da savunma tedbirleri alır. İki taraf arasında bütün gün çarpışma yapıldı. Birçok ev ve dükkân yağma edildi. Ali Paşa bu durumun uzaması halinde pek çok zararların meydana geleceğini düşünerek Yeniçeri Ağasına: «Eğer sebeb benim iş başında bulunmaklığım ise bana aman verilsin işten el çekip konağıma gideyim» diye haber gönderdi. Bu isteği kabul olundu. Sonra Yeniçeri Ağası ile taraftarları Süleyman Paşanın oğlu Said beye bedel olmak üzere damat Selim beyi vali vekilliğine getirdiler. Diğer taraftan Halle'de sürgün olan eski Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa ile kardeşi Selim beyi serbest bırakıp Bağdad'a getirdiler. Onlar Bağdad'a geldikten sonra Yeniçeri Ağası tutumunu değiştirdi. Ali Paşa, konağında bulundukça halka emniyet gelmeyip çıkıp Abdullah Paşa konağına gitsin diye Nasîf Ağa ile kendisine haber gönderdi. Ali Paşa da gece bir

kayık getirtip karşı tarafa geçti. Lâkin Yeniçeri Ağası önce damat Selim beyi önder olarak göstermiş ise de niyeti başka olup her saat tutumunu değiştirmekte ve kötü niyetini ortaya koymaktaydı. Halk onun tutumundan şüpheye düşmeye başlamıştı. Karşı tarafta askerler ve halk toplanıp takım takım kayıklarla geceleyin beri tarafa geçerek ortalıkta dolaşan Yeniçerileri perişan etmeye başladılar. Bu durum üzerine Abdurrahman Paşa ile Selim bey iç kaleye kaçtılar. Evlerinde gizlenen Osmanlı yani Kölemen takımı da hemen o gece yer yer toplanıp sarayı ele geçirdiler. İç kalede toplanmış olan kalabalık dağılıp kaçmıştı. Abdurrahman Paşa ile Selim bey çok az adamları ile kalede kaldılar. Sabahleyin kaleye yürüyüş üzerine onlar da dayanamadılar. Abdurrahman Paşanın kardeşi Selim bey Musul'a doğru kaçtı. Abdurrahman Paşa ile damat Selim bey ve Yeniçeri Ağası hepsi bir yerde gizlendiler. Bunun üzerine Ali Paşa tekrar beri yakaya geçip makamında göreve başladı. Asesbaşı Sadullah Ağa da Yeniçeri Ağası tayin edildi. Abdurrahman Paşa ile damat Selim bey yakalanmışlar, Abdurrahman Paşa af edilmiş Selim bey ise Basra'ya sürgün edilerek orada idam edilmiştir. Yeniçeri Ağası ile taraftarları birer birer ele geçirilip cezaları verilmiştir. Ali Paşanın Bağdad valiliği için İstanbul'a gönderilen dilekçe üzerine hemen kaymakamlık için emri gönderilmiş ve sonradan valilik tayininin yapılacağı bildirilmişti.

Cemaziyelâhir ayının sonlarında İngiliz elçisi, reis efendi ile görüşmek istedi. Reis efendinin konağında yapılan toplantıda İngiliz elçisi söze başladı: «Bağdad'dan yazı geldi. Halk arasında anlaşmazlık ve geçimsizlik başgöstermiş olup Ali Paşa bozgunluğu bastırmış, rakiblerine üstün gelerek idareyi ele almış. Halk da onun tarafına yanaşmıştı. Bu duruma göre vezirliğe herkesden çok lâyık olmuştur. Kerbelâ meselesi İranlıların şikâyetine sebeb olduğundan bunun meydana gelmesinde Osmalnı Devleti'nin suçu bulunduğunu ileri sürecekleri belli idi. Vehhâbilerin tekrar Osmanlı Devleti'ne hücum etmeleri devlete bir çok zararlara yol açacağı meydandadır. İngiltere devleti Osmanlı Devleti ile dost olduğundan öğrendiğim bilgileri bildirmeğe mecburum. Bağdat ve Bağdad'a bağlı olan yerlerin idaresinin vezirlik rütbesi ile Ali Paşa'ya verilmesi en doğru yoldur.» dedikten sonra sözlerinin sonunu şöyle bitirdi: «Hind münasebetinden dolayı bundan önce İranlılarla aramızda anlaşma yapılmıştı. Osmanlı Devleti de İran ile anlaşma yapmak isterse o tarafta olan konsolosumuza yazayım ve anlaşma maddelerinin hazırlanmasına çalışayım. Osmanlı Devleti ordusu ile İran ordusu birlikte hareket ederlerse Vehhâbilerin cezalandırılmaları mümkündür.» İngiliz elçisinin bu sözlerine cevap olarak reis efendi şunları söyledi: «Osmanlı vezirlerinin idareleri altında bulunan eyâlet ve livalarda devlet ile alıp verecekleri olur. Bunlar öldüklerinde borçları mallarından alınarak kar-

şılanır. Özellikle Süleyman Paşa yirmi dört sene kadar üç eyâlete sahip olduğundan bunların gelirlerinden devlete ait olan kısmı üzerinde toplanmıştı. Bunun malları devlete kalmış olduğu halde Ali Paşa bunlara dair bir şey bildirmemişti. Bu sebeble iş soruşturmaya kaldı. Bu hususta dürüst olarak ve devletin isteğine göre hareket ettiği takdirde vezirlik rütbesiyle Bağdad valiliğinin kendisine verileceği vaadiyle kaymakamlık emri kendisine gönderilmiştir. Kaldı ki Osmanlı Devleti ile İranlıların barış halinde olduğu sırada İmam Hüseyin'in türbesine bu taraftan sur yapılması teklif olunduğunda İranlıların bunu ziyaretin yasaklanmasına ve her taraftan bir kapı yapılmasiyle oraya gidildiğinde ziyaret parası alınacağına yorarak anlaşmazlık çıkarmaya başlamışlardı. Eğer İmam Ali'nin türbesi gibi İmam Hüseyin'in türbesi de böyle duvarla çevrilseydi etraftan zarar görmezdi. Kadıları davet etmekle bu zararlara kendileri sebeb oldular. Kendi kendilerine başa çıkmalıydılar. Bununla beraber İran'a özel bir memur gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu konuda İran ile anlaşma yapmakla fayda elde edilemez. Zira Vehhâbiler üzerine gitmek için başka yolları yoktur. Mutlaka Osmanlı topraklarından geçmeleri gerekir. Onların o tarafa ayak basmaları ise Osmanlı Devleti'nin politikasına uygun düşmez. Vehhâbilerin cezalandırılmaları için de gerekli hazırlıklar başlanmış ve icab eden bilgileri vermek için işbilir bir adamın gönderilmesi kararlaştırılmıştır». Bu sözler üzerine elçi. «Benim isteğim de bu hususları belirtmekti. Mademki bu hazırlıklara girişilmiş ve Ali Paşa'ya Bağdad'ın valiliği için söz verilmiştir, artık maksat yerine gelmiştir» dedikten sonra toplantıya son verildi. Özel bir talimat ile Mahmud efendi de İran'a gönderildi.

Bu defa Ali Paşa gönderdiği mektupta, devlet hazinesine yedibin beş yüz kise, vezirlik rütbesi için bin kise ve devlet ricâline dağıtılmak için beş yüz kise ki toplam olarak dokuz bin kise göndereceğini bildirince 14. Recebte kendisine vezirlik rütbesi ile Bağdad valiliği verildi. Elhasıl Ali Paşa mirmiran olduğundan iki tuğ sahibi olup bir tuğ daha almak için dokuz bin kise vermeyi vaad etmişti.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Diğer yıllarda olduğu gibi bu yıl da İstanbul'da bazı yangınlar olmuştur. Fakat önemli olmadığından anlatmaya lüzum görülmemiştir.

29 Cemaziyelâhir Salı günü gündüz saat yedi buçukta bir iki dakika süren bir deprem oldu. Kapalı çarşının bazı kemerleri çatladı. Köhne binalardan bazısı yıkıldı.

Yaz mevsimi geçip havalar soğumağa başladığından Sultan Selim, 16. Cemaziyelahir Perşembe günü Beşiktaş sahil sarayından Topkapı sarayına taşındı. Çırağan yalısı bundan önce Beyhan Sultan tarafından belli bir bedel karşılığında Padişaha bırakılmıştı. Yaz günlerinde Pa-

dişah bazı yakınları ile orada otururdu. Fakat Padişahın kabul odası (Mabeyni Hümâyun) bulunmadığından vefat etmiş olan Rodoslu'nun rehin olarak bir sarrafda bulunan yalısı rehinden alınıp bedeli ödenmiş ve yetimlerine de yirmi kise akçe ile bir ev satın alınarak yalı kabul odası yapılmıştı. Bu sahilsarayın yeniden tamir edilmesi düşünülürken sefer sebebiyle geri bırakılmıştı. Sadrazam bunu haber alınca gerek Çırağan sahilsarayının, gerekse Rodoslu yalısının yıkılarak onun malzemelerinden yeniden bir sahilsarayının kolaylıkla yapılması için plânını yaptırıp Padişaha sunmuştu. Her ne kadar Mısır seferi halledildi ise de anlatıldığı gibi ülkenin her tarafında bir mesele çıktığından ve aynı zamanda devletin en önce askeri durumun düzeltilmesine önem vermesi dolayısı ile böyle büyük masraflar açacak bir binanın yapılmasına Sultan Selim izin vermedi. Sadece Çırağan sarayının bazı yerlerinin tamir edilmesini ve Rodoslu yalısının yıkılarak yerine bir kabul dairesi yapılmasını emretti. Bunun üzerine Sadrazam Ziya Yusuf Paşa, Receb ayının beşinci pazartesi günü oraya gidip kararlaştırılan şekilde işe başlanmasını sağladı.

1215 senesi olayları anlatıldığı sırada Şerif Paşa zorla Ahıska eyâletini ele geçirmişti. Devlet, daha büyük meselelerle uğraştığından onun üzerine asker gönderip gerektiği cezayı verememişti. Fakat onun bulunduğu bölgede kendisine düşman olacak birinin ortaya çıkarmasına çalışılmıştı. İcâre mütesellimi Memişzâde Selim beye bu işi görüp onun hakkından geldiği takdirde kendisine vezirlik rütbesi ile Çıldır eyâletinin verileceği vaad edilmişti. Bunun üzerine Selim bey Şerif Paşa'ya karşı ayaklandı. Kendisine birçok taraftar topladı. Şerif Paşa ile yaptığı savaşlarda Şerif Paşa'nın ordusunu yendi. Ahıska halkı artık Şerif Paşa'ya yardım etmiş oldu. Şerif Paşa Ardahan kalesine kaçtı. Fakat kale dizdarı ona kapıları kapadı. Oradan da hareket ederek Oltu'ya gitti. Erzurum Valisi ve Kars muhafızı onun Oltu'da olduğunu bildirdiler. Ona gerekli cezayı vermeleri için Erzurum valisine ve diğer lâzım gelen kimselere emirler gönderildi. Şerif Paşa ceza korkusu ile gizlenmişti. Onun yerine Sivas valisi iken Mısır seferinde vezirliği alınmış olan Zaralızâde Recep Paşa'ya tekrar vezirliği verilerek Çıldır eyâletine tayin edilmiştir.

Yine yukarıda anlatıldığı üzere, kumandanlık ünvanı ile dağlı eşkiyası üzerine görevlendirilen Rumeli valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın büyük bir ordu ile beri taraflara hareket ettiğini gören eşkiya hemen Sofya'ya yakın bir yerde Ali Paşa'ya sığınmışlar ve bundan sonra evlerinde oturacaklarına dair yemin ederek devletin güvenmesini isteyerek af dilemişlerdi. Bunun üzerine bundan sonra kendilerine gösterilecek

yerlerde oturmaları şartı ile af edilmişlerdi. Kara Feyzi ile Cenkcioğlu Hasköy'de; Kara Mustafa; başının düşürüldüğü yer olan Filibe kazasında oturmaları şart koşuldu. Diğer taraftan eşkiyanın başlıca kuvvetini teşkil eden Arnavudları da Ali Paşa kendi etrafına toplıyarak eşkiya gurupları dağıtılmış oldu. Sonra, Rumeli ve Anadolu halkından olup herhangi bir sebeble eşkiya arasına katılmış olanlar ara ara memleketlerine gönderilerek durumun düzeltilmesi için Ali Paşa, hazinedârını bir miktar asker ile Filibe tarafında bırakıp kendisi yerine döndü.

Bu hale göre dağlı eşkyiası devletin istediği şekilde yok edilmiş olmadı ise de fakirlerin ve azınlıkların rahat nefes alabilecekleri şekilde ortalık yatıştırılmış oldu. Bununla beraber işlerin içlerinden yabancıların ayrılıp yerlerine gitmeleri fakirler ve azınlıkların yararına olduğundan bunun için sonradan çavuşbaşı Osman efendi de özel memuriyetle Rumeli tarafına gönderildi.

Bir müddettenberi Tekirdağında ve Gelibolu'da iyi bir maaş ile oturmakta iken yukarıda belirtildiği gibi Bergos yardımı adı altında kimseye sormadan yerinden çıkıp eşkiya arasına katılıp birlikte dolaşmakta olan Halil Paşa'nın da af edilerek bir sancağa tayin edilmesi için Ali Paşa dilekte bulundu. Bunun üzerine Şaban ayının ilk günlerinde vezirlik rütbesi ile İnebahtı muhafızlığı görevine tayin edildi. Eski İnebahtı muhafızı olan Mustafa Paşa da Hanya muhafızlığına tayin olundu.

Fakat birkaç gün sonra Mustafa Paşa vefat etti. Onun yerine Dergâhı Âli Kapıcıbaşılarından Cebeci başı Osman bey vezirlik rütbesi ile tayin olundu.

Halil Paşa'nın Anadolu tarafına uzaklaştırılması tanönü sancaklarına tayin edilerek yerine İnebahtı muhafızı vezir Seyyid Musa Paşa tayin olundu.

Vefat eden Mustafa Paşa aslen Gürcüdür. Hazinedar Ali Paşa'nın hazinedarı iken efendisinin vefatından sonra 1202 senesi seferinde vezir Ağa Hüseyin Paşa'ya kethüda olarak kapıcıbaşılık rütbesini aldı. Sefer dönüşünde Lağımcıbaşı ve sonra Mora muhassılı olarak iki tuğ aldı. Az sonra da vezir oldu. Dindar ve dürüst bir kimse olup vefatında altmış yaşında olduğunu Vâsıf Efendi anlatmaktadır.

Fransa ile barış anlaşması yapıldıktan sonra 4 Ramazan da Halet efendiye hilât giydirilerek Paris elçisi tayin olundu. Sonradan Sultan II. Mahmud zamanında müsteşar olan meşhur Halet efendi budur. Bundan önce Fransa Cumhuriyeti tarafından tayin edilmiş olan Fransa elçisi de İstanbul'a gelmişti.

Şevvalin beşinci günü her yıl olduğu gibi yeni tayinler yapılmıştı. Erzurum eyaleti, Sivas Valisi Vezir Alaaddin Paşa'ya; Sivas eyaleti Vezir Seyyid Abdurrahman Paşa'ya; Selânik sancağı Vezir Vânî Seyyid Mehmet Paşa'ya; Kocaeli sancağı da Vezir Osman Paşa'ya verildi.

Aynı gün Mekke pâyelilerinden fazilet sahibi İsmail Müfid efendi seksenbeş yaşında olarak vefat etmiş ve Davut Paşa Camii yanına defnedilmiştir.

İsmail Müfid efendi 1132 senesinde doğmuştur. Davut Paşa Camii yanında oturan Attar Ali adlı birinin oğludur. Peyderpey öğrenimini yapmakla beraber Eğrikapılı'dan ve diğer hattatlardan yazı sanatını öğrenmiştir. Hadisci Kudsi efendiden Hadis öğrenimini yapmıştır. Yüksek bilimlerin derslerini de Akkirmânî Mehmed efendiden almıştır. Sonra kendisine Konevî İsmail efendi tarafından diploma verilmiştir. Eyüb'te bulunan Nakşibendî Şeyhi Nidâyî Abdullah efendiye müracaatla bu tarikata girmiştir. 1172 senesinde yapılan imtihanda müderris oldu. 1201 de Üsküdar, 1211 de Edirne kadısı olmuş, gösterdiği üstün başarılarından dolayı Padişah tarafından kendisine Mekke pâyesi verildi.

Kış günlerinde evinde, yazın ise Anadoluhisarı'ndaki yalısında oturur, ilmî araştırmalar ve kitap yazmakla meşhur olup dindar, şâir ve yazar bir kimse idi. «Erbaini İmamı Nuvi», «Delâili Hayrât», «Şemâili Şerif», «Ahlâk Addiye», «Kasidei Nuniye» ve «Bürdei Şerif» eserleri üzerine birer açıklama, «Tefsiri Beyzavi» ve ayrıca «Nebe'» sûresi üzerine de haşiye yapmıştır. Bunlardan başka, «Şerhi Fenârî», «İsti'âre-i Ussâm» ve Taşköprîzâde'nin «Adab Şerhi» ne ilaveler ve açıklamalar yapmıştır. Yine İbn Melik'in «Mennâr Şerhi» ile «Kenz-ül-Ummân»ı sadeleştirmiş, «Kudûrî», «Fıkhı Keydânî» ve «Câmi Levâyıhı» nı Türkçe'ye çevirmiştir.

19 Şevval'de de Rûznâmçei Evvel Firdevsi Mehmet Emin efendi vefat etti. Onun görevine Defter Emini Mustafa Râsih efendi, onun yerine de Anadolu muhasebecisi Hasan efendi getirildi. Salih Paşazâde Hüseyin bey de Anadolu muhasebecisi oldu.

Firdevsî Mehmet Emin efendi, Ruûs Kisedarı İbrahim efendinin hizmetinde iken kaleme geçmiş 1182 ve 1201 seferlerinde bazı divan hizmetleri görmüştür. 1204 de ikinci tezkereci olmuş, Abdullah Berrî efendi'ye vekillik etmiş ve 1209 da Reisülküttab olmuştur.

Bu görevi başarı ile yürütemediğinden çok geçmeden bu görevden alınmış, ondan sonra vefatına kadar çeşitli görevlerde çalıştırılmıştır.

Sultan Mustafa'nın kızı Şah Sultan da 17 Zilkade'de vefat etmiş ve Eyüp'te daha önce yaptırdığı kabre defnedilmiştir.

Şah Sultan 15 Ramazan 1174 de doğmuştur. Daha küçük yaşta iken Mustafa Paşa ve daha sonra da Serdarı Ekrem olan Mehmet Emin Paşa ile nikâhlanmış, fakat her ikisinin de yakın yakına vefat etmesi üzerine Sultan Abdülhamid'in saltanatının ilk zamanlarında Vezir Mustafa Paşa ile evlenmiştir.

Daha önce Rumeli Valisi tayin olunan Filibeli Ömer Paşa, bu görevini başarı ile yapamadığı gibi sonradan Anadolu Valisi olduğunda da Kütahya hanedanından Germiyanzâde'yi idam ve birer bahane ile şunun bunun mallarına el koyduğundan Vezirlik rütbesi alınarak İzmir'de oturmaya mecbur tutulmuştu. İzmir'e vardığında adı vezirler defterinden silinip malları elinden alınmış ve sürgün olarak İzmir'de oturması emredilmiştir.

Yukarıda anlatmıştık ki, Sivas Valisi iken Diyarbekir Valiliğine tayin olduğu esnada vefat eden Mustafa Paşa'nın tuğ ve sancağı vezirlik rütbesi ile oğlu Veliyyüddin beye verilmişti. Veliyüddin beyin miras, vezirlik ve diğer gelirlerin bedeli olarak hazineye beş yüz kese kadar verileceğini Trabzon Valisi ve Canik muhassılı olan Tayyar Paşa bildirmişti. Fakat Mustafa Paşa'nın darphane'ye ve hazineye hayli borcu vardı. Onun servetinin derecesini Sadrazam bildiği için soruşturup terekesinin mikdarını açığa çıkarmak için bir memur göndermişti. Yapılan tahkikatın neticesinde, hazineye olan borcunun, miras bedelinin ve vezirlik bahşişinin toplamı olarak ikibin dört yüz kırk beş kise kararlaştırılmıştır. Bunun altı yüz kesesi vezirlik müjdesi için giden adama, üçyüz kırk beş kesesi makamına geçişinin birinci günü verilmek için geri kalan beşyüz kisesi de 1218 senesinden itibaren senede beşer yüz kise vermek suretile üç senede tamamlanmak şartı ile anlaşma yapılmış olup Zilhicce ayının ortalarında Veli bey'e Sivas eyaleti verilmişti. Kendinden önceki Sivas Valisi Abdurrahman Paşa da Resmo ve Hanya sancaklarına tayin olundu.

Bir müddetten beri giyim hususunda en iyileri taklid ile herkes pahalı elbise yaptırmaya, mücevherat ve süs eşyası kullanmağa başlamışlar. Geçim durumlarının derecesini aşarak lâzım gelen paraları bulmak için hileli yollara sapmışlardı. Bu durum ise İstanbul halkının ahlâkının bozulmasına yol açacağından başka yurt dışına da külliyetli miktarda para çıkmasına sebeb olacaktı. Bu sebeble herkesin gelirine göre masraf yapmaları emredilip fazla ve lüzumsuz harcamalar yasaklanmıştı.

İNGİLİZLERİN İSKENDERİYE'DEN ÇIKMALARI VE FRANSA İLE ARALARININ AÇILMASI

Zilkade ayında, İngilizlerin İskenderiye'yi boşaltıp Malta tarafına gittikleri ve Osmanlı Devleti'ne karşı olan guruptan Elfi Mehmet bey ile onbeş kadar Kölemen'in onlarla birlikte gittikleri haberi geldi.

İngiliz askerlerinin uzun müddet İskenderiye'de kalmaları Osmanlı Devleti'ni endişeye düşürmüştü. Onların gitmesi ise bir ferahlama vermişti. Fakat İngilizler Malta'yı boşaltmadıklarından dolayı Fransa ile ara-

larında bir soğukluk meydana gelmişti. Tekrar savaş belirtileri görülmeye başlamış, herkes bu durumun sonunu merakla bekler olmuştu. Çünkü Amiyin denilen yerde Fransa ve İngiltere devletleri arasında bir anlaşma yapıldığındanberi Fransa'nın durumu düzelmişti. İçte iyi bir idare şeklinin kurulması. dışta da İtalya Cumhurbaşkanlığının Bonapart'a verilmesi ile İtalya'nın bir Fransa sancağı haline gelmesi, (Pyemon) Sardunya ve Parma'nın Fransa'ya katılması, aşağıda anlatılacağı şekilde Almanya'nın düzenini Fransa'nın sağlamış olması bakımından Bonapart'ın nüfuzu ve itibarı savaş günlerine nazaran daha çok artmıştı. Bu durum İngilizlerin ciğerine işlemişti. Anlaşmadan sonra deniz ticaretinin serbes olması sebebiyle savaş zamanında İngiliz tüccarına ait olan üstünlük kaybolmuştu. Bu bakımdan İngilizler şikâyet etmeye başladılar. İngiltere devlet adamları anlaşmanın devamını istiyorlarsa da halkın isteklerine uymaya da mecburdular.

Bonapart, İngilizlerin bu tutumundan hoşnud değildi. İngilizler kendisine bir ticaret anlaşması yapmayı teklif ettiler. O da böyle bir anlaşmanın yapılabilmesi için önce İngiliz devletinin, Fransa'ya karşı kötü niyetleri olanlara verdiği maaşları kesmesini ve Fransa Krallığı hanedanından olup İngiltere'de bulunan Prensleri kovmasını, İngiltere gazetelerinde Fransa aleyhine yazılan yazıları yasaklamasını teklif etmişti. İngiltere, bu tekliflerin yerine getirilmesinin imkânsız olduğunu söyleyip özür dileyince Bonapart da Fransa gazetelerinde İngiltere aleyhinde yazılar yazılmasına izin verip kalem ile savaşa girişmişti. Bu şekilde iki devlet arasında meydana gelen soğukluk o sırada çıkan İsviçre olayından sonra daha da artmıştı.

Şöyle ki: Fransızlar, ele geçirdikleri yerlerde yaptıkları gibi İsviçre'de de eski idare şeklini değiştirip Fransa usulüne göre düzenlemişlerdi. Fransa ordusu buradan çekilince eski idare taraftarları ayaklandılar. Yeni usulü bozmak için İsviçre halkını isyana kışkırttılar. Hükümet de bunlarla başa çıkamayınca Fransa'dan yardım istedi. Bonapart, isyancılara karşı bir bildiri yayınladı. Bu anlaşmanın halledilmesi için iki tarafın kendisine adam göndermelerini istedi. Eğer yine isyana devam olunursa Fransız oordusunun İsviçre'ye girip silâh zoru ile ortalığı yatıştıracağını ilân etti. Buna karşı isyancılar da diğer devletlere müracaat edip Fransa'nın İsviçre'nin içişlerine karıştığına dair yazılar yazıp yardım istediler. Bunun üzerine İngilizler, Fransızlar hakkında kötü sözler söylemeye başladılar. Ayrıca İngiltere, İsviçre'nin bağımsızlığından söz ederek Fransa'nın İsviçre içişlerine karışmasını protesto etti. Diğer taraftan da isyancılar ile görüşmek üzere İsviçre'ye bir subay gönderdi. Amiyin anlaşmasına göre İngilizler Malta'yı boşaltıp şövalyelere teslim etmek üzere iken bazı sebepler yüzünden bu işi 1217 senesi Receb ayına bırakmışlardı. İki

millet arasında sonu belli olmayan bir durum hasıl olmuş ve İngiltere idarecileri Malta'ya tamamen el koymaya karar vermişlerdi. O sırada Malta'nın teslim olunması için orada bulunan İngiliz kumandanına da emir gönderilmişti.

İsviçre meselesi üzerine İngiltere idarecileri bir takım vaadler ile Avusturya, Rusya ve Prusya devletlerini Fransa aleyhine kışkırttılar ise de o sırada adı geçen devletler Fransa ile dost olma kararında olduklarından bu kışkırtma fayda vermedi. Bonapart ise İngilizlerin İsviçre hakkında olan tutumlarından dolayı çok kızmış ve İngiltere'nin protestosuna karşı çok ağır bir cevap vermişti. Amiyan anlaşmasının tam olarak uygulanmasını istedi. İngiltere devleti de Amiyan anlaşmasından sonra Avrupa'da birçok durumun değiştiğini ileri sürerek tereddütlü bir durum gösterdi. Bu şekil yazışmalar sırasında Fransız ordusu İsviçre'ye girdi. İsyan bastırıldı ve Bonapart'ın istediği şekilde idare usulü kondu.

Bu arada iki devletin arasını bozacak bir olay daha oldu.

Şöyle ki: Bonapart, Akdeniz'in ve Hind yolunun anahtarlarına sahip olan Osmanlı Devleti politikasına ve doğu ülkelerinde Fransa nüfuzunun gelişmesine çok önem vermekte olduğundan en güvenilir adamlarından Miralay Sebastiyan'ı —ki sonradan İstanbul elçisi olan meşhur General Sebastiyan'dır— doğunun durumunu kontrol etmesi için İngilizlerden İskenderiye'nin boşaltılmasını istemek üzere özel olarak doğu tarafına gönderilmişti.

Sebastiyan, önce Trablus'a gidip Beylerbeyisinden Fransa ve İtalya ticaret gemilerine taarruz edilmemesi için söz aldı. Sonra İskenderiye, Mısır ve Akkâ'ya gitti. Buradan Fransa'ya döndüğünde verdiği rapora göre: İngilizler Mısır'da yerleşmek arzusunda olup, Osmanlıları Kölemenler ile uğraştırmaktadır: Halk Fransızları istemektedir. Mısır sahillerinde bulunan İngiliz askerinin sayısı dörtbin dörtyüz kadar idi. Mısır valisinin idaresinde de piyade, süvari ve topçu olarak onaltı bin asker vardı. Bu askerler kısım kısım İskenderiye, Ebu Hûr, Reşid, Rahmâniye, Menuf, Mısır, Bulak, Cize ve Süveyş mevkilerine dağıtılmıştır. Bu durumda Mısır'ın yeniden zaptı için altı bin Fransız askeri yeterli gelecektir. Said tarafında Mısır emirlerinin askerleri topçuluk bulunan seksen nefer Fransız kaçaklariyle beraber on bin nefere yaklaşmaktadır. Her ne tarafda çarpışma olmuş ise devlet askerine üstün gelmektedirler. Cezar Paşa'nın ondört bin kadar askeri olup ancak dokuz bini Yafa kuşatmasında bulunuyor. Mısır'da olduğu gibi Şam eyaletinde de halk Osmanlılardan nefret etmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu havalide idaresi kalmamıştır. Raporda ayrıca İskenderiye'deki İngiliz kumandanı Stuvar'ın fena hareketlerinden bahsederek çok kötü bir şekilde suçlamıştı. Bo

napart bu raporu 30 Ocak 1803 günü Fransa'nın resmî gazetesinde yayınlatmıştı.

Bundan sonra İngilizler İskenderiye'yi terk ettilerse de Sebastiyani'nin bu şekilde raporunun ilânı İngilizleri çok etkilemiş ve bütün halkı Fransızlardan intikam almaya sürüklemişti.

İngilizlerin bu tutumları da Bonapart'ı kızdırmış, bu şikâyetçi hale bir son verilmesi için Londra'daki elçisine emir göndermişti. İngiltere devletine durumun sorulması üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı «Amiyin anlaşmasından beri Fransa bazı yerler zabt ettiğinden İngiltere devleti bunlara karşılık istekte bulunmaya hak sahibi olduğu halde bu hakkını kullanmamıştır. Malta adasını boşaltmak niyetinde iken Miralay Sebastiyani'nin raporunun yayınlanması İngiltere'nin güvenini sarstı. Önce sözkonusu rapor ile İngiliz ordusu hakkında yapılan hakaretten dolayı özür dilemek gerekir. Sonra, Mısır hakkında Bonapart'ın niyetine dair tam bir güven verilmedikçe Malta'nın bırakılması mümkün olmayacaktır» diye cevap verdi. Fransa Dışişleri Bakanı Taliran barış içinde durumun düzeltilmesine çalışmış ise de İngiltere mebusları isteklerinde ısrar etmişler ve teklifleri kabul olunmadığı takdirde maksadın yerine gelmesi için Malta'nın İngiltere'ye bırakılmasının lâzım geleceğini beyan ettiler.

Bunun üzerine Bonapart da hiddetlenerek kendisini tutamamış elçilerin toplandığı bir gün herkesin önünde İngiliz elçisine çok ağır hakarette bulunmuştur. Bu sebeple 1217 senesi sonlarında her iki devlet de savaş hazırlığına başladılar. Bununla beraber Bonapart, diğer devletler nazarında hak kazanmak ve herkese karşı kendisini sorumluluktan kurtarmak üzere Rusya ve Prusya devletlerini aracı koyup bu konuda verecekleri kararı kabul edeceğine dair söz verdi. Mümkün olsa İngiltere vekilleri dahi barışın devamını isterlerdi, fakat bu olaydan sonra Malta'nın bırakılması İngiltere'nin namusuna dokunurdu.

Zilhicce ayında İngiltere tarafından yazılan raporda «Bonapart'ın Mısır hakkında olan düşünceleri İngiltere devletinin çok üzüntü duymasına sebep olmuştur. Buna karşılık maksat hasıl olmak üzere Malta kaleleri ebedi olarak İngiltere elinde kalmak üzere Malta'nın yalnız iç işlerinin şövalyelere verilmesine yahud on sene müddetle Malta adası İngiltere elinde kalması ve bu müddet bitince şövalyelere verilip kendi halkına terk olunmasına Fransa razı olmalıdır» diye bildiride bulundu. Bonapart'ın ise Malta adasının İngiltere'nin elinde kalmasına razı olması imkânsızdı. Bu bakımdan İngiltere vekilleri Rusya ve Prusya devletlerinin aracılığını kabul etmediğinden barış anlaşması hemen bozulmak üzere olduğundan taraflar savaş hazırlığına devam etmekte idiler.

İşte bu esnada İngiltere, İskenderiye'den ayrılmış olduğundan Osmanlı Devleti büyük bir meseleden kurtulmuş idi. Fakat İngiltere ve Fransa devletleri arasında devam eden mücadelede Mısır meselesi de bulunduğundan Osmanlı Devleti endişe duymaktaydı.

Diğer taraftan yine aynı sıralarda Vehhâbilerin yaptıkları saldırılar ve taşkınlıklar çekilmez hale gelmiş ve Osmanlı Devleti için yeni bir mesele çıkmıştı.

Burada Vehhâbilerin ortaya çıkışları ve Arabistan'ı ne şekilde ele geçirmeye çalıştıkları anlatılacaktır.

VEHABİ MEZHEBİNİN ZUHURU VE İNTİŞARI

Vehabilerin başı olan Şeyh Necdi yani Muhammed bin Abdulvahhab aslen Necid ahalisinden ve Hanbeli mezhebi ulemasından olup Ehli sünnet ve cemaate muhalif bir mezheb ihdas etmiştir. Şam-ı şerifde ilim tahsil ettikden sonra diyar-ı Necid'e avdet etmiş ve Hicri 1143 senesinde Müseylemetü'el Kezzab'ın memleketi olan Yemame taraflarında Ayine'-de halkı kendi mezhebine davete başlamıştır.

O zaman Necid arapları cehalet ve zulmet içinde bulunuyorlardı. Kendilerinde sadece İslâmın şekli ve imanın ismi bulunduğundan Muhammed bin Abdulvahhab'ın sözlerini red edecek malumatları bulunmadığından kimisi Şam-ı Şerifde ilim tahsil etmiş ulemadan bir zat olduğu cihetle sözlerini kabul ederler kimisi de tâbi oldukları Hanbeli mezhebine aykırı görerek ona Müseylemetü'l-Kezzab nazariyle bakarlardı.

Şeyh Necidi: «Altı yüz seneden beri insanlar dalalette kaldı. Şimdi ehl-i islâm denilen tevaif hep müşrikdir. Demleri heder ve malları muvahhidine (yani kendi mezhebinde olanlara) helâldir» diye halkı kışkırtıyordu. Yağmagirlik yolunda insanların malını almak dahi Arapların hareket ve mızaçlarına uygun olduğundan bu sebepler kendi mezhebinin revac bulmasına yeter bir kaziyye idi ise de kuvvetli bir akrabalığa dayanmadıkça mezhebinin kolaylıkla şöhret bulup yayılamayacağını anladığından Vadi-i Hanife'de oturan Der'iyye şeyhi Muhammed bin Suud'-un yanına giderek «benim mezhebime tabi olur ve dediğim yola gidersen az vakit zarfında büyük kuvvet ve Şam'a malik olursunuz» diye onu kandırarak kendi mezhebine dahil etmiştir. Bunun üzerine ahalisi de ona tabi olmuşlar ve sözde dini ihya, aslında dünya menfaati için bu yola gitmişlerdir.

Vehabilerin esas itikatları şudur: Cenabı Hakka doğrudan doğruya ibadet etmek farz olduğundan bu yolda bir şeyi vesile ittihaz etmek caiz değildir. Dua bir ibadet olduğundan Cenabı Haktan başkasına dua ve yardım istemek (**İnnallahe la yeğfiranı yüşrike bihi** — Muhakkakki Allah, kendine ortak koşanları affetmez) kavlince faydası olmayan şirkin bir nevidir. İlk defa müşrikleri tevhide davet olan Nuh Aleyhisselâmdır ki, önceleri halk sulahadan, Dusva, Yagos, Yauk ve Nesr adındaki zatların vefatlarında hürmeten suretlerini yapıp onlara ibadet eder olmuşlardı. Hazreti Nuh Aleyhisselâm onları tevhide davet için gönderildi. Lâkin onlar hak sözü kabul etmeyip bu suretlere ibadete devam ettiler. En niha-

yet Hatemül Enbiya aleyhisselâtu vesselâm Hazretleri onları tevhide davet eyledi. Yine kabul etmeyerek «biz bu suretlerin şefaatini umarız ve onlara ibadet ile Cenabı Barî tealâya yaklaşmak isteriz.» dediler. Ancak onların bu türlü tevil ve itirazları kabule şayan olmayıp Aleyhisselâtü vesselâm hazretleri onların üzerine sefer ile o suretleri kırdı ve parça parça etti. Binaenaleyh Enbiya ve Evliya'dan birini yad ile yardım isteyenler, adak ve sadaka ile vesair şekilde türbelere hürmet eyleyenler hep müşriktir. Ve «Biz onların şefaatini umarız ve onları Cenabı Hakka yaklaşmaya vesile eyleriz» demeleri kendilerini şirkden kurtarmaz. Vakti saadetteki müşrikler (ve iza aşihüm) dar zamanlarında ve başları belâya girdiği zaman Cenabı Hakka ihlas ile dua ve niyaz ederler, fakat başları selâmette iken meleklere evliyalara ve putlara dua ederlerdi. Asrımızdaki müşrikin ise başları darda kalınca filân pîri falan şeyhi yadetmekle kurtulacaklarını zannederler. Onun için asrımızın müşrikleri ilk müşriklerden daha şenidir derler. Meşayihden birine tevcih ile yardım isteyenler şöyle dursun. Ya Resulullah bana şefaat et diyenleri bile tekfir ederler.

Muhammed bin Abdulvehhab bu batıl akideyi talim ve telkin için risaleler tedvin edip Kelimei Tevhidi kendi mezhebine göre tefsir ile kendi aklınca halkın hep müşrik olduğunu zikr ederek bu gibi risaleler ve bazı yerlere mektuplar göndererek herkesi islâm dinine davete başlamıştır.

Buna mukabil ehlisünnet uleması tarafından da hayli reddiyeler yazılmıştı. Bunlardan Süleyman bin Abdulvehhab'ın Hasan bin Aydan'a nasihatname olmak üzere Vehabi mezhebinin reddi hakkında mufassal risalesi vardır. (Hüccetü fasl elhitab min kitâbi rabbül erbab ve hadisu resulü elmelikâ elvehhab ve kelâmü evveliyyü elelbab fi ibtali mezhebi Muhammed bin Abdulvehhab) ismiyle anılır.

Meşhur reddiyelerden biri de Basra ulemasından Kabanî denmekle meşhur olan Molla Ali ibni Molla İbadî zade Ahmed efendinin (Faslülhitab fi reddi dalâletu ibn-i Abdulvehhab) isimli şerhidir. Muhammed bin Abdulvehhab'ın bir risalesi Basra'ya geldiğinde Ahmed efendi reddiye olarak kendisine bu reddiyeyi şerh eylemiştir.

Bu eseri fakir mutalaa ettikten başka, Muhammed bin Abdulvahhab'ın kendine tabi olanlara hitaben, müşrik zan ve itikad eylediği diğer ehli islâm ile mücadele ve münakaşalarına faydalı olacak bir takım safsata ve yalanları havi (Kesfü elşübhat an haliki elardı ve elsemavat) adlı muhtasar bir risalesini dahi görmüşümdür.

Aslında Mısır ulemasından olup, o sırada Mekkei mükerremede oturan Şeyh Abdulvehhab'a Vehabî mezhebi hakkında bazı sualler tevcih olunmuştur. O da reddiye olmak üzere mufassal bir risale yazmıştır. Ka-

bani Ahmed efendi, yukarıda zikrettiğimiz faslülhitab ismindeki şerhi yazdıktan sonra bu risale eline geçmiş ve bunu okuduktan ve anladıktan sonra; bin yüz elli yedi senesinde ibni Abdulvehhab'ın din ile oynamasından ve birçok müslümanı sapıtmasından dolayı, Necid uleması tarafından Basra'ya gelen yazılı şikâyetlerde bazı hususlar bildirilerek sual olununca, buna cevap olmak üzere yukarıda zikr ettiğimiz Fasl elhitab adlı eserini genişletmiş, hatta Abdulvehhab Mekki'nin zikri geçen eserinden dahi bazı bölümleri katarak bu eseri tekrar şerh etmiştir. Bu esere (Kesfü elhicab an vechi dalaletü ibni Abdulvehhab) ismi verilmiştir.

Ancak Ahmed efendi, bu ikinci şerhi daha ikmal etmeden bazı Necid uleması tarafından yeni sualler ortaya atılmakla, bunlara lüzumlu cevabı dahi yazmış ve bu ikinci şerhine hatime olarak eklemiştir.

Şöyle ki: Süleyman bin Muhammed bin Sehim tarafından bütün islâm ulemasına hitaben neşredilen risalede (bizim diyarımızda yeniden bir şey uyduran cahil ve dalalette kalmış bir adam türedi, gerçi henüz bizim memleketimize sirayet etmedi. Ancak bunu Seyyidilmürselin'in varisleri olan müslüman ulemasına bildirmek istedik. Taki onun yalanlarını red ederek islâm şeriatına yardım edeler), mukaddimesiyle söze girişerek:

(Adı geçenin dalalet ve saçmalıklarından biri şudur ki; Resulullah'ın eshabından Cebi'lede medfun olan Zeyd bin elhıtab ve sair şüheda-i eshabı güzin rıdvanullahi aleyhım ecmein hazeratının kabirlerini yıktırmıştır. Halbuki onları Halid bin Velid ile diğer eshabı kiram defn etmişlerdi. Fakat orası taşlık olduğundan kazmak mümkün olmayıp kabirlerini bir arşın kadar yükseltmişlerdi.

Bundan başka orada bulunan camii şerifi dahi yıktırmıştı. Bunda ise hevasinden başka şeri bir sebep yoktur. Cuma geceleri ve günlerinde âdet olan salât ve selâm bidattır diye terkedilmesini emretmiştir. Ve Delâilü Elhayrat'da Seyyidina ve Mevlâna tabirleri olduğundan bu kitabı şerifi yaktığı gibi Ravd el riyahîn adlı kitabı dahi Ravd elşeyatin'dir diye yakmıştır. Hücre-i Nebeviyyeyi elime geçirirsem onu da yıkar, Beyti şerifi ele geçirirsem altın oluğunu alıp yerine ahşaptan oluk koyardım dermiş. Allah beâlsını versin. Bir de altıyüz seneden beri insanlar hep dalalettedir dediği muhakkaktır. Halbuki her dediğini tasdik edenlere fasik olsa dahi müvahhiddir deyip, kendisini bir hususta bile tasdik etmeyenlerin kati surette küfrüne hükmedermiş. İbn-i Fariz ile ibn-i Arabî'yi tekfir eylermiş. Yine evlâdı resulden olan seyidleri kendilerine gönderilen adakları kabul ettikleri için tekfir ettiği gibi onları tekfir etmeyenleri dahi tekfir edermiş. Kendisine eimmenin ihtilâfı rahmettir denildikte onların itilâfı azabdır demiş olduğu muhakkaktır.

Çeşitli dalaletlerinden biri de vakıfların fesadına hükmederek Resulü Ekrem Sallallahü aleyhi ve sellem ile eshabı güzin rıdvanullahi aleyhim

ecmein hazeratının vakf ettiklerine dair olan rivayetleri yalanlamasıdır. Hutbelerde Padişahın adının zikredilmesini dahi terk eylemiştir. Öteden beri kadıların hak ile hükmettiklerinde dahi aldıkları harc'ın hep rüşvet olduğuna kail oluyor. Bir kimse bismillâh diyerek Allah için kurban kesip ancak cinin şerrini def etmek arzusunu dahi karıştırsa kâfir olur. Ve o kurbanın eti dahi haramdır diye hükmediyor. Ulemanın beyanı ise bunun haram olmasına münhasırdır.) dedikten sonra: (Ey ulema-i müslimin dini islâma yardım için bunlara edille ile cevap veriniz. Eğer ibni Abd'el-vahhabın dediğini sevap görürseniz beyan buyurunuz, bizde onun yolunu rücu edelim. Eğer hata görürseniz onu red ediniz ve yanlış olduğunu halka açıklayınız. Çünkü onun memleketinde birçok kimseler onun sebebiyle dalalet yolunu tuttu. Bu batıl mezheb henüz insanların zihninde yerleşmeden çaresine bakmalıdırlar. Allah'ın ve Resulünün hükmünü bilenlerden her kim bu meseleye vakıf olursa cevap vermeğe borçludur. **(Ve teavenu alel-birri ve'ttakva ve la teavenu alel-asimu vel-udvan** — Sevap ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın) diye sözüne son vermiştir.

İşte yukarıda ismini zikrettiğimiz Kabanî Ahmed efendi bu meseleleri birer birer açıkça beyan ederek cevaplamış ve yukarıda adını zikrettiğimiz Keşfülhicab isimli eserine hatime kılmıştır.

Vehabi Mezhebinin red ve iptali hakkında yazılanların hulâsa-i ahkâmına gelince bu mezhebin başlangıcı Hanbeliye ulemasından ibn Teymiye ile ona tabi olan ibn Kaym'ın bazı şer-i meselelerde itidal yolundan inhiraf ile ifrat yolundaki yanlış zehaplarıdır. Şeyh Necdî güya onların eserine dayanarak mubalağalı bir tarzda ifrat yoluna sapmış ve kendine göre bir mezhep ihdas etmiştir.

İbn-i Teymiye'nin bu babda olan ifadelerinin hulâsası şudur ki; Nehir, kaynak ve gerekse ağaç, dağ ve mağara olsun şeriatın mustahab kılmadığı yerlere hayr ümidi ile kasdetmek münkirattandır ve en fenası bu gibi yerlere adak adamaktır. Kabirlere ve kabir ehline dahi nezretmek günahtır. Ve ona vefa caiz değildir. Bu yolda nezr olunan şeyi ihtiyacı olan fukaraya tasadduk etmek Allah indinde daha hayırlıdır. Ravza-i mutahhakara'ya kandil nezr olunca bedeli Peygamber aleyhisselâm'ın komşularına sarfolunmalıdır. İslâm memleketlerinde pek çok yerlerde kabirler vardır ki halk onlara gidip dua ve niyazlar ederek günaha girerler. Senenin muayyen günlerinde birçok kimse hacca gider gibi bazı kabirlere giderler ve kimisi hasta olup falan türbeye kurban nezreder. Kimisi de gazveye çıktım veyahut gemiye binmiştim, falanın kabrine veya falan Şeyhe nezrettim, der. Güya maksatlarının husulüne ve korkularının define ancak bu nezirler sebep olmuştur diye itikad ederler. Bu suretle şer'an haram olan bir takım nezirler türbedarlara ve bazı mezar-

ların yakınlarına yiyecek olmuştur. Bunlar ise şer'an hep yasaktır. İşte nebi aleyhisselâm hazretlerinin inkâr ettiği dahi bu işlerdir. Halk bu hususta pek ifrat etti, demiş ve Hz. Hüseyin'in kabri yanında icra olunan işleri zikretmiştir. Mısır'da Nefise'nin ve sairlerinin kabirleri yanında, Irak'da kabr-ı Ali dedikleri yerde ve sair kabirlerde yapılan işler dahi bu kabildendir.

Kabirleri ziyaret hakkında ibn Teymiye bu veçhile şiddetle inkâr ettikten başka enbiya ve evliyadan bir hacet dilemek hususunda hayattaki ve vefatlarından sonrasına ayırarak demiştir ki; Onlara hayatta iken kimse ibadet edemezdi. Huzurlarında kimsenin teşrikine meydan vermez bundan onları nehy ederlerdi. Bu sebeple onlar hakkında şirk ancak vefatlarında ve gıyaplarında olurdu. Nitekim Mesih ile aziz hakkında bazıları şirke kail olmuşlardır. Selef'i eime ise aleyhisselâm hazretlerinin muradı şirkin aslını kesmek ve kati surette tek Allah'a inanışı tahakkuk ve dinin Cenabı Hakka ihlası olduğunu bildiklerinden enbiya ve salihînin kabirlerinde namaz kılmazlar ve onlardan sual ve yardım istemezlerdi.

İbn Kaym dahi bu babda ibn'i Teymiyeye tabi olarak, islâm memleketlerinin her tarafında kabirlere secde olunmak, kurban kesilmek ve yardım dilemek gibi pek fena işler yapılmaktadır, diyerek kabir ziyaretinin red ve inkârı hakkında gayet şiddetli lisan kullanmıştır. Şirkin mebdeinin ve menşeinin bu keyfiyet olduğu beyanındadır ki aslında hep insanlar doğru din yolunda iken ilkönce kabirlere mülâzemet ve kabir ehlinin suretlerine hürmet cihetinden yollarını şaşırdılar ve şirk yoluna saptılar. Ved, Sevâ, Yaguş, Yank ve Nesr ismindeki büyük zevatın vefatlarında resimlerini yapıp, hayatlarında iken oturdukları yerlere koyarak kendilerine ihtiram ederlerdi. Zamanla bunlar ne imiş ve niçin yapılmış olduğunu bilenler yok olduktan sonra halk bu resimlere ibadet etmeğe başladıklarından Cenabı Hak onları tevhide davet için Hazreti Nuh Aleyhisselâm'ı gönderdi. Onlar ise iman etmediklerinden Allah'u Teâlâ onları tufan ile helâk eyledi. Daha sonra Amr bin Amir Nuh kavminin suretlerini deniz kenarından çıkararak Arapları bunlara ibadete davet etti. Onlar da buna uydular. Bir zaman sonra da beğendikleri şeylere ibadet eder oldular. Böylece Arap taifesi putperest olup içlerinde yalnız Hz. İbrahim milletinden bir hac ile beyti mükerreme ta'zim meselesi kaldı. Telbiye zamanı **(Lebleyk la şerike leke illâ şerikâ hüve leke temellüke vema melike)** derlerdi. Hatemül enbiya aleyhi efdalü eftehiyya hazretleri geldiği zaman **(Ec'alül ilâhe aliha vahida in haza şey'ün uceba** — Tek olan Allah yerine başka ilâhlar edinmeleri ne acayip şeydir!) dediler.

Bazıları da bir tarafa giderken bir konak yerine vardıklarında dört taş alıp en güzelini kendisine rab ittihaz ile üçünü yemek pişireceği çöm-

lek altına koyar, oradan kalkıp diğer bir yere vardıkta yine bu usul üzere hareket eylerdi. Mekke'nin fethinde Kâbe'i Mükerreme etrafında üçyüz yetmiş put bulundu. Hepsi Peygamberin emri ile çıkarıldı ve parçalandı. Müşriklerin birçok bölükleri olup kimisi Nuh kavmi gibi insan suretlerine, kimisi de hayvanata, taşa ve ağaca ibadet eder, bazıları da şeytana tapar. **(Elen a'hed ileyküm ya beni âdem en la ta'bu dü-şşeytan).**

Ey Âdem oğulları, şeytana ibadet etmemeye söz vermemişmiydiniz? Güneşe ibadet edenler dahi bir nevi putperestir ki güneşin nefs ve aklı olup semanın melikidir. Melâikeden bir melektir. Bu sebepten de secde ve tazime müstehaktır der ve ona mahsus bir put seçerek ona ait bir puthane bina edip günde üç defa orada namaz kılarlar ve dua ederler. Güneşin doğuşunda zevalinde ve batışında hepsi secdeye varırlar.

Diğer bir kısmı da Ay'a tapar onun için bir put yapar ve ona ibadet ederler. Her ayın muayyen günlerinde onun için oruç tutarlar. Diğer takımı da yıldızların âleme etkisine inanarak onları ilâh ittihaz ederlerdi. Ve onlar için büyük mabetler ve heykeller yaptılar, işte bunlar hep putperestir. Müşriklerin bir takımı dahi ateşi ilâh ittihaz ederek onun için mabedler bina ettiler. Bunlar ateşin etrafında tavaf ederek ibadet ederler. Bazıları daha yakın olmak için kendisini yahut evlâdını ateşe atmak gibi garip halleri vardır. Bir takımı da suya tapıp her şeyin aslı odur derler. Bunların da kendilerine mahsus tesbih ve temcid gibi âyinleri vardır.

Müşriklerden bazıları dahi âlemin noksanlardan münezzeh ve mukaddes bir yaratıcı hakimi vardır, fakat ona erişmek için bize yol yoktur. Meğer ki bir takım vasıtalar ola. Binaenaleyh bize lâzım olan şudur; Ona yakın olan ruhaniyatın tavassutuyla kendisine yaklaşmalıyız. Şöyle ki: Biz onlara ve onlar ile ona yaklaşırız. Onlar bizim mabutlarımız ve ilâhımız yanında şefaatçimizdir. Biz onlara ibadet ve hacetimizi arzederiz, onlar da bizim ve onların ilâhı olan rabbülerbaba şefaat ederler ve böylece bize vasıta olurlar. Bu ise onlara salât, zekât ve kurban keserek yalvarmak ve niyaz etmekle olur, derler. İşte müşriklerin çeşitli mezhepleri bunlardır. Bunlar hep büyük Peygamberleri yalanlayarak tazim ve ibadete müstahak olmak hususunda mahluku halika ortak kıldılar. **(Ve lemyekûn lahu küfüven ahad)** ve **(Leyseke misluhu şey'ün)** ayeti kerimeleriyle red ve **(Fela tec'alullahe endaden)** nas-ı şerifiyle nehiy ve men olundular. Alemde şirkin kökü ve banii olan bu benzetişten korunmak için Resulü Ekrem sallallahü aleyhi vesellem hazretleri mahluka secde yahut yemin etmek gibi halleri nehiy buyurmuştur.

Velhasıl türbelere tazim hakkında halkın ifratına mukabil ibn Teymiye ile ibn Kaym dahi ifrat ederek alelumunun kabir ziyaretini men ettiler. Türbelerde kurban kesmek kabir ehlinden yardım ve imdat istemek gibi fiilleri şirk kabilinden addettiler. Halbuki Nebi Aleyhi Essa-

lât vesselâm'ın kabrini ziyaret vacip midir, yahut mendupmudur? Müctehidin ancak burasında ihtilâf etmişlerdir. Yoksa ravza-i mutahhare ziyaretine devam etmek büyük sevab ve Peygamberin şefaatine sebep olacağı gerçektir. Müslümanları bundan menetmek gibi şeni makaleleri, İbni Teymiye ile İbn Kaym gibi ona tabi olanlardan başka kimse yazmaya cür'et etmemiştir. Onları bu hataya düşüren (**Eşhedü gazabullahi ala kavmi ettahezü kuburi enbiyaihim mesacid**) hadisi şerifi olup bunun manası ise: Putlara secde edercesine Peygamberlerin kabirlerine secde edenlerin ilâhi gazaba mazhar olmasından ibarettir. İbn Teymiye'nin (Eimme-i Selef, Enbiya ve Salihin kabirleri yanında dua ve istiane etmezdi) sözü selefden varid olan sahih rivayetlerle reddolunmuştur. İmam Nevevî der ki: «Ziyareti çoğaltmak hayırlı ve fazilet sahiblerinin kabirleri yanında durmak müstehabdır» İmam Sebki der ki: «Nebi Aleyhisselâmdan yardım ve şefaat istemek ve onunla Cenabı Hakka tevessül eylemek güzel bir iştir. Bunu ibn Teymiye gelinceye kadar halef ve selefden kimse inkâr eylemedi. İbni Teymiye gelip ondan evvel alimlerden birinin kail olmadığı bir bidat çıkardı. Müslümanlar arasında zem edilmeye hedef oldu.

İşte Şeyh Necdî bu vadilerde yolunu şaşırıp İbn Teymiye ile İbn Kaym'ın şer'an memnudur dedikleri fiilleri hep küfr'e sebep olan amellerden saydı. Türbelere adak veya dua veyahut etrafında tavaf etmek, örtüsünü öpmek veya teberrüken toprak almak gibi fiiller ile tazim eden ve kabir ehlinden yardım dileyen kimseler kâfir olur dedi. Küfür ise ancak Cenabı Hakkın varlığı ve birliği gibi dinî zaruretleri, risalet-i nebeviyeyi, namazın farziyeti gibi açık emirleri inkâr ile olur. Yoksa Peygamber Aleyhisselâmı ikrar eden müslim zayıf bir şüpheye istinat ettikçe tekfir olunamaz Zira ehli sünnet ve cemaat mezhebi müslüman olmuş olanları tekfirden çekinir. Binaenaleyh eimme bidat ehlinin zararlarını defetmek için katillerini emretmekle beraber kendilerini tekfir etmezlerdi.

Gerçi ibn Teymiye ile ibn Kaym dahi bu gibi fiillere şirk demişlerse de onların bundan muratları küçük şirk demek olup, yoksa (**İnnallahe la yeğfiru en yüşrike bihi ve yeğfiru maduna zalike**) ayeti kerimesinde zikredilen büyük şirk değildir. Zira Cenabı Hakkın affetmeyeceği büyük şirk İslâm dininden çıkmak demektir ki put yahut ateş, su gibi şeylere ibadet ile mahlukattan birini Allah'a ortak ittihaz etmekten ibarettir. Buna şirk'i celî de denilir. Şirk'i hafi ise Allah'tan başkaya iltifat etmektir. İnsanların bir kısmı bir zaman bundan kurtulamamışlardır. Peygamberler ve nebiler şirk'i celi'den ari oldukları halde şirk'i hafi'den korunmak için Cenabı Hakka yalvaragelmişlerdir.

İbrahim ve İsmail Aleyhisselâm'ın (**Ve cealna müslimine leke** — Bizi sana teslim olanlardan eyle) ve Hazreti Yusuf Aleyhisselâmın (**Fete-**

veffeni müslüma — Beni müslüman eyle) diye dua eylemeleri dahi bu mânaya hamledir. Elhasıl şirk'i hafinin çeşitleri olup (**Efere eyte men ettehaze ilahe heva** — Nefsinizin hevasını ilah ittihaz etmeyin) ayeti kerimesi iktizasında nefis ve şehvete tabi olmak bir çeşit şirk'i hafi olduğu gibi riya dahi şirk'i hafidir. Ameli yok eder derler. Lâkin muraîler hep kâfir olup bunların kanlarını akıtmak ve malları da helâldir diyen yoktur.

Bundan dolayı islâm uleması Güneş, Ay, Yıldız ve put gibi ilâh ittihaz olunan şeylere secde etmek küfürdür dediler. Bunlardan başkasına da secde etmeyi büyük haramlardan addettiler.. Bu çeşit mabut edinilen şeyler için kurban kesmenin küfür olduğunu beyan ile beraber Allah'tan başkası için kan akıtmak türbelere nezir etmek gibi fiilleri bazıları haram babında bazıları da teberrüken türbelerden toprak almak ve türbelerin etrafında tavaf etmek gibi mekruhat sırasında zikr ve irad etmişlerdir. Şeyh Necdî ise bunların hep küfür ve şirk'i celî olduğunu iddia ile şu kadar yüz seneden beri bütün ehli islâmın dalâlette kaldıkları kanaatindedir. (**İza kale'rrücüle heleke'nnasi fehüve ehlekhüm**) hadisi şerifinin aslına uymuştur.

Melun Şeyh Necdi bunca asırdan beri gelip geçmiş olan bu kadar belli başlı alimleri dalâletle itham etmiş bununla da kanaat etmeyip eshab-ı kiramdan nice büyük zatların dahi hata ettiklerini ileri sürmüştür.

Şöyle ki: Ebu Bekir Sıddık Radıyallahü Anh Hazretlerinin halifeliğinin ilk zamanlarında Halid Bin Velid Radıyallahü Anh Hazretleri kumandasında bir ordu Müseylemetül-Kezzab üzerine gitmiş ve Müseylemeye galib gelmişti. Ancak ashabı kiramdan Zeyd bin Elhuttab ile diğer bazı zat şehid olduklarından Halid Bin Velid ile hayatta kalan diğer ashab onları Cebile'de defn etmişlerdi. Bu yer ise çok taşlık olması sebebiyle lüzumu kadar kazılamadığından kabirlerinin üzerleri birer arşın kadar yükseltilmişti. Şeyh Necdî bu kabirlerin üzerleri en fazla birer karış yükseltilmesi lâzım gelirken daha fazla yükseltilmeleri bidattir diye bu kabirleri yıktırmıştır. Halbuki biz şer'i ahkâmı ashabı kiramdan aldık ve kabul ettik. Hal böyle iken bin yüz bu kadar sene sonra Necdi Vek müctehid olmak davasıyla ortaya çıkıp bu kadar ashabı kiramın hatalı olduklarını iddia eylemekle nasıl bir bidat ve dalalette olduğu aşikârdır.. Müseylemetül Kizzab'ın yerinde zuhur etmesi ve Müseyleme muharebesinde şehid olan ashabı kiramın kabirlerini yıktırmış olması Müseylemetul Kizzab'a fenalıkda halef olduğuna adil şahitler ile malum olur. Az düşünseydi kendisi de bunu anlayabilirdi. Ama ne çare Cenabı Hak bir şahsın gözünün basiretini kaparsa güneş gibi açık olan şeyleri bile görüp bilemez.

Kaldıki ictihad kapısı şer'an kapalı değilse de muctehid'i mutlak derecesine varmak bugünkü halde güç belki de imkânsız olduğundan örfen

bu kapı kapanmıştır. Fakat Necdi'nin fikrini sarmış olduğundan hak ve batılı fark ve temyiz etmez olup vakti saadetten sonra nekadar yeniden meydana getirilen şey var ise kaldırılması için faaliyete geçmişti.

Halbuki kötü bidat ile güzel bidat'ı bir birinden ayırmak lâzımdır. Sonradan zuhur etme nice şeyler vardır ki güzel şeylerden addolunur. İnsan, tabiatı iktizası olduğu cihetle bir yerde durmayıp fende ve sanayide yapılan yeni icadlarla terakki etmekde olduğundan Şeyh Necdi'nin davranışı bu tabii gidişe karşı bir hareket idi. Aslında harb'te bedeviler medenilere galip iken sanayi'in gelişmesi hasebiyle top ve tüfek icad olunalıdan beri medeniyet bu hususta cehalete galip olmaya ve günden güne bu galebesinin derecesi artmağa başlamış idi. Şu hale göre Şeyh Necdinin bir çıkmaz yola sapmış olduğu belli idi. Ne çareki Vehabilerin etrafındaki halk onlara mübtedi'i müslüman nazariyle bakıp hallerini ıslaha çalışırken onlar cümlesine kâfir ve müşrik gözüyle bakar ve öldürülmelerini ve mallarını almayı kendilerine helâl bilirlerdi. Bu türlü itikat Arapların mizacına da uygun geldiğinden derhal bu batıl mezhebe meyletmişler ve beyhude yere pekçok kanın dökülmesine sebep olmuşlardır.

Bunun üzerine Hicaz ve Irak arasında bu münasebetle ilmi mubaheseler açılmış olduğu halde Vehabiler islâm dinine davet yolunda civarlarındaki aşiretlere ve kabilelere galebe ederek hükümetlerini genişletmekte idiler. Böylece Vehabi mezhebi günden güne etrafa yayılmakta idi. Deri'ye şeyhi Muhammed Bin Suud zekât malından başka kimseden bir şey istemez ganimet mallarının beşte birini alırdı. Bundan dolayı kabileler ve aşiretler kolaylıkla kendisine tabi oldular. Ve az vakitte kuvveti artarak bu yeni mezhep sayesinde bir Ceziretülarab hükümdarlığı kurmak sevdasına düşmüştü. Fakat Devlet-i Aliyye'nin kudretinden korktuğu için mamur yerlere taarruzdan çekiniyordu. Bir de o zaman oralarda Nadir Şah'ın iktidarı geçerli olduğundan Şiilerle bir vak'a çıkarmaktan kaçınırdı. Lâkin vefatından sonra oğlu Abdül Aziz yerine geçip günden güne artan kuvvet ve iktidarına güvenerek Devlet-i Aliyye'den dahi korkmamaya başlamış, bundan sonra bir taraftan Hicaz'a bir taraftan da Irak memleketlerine tecavüzlere başlamıştır...

Muhammed bin Abdul Vehhab çok uzun seneler yaşıyarak Abdulaziz'i de babası gibi kendi mezhebinin revaç bulmasına ve yayılmasına teşvikten geri kalmadığı gibi kendisinin vefatında da birçok evlâdı ve ahfadı kalıp en büyük oğlu yerine halef olarak babasının mezhebini halka talim ile meşgul oldu.

Vehabiler pek mutaassıb oldukları cihetle ilk zuhurlarından beri haccetmek emelinde olduklarından mezheb ve itikadlarını anlatmak üzere Vehabi ulemasından Mekke-i Mükerremeye otuz kişi göndermişlerdi.

O zaman Mekke emiri olan Şerif Mesud Bin Said'den hac etmek üzere ruhsat isteyip bir yolda bir miktar akça itasına dahi rıza göstermişlerdi. Mekke uleması bunların mezhebini inceledikten sonra birçok batıl itikatlarla dolu olduğu görülünce Mekke Kadısı tarafından bunların küfrü hakkında ilâm verilerek cümlesi haps olundular. Şerif Mes'ud'un 1165 tarihinde vefatiyle biraderi Şerif Mesaid Mekke'i Mükerreme emiri olunca Vehabiler haç için ondan izin istemişler ise de o dahi razı olmadığından civarda bulunan bazı Araplar savaşa başladılar. Şerif Mesaid'in saltanatı bitip 1184 senesinde yerine Şerif Ahmed Mekke emiri olunca yine Vehabi ulemasından bazıları Mekke-i Mükerremeye gelmişler ancak mezhebleri batıl mezheplerden olduğuna hükm olunarak (**İnnemel-müşrikine necisun fela yukarrebu'l'mescidil harami** — müşrikler pistir, onları Mescid-i Harama yaklaştırmayın.) muktezasınca Vehabiler Mekke-i Mükerremeye gelmekten menedildiler.

1186 senesinde Mekke Emiri olan Şerif Surur Bin Mesaid'in zamanında Vehabiler tekrar hac için izin istediklerinde Şerif Surur kimse ile bu meseleyi müzakere etmeksizin «bana yüz at verirseniz acemlerden alınageldiği gibi her sene gelen adamlarınızdan vergi alınmak üzere hac için size ruhsat veririm» diye cevap vermiş ancak Acemlere benzetilerek vergi alınmasına muvafakat edemediklerinden artık kılıçlarına güvenerek hac etmek emeline düştüler. Hakikaten bu yolda gitgide kuvvetlenerek Mekke Emirine endişe oldular. Hatta Vahabilerin haremeyne hücum edecekleri havadisi haremeyn ahalisinin telâşına sebep olduğundan yukarıda da anlaşıldığı üzere 1190 senesinde Şerif Surur Dersiadete bir yazı göndererek Vehabilerin yok edilmesi için kâfi kuvvet gönderilmesini istida eylemiş olması üzerine keyfiyet Cidde, Şam ve Bağdat valilerinden istenmişti. Doksan bir senesinde Haremeyn'den bunu teyid eden yine bazı yazılar gelmiş ise de Cidde Valisinin tahriratında keyfiyet o kadar şiddetli yazılmamış olduğu cihetle işe ehemmiyet verilmemiş idi. Bir de Muhammed Bin Abdulvahhab Mekke Emiri tarafından hakkında olvechile Dersiadete şikâyette bulunduğunu işitince Şam valisine hususi bir adam gönderip (Talebelere ders vermekten başka meşguliyeti olmadığı, tahsili Şam'da olmak mülabesesiyle oraca halinin malum olduğu ve Mekke Emirinin dediği gibi fesad ikaına kudreti olmadığı) beyanıyle Mekke emiri'nin şikâyetlerini yalanlamış olduğundan, sonradan Şam'dan gelen cevapnamede bu durum açıklanarak; merkum bir kabile reisi değil ki isyan edebilsin diye yazılmasıyle, Mekke emirinin şikâyetleri mubalağaya haml olunarak vaziyet mucerred bir taleb ve istek derecesinde kalmıştır.

Gerçi Muhammed bin Abdulvahhab bir kabile reisi değil ise de açıklandığı üzere Deriye Şeyhi Muhammed bin Suud'u önüne katıp onun eliyle kuvvetli bir cemiyet teşkil etmişti. Fakat bu cemiyet gereği gibi tesis edinceye dek devletçe üzerlerine bir hareket vukuundan sakınarak,

Devlet-i Aliyyenin nazar-ı dikkatini celb edecek hareketten bir müddet için kaçınarak gizli kalmak isterdi. O zamanlar Devleti Aliyye memurlarının bu gibi hususlarda politikaları pek zayıf olduğundan Vehabilerin maksat ve hedeflerinin ne olduğunu anlayamamışlardı. Mekke emiri bu gidişin fenaya varacağını anlamış ise de devlet adamlarına anlatamamıştı.

Bu sebeple Vehabiler zahmetsizce hükümranlıklarını genişlettiler. Fakat Mekke emirinin de Arab aşiretleri üzerinde büyük nüfuzu olduğundan Hicaz tarafına pek tecavüz edemiyorlardı. Şerif Sürur zaten eshab-ı kifayetten bir zat olduğu halde, 1193 senesinde Fas hakimi Molla Mehmed kızını onunla evlendirmek üzere iki oğlunu birçok hediyelerle beraber Mekke-i Mükerremeye göndermişti. Hac mevsiminde Molla Mehmed'in kızı ile Şerif Sürur'un nikâhları kıyılmış. Böylece Şerif Sürur'un Hicaz taraflarında şöhret ve mertebesi daha ziyade artmıştı. Mekke emirinin itibar ve kuvvetinin böyle artması Vehabilerin o taraflara yayılıp nüfuz etmelerine mani teşkil ediyordu.

1202 senesinde Şerif Sürur vefat edince yerine Şerif Galib bin Müsaid Mekke-i Mükerremeye emir olduktan sonra, Vehabiler yine hac için izin istemişlerdi. O dahi izin vermedikten başka iki yüz beş senesinde seçme bir askeri birlik teşkil ederek başlarına da biraderi Abd'el-Aziz'i kumandan tayin ederek Vehabiler üzerine sevk eyledi. Şark tarafında bulunan ekserî aşiretler ile Şemir dağı kabileleri Şerif tarafına meyl etti. Daha birçok kabileler de gelip iltihak edince Şerif'in ordusu çok büyük bir kuvvet haline geldi. ve her tarafa dehşet saldı. Abd'el-Aziz bu ordu ile Necid içine girdiğinde Necid karyelerinden bazıları kendilerine uyduysa da ekserisi dağılıp kaçtılar. Sonra Şam bölgesinde Beride karyesine varılıb kalesi muhasara edildiyse de kalenin müdafaası geri zayıf olmadığından feth edilemedi. Seyid Abd'el-Aziz kaleyi hal'i üzere bırakarak ileriye hareket etmek istediysede diğerleri zahirenin azlığını bahane ederek dönmeye karar verdikleri sırada Suud bin Abd'el-Aziz Vehabi'nin haberini alması üzerine ordusuyla süratle o tarafa hareket ettikde Vehabilerin bozulup gittikleri tahakkuk eyledi. Bunun üzerine Seyid Abd'el-Aziz de ordusuyla Hicaz'a avdet etti.

Bu esnada Şerif Galib hazretleri diğer bir ordu techiz etmiş ve yanına humbara ve altı top alarak Necd üzerine hareketle Ramazanda Şuara karyesine vasıl oldu. Lâkin karye çok müstahkem olup içindeki Vehabiler de kuvvetli müdafaada bulunmalariyle top ve humbara ile hayli müddet dövülerek tazyik edildiyse de fethi kabil olmadı. Bunun üzerine lağım kazılmasına başlandıysa da arazinin pek kumluk olması nedeniyle bu da işe yaramadı. Bu arada hac mevsimi de yaklaştığından Şerif Galib muhasaradan vaz geçerek dönmeye mecbur oldu.

Bundan sonra Şerif Galib ara sıra Necid üzerine fırka fırka askerler göndererek savaşa devam etti. Lâkin bu gibi fırkalar Necd tarafına giderek Vehabi mezhebine dahil olan karyeleri vurup rast geldikleri Vahabilerle savaşarak avdet ederlerdi. Bunun neticesi biraz ganimet elde etmekle kalıyordu. Halbuki Vahabiler üzerine başlı başına bir hareket lâzım olup, bu ise devletin himmetine bağlı olduğundan Şerif Galib ile emirü'l-hac olan Cezzar Paşa tarafından keyfiyet dersiadete bildirilmiş olduğundan evvelce beyan olunduğu üzere iki yüz sekiz senesinde bu mesele için toplanan meclisde, evvelce mevleviyetle Haremeyn'e gidip gelmiş olan sadrıazamlardan bazıları (Muhammed bin Abdulvehhab kelâm-ı kadim tilâvetini terk ile celb-i dünya için delâil-û hayrat okumak ma'siyettir ve kubbe ve minare bidattir ve kaşık ile yemek yemek sadr-i evvelde yoğidi el ile yemek lâzımdır ve Şürefa'yı Mekke zeydiye mezhebinde olduklarından amel ve itikadları şer'a muhalifdir diye emribi'l-ma'ruf ve nehiy an'i-l-münker vadisinde itirazlar ediyor, böyle zahir'i halde tarik-i hakka davet ve delâlet daiyesinde bulunan kimseye şer'an ve örfen ve lâzım geleceği cay-ı temmüldür) diyerek Şeyh Necdi tarafından vekâlet edercesine davanın def'ine teşebbüs etmelerine mukabil, bazıları da Fil eshabı gibi Mekke-i Mükerremeyi tahrib fikrinde olan şahsın harici olduğunda ne şüphe var hemen te'dibi lâzım gelir. Hazır olanlardan diğer bazısı da; onun bu hareketi Mekke emiri ile aralarındaki bir anlaşmazlıkdan ibaret olsa gerekdir. Bir kere Bağdat tarafından sual olunmasını teklif ettiler. Bu gailenin Bağdat tarafından halledilmesi mümkün olur, diye zan ve tahmin edilmekle, vaziyet Bağdat valisine havale olunmuştu. Bunun üzerine Bağdat'dan gelen cevapnamede Vehabilerin zararsız bir hale getirilmelerinin kolay bir iş olmadığı ve şerlerinden korunmak için ihtiyaten Necif kasabası gibi bazı mahallere istihkâm verildiği, Lahsa'nın zabtına azmettiklerinden beni Halid aşiretinin canlarını korumak için Lahsa'ya sığındıkları münderic bulunmuşdur.

Devlet-i aliyyenin nasıl muhataralı zamanlar geçirmiş olduğu bundan da anlaşılmaktadır. Bu nice seneler önce tab'asından birinin ihdas ettiği yeni bir mezheb hakkında pek çok seneler ilmî konuşmalar cereyan etmiş. Hicaz ve Irak alimleri tarafından çeşitli kitaplar telif olunmuş olduğu halde en nihayet dinin asıl vatanı olan ceziretül-arab'da bu mezhebin tesirleri sebebiyle Deriye Şeyhi huruc ederek müstakil bir hükümet teşkil eylemiştir. Devletin meselelerin halli için müracaat ettiği mecliste buna dair malûmat olmayıp bu yeni mezheb sayesinde bir kabile şeyhinin bir hükümdar kadar kuvvetlendiği bilinmiyor. Hâlâ Vehabilerin meramının neden ibaret olduğu sadrı azamları arasında münakaşa ve mücadele konusu oluyordu. Gerçi Devleti Aliyye ulema sınıfına fevkalâde itibar eder bu sınıfın en yüksek derecesinde olan zevatını kendi erkânından addederdi. Böyle elli altmış seneden beri sürünüp gelen

ve devlet içinde müstakil bir hükümet teşkiline dair henüz sahih bir malumat sahibi olunamaması inanılamayacak bir durumdur.

Lâkin o zamanın haline vakıf olunduğu takdirde pekde şaşmamak gerekir. Zira o zaman tarıki ilmiyeye mensup olanlar üç kısım olup biri meratibi ilmiye eshabı olan ulema'yı resmiye, ikincisi fiilen şer'i hizmetlerde bulunan hakimler ve ketebe, üçüncüsü medresenişin olan üstad ve talebe idi. Birinci sınıf içinde malûmat eshabı pek nadir olup ikinci sınıfın bilgi derecesi dahi, vaki olan olayları fetva kitaplarında yazılı olan meselelere tatbik ile ilâmların ve huccetlerin buna uydurulmasından ibaretti. İlmi mubahaselerden uzak idiler. Üçüncü sınıf eshabı ise bu iki sınıfa cahil nazariyle bakdıkları halde ulumu şeriyyenin nazariyat ve ameliyatından mahrum olarak kâh felsefî fikirlere, kâh akaid-i mu'tezilenin fikirlerinin red ve ibtaline hasr-ı evkat etmekte idiler. Devlet memurlarından hariç hususi bir sınıf mesabesinde olduklarından, ihtimalki bunca seneden beri Ceziretül arabda cereyan eden mubahasat-ı mezhebiyeye vakıf olamamışlardı. Ulema geçinenlerin hali bu vechile olup mülki memurları ise çöldeki mezheb kavgasıyle bir takım taassub-ı basid eshabından olan vaızların mubalağalı sözlerini fark ve temyiz edemezlerdi. Gerçi Vehabilerin hicaz ve Irak taraflarına tecavüze başladıklarında müşahede ettikleri muhatarat üzerine teyakkuz ve intibaha başlamışlar ise de saltanat merkezinde henüz işin hakikatine varılamayıp önceleri taassup vadisinde atıp tutmuş ve bir müddet çene yarışı edip gitmiş olan Kadızadelilere kıyasen bu Vehabi meselesine gereği gibi ehemmiyet verilmiyordu.

İşte bu gibi ahvalden Vehabiler istifade ederek kendilerine az muhalefet eden aşiret ve kabileleri vurup yağma ederek günden güne çevrelerini genişletmekte idiler. Gerçi Şerif Galib tarafından arasına gönderilen fırkalar yer yer Vehabileri vurup biraz hayvanat ganimeti ile dönerlerdi. Ancak bu gibi hareketlerde onun askerinden de epeyce zayiat vukubulmakta idi.

İki yüz on senesinde Seyid Nasır bin Süleyman'ın kumandasıyle şark tarafına gönderilen bir fırka-i askeriye Şumas denilen yerde Vehabilere galebe eylemiş isede kendi tarafından da pek çok adam zayi olmuştu. Bundan sonra Seyid Fehid kumandasında gönderilen bir askeri fırka dahi Revgil Niam denilen yerde Vehabilerle büyük bir muharebeye tutuşmuş, her iki taraftan da çok miktarda verilen zayiattan sonra Seyid Fehid hayli muzafferiyetlere mazhar olmuş iken askere bozgunluk ve yılgınlık gelerek ileri hareket etmediklerinden o da çaresiz Mekke'i Mükerremeye avdet etmiştir.

Vehabiler ise hicaz taraflarında böyle ceng ve cidal ile meşgul oldukları halde Irak taraflarında dahi memleketlerini genişletmek kaydına düşmüşlerdi. Mehmed bin Suud Devleti Aliyye'nin korkusundan Hi-

caz ve Irak'a tecavüzden çekinirken yerine geçen oğlu Abdülaziz Cezireddülarab'da nail olduğu kuvvete güvenerek şımarıp, artık hiçbir şeyi kayd etmeyerek cihangirlik davasına düştü. Evvelce de anlatıldığı gibi oğlu Suud'u büyük bir askerî kuvvetin başında gönderip Lahsa ve Kuteyf taraflarını zapt etti. Lahsa'nın yardımına giden Müntefik Şeyhinin ordusunu bozdu ve Basra hududuna kadar olan yerleri kâmilen kabza-i tasarrufuna aldı.

Bu esnada Arap kabilelerinden pek çoğu Vehabî mezhebine girmiş, hatta bu kabilelerin bazıları bunlara iltihak ederek Hicazda dahi Vehabîlerin kuvvetini arttırmışlardı.

Bunun üzerine iki yüz on iki senesinde Şerif Galib Ben'i Harb'den Vehabi mezhebine girenlerin üzerine asker sevk ettikden başka büyük bir ordu hazırlayarak bizzat Vehhâbîler üzerine sefer etti. Lâkin Harme karyesinde iken Vehabiler hiç beklenmedik bir anda üzerlerine hücum etmeleriyle vaki olan muharebede her iki taraftan iki bin kadar zayiat vuku bulup, Şurefadan da kırk kadar mutebeı zevat şehid oldu. Neticede Vehabîler galip gelerek Şerif Galib mağluben Mekke-i Mükerremeye avdet eyledi.

Bunun üzerine iki yüz on üç senesinde Şerif Galib ile Vehabilerin Reisi olan Abdülaziz arasında şöyle bir musalaha akd olundu. Vehabîler hac için Mekke-i Mükerremeye gelip gidecekler. Buna karşılık Vehabîler de Şam ve Yemen taraflarında Şerif'e tabi olan arablara tasallut etmeyecekler. Böylece Vahabiler bu andlaşma ile Mekke-i Mükerreme'ye gidip gelmeye başladılar.

Fakat evvelce de beyan olunduğu üzere Bağdad Valisi'nin Kethüdası Ali Paşa bu esnada Lahsa üzerine hareket etmekle Suud bin Abdullaziz orada meşgul bulunduğundan bu sene hac edemeyip hac mevsiminde Vehabilerle, Vehabî reislerinden olan Hamd bin Nasır gitti.

On dört senesinde Suud bin Abdulaziz Külliyetli Vahabi ile Mekke-i Mükerremeye gelip hac etti. On beş senesinde Suud yirmi bin kadar Vehabi ile hac için Mekkeye geldi. Şerif Galib de ihtiyaten Mekke etrafına burçlar inşa ederek istihkâm vermiş ve kendisine tabi olan kabileleri de yanına toplamış idi. Böylece bu sene hac da çok kalabalık olmuş idi. Eda-i hac akabinde Şerifin askerleri ile Vehabîler arasında mukatele zuhur ederek güç hal ile bastırıldı.

O sıralarda Vehabi mezhebi Asir tarafından Tehame-i Yemen'e dahi sirayet etmiştir. Şöyle ki: İlkönce Riş karyesi Şeyhi Ma'd bin Şar Vehabi mezhebine girmekle cümle ahalisi de Vehabî olmuşlardı. Şerif Galib'in Kethüdası olup Tehame-i Yemen taraflarının muhafazası için Kanif'de bulunan Ebu Bekir bin Osman, Riş karyesini vurup ganimetlerle Kanifdeye avdet etmiş ise de Ma'd bin Şar etrafındaki kabail ile ittihad

ederek kuvvet kazanıp Barik ahalisi dahi mezheb-i Vehabiye girmekle, Şerif Galib tarafından sevk olunan askeriye varıp ve Kanifde'ki mustahfaz askeriyle birleşerek Ussatı vurmuş idi. O esnada Hali nahiyesi ahalisi dahi isyan etmiş, iki yüz on altı senesinde Mekke-i Mükerremeden sevk olunan fırka-i askeri'ye Ussat'a galebe ederek Hali meşayihini itaate getirmiş ve Vahhabi mezhebinden vaz geçirmiş olduğu halde yedi sekiz ay sonra tekrar Vehabi olmuşlardı. Vehabi mezhebi beri tarafa dahi sirayet ederek Kanifde ile Mekke-i Mükerreme arasındaki birçok kabile de Vehabi olmuşlardı. Şerif Galib tarafından tekrar sevk olunan fırka-i askeriye Ümmül Haşebe nam mahalde Aldemine ve Al-i Gamed Elferga ile muharebe ederek galip gelmeye muvaffak olmuş, yine bu esnada Ebu Bekir bin Osmna dahi Kanifde'den çıkıp o civarda bulunan Vehabilerle muharebe edip muzaffer olmuştu. İşte bu iki yüz on yedi senesinde Maad bin Şar Kenane ve Gamed el Ferga ile sair kabilelerden on iki bin asker toplayarak Kanifde üzerine hücum ettiğinde Ebu Bekirin askeri onlara nisbetle daha az olmakla beraber ansızın bir gece baskını ile cümlesini tarumar edip hayli ganimet almışsa da bundan sonra o taraftaki kabileler dahi peyderpey Vehabi mezhebine dahil olmaya başladı. Bu fitne ateşi bastırılmaya çalışıldıkça daha çok yayılmaya başladı. Abdülaziz Vehabi ile Meyanede musalahada iken Şerif Galib Tehamede iç savaşlarla meşgul bulunuyordu. En nihayet bu mezhebin önü alınamayarak Vehabilik oralarda da ziyade olarak yayıldığından Şerif Galip aciz kaldı.

Bu esnada Vehabiler Irak taraflarına dahi tecavüzden geri kalmıyorlardı. Bağdat Valisini sıkı tedbirler almaya mecbur ettiklerinden başka evvelce de anlattığımız gibi Şiilerden öç almak için Kerbelâ kasabasını vurmuşlar, harab etmiş oldukları cihetle o taraftan üzerlerine asker sevkiyle terbiyeleri düşünülürken Bağdad Valisi Süleyman Paşanın vefatı üzerine Bağdad'da ihtilâl zuhur eyledi. Nihayet Kethüda Ali Paşa ihtilâli bastırıp uhdesine Bağdat eyâleti verilerek memleketin asayişi güç hal ile yerine getirilebildi.

Kerbelâ vak'ası bunca senelerden beri haremeynde tevarüd eden feryatnamelerin mazmununu müeyyed olarak meselenin ehemmiyetini meydana koymuş olduğundan, birkaç defa huzur-u sadaretpenahide keyfiyet müşavere olunmuştu. İş, evvelki derecesinde kalmayıp çok büyümüş, günden güne de büyümekde bulunmuş olduğundan kolaylıkla tevsiyesi kabil olmadığı taayyün etmekle bu meselede kati bir karar verilemedi.

Çünkü vaktiyle Der'iye üzerine bir sebekbâr fırka-i mefreze sevk edilmiş olsaydı etrafındaki köyler ve aşiretler hep elde bulunmuş olacağından Vehabilerin istisalı kabil olacaktı. Lâkin Vehabiler kâmilen diyar-ı necdi ve bütün bilâd-ı Cebel-i Şemsi aldılar. Bilâd-ı Bahreyn ve Lahsayı zabtla Basra ve Bağdad-ı tehdid ettiler. Bir taraftan da bilâdı

Hacer ve Umman'ı istilâ ile maskat'a tahatti eder oldular. Bir yandan da Hicaz ve Yemeni ellerine geçirdiler. Kuzey tarafdan da Melik Harrarı, Kabail-i harb'ı Cehineyi bundan sonra da Medine-i Münevvere ile Şam ve Haleb arasındaki aşiretleri ele geçirdiler. Elhasıl Ceziretül arab'ın her tarafında Abdul Aziz Vehabi'nin hükmü geçmeye başladı. Her taraftan haremeyni ihata eyleyip Mekke'den başka kendisine mani ve muzahim kalmadı. Mekke emiri dahi karşısında aciz kalmıştı. Bu durumda sebekbar fırkalar ile Vehabilerin def'i mümkün olmayıp çöllerde de ağır ordunun hareketi müşkül olduğundan işin çaresi pek güçleşmişti.

Bunun üzerine mecliste mesele tekrar tekrar görüşüldükten sonra bunun büyük bir dini mesele olması sebebiyle Ulemanın ictimaiyle müzakere olunmasına karar verildiyse de Sudur'u İzam hazır olduğu halde toplanacak mecliste şayetki icrası kabil olmayan bir karar verilir ve sonra da meşru meclisin kararı yerine getirilmedi diye tenkit edilir diye düşünüldü. Ve Suduru Kiram ikişer ikişer Şeyhül islâmın huzuruna çıkarılarak tahrirat okunması ve görüşleri sorulduktan sonra encümenin meşveret etmesi tensib olundu. Böylece Sudur-ı İzam bu vechile takım takım Şeyhül İslâmın huzuruna celb edildi gayrı resmî müzakere olundukta: Bu bağinin def'i mühim ise de çok miktarda asker sevki zor olduğundan şimdilik tezelden Devlet-i Aliyyenin hudutlarını muhafaza etmek üzere Medine-i Münevvereye yedi sekiz yüz adam ile bir muhafız tayin olunması. Ciddeyi kâmilen elinde bulunduran Mekke Şerifinin taarruzunu def ve o havaliyi muhafaza ile şerri men edecek bir vezirin Ciddeye gönderilmek lâzım geleceği gibi Bağdad Mollası Hibbetullah efendi ilim sahibi ve arabcayı konuşur bir zat olduğundan Vehabilere Devleti Aliyyenin şevketini açıklaması ve onların zararlı taraflarına dahi vakıf bulunması dolayısıyle faydalı olur, dedikleri şeyhül islâm tarafından haber verildi. Böylece on yedi senesi Cemaziyelahır sonlarında fetvahanede toplanan meclis-i meşverette bu tedbir kabul olundu. Fakat Vehabilerin Bağdad memurlarına karşı düşmanlıkları olduğundan. Hibbetullah efendi de Bağdad Mollası olmak hasebiyle Bağdad'dan memur edilmiş ve gönderilmiş nazariyle bakılır ve itibar edilmez diye onun görevlendirilmesinden vaz geçildi. Yerine Vehabi ulemasiyle konuşabilecek ve ittifak sağlayabilecek birinin seçilmesine karar verilerek meclise son verildi.

Bu karara tevfikan henüz Mısır defterdarlığından ayrılmış ve halen orada bulunan Mehmet Şerif efendiye vezaret rütbesiyle Cidde sancağı ve Habeş eyâleti tevcih olundu. Kendi kuvvetinden başka Mısır Kahire'den bin asker, Mısır topçularından bir orta ve kâfi miktarda top ile cephane temin etmesi emr olundu.

Muteveffa Koca Yusuf Paşa Kethüdası Mehmet Sait Ağa'ya da; bir müddet Medine'i Münevvere'de kaymakamlık ile ikâmet etmiş ahalisini

yakından tanımış, Vehabilerle de münasebette bulunmuş birisi olmak sebebiyle uhdesine rütbe-i mürmürani verilerek Medine-i Münevvere muhafızlığına tayin edildi. Hibbetullah efendi yerine büyük müderrislerden Adem efendi seçilerek uhdesine Edirne payesiyle Kudüs'ü Şerif kazası tevcih olundu. Emri şerifi Recebin 27 inci günü eline verilerek harcırahı dahi canib-i miriden tanzim olundu ve hemen Necd tarafına gönderildi.

Adem efendi Erbil kasabasında doğmuş küçük yaşta babasıyle Haleb'e hicret etmiş orada tahsil ettikden sonra dersaadete girmiştir. Büyük dairelerde bulunmuş, müderrislik yapmış iki defa evkâf müfettişliği yapmıştır. Bu kerre Vahabilerle mücadele edecek biri arandığında bazı büyüklerin tavsiyesiyle uhdesine Kudüs'ü Şerif mevleviyeti verilerek Hicaz tarafına gönderilmiştir.

Ara ara Mekke emiri tarafından gönderilen tahrirata nazaran Vehabilerin Medine-i Münevvereye tasallutları ihtimali yakın olmasıyle Medine-i Münevvere muhafızı nasbedilen Sait Paşa'nın kâfi olamayacağı anlaşıldığından, aslında İçel mütehayyizanından olup Mirmirandan Dimyat muhafızı Ahmet Paşa vezaret rütbesiyle Medine-i Münevvere muhafazasına tayin olundu. Zaten Mısır tarafında böyle bir zatın bulunması lüzumlu idi. Onun yerinde istihdam olunmak üzere de önceleri Cerde başbuğluğunda sonrada Mısır'da liyakatini isbat eylemiş olan İbrahim ağa Mısır Valisi Hüsrev Paşa tarafından mîrmiranlık verilerek tâyin edilmişti. Mirmiranlığı dersaadet tarafından da tasdik olundu.

Cidde Valisi nasb olunan Mehmed Şerif Paşa Şevval ayında Mısır'dan hareketle Hicaz tarafına giderken, Vehabilerin zulmunden arz-ı şikâyet etmek üzere Mekke şeriflerinden bazı zevat dersaadete gelmek üzere Mısır'a varmaktaydılar.

Velhasıl evvelce de açıklandığı üzere Mehmed bin Abdülvehab bin yüz kırk üç senesinde zuhur etmiş. Birçok risaleler telif ederek halkı kendi mezhebine davete başlamış kendisine uymayanların küfrüne hükmederek mallarını yağmalamayı ve onların öldürülmelerini mezhebindekilere helâl olduğunu ilân etmişti. Der'iye şeyhi Mehmed bin Suud da bu batıl mezhebin yayılmasını temin etmek için harekete geçmiş bu münasebetle Ceziretül arabda bir müstakil hükümet teşkil etmişti. Vefatından sonra oğlu Abdülaziz bu hükümeti genişletmiş, Haremey'nin Canibi Şarki ve Şimalisini kâmilen zabtetmiş, Yemen tarafına dahi el uzatmıştı. Abdulaziz'in son günlerinde işlerin başında oğlu Suud görünür. Bu durumda Vehabiyinin üçüncü zamanı başlamış oluyordu. Abd el Vahab'ın ilk çıktığı zamanlarda nice seneler Hicaz ve Irak ulemaı onu red ve önlemek için uğraşmış bu yolda hayli kitaplar telif etmişlersede hiç bir tesiri olmamış Vehabi mezhebi Ceziretül Arap da yayılmıştı. Bu sırada Mu-

hammed bin Abdulvahabın evlâd ve ahfadı bu batıl mezhebin telkin ve talimi ile meşguldüler. İşte hal bu raddeye gelmiş olduğu halde biçare kadıasker efendiler henüz işin hakikatine vakıf olamadıklarından ilmi mubahase ile Vehabileri ilzam ve niyetlerinin ne olduğunu sormak ve öğrenmek için evevlce anlattığımız gibi ulemadan birinin Necd'e gönderilmesini tedbir ettiler. Ve Adem efendiyi gönderdiler. Gerçi böyle bir adamın Necde gönderilmesi faideden hali değilse de altmış sene evvelce gönderilmek gerekirdi. Yoksa iş bu raddelere geldikten sonra kalem ve lisan ile iş bitmeyip askeri kuvvete dayanmak mecburiyeti hasıl olmuştu. Fakat bu meseleyi def edecek kifayetli bir kuvvetin o tarafa sevki güç olduğundan evvel emirde devlet'i aliyye kendini korumak tedarikine teşebbüs etmişti.

Abdülaziz ise Vehabi mezhebinin Yemen tarafında süratle şuyu bulmaya başlamasıyla burayı dahi zabt edebileceğini anladı. Taif ile Useyr arasında olan ve şimdi Useyre tabi olan Bişe nahiyesinin Şeyhi Salim bin Şekbanı Zehran üzerine saldırtmıştı. Salim bin Şekban, Şerif Galib ile Abdül Aziz arasında akd edilmiş olan anlaşmaya mugayir olarak Yemen tarafını ifsad ve buradaki kabileleri Şerif Galib üzerine saldırtmaya başladı. Bu durumdan Şerif Galib aciz kalarak, Abdülaziz ile oğlu Suud'a bir yazı göndererek andlaşmaya riayet olunmasını ihtar ve teklif etti. Buna; bu çeşit haberler sulhu bozmak için size iletilmiş uydurmalardır bir adamınızı Zahrana' gönderin meseleyi tahkik etsin, diye cevab verdiler. Şerif Galip de Zehran'a bir memur göndererek işin hakikatine vakıf olduktan sonra olayların sulhu bozmaya sebeb olduğunu tesbit etmek için zevcesinin biraderi, kendisinin en ziyade güvendiği sırdaşı olan Osman bin Abdurrahman Elmuzayifi ile eşrafdan bazı zevatı Deriye'ye gönderdi. Oraya vardıklarında Osman Muzayifi Vehabi mezhebine girdi. Abdülaziz ile arkadaşlarından gizli olarak, mahremane mülakata başladı. Mekke-i mükerremenin zabtını vaad ile Abdülaziz dahi ona Taif ve havalisinin imaretini verdi. Şürefa ise yalnız bir defa Abdulaziz ile suret'i resmiyede mülakat ettikden sonra güya mesele Osman ile müzakere edilmiş ve karar verilmiş gibi Deriye'den ayrıldılar. Taife doğru gelirken yolculuk sırasında Osman arkadaşları olan Şeriflere Vehabi mezhebini medh etmeye başladı. Ve Taif cihetinde yüksek tepeler üzerinde olan Ubeylan kalasına varıldı. Burası Osman'ın kendi kabilesi olup o civarı vatan edinmiş olan Udyan kabilesini başına toplayarak hemen isyan etti. Etrafındaki kabilesi dahi kendisine ittiba etti. Şerif Galib'in biraderi olan ve o zaman taifde bulunan Seyid Abdülmuine haber gönderib Vehabi mezhebini kabul etmesini teklif etti. Kendisine tabi olmayan kabileler ile de cenge başladı. Bunun üzerine Seyid Abdülmuin üç bin kadar asker toplayarak Osman'ın üzerine yürüdü. Osman da kalesinden çıkarak iki ordu vadiyü-lare denilen yerde mukatele etti. Ne-

ticede Osman'ın ordusu bozuldu, hayvanat ve eşyası ele geçirildi. Abdülmuin de ganimetlerle Taif'e döndü. Sonra Şerif Galib bizzat Osman'ın üzerine gidib Ubeylan kalesini top ve humbara ile hayli dövdüyse de ele geçiremeyib o halde bırakarak Taif'e döndü.

Elhasıl Şerif Galib Yemen tarafındaki ihtilâllerin önünü alayım derken Taif cihetinde ihtilâl olunca, ne yapacağını şaşırdı. Tekrar devleti aliyyeye müracaat etmekten başka çaresi kalmadı. Tehlikenin bir mertebe daha yaklaşmasından naşi Mekke-i Mükerreme ahalisi de korku ve telâşa düştüler. Devlete vaziyeti şikâyet etmek üzere eşrafdan bazıları Mekke'den İstanbul'a hareket ettiler.

Bu olaylardan Sultan Selim Han hazretleri çok müteessir olmuş ve kızarak Bab-ı Âliye bir hattı hümayun göndererek (Vehabilerin elhaletu hezihi zirve-i isyana urucdan garazları mechul ve buğz ve adavetleri Şerif-i Mekke'ye mi mahsur ve yahud da'vayı ta'yin ve teferrüd ile mücerred halkı izlâl ve ifsadamı mahmul basılı ne ise ulemayı ızam ve ricâl-i devlet ile müzakere ve bu emr-i müşkülün çaresi görülmek babında idare-i perkâr müşavere olunsun)diye emretmişlerdir. Zilkadenin on üçüncü günü sadrazam, Sudur'u ızam, bab-ı Âli ricali, Yeniçeri Ağası, defterdar efendi ve sair erbab-ı Şuri fetvahane'de meşveret edib iş bu Vehabî meselesi ele alındı. Şimdiye kadar buna dair alınan tedbirler hazır olana ifade ve beyan olundu. Kendilerinden bu hususdaki fikirleri sorulduğunda Rumeli Kadıaskeri Şemseddin Efendi: (Bu şakilerin Haremeyn-i Şerifeyn'e karşı sû'i kasdları tebeyyün etmekle üzerlerine külli asker tayini muktezayı diyanet olub serd olunan tedabir ise tesvid-i evrakdan ibarettir. Bu madde-i azimeye fiilen ikdam vacibdir) deyince sadrazam (bihasbel imkân canib-i Mısır'dan asker ve asitane-i saadetten top ve mühimmat tertib ve Kapudan Paşa marifetiyle sefireye tahmil ve tesyir olundu) derken Kadıasker efendi: (Bu mühimmatın ve Mısır'dan tertib olunan askerin varacağı neden malûm) demekle sadrazam dahi ona cevaben: (Orasını bilmek tavk-ı beşerin haricindedir. Vusul ve adem-i vusulü hükm-ü kadere vabestedir) deyib Sudur-ı ızamdan İsmet bey efendi de (Tecerriyü erriyah bimala testehî essufûn) mısraını okuyarak sadrazamın sözünü teyid eyledi.

Sudur-ı ızamdan Mollacıkzade de (Ataullah efendi vakte göre himmetde kusur olunmamış; ancak tarafı ahardan dahi asker sevk ve irsal ile Vehabîler işgal olunsa faideden hali olmaz) deyib Bağdad tarafından dahi asker sevk olunmasını tavsiye ve ihtar etmesi üzerine Sadrazam: Bağdad Valisinin dahi Vehabîler üzerine bizzat gitmesi veyahut kethüdasını göndermesi kendisine emrolundu. Ayrıca Hicaz tarafındaki eşiret ve kabilelere de arapça ibareli ferman ve emirnameler gönderilmiş olduğunu anlatınca İsmet bey efendi: (Şimdiye dek bikaderi etta-

katûlbeşeriyye lâzım gelen tedbirde kusur vaki olmayıb Vehabilerin kableşşuru' Enverden haklarında terettüb edecek ahkâm-ı ilâhiye tetebbu' ve istikra olunduktan sonra fetvaya müracaat ve mukteza'yı şu'ruu üzere hareket olunsun) demekle Kethüda bey: (Vehabilerin havaric nevinden olup haklarında cari olan hükm-ü Bari, filvaki malum olmalıdır,) demesi üzerine İsmet bey söz alarak: (Havaric an asl bir Sultanı kahırın taht-ı itaatında iken şıkk-ı asayı müslimin ederek itaat'ı sultaniden huruc edenlere ıtlak olunduğunu ve Vehabiler an asl bir mütesallıt kahırın kabul-ı emr ve nehyine mecbur olmayıb badiye nişin ve serazad bir kavim olduklarını tavsif ve lafz-ı hariciyi tarif ve müstakilen düşman farziyle def-i sail lâzım geldiğini tasrih ve Abdullah bin Zübeyr ve huccac kadılarını ima ve telmih eyledi. Bundan sonra Reisûlulema Veli efendizade Mehmed Emin efendi (Vehabilerin yirmi beş seneden beri dimağlarına bihar gurur ve nuhuvvet suud ile Kulub-u nasa ilkayı hevacis ve helecan eyledikleri işitilir garazları ne olduğu bilinemiyor ise de Şûrefayı Mekke ile münafereleri meşhur ve mütevatirdir) dedikte dahi (Şerif'i Mekke ile muaraza ve münakaşanın teslim edelim deşt-i Kerbelâya varıb İmam Hüseyin hazretlerinin kubbesini hedm ile derununda olan bunca tuhaf ve yadigâr-ı e'camı nehb ve garat ve yedi sekiz yüz kadar halkı katl ve idame cesaretinden iktiza etmişti.) Yollu mukabele olunub giderek kıyl ve ka'l uzamakla nihayet İsmet beyin dediği gibi vehabiler hakkında lâzım gelen hükm-i şer'i tetebbu ve istikra olunarak muktezasıyle amel ve hareket olunmasına karar verilib bununla söze encam ve meclise hitam verildi, diye tarih-i Vasıfda kayıtlıdır.

Vehabilerin üzerine elli altmış sene evvel hareketle izale ve istisalleri lâzımdı. Devleti aliyyenin bu yolda vaki olan ihmal ve tekasülünden Vehabiler istifade ederek alanlarını genişlettiler. Bunun üzerine artık durmak caiz olmayıb hemen Rumeli Kadıaskerinin dediği gibi kâfi kuvvetle üzerlerine varılması icab-ı umurdan idi. Fakat Devlet-i alıyyenin derkâr olan müşkülâtı hasebiyle derhal öyle bir kuvvet sevketmek emr-i düşvar olduğundan bir hal olmak üzere durumun muhafazası ve Haremeyn'in korunmasına itina edilmişti. Vahabilerin Taif tarafına tecavüzleri Sultan Selim hazretlerine helecan verdiği gibi vükelâyı devlet dahi Mülâhaza-i encamkâr ile düçar-ı endişe ve hayret olarak iş meydana koymağa mecbur oldular.

Amma reisül ulema olan Veli efendi zadenin bu babdaki malûmatı şundan bundan işittiği amiyane haberlerden ibaret olarak henüz hakikat hale vakıf olmadığından Vehabilerin bu türlü hareketlerinin şürefa'yı Mekke ile beyinlerindeki münafeseye haml ile din ve devletçe mühim bir mesele olduğunu derk ve iz'an edememişti. Çünkü Veli efendi

zade gayet zengin bir zat olarak İstanbul'un diğer mirasyedileri tavrında hareket edegeldiğinden kendisince başlıca sermaye-i malûmat etrafındaki dalkavuklardan işittiği hikâyeler ve rivayetlerden ibaretti.

İsmet bey efendi ise hadid bir zat olduğuna mebni ber veçhi meşruh mecliste cereyan eden konuşmalarda şiddetli lisan kullandığından şayed ki sadrazamı gücendirdim diye merak ettiğinden sadrazama gösterilmek üzere reis efendiye bir i'tizar name yazmıştır.

Veli efendi zadenin bu mecliste perişan sözler söylemesi ve İsmet beyi sertçe cevaplar vermeye mecbur eylemesi meclise epeyce soğukluk vermiş. Kendi şan ve şerefine de haylice noksanlık getirmiş idi. Gerçi kendi hakkında Sultan Selim'in hususi teveccühü var idiyse de İsmet beyin dahi devletçe pek büyük haysiyet ve itibarı vardı. Zira o vakit meclis konuşmalarında sudurdan biri bulunur ve devletin esrarına mahrem edilir. Hatta Bab-ı âli'nin maruzatı bile kendisine gösterildi. İşte bu memuriyet o sırada İsmet bey üzerinde olarak hakkında Sultan Selim'in dahi ziyade teveccühü vardı.

Kaldı ki Veli efendi zade bir vakitten beri Şeyhül İslâm efendi ile dahi münakaşa ve münafeseden hali değil idi. Bu cihetle kendisinin ulemaya yakışmaz tavırlar ile iştiharı Sultanın kulağına ulaştırılmakla hakkında müstemir olan teveccuhati padişahiye mugayır getirilmişti. Bunun üzerine Zilhiccenin yirminci günü Bursa'ya gönderildi. Yukarıda açıklandığı üzere Şerif Galib'in kurenasından iken Vehabî mezhebine girmekle kendisine Abdul Aziz Vehabî tarafından Taif canibî imareti verilmiş olan Osman Muzayifi ile ruesaye Vehabiyeden olub canib'i Yemen'e musallat olan Selim bin Şekban Sevvalin yirmi beşinde kuvvetli bir ordu ile gelib Taif'i kuşatmalariyle, Şerif Galib dahi orada bulunmakla, cenge kıyam olundu. Vehabiler tarafında çok telefat olmuş ise de Şerif Galib'in Irbanı dahi dağıldı. Taif'in sur ve burclarında rahneler peyda olmakla Şerif Galib vazıyeti kurtarmakla meşgul iken Seyid Abdullah bin Surur diğer şerifleri kendine uydurup geceleyin Taif'i terkettiler. Mekke'ye gittikleri malûm olunca Şerif Galib hayret ve tereddütte kaldı. Bu sırada Vehabilerin bir fırkasının Mekke-i Mükerreme'ye mütevecih olduğu bazı casuslar tarafından haber verilince Şerif Galib Taif'den çıkarak onlardan evvel varmak üzere kestirme bir yoldan Mekke-i Mükerreme tarafına gitti. Taif'ten çıkarken müdafaa ve muhafazada metanet ve sebatla hareket edilmesini tenbih eyledi. Halbuki onun gidişinden sonra Taif'de kalan asker ve ahali Takım Takım çıkıp firara yüz tuttular. Vehabiler ise bu hale vakıf oldukları gibi her taraftan Taif üzerine hucum edip Taif'ten çıkanların ekserisini telef veya esir ettiler. Taif'de kalanların da aciz ve naçar kalmalarıyle şehre girib onları katl ile her tarafı yağma ettiler.

Vehabiler Taif'te buldukları eşyayı ordularına naklederek dağlar gibi yığdılar. Yalnız kitaplara itibar etmeyerek sokaklara attılar. Binaenaleyh Buhari ve Müslimin Sahihleri, hâdis kitapları, dört mezheb üzere yazılmış fıkıh kitapları. Edebiyat, fünun ve saireden binlerce kitap ayaklar altında sürünür oldu. İçlerinde mushaflar dahi bulunurdu. Lâkin bunları kaldırmağa kimse cesaret edemezdi. Uzun müddet bunca kitab ve muteber eser böyle ayaklar altında kaldı. Malların beşte birini emirleri geri kalan kısmını da o vahşiler aralarında taksim ettiler.

Bazıları da bu esnada bazı yerleri kazarken mal bulduğundan Taif'in altında mal varmış diye bütün her tarafı kazdılar, o güzelim kasabayı altına üstüne getirerek harab eylediler.

Sonra Salim bin Şekban Der'iyeye gitti. Osman Muzayifi dahi bu harabede emir olarak kaldı.

Suud o sırada zannınca, gaza niyetiyle Irak tarafına gitmişti. Bu vukuatı işittiği gibi memnun olarak Deriye'ye döndü. Salim ile konuştuktan sonra büyük bir cemiyet ile Mekke-i Mükerreme'ye yöneldi. Mekke-i mükerreme'ye üç konak mahalle vardığında Mekke ahalisi ürküp bu sene hac etmemeğe karar verdiler. Bu sırada her taraftan bölük bölük hacılar gelmeye başladı.

Ez cümle Cidde valisi Şerif Paşa, Şam emiri Azm zade Abdullah Paşa ve Mısır Emiri Gürcü Osman bey vasıl oldular. Garbdan on beş bin kadar hacılar geldiler. Maksat imamı Sultan bin Said ile Mükellâ Nakibî dahi bu sene hac ettiler. Bu sene hac mevsiminde hiç bir sene görülmedik surette izdiham ve kalabalık oldu. Suud bu kalabalıktan ürküp olduğu yerden hareket etmedi. Hacılar Vakfe durduklarında Vehabilerden eser görülmedi. Hacılar haccı tamamladıktan sonra Mekke-i mükerreme'ye döndüklerinde dedikodu çoğaldı. Suud'un durmasının sebebi halkın çoğalmasından olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Şerif Galib ziyaretçileri Allah yolunda cihada teşvik eyledi. Şehir dışına çıkılması için dellâllar nida ettirdi. Bu çağrıya en evvel Cidde Valisi Şerif Paşa uyarak dışarı çıkıp ordu kurdu. Lâkin diğerleri çıkmayıp zahireleri olmadığından ve vaktın müsaid olmadığından bahisle özür beyan ettiler. Bir kere Suud'a yazalım ve doğru yolu gösterelim kabul etmez ise o vakit üzerine varmak vacip olur dediler. Her biri bir adam gönderip Suud'u korkutmak istediler. Söz dinlemez ise devlet-i Aliyyenin kılıcına geleceğini bildirdiler. Yukarıda da beyan olunduğu üzere Devlet-i Aliyye tarafından memuriyet-i mahsusa ile Necid tarafına gönderilmiş ve bu kerre hac kafilesi ile Mekke-i Mükerreme'ye gelmiş olan Adem efendinin Deriyye'ye mi gönderilmesi lâzım gelir. Yoksa ordularına mı gönderilsin diye Suud'dan sordular. Suud bunlara mütekebbirane cevaplar verip bu

bu topluluk ile gelişimizden maksat halkın akaidini islâh, Mekke-i Mükerreme ve etrafından münkıratı kaldırmak ile doğru yolu göstermektir. Hacılara ve Mekke-i Mükerreme sakinlerine zulum ve düşmanlık tarafımızdan memnudur. Şam ve Mısır taraflarından gelen hacılar selâmetle dönsünler. Devlet-i Aliyye sözcüsünü de bir kaç gün zarfında yanıma celbedeceğim demişti. Sonra da hususi bir memur ile Adem efendiyi celbetmiştir. Fakat beri taraftan tekrar muhabereye başlandıkta, üç gün zarfında gidenlere aman vardır ondan ziyade Mekke'de kalan olursa katlederim diye kati cevap verdi. Bundan herkes ürktü ve Şerif Galib'in teşcî ve gayreti fayda vermedi.

1218 SENESİ OLAYLARI

Mekke ayanı ve büyükleri Abdullah Paşa'ya on gün daha kalması için rica ettiler ise de faydası olmadı. Abdullah Paşa muharremin beşinde hareket etti. Altısında Mısır'ın hac emiri çıkıp gitti. Bunun üzerine Şerif Galib ile Şerif Paşa dahi Mekke-i Mükerreme ahalisini Allaha ısmarlayıp Cidde'ye gittiler.

Fakat Şerif Galib'in biraderi Seyid Abdül Muin Mekke-i Mükerreme'de kalmış ve Suud bin Abdulaziz'e mektup yazıp bir de kısrak hediye göndererek Beytullah ve civarı için aman dilemiş idi. Mekke ahalisi de faziletli ulemadan elçiler göndermiş idiler. Mekke'ye iki konak mesafesi olan Seyl denilen mahalde elçiler Suud ile mülakat ettiler. Mekke ahalisi için aman istediler. Onlara cevaben Suud (Ben size ancak bunun için geldim ki yalnız Allah'a ibadet edesiniz ve esnamı hedm ile Allah'a bir şey'i şerik etmeyesiniz) deyince Elçilerden Şeyh Tahir (Biz Allah'dan gayriye ibadet etmeyiz) diyerek bahse girişmek istediyse de Suud, Şerif Galib'in Mekke'den çıkıp gitmiş olmasından naşı pek ziyade memnun ve münbarit olarak hemen Mekke-i Mükerreme'ye girmek arzusu kendisinde selb eylemiş olduğundan sözü uzatmak istemeyip hemen onlara elini uzattı. Ve (Allahın ve resulünün dini üzerine sizinle muahede ettim; onu sevenleri sevip düşmanlarına düşman olasız)dedi. Onlar da bu söz üzerine muahede ettiler. Derhal Suud aman kâğıdı yazıp verdi. Sureti sonra 18 rakkamıyle irad olunur.

Okunduğu zaman malum olacağı veçhile Mekke-i Mükerreme ahalisini Yehud menzilesine tenzil ile din-i islâma davet ederek hamiyyet-i islâmiyelerine dokunacak vechile hitab eylemiş ise de, Taif vak'ai faciasından beri halk pek ziyade ürkmüş olduğundan muharremin yedinci cuma günü bu kâğıt Mekke-i Mükerremeye getirilmiş. Cuma namazından sonra bütün ahali içtima ederek okunduğunda herkes bu aman haberine memnun ve müstebşir olmuştur.

İşte bu esnada Adem efendi Suud'un ordusuna gitmiş ise de Suud'un Mekke-i Mükerreme'ye azimeti anına tesadüf ettiğinden mülâkat edememişti. Fakat orduyu temaşa etmesi için bir yüksek tepe üzerinde kendisine bir çadır kurdurulmuş idi. Adem efendi çadırında ikâmet ederken ikişer üçer birer deveye binmiş birçok vahşiler güya (**Enennezıru'l'uryan**) müzayyasını güyan olarak geçtiler. Suud dahi tek başına bir deveye binmiş olarak geçmişti. Adem efendinin bir iki saat geriden

Mekke-i Mükerreme'ye gelmesini emreylemiş olduğundan Vehabi ordusunun arkası alındıktan sonra Adem efendi Muayede denilen yerdeki çadırına götürülmüştür.

Suud ise o gün yani Muharremin sekizinci günü Adem efendiden üç saat evvel askeriyle Mekke-i Mükerreme'ye dahil olduğu gibi derhal Beyt-i Şerifi tavaf ettikten sonra çıkıp çadırına gitti. Ve yarın kuşluk vaktinde herkes Mescid-i Şerife gelsin diye dellallar nida ettirdi. Seyid Abdülmuin, kadı, Müftüler ve bilcümle ulema ile halk içtima olduklarında Suud gelip Bab-ı Safanın en yüksek basamağına çıktı. Sağ tarafına Hanefi Müftüsü Abdülmelik Efendiyi sol tarafına beldenin Kadısını alıp halk da etrafına kat kat dizilmiş olduğu halde: **El-hamdü billahillezî nasara abdihi vâze cündihi ve hezmel ahzabu vahdehu)** cümle-i hamdelehüsiyle Hazreti Peygamberin olan hutbesini okuduktan sonra neticesinde (Cenab-ı Hakka teşekkür eylerim sizi islâma hidayet ve şirkden halas eyledi ve sizi yalnız Allaha ibadet edip de bulunduğunuz hal-i şirk ve dalaletten feragata davet eylerim ve şeriatı islâmiye üzere Allahı sevenlere dost ve Allahın düşmanlarına düşman olmak üzere sizden biat isterim.) dedikten sonra oturup elini uzattı. Herkes gelip biat etti. Sonra atına binip (Ya ehli Mekke ikindi namazından sonra mescidi haramda içtima ederek rüku ile makam arasında bana muntazır olunuz taki size şerait'i islâm beyan edeyim) deyip çadırına döndü. İkindi vaktinde halk toplandı. Suud Zemzem-i Şerif arkasındaki makam üzerine çıktı. Mekke-i Mükerreme ahalisini Deriye urbanı gibi bir şey bilmez zan ve kıyas eylediğinden koyun çobanlarının bile bildiği meseleleri halka talim etmeğe başladı. Her meseleyi beyan ettikçe Hanefi müftüsü Abdülmelik efendiye hitaben: Halka tefhim et taki cehele dahi anlasın, derdi. Halbuki Mekke-i Mükerreme ahalisinin en cahili bile bu gibi meselelerde Vehabilerin ulemasından daha bilgili idi. En önce talim telkin eylediği mesele, içki ve zinanın haram olduğunu beyandan ibaret idi ki Abdülmelik Efendi (Ey insanlar malûmunuz olsun emir Suud diyor ki Hamr haramdır, zina haramdır, yarınki gün çıkıp kubbeleri hedm ediniz ve putları atınız, yarın Allah'dan başka mabud olmasın) diye halka hitabetti. Ertesi gün Vehabiler ile onların tarafını tutanlar müslümanların mescidlerini ve kıymetli eserlerini yıkmağa başladılar. Hazreti Peygamber ile Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Fatıma (R.A.) doğdukları evler ile Hz. Hatice (R.A.)'nin evini ve diğer değerli alim ve kimselerin kabirlerini de yıktılar. Bunları yaparken de bazen şarkı söylüyorlar bazan da **(inhiye illasmai semituma)** diye bağırışıyorlardı. Üç gün içinde bu haramzadeler Ümmülkurâ'yı bayağı Deriye köyüne benzettiler.

Ondan sonra Suud, Mescid-i Haram'da herkesin ayrı ayrı namaz kılmalarını yasaklayıp bir imamın arkasında namaz kılmalarını emretti. Bunun üzerine müslümanlar sabah namazını Şâfii, öğle namazını Mâliki, ikindi namazını Hanbeli ve akşam namazını Hanefi mezhebinden olan imamların arkasında cemaatle kılıyorlar ve yatsı namazını da rast gelen kıldırırdı.

Muharrem ayının ondördüncü Cuma günü Suud'un emri ile Mekke'nin en büyük âlimi olan Hanefi müftüsü Abdülmelik efendi hutbe okumuş ve Cuma namazını da kıldırmıştır. Suud da ona uyarak namaz kıldığından o gün gerek ehlisünnet ve cemaatten olanlar gerekse Vehhâbiler aynı imama uymuş oldular.

Sonra yine Suud'un emri ile Mekke'de her türlü sigara içeceği, nargile ve saz çeşidinden ne varsa toplatılıp yakıldı.

Bir gün Suud, ezan okunurken, Mescid-i Harâm'a geldi. Müezzinlerin selât-ı selâm getirdiklerini ve sahabeler için duada bulunduklarını işitince çok kızmış ve «İşte bu Allah'a karşı en büyük ortak koşmaktır» diyerek bu güzel âdeti yasaklamıştır «Keşfü'ş-Şühebât» adlı eserin okunmasını emrettiğinden bunun yanlış olmasına rağmen bütün Mekke âlimleri bunu okutmağa ve halk da dinlemeğe mecbur kaldı.

Bu esnada Suud, Adem Efendinin görevinin ne olduğunu anlamak için yanına çağırttı. Âdem Efendiyi küçük ve harap bir çadıra getirdiler. Çadırın içinde oturanların giyimleri hepsinin aynı olduğundan hangisinin Suud olduğunu anlayamıyan Âdem Efendi birine sorunca onun işaretinden Suud'un hangisi olduğunu anlayınca hemen elini sıkıp duada bulunduktan sonra, Sadrazamın mektubunu kendisine verdi. Suud mektubu okuduktan sonra «Osmanlı Devleti, sizin gibi lisanımızı iyi bilen bir kimseyi bize göndermiş olduğundan memnun olduk» demiştir. Bu söz üzerine Âdem Efendi «Hakikaten, derece yönünden ve iyi bir durum üzerine size gelmekle görevlendirilişimiz sizden sonra yerinize geçecekler için bir şeref vesilesi olacaktır. Şimdiye kadar baba ve dedelerinize Osmanlı Devleti tarafından bir kimse gönderilmemiştir. Bu yakın alâka size iftihar duygusu verse lâyıktır» diye cevap vermiştir. Suud'un kulağı ise böyle devletin resmi sözlerine alışık olmadığından gururlanıp söze devam etmiş ve «Ben ve babam küçük yaşımızdan beri Allah'ın yardımına güvenerek hiç kimseden korkmadan, yaygın hale gelen cehâletten dolayı ortaya çıkan ölülerden yardım bekleme inancı -ki Allah'a ortak koşmaktır- bundan dolayı halkı dine davet için gayret sarfetmekteyiz. Karargâhımız olan Deriye'de ancak beş yüz adam varken gittikçe o havalide bulunan Basriye kabilelerine ve bir koldan Yemen'e kadar herkesi müslüman edip idaremize bir derece düzen verdik. Kabilelere her ne zaman yazılı bir emir göndersek belirtilen zamanda ve er-

zaklar ile derhal emrimize girerler. Her ne tarafa gittik ise düşmanımıza üstün geldik. Bu ise Hak'kın kuvvetindendir. Kaldı ki Allah'ın rızasına aykırı bizden bir hareket yapılmamıştır ki kabul olunmasın» dedikten sonra Âdem efendiye kullanılmış bir kürk ile bir şal, oğluna bir kürk ve adamlarına birer entari vererek çadırına gönderdi. Âdem Efendi de bu hediyelere karşılık iki kat çamaşır, bir sof cebe ve bir miktar şekerleme vermişti. Ertesi gün Suud, yüz riyal gönderip Âdem Efendinin hatırını sordurmuş, ordusunda bulunduğu müddetçe her gün bir kovada pilav gönderip onu ve adamlarını yedirip her gün oruç tuttururmuş. Bir gün sonra Şerif Galib'in bahçesinde Âdem Efendi ile tekrar görüşmüştür. Bu görüşmede, Sadrazamın mektubunda Kerbelâ olayının sebebi sorulmuş olduğundan Suud bunun cevabını vermek için şöyle demiştir:

«Bağdat Valisi bize devamlı saldırıda bulunuyor. Bazan Müntetik kabilesini bazan Kethüdasını üzerimize göndererek rahatımızı kaçırdı. Hatta bütün askeri ile Kethüdası, altmış gün Lahsa'yı kuşattı. Sonunda biz galip geldik ve Bağdad askeri perişan oldu. Bunun üzerine Bağdad'ı ele geçirmek gayet kolay iken Padişahın gönlünü kırmamak için bu işten vazgeçtim. Sadece Hüseyin'in türbesini yağma ve savaşa kalkanları yok etmekle yetindim. Kaldıki Hüseyin'in türbesinde bulunan kimseleri ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirip onların ziyareti Mekke'yi tavaftan daha üstün tuttuklarından bunların kanları ve malları dört mezhebe göre helâldir. Bu tutumumuza karşı çıkanlar yok olmayı hak etmişlerdir. Acemlerin bu durumlarından Padişahın haberi olsa bizim hareketimizin hoşa gideceği muhakkaktır. Eğer Acemlerin tarafından Osmanlı topraklarına zarar ve saldırı tertibi düşünülürse Osmanlı Devleti'nin yardımına muhtaç olmadan ben kendi kuvvetimle onları yok etmeyi garanti ederim» Suud'un bu sözleri üzerine Âdem Efendi «Bağdad Valisi tarafından tecavüz yapılmış olsa bile Osmanlı Devleti'ne bir şikâyet ile onu cezalandırmak gerekirken böyle yapmayıp Osmanlı ülkesine tecavüz ve Kerbelâ'yı vurup içinde bulunan devlet mallarını yağma etmek devleti harekete geçirmek demektir. Alınan malların geri verilmesi hoş bir hareket olup işlenen suçtan tevbe edilmiş olur» dedikten sonra devletin kuvvet ve kudretinin derecesini belirtmiştir. Bunun üzerine Suud, söz konusu malların dağıtılmış olan kavimlerden toplanmasının çok zor olduğunu söyleyerek konuşmalara son vermek üzere «İbn Abbas'ın kabrine bırakılan kâğıtlar ortaya çıkarıldı. Kimisi evlâd ve mal kimisi de rahatlık ve zenginlik istemekteydi. Bu gibi şeyleri yaratılmış olanlardan istemek açıkça Allah'a ortak koşmaktır» demiştir. Bu iddiasını isbat için de **(vela ted'u min dunillahi mala yenfeuke vela yedurruke)** ve **(Fela ted'u maallahu ahada)** ayetleriyle **(Ed'uni mahal'i ibadeti) hadisi** şerifini ileri sürmüştür. Bu sefer Âdem Efendi konuşmaya başlayarak «Ayet-i kerîmde yasaklanmış olan dua özel bir anlam taşır ki bu dua,

Cenab-ı Hakk'a mahsustur. Ama dua eden, dua ettiğinin ebedi, gerçek yapıcı ve tek yaratıcı olduğunu bilerek Peygamberler ve Evliyalar aracılığı ile onların ruhâni değerlerinden yardım istemek uygundur. Onlar kabirlerinde diridir ve öldükten sonra da kerâmetleri görülmektedir. Böyle söyliyenleri Allah'a ortak koşmakla suçlamak büyük cesarettir. Halkın o kimselere bağlılığını (Ve ya'bidune min dunillâhî mala yenfeuhum vela yedurruhum.) ayet-i kerimesi ile (Ve yekulune hâulai şefaauna ind'Allahi) maksadına göre o kimseleri kâfir edersiniz, bu ise kıyasla ayırmaktır, zira Allah'a ortak koşanlar, Cenab-ı Hakkın sonsuz büyüklüğünü ve tek yaratıcı olduğunu söyleseler de lât ü arâya ve meleklere secde ederler, kurban keserler ve adak adayarak dua edip Allah'a yakınlaşmakla istekte bulunurlardı. İbâdet sözünün duaya ve duanın başkasına şümûlü var. Peygambere, ve diğer evliyalar ile değerli kimselere secde etmek, kurban kesmek ve adakta bulunmak gibi hareketleri kimse görmemiştir. Bu bakımdan iddianız makbul olmayıp delisiz ve gerçekten uzaktır. Ayrıca (Ya resulullah eşşefaatü) sözünün anlamı (Enadike bihasbi muhabbeti ileyke en yerzukni Allahu'şşefaatü) demektir. Bunda dolaylılık olup (Ve es'elül karye) gibi ayet-i kerimede benzeri çoktur. Eğer bazı kimsenin dualarının istilâhî olup da ortak koştukları kabul olunsa bile bununla herkes için aynı şey söylenebilir mi» demiştir. Cevap olarak Suud şunları söylemiştir: «Menine adem-i tekayyüd rıza hükmünde olup rıza bi'ş-şirk ise şirktir» Âdem Efendi Suud'un bu, sözünü yani adem-i meninden rıza lâzım geldiğini çürütmek için Hacer-ı Esved hikâyesini anlatmıştır. Şöyle ki: Hazreti Ömer bir tavafında Hacer-i Esved'e dönüp demiş ki: «Vallahi senin fayda ve zararın yoktur, lâkin Allah'ın katında benden yüksek olan Fahri âlem Aleyhisselâma uyarak seni öperim». Bunun üzerine Hazret-i Ali, «Resûli Ekrem Hazretleri (S.A.V.) «Cenabı Hak insanların yaptıklarını Hacer-i Esved içine koymuştur. Tâ ki Kıyâmet gününde yaratıklara şâhid ola» diye buyurdu ve bu hadisi şerife göre faydalı ve zararlı olur» demiştir. Bu söz üzerine Hazreti Ömer «Ya Ali beni uyardın» diye Hazreti Ali'ye teşekkür etmiştir. Bu sebeple bir taşa zarar ve fayda isnadı doğru olunca Peygamberler ve evliyalar, Allah korusun ki, (Velâ ted'u min dunillahi mala nif'ake vela yudreke) hükmüne mazhar olalar. Özellikle ki Kâdı Beyzâvî (Fela ted'u maallahi) ayetinin açıklamasında (ted'u) lâfını (ta'budu) ile açıklâmıştır» diye sözlerine son verdi. Suud bu açıklamaları dinledikten sonra «İşte sizin bu türlü açıklamalarınız halkı yanlış yola düşürmektedir» diye sözünü kesmiş ve toplantıya son vermiştir. Sonra Âdem Efendiye tekrar yüz riyal ile hedin develeri gönderip İstanbul'a dönmesini bildirmiştir. Bunun üzerine Âdem Efendi, Cidde'ye geldiğinde durumu bir rapor ile İstanbul'a bildirmiştir.

Vehhâbîler kendi mezheplerine girmeyenlere aman ve zaman ver-

meyip öldürürler. Girenlerden dahi bir miktar giriş parası alırlardı. Suud bu şekilde hiç güçlük çekmeden Mekke'ye girmiş ve o taraflardaki kabile ve aşiretleri kendine bağlayıp çok miktarda para ve mal sahibi olmuşdu. Kendi isteğiyle bu batıl mezhebe girenler böyle bir para vermeği hak ediyorlarsa da, zorla girenler çok müşkül durumda kalıyorlardı.

Suud, Mekke'de ondört gün kaldı. Bu müddet içinde her şeyi esasından değiştirdi. Kendisine tâbi olanların sayısını çoğaltdı. Cebel üzerindeki kaleye çöl araplarından ikiyüz muhafız yerleştirip başlarına Sâlim Bin Şukyâ'nın kardeşi Fehid'i emir tayin etti.

Bu esnada Osman Muzâyifi'nin kardeşi Ali bin Abdurrahman ile Cidde halkına mektup gönderip onları kendisine itaat etmeye çağırdı. Onlar da ona alaylı olarak şu cevabı yazdılar: «Bizler Şerif Hazretlerine bağlıyız. Bizim itaatimiz onun itaatine bağlıdır. Farzet ki senin düşüncene göre şimdiye kadar Allah'a ortak koşanlardan olduğumuzu söyleyerek ona karşı isyan edip sana itaat edelim o zaman bizden para isteyeceksin. Miktarını belirtmelisin. Yoksa senin dinine parasız girmek doğru olur mu?». Ahmak Suud, bu sözleri ciddi zannedip hemen iki yüz bin riyal, altmış bin altın ve altı bin riyallik ince kumaş tayin ederek bunları almak için Cidde'ye adam gönderdi. Suud'un adamı 22 Muharrem Cuma günü hemen bu malları almak için Cuma namazından evvel Cidde'ye doğru yola koyuldu. Cidde sahiline geldiğinde düşüncesinin aksi olarak top ve tüfek ile karşılandığını görünce hemen askerini Cidde suru üzerine saldırıya geçirdi. O gün Vehhâbiler hayli top ve tüfek mermisi yediler. Bu onlara çok acı geldiğinden çadırlarına çekildiler. Bu durum sekiz gün sürdü. Sonunda Suud'un ordusu bozuldu. Suud, kendisini bu işe teşvik eden Osman Merâyifi'ye lânet ederek perişan bir halde Cidde önünden kalkıp Mekke'ye uğramadan Necid tarafına gitti. İbrahim bin Süleyman el Berekâti'yi Mur vadisi emiri olmak üzere emir tayin etti.

Şerif Galib ise derhal Cidde'de bulunan bütün askeri ile birlikte Mur vadisi üzerine yürüdü. Emiri oradan kaçırttı ve askerinin çoğunu öldürüp muzaffer olarak Cidde'ye döndü. Bunun üzerine civarda bulunan kabile ve aşiretler Şerif Galib'e bağlılıklarını bildirdiler.

Vehhâbiler, Cidde'den perişan olarak ayrıldıklarından sonra Muskat İmamı üzerine gidip onun ülkesini yağmalamakla meşgul oldular.

Vehhâbilerin büyük reislerinden olan Hicaz ve Yemen emiri Abdülvahab Ebu Nukta, bu sırada çok sayıda Useyr askeri ile Mekke'ye geldiyse de Suud'un Cidde'den kaçıp gitmesi üzerine o da Muayede'de bulunan bostanda dört yüz muhafız asker bırakıp kendisi Useyr'e gitmiştir.

Şerif Galib ile Cidde Valisi Şerif Paşa bir hayli Türk ve Arap askeri ile Cidde'den hareket ettiler. 22 Rebiulevvelde Mekke'ye geldiler. Kale-

deki ve bostandaki Vehhâbileri zorlamaya başladılar. Bostan dahi kale gibi savunmaya dayanıklı olup ikisinde de yeteri kadar erzak ve malzeme olduğundan Vehhâbiler kuvvetle kendilerini savunuyorlardı. 25 gün süren kuşatmadan sonra kaledeki Vehhâbiler bir gece kaleyi terk edip kaçtılar. Bunun üzerine Bostandaki Vehhabiler de aman dileyerek Tâif tarafına gittiler. Bu şekilde Mekke yabancıların elinden kurtulmuş oldu. Sonra Şerif Galib, etraftaki Tâif'i kuşattırmıştı. Fakat Suud tarafından Sa'd bin Karmale yardıma geldiğinden Taif'in kurtarılması mümkün olamadı.

Muharrem ayında bahar mevsimi girmiş oldu. Sultan Selim Han Beşiktaş sahil sarayına geçti. Burada henüz istirahate başlamış idi ki, Çırağan yalısının tamiri ve geçen yıl yapımına başlanan Mabeyni Hümâyun dairesinin bitmesi üzerine gönlüne bir ferahlık ve huzur gelmiş iken Arabistan'ın acı haberleri ile üzüntü ve sıkıntıya düşmüştü.

Şöyle ki: Yukarıda anlatıldığı üzere Vehhâbiler'in Şevval ayında Tâif'i ele geçirdikleri, Şerif Galib'in Mekke'de siperler hazırlamakla meşgul olduğu, Vehhâbilerin bir kısmının Medine üzerine gelip şehrin dış kısmını yağma ettikleri, Hazreti Hamza'nın türbesini yıktıkları ve Medine'yi zorladıkları, Ayrıca Hac emiri olan Paşa'nın Mekke'ye giderken oraya yaklaştığında hacıların yolu üzerinde olan Müdric ve Avâli adlı yere çekilerek savaşa hazır olmalariyle Hacı emiri Paşanın hacıların arasından savaşabilecek olanları seçip savaşa girişerek onları kaçırtmış olduğu halde Medine halkı uzun müddet kuşatmaya dayanamayacaklarından erzak ve asker yardımına muhtaç oldukları haberleri hükümeti çok üzüntüye sokmuştu. Ancak uzak olması dolayısı ile İstanbul'dan derhal bir çare bulunması mümkün olmadığından Hicaz'dan acele ile yardım yapılması için Mısır Valisi Hüsrev Paşa'ya emir gönderildi.

O günlerde ise anlatıldığı gibi Suud, ordusuyla Mekke'ye girmiş, birçok zararlar verdikten sonra çıkıp Cidde'yi kuşatmaya başlamıştı. Her nekadar Vehhâbilerin Mekke'ye girip ve Cidde'yi kuşattıkları haberi henüz alınmamış idiyse de Taif'in ele geçirilmesi ve Şerif'in Mekke'de savunma hazırlığına girişmesi devleti oldukça etkilemiş ve İstanbul'da söylentiler çoğalmıştı. Toplantılarda Vehhâbi mezhebi hakkında konuşmalar başladı. Fakat daha önce anlatıldığı gibi ilim adamları arasında devlet toplantılarında ve işin içinde bulunanların çoğu bu gibi konuşmalardan habersiz idiler. Düşünce ve görüşleri resmî ve âdetlerin korunması ve şahsî menfaatlerinin zarar görmemesi üzerine idi.

Şeyhülislâm Ömer Hulusi efendi ve dairesi hafif ve arpalık mahsulüne ve hazineden verilen belirli aylığı ile yetinen, lüzumsuz masraftan ve gösterişten kaçınan bir kimse olup tayinlerde cömertlik yapmaz ve kayırma kabul etmezdi. İlim adamları ise ötedenberi rica ve kayırma ile

iş gördürmeğe alışmış olduklarından, onun hakkında da söyleyecek bir sözleri olmadığından hepsi huzursuz olmuşlardı. Böyle karışık bir zamanda bir yol sahiplerinin böyle hoşnutsuz ve kızgın bulunmaları doğru görülemediğinden Ömer Hulusi efendi 30 Muharrem Cumartesi günü evinde istirahatte bulunması şartiyle görevinden alındı. Yerine Rumeli sadaretinden ayrılmış olan Mehmed Salih Efendinin oğlu Ahmed Esad Efendi Şeyhülislâm oldu. Bir ay sonra da sadaretten sürgün olarak Bursa'ya gönderilmiş olan Veli Efendinin oğlu af edilerek İstanbul'a getirildi.

Değerli bilim adamlarından olan Mehmet Münif Efendinin yazmış olduğu «Siyer-i Kebir» üzerine açıklaması da yeni Şeyhülislâm aracılığı ile kabul ettirilmiş ve kendisine İstanbul pâyeliği verilmiştir. Yine o sırada yapılan tayinlerde Mehmet Salih efendiye de Mekke pâyeliği verilmiştir.

İslâmların kıblesi olan Mekke'yi, herkese kâfir gözüyle bakan Vehhâbîlerin kuşattıkları haberi gelmiş olduğundan âlimlere göre aralarındaki geçimsizliği bırakıp burasını düşünmeleri lâzım gelirdi. Onlar birbirleri ile uğraştıklarından bu hususun görüşülmesi dahi Bâb-ı Âli'ye kalmış idi. Hükümet, Hicaz'a bir kuvvet göndererek Vehhabilerin yaptıklarına son verilmesini düşünmekte idi. Bunun için de Mısır Valisi Hüsrev Paşa'ya gerekli emir verilmişti. Ancak bu sırada Mısır Kahire'de çıkan karışıklıklardan dolayı Hüsrev Paşa kendini korumaktan aciz idi.

MISIR'IN İHTİLÂL DURUMU VE DİĞER OLAYLAR

Sadrazam Ziya Paşa'nın İstanbul'a döndüğünde Mısır'da çok sayıda asker kalmış idi. Bunların bir kısmı Anadolu'dan toplanmış Yeniçeriler, bir kısmı da Rumeli'den toplanmış başıbozuk asker idi. Bunların çoğu Arnavud olduğundan hepsine Arnavud gözü ile bakılıp başlarına Mirmirandan Arnavud Tâhir Paşa kumandan tayin edilmişti.

Fakat Kavalalı Mehmet Ali Ağa da kumandan olup Rumeliler hep onun idaresinde idi. Tahir Paşa pek cesur ve cengâver bir kimse olduğu halde şeyhlere ve meczuplara inanır, tasavvufa meraklı, sade dil, zamanın gidişatından habersizdi. Mehmet Ali ise, gayet hesaplı, tedbirli ve idareci bir kimse olduğundan bu askerin hakiki kumandanı olarak at oynatacak uygun bir zamanı kollamakta idi.

Mısır'da böyle çok sayıda askerin kalması Mısır emirlerinin zararlarının yok edilmesi için olup halbuki emirlerin, devlet tarafından tayin olunan maaş ile İsvan'da oturmaları karar altına alınmış olduğundan bu askerin lüzumu kalmamış idi. Bunu Mısır defterdarı Recâyi efendi bildirince Mısır Valisi Hüsrev Paşa kendisi için Fransız askerine benzeyen biraz Nizam-ı Cedid askeri yetiştirmiş idi. O bunlara güvenerek masraf-

ların hafifletmesi bakımından defterdarın bu düşüncesini uygun bulmuştu. Bunun üzerine Arnavud askerinin masraflarının kesilmesine karar verdi. Halbuki mal sandığında onların geçmiş maaşlarına yetecek kadar para yoktu. Diğer taraftan Hüsrev Paşa'nın askerinin nizamı henüz ham olup kendi kendilerine durumu koruyacak yeteneğe sahip değillerdi.

Bu durumda tüccardan borç para alarak geçmiş maaşlarının birazı verilip hemen Mısır'dan çıkarılmak üzere Arnavud askerinin masrafları kesildi. Onlar ise aylıkları tamamen verilmedikçe bir tarafa hareket etmeyeceklerini bildirip 1. Muharrem Cumartesi günü toplanarak defterdarın yanına gittiler. Onlara, «Aylıklarınız Mehmet Ali'dedir, onun yanına gidiniz,» deyince hepsi Mehmet Ali'nin konağına gittiler. Aylıklarını istediler. Mehmet Ali «Ben hazineden bir akçe almadım» demiş. Bu söz üzerine fena sözler söylenmeğe, iki taraftan kavga ve çatışma yapılmağa başlandı. Bu arada tüfek atılıp asker birbirine girmişti. Bu çatışmanın neden çıktığı bilinmediğinden halkın içine korku düşmüştür. Mısır'da ve Bulak'da dükkânlar kapanmış olduğundan sonunda bir haftaya kadar askerin aylığının verileceğine dair söz verilip kavga bastırılmış idi.

7. Muharrem Cuma günü aynı askerler Defterdarın konağına vardılar. Konağın avlusunda toplanıp içlerinden dört kişiyi Defterdarın odasına gönderip sözün yerine getirilmesini istediler. Defterdar efendi: «Yanımda altmış bin kuruş toplandı, bugün onu alınız, geri kalan için birkaç gün sabrediniz» deyince «söz ayağa düştü, artık aylıkların geri bırakılması mümkün değildir, bugün ödenmelidir» diye cevap verdiler. Defterdar efendi hemen Hüsrev Paşa'ya bir yazı yazıp onun yanındaki hazineden bir miktar para istedi. Paşa, «Bir şey vermem ve bir şey verilmesine de iznim yoktur. Ya bu beldeden çıkıp gitsinler yahut hepsini öldürtürüm» diye haber gönderdi. Bu cevap üzerine Defterdar efendi «Konak askerle dolu, bir çaresine bakınız» diye tekrar bir yazı gönderdi. Bunun üzerine Hüsrev Paşa, cevap dahi vermeden hemen Defterdarın konağına top attırmağa başladı. Herkesin dükkânlarını kapayıp silâhlansınlar ve mahalle şeyhleri ile beraber Paşa'nın yanına gitsinler diye de dellallar bağırttı.

Bu durumda ayaklanma başlamış ve memleketin nizam ve idaresi bozulmuş olduğundan askerler yağma hareketine girişir diye halk korkuya düştü. Mahalleleri korumak için yer yer siperler hazırlanmaya başladı. Yeniçeri ağası ,ocaklı ve ihtiyarlar Hüsrev Paşanın yanına gidip «efendim, böyle bir ayaklanma halinde her şeyden önce kalenin korunmasına dikkat edilmelidir» demeleriyle Paşa, «kalede hazinedar var, ben ona kalenin korunması ve kapılarının kapattırılmasını tembih ettim» dedi. Onların da: «Her kapının ağzına birer miktar yeniçeri dahi koymalıyız» demeleri üzerine «orası sizin üzerinize lâzım gelmez, siz benim

askerimi ayırmak istiyorsunuz, varınız halkı silâhlandırıp buraya getiriniz ve derhal benim emrime göre hareket ediniz» diyerek onları savmış idi:

Halbuki Hüsrev Paşa'nın hazinedarı kalede idi. Ama yanında bir miktar Arnavud ve başıbozuk takımı vardı. Paşa ise gafletinden dolayı yalnız hazinedarının kalede bulunmasiyle kalenin korunacağına güvenle bakmakta ve kendi Elifi Mehmet Bey'in konağında rahatlıkla oturmakta idi.

Bu sırada Arnavud Tahir Paşa, merakla oraya geldiğinde Hüsrev Paşa onu yanına kabul etmedi; «Varsın konağında kapanıp otursun ve bir işe karışmasın» diye başından savdı.

O gün akşama kadar Defterdarın konağı üzerine top atıldı. Konağın tahta kısımları ateş alıp yanmağa başladı. Defterdar efendi mahzene inip gizlenmiş ve geceyi merdiven altında geçirmişti. Arnavudlar da kimi Defterdar konağında ve kimi Mehmet Ali'nin konağında, bazısı da Özbek camiinde ve diğer kâğir yerlerde gizlenmişlerdi. Ertesi gün Hüsrev Paşa, askerini Nizam-ı Cedid düzeni üzere tabur tabur düzenledi ve başıbozuk askerler üzerine hücum ettirdi. Arnavudlar Defterdarı ve evrak ile defterleri alıp Tahir Paşa konağına getirdiler. Bu yönde yenilmişler ise de Özbek camii tarafında siperler içinde savunmaya kalkıştıkları sırada Paşa'nın askeri Defterdarın konağına vardı. Fakat burada hepsi yağma hareketlerine başladı. Düzenleri bozuldu. Başıbozuk askerler de onların bu halini görünce fırsatı kaçırmayıp hemen onların üzerine hücum ettiler ve hepsini perişan hale getirdiler.

Hüsrev Paşa, her nekadar cesaretli bir kimse ise de böyle işlerde tecrübesiz olduğundan tertip ettiği bir miktar Nizam-ı Cedid askerine güvenerek başıbozuk askerin paralarını kesip Mısır'dan çıkarmağa kalktı. Halbuki onun düzenlediği asker henüz ham olup yeteri kadar nizama konulmamıştı.

Buna göre ilk anlarda başıbozuklara üstün gelmişken defterdar konağına vardıklarında yağmacılığa koyularak düzenlerini bozmaları üzerine başıbozuklar dönüp onları perişan ettiler.

Bu esnada Tâhir Paşa meydana çıkıp âsiler ile birleşti. Böylece ayaklanma hareketi biraz daha kuvvet bulmuş oldu. Birkaç günden beri Tâhir Paşa'nın kızkardeşinin oğlu hastalık bahanesi ile kalede bulunmakta idi. Yanında da bir miktar Arnavud askeri vardı. Bu sebeple bu defa Arnavudların bir takımı kaleye çıktılar. Oradaki hemşehrileriyle birleşerek kuvvetlendiler. Hazinedardan kalenin anahtarlarını alıp Tâhir Paşa'ya kapıları açmışlar ve hazinedarı hapsettirmişlerdir. Ayrıca kaleden top, humbara ve cephâne alıp Özbekiye'deki karargâhlarına götürdüler.

Hüsrev Paşa'nın bu olanlardan haberi yoktu. Konağına gülleler gelmeğe başlayınca «Bu ne!...» diye sorunca kalenin Arnavudların eline geçtiğini haber verdiler. Bu haber aklını başından aldı. Ne yapacağını şaşırdı. Tâhir Paşa ise kaleden inip yanında bir dellâl ile halka aman ve güven vererek «dükkânları açınız, alış veriş ile meşgul olunuz, size bir zarar yoktur» diye bağırtarak şehri yarıp geçmişti. Sonra türbeleri, şeyhleri ve değerli kimseleri ziyaret ederek duada bulunmuştur.

Bunun üzerine halk tarafsız kaldı. Hiçbirine askerler tarafından tecavüz olmadı. Askerler tüccar ve esnaftan ne alsalar tamamen parasını verip hiçbir eza ve cefa etmediler. Halk öyle vahşi askerden böyle tam aksi namuslu hareketler görünce memnun kalıp onlara karşı güvenli oldular. Askerlerin her istediğini ayaklarına götürmeye başladılar. Bir sıkıntı çekmiyorlardı. Ahâliden bazıları bunların topluluğu arasından geçtiklerinde saygıyla muamele ederek; «Bizim birbirimizle anlaşmazlığımız var, sizinle bir ilgisi yoktur» derlerdi. Tâhir Paşa'nın işi ancak anlatıldığı şekilde ilgi çekici bir hal ile şehri dolaşıp «dükkânları açınız» ve gördüğü fellâhlara «erzak getirtiniz, alış veriş ediniz» demek şeyhlerin ve saygıdeğer kimselerin yardımlarını istemekten ibaretti. Esas ipin ucu Mehmet Ali'nin elinde idi. Bu dolapları hep o çeviriyordu. (Taş yerinde ağır olur) kaidesine göre makamında oturuyor fakat kendisine müracaat edenlerin derhal yanlarına adamlar verip istediklerini yaptırtıyordu. Bu sebeple herkes onun tarafını tutmağa başlamıştı.

İşte bu şekilde ahali kendi işleri ile meşgul olurken Cumartesi günü iki taraf arasında çarpışmalar devam etmiş Pazar gecesi daha da şiddetlenmişti.

Ertesi günü —9 Muharrem Pazar günü— Arnavudlar Mısır'ın birçok yerlerini ve Bulak kasabasını ele geçirdiler. Nil'deki kaptan kalyonuna girip İnbâbe yakasına geçtiler. Ne kadar devlet erzağı varsa ele geçirdiler. Bir kısmı Kasr-ı Ayni'ye gidip Hüsrev Paşa'nın oradaki kölelerini tutuklayıp Özbekiye'de paşaya ait olan bazı kimselerin evlerini yağma ettiler. Bunun üzerine o civardaki halkın kimisi Tâhir Paşa'ya kimisi Mehmet Ali'ye müracaat ederek yanlarına asker alıp mal ve eşyalarını Ma'reke'den uzak yerlere götürdüler. Hüsrev Paşa ise, her tarafından kuşatılmış olduğundan o gece ekmek bulamayıp peksimet ile geçirmişti.

Bu pazar günü Arnavudlar, yağlı paçavra ile Paşanın konağını tutuşturdular. O an su getirecek kimse bulunamadığından konağın her tarafı yanmağa başladı. Paşa alt kata indi. Fakat artık kurtuluş çaresi olmadığından ikindi vaktinden önce delil ve hare süvariyleriyle aile ferdlerini Bedirân tarafına gönderip kendisi de arkalarından Bakı kapısı halkı ve köleleriyle birlikte kaçtı.

Paşa'nın kaçtığı duyulunca Arnavudlar konağa girip alevler göklere doğru yükseldiği halde onlar yağmaya giriştiler. Bir kısmı Hüsrev Paşa'-

yı takibe koyulmuştu. Paşa, iki defa dönüp onları bozdu ve ellerinden kurtularak gece Cidde'ye vardı. Bütün aile fertleri ile bir gemiye binip Benha tarafına gitti. Onun kaçışından sonra Mısır'da halka güven ve huzur verilmesi için dellallar bağırtıldı.

Hüsrev Paşa Mısır'da bir sene üç ay yirmi bir gün valilik yapmış oldu. Ceberti Tarihinde Hüsrev Paşa'nın kötü huylu, sert ve gururlu bir kimse olup zulüm ve işkence taraftarı bir vezir olduğu, Mısır'dan ayrıldıktan sonra halkın rahat bir nefes aldığı anlatılır.

Hüsrev Paşa'nın kaçışından sonra Arnavudların alevler arasından bir şeyler kaçırmakla uğraştıkları esnada konak da tamamen yanmış ve nice mal ve eşya yok olmuştu.

Bu konağın yeri aslında bir gezinti yeri idi. Etrafında kahveler ve dükkânlar vardı. 1211 senesinde Elifi Mehmet Bey o yeri satın alıp güzel bir konak yaptırmıştı. Konak henüz tamamlanmamış iken Bonapart Mısır'a gelmiş ve burada kalmış idi. O da biraz ilâveler yaptırmıştı. Sonra Kleber ve Abdullah Menu binayı Avrupa tipi şekline soktular. Hüsrev Paşa Mısır'a geldiğinde o da burada otururak biraz daha değişiklik yapmış idi. Gariptir ki Kleber'in zamanında Fransızlar bu konakta saklanmış, Osmanlı halkı ve askeri otuz altı gün bu konağı zorlamışlardı. Fakat o zaman binanın bir taşı yerinden oynamamışken bu defa Arnavudlar tarafından yakılıp bir gecede yok edilmişti. Bunun gibi defterdar konağı —ki Rıdvan Kethüda konağıdır— da gayet sağlam ve güzel bir saray iken yanmış ve duvarlarından başka bir şey kalmamıştır.

10 Muharrem Pazartesi günü askerlerin kimseye eziyet etmemesi ve her kime eziyet edilirse Tâhir Paşaya şikâyet edilmesi için dellallar çıkartıldı. 14 Muharrem Cuma günü Şeyhler ve kadılar Tâhir Paşa'nın yanına gittiler. Bir divan toplantısı yapıldı. Valilik emri yahut başka bir vali gelinceye kadar Tâhir Paşa'nın vali vekilliği yapması kararlaştırıldı. Kadı efendi bir kürk getirip Tâhir Paşa'ya giydirdi. Durumu da İstanbul'a bildirdiler.

Bu şekilde Tâhir Paşa vali vekilliğini üzerine alınca Hüsrev Paşa taraftarı sayılan kimseler hapis olundu. Fakat şeyhlerin araya girmesi ile bunlardan birer miktar para alınarak serbest bırakıldılar.

Mısır'dan kovulup İsvan tarafında bulunan Mısır emirleri güya ki perde arkasından bu olayları seyrederlermiş, Tâhir Paşa'nın kaymakamlık kürkü giydiği gün bir yazı göndermişlerdir. Bu yazıda önce **(Atiullahe ve atiurresule ve ulülemr)** ayeti kerimesi yazılmış ve «bizi Osmanlı Devleti'ne karşı gelmekten suçlayıp korkutmuş idiniz. Lâkin bu göklerin altından savaşmamızı emir ve kendi kendimizi tehlikeye atmamızın şart olduğuna dair birer âyet göstermediniz. Hüsrev Paşa ise bizleri Mısır'ın içinden çıkarmak için ısrar etti. Halbuki felek döner. Cenabı Hak gece

ve gündüzü birbirine katar» diye devam etmişlerdi. Meclistekiler hayrette kaldılar. Tahir Paşa onlara yazdığı cevapta olanları belirttikten sonra belki yardımları dokunur diye Mısır'a yakın bir yere gelmelerini bildirdi. Birkaç gün sonra Kölemenlerin Mısır'a doğru gelmekte oldukları haberi alındı.

Hüsrev Paşa, Mısır'dan çıktıktan sonra Mansure'ye geldi. Buranın halkından doksan bin riyal vergi ve civardaki köylerden de alabildiği kadar para topladığı haber alındı. Bunun üzerine Tâhir Paşa'nın kardeşi Hasan Bey bir fırka asker ile 26 Muharremde o tarafa gitti. Hüsrev Paşa oradan ayrılarak Dimyat'a gitti ve burasını ele geçirip orada yerleşti. Daha önce Hicaz tarafına gitmek üzere cephane ile Mısır'a bir miktar yeniçeri askeri gelip Zahir câmiinde yerleşmişlerdi. Hüsrev Paşa onları hazırlayarak Hicaz tarafına göndermek üzere iken yukarıda anlattığımız olaylar üzerine bulundukları hal üzere kaldılar. Tâhir Paşa duruma hâkim olup da Arnavudlar yüze çıktıklarında yeniçerilere aşağılık gözü ile bakmaya başladılar. Yeniçeriler ise kendilerini devletin eli ayağı olarak bilip o gibi haytalara aylıklı hizmetkâr olarak bakmaktaydılar. Bu yüzden yeniçeri takımıyle Rumeli askerleri arasında bir düşmanlık meydana gelmişti. Tâhir Paşa, bazı kimseleri tutuklayıp, devletin gelirlerini toplamağa dikkat ederek topladığı malları hep kendi askerinin geçmiş aylıkları için harcamış ve yeniçeriler aylıklarını istedikçe: «Ben kendi valiliğim zamanından sonrasını bilirim, daha öncesine karışmam. Eğer sizin geçmiş aylıklarınız varsa varınız Hüsrev Paşa'dan isteyiniz» diye cevap verirdi. Yeniçeriler bu muameleden de incinerek o sırada Hicaz tarafına gitmek üzere Mısır'a gelmiş olan Medine muhafızı vezir Ahmet Paşa ile gizlice görüştüler. Sonra Sefer'in dördüncü Çarşamba günü ikiyüz elli asker birden Zâhir camiinden silâhlı olarak hareket edip Tâhir Paşa'nın konağına geldiler ve aylıklarını istediler. Paşa yine eskisi gibi «benim size vereceğim yoktur» diye cevap verdi. Yeniçeriler isteklerinde ısrar ettiler. Tâhir Paşa bunlara kızıp azarlayarak kovmak isteyince içlerinden biri çıkıp Tâhir Paşa'nın başını kesip pencereden dışarı atmıştı. Diğerleri de Tahir Paşa'nın adamları üzerine saldırıp çoğunu öldürmüşlerdi. İki gurup asker arasında meydana gelen çarpışmalardan dolayı halk korkup, dükkânlarını kapayarak evlerine sığındılar. Az sonra dellâllar Ahmet Paşa tarafından halka güven verildiğini bildirdiler. Bundan sonra bütün Arnavudları memleketten kovmak üzere yerli yeniçeriler ve diğerlerinin Ahmet Paşa'nın yanında toplanması için dellâllar çıkarıldı. Halk gurup gurup toplanarak geldiler. Arnavudlar da Özbekiye tarafında kendi konaklarında toplandılar.

Bu esnada yeniçeriler ile Arnavudlar birbirlerini yakaladıkları yerde öldürmeğe devam ediyor ve bir taraftanda Tâhir Paşa'nın konağı yanıyordu. Tâhir Paşa'nın cesedi bir tarafa atılmış olduğu halde duruyor,

adamlarından hiçbiri onu alıp gömmeye cesaret edemiyordu. Başını da yeniçerilerden bazıları bahşiş almak için Hüsrev Paşa'ya götürmüşler ise de arkalarından Arnavudlar yetişip onları öldürmüşler ve başı alıp cesedi ile beraber gömmüşlerdir.

Tâhir Paşa aslen Rumeli'de bulunan Behlişe kazasında Arnavudların Toska kısmından olup Palaslı Mehmet Paşa'nın binbaşılarından idi. Vidin seferlerinde onunla beraber bulunmuş gayet cesur bir kimse olduğu halde Palaslı'dan ayrılıp Ziya Paşa ile Mısır seferlerine katılmıştı. Bu şekilde mirmiran oldu. Ziya Paşa'nın dönüşünde o Rumeli askeri başbuğu olarak Mısır'da kaldı. Fakat Arnavud sınıfından olmayan Rumeli askerinin kumandanı da Kavalalı Mehmet Ali Ağa idi.

Ceberti Tarihinde derki: Tâhir Paşa'nın üstünlüğü yirmi üç gündür. Eğer daha fazla yaşamış olsaydı. Kültürü ve nesli yok ederdi. Esmer, zayıf yapılı, siyah sakallı olup arapça şöyle dursun Türkçe bile az konuşurdu. Çoğunlukla Arnavudça konuşurdu. Dervişlere ve meczublara yakınlık gösterir, toplantılarında garip kıyafetli kimseler bulunurdu. Bu şekilde şöhret bulmuş, bir takım rezil ve aşağılık kimseler ona çatmak üzere türlü türlü derviş kıyafetlerine girerek aklı başında kimseler olarak görünüp sofi sözleri diye fena fena sözler söylemeğe başlamışlardı.

Tâhir Paşa'nın bu şekilde öldürülmesi üzerine Ahmet Paşa durumu Hüsrev Paşa'ya bildirmiş ve hemen Mısır'a gelmesini istemişti. Sonra şeyhleri toplayıp onlara Mehmet Ali'yi itaate getirmelerini tembih etti. Onlar da varıp Mehmet Ali'ye bu emri bildirdiler. Mehmet Ali «Ahmet Paşa, Mısır valisi değildir. Burada misafir bir adamdır. Onun Mısır'da bir alâkası yoktur. Ama Tâhir Paşa, Osmanlı Devleti tarafından Mısır'da muhafız tayin edilmişti. Bu sebeple biz ona itaat ederek onu kaymakam yapmış idik. Ahmet Paşa'da böyle bir durum yoktur. O, yeniçeriyi alıp şehrin dışına çıksın, onları hazırlayıp görevine gitsin» diye cevap verdi. Şeyhler bu cevap ile onun yanından çıktılar. Yeniçeriler eskisi gibi yağma ile meşgul oldular. Arnavudlar da bulundukları yerlerde siperler hazırladılar.

Ertesi gün Ahmet Paşa, defterdar ile ruznâmeci Abdullah Râmız efendiyi ve paşa kethüdası Yusuf ağayı diğer memurlar ile yanına topladı. Mehmet Ali ile Arnavudlar ise kale kendi ellerinde olduğundan işlerini düzenleyip Mısır'a gelip gitmekte olan Mısır emirleri ile haberleşmekte idiler. O gün Kölemenlerden bazıları Mısır'a gelip sokaklarda gezmeğe başladılar. Mehmet Ali de Cizye yakasına geçip emirler ile görüştü. Kölemenlerin bir haylisi bir takım arap ile beraber Mısır'a girdi.

O sırada Yeniçerilerin bir fırkası Remle tarafına hareket ettiklerinde kaleden üzerlerine top atılmağa başlayınca geri çekilmeye mecbur oldular. Ahmet Paşa, büyük Ali Beyin Davudiye'deki evinde oturmakta olup

onun üzerine de toplar atılmağa başladı. Ahmet Paşa'nın yanındakiler birer birer dağılmağa başladılar. Yerli yeniçerilerin çoğu dağıldı.

İkindi vaktinden önce İbrahim bey, Ahmet Paşa'ya bir mektup gönderip Tâhir Paşa'nın katillerini teslim etmesini ve kendisinin de akşamdan önce şehrin dışına çıkmasını kesin olarak teklif etti. Ahmet Paşa, Mısır'dan savuşup gitmekten başka çare olmadığını anlayınca mektubu getiren adama «katilleri teslim etmek mümkün değildir, fakat İbrahim beye selâm söyle deve göndersin çıkayım» dediğinde «Şimdi deve bulmak imkânsız fakat siz çıkınız develer de gece yahut sabahleyin gelir, eşyanız yüklenerek arkadan size yetiştirilir» diye cevap vermişti. Başka çare olmadığından Ahmet Paşa ikindi vaktinde yola koyuldu. Kethüda, defterdar ve ruznâmeci ondan ayrılıp Mehmet Ali'nin yanına giderek onun emrine girdiler.

Ahmet Paşa, ağır eşyaları konakta bıraktı. Hafif şeyleri de adamlarının omuzlarına yükletmiş olduğu halde pek fena ve perişan bir halde Mısır'dan ayrıldı. Hemen arkasından Arnavudlar gelip konağı yağma ettiler. Kendisi şehrin dışına çıktığında birçok Arnavud, Kölemen, Arap ve halkın kendisine göz dikmiş olduğunu gördü. Hemen yanındaki yeniçerilerle beraber Zâhir kalesine girip kapıları kapattı. Fakat peşine düşenler kaleyi kuşatıp bütün gece etrafında beklediler.

Akşamdan sonra şehrin zabıta müdürü, önünde bir dellal olduğu halde Mısır'da gezip şehrin hakimiyetinin İbrahim bey ile efendileri Mehmet Ali'nin tembihi üzere herkese güven verildiğini bildirdi.

O gün Arnavudlar, paşa kethüdası Yusuf Ağa'nın konağını yağma ettiler. Yusuf ağa, defterdar efendinin konağına gidince ertesi gün askerler oraya girip ikisinin de başlarını kestiler. Sonra Mehmet Ali gelip yağmaya gelmiş olan halkı dağıttı. Orasını tamir ettirdikten sonra kendi konağına gitti. Kethüdanın ve defterdarın gömülmelerine izin çıkardı. Fakat askerler her ikisinin de başını Ciyze'de bulunan emirlere götürüp geri vermediklerinden başsız olarak gömüldüler.

Zâhir Kalesinde bulunanlar ile dışarıdakiler arasında bir iki gün tüfenk atışları yapıldı. Kalede yiyecek ve içecek olmadığından ve Arnavudlar kaleyi toplarla dövmeye başladığından çaresiz kalarak aman dileyip kapıları açtılar. Ahmet Paşa ile bu yeniçerilerin subayları ve Tâhir Paşa'nın kâtilleri olan İsmail ve Musa ağalar birlikte dışarı çıktılar. Arnavudlar, Ahmet Paşa'yı Kasr-ı Aynî'ye gönderdiler. Ağaları da Cize'ye götürdüler ve sonra ikisinin de Nâsiriye'de boyunlarını vurup başlarını Tâhir Paşa'nın hanımına gösterdikten sonra kardeşine vermek üzere kaleye çıkardılar. Zâhir kalesinde kalan yeniçerilerin silâhlarını ve eşyalarını aldılar. Onları Salihiye tarafına gönderdiler. Yanlarında kalan eşyalarını da yolda çöl arapları aldılar. Beş yüz kadar olan bu yeniçeriler perişan olarak yola koyulup gittiler.

İşte bu ayda dellallar, İbrahim bey, Berdisi Osman bey ve Mehmet Ali adına Mısır'da halka güven ve huzur vermekle meşgul oldular. Yeniçeriler taraftarı olan Türklerin hepsi Mısır'dan çıkarıldı. Kölemenler ise grup grup Mısır'a girmeğe başladılar.

11 Safer'de Mehmed Ali, ruznâmeci Abdullah Râmiz efendi ve İbrahim beyin kethüdası Rıdvan bey öldürülmüş olan defterdar Mehmet Recâî efendinin evine geldiler. Mallarına el koydular. Üç yüz kiselik para ile tahminen bin kiselik mücevherât ve eşyası çıktı.

Mehmet Recâi efendi hakkında Vâsıf efendi şöyle der: Adı geçen, Kütahya etrafında oturan fakir bir kimsenin oğludur. Küçük yaşta iken Cerrahpaşa'da oturan bir talebeden bir miktar öğrenim yaptı. Sonra Süleyman Feyzi Paşa ve daha sonra da Mahmut Bey'in yanında çalıştı. Mahmut Bey vefat edince Mektûbî odasına girdi. Bir aralık bir görev ile Maden'e gittiğinde Yusuf Ziya Paşa'ya divan kâtibi olmuştu. Para kazanma yollarını çok iyi bilir çakır pençeli bir kimse idi. Kısa zaman içinde epeyce zengin oldu. Ziya Paşa Sadrazam olduğunda İstanbul'a gelip kalyonlar kâtibi oldu. Mısır seferinin başlangıcında Mektûbî baş halifesi; Sadık efendinin vefatında onun yerine Mektûbî Sadr-ı âlî, Sadullah efendi kethüda olunca onun yerine defterdar oldu. Mısır'ın fethinde eline pek çok mal geçtiğinden gururlanmağa başladı. Kötü tutumundan dolayı görevinden alındı ve İstanbul'a geldi. Şerif efendi Mısır defterdarlığından istifa edip vezirlik isteyince Mehmet Recâî tekrar defterdarlık görevi ile Mısır'a gönderildi. Hazinenin yararına olarak askerin aylıklarının kesilmesini Hüsrev Paşa'ya teklif edip o da masraflar azalır düşüncesiyle askerin parasını kestiğinde ihtilâl meydana geldi. Hüsrev Paşa, Mısır'dan kaçmaya mecbur oldu. Mehmet Recâî Mısır'da kaldı. Sonunda da Arnavutlar tarafından öldürüldü. Gayet cesur, zalim ve gaddarlıkla meşhur, mal toplamakta becerikli, parayı yağdan kıl çeker gibi alan bir kimse idi. Üç beş sene zarfında elli bin kuruş gelir sağlamış, ayrıca bin keselik mal ve eşyaya sahip olmuştu. Az zaman içinde bu kadar mal sahibi olmak şaşılacak şeydi. Demek oluyor ki böyle karışık zamanlarda herkes yaptığının cezasını çekiyor. Zamanla meydana gelen böyle gönül kırıcı ve hoş olmayan olaylar hep insanların kötülüklerinden doğuyor.

12 Safer Perşembe günü Berdisi Osman bey, İbrahim bey ile Mehmet Ali için Kasr-ı Ayni'de bir ziyafet hazırladı. Yemekten sonra herkes dağılmaya başladığı an Mehmet Ali ile arkadaşlarına kaftanlar giydirildi ve hediyeler verdi. Ertesi Cuma günü de Tâhir Paşa'nın kardeşleri Hasan bey ve Abdi bey ile arkadaşları için bir ziyafet verdi. Onlara da kaftanlar ve hediyeler verdi. Kale, Arnavudların elinde olduğu için halka güven gelmediğinden Mısır emirleri buna bir çare aramakta idiler. 15 Safer'de Tâhir Paşa'nın kardeşi ve onunla beraber olan Arnavud subay-

ları kaleyi Mısır emirlerine teslim ettiler. Kalede yalnız Hüseyin Kaptan ile bir miktar Arnavud askeri kaldı.

Böylece Mısır yine Kölemenlerin eline geçti. İbrahim bey eskisi gibi Şeyhülbeled ve Mısır emirlerinin öncüsü olarak vali kaymakamı oldu. Fakat daha önce Murad bey kendisine yardımcı iken bu defa Murad beyin yerine Berdisi Osman bey geçti. Ayrıca bu defa iş yalnız Kölemenlerin elinde olmayıp onlara karşı bir askeri kuvvet vardı ki beylerin Mısır'a girmesi de onların sayesinde olmuştu. Bu kuvvet yukarıda anlatıldığı üzere daha önce Yusuf Ziya Paşa ve Kaptanı Derya Hüseyin Paşa ile Mısır'a giden başıbozuk askeri idi. Bunlar Mısır'a Rumeli'den gelmişti. Rumeli'de isyan halinde bulunan ve dağlı eşkiyası denilen asiler grubu gibi bunlar da her taraftan toplanmış Osmanlı askeri oldukları halde pek çoğu Arnavud olup başbuğları olan Tâhir Paşa da Arnavud idi. Bu bakımdan her ne olsa ortada Arnavud kumandanları görüldüğünden bu Rumeli askerine Mısır'da Arnavud adı verilmişti. Bu durumu İstanbul da bilmediğinden bunların hepsine Arnavud gözüyle bakılıyordu. Halbuki bunların içinde birçok atik ve cesur Kırcalı ve diğer Rumeli askeri vardı. Bunların başı hep Kavalalı kumandan Mehmet Ali Ağa idi. Aynı zamanda Kırcalı askeri onun hemşehrisi ve hakiki yoldaşları idi. Tâhir Paşa idam edildiğinde yerinde kardeşi Hasan bey kalmış ise de ülkenin idaresi hususunda Mehmet Ali'nin maharetini görüp hiç bir zaman onun yanından ayrılmamak ve yardımını görmek üzere anlaşmış idi. Bu bakımdan bütün Rumeli askerinin idaresi Mehmed Ali'nin elinde idi. Kendisi kumandan olarak biliniyorsa da gerçekte Tâhir Paşa'nın makamına geçmiş olup Mısır'ın muhafızı olan Mehmet Ali idi.

Vâsıf Tarihinde bu askerin altmış bin harc aldığı yazılıdır. Fakat o zamanın kurallarına göre kumandanların aldıkları harc ile askerlerin aldıkları arasında büyük fark olduğundan bu askerin hakikaten ne kadar olduğu bilinmemektedir. Kısacası Mısır'da Mehmet Ali'nin emrinde bulunan askeri kuvvetin üstünlüğü ile yeniçerilerin kuvveti kırılmış ve Mısır ülkesi bu Rumeli askeri ile Kölemenlerin elinde kalmıştı. Yeniçeri taraftarı olanlar da birer birer Mısır'dan çıkarılmıştır. Böylece yalnız Rumeli askeri kalmış olup Mısır'ın idaresi üç kişinin yani İbrahim bey, Berdisi ve Mehmed Ali'nin elinde bulunuyordu. Halkın önemli ve haklı bir işi çıkıpta Mehmed Ali'ye müracaat etse hemen işi görüldüğünden günden güne itibarı artmakta idi.

Mısır'ın idaresi bu hale girdikte İstanbul'a gönderilen dilekçede Hüsrev Paşa olayı ve sonra Ahmet Paşa ile yeniçerilerin çıkarttığı fitne üzerine halk sıkıntı içinde olarak eğer Mısır emirleri yakın olup da yetişmemiş olsaydılar memleketin tamamen harab olacağı yazılmıştır.

Bu esnada Tâhir Paşa'nın kardeşi Hasan bey, Dimyat üzerine gidip Hüsrev Paşa ile savaşmış fakat yenilgiye uğramıştır. Bu olay Mısır emir-

lerinin ayaklanmasına sebep oldu. Berdisi Osman bey, Kölemen, Arap ve Arnavudlardan bir ordu hazırlayarak Mehmet Ali ile beraber o tarafa gitti.

Evvelce Mısır hacıları gelip hediyeler Mısır'a alındı ise de hac emiri yanındaki askerler Hüsrev Paşa'nın yanına katıldıklarından Mısır'a sokulmayıp şehrin dışında bırakılmışlardı. Mısır'dan toplanan yeniçeriler bunlarla birleştirilerek hepsinin sayısı iki bin beş yüze yaklaştı. Medine muhafızı Ahmet Paşa bunları yanına alarak Rebiulevvel ayında Mısır'dan çıkıp gitti.

Bu defa hacıların dönüşünde Vehhâbilerin risâle ve bildirileri Mısır'a gelmişti. Mısır âlimleri onların üzerinde tartışma yapmışlar ve aralarında hayli mezheb meseleleri meydana geldi. Mısır'da iki gurup oldu. Biri Vehhâbilere kâfir ve harici diyenler, diğer gurup ise onların tam müslüman olduğuna kanaat getirenlerdi. Ceberti Tarihi yazarının dahi Vehhabi taraftarı olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Vehhâbiler ise yukarıda anlatıldığı üzere herkese kâfir gözüyle bakıp bu konuda çok ileriye gidip hak yolundan sapmışlar idi.

Daha önce anlattığımız gibi Vehhâbilerin Tâif'i ele geçirdikleri haberi İstanbul'a gelince Mekke ve Medine'nin asker ve erzak ihtiyacının karşılanması için Hüsrev Paşa görevlendirilmişti. Fakat Mısır'da ihtilâl çıktığı ve Hüsrev Paşa'nın Dimyat tarafına kaçtığı haberi devlet adamlarını telâşa düşürdü. Bunun üzerine Hüsrev Paşa Selânik Sancağına tayin olundu. Tâhir Paşa'nın olduğu gibi işleri yürütmesi ve Mısır'a yeni vali gidinceye kadar o tarafta bulunan Medine muhafızı Ahmet Paşa'nın kaymakam olması için emir gönderildi.

Bu emirler Mısır'a Safer ayının sonunda vardı. O zaman ise Tâhir Paşa ve Ahmet Paşa devirleri geçerek Kölemenler Mısır'a girmiş ve kaymakamlık makamında İbrahim bey bulunmuş olduğundan gelen emirlerin hiç faydası olmamıştır.

Böyle karışık bir zamanda Mısır'ın idaresini düzene sokacak kudretli bir vali bulmak güç bir iş olduğundan anlatılan Hüsrev Paşa olayının çıkış sebebi yazıldığı sırada mîrmiran Trabluslu Ali Paşa, Mısır'a dair olan geçmiş bilgilerinden söz ederek «şöyle keserim, böyle biçerim, devlet hazinesine şu kadar gelir sağlarım» diyerek Mısır valiliğini istediğinde o sırada hazinede darlık olduğundan gelirlerin arttırılacağı sözüne dayanılamayarak vezirlik rütbesi ile Mısır valisi tayin edildi.

İşbu Trabluslu Ali Paşa, denilen kimse aslen Cezayir beyler beyisi Mehmet Paşa'nın kölesi idi. Mehmet Paşa vefat ettiğinde yerine damadı geçerek onu bir dilekçe ile İstanbul'a göndermişti. Kardeşi Seyyid Ali o zaman tersânede hatırı sayılır bir kimse idi. Onu Kaptanı Derya Hüse-

yin Paşa'ya tavsiye etti. Kaptan Paşa da onu Trablus beylerbeyisi tayin ettirerek kendisine asker ve gemi verip Trablus'a göndermiş idi. Varıp Tunus beylerbeyini Hamude Paşa'nın kardeşi olan Trablus beylerbeyisi ile birkaç ay savaşmış ve sonunda galip gelmişti. Beylerbeyisi Tunus'a kaçmış ve Ali Paşa Trablus'u ele geçirmişti. Oranın halkına çok zulüm ve işkence yaptığından hepsi onun yok olmasını istemekteydiler. O sırada Hamude Paşa'nın kardeşi asker toplayarak Trablus'a döndü ve onu sıkıştırıp halkı da onun aleyhine kışkırttı. Bunun üzerine sözü geçen kişilerin oğullarından iki delikanlı güya rehin olarak bir gemiye binip İskenderiye'ye kaçmış ve Murad beye sığınmıştı. O da kendisine bir konak vererek ikramda bulunmuş idi. 1207 senesinde hacca gitmişti. Mekke'de söz konusu iki delikanlı ise günah işlere dalmış olduğundan Trablus hacıları gelip onu bu halde görünce durumu hac emiri paşaya bildirmişler ve çocukları elinden almışlardı. Kendisinin yüzüne tükürüp sakalını yolmuşlardı. Bunun üzerine Ali Paşa deniz yolu ile Süveyş'e gelmiş ve yine Murad beye sığınmıştı. Sonra Fransızlar Mısır'a geldiğinde Murad bey ile beraber savaşlarda bulunmuş, bir aralık oradan kaçarak Serdarı Ekrem Ziya Paşa'nın ordusuna girmişti. Osmanlı ordusunun yenilerek geri çekilişinde Ziya Paşa bir rapor ile onu İstanbul'a göndermişti. O zamandan beri de İstanbul'da kalmış idi.

Arabistan taraflarında bu şekilde kötü şöhret kazanmış ve uzun müddet Murad beyin yanında sürünmüş olan bir şahsın böyle zamanda Mısır valisi tayin edilmesi hiç uygun değildi. Kendisi de bunu istememeliydi. Fakat Kölemenlerin henüz Mısır'a girmiş oldukları İstanbul'da bilinmiyordu. Mısır'da hâlâ Osmanlı ordusunun sözü geçtiğini zannedip bu sayede Mısır'da yerleşebilirim zannediyordu.

Bu sırada ise Mısır Kölemenlerin eline geçmiş, Mısır'da yalnız Rumeli askeri kalmış ve onlar da Kölemenler ile birleşmiş idi. Onların kumandanı olan Mehmet Ali'nin düşünceleri çok yükseklerde uçmakta olup onun emeline kavuşmak için kurduğu tuzaklara tutulmamak pek zor idi.

Her ne ise Ali Paşa deniz yolu ile Mısır'a gitmek üzere hazırlandığı sırada anlatıldığı gibi Vehhâbîlerin Mekke'ye girip neler yaptıkları hakkında Mekke şerifi ile Cidde valisi Şerif Paşanın yazıları ve bu eşkiya grubunun mezheplerinin maksatlarına dair Âdem efendinin bildirisi İstanbul'a geldi. Hükümet bu durum üzerine sertleşti. Kazaskerlerin dahi bu konuda tereddütleri kalmamıştı.

Sultan Selim Han hazretleri, Vehhâbilerin Mekke'yi ele geçirdikleri haberine çok üzülmüş ve her ne şekilde olursa olsun hiç olmazsa Medine'nin korunması için gerekenin yapılmasına ve Vehhabî meselesine kati surette son verilmesine dair emir verdi. 29 Sefer Pazar günü Şeyhülislâm konağında bir toplantı yapıldı. Toplantıda Arabistan'ın durumu ortaya konularak herkesin bu konudaki düşüncesi soruldu.

Sudur-ı izâmdan Arabzâde Mehmed Arif efendi Sadrazam'a hitâben «Cezzar Ahmet Paşa her ne kadar sizi gücendirdi ise de meselenin halli için Medine'ye erzak ve diğer ihtiyaçları sağlaması kendisine emir verilse eğer insafa gelirse daha önce anlaşamadığı arap şeyhleri ile Medine'ye bir miktar erzak göndersin» demiştir. Buna cevap olarak kethüdâ bey bunun daha önce yapıldığını söylemiştir. Orada bulunanlardan bazıları «Cezzar Paşa, huysuzluklarını bırakarak hakikaten yardım yapmak isterse işler kolaylaşır» demişlerdir. Bu sefer İshak efendizâde Ahmet Muhtar efendi Sadrazam'a dönerek «sizin yüksek hatırınızdan dolayı her isteğiniz Padişah hazretleri katında kabul olunur. Sizin sayenizde memleket en iyi şekilde idare olunur. Ancak Padişah efendimiz bazen Hırka-i Şerif odasında dua etseler manevî yoldan devlet işlerinin halledileceği şüphesizdir» deyince sadrazam da «Padişah efendimiz tarafından bana verilen yetki sonsuz olup şimdiye kadar isteklerimin hepsi kabul olundu. Ancak kendileri Hırka-i Şerif odasında ve diğer kutsal yerlerde Cenab-ı Hakka dua etmekte dakika kaybetmezler» diye Muhtar efendiye cevap vermiştir. Sonra yine en kısa zamanda Medine'ye erzak sağlanması konusu ortaya tekrar atıldığında Emin Paşazâde Mehmet Emin beyefendi söz alarak Medine'ye yardım ve asker göndermekle Vehhabilerin kovulması ancak Mısır'dan olabilir. Yeni valinin acele olarak gönderilmesi gerekir,» demiş ve sadrazam şu cevabı vermiş: «Mısır valisi hazırdır. Birkaç gün içinde gemiye binerek gitmek üzeredir. Fakat Hüsrev Paşa'nın Mısır'dan çıkmamak niyetinde olduğunu söyleyenler var. Bu durumda işler tamamen tersine döner.» Bunun üzerine Tersâne emini Reşit Mustafa efendi «Hüsrev Paşa Mısır'dan çıkmaz diye sözler söylenmekte ise de görevden alınmazdan önce o tarafta olan kendisine karşı çıkanların ısrarı üzerine Mısır'dan çıkmaktan çekinmektedir. Yoksa Mısır'dan alınarak başka bir yere tayin olunsa emre uyması gerekecektir.» demiştir. Eğer Hüşrev Paşa Mısır'dan çıkmaz ise bu önemli meselenin devlete büyük üzüntü vermiş olduğunu herkes söylemektedir. Sonra Reşit Mustafa efendi «Mısır'a para gönderip de bir miktar erzak alınıp Süveyş'den Yenbuğ iskelesine ve oradan Medine'ye göndermek mümkündür.» dedikte sadrazam «Mısır'da olan Arnavutlar hazır parayı görünce ayaklanarak istedikleri geçmiş aylıkları için el koyarlar, hem para gider, hem de işler gecikir,» demesi üzerine Reşit Mustafa efendi «Osmanlı Devletinin bu kadar parası ziyan olup gidiyor, ihtimal ki erzak meselesi hal olur, olmaz ise bu para da yok olsun,» demiştir. Diğer biri söz alarak; «Farzedelim ki erzak satın alınarak Yenbuğ iskelesine gönderildi. Yenbuğ ile Medine'nin arası düşman tarafından kesilir, yahut Yenbuğ ele geçirilmiş olur ise erzak göndermenin ne faydası olur?» demesine karşılık «Mısır tarafından üç beş yüz adam tayin olunup erzağı koruyarak Medine'ye götürmek mümkündür.» denilmişse de «Süveyş'in mevsimi

geçti. Şimdi bu kadar erzağı ve o kadar adamı taşıyacak kadar gemi bulmak mümkün olmaz. Yine Şam tarafından para kuvvetiyle erzak göndermenin çaresi bulunsa daha iyi olur» teklifinde bulunulmuştur. Bu teklife karşı Bekir efendizâde «Mısır olmaz, Şam olur» deyince bazıları: «Erzak nakli mutlaka hayvanla olacaktır. Şam'dan Medine'ye kadar uzun mesafe vardır. Gidecek erzak ancak taşıyana yetebilir. Belki bir miktar erzak göndermek mümkün olabilir» demişlerdir. Netice olarak, Vehhabilerin her taraftan sıkıştırılmaları fikri ileri sürüldüğünde Şeyhülislâm efendi, o tarafların durumunu bilenlerden bazılarına hitaben «ne şekilde sıkıştırılır» deyince «Bağdad Valisi Ali Paşa bunu yapabilir, Vehhabilerin hepsini sarar» denlmiştir. Sadrazam, «Bağdad Valisi kendisine karşı olanları geride bırakıp da Irak hududlarının dışına çıkabilir mi?» deyince «Bağdad Valisine görünürde karşı çıkan kimse kalmadı Vehhâbilerin cezalandırılması İranlıların candan istekleri olduğundan o taraftan dahi korku gelmez. Merhum Süleyman Paşa, Deriye üzerine hareket etmek niyetiyle üç beş bin kadar su tulumu yaptırmış, pek çok deve ve katır satın almış idi. Vefatından sonra bunların bir miktarı yok olduysa da geri kalanı duruyordur. Ali Paşa teşvik olunca Necid ülkesinin pek çok yerlerini yağma ve düşmanlarını epeyce zor duruma sokar» denildiğinde bu teklif meclistekiler tarafından kabul olunmuş idi. Fakat İshak efendizâde Atâullah efendi «Kerbelâ olayından dolayı İranlılar Vehhâbilerin can düşmanı olduklarından onlar da bir taraftan Vehhâbiler üzerine saldırtılsalar ne zararı olur?» deyince yanındakilerden birkaçı «İran halkının Necid'e gitmeleri Bağdad'ın temiz topraklarından geçmesine bağlıdır. Hududu geçmeleri ise Hatar ve Basra olayı gibi bir meselenin çıkmasına sebep olur» demişlerdir. Atâullah efendi «Ya, orasını bilmiyordum» deyip sesini kesmiştir.

Bu şekilde birçok görüşler ortaya konduktan sonra Sadrazam; «münasib görülür ise bir fikir söyleyeyim. Bağdad Valisi tek başına bu işe girişmez. Şam vallsi o tarafta sözü geçen ve hatırı sayılır bir kimsedir. Aşiretler ile arası iyi olduğundan o dahi seraskerlik ile görevlendirilse ve daha önce Bağdad valisine yazılan emirleri kuvvetlendirici olarak tekrar görevlendirilip ve seraskerlik rütbesi verilerek birbirleriyle haberleşseler ve birer taraftan düşmanı sıkıştırsalar uygun olur mu?» dediğinde toplantıda bulunanların hepsi teklifi kabul etmişler ve toplantıya son vermişlerdir.

İşte o vakit Osmanlı Devleti'nin merkez ve önemli meselelerinin halledildiği danışma meclisi buydu. Burada tartışılan fikirler ve alınan tedbirlerin zamanın güçlüklerine hal çaresi olamayacağını aklı başında olan herkes biliyordu. Ne çare ki iş incelik kazanmış ve her ne tedbir alınsa altında birçok gizli sakıncalar bulunmuş olduğundan devlet adamları da-

hi kendilerini mesuliyetten kurtarmak için bu heyete danışmaya mecbur idiler.

Yukarıda anlattığımız gibi Vehhâbilerin Mekke'ye girdikleri ve Medine'yi zorladıkları haberinin İstanbul'da ne derece üzüntü yarattığı Reisülküttab efendinin İsmet Beyefendiye yazdığı yazılardan daha iyi anlaşılmaktadır.

Daha önce belirtildiği üzere Mekke ve Medine'ye yardım edecek olan Mısır'da ihtilâl ve bozgunluk çıkmış olduğundan burasını da düzene koymak için danışma meclisi karar almıştı. Buna göre; Şam ve Bağdad valilerine seraskerlik ünvanı verilecek ve her iki koldan Vahhâbiler üzerine gidilecekti. Mısır'ın düzene konulması da Trabluslu Ali Paşa'dan ümid olunuyordu.

Halbuki 14 Rebiulevvelde Berdisi Osman bey ile Hüsrev Paşa arasında yapılan savaşta Hüsrev Paşa yenilmiş ve Uzbe kalesine sığınmıştı. Berdisi'nin askeri aniden Dimyat'a girerek yağma etmişler ve Uzbe kalesini de kuşatmışlardı. Hüsrev Paşa çaresiz kalarak aman dilemiş ve Berdisi'ye teslim olmuştu. Daha önce kendi emrinde bulunan bir takım Arnavud ve Kölemenler onu alıp Mısır'a getirdiler.

Bu sırada Mısır Valisi olan Trabluslu Ali Paşa İskenderiye'ye gelmişti. Buradan Mısır'a Mısır emirlerine hitaben şu yazıyı gönderdi:

«Tâhir Paşa'nın vefatından ve sizin Mısır'a girişinizden devletin haberi yoktu. Tâhir Paşa ile Ahmet Paşa'nın Vehhâbilerle savaşmak için Hicaz'a gitmelerine dâir benim yanımda emirler vardır. İskenderiye'ye geldiğimde Tâhir Paşa'nın vefatı ve Arnavudların yardımı ile sizin Mısır'a girişinizi, devlet adamları ile birçok yeniçerilerin öldürülmeleri, geri kalanların da perişan bir halde Mısır'dan çıkarıldıklarını öğrendim. Bu hallerin sizin tarafınızdan olması münasib değildir. Biz de buna razı olmayız. Sizinle geçmişte beraberliğimiz ve eski ilişkilerimiz olduğundan iyiliğinizi isteriz. Vatanlarınızda rahat olmanızı ve güzel bir şekilde geçinilmesine çalışırız. Münasib olan bu idi ki, devletin izni olmadıkça siz şehre girmemeliydiniz. Karşı gelme ve isyan etme hareketleri sizin rahatsız olmanızı gerektirir. Zira devletin kılıcı uzundur. Gücünüzün yetemeyeceği bazı kuvvetleri üzerinize gönderebilir.» Trabluslu Ali Paşa'nın bu yazısına Mısır emirleri de şu cevabı gönderdiler: «Hüsrev Paşa vali olalıdanberi merhametini rica ettikçe kuvvet ve şiddeti arttı. Mısır içinde oturmamıza izin vermedi. Sık sık üzerimize asker gönderdi. Cenab-ı Hak da bize yardım etti ve sonunda kendisi ile askeri arasına geçimsizlik ve ayrılık düştü. Aylıklarını vermediğinden üzerine yürüdüler. Tâhir Paşanın yardımı ile onu Mısır'dan çıkardılar. Sonra Yeniçeriler ayaklanıp Tâhir Paşa'yı öldürdüler. Asker birbirine girdi. Biz de önceden Tâhir Paşa'nın isteği üzere yine Ciyze tarafına gelmiştik. O öldürülünce memleket idaresiz kaldı. Halk askerin zulüm ve işkencesinden korktular. Alim-

ler, şeyhler ve sözü geçer kimseler bize gelip yardım istediler. Biz de asker gönderip memleketin düzenini korumaya çalıştık. Ama Hüsrev Paşa, Dimyat'a gidip yolda halka zulüm ve işkence ettiğinden köylülerin güvenini sağlamak için Berdisi Osman bey gidip Dimyat'ın dışında karargah kurdu. Hüsrev Paşa onun üzerine hücum etti. Yapılan savaşta yenildi ve tutularak Mısır'a getirildi. İşte biz affımız için ferman gelinceye kadar bu durumdayız. Ama sizin sözünüzle Mısır'dan çıkmak mümkün değildir. Bu hususta bizim askerimiz bize itaat etmez. Biz Allah'tan başka bir taraftan yardım istemeyiz. Ancak af isteği için İstanbul'a gönderdiğimiz dilekçenin cevabını beklemekteyiz.»

Mısır'da Kölemenler ile Rumeli askerinden başka yabancı asker bulundurulmasına karar verilmişti. Bu esnada Şam, Haleb ve Anadolu halkından ne kadar Arap ve Türk varsa üç güne kadar Mısır'dan çıkıp gitmeleri dellallar ile her tarafa bildirildi.

Tam bu sırada Mısır'da şu garip olay oldu. Hüsrev Paşa'ya görünüşte itibar ediliyorsa da aslında göz hapsinde bulunuyordu. Bir gün İbrahim beyden izin alıp hava değişikliği için Zâhiriye dışına çıktı. Kendi Köleleriyle atlara binerek kargı oynamakta iken hepsi birden oradan ayrılıp gittiler. Gözcü olarak orada bulunan Kölemenler önce bunlar at yarışı yapıyorlar zannetmişler. Fakat onlar gözden kayboluncaya kadar uzaklaşınca Kölemenler de peşlerine düşmüşler. Durum İbrahim beye bildirilmiş. Derhal her tarafa arayıcılar çıkartılmış, şehrin etrafının korunması için takım takım askerler tayin olunmuş. Olayın iç yüzünü kimse bilmediğinden Arnavudlar ile Kölemenler arasında çarpışmalar oluyor zanniyle halk telaşa düşmüştü. Hüsrev Paşa ise doğru Özbekiye'ye varıp Mehmet Ali'nin subaylarından Ahmet beyin yanına gelmişti. Ahmet bey ile diğer Arnavud subayları Hüsrev Paşa'ya bu hareketinden dolayı kızmışlar ve onu tutup İbrahim beye götürmüşlerdi. Böylece de halk telâş ve korkudan kurtulmuştu.

Hüsrev Paşa'nın bu hareketi, Ahmet beye sığınarak Arnavud askerini gayrete getirip Kölemenlere vermezler, onlar da almak isterler ve bu şekilde aralarında mücadele başlar. Bundan faydalanarak Arnavudların kuvvetiyle Kölemenlere galip gelir ve eskisi gibi Mısır valiliğine devam eder düşüncesinden idi. O zamanın âdeti üzere Ahmet Bey, Paşayı Kölemenlere vermemek sevdasına düşeydi Mısır'da yeni bir mesele çıkardı. Fakat bu subayların hareketleri Mehmet Ali'nin elinde idi ve o da o sırada Berdisi ile anlaşmış durumda idi. Onun gizli maksatlarından kimse birşey bilmiyordu. Bu bakımdan Hüsrev Paşa'nın planı faydalı olmamış ve ondan sonra devamlı göz hapsinde bulundurulmuştur.

Kısacası Hüsrev Paşa'nın Mehmet Ali'nin gayet derin ve dikkatli olan düşüncelerini anlayamayıp Arnavudları Kölemenler aleyhine düşürmek

için hazırladığı plân sıkı kontrol altına alınmasından başka bir işe yaramamıştı.

Reşid kasabasında bir miktar Osmanlı askeri bulunmaktaydı. Süleyman Kâşif gidip Reşid'i kuşattı. Sadece Seyyid Ali Kaptan gelip kendisinin gelişini ve Mısır Valisi Ali Paşa'nın geldiğini haber verdi. Süleyman Kâşif, Rahmâniye tarafına geldiği sırada Seyyid Ali gelip Reşid'e girmiş ise de sonradan Berdisi, Reşid'e gelince Seyyid Ali Mugayzel'de saklandı. Yirmi gün kadar aralarında çarpışmalar oldu. Sonunda Seyyid Ali, emirlerden kahbelik çıkmaz zanniyle konuşmak üzere yanlarına gitti. Tam geri döneceği sırada kendisini tutukladılar. Sonra da Mugayzeldeki askeri çıkarıp esir ettiler.

Seyyid Ali Kaptan aslında köle idi. Bu defa Mısır Valisi olan Ali Paşa'nın kardeşidir. Seyyid lakabı şerif demek değildir. Belki efendi ve bey anlamında kullanırlardı. Adı geçen, becerikli, kudretli ve meşhur deniz emirlerinden olduğundan Cemaziyelevvel ayının başlarında Mısır'a getirildi. İbrahim bey kendisine at ve câriyeler vererek ikramda bulunmuştur.

Reşid'in ele geçirilmesinden sonra Berdisi'nin İskenderiye üzerine hücum etmesi beklendiğinden geçeceği yolları suyla doldurmak için Ali Paşa, Ebû Hûr seddini kırmıştı.

Ebû Hûr Seddi çok eski ve sağlam bir yapı idi. Eskidenberi tamir olunur ve titizlikle bakımı yapılırdı. Sonraları memleketin durumu karışmış, onarım işleri bırakılmıştı. Seddin bazı yerlerinde çöküntüler meydana gelmişti. Onaltı senedenberi tarlalara tuzlu sular gelmeğe başlamıştı. Buraya İngilizler geldiğinde buradaki Fransızların yollarını kesmek için Bahriye tarafındaki seddi yıkmışlar ve tuzlu sular Dimenhur'a kadar gelip Eşrefiye halicine karışmıştı. Bu arada birçok köy harab olup tarlalar bozulmuştu. İskenderiye'nin kara yolları kesildi. Nil suyunun buraya varması önlenmişti. Fransızlar Mısır'dan çıktıktan sonra bu seddin yapımı için Osmanlı Devleti, Salih efendiyi görevlendirdi. Birbuçuk sene kadar uğraşıldıktan sonra tamamlanmak üzere olup halka rahatlık ve huzur gelmiş iken bu defa Ali Paşa tekrar onu yıkmakla eski haline getirmiş ve Salih Efendinin bu kadar çalışması boşa gitmiş oldu. Bunun üzerine artık İskenderiye'ye Nil suyu gelemez olmuştu. Halk su ihtiyacını sarnıç ve kuyulardan sağlamaya mecbur kaldı. Bu sebeple İskenderiye halkının çoğu İzmir, Rodos ve Kıbrıs gibi bazı sahillere ve adalara göç ettiler. İskenderiye'de yalnız bir tarafa hareket edemeyen ihtiyar ve fakir kimseler kaldı. Onlar da Ali Paşa'nın sıkı ve zalimâne idaresinden ezilip canlarından bıkmışlar idi.

Ali Paşa, askerinin bir kısmını Nizam-ı Cedid usulü ile hergün Menşiye tarafına çıkarıp talim yaptırırdı. Halbuki Nizamın birinci şartı as-

kerde disiplin kurmak ve subaylara itaati öğretmektir. Yoksa yalnız askeri sıra ile dizlerek ileri, geri, arş etmekle istenilen yapılamaz. Ali Paşa'nın askerinde ise asla disiplin yoktu. Bir gün talimden döndüklerinde Frenk mahallesinden geçerken her zamanki gibi pencerelerden başlarını çıkartıp onları seyreden frenklere aşağıdan ateş açtılar. Bunlara karşı frenklerde ateş edince askerler derhal evlere girip yağma etmeye başladılar. İskenderiye'de oturan konsoloslar limanda demir atmış olan Riyale gemisine gidip olayı İstanbul'a yazmışlardı. Bunun üzerine Ali Paşa telaşa düştü. Hemen İskenderiye muhafızı Hurşid Paşa'yı konsoloslara gönderip özür diletmiş ve zararları ödemeyi kabul etmiştir. Bu itibarla Ali Paşa'nın İskenderiye'deki idare tarzı kimse tarafından beğenilmiyordu.

Bu sırada Nil'in suyu azalmış ve Mısır'da aniden kuraklık ve kıtlık başgöstermişti. Alimler ve Şeyhler toplanıp İbrahim beye durumu bildirdiler. Fakat cevap olarak yapılacak birşey olmadığı söylendi. Bahriye tarafında da aynı durum olmuştu. Seddin yıkılması ile yollar kesilmiş olduğundan Berdisînin İskenderiye üzerine gitmesi istenmişken bundan vazgeçmiş, ordusu ile beraber Cemaziyelâhir ayının başlarında Cizye'ye gitti. Ertesi gün Mehmet Ali, askeri ile Mısır tarafına geçtiği gibi Berdisî dahi geçti. Mısır halkı ise erzak sıkıntısı çektiklerinden toplu halde Mehmet Ali'ye ve Berdisi'ye şikâyet edip Bulak'daki erzak ambarlarını açtırıp halka belli bir fiatla dağıttı. Halkın biraz gözleri doyup teselli buldular.

ŞAM VE IRAK OLAYLARI

Yukarıda anlattığımız üzere danışma meclisi kararıyle Şam ve Bağdad Valilerine seraskerlik ünvanı verilip Vehhabiler üzerine görevlendirilmişlerdi.

Bu karara göre Şam Valisi Azmzâde Abdullah Paşa'nın cevap olarak yazdığı yazıda şöyle deniliyordu: «Medine'ye bir miktar erzak göndereceğim. Beş yüz kadar da asker hazırlayacağım. Ancak Sultani yolundan gidilemez. Mısır yolunda bulunan Haytat kabilesi şeyhlerini getirtip onların kefâletiyle gönderirim. Medine ve Cidde muhafızlarına gelen fermanları güvenli biri ile gönderdim. Şam havalisinde olan Unze Araplarına gelen fermanları da gönderip şeyhlerini çağırttım. Bunların içlerinde Vehhâbilere tâbi olanlar varsa dahi mecburendir. Osmanlı Devleti'nin gücünü, kuvvetini gördüklerinde hepsi devlet hizmetini yerine getirirler.»

Halbuki şimdiye kadar Medine kuşatılmış durumda olup erzak sıkıntısı çekerken Şam valisinin buraya yardım etmesi gerekirdi. Böyle iken halâ erzak gönderilecek ve kabileler yardım edecek gibi sözler ile vakit geçirip işe önem vermiyor diye Abdullah Paşa için şüphe duyulmaktaydı. Daha önce de anlatıldığı üzere Yafa olayından dolayı devletin nef-

retini kazanmış olan Cezzar Paşa ile haberleşilerek son durum üzerine kendisinin fikri sorulmaya mecbur olunmuştu.

Bu durum Sultan Selim'in son derece canını sıkmıştı. Devlet ricâlinden de kimse işi üzerine almak istemiyordu. Rebiülâhir ayının ortalarında padişahın huzurunda bütün devlet erkânı bir toplantı yaptı. Yapılan görüşmeler sonunda Cezzar Ahmet Paşa'nın o havalide sahip olduğu nüfuzundan dolayı bu işe görevlendirilmesine karar verildi. Ancak daha önce bu hususta çıkarılan hatt-ı hümâyun ile tarafına adam gönderildiğinden bunun cevabının gelmesi beklenecekti.

Mısır yolu kapalı olduğundan Medine'ye denizden Basta'dan erzak gönderilmesinin mümkün olacağına dair Cezzar Paşa'nın yazısı gelince bunun yerine getirilmesi ve kendisinin de Deriye üzerine gitmesi için Bağdat valisine emir verilip eski görevinin de devamı bildirildi.

Cezzar Paşa'ya gönderilmiş olan iradei seniyyeye gelen cevapta, kendisine Mısır ve Şam valilikleri verildiği takdirde hem Mısır'ı düzene koyacağını hem de yabancıları çıkaracağını bildirmişti. Ancak bütün Arabistan'ı kendisine teslim etmeğe de cesaret olunamadığından şimdilik Mısır'dan vazgeçip Şam ve buraya bağlı yerler ile Hicaz seraskerliği Recep ayının ilk günlerinde Cezzar Paşa'ya verildi.

Halbuki bir müddetten beri Cezzar Paşa, Padişahın nefretini çekmiş olduğundan Şam Valisi Abdullah Paşa da onun üzerine görevlendirilmiş idi. Bu bakımdan yeni tayin ve görevden alma işi kendisine güç gelmişti. Şam'ın Cezzar'a verildiğinde Abdullah Paşa Trablusşam'da idi... Cezzar'ı Şam'a uğratmamak üzere hemen Trablus'dan hareket edip Şam'a doğru yola koyuldu. Fakat halk onu Şam'a sokmadı ve bu durumda devlete karşı itaatsizlik etmiş olduğundan hemen Urfa tarafına kaçtı. O tarafta bulunan Bağdat Valisi Ali Paşa'ya sığındı. Cezzar'ın mütesellimi Şam'a girdi. Cezzar'a karşı olan müftü Muradzâde Ali efendi ile defterdar Hasan Efendi'yi idam ettirdi.

Bağdat Valisinin o tarafta bulunmasının sebebi şu idi: Bağdat'a bağlı olan Cebel-i Sensar'da yerleşmiş olan Yezidî tâifesi - ki Vâsıf efendinin söylediğine göre sapık Şeyh Fahr'e tâbi olanlar ile şeyh İddi'ye tâbi olanlar arasında çeşitli küfür ve atışmalar sebebiyle isyan çıkmış olduğundan bunları bastırmak gerekiyordu. Fakat bu esnada Osmanlı Devleti ile İran devleti hududunda yaşâyan, bazen bu tarafa bazen de o tarafa geçen Bilbas aşiretinden İran hükümdarı Fatih Ali Han şikâyette bulunmuştu. İranlıların Kerbelâ olayı üzerine Vehhâbilerden şikâyeti dururken bir de böyle hudud üzerinde aşiretlerin eziyetlerinden dolayı şikâyetlerine son vermek için Bağdat Valisi Ali Paşa önce Bilbas aşireti üzerine gidip onları yola getirip Bağdad'a döndü. Sonra 1217 senesi ortalarında Yezidi-

ler üzerine yürüdü. Sencar'a vardığında bağ ve bahçelerini bozup kendilerini de sarp dağlar içinde sıkıştırarak itaate mecbur etti. Galip bir şekilde 1218 senesi başlarında Bağdad'a döndü.

Daha önce anlattığımız gibi Süleyman Paşa vefat edince Ali Paşa kaymakam olmuştu. Bunu istemeyip Bağdad'da bozgunluk çıkarmaya çalışan Yeniçeri Ağası Ahmet Ağa olayından Şâvizâdelerin de parmağı olduğunu Ali Paşa öğrenmişti. Bu defa onların da orduda beraber bulunmalariyle Sencar seferinden dönüşünde Şâvizâde Mehmet bey ile kardeşi Abdülaziz'i idam edip oğullarını da hapsettirmişti. Fakat Mehmet beyin büyük oğlu Câsim bey, El Ubeyd aşireti ile birlikte kaçmış ve Hâbur tarafında yerleşmişti. Burada, Rakka Valisi Demir Paşa ile El Ubeyd aşireti arasında eski düşmanlık olduğundan Demir Paşa hemen üzerlerine yürümüştür. Yapılan çarpışmada Demir Paşa fena halde yenilmiş bütün mal ve eşyası yağma edilmişti. Bağdad Valisi Ali Paşa bunu haber alınca derhal ordusu ile Habur tarafına gelmiş ise de El Ubeyd aşireti onun gelişini duyunca Câsim bey ile beraber Fırat nehrini geçerek Şamiye yakasına kaçmışlardı. Ali Paşa da geri dönmüştü.

İşte bu esnada Azmzâde Abdullah Paşa, orduya gelip Ali Paşa'ya sığınmıştı. Ali Paşa ona ikramda bulunarak İstanbul'a durumu bildirip onu af ettireceğine dair söz vermişti.

Diğer tarafta Halil adında biri etrafına adam toplayıp Bağdad'da bozgunluk çıkarmaya çalışıyordu. Ali Paşa'nın kaymakamı olan Derviş ağa, bu bozguncuları dağıtıp Halil ile diğer öncülerini yakalayıp Ali Paşa'dan izin alarak kimini idam etmiş kimini de sürgün etmiştir.

Hafif asker ile Vehhâbilerin hakkından gelinemeyip susuz ve ıssız çöllerde büyük ordu gezdirmekte olan güçlüğü de daha önce Ali Paşa Lahsa üzerine yaptığı hareketten tecrübe etmiş idi. Bu gibi büyük işin yapılması Valilerin kudretinin dışında idi. Bunda devletin büyük yardımına ihtiyaç vardı. İrade-i seniyye gereğince Vehhâbilerin üzerine gideceğini bildirdi. Bununla beraber o tarafların zorlu yollarını belirterek ve en az erzak ve su nakli için altmış bin deve lâzım geleceği, Bağdad'da bulunan beşbin süvari ve beşbin piyadeden başka Musul, Diyarbekir, Rakka ve Halep taraflarından da beş bin piyâde alınmasını ve malzeme sağlanması lâzım geleceğini, ayrıca bu asker ve develerin altı aylık masrafının onsekiz bin kiseye ulaşacağını bu bakımdan yardıma ihtiyacı olduğunu Bâb-ı Âli'ye bildirmişti.

Halbuki İstanbul'da, Deriye çöllerinin güçlükleri ve Arabistan'da Suud ve oğullarının nüfuz ve yetkileri tam olarak bilinmediğinden Şam ve Bağdad valileri iki koldan hareket ederek Vehhâbileri yok ederler zannediliyordu.

Binaenaleyh Azmzâde Abdullah Paşa hakkında hükümet tayini değiştirilmiş ve Şam'dan alınmış idi. Bunun gibi Ali Paşa'nın bu bildirisi de kızgınlık yaratmıştı. Hem Vehhâbiler üzerine hareket edeceğim diyor, hem de imkânlar dışında malzeme istiyor. İki sözü arasında zıdlıklar vardır diyerek isteklerine itiraz edilmiş ve hemen Vehhâbiler üzerine hareket etmesi için ikinci bir emir gönderilmiştir.

Bir de daha önce Molla Demir'in idamı için irade-i seniyye çıkarılmış iken Bağdad Valisi merhum Süleyman Paşa'nın ricası üzerine af edilmiş ve vezirlik rütbesi verilerek Rakka Valisi tayin edilmişti. Fakat Urfa'ya geldiğinde daha önce kendilerine gücenik olduğu kimselerden öc almak sevdasına düştü. Şehrin ileri gelenleri kendisinden korkmakta idi. Görevine başladığından beri dedikodu, karışıklık ve çarpışmalar eksik olmuyordu. Bu bakımdan beldede devamlı şekilde düzensizlik vardı. Kendisi zaten eşkiya gurubundan olduğu için ortadan kaldırılmak hususunda fırsat kollanıyordu. Bağdad Valisi Ali Paşa'ya Der'iye seraskerliği verildiğinde Demir Paşa da onun yanına tayin olunmuştu. Bu sebeple yine eskisi gibi uygunsuz bir harekette bulunursa hemen idam edilmesi için Ali Paşa'ya emir verilmişti.

El Ubeyd aşireti ile yapılan savaşta Demir'in yenilmesi kendisi için düşünülen muamelenin yerine getirilmesi bakımından yeterli sebep ise de Ali Paşa henüz sahip olduğu Bağdad Valiliğinde devamlı kalabilmesi için kendine karşı olanların yok edilmesi ile uğraşmaktaydı. Kendisine düşman bildiği Şâvizâdelerden Câsım beyin koruyucusu olan El Ubeyd aşiretinin ortadan kaldırılmasını düşündüğünden bunlarla yaptığı savaşta mağlup olan bir adamın yok edilmesini doğru göremezdi. Fakat burası devletin bir belâsına karşı olduğundan Ali Paşa, El Ubeyd aşireti üzerine gitmeyi bazı kaçamaklı sözlerle İstanbul'a bildirmeye mecbur olmuştu.

Şöyle ki: «Demir'in yok edilmesi isteniyor ise vezirlerden birine bu işi vermek gerekir. Yoksa halktan kimsenin buna karışması doğru değildir» diyerek El Ubeyd aşiretinin hareketlerini hoş görmeyip üzerlerine gideceğini bildirmişti.

Ali Paşa'nın Der'iye seraskeri olup hemen Vehhâbiler üzerine hücum etmesi beklenirken bu önemli işi geri bırakıp Rakka tarafındaki El Ubeyd aşireti üzerine gideceğim demesi İstanbul'da garip karşılanmıştı.

Halbuki Ali Paşa'nın, Der'iye'ye kadar gitmeye gücü yoktu. Fakat bu durumu işin başında olanlara anlatmamıştı. Azmzâde Abdullah Paşa dahi kendisine örnek olduğundan çaresiz imkân nisbetinde bir gösterişe mecbur oldu. Anlattığımız üzere Bağdad'da ihtilâl çıkmışken Hâbur seferinden doğru Bağdad'a gitmeyip Meşhed tarafına geçerek Osmanlı, kürt ve araplardan kurulu bir fırkayı Faris El-Curba ile Cebel-i Şemr üzeri-

ne göndermişti. Ancak Vehhâbi fırkalarına rastlamayıp geri dönmeleriyle Ali Paşa da ordu ile Halle'ye gelmiş Azmzâde Abdullah Paşa'yı orada bırakarak kendisi Ramazan başlarında Bağdad'a gelmişti.

Diyarbekir Valisi Mehmet Paşa'nın adamlarının çoğu humma hastalığından ölmüşlerdi. Kendisi de oranın havası iyi gelmediğinden başka bir eyâlete tayin edilmesini istemişti. Demir Paşa'nın El Ubeyd savaşında yenilmesi üzerine orada kalması uygun görülmediğinden Şaban ayının ilk günlerinde Sivas eyâletine tâyin edilmiş ve Sivas Valisi Veliyyüdin Paşa'ya da Diyârbekir ile Rakka valiliği verilmiştir.

Bu meseleler arasında bir de Çıldır meselesi çıkmıştır.

Şöyle ki: Geçen yılın olaylarında anlatıldığı üzere zorla Ahiska'ya girerek Çıldır eyâletini ele geçirmiş olan Şerif Paşa üzerine Memişzâde Selim bey gönderilerek Ahiska'dan kaçırtılmıştı. O zaman Selim bey'e de vezirlik rütbesi ile Çıldır valiliği verileceğine dair söz verilmişti. Şerif Paşa, İran'a kaçarak Revan Han'ına sığınmıştı. Fakat fırsat bulduğunda yine Ahiska'ya gelmeyi düşünmekteydi. Bu Selim bey İstanbul'a bildirerek verilen sözün yerine getirilmesi için istekte bulundu. Böylece 26 Rebiülâhir 1218'de Çıldır valiliği vezirlik rütbesi ile Selim beye verildi.

Revan Han'ı da Sadrazamlık makamına bir yazı göndererek Şerif Paşa'nın affını istemişti. Bu isteğin yerine getirilmesi mahzurlu olacağından oyalayıcı sözler ile vakit geçiriliyordu. Bu arada Revan Han'ı, Şerif Paşanın yanına asker vererek Çıldır'a göndermişti. Şerif Paşa'nın zorla Ahiska'ya girmek üzere gelmekte olduğunu öğrenen yeni vali Selim Paşa onu yolda karşılamıştır. Yapılan savaşta Şerif Paşa perişan olarak yine geldiği yere kaçmıştır.

MISIR OLAYLARININ KALINTISI

Geniş olarak anlattığımız olaylardan anlaşıldığı üzere Osmanlı Devletinin önemli meselelerinden biri Vehhâbilerin cezalandırılmaları idi. Fakat Arabistan havalisinde de yer yer karışıklıklar çıkmaktaydı. Özellikle Mısır ihtilâli büyük bir belâ olduğundan Vehhâbiler üzerine hiç bir taraftan hareket edilememiş, ayrıca Medine'ye de gerekli yardım yapılamamıştı.

Zira Mekke ve Medine'ye erzak götürülmesi için en iyi yol ancak Mısır olduğundan öncelikle burasının düzene konulması gerekiyordu. Bu bakımdan bir aralık İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa ile, Mısır'ın durumu hakkında görüşmeler yapıldı. İbrahim Paşa, kendisine Mısır Valiliği verildiği takdirde orayı düzene koyabileceğini söyleyerek bir de tasarı hazırlamıştır. Bu tasarı Bâb-ı Âli tarafından çok olumlu karşılanmıştır.

Bu sırada Mısır'da isyan eden Arnavudların memleketlerine dönmeleri için İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa ve diğer yetkili kimseler tarafından Mısır'a adamlar gönderilmişti. Eğer karşı geldikleri takdirde Arnavudların Arnavudlukta bulunan bütün yakınlarının dağıtılacağı evlerinin ve mallarının yok edileceği kendilerine bildirilmiş idi. Fakat bu korkutmanın da hiç bir faydası görülmedi.

Çünkü Mısır emirleri eskiden olduğu gibi Mısır'a hakim olmuşlardı. Arnavud askerinin maaşlarını ve diğer ihtiyaçlarını kendileri görüyorlardı. Ali Paşayı da, iki üçyüz adamiyle Mısır'a gelerek önceki Mısır valileri gibi resmen makamında oturmak ve hazineden kendine kalacak hisse ile kendisini irade etmesi şartiyle Mısır'a çağırmışlardı.

Ali Paşa İstanbul'da devlete söz verdiği üzere Kölemenler karışmaksızın bağımsız olarak Mısır'ı idare etmek isteğinde idi. Kısa zamanda bunca emekler harcıyarak ele geçmiş olan Mısır'ın yine Kölemenlerin eline düşürülmesi hükümete ağır gelmişti. Bu bakımdan Ziya Paşa'nın bıraktığı şekilde Mısır'ın yine Türk askeri ile idaresi çaresi aranıyordu. Buna engel de ortada sadece Arnavudlar olduğundan söylendiği gibi İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın korkutmasiyle bunların Rumeli tarafına geri getirilmeleri plânlanmıştı.

Bu askerler ise çeşitli tai'felerden toplanıp bir araya getirilmiş olup içlerinde İşkodra'dan, Kigalık'tan ve Rumeli'nin hemen hemen her tarafından adam vardı. Bunların çoğu Toskalı olup İşkodra'yı bilmezlerdi ve İşkodra mutasarrıfını da tanımazlardı. Bu sebeple plânın hiçbir faydası görülmemiştir.

Diğer taraftan bu askerler başlangıçta eğitimsiz, düzensiz başıbozuk iken sonradan önce Kölemenlere sonra da Yeniçerilere karşı kendilerini korumak için çok iyi anlaşmışlar ve beraberlik sağlamışlardı. Aynı zamanda da Mehmet Ali bunları istediği gibi idare etmekteydi. Meydanda görülen birçok Arnavud subayları bu topluluğun eli ayağı olduğundan onların hepsine Arnavud gözüyle bakıyordu. Halbuki Mehmet Ali'nin gören gözü ve işiten kulağı diğer Rumelililer özellikle Kırcalı takımı idi. İstanbul'da işin hakikati bilinmediğinden İbrahim Paşa'nın tehdidi ile bu askerlerin Rumeli'ye döndürülmeleri plânına Mehmet Ali bıyık altından gülüyordu.

Ali Paşa, Bâb-ı Âli'ye yazdığı yazısında, Arnavudların, beyleri adam yerine koymadığını, Mısır'ın işlerini görmekte beylerin alet olarak kullanıldığını, beylerin askerlerin maaşlarını sağlamak için tahsildar durumunda olduklarını, olur olmaz plânlarla memleketin düzene konulamayıp devletin kuvvetine ihtiyaç olduğunu ve hayatta olduğu müddetçe İskenderiye'nin muhafazasına çalışacağını bildirmiştir.

Bu duruma göre Osmanlı Devleti tarafından mükemmel bir ordu gönderilmesi gerekmekte idi. Halbuki Vehhâbi meselesinin halledilmesi en

önemli husus olduğundan bu durum düzeltilmedikçe Mısır'ın düzene konulması için gerekli tedbirin alınması çok zor idi. Arnavudlar ile Kölemenler birbirine zıd iki fırka olduklarından çok geçmeden aralarında anlaşmazlık olur ve yine iş hükümetin eline geçer ümidiyle teselli olunuyordu. Bu esnada Arnavudlar Şeyhülbeled İbrahim bey'in konağında toplanıp tayinler için gürültü ettikleri öğrenilmişti. Bu ümid ve istek kuvvet bulmuştu. Ali Paşa, İskenderiye'de kalarak Arnavudları Kölemenlerin aleyhine düşürmenin çaresini aramağa başlayarak sonucu beklemeye koyulmuştu. Kölemenlerin affedilmeleri gerekli görülüp af edilip serbest bırakılmalarına dair gelen ferman Ali Paşa tarafından Mısır'a gönderildi.

Ferman Şaban ayının ilk günlerinde Mısır'a geldi. Açık olarak herkese okundu. Kölemenler memnun olup sevindiler. Teşekkür yazıları yazarak Ali Paşa'yı Mısır'a davet ettiler.

Halbuki aşağıda anlatılacağı üzere Rumeli'deki dağlı eşkiyası meselesi olumlu bir sonuca bağlanamamış ve güçlü bir vezirin görevlendirilmesi gerekmişti. Bunun için İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın Mısır'a tayininden vazgeçilerek seraskerlik ünvaniyle Rumeli Valiliğine tayin edilmiştir.

Bu arada Der'iye'de şu olay meydana gelmiştir: Vehhâbilerin günden güne çoğalmaları ve kuvvet bulmaları ve başkanları olan Abdülaziz'in her tarafta şöhret bulması her tarafta korku ve dehşet yaratmıştı. Kerbelâ olayı özellikle Şiilerin kin güdmesine yol açmıştı. Her fırsatta Vehhâbilerden intikam almak istiyorlardı. Aslen Afganlı olan Osman adında bir fedâi Der'iye'ye gelmiş, camide namaz kılarken hançer ile Abdülaziz'i öldürmüş ve Abdülaziz'in bir adamı da Osman'ı yaralamıştı. Bu haber Küveyt kasabasından Bağdad'a oradan da İstanbul'a gelmişti. Bu olay üzerine biraz ferahlanılmış ise de yerine oğlu Suud geçip bir müddetten beri zaten idare onun elinde olduğundan babasının öldürülmesiyle Vehhâbilerin gelişmelerine zarar gelmemiştir. Biz yine konumuza dönelim.

Anlatıldığı gibi başıbozuk askerinin kuvvetiyle Kölemenler Mısır'a girmişlerdi. Sonra Ali Paşa İskenderiye'ye gelerek «Osmanlı Devleti Mısır'a büyük kuvvetler gönderir, belki de yabancıları sizin üzerinize saldırtır» diye korkutup iki binden fazla İngiliz askerinin Kusayr'a geldiği haberi de Şaban ayında Mısır'da yayılmaya başlayınca söylentiler başlamıştı.

Ali Paşa'nın korkutmaları Mısır emirlerine etki etmiyordu. Sonunda af edildiklerine dair ferman da gelince Mısır'da birleşmişler idi.

Fakat Ali Paşa, İskenderiye'de kaldıkça Mısır'da serbest bir hükümetin kurulması mümkün olmayacağından onun özel adamları ile Mısır'a gelip eski valiler gibi kalede oturması ve İskenderiye tarafının da

düşmandan kurtulması için Ali Paşa'yı Mısır'a davet etmeye devam ediyorlardı.

Ali Paşa da, Mehmet Ali, Arnavud subayları ve arap şeyhleri ile gizli olarak haberleşerek çeşitli vaadlerle hepsini kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Subaylar ise Mehmet Ali'nin fikri ile bir plân kurup Ali Paşa'yı tuzağa düşürmek üzere aralarında anlaştılar ve Ali Paşa'ya «Sen bir miktar seçkin asker ile Mısır'a doğru yola çık. Şalkan'a geldiğinde bir taraftan sen, bir taraftan biz Kölemenleri ortaya alıp işlerini bitirelim» diye cevap yazdılar. Ali Paşa bu sözlere iyice kandı. Mısır'a gelmek için haylice asker ile İskenderiye'den çıktı. Bu askerler yeniçeri ve diğer sınıflardan kurulmuş ve çoğu Mısır'dan kovulmuş olan dağınık bir kalabalıktan ibaretti. Birlikte Ali Paşa'nın ağırlıkları ve yükleri ile dolu altmış kadar gemi olup içlerinde bir hayli asker dahi olduğu halde ordusu ile beraber nehir yolu ile Mısır'a doğru gelmekte idi:

Şevval ayının ilk günü Ali Paşa, Şalkan'a geldi. Burada siperler hazırladı. Ordusunu tabur tabur düzenledi. Her taburun başına bir binbaşı koydu. Gemilerini de ordusunun hizasına getirdi.

İbrahim bey ile Berdisî'den başka bütün Mısır emirleri Ali Paşa'yı karşılamaya gidip Şebre'deki ordugâhlarına varmışlardı. Mehmet Ali'de Arnavud ve diğer kumandanları ile çıkmışlardı ama konaklarında birer miktar asker bırakmışlardı.

5 Şevvalde Arnavudların orduya çıkmaları emrolundu. Ertesi gün Berdisî de çıktı. Böylece İbrahim beyden başka bütün emirler ve subaylar çıkmışlardı.

Kölemenlerin ordusu Cebel tarafına doğru uzanıyordu. Mehmet Ali de ordusunu Nil kenarına yerleştirmişti. Emirlerin nehir kuvvetleri aniden Ali Paşanın gemilerini kuşâtıp top ve tüfek ateşine tuttular. İçlerindeki askerlerin çoğunu öldürdükten sonra gemileri ele geçirip Cize'ye doğru götürmeye başladılar. Bu esnada Kölemenler Ali Paşa'nın ordusunu kuştarak «bu kalabalık nedir? Bu kadar topluluk halinde gelmen barış işi değildir. Valiler eskiden beri özel adamları ve kendi yakınları ile gelir. Biz sana bunu İskenderiye'de iken söylemiştik» dediklerinde Ali Paşa «Bu asker, Şerif Paşa'ya yardım için Hicaz'a gidecektir. Biz kaleye yerleştiğimizde onların aylıklarını verip göndereceğiz» demesi üzerine «Kaleyi Fransızlar harab etti, sizin yerleşmenize elverişli değildir. Sizin için Kasr-ı Ayn'ı hazırladık. Fakat bu asker sizinle beraber girmesin. Onlar ayrılıp Bereketül-hacca gitsinler. Biz onların ihtiyaçlarını hazırlayıp göndeririz. Bu durum sizden korktuğumuz için değildir. Memlekette kıtlık var. Osmanlı askerinin dahi hali malumdur. Arnavudlarla uyuşamazlar, orada bir fenalık olur» demişlerdir. Ali Paşa, «öyle ise ben İskenderiye'ye dönerim» deyince «yok, bu olamaz! Dönecek olursan sonu fena olur» dediler.

Bu konuşmalar sonunda Kölemenler Paşa'nın ordusunu sardılar. Paşa da savunmak için ordusuna emir verdiğinde «bizim gemici arkadaşlarımız esir oldular. Biz de aylık almadık. Bu durumda Mısır emirleri ile savaşamayız» diye cevap verdiler. Ali Paşa, çaresiz kalarak özel adamları ile beraber emirlerin ordusuna gidip teslim oldu. Kendisinden ayrılan iki bin beş yüz kadar asker yanlarına bir miktar Kölemen süvarisi verilip Bilbays tarafına gönderildi.

Ali Paşa birkaç gün Berdisî'nin çadırında kaldı. Ona her türlü gereken ikram yapılıyordu. Fakat ne Berdisî ne de İbrahim bey ona görünmüyorlardı.

Ali Paşa, Mehmed Ali'yi kendi tarafına çekerek Kölemenleri tuzağa düşürmeyi düşünürken kendisi tam belâya tutulmuş olduğunu anladıysa da ne çâre iş işten geçmiş idi. Bununla beraber Mısır emirleri ile eski bağlılıklarından ve özellikle vefat etmiş olan Murad beyle çok iyi anlaşmış olduğundan söz ederek kendilerinden görmüş olduğu konukseverliğe karşılık olarak bu sefer af edilmelerine çalıştığını öne sürerek emirleri kandırmaya çalışıyordu. Diğer taraftan onların düşmanlarından olup Kanna'da bulunan ve Hasan Bey Kölemenlerinden olan Osman beye Mısır'da görev vereceğini vaad ederek acele gelip imdadına yetişmesi için gizlice bir hecin devesi ile mektup gönderdi. Fakat mektubu götüren yolda yakalandı. Mektup emirlerin eline geçti. Ali Paşa'ya bunu söylediklerinde önceden itiraz etti ise de sonra kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine bir miktar Kölemen süvarisi ile onu da Bilbays tarafına gönderdiler.

Bir miktar yol alındıktan sonra Kölemenler ansızın Ali Paşa'nın ve yakınlarının üzerine saldırıp kendisini, kızkardeşinin oğlu Ali bey'i kethüdasını ve diğerlerinin bir çoğunu öldürdüler. Bu durumu örtbas ederek Ali Paşa'yı ve diğerlerini, daha önce Ali Paşa'nın göndermiş olduğu askerlerle karşılaşıldığında yapılan çarpışma esnasında onların öldürdükleri şeklinde yaymışlardır. Ali Paşa'nın ölümünden Kölemenler memnun kaldığı gibi İskenderiye'deki zulüm ve işkencesinden söz edilerek Mısır halkı dahi sevinmişlerdi.

Şevval ayının sonunda Ali Paşa'ya hitaben İstanbul'dan Mısır'a bir emir gelmişti. Bu emirde, Vehhâbilerle savaşmak için Mısır'dan Hicaz'a dört bin askerle otuz bin erdeb erzak gönderilmesi isteniyor ve Bağdad yolu ile de asker gönderilip ayrıca Cezzar Paşa'nın da Vehhâbiler üzerine gideceği bildiriliyordu.

Bu emir Mısır'da divanda okunduysa da Ali Paşa ölmüşdü. Mısır'ın hali ise perişan durumda idi. Hatta karadan hac kafilesinin gönderilmesine imkân olmadığından Mısır hediyelerinin denizden Süveyş yolu ile gönderilmesine karar verilmişti. Gidecek olan hacılara bu durum da bildirilmişti.

Cezzar Paşa da bu sırada hasta idi. İnip binmeye kudreti yoktu. Vehhâbiler üzerine hareketi şöyle dursun hac kâfilesi ile gidemeyip kölesi Süleyman Paşa'yı hac emiri tayin etmişti.

Dört yüz kadar Arnavud askeri ile kale muhafazasında bulunan Hüseyin kaptan Zilkâde ayının ilk günü kaleden indirilip Bulak'a gönderildi. Kale tamamen Mısır emirlerinin eline geçti. Böylece bir kat daha kendilerine güven geldi. Her ne kadar Mısır'da Rumeli askeri onlara karşı büyük bir kuvvet idiyse de Berdisi'nin Mehmet Ali'ye tam güveni olduğu ve Mısır'a girişleri bu askerin sayesinde olduğundan bu askeri kendi kuvvetleri olarak kabul ediyorlardı. Böylece Mısır emirleri rahat bir şekilde yayılıp işlerine koyulmuşlardı.

İşte durum bu şekilde iken Büyük Elfi dedikleri Elfi Mehmet beyin İngiltere'den döndüğü ve Mısır'a gelmek üzere olduğu haberi alındı. Mısır emirlerinin çoğu Elfi'nin kölelerindendi. Onun gelişi ile hepsinin itibarı düşecekti. Bilhassa Berdisi'nin bunda kaybı çok olacaktı. Bu bakımdan hiçbiri bu habere sevinmediler. Görünüşte memnun olup aslında Elfi'nin ve adamlarının öldürülmesi için bir plân hazırladılar. Şöyle ki: «Büyük Elfi'nin en ileri gelen kölelerinden küçük Elfi bey ile birlikte karşılamaya gitmek için geceden çıkmak üzere Berdisi'nin kölelerinden bir çoğu şehrin dışında çadırlar kurup meşaleler yakmışlardı. Yine Büyük Elfi'nin adamlarından olup Şaş diye tanınmış olan Hüseyin beyi de davet etmişler o da birçok kölesi ile birlikte hazır olmuştur. Ona, «sen ne duruyorsun, kardeşiniz Büyük Elfi geliyor, onu karşılamaya gidiyoruz demişler o da, bu hazırlıkları görerek, hakikaten karşılamaya gidecekler zannedip hainlik yapacakları asla aklına gelmemişti. Hemen atlarını getirmeleri için yanındaki kölelerine emir verdi. Onlar da atları getirmeğe gidipte kendisi yalnız kalınca üzerine hücum edip öldürdüler ve durumu Berdisi'ye bildirdiler.

Mehmet Ali ile diğer subayları ise geceleyin Cizye'nin kıble tarafına geçtiler. Burada Kölemenler arasında bir kan düşmesini beklemeye koyuldular. Bu haberi alır almaz, hemen küçük Elfi beyin köşkünü kuşattılar. Elfi bey durumu öğrendiği gibi kaçtı. Mehmet Ali onun mallarını yağma ettikten sonra onun adamlarının evlerine gidip yağmaya başladılar. Mısır halkı bu olaydan korkuya düştüler. Olayın içyüzünü bilmedikleri için hayret ettiler. Ertesi gün kimse dükkânını açamadı ve sonucu beklemeye koyuldular. İbrahim bey dahi konağından çıkmayarak herşeyden habersiz hac hediyelerini Süveyş yolu ile götürecek olan Mahmud çavuşu yanına çağırtarak hac alayı ile meşgul olup gelenlere «ne haber!» diye sormakta idi.

Büyük Elifî beyin durumuna gelince: Onun Reşid'e geldiğinde bir fırsatı düşürülerek öldürülmesi hususu, Berdisi'nin kölelerinden olup Reşid mutasarrıfı bulunan Yahya beye Berdisî tarafından yazılmıştı. Elifî ise, Reşid'e vardığında İngiliz konsolosuna misâfir olmuştu. Konsolos tarafından kendisine İngiliz yapısı bir kayık hediye edilmişti. Elifî bu kayığa binerek Mısır'a doğru yola çıkmıştı. Küçük Elifî bey onun kölelerinden olmakla efendisi için Mısır'da Kınca denilen bir sandal hazırlayıp göndermiş ve onunla beraber Elifî'nin sadık adamlarından birkaçı da gitmişti. Yolda, Büyük Elifî ile görüşüp birlikte Menuk'a vardılar. Burada Elifî çıkıp biraz dinlendi. Sonra tekrar yola koyuldu. Zuheyre'ye geldiklerinde bir miktar Arnavud askeri gelip konsolosun hediye ettiği sandala girerek içindeki eşyaları yağmaya koyuldular. Elifî bu hali görünce hemen Kınca'ya binip süratle kaçmaya başladı. Diğer kayıklar geride kaldığından askerlerin bunları yağmaya başladıklarını görünce sıkı kürek ile kaçmaya çalışıyordu. Bu esnada Berdisî tarafından Elifî'nin öldürülmesi için görevlendirilen iki gemi de nehirden yukarıdan aşağı doğru giderken ilerideki kalabalığı görünce bunlara bakmaktan Elifî'nin kıncasını görmediler. Gören olduysa da Elifî'nin olacağını düşünmediler. Elifî ile çala kürek yukarıya doğru haylice yol almıştı. Yolda kendisine mensup olan gözcülerden birinin adamına rastlamış ve ondan Mısır'da olup bitenleri öğrenmişti. Hemen yanındaki adamları ile Şebre'de karaya çıktı. Süratle Karanfil nahiyesine geldi. Bir arap kadının evine sığınarak onun yanında gizlendi. Bu esnada Berdisi ile Mehmet Ali'nin askerleri her tarafa dağılıp Elifî'yi öyle arıyorlardı ki kuş olsa uçamazdı. Elifî'nin sığındığı Arap kabilesine gelip orasını dahi arıyorlardı. Lâkin Cenabı Hakkın kurtaracağını tutmak mümkün olmadığından kimsesiz bir kadının yanında olan Elifî'yi bulamadılar. Elifî bey, o kadının hazırladığı bir ata binerek oradan iki hecin ile birlikte çıktı. Köleleri de arkasından yürüyerek Hanke civarına vardılar. Burada bir Arap tâifesine rastladılar. Araplarla Elifî'nin köleleri kavgaya tutuştular. Elifî onları bırakarak yalnızca Cebel nahiyesine doğru kaçıyordu. Bu sırada Berdisi de o tarafta olduğundan kölelerle Arapların tüfek seslerini duyunca hemen o tarafa gitti. Kavga yerine geldiğinde Elifî'yi bulamayınca sormaya başladı. «Burada idi, şimdi bizden ayrıldı» diye cevap alınca hemen adamlarını dağıtıp Elifî'yi nerede bulursanız hemen öldürün diye emir verdi: Takım takım dağılan askerlerin birisi dahi Elifî'ye rastlamadı. Fakat Arap şeyhlerinden Said İbrahim'in takımı diğerlerinin bilmediği bir yoldan giderek Elifî'yi gördüler. Elifî, yanındaki kürk, elbise, altın ve mücevherleri birer birer arkasına atmaya başladı. Takip edenler onları yağma etmeye başlayınca Elifî'de kaçıp kurtulmuştu.

Elifî bey, anlattığımız gibi kınca'ya binip kaçtığında gemilerdeki eşyasını asker yağmaya başlayınca İngiltere kralının ve ileri gelen kimse-

lerin hediyeleri ile Elifi'nin satın almış olduğu bütün kıymetil şeyler askerlerin eline geçmişti Kralın kendisine hediye ettiği işlemeli resmi dahi bunların arasında idi. Askerler bunların kıymetini bilmediğinden ucuz pahalı satmaya başladılar ki bunların hepsini Berdisi satın almıştır.

Elifi'nin bu şekilde kaçması üzerine Said içine gidip orada kendi taraftarlarını toplayarak bir isyan çıkarması ihtimali olduğundan İbrahim bey ve Berdisi tarafından Cerre mutasarrıfı Süleyman bey ile Kana mutasarrıfı Osman beye yazı gönderildi. Bu yazılarda Büyük ve küçük Elifi beyler o tarafa geldiklerinde hemen öldürülmeleri bildiriliyordu. Ayrıca kaçakları aramak için de her tarafa takım takım asker dağıtılmıştı.

Küçük Elifi, Kıbli tarafına gidip oranın halkından ağır vergiler almakta, vermeyenlere zor kullanmakta idi. Bu sebeple hemen onun üzerine asker göndermek için Mısır'da hazırlıklara girişildi.

İngiliz konsolosu bu olayları öğrenince «Ben bu memlekette oturmam» diyerek 13 Zilkade Cumartesi günü Mısır'dan çıkıp gitti. Durumun karışık oluşundan dolayı Fransız konsolosu dahi gitmek istedi ise de Mısır emirleri ona karşı çıkarak alıkoydular.

Elifi beylerin aranması için Kölemen askerleri etrafa dağıldığından emirlerin Mısır'daki kuvvetleri azalmıştı. Kaledeki ve burçlardaki askerler her ne kadar Berdisi'nin hizmetinde iseler de hep Rumelili olduklarından bunlar da hakikatte Mehmet Ali'ye tâbi idiler. Berdisi, Mehmet Ali ile kardeş olarak her zaman onu bir âlet gibi kullanabileceğini zannediyordu. Halbuki kendisi Mehmet Ali'ye yüz çevirmekte olduğundan habersizdi.

22 Zilkade de Arnavudlar ısrarla aylıklarını istediler. Mehmet Ali araya girip emirler ile görüşmüş ve üç güne kadar aylıkların verileceğine dair söz alıp kavgayı yatıştırmıştır Üç gün geçince askerler Mehmet Ali'nin konağına gelip gürültü etmeye başladılar. Bazı yerlerden işlem yapılacağı ileri sürülerek gürültü yine bastırıldı. Ertesi gün bu aylık meselesinden askerler yine ayaklandılar. Kaleyi almak istedilerse de alamadılar. Fakat halk korkuya kapıldı. Dükkânlar kapandı. Mısır çalkalanmaya başladı. Mehmet Ali kendisi çıkarak dellallar ile halka güven içinde olmalarını bildirdi.

Bunun üzerine beyler evlere yeni bir vergi koydular. Bunun yarısı mal sahiplerinden yarısı da dükkânlardan alınacaktı. Yeni verginin hemen toplanılmasına başlandığında halk feryada başladı. Bütün kadınlar sokaklara döküldü. Emirler bilhassa Berdisi'ye lânet okumaya başladılar. Bu kargaşalık arasında askerlerin bir takımı halkın arasına girerek «Biz sizinle beraberiz, siz fakir kimselersiniz, biz de askeriz. Bu vergiye bizim de rızamız yoktur. Bizim aylıklarımız hazinededir. Sizden bir alacağımız

yoktur, deyip halk ile birlikte dolaşırlardı. İşte bu arada Mehmet Ali'nin kethüdası Câmii Ezher'e gelip o da aynı şekilde sözler söyleyerek halkı yatıştırmaya çalışıyordu. Bunun üzerine bütün halk derhal emirlerden yüz çevirdiler. Arnavudların şimdiye kadar yaptıkları eziyetleri unutup askeriyenin tarafını tuttular. Bunların hepsi Mehmet Ali'nin plânları idi. Çünkü Ceberti Tarihinde açıklandığına göre Mehmet Ali, çoktanberi Mısır valisi olmayı düşünmekteydi. Ancak öldürülen Tâhir Paşa gibi birdenbire kendisini ortaya atıpda sonunda belâya uğramamak için bütün güçlükleri önceden birer birer ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bu bakımdan maksat ve niyetini saklı tutarak gayet tedbirli hareket etmekte idi. Bu yolda askeri önce Hüsrev Paşa aleyhine kışkırtmış Tâhir Paşa kuvveti ile onu Mısır'dan çıkarttırmıştır. Sonra Yeniçeriler vasıtasiyle Tâhir Paşa'nın öldürülmesi üzerine Ahmet Paşa çıktığında gördü ki Yeniçerilerin kuvveti artarsa kendi askeri Mısır'da kalamayacaktır. Emirleri Mısır'a sokarak Yeniçerilerin kuvvetini kırdırdı. Ahmet Paşa'yı Mısır'dan çıkarttı. Kendi politikası için zararlı gördüğü defterdar ve kethüdayı idam ettirdi. Hüsrev Paşa, Dimyat'ta saklanarak Mısır'a bir gözdağı verdiğinden yine Kölemenlerle anlaşarak Dimyat üzerine gidip onu yakalatarak Mısır'da hapsettirdi. Bunun gibi daha sonra Mısır valisi olan Trabluslu Ali Paşa'yı da kandırarak İskenderiye'den Mısır'a getirterek kazaya uğrattırdı. O zaman Kölemenler toplu halde olup kale ve kapılar hep ellerinde olduğundan gelecek durumu güven altına almak için Mehmet Ali'nin askerini dağıttılar. Toplu halde Mısır'a girmelerini istemedikleri halde Mehmet Ali, Berdisi ile iyi geçinir gözüktü. O da Mehmet Ali'nin takımını kendi adamları durumuna sokmuştu. Çünkü Mehmet Ali önce İbrahim beye sokulup onunla anlaşmıştı. Fakat İbrahim beyin gayet tedbirli hareket ettiğini görünce onunla bir iş beceremeyeceğini anladı. Bu sefer Berdisi'ye yanaştı. Onunla kardeş oldu. Güya kendisi askeriyle birlikte onun emrine girmiş idi. Berdisi de onun plânlarına aldanarak, onu bir dost bilmiş ve kendi arkadaşlarından daha çok ona güvenmişti. Kendisine râkip bildiği Elifi'nin aleyhinde dahi Mehmet Ali'nin askerini en iyi kuvvet olarak kullanmayı düşünmekteydi. Mehmet Ali ise hem askerini elinde tutmak için meydana gelen olaylar arasında yağmacılık ile onlara mal kazandırmak, hem de Kölemenleri birbirine kırdırarak zayıf düşürmek için gayet ince ve dolaylı politikalar kullanıyordu. Bu politikasının meyvesini de görmekte idi. Çünkü Büyük Elifi'yi aramak için Berdisi bütün Kölemen askerini etrafa dağıtmıştı. Bunun üzerine askerler aylık istemeye başladılar. Emirler meseleyi halletmek için ağır vergiler koydular. Bu işi de el altından Berdisi'ye yükletti. Halk feryada başlayınca askerini onların arasına sokarak halkı kendi tarafına çekip Berdisi'ye ve emirlerine lânet okutturdu. Berdisi de halkın bu tutumuna güvenip Mısır'dan çıkıp eski Mısır'a doğru yola koyuldu. Yolda

giderken halkın lânetlerini dinledikçe «Bak ben onlara ne yaparım, onlar bir senelik vergiyi vermezlerken onlardan üç senelik vergiyi birden alayım da görsünler» diye söyleniyordu

İşte bunun üzerine İbrahim bey ile Berdisi, Elfi'yi aramak için etrafa dağılan Kölemenlerin acele Mısır'a gelmeleri için haber gönderdiler. Ayrıca Said, Reşid ve Dimyat mutasarrıflarının da bütün askerleri ile Mısır'a gelmelerini emrettiler.

Mehmet Ali onların bu hareketlerini öğrenince gerekli hazırlığı almaya başladı. Şöyle ki:

28 Zilkâde Pazar günü askeri takımı hemen Özbekiye'de toplandı. Bir takımı İbrahim beyin bir takımı da Berdisi'nin konaklarını sardılar. Diğer bir takım da diğer emir ve liderlerin konaklarını kuşattılar.

Kalede ve burçlarda topçu ve muhafız bulunan askerler her nekadar Berdisi tarafından görevlendirilmiş iseler de Berdisi'nin konağında da özel hizmetçilerinden olarak birçok Arnavudlar vardı. Bunların hepsi Rumeli halkından olduğundan Mehmet Ali'nin adamları idiler. Berdisi de bunları kendi adamları gibi kabul etmekteydi. Halbuki bütün işleri çeviren Mehmet Ali idi. Akşam üzeri evinin kuşatıldığını görünce yanında bulunan Kölemenlere «siz oturunuz, ben çıkıp bunun çaresine bakayım» diyerek dışarı çıktığında her taraftan üzerine ateş açılmağa başlandı. Çaresiz kalan Berdisi yanındaki adamları ile Eski Mısır'a doğru kaçmaya başladı.

Askerler de arka taraftan duvarı delip içeri girdiler. İçerdeki Kölemenlerin üzerine saldırdılar. Burada bulunan Arnavudlar da onlarla birleşerek konağı yağma etmeye başladılar. O gece Kölemenlerin çoğu tutuklanarak malları yağma edildi.

Bu durumda Mısır'ın idaresi tamamen Mehmet Ali'nin eline geçmiş demekti. Fakat kendisi devletçe tayin edilmedikçe valilik makamına geçip oturduğu takdirde âsi sayılacağından ve bu makama da geçmeye hevesli olduğundan İskenderiye muhafızı Hurşid Ahmet Paşa'yı Mısır'a davet etmişti. Pazartesi gecesi mahkemeye bir miktar asker gönderdi. Güyâ Mısır eyâletinin Hurşid Paşa'ya verildiğine dair hükümet emri gelmiş olduğunu, bunun okunması için Molla efendinin sabahleyin şeyhleri toplamasını emretti. Molla efendi sabahleyin şeyhleri davet etmesi üzerine şeyhler «henüz karışıklık devam etmektedir toplantı yapmak doğru olmaz» diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hurşid Paşa'nın vali olduğu haberi her tarafa bildirildi.

O gece İbrahim bey, konağında kuşatılmış olarak askerleri ile çarpışmış ise de Berdisi'nin kaçtığı haberini alınca o da duramayıp sabahleyin hemen kaçmaya başlamıştır. Kaçarken her taraftan üzerlerine ateş edildiğinden Kölemenlerin çoğu ölmüşlerdir.

Kaledeki Kölemenler, sabaha kadar dayanıp askerin Özbekiye'deki konakları üzerine top atmışlar ise de Berdisi ile İbrahim beyin kaçtıklarını öğrendikleri gibi onlar da hemen kaleden çıkıp İbrahim beyin peşine düştüler. Mehmed Ali'nin askerleri Kölemenlerin mallarını yağmaya giriştikleri esnada Kölemenler de kaçıp canlarını kurtarabildiler.

Bu şekilde kale boş kalınca Mehmet Ali, kaleye çıkıp Hüsrev Paşa'yı yanına aldı. Önlerinde dellallar halka güven ve emniyet verdikleri halde konağa geldiler. Hüsrev Paşa'nın tekrar vali olduğu halka duyuruldu.

Şeyhler ve ileri gelen kimseler Mehmet Ali'nin konağına gelip Hüsrev Paşa'nın valiliğini tebrik ettiler. Hüsrev Paşa tam sekiz ay hapiste kalmıştı. Kurtulduğuna teşekkür edip hakikaten Mısır valiliğine döndüğünü zannedip o kadar memnun oldu ki Mehmet Ali'ye nasıl ikramda bulunacağını bilemiyordu. Mehmet Ali'nin konağı harab olduğundan hemen mimarını çağırıp tamirini emretti. Mehmet Ali ise onun Mısır'da kalmasını istemiyordu. Fakat durum gereğince onu seçip halka bildirmişti. Yoksa Mehmet Ali'nin esas kuvveti öldürülen Tâhir Paşa'nın kardeşleri ve onların subayları idi. Bunlar da Hüsrev Paşa'yı istemediklerinden onu valilikte bırakırsa Arnavudlar kendisinden yüz çevirebilirlerdi. Kaldı ki Mehmet Ali'ye Mısır valiliği verilinceye kadar eşyasının Mısır'da kalabilmesi onun politikasına bağlı idi. Bu kadar olaydan sonra Mısır'ı eline geçirmişken daha önce beraberinde bulundurduğu bir vezirin yine emrine giripte ona teslim etmesi uzak ihtimaldi. Lâkin Hüsrev Paşa'nın henüz onun gizli maksatlarını anlamamış olduğu bu tutumundan anlaşılıyor.

2 Zilhicce Çarşamba gecesi Hüsrev Paşa Bulak'a indirilerek Bahriye tarafına gönderildi. İşte o zaman işlerin rengini anlamış olması gerekirdi. Hüsrev Paşa'nın bu defaki birkaç günlük idaresi, Tâhir Paşa'nın idamında Cidde Valisi Ahmet Paşa'nın idaresine benzer yalancı bir idare idi.

Ne gariptir ki, Tâhir Paşa, Hüsrev Paşa'yı Mısır'dan kaçırdıktan sonra yirmi iki gün yaşayabildi. Mısır emirleri de bu defa Elfi'ye aynı şeyi yapmışlar ve onlar da ancak yirmi iki gün kaldıktan sonra başlarına bu belâ gelmiştir.

Mısır emirleri perişan olarak Mısır'dan çıkmışlar ve o gece bostanlaf içinde kalarak ertesi gün Hulvan tarafına gitmişlerdir. Onların hali bu şekle girdiğinde Elfi Mehmet bey de Bilbays tarafında saklandığı yerden çıktı. Kendi tarafını tutanlar kendisine at, elbise ve diğer ihtiyaçlarını sağlayıp imkân nisbetinde gerekli düzeni kurdular.

9 Zilhicce'de İskenderiye muhafızı Hurşid Paşa gelip tören ile şehre girdi ve kendisi için hazırlanan konağa yerleşti.

Bu arada Mısır emirleri toplanıp yanlarına bir miktar da adam alarak Mısır üzerine geldiler. 22 Zilhicce'de Mehmet Ali'nin askeri batı kıs-

mına geçip siperlere yerleştiler. Birkaç gün savaşıldı. İki tarafta hayli kayıp verdi. Kölemenler siperlere giremediklerinden sonunda savuşup gittiler.

Mısır'daki olaylar üzerine İstanbul'dan alınan tedbirlere gelince: Anlatıldığı üzere Ali Paşa'nın idam haberi İstanbul'a gelince Mısır valiliği Cezzar Ahmet Paşa'ya verilmişti. Cezzar Paşa ise bu arada hasta olup yerinden hareket edemeyecek durumda olduğundan devlet adamları Mısır meselesinin halli için şaşırmışlardı. Mehmet Ali, bu olayları İstanbul'a o şekilde bildirmişti ki güya, Arnavudların eli olmaksızın Ali Paşa hakkında yapılan haksız muameleden dolayı devlet namına gururlarına dokunduğundan Kölemenlere karşı ayaklanmışlar ve onları Mısır'dan çıkarmışlardı. Padişah'ın ülkesinin intizamı için de İskenderiye mutasarrıfı Hurşid Paşa'yı davet ile idareyi ona teslim etmişlerdi. Ayrıca Mısır valiliğinin Hurşid Paşa'ya verilmesini, Hüsrev Paşa'ya da Mısır'ın hazinesinden elli kese yolluk verilerek Rodos tarafına gönderilmiş olup vezirliğinin bırakılarak kendisine bir görev verilmesini de istemişlerdi.

Arnavudların yaptığı söylenen bu doğru hareket zamanın şartlarına göre uygun görülmüş ve istekleri gereğince Mısır valiliği vezirlik rütbesi ile Hurşid Paşa'ya verilmiştir. Hüsrev Paşa'ya da Diyarbekir valiliği verilmiştir.

RUMELİ OLAYLARI

Osmanlı Devleti, yukarıda anlatıldığı üzere Arabistan tarafından gelen acı haberlerden üzüntü duymakta olduğu halde diğer taraftan Rumeli'de meydana gelen önemli olaylar ile de meşgul olmakta idi.

Şöyle ki: Geçen sene, Rumeli Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın Filibe tarafına hareketi dağlı eşkiyasını korkutmuştu. Bundan sonra hepsi bir yerde yerleşip eşkiyalıktan vazgeçtiklerine dair de söz verdiler. Bunun üzerine İlkbaharda yerleşmeye karar verilip Ali Paşa vilâyetine döndü ve Çavuşbaşı Osman Ağa da Rumeli'ye gönderildi.

Çavuşbaşı İskeçe'ye geldi. Burada Rumeli âyanlarını topladı. Eşkiyanın öncülerinden Ali Molla ile Kara Feyzi'nin yerleştirilmeleri hususunu görüştü. Ali Molla'nın Fire'de oturması üzerinde durulmuş ise de âyanların ileri gelenlerinden Tokatcıklı bunu uygun bulmadı. Tepedelenli Ali Paşa'nın tekrar beri taraflara hareketinin genel bir karışıklığın çıkmasına ve fukara ve yoksulların felâketine yol açacaktı. Rumeli ağalarının hepsi Ali Paşa'dan hoşnud değillerdi. Daha önce Filibe'de Arnavudlar ile yapılan savaşdan dolayı onun intikam almaya kalkışacağından Rumeli eyâletinin daha yumuşak ve kabiliyetli bir vezire verilmesi ve kendi tarafından tayin olunacak bir kumandan ile anlaşarak eşkiyanın bastırılması ve kovulması mümkün olacaktır. Bunu garanti edip bu hu-

susta bir dilekçe hazırlanıp mühürlendi. Bundan başka bir çıkar yolun olmadığına karar verilerek Çavuşbaşı İstanbul'a döndü.

Bu duruma göre Tepedelenli'nin görevinde kalmasında ısrar olunsa bütün Rumeli âyanları üzerine sefer açmak lâzım gelecekti. Halbuki daha önce anlatıldığı gibi bir taraftan Vehhâbi meselesi, bir taraftan Fransa ve İngiltere arasında çıkması beklenen savaşın ne şekilde bir sonuca varacağı düşüncesi varken Rumeli tarafında da böyle bir meselenin çıkarılması doğru değildi.

Bunun üzerine 1218 senesi başlarında Rumeli Valiliği Tepedelenli Ali Paşa'dan alınarak Selânik sancağı mutasarrıfı vezir Vâni Mehmet Paşa'ya verildi.

Söylendiği gibi Rumeli âyanları dağlı eşkiyası meselesini halletmek için söz vermişlerdi. Halbuki sözkonusu eşkiyadan manav İbrahim kendisine gizlenecek bir yer olmak üzere Tatrakan kasabasını ele geçirmiş ve Eflâk'dan çok miktarda para ve erzak istemişti. Eğer istedikleri verilmezse Eflâk'a gireriz diye de tehdid etmişti. Bunun üzerine Eflâk voyvodası, Bâb-ı Âli'ye bir mektup gönderdi. Aynı zamanda Bükreş'deki Rusya konsolosundan da buna dair İstanbul'daki Rusya elçisine şikâyetnâme geldiğinden Rusya elçisi şikâyette bulunmuştu. Bu da Bâb-ı Âli'ce önemli bir mesele oldu. Bereket versin Terseneklioğlu derhal Rusçuk'dan hareket edip eşkiyayı kuşatmış ve iki taraf arasında yapılan çarpışmada eşkiyanın çoğu telef olduktan sonra manav İbrahim ile beraberindekiler Terseneklioğlundan aman dilemişlerdi. Fakat manav İbrahim yine tek durmadığından çok geçmeksizin bir bahane ile manav İbrahim ve adamları yakalanıp idam edilmişler ve kesilen başları İstanbul'a gönderilmişti.

Yine o sırada dağlı eşkiyası reislerinden olup Filibe ve Pazarcık taraflarında yağmacılık ile meşgul olan Kara Feyzi üzerine de Siroz âyanı Kapucubaşı İsmail bey giderek teşkilâtını perişan etmişti.

Fakat eşkiyanın bir takımı da Fire ve Malgara taraflarında etrafa saldırdıklarından üzerlerine Selânik Mutasarrıfı vezir Osman Paşa görevlendirilmiş ve yanına Nizam-ı Cedid askerinden bir miktar piyade ve süvâri verilmişti. Başıbozuk askerin vardıkları yerlerde halka zulüm ve işkence ettikleri bilindiğinden bir müddetten beri İstanbul'da yetiştirilen Nizam-ı Cedid askerinin acaba istenilen şekilde yetişip yetişmediği ve yollarda halka güçlük çıkarıp çıkarmayacakları herkes tarafından merak edilmekteydi. Hatta bu seferki gidişlerinde yabancı devlet elçilerinden bazısı onların arkasından memurlar göndermişlerdi.

Nizam-ı Cedid askerinin subaylarına karşı en iyi şekilde itaat ettiği, yolda halka karşı sevgi gösterip hiç bir şeylerine dokunmadıkları askerliğin gerektirdiği şekilde yol aldıkları görüldüğünde askerin bu tutumundan herkes memnun olmuştu. Bu şekilde eşkiyanın üzerine varılıp Ballı

köyünde çarpışma başladı. Eşkiya takımı bunları diğer askerler gibi sanıp üzerlerine hücum ettiklerinde Nizam-ı Cedid askeri derhal savaş nizamı alıp eşkiyaya karşı koyduğunda eşkiya dayanamayıp perişan oldu.

Yukarıda söylendiği gibi Rumeli âyanlarının söz vermesi üzerine Rumeli eyâleti Tepedelenli Ali Paşa'dan alınıp Vâni Mehmet Paşa'ya verilmiş ise de Rumeli ıslahatına Vâni Mehmet Paşa'nın iktidarı kâfi olmadığı anlaşıldı.

Tepedelenli Ali Paşa ise Toskalık tarafındaki hânedanları birer birer ortadan kaldırarak Yanya tarafında bağımsızlık kazanmak emelinde idi. O tarafta bulunan suliyotler ki, cengâver kimselerdir, hepsi hristiyan oldukları halde Çamlık beyleri ile birlikte onbeş seneden beri Ali Paşa'ya karşı direndikleri halde Ali Paşa bu zaman zarfında gerek onlara gerek Çamlık beylerine üstün gelerek Yanya tarafında düşmanı kalmamıştı. Böylece arzu ettiği kuvveti elde etmiş ve Bâb-ı Âli'nin bazı emirlerine karşı çıkar olmuştu. Onun bu tutumu ise devletin dikkatini çekmekteydi.

Bu durum üzerine hem dağlı eşkiyasını sindirmek, hem de Tepedelenli'nin kuvvetine karşılık olarak şaban ayında Rumeli eyâleti seraskerlik rütbesiyle İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya verildi. Aynı zamanda kendisine geniş yetkiler de verilmişti. Vâni Mehmet Paşa'ya da Ramazan ayında Mora eyaleti verildi. Onun Mora'ya gidişinde eski Mora kaymakamı Mustafa Paşa da görevden alınmamış gibi Mora'da kalarak eyâleti idare etmesi emredildi. Sonra Şevval ayında yapılan tayinlerde Mustafa Paşa Hanya muhafızlığına tayin edildi.

BAZI ANADOLU OLAYLARI

Anadolu Valisi Gürcü Osman Paşa ki daha önce dağlı eşkiyası üzerine gönderilip uzun müddet Rumeli'yi tahrip etmiş nihayet kendisi de devlete bir belâ olduğundan bir bahane ile Anadolu tarafına aşırılmış idi. Onun delibaşısı olup Rumeli'de iken mirmiran olan Ömer Paşa ve Osman Paşa'nın kuvvetini azaltmasiyle bir aralık fırsat düştüğünde işi bitirilmek istenildiğinden onu çevresinden ayırmak maksadiyle Ömer Paşa'ya Kayseri sancağı verildi ve cezasının verilmesi de gizli olarak Cebbarzâde'ye havâle olundu. Kayseri'ye geldiği gün Cebbarzâde'nin adamları fırsat bulup onu idam etmeleriyle Osman Paşa'nın bir kanadı kırılmış oldu.

Sonra Osman Paşa'nın da cezası için öncelik olmak üzere Anadolu eyâletinden uzaklaştırılması hususunda Çıldır havalisinde çıkan karışıklığın bastırılması için iktidarlı bir vezirin Erzurum'a tayini gerekli diye ona Erzurum eyâleti tevcih olundu. Selefi Alâaddin Paşa'ya da Anadolu eyâleti verildi. Osman Paşa, Erzurmu'a gidip gitmemekte önce tereddüt

etmiş ise de açıkça karşı gelmeğe cesaret edememiş olduğundan çaresiz kalıp Erzurum'a gitti. Halbuki Erzurum eyâleti, birlikte olarak Trabzon valisi Tayyar Paşa'ya verilmiş ve Osman Paşa'mn idamı işi de kendisine verilmişti. Tayyar Paşa büyük bir askerî kuvvet toplayarak Osman Paşa'nın o havaliye girişinde etrafını kuşatınca Osman Paşa derhal Erzurum'a girip gizlenmeye karar verdi. Diğer taraftan o civarda eşkiyâlığı ile ün salmış olup idamı hususunda birkaç defa irâde-i seniyye çıkmış olan Hasankaleli Memişoğlu namlı şahıstan da yardım istedi. O da Osman Paşa'ya yardım etmek üzere asker topladı.

Buna karşı Tayyar Paşa onbin askerle kethüdasını görevlendirdi ve Kürdistan paşalarından Muş mutasarrıfı Murad Paşa ile Mahmud Paşa ve diğerlerini onun yanında görevlendirdi. Osman Paşa ile Memişoğlu iki koldan Erzurum'a girmek üzere hücum ettiklerinde Tayyar Paşa'nın askerî savunmaya geçtikleri gibi Erzurum halkı da çıkıp Osman Paşa üzerine hücuma geçtiler. Osman Paşa'nın askeri yenildi. Kendisini de Murat Paşa yakalamış ve Bâb-ı Âli'den gelen emir üzerine başını kesip Tayyar Paşa'ya ve o da İstanbul'a gönderdi.

Bu arada devletçe idamı düşünülen biri de Karahisarsahip sancağı mutasarrıfı Halit Paşa idi. Osman Paşa'nın Erzurum'a gelişinden sonra o da idam edildi.

Halil Paşa aslen Bozcaadalı olup Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın yanına girmişti. Sonradan silâhdarlık görevini almış ve efendisinin İsmail seraskerliği esnasında sipah ağalığına getirilmişti. Yusuf Paşa'nın sadrazamlığı sırasında vezirlik rütbesi ile Ağriboz sancağına tayin olundu. Fakat zâlimâne ve kötü idaresinden dolayı padişahın gazabına uğramış ve idamı için emir çıkarılmıştı. Bu emir üzerine kaçınış ve saklanmıştı. Bir müddet sonra af edilip vezirlik rütbesi de geri verilmiş ve sefer sonunda yine vezirliği alınarak beşyüz kuruş maaş ile Gelibolu'da oturması şartiyle sürgün edilmişti. Burada memleketin işlerine karışmış ve Gelibolu ileri gelenleri ile geçimsizlik çıkarmış olduğundan buradan Tekirdağına sürüldü. Dağlı eşkiyasının Kırkkilise'ye gelişlerinde halka imdad maksadiyle kimseye sormadan o tarafa gitmiş fakat eşkiya ile birleşerek halka zararlı hareket ettiğinden cezayı hak etmişti. Lâkin Tepedelenli Ali Paşanın şefaatiyle suçu af olunarak yine vezirlik rütbesi verilerek İnebahtı sancağına tayin olundu ve sonra da Karahisâr sahib sancağına nakil olunmuş idi. Fakat Osmanlı Devletine olan tutumu hoşgörülür olmadığından cezası kararlaştırılmış olduğu halde yakınında ve civarında bulunan Gürcü Osman Paşa'nın eşkiyalığına sebep olmamak için geri bırakılmıştı.

Daha önce anlatıldığı gibi Osman Paşa, Erzurum tarafına gittiğinde bu emrin yerine getirilmesi Karahisar âyanı Mollaoğlu'na verildi. Halil Paşa, Cemâziyelevvel ayının başlarında bir gece sarayın dışındaki ha-

rem dairesine giderken pusuda olanlar her taraftan üzerine kurşun atarak kendisini öldürmüşlerdir. Mollaoğlu'nun bu hizmetine karşılık kendisine kapıcıbaşılığı ve oğluna da silâhşörlük rütbeleri verildi.

AVRUPANIN DURUMU

Osmanlı Devleti, anlatıldığı gibi büyük iç meseleleri ile meşgul olduğu halde İngiltere devletiyle Fransa Cumhuriyeti arasında tartışma halinde kalmış olan bazı meselelerden dolayı özlenmekte olan barış durumu suya düşmüştü. İki taraf arasında yine savaş ateşi alevlenmiş ve Avrupa'da henüz yerleşmiş olan genel güven yok olmuştu. Bundan dolayı Avrupa devletleri telâşa düştükleri gibi Osmanlı Devleti de endişe duymaktaydı. Zira Mısır seferinde büyük yardımda bulunan İngiltere devletinin haklı olarak Osmanlı Devletini anlaşmaya davet etmesi mümkündü. Osmanlı Devleti ise Avrupa savaşlarında tarafsız kalmayı tercih ettiğinden bu niyetini İngiltere devletine anlatarak o taraftan rahat etmişse de Bonapart'ın dahi daha önce Osmanlı Devleti ile Fransa arasında memleketin güvenliği ve kefâletine dair cereyan eden bazı anlaşmaları öne sürerek Osmanlı Devletini bu savaşta yardıma çağırması mümkündü. Daha önce kendisi Mısır'a saldırarak bütün anlaşmaları ve şartları ayak altına aldığından her nekadar hiçbir şey demeğe hakkı yoksa da kendisine buna benzer hakka yakın sözler söylenildikte hilekârlık yolunda ne çeşit bahaneler ileri süreceği bilinmezdi. Osmanlı Devleti, Bonapart tarafından ne söyleneceğine kulak kabartmakta idi. Rebiülevvel ayında görüşmelere memur olan İsmet beyefendi ve Reisü'l-küttâb efendi Fransa ve İngiltere elçileriyle ayrı ayrı toplanıp görüştüklerinde Fransız elçisi Fransa'nın Osmanlı Devletine yakınlığından söz ederek İngilizlerin Malta'yı boşaltmaktan çekinmelerinin Hind yolunu yaklaştırmak maksadından olup Mısır emirlerini kışkırtarak ihtilâl durumunu hazırlamaları ve Elfi Mehmet beyi büyük elçilik ile Londra'ya göndermeleri de bundan dolayıdır. Bu gizli maksatlarına karşı Osmanlı Devleti boş durmayıp askeri hazırlığa girişmelidir, dedikte o asrın diplomatları arasında kullanılan gönül alıcı sözler ile cevaplar vermişlerdi. Sonra İngiliz elçisi ile görüştüklerinde o dahi İngiltere Devletinin Osmanlı Devleti ile anlaşmasından ve yakınlığından bahsederek Fransa'nın Malta'yı boşaltma hususunda ısrarı Osmanlı ülkesine ve özellikle Mısır'a düşmanlık sebeplerini hazırlamak için olduğu, bundan İngiltere'nin haberi olduğundan Malta'yı boşaltmaktan vazgeçti. Ve Osmanlı Devletine savaşta birlik olmak teklifini etmeyip ancak tarafsız kalmasını ister deyip tarafsızlığa dair sadrazam tarafından İngiltere devletine bir mektup yazılmasını istediğinde beri taraftan da İngiltere hakkında Osmanlı Devletinin yakınlık ve çekiciliği belirtilmiş ve Mısır meselesin-

de İngiltere'den gördüğü vefakârlığın unutulmadığı söylenmişti. Bu yolda bir yazı gönderilmesi gerektiği hususunda söz verildikten sonra Elifi Mehmet bey hakkında olan uydurmalara dair kendisinden sual olunduktа, Elifi eğer elçilik ünvanı ile istishab olunsaydı hakkında elçilere mahsus merâsimin yapılması gerekirdi, halbuki nazardan düşülerek Londrada bir yerde oturmaktadır ve Mısır ülkesi Padişahın olup iç ve dış işlerine İngiltere'nin hiçbir şekilde taarruzu yoktur, diye cevap vermiştir. Osmanlı Devleti'nin tarafsız duracağına dair bir mektup yazılması için tekrar istekte bulunmuş olduğundan sadrazamlıktan buna dair bir mektup yazılarak gerekli güven sağlanmıştır.

Bu esnada Vehhâbi meselesi ortada iken Fransa ve İngiltere arasında meydana gelen savaştan dolayı Avrupa'nın karışıklığı Osmanlı Devleti için yarı bir endişe verici durum olmuştur. Şöyle ki: Avusturya, Prusya ve Rusya Devletleri Malta'nın İngiltere elinde kalmasını istemedikleri halde İngiltere'ye Fransa'dan daha meyilli idiler. Zira kendileri denizci devletlerden sayılmadıklarından İngiltere'nin deniz kuvvetleri yönünden kuvvetlenmesini kaygı etmezlerdi. Ama Fransa Cumhuriyetinin Avrupa topraklarında genişlemesi ve söz sahibi olması kendilerine endişe vermekten başka düşünce serbestliğinin ve Cumhuriyetin kendi memleketlerine geçmesinden de korkmakta idiler. Ayrıca Prusya ile hudud olan Hanora memleketi o esnada İngiltere'nin idaresi altında bulunduğundan Bonapart, bir miktar asker göndererek orasını zaptetmişti. Bu durum Prusya'nın heyecan duymasına sebep oldu. Rusya İmparatoru Aleksandr bu arada devletini diğer medeni Avrupa Devletleri haline getirmek üzere gerekeni yapmaya teşebbüs etmişti. Bu çeşit faaliyet ise uzun zamana ve normal duruma ihtiyaç gösterdiğinden bu esnada Avrupa'da savaş çıkmasından dolayı gönlü kırılmıştı. Fransa'nın kara kuvvetleri üstün ise de İngiltere'nin deniz kuvvetlerine galip gelmesi mümkün değildi. Bonapart, İngilizlere aman dedirtmek üzere İngiltere'ye yüz elli bin asker geçirmek için çok sayıda nakliye gemisi hazırlığına girişti. İngilizler önce buna önem vermedilerse de Bonapart'ın geniş çaptaki hazırlığını görünce telâş etmeye başlayıp İngiltere'nin korunması için derhal onyedi yaşından elli beş yaşına kadar olan halkın askere alınmasına karar verdi. İngiltere'nin her tarafında taburlar tertip olunarak talime başladılar. Fransa ile İspanya arasında yapılmış olan anlaşma gereğince İngiltere savaşı çıktığında İspanya devletinin kuvvet yahut para olarak yardım etmesi gerekirken bu defa İspanya devleti bu şartın yerine getirilmesinde tereddüd eder olduğundan Fransa ile aralarında bir hayli haberleşme yapıldıktan sonra nihayet, İspanya'nın görünüşte tarafsız kalıp aydan aya Fransa'ya altışar milyon Frank verilmesine karar verildi.

Böyle karışık bir zamanda Osmanlı Devleti de ihtiyatlı bulunmak-

toydı. Bu kargaşalıkta Bonapart, miras yolu ile Fransa hükümdarlığını üzerine geçirmek üzere onsekizinci Lui diye meşhur olan Fransa veliahdına Fransa krallığı hukukundan el çektirmek üzere ona Lehistan krallığı verilmek ve tazminât bedeli olarak Prusya'ya Hanora ülkesi yahut Almanya'dan diğer yerler verilmek ve Rusya ile Avusturya devletlerine Osmanlı ülkesinden münasip yerler alıverilmek hususunda Prusya kralını aracı yapmış olduğu haberi Berlin tarafından alındı. Bu durum karşısında Osmanlı Devletinin son derece dikkatli hareket etmesi gerekmekte idi. Bu sırada hazinenin durumu çok kötü olduğu halde yabancı tüccarlardan alınan malzemenin parasının ödenmesi geri bırakılmadığından bir miktar fazla para bulmak şarttı. Bunun temini için sikkenin ayarına göre şer'i vergisinin ednâsına on evsatına yirmi ve âlasına kırk para zam yapıldı. Bunun üzerine ocaklık emtea ve duhân gümrüklerine katılarak yüzlük senedler çıkarılıp isteklilere satılmasına karar verildi. Buna dair Recep ayında irâde-i seniyye çıkarıldı. Her senet beşer kise fâizden kırk kise muaccele ile isteyenlere satıldı. Böylece hazinenin durumu biraz olsun düzeltilmiş oldu.

KIŞ OLAYLARI

1211 senesinde elçilikle Paris'e gidip savaş çıkması sebebiyle bu zamana kadar orada kalmış olan Seyyid Ali efendinin hemen geri dönerek 1218 yılı başında İstanbul'a geldi. Başından geçenleri anlatan küçük bir tarihe benzer sefâretnâme yazmış olduğundan geniş bilgi isteyenler ona müracaat etsinler.

Safer ayının sekizinci pazar günü Sadrazamlık kethüdâsı Ahmed Atıf efendi ve onikinci günü defterdar Hasan Tahsin efendi görevlerinden alındılar. Daha önce vekâleten kethüdâlık yapmış olan İbrahim Nesim efendi Sadrazamlık kethüdası ve tevkii seyyid Feyzi efendi de defterdar oldu.

Cengiz soyundan olup bir müddetten beri Mâverâünnehir'de hükümdarlık yapan hanların sonuncusu Feyzullah han mirasçı bırakmadan vefat etmişti. Hanedanına sahip çıkma davasında olanlar arasında kavga ve mücadele çıktı. Buhârâ halkı yaptıkları çarpışmalarda bunların hepsini idam etmişlerdi. Bu sebepten 1213 senesinde ülke sahipsiz kaldı. Buhârâ'nın ileri gelenleri Abdürrahim hanı han olarak seçtiler. O da iki sene hanlık yaptıktan sonra vefat etti. Sözü edilen Feyzullah hanın vezir ve damadı olan Ma'sum Gâzi'yi han yaptılar. O da az sonra vefat etti. Bunun üzerine Hazreti Hüseyin soyundan olan oğlu ve Feyzullah hanın torunu Mir Haydar, Buhârâ tahtına oturdu. Tahta geçişini bildirmek için İyş Mehmet Divan beyi ve kardeşinin oğlu Mehmet Yusuf'u elçilikle İstanbul'a gönderdi. Bunlar, Rusya yolu ile gelirlerken Buhârâ ile Moskof diyarı arasında Kazak halkı bunları soyup hediyeleri ellerinden al-

mışlardı. İyş Mehmet, Mehmet Yusuf'u Buhârâ'ya geri gönderdi. Kendisi İstanbul'a geldi. Bu 1218 senesi rebiulevvel ayında toplanan Divân-ı Âli'de padişahın huzuruna çıkmış ve iltifat görmüştür.

Buhârâ tarafından elçilik ile gelenlerin çoğu böyle yolda soyulduklarından bahsettikleri ve bazıları da mektupsuz olarak geldiği halde Osmanlı Devleti tarafından en iyi şekilde karşılanmışlardır. İyş Mehmet'in ise vereceği hediyeler kaybolmuş ise de elinde değerli ve saygıya lâyık bir mektubu vardı. Bu bakımdan Sultan Selim Han tarafından gereken itibar gösterildikten başka devlet adamları tarafından da birer defa İstanbul'un en güzel yerlerinde kendisine ziyafetler verilmişti. Ayrıca birer hediye verilmesi için çıkarılan irâde-i seniyye gereğince önce sadrazam, sonra şeyhülislâm ve daha sonra da diğer devlet adamları tarafından söz konusu elçiye ziyâfetlerle birlikte çeşitli hediyeler verildi.

Buhârâ'dan bazı devletlere gönderilen elçiler zaten devletin yöneticilerinden olmayıp belki emirler sınıfına girmek arzusunda bulunan bazı tüccarlar masrafı kendi tarafından karşılanmak ve buna karşılık kendisine bir makam verilmek üzere tayin olunageldikleri Vâsıf Tarihinde kaydedilmektedir.

27 Rebiulâhirde İstanbul'da saat gündüz beşbuçukta bir zelzele olmuş ve halk oldukça korku geçirmiştir.

Yine aynı ayda Parmakkapı önlerinde bulunan bir şerbetçi dükkânında çıkan yangın sebebiyle Peştamalcı hanı, Yolgeçen, Kerpiç ve Kadı hanları ile otuz kadar dükkân yanmıştır.

Aynı ayın yirmidokuzunda Çarşamba gecesi saat altıda Aydınoğlu tekyesi yanındaki Mîrî Bilâlî Hafız'ın evinden çıkan yangın Bâb-ı Âli civarında ve Hocapaşa'da birçok yerlerin yanmasına sebep olmuştur.

Mevâli-i devriyyeden İbrahim efendinin oğlu Abdülaziz efendi bir müddetten beri tıb öğrenimi yapmakta idi. Hekimbaşı Numan efendinin yanında eczâcılık öğrenirken bir hususta dolayı Hekimbaşı kızmış ve ona hakarette bulunmuştu. Bunun üzerine Abdülaziz efendi de onun yanından ayrılmıştı. Fakat geçimini bu yoldan sağladığından kendisine müracaat eden hastalara bakıp gitgide Enderûn-u hümâyun ağalarından bazıları onun bakımından fayda gördüklerinden bunu Dârüssâde ağasına bildirmişler ve özel doktorlar sınıfına alınması için ricada bulunmuşlardır. Darüssaâde ağası da bu hususta hekimbaşıya danışmış fakat hekimbaşı bunu kabul etmemişti. Halbuki kendisi de ağanın ihsan görmüşlerinden bulunduğundan ağa ona gücenmiş ve tekdir etmiştir. Ayrıca onu Sultan Selim'e şikâyet edip görevinden alınması için izin çıkartmıştı. Bunun üzerine Hayrullah efendinin torunu Mustafa Behçet efendi huzura davet edilip Baş hekimlik hilâtı giydirilmiş ve Abdülaziz efendi de özel doktorlar sınıfına nakledilmiştir.

Numan efendiye göre yanından hakaret ile çıkmış olan bir adamı ağanın emri ile yine yanına almak her ne kadar zoruna gidecekse de o sıralarda Darüssaâde ağalarının sözleri etkili olup hekimbaşılar dahi onların memurları sayılırdı. Ağanın böyle irâde hükmünde olan şefaatini red etmek kaza ve belâyı davet etmek demekti. Bu bakımdan onun sadece görevinden alınması o zamanın usulüne göre bir nevi lütuf ve ihsan idi.

Bu esnada Bosna eyâletinde olan Bihke kalesine iki saat mesafesi olan bir yere havadan büyük birşey düşmüş ve halk çok korkmuştu. İçlerinden bazı cesaretli kimseler onun yanına gidince büyük bir çadır olduğunu görmüşlerdi. Kimisi bunun bir kıyamet alâmeti olduğunu söylemiş, kimisi de başka manâlar vermişlerdi. Durum Bosna Valisi Ebu Bekir Paşa'ya bildirilmişti. Paşa bunun Frenklerin eczâ kuvveti ile uçurdukları çadır olduğunu anlamıştı. Fakat Bihkeliler bu çeşit şeyleri anlamadıklarından türlü evham ve hayallere kapılıp Bosna'da pek çok sözler dolaşmaya başlamıştı. Ebu Bekir Paşa, çadırı Travnik'e getirtmiş, onu halka göstererek hakikati anlatmaya çalışmıştır ve bu durumu Bâb-ı Âli'ye de bildirdi. Bu husus üzerine yapılan görüşmeler sonunda, bunun Avrupalıların yakın zamanda yapmış oldukları balon olduğu düşünülmüş ise de bu ayda hududa yakın yerlerden uçurulup uçurulmadığı Nemçe devletine sorulmuştu. Alınan cevapta, İtalya'da Bolonya şehrindeki doktorların büyük bir balon uçurdukları, balona bağlı bir sandala iki adam bindirdikleri, bunların, Venedik körfezine İnkona mevkiinde denize inip balona bağlı olan sandalın ipini keserek balondan ayrıldıkları, adamları bir Nemçe gemisinin kurtardığı ve balonun sandaldan ayrıldıktan sonra gidip Bihke yakınlarına düştüğü bildirilmişti. Geçen 1217 senesinde Eylül ayında iki İngilizin yapmış olduğu bir balon Dolmabahçe'den uçurulduğu için İstanbul halkının balon hakkında bilgisi olduğundan bu Bihke olayına İstanbul'da inanan olmuş ise de çok kimse bunun imkânsız olduğunu söyleyerek anlatılanları yalanlamışlardı ve bu balon olayı Ramazan gecelerinde İstanbul'da devamlı konuşulur konu olmuştu.

VEFAT EDEN ÖNEMLİ KİMSELER

Cumâde'l-ûlânın ondördüncü günü Rûznâmçe-i evvel Râsih efendi vefat etti ve yerine Vakanûvis Vâsıf efendi tâyin olundu.

Râsih efendi, Bâzirgânbaşı-zâde idi. Bir müddet mektûbî kalemine devam etti. 1183 tarihinde hâcelik rütbesini aldı. Sonra Rikâb-ı hümayun kethüdası oldu. Rusya seferinden sonra Rumeli Beylerbeyisi olup büyük elçilik görevinde bulunup şöhret yaptı. Rusya'dan dönüşünde defter emini ve bir müddet sonra da Reisülküttâb oldu. Bu görevden alındıktan sonra Ruznâmçe-i evvel ve Hubûbât nezâreti gibi görevlerde bulundu.

Mısır seferi çıktığında tekrar Reisülküttâb oldu. Kısa müddet sonra izinli olarak İstanbul'a geldi. Burada tevkii ve tekrar defter emini ve ruznâmçe-i evvel oldu. Bu görevinde bulunduğu sırada altmış yaşında iken vefat etti. İyi bir savaşçı, efendi, olgun ve sevilen bir kimse idi.

Bu hususta Vâsıf efendi bir makalesinde şöyle der: Osmanlı Devleti'nin kullandığı rütbelerin çoğu geçmiş islâm devletlerinden alınmıştır. Rûznâmecilik makamı da Hazreti Ömer zamanından kaldığı tetkik ile anlaşılmıştır. Şöyle ki: Hazreti Ömer zamanında Bahreyn ve etrafında bulunan ülkelerin cizye ve aşârını toplamak için tayin olunan Ebû Hureyre vasıtasiyle Medine'ye getirilip hazır olan ve olmayan müslümanların isimleri ve hukuki haklarını belirten bir defterin olmaması sebebiyle taksim işinde güçlük çekilmekteydi. Bu konuda, Halid bin Velid hazretleri söz alıp, Şam'da rum gelir ve giderler ve askeri malzeme için divan tertiplenip defter tutulmanın âdet olduğunu, her zaman böyle güçlük çekmektense bizler de böyle bir usulü tatbik etsek uygun olur, demiştir. Hazreti Ömer bu fikri kabul etmiştir. Bunun üzerine Fars vezirlerinden eman ile Medine'ye gelmiş bulunan Hürmüzlerden Kisrevi devletinin gelir ve giderlerinin ne şekilde kayd olunduğunu sormuştur. Bu konuda, eskiden olduğu gibi yapıldığı söylenince hemen bir meclis kurulup müzâkerede bulunulmuş, Kureyş kâtiblerinden iyi hesap yapabilen Ukayl bin Tâlib, Muharreme bin Nuful ve Cübeyr bin Mat'ami çağırılmıştır. Önce islâm askerlerinin isimlerinin, erzak ve hediye vesikalarının yazılması emredilmiştir. Muhacir ve Ensâr'ın ileri gelenleri ve diğer müslümanları akrabalık ve müslüman olma önceliğine göre birbiri peşine kaydedip defter tertib ettiler. Herkesin durumuna göre gelir ve görev tayin edildi. Öncelikle defterde mücâhidler ve yaşlılar kaydedilmiş sonra yaşlılar ayrılmış ve başka bir yere yazdırılmıştır. Mücâhitler de birkaç kısma ayrılmış, böylece hâs ve muhâbele defterleri meydana geldi. Günden güne Hazinenin geliri ve gideri kaydedilmeye başlandı. Borç senetleri için de ayrı bir defter tutuldu. En güvenilir bir kimse olan Hazreti Cübeyr bin Mat'ami söz konusu kalemi idareye memur edildi. Bu iş halen rûznâmçe-i evvel adı ile devam etmektedir. Bütün kalemlerin ve mâlî işlerinin üstünde olan bir kalemdir. Rûznâmecilerin ilki de adı geçen Cubeyr'dir. Senedler bütün kalemlerde mühürlenirken Rüznâme kaleminde mühür kullanılması bu defterin öneminden ve burada çalışanların en güvenilir kimseler olmasındandır. Bugün kullanılan rakamların arabça olması da üstünlüğünü kuvvetlendirir...

Bir vakitten beri Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa hasta idi. Artık çok ağır duruma gelmiş olduğu halde 23 Şaban Çarşamba günü akşam üzeri vefat etmiştir. Eyyub civarında defnedildi. Birkaç gün sonra kaptan Abdülkadir beye vezirlik rütbesi ile Derya kaptanlığına tayin olundu.

Vefat eden Hüseyin Paşa, aslen Çerkes kölelerindendir. Efendisi olan vezir Silâhdar İbrahim Paşa tarafından 1181 senesinde Sultan Mustafa Han'a takdim edildi. Sultan Mustafa onu Sultan Selim'in kardeşi şehzade Sultan Mehmed'in hizmetine tayin etti. Sultan Selim'in tahta çıkış günü mâbeyincilik ve tebdilcilik ile hane-i hassa nakil olundu. Beş altı ay sonra saray adetine aykırı olarak Başçuhadar oldu. Bu hizmetlerinde kazanmış olduğu itimat ve itibar sebebiyle 17 Receb 1206 da vezirlik rütbesi ile kaptan oldu. Bundan sonra Esma Sultan ile evlenince derecesi daha da yükselmişti. Bahadır, disiplinli, işbilir ve sözü geçer bir vezir idi. Tersâne işlerini düzene koydu. Her ne zaman emredilse yeteri kadar donanma hazır bulunurdu. Akdeniz'de korsanlık yapan meşhur Karakaçan ile yaptığı savaşı kazanmış ve Karakaçan'ı esir etmiş ve gemilerini de ele geçirmiş olup şan ve şöhretini her tarafa duyurmuştu. Fakat sertliği ve sıkı tutumundan dolayı birçok düşman kazanmıştı. Vidin seraskerliğinde başarılı olamamasının sebebi de bundan dolayı idi. Kendine rakip çıkanlara karşı daima üstün gelmiş olduğundan geleceği hakkında çok güvenli bulunup o zamanın hükmünce son derece sözü geçerli bir kimse olmuşken kendisinden başka bir kimsenin padişah tarafından sevilmesini çekemez olmuştu. Bu tutumu ile zaman zaman onun geleceği için tehlikeli olabilecek kimselerin saltanat kapısından uzaklaştırılmasına çalışmaya başladığından hiçbir zaman huzur içinde olamamıştır. Uzun zaman devlet hizmetinin yüksek mevkilerinde bulunduğundan eline pek çok mal ve eşya geçmiş ise de har vurup harman savurduğundan, vefat ettiğinde kalan malları borçlarına ancak yetebilmiştir.

Daha önce anlattığımız gibi Ziya Paşa karadan ve söz konusu Hüseyin Paşa de denizden Mısır'a gitmişler ve Fransızları buradan çıkardıkları gibi Kölemenler'i de kovarak Mısır'ı tamamen Osmanlı Devleti'nin idaresine geçirmişler idi. Fakat Kölemenler, eski âdetleri üzere Said içine çıkıp işin sonunu beklediklerinden, durum henüz gereği gibi halledilmemişti. Bu cihetle gelecekte meydana gelecek olayların iyi ve kötülüğü valiye ve dolayısı ile onu seçip tâyin edecek kimseye ait olacağı düşüncesi var iken Hüseyin Paşa, kendisine güvenip cesaretle Kethüdası Hüsrev Ağa'yı Mısır valisi tâyin ettirdi. Bu olaylar anlatıldığı sırada Hüsrev Paşa'nın muvaffakiyetsizliğinden bahsedilmişti. Bu durum Hüseyin Paşa'nın aleyhine olmuş ve kendisi düşman olanların söz söylemelerine sebep olduğundan sözünün geçerliliği azalmış ve bundan duyduğu üzüntü de hastalığının daha çok artmasına yol açmıştır. Bu şekilde daha kırk altı yaşında iken vefat etmiştir.

Bırakmış olduğu mallar her ne kadar çok değilse de, pek çok köle ve câriye, çeşitli kumaşlar ile süs eşyası ve hediyeler bırakmıştır.

Bu sırada, Cidde Valisi Şerif Paşa eceli ile vefat etmiştir. Kendisi tedbirli ve muktedir bir kimse idi. Vehhâbiler meselesinin önem kazandığı bir zamanda vefat etmesi Osmanlı hükûmetini müşkül duruma sokmuştu.

Şerif Paşa, İstanbul'da oturan Za'im Ali Ağa'nın oğludur. 1163 senesi Safer ayının üçünde doğmuştur. Bir müddet Haremeyn muhasebesi ve sonra defterdar mektubisi kalemlerine devam etti. Bunlardan başka ufak tefek memuriyetlerde daha bulunduktan sonra 1205 senesi Safer ayında Osmanlı ordusunda Şıkk-ı evvel defterdarı oldu. 1207'de bu görevden alındı. 1208'de sadrazamlık kethüdası oldu.

Bir müddet sonra bu görevden de alınarak bazı memuriyetlere tâyin olunduktan sonra, 1214'de Tersâne Emini ve sonra da Mısır Defterdarı oldu. 1217'de vezirlik rütbesi ile Habeş valisi oldu. Cidde'nin idaresinde başarılı hizmetler gördü. Güler yüzlü ve iyiliksever bir kimse idi. Mısır'da iken eline çok mal geçtiği halde evinin idaresinde güçlük çekermiş. Her ne ise, yerine birini bulup göndermek güç olduğundan, Hicaz'ın böyle karışık durumu sırasında vefatı devlet bakımına üzücü bir hal olmuştu.

Bu esnada Şam, Trablus ve Sayda eyaletleri valisi ve Emirü'l-hac olan Cezzar Ahmet Paşa da ümitsiz halde hasta olduğundan, onun vefatında bıraktığı malları alıp hazineye teslim etmek üzere Halep valisi olan Katar ağası İbrahim Paşa'ya hac imâreti ile Şam ve Trablus eyâletleri verildi. Buna dair emir gizli olarak kendisine gönderilmişti. Ayrıca oğlu Mehmet Bey de vezirlik rütbesi ile Haleb valisi tâyin olundu.

1219 YILI OLAYLARI

Muharrem ayında Cezzar Paşa vefat etmişti. Yukarıda anlatıldığı üzere Şam eyaletinin, Haleb Valisi İbrahim Paşa'ya verilmesine dair emri âli önce İbrahim Paşa'ya gelmişti. O da Cezzar'ın vefatını haber aldığı gibi lâzım gelenlere emirler yazmış ve kendi de Şam tarafına gitmişti.

Cezzar'ın doğduğu yer hakkında çeşitli söylentiler vardır. Bazıları Vidin, bazıları Niş tarafından olduğunu söylerlerse de Bosnalı olduğu daha kuvvetlidir.

İlk defa Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmetine girmiştir. Ali Paşa ikinci defa Mısır Valisi olduğunda onunla beraber Mısır'a gitmiştir. Oradan Hacca gitmek için izin istemiş ve Ali Paşa da onu Mısır hac emiri olan Salih Beye tavsiye etmişti. Salih Bey onu alıp gayet rahat bir şekilde hacca götürüp getirmişti. Mısır'a döndüklerinde Ali Paşa Mısır'dan ayrılmıtşı. Bu sefer Cezzar, Kölemen kıyafetine girerek Mısır'da meşhur Ali beyin kölelerinden olan Abdullah beyin yanına girmişti. Burada Kölemenlerin usulüne göre askerlik talimi yapmıştır.

Abdullah bey, bir askeri fırka ile Ali bey tarafından Buhayra arapları üzerine gönderildiğinde öldürülmüştü. Onun intikamını almak için Ali bey, Cezzar'ı Buhayra kâşifi tayin etti. Cezzar da Buhayra araplarından yetmiş kadarını öldürerek Abdullah beyin intikamını almış ve bu sebepten Cezzar diye ün yapmıştır.

Gösterdiği kahramanlık ve kabiliyeti dolayısiyle Ali bey ondan hoşlanmış ve onu emirler sınıfına almıştı. Her hususta ona güvenmekte idi. Hal böyle iken Mısır'da bağımsızlık sevdasına düşerek rakiplerini yok etmeye başladığı sırada Salih beyi dahi öldürmek istemiş ve bunun için de Cezzar'ı kullanmayı düşünmüştü. Fakat Cezzar, daha önce Salih beyden çok yardım ve efendilik görmüş olduğundan ona suikasd yapamamıştı. Salih bey Ebu'l-Zeheb tarafından öldürülünce de artık Mısır'da durmayıp Cezayirli kıyafetine girerek Mısır'dan Rûm tarafına kaçmıştı. Sonra bir aralık Buhara'ya döndü. Orada Hünâdî araplarından kız alıp onların içinde kaldı. Hatta Ali bey, İbn Habib ile, Hünâdi üzerine bir kuvvet gönderdiğinde Cezzar dahi Kölemenlere karşı çarpışmıştı.

Sonra Şam tarafına gidip, buralarda meydana gelen savaşlardan ve karışıklıklardan yararlanıp bir takım köleler satın aldı ve başı boş kimseleri de etrafına toplayarak bir kuvvet edindi. O taraflarda oldukça isim yaptı. Bazı önemli kişilerle yakınlık kurdu ve böylece 1181 tarihinde mirmiran oldu. 1189'da da, Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle Akkâ'da meydana

gelen Tahir Ömer olayında yararlığı görüldüğünden Gazi Hasan Paşa sayesinde aynı yıl zilhicce ayında vezirlik rütbesi ile Sayda eyâletine tâyin oldu.

Sayda valisi olur olmaz Akkâ kalesini kuvvetlendirip orasını kendisine karargâh merkezi yaptı. Sonra birkaç defa Şam valisi ve hac emiri oldu. Şam bölgesinde namı büyüdü. Şam valisi olduğunda dahi Sayda ve Akkâ onun elinde olup ayrıldığında yine Sayda valiliği ile Akkâ'da otururdu.

Bonapart, Şam bölgesini ele geçirmek kasdiyle Mısır'dan çıkıp Akkâ'da onu kuşatmış ise de birşey elde edememiş ve mağlup olarak kaçmıştı. Bu olay üzerine Cezzar'ın şöhreti daha da yükselmişti. Daha önce kendisine Mısır seraskerliği verilmiş olduğundan Bonapart'ı bu şekilde perişan olarak Mısır'a kaçırmış olması üzerine artık Mısır meselesinde kendisine tam yetki verilmesini beklerken Serdarı Ekrem Ziya Paşa'nın o tarafa gitmesi, böylece onun seraskerlik görevinin kalkması onun ağırına gitmiş oldu. Bu sebeple Serdârı Ekrem'in ordusuna yardım etmeyerek tamamen kayıtsız durdu. Hatta Serdarı Ekrem ordusunda iken ortaya çıkan kötü hareketinden dolayı Maraş'da öldürülmesine çalışıldığından oradan kaçarak Akkâ'ya gelen Arnavud İsmâil Paşa'yı ikramla yanında alıkoymuştu.

Cezzar'ın bu tutumu Ziya Paşa'nın zoruna gitmişti. Bu sebeple Mısır'dan döndüğünde gereken cezasını vermeye karar vermişti. Fakat dönüşünde buna vakti olmayıp hemen İstanbul'a gitmek için yola koyuldu. Lâkin Cezzar'a gözdağı vermek için Ebu Merak Mehmet Paşa'yı Yafa tarafında bırakmıştı. Halbuki Ziya Paşa, Halep hududundan ayrıldığı gibi Cezzar Paşa Berrüşşam'da kendisini gösterip, Arnavud İsmail Paşayı da başbuğ tayin ederek bir ordu ile Yafa üzerine göndermişti. Bu şekilde Mehmed Paşa'yı sıkıştırdı. Nihayet o tarafları eline geçirmiş oldu. İsmail Paşa'nın da Mehmet Paşa tarafını tuttuğunu anlayınca onu zindana attırdı.

Cezzar'ın bu hareketine devlet tarafından isyan gözüyle bakılmışken Vehhabilerin, ayaklanmaları üzerine af edilerek yine Cezzar'a Hicaz seraskerliği görevi ile Şam eyâleti verildi. Zaten, isyancılar güruhundan olduğu için devletin ona güveni olmadığından bunu takiben Trabluslu Ali Paşa'nın idamı üzerine çaresiz Mısır'ın ıslahı görevi de ona verilmişti. Fakat kendisi hasta olduğundan hacı kafilesi ile dahi çıkamamış, hacılar ile kölesi Süleyman Paşa'yı göndermişti. Cezzar'ın yaşamasından artık ümit kesilmişti. Vefat ettiğinde hem Şam bölgesinin durumunu düzeltmek, hem de Cezzar'ın mal ve mülküne el koyup devlet hazinesine vermek üzere Haleb Valisi İbrahim Paşa görevlendirildi.

Cezzar Paşa, gayet kan dökücü ve gaddar bir kimse olduğu halde pek aç gözlü olduğundan çok işlerin durumunu önceden anlardı. Bu ha-

linden dolayı bunlara kimi kerâmet sahibi, kimi anlayış ve bazıları da falcılık ilminden anlayışına yormuşlardır.

Kısacası, tarihçilerin yazdıklarına göre gâyet hoş bir vezir olup yetmiş ile seksen yaşları arasında olduğu halde eceli ile vefat etmiştir.

SURİYE OLAYLARI

Cezzar Paşa vefat edince, emrindeki adamların içinde kendisinin gözdesi olan Şeyh Taha, adı geçmiş olan İsmail Paşa'yı zindandan çıkarıp Cezzar'ın birliklerini ona teslim etti. Güya Cezzar Paşa, makamını ona vasiyet etmiş diye de halka ilân olundu. Bu şekilde İsmail Paşa, Cezzar'ın elbisesini giyip meydana çıktı. Cezzar'ın çok miktarda hazinesine ve mallarına el koydu. Askerinin yedi bin kise tutan geçmiş aylıklarını verdi ve hepsini kendi askerleri arasına kattı. Sonra her tarafa emirler göndererek Cezzar'ın makamına geçtiğini bildirdi. Eyâletin bütün kasaba ve köylerinin halkı Cezzar'ın zulmünden kurtuldukları için çok sevindiler. Şâirler de şükür için pek çok şiirler söylediler.

Fakat Beyrut halkı, Cezzar'ın zamanında Cebeli Lübnan halkına çok eziyet etmiş olduklarından bu sefer Cebel tarafından Beyrut'a saldırır endişesine düşmüşlerdi. Cebel Hakimi olan Emir Beşir ise şehir ve köylerin halkını ve hayır kuruluşlarını eşkiyanın saldırısından korumak için yolların ve geçit yerlerinin korunmasına önem vermiştir. Cezzar'ın vefatı üzerine Şam'daki mütesellimi telâşa düştü. Mal ve mülkü için Emir Beşir'den yardım istedi.

Osmanlı hükümetinden emir gelinceye kadar idaresi altındaki yerleri muhafazaya gayret etti. Sonra, Cezzar'ın yerine tayin edilecek kimseye itaat ederim ama İsmail Paşa hakkında hükümetin emri gelmedikçe onun emirlerini tanımam diye Emir Beşir tarafından cevap verilmişti. Emir Beşir'in böyle güzel cevabı devletin güvenini kazanmasına sebep olmuştur.

Cezzar'ın vefatı haberi Haleb'e geldiğinde, yukarıda belirtildiği üzere İbrahim Paşa, Halep valisi olan oğlu Mehmet Paşa'yı Haleb'de bırakıp kendisi Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Her tarafa emirler göndererek Cezzar'ın vefatından önce makamının kendisine verilmiş olduğunu ilân etti. Sonra İstanbul'dan dahi o tarafa hükümetin emirleri gönderilerek Hicaz seraskerliği ile Şam, Trablus ve Sayda eyâletlerinin İbrahim Paşa'nın idaresine verildiği ilân olundu.

Ancak, İbrahim Paşa'nın Haleb'den çıkışından üç gün sonra Haleb halkı isyan ederek Mehmed Paşa'yı Haleb'den çıkardılar. Halkın isteğine göre hareket edilse daha çok şımarıp idare yolsuzların eline geçeceğinden ve yeni valiyi zorla şehre sokmak için bir askeri kuvvetin gönderilmesine de imkân olmadığından durumun düzeltilmesi hususunda İs-

tanbul'dan bir görevli gönderildi. Buna yardımda bulunması için de Haleb'in sözü geçerli sevilen kimselerinden olan Câbirizâde'ye de padişahın emri gönderildi.

İbrahim Paşa, Şam'a geldikten sonra Cezzar Paşa kethüdası ve hac emiri vekili olan mirmiran Süleyman Paşa da hacı kafilesi ile Hicaz'dan dönüp Şam'a gelmiş ve İbrahim Paşa ile görüşmüştü. Bu görüşme her ikisi arasında iyi bir durum yaratmıştı. Sonra, Sanur kalesi sahibi olan Yusuf Cerrar dahi Şam'a gelip Cezzar'ın zamanında Süleyman Paşa ile aralarında geçmiş olan olaylar bir tarafa bırakılmış ve birbirlerine saygı ve ikramda bulunarak Cebeli Nablus'un idaresi kendisine verilmiştir.

Bu esnada Emir Beşir tarafından Şam'a gönderilen memura da İbrahim Paşa tarafından hilât giydirilerek ikramda bulunulmuştur.

Şam ve Halep'in emir dağıtım işini gören ikinci mîriahûr Feyzi bey'e bu sırada vezirlik rütbesi verilerek Van muhafızlığı görevine tayin olunmuş ve hemen Van'a gitmesi için emir gönderilmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere İsmail Paşa'yı zindandan çıkararak idareyi kendisine teslim etmiş olan Şeyh Taha, Cezzar'ın bir hayli malını çalarak amcası oğullarına emanet etmiş ve bir gemiye koyup aşırmıştı. Sayda mütesellimi Berber Mustafa Ağa onlarla birlik olmuş, Şeyh Taha'nın savaşa girişeceği dahi haber alınmış olduğundan İsmail Paşa'nın kumandanları birleşerek Şeyh Taha'yı oğlunu ve kürt tâifesinden olan birçok kimseleri öldürmüşlerdi.

İsmail Paşa, zaten kaçak bir kimse olduğu halde bu şekilde Akkâ'yı ele geçirmesi bir nevi isyan hareketi ise de, durum icabı, kendisine gönül alıcı bir şekilde muamele yapılmış, eğer Cezzar'ın mallarını tamamen teslim eder ve edebiyle Akkâ'dan çıkıp giderse Anadolu'da istediği eyâlet ile vezirlik rütbesinin verileceği ve suçlarının af edileceği, eğer bunlara karşı gelirse idam edileceğine dair emir çıkarılarak bu iş için karada Şam Valisi İbrahim Paşa ve denizde Kaptanı Derya Abdülkâdir Paşa görevlendirildi.

Kaptan Paşa, donanma ile Akkâ önlerine geldiği anda İbrahim Paşa da Süleyman Paşa ile birlikte Akkâ'ya geldiler. Karadan ve denizden kaleyi kuşattılar. İki taraf arasında hayli çarpışmalar oldu. Kale sağlam olduğundan ele geçiremedikleri için kuşatmaya ve sıkıştırmaya devam ettiler.

Hac mevsimi girdiğinde İbrahim Paşa, hac kafilesi ile Hicaz'a gitmek üzere Şam'a dönmüş, Süleyman Paşa ise Akkâ'da kalıp kuşatmaya devam etmiştir. Bu esnada Cidde Valisi Ebu Merak Mehmet Paşa da bir miktar asker ile oraya gelmişti.

Mehmet Paşa'nın oraya gelişine sebep şu idi: Vehhâbîlerin saldırıları, Osmanlı Devleti'ne büyük bir mesele olmuştu. Medine-i Münevvere

muhafızı mirmirân Said Paşa'dan 15 Muharrem tarihli bazı devlet ileri gelenlerine gönderilen yazılarında «Vehhâbiler, yolcuları Haremeyn'e gelip gitmekten men etmişlerdir. Mekke'ye Cidde'den erzak getirildiğinden orada büyük bir sıkıntı yoktur, fakat Medine-i Münevvere'nin erzağı Yanbuğ iskelesinden getirilmek zorundadır. Yollar kapalı olduğundan burada kıtlık vardır. İşin bu duruma gelmesine sebep Şerif Galib'dir. Merhum Yusuf Paşa'nın sözünü dinlemeyip işi bu derecelere vardırdı. Merhumun hayatta iken kethüdası olup altı defa elçi olarak Vehhâbilerin ülkesine gidip gelmiştir. Bu durumun hakikati açıkça bellidir. Yusuf Paşa, gerçeği anladığında Vehhâbi ile savaşmak için çok asker ve masrafa ihtiyaç olduğunu görerek barıştan başka çare bulamamıştı. Bu şekilde yedi sekiz sene Medine-i Münevvere ve etrafının hali güven ve sükûn içinde geçti. Onun vefatından sonra Mekke Şerifi barışı bozmakla Vehhâbiler fırsat bulup bütün çölü eline geçirdi. Bundan sonra Vehhâbi meselesi, Mekke şeriflerinin göreceği iş değildir. Kırk elli adamla ben burada ne yapabilirim. Eğer Cidde valisi görür derseniz, Cidde iskelesini muhafaza edebilirse din ve devlete ondan daha iyi hizmet olmaz. Medine-i Münevvere'de yine tedbirli ve iktidarlı bir vezirin muhâfız bulunması lâzımdır. Vehhâbî kabirler üzerindeki kubbeleri haramdır diye yıktırıyor. Bu da mala düşkünlüğünden dolayıdır. Geçen sene Kerbelâ olayında Karun kadar mala sahib oldu. Şimdi Türbe-i Saâdetin alem-i şerifine ve içindeki mücevherlere göz dikmiştir. Böyle giderse ele geçireceğinden şüphe etmemelidir» diye durum anlatılmıştır.

Bu esnada Cidde Valisi Şerif Paşa'nın da vefat ettiği haberi gelmişti. Onun yerine iktidarlı bir kimsenin gönderilmesi için mecliste yapılan görüşmelerde Azimzâdc Nasuh Paşa'nın gönderilmesi düşünülmüş ise de, onun daha önceki görevlerinde uslu durmaması sebebiyle ve sürgün cezası bulunduğundan buna karşı çıkanlar oldu. Bunun üzerine, daha önce halkın şikâyeti üzerine Sivas valiliğinden alınan ve vezirlik rütbesi kaldırılarak Tokat'ta oturmaya mecbur tutulan Ebu Merak Mehmet Paşa'nın Hicaz'a gönderilmesine karar verildi. Buraya gitmesi için en az üç bin askerin bulunması lâzım geleceğinden kendisine Cidde valiliği verilip, özel olarak padişah tarafından ve evkaftan bin, irâdı cedid hazinesinden beşyüz kise akçe para verilip ve beşyüz kise de sonradan gönderilmek üzere derhal hazırlığını yapıp yola çıkmasına yardım etmesi için de Şam valisine emir verildi. Ayrıca kendisine İstanbul'dan dört aded top gönderilmişti. İşte bu şekilde Mehmet Paşa, Akkâ ordusuna varıp Süleyman Paşa'ya yardımcı kuvvet olmuştu. Ancak İsmail Paşa'ya ve adamlarına çok miktarda hediyeler vererek Cezzar'ın bütün mallarını teslim etmek üzere affedilip Sayda valiliğinde kalmasına dair istidada bulunmuştu. Bu cihetle Kaptan Paşa da onun fikrini kabul edip isteğinin yerine getirilmesini İstanbul'a bildirmişti. Halbuki Süleyman Paşa

da Sayda valisi olursa Cezzar'ın bütün mallarını bulup teslim edeceğini ve bundan sonra devletin emirlerine itaat edeceğine dair söz vermişti. Bu hususta İstanbul'dan, İsmail Paşa'ya müracaat etmesi bildirilip ve Sayda valiliği için de kararın tarafına gönderilmiş olduğu halde Kaptan Paşa'nın tekrar yazısı gelip İsmail Paşa emre göre malların teslim edilmesine başlayarak bir kısmını da vermiş olduğunu bildirmesi üzerine İsmail Paşa Sayda valisi olarak bırakılmış ve Süleyman Paşa'ya emri götüren adam da geri gönderilmiş idi.

Bunun üzerine Kaptan Paşa geri dönmüş ve şaban ayının ilk günlerinde İstanbul'a gelmiştir. Beraberinde Cezzar Paşa'nın mallarından olmak üzere yetmiş beş bin yaldız altını ile tahminen bin kise akçe kadar kıymetli eşya getirip irâd-ı Cedid defterdarına teslim etmiştir.

İsmail Paşa'nın Sayda valiliğine karşılık sadrazam ve diğer devlet yöneticileri için göndermiş olduğu paralar dahi onlar tarafından kabul olunmamış irad-ı Cedid hazinesine teslim ettirilmiştir.

Kaptan Paşa'nın yaptığı işler devlet tarafından pek hoş karşılanmamış ve bir nevi suçlu ad olunarak hemen Sayda valiliği vezirlik rütbesi ile Süleyman Paşa'ya verilip İsmail Paşa'nın Akkâ'dan çıkartılması için kendisine yardım etmesi hususunda da Emir Beşir'e ve diğer lazım gelenlere emirler gönderilmişti. Şaban ayının sonlarında Kaptan Paşa görevden alınıp ve vezirliği kaldırılmış olup Korfu'da ve diğer yerlerde yaptığı eski güzel görevlerinden dolayı kendi mallarına dokunulmayıp sadece Akkâ'da aldığı malların devlet hazinesine verilmesi şartiyle Bursa'ya sürgün gönderilmişti. Yerine de Bostancıbaşı İsmail Ağa'ya vezirlik rütbesi verilerek Kaptan-ı Derya tayin olundu.

Bu suretle İsmail Paşa; Sayda Valisi olup Akkâ'da İsmail Paşa'yı sıkıştırmıştı. İsmail Paşa, Gâvur dağından deniz yolu ile getirttiği asker karaya çıkamadan yarı yoldan geri çevrilmişti. İsmail Paşa, kaledeki askeriyle çıkıp Süleyman Paşa üzerine saldırdı. Yapılan çarpışmada İsmail Paşa'nın askeri yenildi. Bu durumda Akkâ'ya dönemeyeceğini anlayınca hemen kıyafet değiştirerek kaçmıştı. Bir köye geldiğinde o köy halkından olup İsmail Paşa ile birlikte Cezzar'ın hapishanesinde bulunanlardan biri İsmail Paşa'yı tanıyarak yakalamış ve Süleyman Paşa'ya haber göndermişti. Süleyman Paşa tarafından gönderilen adamlar İsmail Paşa'yı alıp Süleyman Paşa'nın yanına getirmişlerdi. İsmail Paşa'nın derhal İstanbul'a gönderilmesi için bir gemiye bindirilmişti. İsmail Paşa'nın bu şekilde kaçışında bütün askeri Süleyman Paşa'nın tarafına geçmişti. Süleyman Paşa da böylece Akkâ'ya girerek Cezzar'ın yerine geçmiş oldu. Cezzar'ın geri kalan bütün mallarına el koydu. Cezzar'ın yanında rehin olan Emir Beşir oğullariyle Emir Yusuf oğlunu serbest bıraktı. Adaletli

bir politika takib etmekle Cezzar'ın zulmünden dolayı dağılmış olan şeyhler ve diğer kimseler hepsi yerli yerine döndüler. Bu suretle ziraatçiler ve ticaretle meşgul olanlar çoğaldı. Emir Beşir ile Cebel şeyhleri dahi onun emirlerine itaat ederek her sene vergilerini muntazam olarak vermeye başladılar. Sayda eyâleti halkı bu şekilde rahata kavuşmuş ve Süleyman Paşa da az vakit zarfında servet sahibi olmuştur.

VEHHÂBİLERİN BAZI HÂL VE HAREKETLERİ

Bu esnada Osmanlı Devleti'nin en önemli meselesi Vehhâbilerin cezalandırılıp yola getirilmesi idi. Fakat bu hususta yapılan çalışmalardan bir sonuç alınamadı. Vehhâbiler ise günden güne güçlük çıkarmakta ve etrafa yayılmakta idiler. Bu sırada Basra üzerine hücum edip o tarafta birşey yapamadıklarından gelip Zübeyr kasabasını kuşattılar. Vehhâbilerin bu hareketleri haber alınınca Bağdat Valisi Ali Paşa o tarafa hareket etmişti. Fakat Vehhâbiler, 9 gün Zübeyr kasabasını kuşattıktan sonra kasabayı ele geçiremediklerinden dolayı üzüntü ile Der'iye tarafına geri dönmüşlerdi.

Ali Paşa, Der'iye seraskeri tayin olunarak gidip Vehhâbileri perişan etmesi beklenirken, yerinden hareket etmeyip de Vehhâbilerin Irak üzerine hücuma geçmeleri Devlet idârecilerinin kızmalarına sebep olmuş ve Ali Paşa cezalandırılmıştı.

Ali Paşa ise, kethüda iken Lahsa üzerine gittiğinde çektiği güçlük ve sıkıntıların henüz acısını unutmamış olduğuna ve Der'iye'ye varıncaya kadar geçecek susuz ve ıssız çöllerin zorluklarını düşünerek bir vali bunun hakkından gelemeyip, devletin büyük bir yardımına ihtiyaç olduğunu bildiğinden bu seferin ne kadar güç ve sıkıntılı ve ne kadar masrafın gerektiğini İstanbul'a bildirip özür dilemiş idi. İstanbul'da bu çöllerin durumu gereği gibi bilinmediğinden Ali Paşa'nın bu özür dileyişi kabul olunmamış ve hemen Vehhâbilerin üzerine hareketi emir olunmuştu. Bu sefer, Vehhâbilerin Zübeyr kasabasını kuşatmaları üzerine derhal Der'iye üzerine gitmesi için kendisine bir emir gönderildi. Ali Paşa, bu emri yerine getiremiyeceğini bildiği halde çaresiz olarak derhal sefer hazırlığına başlayıp bizzat kendisinin hareket etmek üzere olduğu haberini emir getiren kimse ile İstanbul'a bildirdi.

Ali Paşa, Şaban ayının ilk günlerinde ordusu ile Bağdad'dan çıkıp Hellâ köprüsünden Şâmiye yakasına geçti. Beni Aleyhisselâm taraflarında dört buçuk ay kadar dolaştı. Fakat Der'iye'ye gitmek mümkün olmadı. Ama, Padişahın emrinin yerine getirilmesi için Erbil mirlivası kız kardeşinin oğlu Süleyman beyin kumandasında seçkin askerlerden kurulmuş bir fırkayı Cebel-i Şumr'a doğru gönderdi. Süleyman bey bu fırka ile o tarafları dolaşıp rasgeldiği Vehhâbî fırkalarını perişan ederek çok

miktarda mal ile geri döndü. Ancak uğradıkları Susuz ve Otsuz vâdi ve çöllerde büyük sıkıntılarla karşılaştığından askerinin kimi sağır ve kör, kimi ise hasta ve sersem olup pek perişan halde geri dönmüştü.

Vehhâbiler ise Irak tarafına saldırmakla beraber Mekke ve Medine taraflarını da sıkıştırmakta idiler. Hattâ Muharrem ayında Cidde'yi kuşatıp zorlamaya başlamışlardı. Lâkin top ve humbara ile savunulmuş olduğundan çok sayıda kayıp verdikten sonra hüsran ve perişan bir halde geri çekilmişlerdi.

Hac Emiri vekili olan Cezzar Paşa kethüdası Süleyman Paşa'nın Mekke'den dönüşünde Şerif Galip efendi ondan bir miktar asker istemişti. Süleyman Paşa buna önce itiraz etmişse de ısrar üzerine Mekke'de birkaç yüz seçkin Türk askeri bırakmıştır. Bu askerin Vehhâbilerle yapılan savaşlarda çok yararlıkları olmuştur. Bir aralık Vehhâbiler gelip Yenbuğ'u ele geçirmişler ise de Şerif Galip efendi Arap ve Türk askerlerinden tertip olunmuş bir fırkayı deniz yolu ile Cidde'den Yenbuğ'a göndermiş ve burada Vehhâbilerden kurtarmıştır. Yenbuğ'un korunması için Mısır'dan gönderilmiş olan asker de sonradan gelmiş ve Şerif Galip'in kuvvetleri artmıştır. Gelelim Mısır'ın durumuna.

MISIR OLAYLARI

Hurşid Paşa Mısır'da yerleşip buranın idaresine başlayınca, öldürülmüş olan Ali Paşa'nın kardeşi olup daha önce anlatıldığı üzere Reşid'de yakalanıp Mısır'a getirilmiş olan meşhur Seyyid Ali Kaptan, Muharrem ayının başlarında kendisine iyi muamele yapılarak Reşid'e geri gönderilmiştir. Bu esnada Hurşid Paşa'nın vâlilik emri gelip okunduktan sonra safer ayının ilk haftasında Mehmet Ali'nin askeri kaleden çıkıp onun yerine Hurşid Paşa, kaleye girerek valilik makamına geçmiş idi.

Kölemenler bir takım çöl arabını toplayarak Muharrem ayında Mısır'ı kuşatmaya başladılar. Mehmet Ali, İnbâbe yakasına geçip siperler hazırlamıştı. 11 Muharrem'de Kölemenler siperler üzerine şiddetli bir saldırıda bulundular. Dört saat kadar devam eden çarpışmada Kölemenlerin ileri gelenlerinden haylisi öldürülmüştü. Fakat, Arnavudlar siperlerden çıkıp Kölemen süvarisi ile meydan savaşı yapacaklarından, Kölemen ve Arap askeri ekili topraklara zarar vererek etrafa dağıldılar. Köylüler de Hurşid Paşa'ya haber gönderdi. Buna karşı Hurşid Paşa, «itaatiniz varsa varınız Kıbli tarafını idare ediniz ve oranın hazine gelirlerini gönderiniz, burada işiniz yok» diye cevap verdi. Bunun üzerine Rebiülevvel ayında bir taraftan İbrahim Bey ile Berdisî Osman beyin askerleri Mısır'ı sıkıştırırlarken diğer taraftan da Büyük ve küçük Elifî beylerin takımları Cizye'ye kadar gelip gidiyor ve halktan vergi ve diğer gelirleri alıyorlardı.

Rebiulâhir ayında yapılan bir meydan savaşında Kölemenler, Mehmed Ali'nin süvari birliğini bozup Tura tarafına saldırmışlardı. Buradaki kaleyi Arnavudların elinden aldılar ve Mehmet Ali'nin takımını Mısır'dan çıkarıp kendileriyle anlaşarak huzur içinde Mısır'da oturmanın daha iyi olacağına dair Hurşid Paşa'ya gizlice haber gönderdiler.

Halbuki Mısır'ın Kölemenler elinden alınması evvelden beri devletin istediği bir husustu. Ayrıca o sırada Hurşid Paşa elinde birşey yoktu. İş Mehmet Ali'nin elinde idi. Bu sebeple Mehmet Ali bir savaş hilesi hazırlamağa muvaffak oldu. Şöyle ki: Aczini ileri sürerek emirler ile haberleşmeye başlayıp barış isteğinde bulunmuştur. Emirler de buna inanıp Mehmet Ali'yi zayıf görmüşler ve tedbiri elden bırakmışlardı. Mehmet Ali, dört bin askerle gece Tura tarafındaki Kölemenleri aniden basıp hepsini perişan etmişti. Rebiulâhir ayının ondördüncü günü Şebre civarında yapılan kanlı bir çarpışmada iki taraf da çok kayıp verdi. Galip ve mağlup belli olmadan iki taraf ordugâhlarına çekildiler. Gece, Mehmet Ali'nin askeri baskın yaparak emirlerin siperlerine girmişler ve Kölemenleri kırıp kaçırmışlardı. Bunun üzerine Kölemenler artık oralarda duramayıp perişan bir şekilde dağıldılar. Daha sonra Hanke ve Ebu Zu'bel tarafında toplanıp dağ arkasından geçerek Kıbli tarafına gittiler.

Mısır emirlerinin bu hareketlerden maksatları Mısır'a yaklaştıklarında askerlerin bir kısmını kendi taraflarına çekerek Mısır'a girmek idi. Mısır'daki asker ise hepsi Mehmet Ali'ye bağlı olduklarından bu emekleri boşa gitmiş oldu. Bundan sonra, yol ve geçitleri kapattılar. Mısır'a dışarıdan geliş gidiş kesilmiş olduğundan şehirde kıtlık ve hazinede sıkıntı görülmeğe başladı.

Bu sebepten dolayı ordunun masraflarını karşılamak için emirlerin gizli durumları üzerine birer suç yüklenerek bunun ödenmesi hakkında konaklarına karakollar gönderilerek sıkıştırılmaya başlandı.

Halbuki, Büyük Elfi Mehmet Bey ile Hasan Bey'in kölelerinden olan Osman bey daha önce bağlılık hususunda Hurşid Paşa ile haberleşmeye başlanması üzerine Elfi'ye Cürcan ve Osman Bey'e de Kına mutasarrıflıkları verilmişti. Büyük Elfi, emîrlerin evlerinin bu şekilde sıkıştırılmalarını ileri sürerek: «Namus davası başka meselelere benzemez, buna insanlar tahammül edemez, bu fenâlıklara bir çâre bulmak üzere Osman bey ile birlikte Mısır'a gelmeğe karar verdik.

Bu şekilde Mısır, kuşatılmaktan kurtuldu. Fakat üst tarafları Kölemenlerin elinde olup Mısır'ın anbarı durumunda olan Said'den yiyecek gelemez olduğundan Mısır'ın içinde kıtlık meydana gelmişti. Bu taraftan da Arnavudların zulüm ve işkencelerinden dolayı halk Kahire'ye şikâyette bulundular. Hurşid Paşa ise bunların Mısır'dan çıkarılmasını sağ-

lıyamadıktan başka askerin haklarını verebilmek için para temin etmeye mecburdu.

İşte bu esnada Yenbuğ'un muhafazası için Mısır'dan bir başbuğ ile bir miktar asker gönderilmesi için İstanbul'dan emir gelmişti. Bu emir başbuğ olacak kimsenin ismi doldurulmak üzere isim yeri açık bırakılmış bir mirmiranlık emri idi. Çünkü yukarıda açıklandığı üzere Bağdat valisi, Deriye üzerine hareketle o taraftan Vehhâbileri ele geçirmekle görevlendirilmişti. Hac emiri İbrahim Paşa da Haremeyn'e hareket edeceği gibi, Cidde valisi tayin olunan Ebu Merak Mehmet Paşa yeteri kadar kuvvet ile Şam tarafından Hicaz'a gitmek üzere idi. Ancak, Medine'nin erzak bakımından sıkıntısı bulunmaktaydı. Mısır tarafından oraya erzak ve diğer ihtiyaç maddeleri gönderilmek üzere Yenbuğ iskelesinin muhafaza altında bulunması gerekiyordu. Bunun için Mısır'dan oraya bir muhafız gönderilmesi emrolunmuştu.

Hurşid Paşa, bu görevi askeri kumandanlara teklif etti. Bundan asıl maksadı, Mehmet Ali'yi Mısır'dan çıkarıp idareyi eline almaktı. Mehmet Ali ise Mısır'ı benimsemiş ve valilik hilâtını kendine küçük görüp ancak uygun bir şekilde davranarak valiliğin kendisine verilmesini de beklemekteydi. Hüsrev Paşa'yı Mısır'dan çıkarıp da Hurşid Paşa'yı getirmesi de bu düşüncesinden dolayı olması gerek idi. Bu sebeplerden dolayı Mehmet Ali'nin Mısır'dan çıkma ihtimâli yoktu. Tahir Paşa'nın kardeşleri Hasan bey ile Abdi Bey dahi onunla iş birliği yapmış olduklarından ondan ayrılmaları mümkün değil idi. Mehmet Ali'nin diğer dostu olan Bihleşteli Ahmet Bey ise Mısır'da çok mal sahibi olmuş olduğundan bir bahane ile Mısır'dan yakayı sıyırıp memleketine gitmeyi düşünmekteydi. Binaenaleyh Kumandanlar içinde Yenbuğ muhafızlığını kabul edecek kimse bulunmadığından Hurşid Paşa kendi mirahûru Ali Ağayı mirmiranlık ile Yenbuğ muhafızı tayin edip Mısır'dan birkaç yüz nefer kaydederek Yenbuğ'a gönderdi. Daha önce anlatıldığı üzere Yenbuğ'un Vehhâbiler elinden kurtarılmasından bir gün sonra Ali Paşa bu askerle Yenbuğ'a gelmiştir. Adı geçen Ahmet Bey, bu sırada Rumeli tarafına gitmiş ise de bir aralık Tepedelenli Ali Paşa tarafından tutulmakla Mısır'dan getirmiş olduğu malları rahatlıkla harcıyamamıştır.

Şaban ayının ilk günlerinde İstanbul'dan özel bir memur ile Tâhir Paşa'nın kardeşi Hasan Bey'e iki tuğ gelince kaleye çıkıp Hurşid Paşa tarafından kendisine mirmiranlık hilâtı giydirilmiş yani kardeşi Tâhir Paşa yerine geçirilmişti. Böylece Mehmet Ali'nin onun emrine girmesi gerekiyordu. Halbuki Mısır'da üstün durumda olan askeri kuvvetlerin ruhu Mehmet Ali olup ancak işbu Hasan Paşa ile Abdi Bey dahi Arnavudların kumandanları olması dolayısiyle onun iki eli idi. Fakat Hasan Paşa, Mehmet Ali gibi büyük işlerin hakkından gelemeyeceği cihetle böyle bir bü-

yük dolabı çeviremezdi. Mirmiran olduğu cihetle de Mehmet Ali'nin kumandası altında bulunamayacağına göre bu kuvvet tabii olarak iki kısma ayrılmıştı. Hurşid Paşa bundan faydalanarak bağımsız olarak Mısır'da idareyi ele almak isterdi. Hasan Paşa ise Mehmet Ali'ye verdiği sözden dönmeyip her zmanki gibi onun yanında ve bağlılığında sebat eylediği ve onun mirmiranlığı ile Mehmet Ali'nin kuvvetine noksanlık gelmesi beklenirken emrinde mirmiran bulundurduğundan şan ve haysiyeti yükselmiş oldu. Ondan sonra Hasan Paşayı ve Abdi beyi alıp Said içine gitti ve Mısır emirleri ile savaşmaya başladı.

Geçen sene gibi bu sene de Mısır'da hac hazırlığı tamamlanamadığından hac emânetleri Süveyş yolu ile gönderildi.

Hurşid Paşa, anlatıldığı şekilde Ali Paşa'yı Yenbuğ'a gönderdiğini ve Serçeşme Mehmet Ali'yi Mısır emirleri üzerine göndermekle yollar ve geçitler açılarak Haremeyn'e yeteri kadar erzak dahi göndereceğini İstanbul'a bildirmişti. Bâb-ı Âli tarafından Mısır'ın durumu lâyıkı ile bilinmediğinden bu işleme göre Hurşid Paşa Mısır'dan Kölemenleri çıkarıp ve Arnavudları kumandası altına alarak bağımsız bir şekilde Mısır'da valilik etmeğe başladı zannediliyordu. Hatta Mısır'ın gelir ve giderlerine bakmak için bir defterdarın tayin edilmesine lüzum görülmüş, daha önce Süveyş gümrükçülüğü etmiş olan Ahmet efendi Şaban ayının ilk günlerinde Mısır defterdarı tayin olunmuştu. Halbuki Mısır'ın hakiki söz sahibi Mehmet Ali olup Hurşid Paşa onun askerine gerekli malzemeyi temin eden bir muhassıl durumunda idi. Bununla beraber İstanbul'da dahi Mehmet Ali nâmı bilinip vezirliği söz konusu olmaya başlamıştı. Fakat maksat onu vezirlikle bir yere göndermekti. Onun maksadı ise Mısır'da yerleşip kalmak idi. Elimize geçen eski bir teşrifat defterinde Mehmet Ali'nin vezirliği 23 Şubat 1219 tarihi olarak kayıtlıdır. Fakat bunun bir müddet geri bırakıldığı daha sonraki izahattan anlaşılmaktadır.

Yukarıda anlatıldığı üzere Mehmet Ali, Said içine giderek Kölemenlerle savaşmakta ve çoğunlukla galip gelmekte olup herkes sonucu beklemekteydi. Zavallı Mısır halkı aslında Kölemenlerden nefret ettikleri halde Arnavudlardan da pek çok eza ve cefa görmüş olduklarından hangi tarafın galip gelmesi için dua edeceklerini bilemiyorlardı. Hurşid Paşa ise iki takımı da uzaklaştırarak Mısır'da bağımsız olarak idareyi ele almak arzusunda idi. Bu sebeple Mehmed Ali'nin ordusunu kırmak üzere Şam tarafından bir miktar öncü askeri getirtmeğe karar vermişti.

BAZI ARABİSTAN OLAYLARI VE HACILARIN DURUMU

Mekke kadısı Feyzullah efendi Cemaziyelâhir ayının ortalarında vefat etmişti. Diğer tarafta, hazır cevap, şakacı ve güzel konuşmada ben-

zeri bulunmayan Diyarbekir valiliğinden ayrılmış olan Lütfullah Mollazâde Feyzullah efendi de bu sene vefat etmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Vehhâbilerin lideri olan Suud ile görüşmekle görevlendirilip Hicaz tarafına gönderilen ve görevini yaptıktan sonra yeri olan Kudüs'e gelen Âdem Efendi dahi bu sırada vefat etmişti.

Hacılar, bu sene Hicaz tarafında Vehhâbi korkusu çektikleri gibi Payas'dan geçerken Küçük Alioğlu'ndan da hayli eza görmüşlerdir. Şöyle ki: Müjdecibaşı, Şam'dan dönüp Eskişehir taraflarına vardığında karşısına bir eşkiya gurubu çıkmış ve kendisini soymuşlardır. Bu olayın haberi alındığı gibi, bu durum, zabıta görevlilerinin gevşekliğinden dolayı olmuştur diye bu eşkiyanın derhal yakalanması için hükümet emri çıkartmıştı. Bu esnada Küçük Alioğlu'nun hacıları Payas'da tutukladığı haberi alınmıştır.

Olay şöyle olmuştur: Uzeyir sancağı mutasarrıfı olan Küçük Alioğlu Halil Paşa, Payas caddesini kesip ara sıra hacıları soymakta olduğundan bunun ortadan kaldırılması gerekmişti. Fakat üzerine gidildiği zaman Gâvur dağına kaçmıştı. Bu dağın ele geçirilmesi ise güç olduğundan onun yakalanıp cezalandırılması için vakit ve fırsat kollanılmakta idi. Bu durumda hacılar bir iki sene başka yoldan gönderilmekte idi. Hac yolunun değiştirilmesi dedikodulara yol açtığı esnada Küçük Alioğlu da suçunun bağışlanması için İstanbul'a dilekte bulunmuş, bundan sonra hacıları zararsız olarak güvenli bir şekilde geçireceğine dair söz vermişti. Hacılar da eskiden olduğu gibi Payas yolu ile gönderilerek Payas ve Beylan taraflarından her zaman alınan yol vergisi (bâc) ni vererek gelip gitmekte idiler. Bu sene hacıların Hicaz tarafından döndüklerinde Payas'a geldikleri esnada Küçük Alioğlu ilk defa onları karşılamış, erzak vesaire şeyler satın alarak güyâ hoş davranır göründükten sonra hacıların hareket edecekleri esnada Adana tarafına savuşmuş olan Karalar aşiretinden yüzbin kuruş alacak istemişti. Bu para verilmezse hacıları salmıyacağını söyleyerek sürre emini'ni Adana'ya gönderdi. Adana mütesellimi tutuklanmış olan hacıları kurtarmak üzere adı geçen aşireti güz mevsiminde Payas sancağı içinde bulunan Hâs tarafında yerleştirmek üzere göndermek, eğer buna karşı gelindiği takdirde yüzbin kuruş vermeyi kabul eden bir sened vermişti. Bunun üzerine Küçük Alioğlu, hacıların eşyası ile Medine Mollası Debbâğzâde'yi alıkoymuştur. Hacılar ile hiçbir ilgisi olmıyan bir aşiretin Payas'dan Adana'ya savuşmuş olması bahanesiyle hacıların eşyasını rehin olarak alıkoymak hiçbir şekilde akla sığmaz ve dine yakışmaz vahşi bir hareket idi. Böyle olduğu halde Küçük Alioğlu üzerine asker göndermek için zaman ve durum uygun olmadığından adı geçen aşiretin Hâs tarafında yerleştirilmesi ve istenilen paranın verilmesi için hükümetten emir almış idi:

RUMELİ OLAYLARI

Arabistan tarafı bilindiği gibi karışık bir durumda olduğu halde Rumeli tarafının da henüz karışıklığı ortadan kaldırılmış olmayıp dağlı eşkiyası ile uğraşılmakta idi.

Şöyle ki: Yukarıda anlatıldığı üzere İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa, Rumeli valisi ve seraskeri tayin olunmuş, eşkiyanın cezalandırılması ve durumun düzeltilmesi ile görevlendirilmişti. Ayrıca, eşkiyanın belirli yatağı olan Gümülcüne âyânı Süleyman ağa ile Filibe âyânı Hüseyin beyin idam edilmeleri için de kendisine yetki verilmişti.

Çünkü Süleyman ağa, aslında eşkiya gurubundan olduğu halde Gümülcine âyânı Mustan Ağa'nın yanına girip zamanla bölükbaşı olmuştu. Sonra Mustan ağa idam edilince onun yerine geçmiş ve kanunsuz yolla Gümülcüne âyânı olmuştu. Devlete bağlılık gösterisine ve hazine gelirlerini ödemesine aldanılarak kendisi'ne kapıcıbaşılık rütbesi dahi verilmiş idi. Süleyman ağa ise gittikçe mal mülk sahibi olarak diğer birkaç kazanın âyânlığını dahi eline geçirmişti. Zamanla tutumunu değiştirmeğe başladı. Kendi arzusuna uygun gelmiyen hükümet emirlerini ya yapmaz yahut da geciktirir olmuştu. Görünüşte devlete bağlı fakat esasta dağlı eşkiyası ile el birliği yapmaya başlamıştı. Filibe âyânı Hüseyin bey de aynı bu yolu tutmuş idi. Bu sebeblerle her ikisinin de idam edilmeleri için gizlice İbrahim Paşa'ya emir verilmişti.

Ancak, eğer Süleyman ağa bu durumu anlar da Tekirdağı ve Çorlu taraflarında kendisiyle birlik olan dağlıları toplıyarak devleti işgal eder düşüncesiyle, bu eşkıyanın beri taraflara geçmelerini önlemek için Çorlu tarafına eğitimli devlet askerinden yeteri kadar piyâde ve süvari askeri gönderilip Mirmirân Karaman Beylerbeyisi Abdurrahman Paşa da birlikleri ile arkalarından gönderilmişti.

Abdurrahman Paşa, Çorlu sahasında Nizâm-ı Cedid askeriyle birleştikten sonra 19. Rebiulâhir'de oradan hareket etti. Önce Malkara'ya oradan da eşkiyanın toplanmış olduğu Bulgar köyüne vardı. Eşkiya burada siper ve mevziler kurup karşı koymak çabasında bulunmuşlarsa da Nizam-ı Cedid askerinin ateşine dayanamayıp birkaç yüz kayıp verdikten sonra kaçıp Balkan'ın öte tarafına geçtiler.

Durum Rumeli Valisi İbrahim Paşa'ya bildirildi. Eşkiyanın tamamen temizlenmesi için arkalarından asker gönderip takip olunmaları ihtar edildiğinde Balkan'ın öte yüzüne asker geçirilmesi Tersenklioğlu'nu şüpheye düşüreceğinden İbrahim Paşa o tarafa asker gönderilmesini uygun görmemişti. Fakat eşkiyanın tamamen ortadan kaldırılması için Tersenklioğlu'na yazı gönderdi. Bunun üzerine Tersenklioğlu, büyük bir askerî birlik ile Hezergrad âyânını görevlendirerek eşkiyanın yollarını kapat-

tırdı. Yapılan birkaç çarpışmada eşkiyanın bir çoğu öldürüldü. Geri kalanlar Pazvendoğlu'nun idaresinde olan Vidin eyâleti hududuna girdiler. Çünkü o zamanın şartlarına göre bu gibi derebeyliklerinin biri diğerinin toprağına ayak basması ona savaş ilân etmek demekti ve kendilerine sığınanlara ise yakınlık gösterir ve işbirliği yaparlardı. Bu yüzden Tersenklioğlu, Vidin hududundan geri dönmüştür. Rumeli Valisi tarafından da o tarafa asker gönderilse yine bir Vidin seferinin açılmasına sebep olabileceğinden durum Bâb-ı Âli'ye bildirildi. Söz konusu eşkiyanın yok edilmesi için Sadaret makamından Vidin muhafızı Pazvendoğlu Osman Paşa'ya emrolundu.

Bu esnada İbrahim Paşa, Edirne'ye geldi. Kethüdası Tâhir Paşa'yı yeteri kadar asker ile Gümülcine üzerine gönderdi. Süleyman ağa kendini savunmaya kalkışmışsa da sonunda başa çıkamadı. Asıl memleketi olan Tokadçığa kaçtı. Orada da duramayıp buraya iki saat mesafesi olan bir köye geldi. Burada etrafına bir sürü eşkiya topladı. Fakat üzerine her taraftan asker gönderildiğinden orada da duramadı. Balkan'ı geçerek Turnovi kazasına geldi. Burada Tersenklioğlu'nun askerinin hücumuna uğradı. Adamlarının çoğu öldürüldü. Kendisi de diri olarak yakalandı. Bazı kesik başlar ile beraber İbrahim Paşa'ya gönderdiler. Yolda kendisi idam olunarak kesik başı İbrahim Paşa'ya ve onun tarafından da İstanbul'a gönderildi.

Bu arada Filibe âyânı Hüseyin Bey, Mennikli Osman Bey ve kardeşi İbrahim Bey ile bazı adamları çeşitli sebepler ile serasker tarafından tutuklanmış, Tokadcıklı meselesi halledildikten sonra bunlar da Recep ayının birinci günü idam edilerek başları İstanbul'a gönderilmiştir.

Eğitimli askerin başbuğu olan Abdurrahman Paşa'nın bu şekilde görevini yaparak İstanbul'a dönüşünden sonra kendisine mükâfat olarak vezirlik rütbesi verilmiş ve esas görev yeri olan Karaman'a gönderilmiştir.

Bir müddetten beri Rumeli'nin karışıklığının düzeltilmesine çalışılırken ihtilâli bastırmak için Tepedelenli Ali Paşa görevlendirilmişti. Fakat o da bunu başaramamış ve bu görev İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya verilmişti. Bu da Ali Paşa'nın bir eşidir, ondan bir hayır olmadığı gibi bundan da bir fayda görülmez diye bazı taraflardan itiraz olunmuştu. Bu şekilde İbrahim Paşa, dağlı eşkiyasını perişan edip öncülerini yok etmekle kendi aleyhinde söz edenleri yalancı çıkarmış, her kesin görüşünde şan ve şöhret kazanmıştı. Ayrıca, çalışmasındaki başarı ve güzel hizmetinden dolayı kendisine özel ferman gönderilmiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa, kendisine verilmiş olan yetki ile lâzım gelen yerlere başbuğ ve asker bırakarak İşkodra tarafına döndü.

İstanbul civarında bu şekilde dağlı eşkiyası ile uğraşıldığı sırada öte tarafta da Belgrad dayılarının eziyetlerinden dolayı Sırb azınlıkları isyan etmişlerdi.

Şöyle ki: Dayılar, Porez (vergi) teklifi ile diğer usulsüz (tekâlif-i şâkka) vergileri ile Sırb azınlıklarını sıkıştırıyorlardı. Birkaç kocabaşılarını da dövüp öldürmüşlerdi: Bunun üzerine Sırblılar toplanarak birkaç müslümanı idam edip Kara Yorgi adlı bir kumandanın emrinde âsi fırkası teşkil ederek Belgrad kalesini kuşatmışlardı.

Aynı zamanda diğer tarafta Karadağ azınlıkları da isyan etmişler ve Bodgoriçe üzerine yürümüşlerdi. Sırplılar sonlarının ne olacağını anlamışlar ve Nemçe'den yardım istemişlerdi. Onların bu isteklerini İstanbul'da bulunan Nemçe elçisi haber verince işin tatlılığa bağlanması için Bosna valisi Ebu Bekir Paşa'ya emir verilmiş ve Sırplıları yatıştırmak için Rum patriği tarafından nasihatnâme yazdırılmış idi. Kara Yorgi'nin adamları ise günden güne çoğalmaktaydı. Her ne kadar Belgrad'a yaptığı hücumdan hüsranla geri dönmüş ise de, o sırada Rusya'dan Sırplıların başına özel bir görevli gönderilerek Sırplılar isyana teşvik ve tahrik olunmuşlardı. Ayrıca Rusya'nın yardımı ile etraftan da bir takım eşkiya gurubu Sırbistan'da toplanmakta idi. Belgrad muhafızı vezir Hasan Paşa yaşlı idi. Bu sebeble Belgrad yamaklarına sözünü geçirecek güçlü birinin Belgrad muhafızlığına tayini gerekmişti. Daha önce Belgrad'da muhassıllık etmiş ve bu cihetle hudutların durumunu iyi bilen Süleyman Ağaya vezirlik rütbesi verilerek Belgrad muhafızı tayin edilmiş ve o tarafa gönderilmişti.

Bosna Valisi, bir iki bin adam ile hareket edip Böğürdelen kalesi önlerine geldi. Etrafta bulunan Sırplılardan bazılarını çağırtıp toplanmalarının sebebini sordu. Halen Belgrad kalesinde bulunan dört dayının zulüm ve işkencelerinden usandıklarını söylediler. Bunun üzerine Vali, bu dayıları yok etmekle görevli olduğunu, Sırplıların dağılarak yerlerine gitmelerini, devletin emirlerini yerine getirmek üzere bu uygunsuz hareketlerinin af edilip dayıların kovulup veya idam edileceklerini bildirdi. Çünkü bu dayılar Belgrad'da asilik yaptıklarından zorla çıkarılmaları güç olduğundan (Kale içinden alınır) sözüne hareket ederek daha önce dayılar tarafından kalabalık halde kaleye alınan Arnavud sekbanları ve reislerinden Koşancalı Halil Ağa ile gizlice haberleşip ulufeleri verilmek ve geçmiş suçlarının af edilmesi şartiyle bundan sonra Mustafa Paşa zamanında olduğu gibi muhafızlar emrinde çalıştırılmak üzere Arnavudlar yatıştırılarak dayıların kaleden çıkarılmaları yahut da idam edilmeleri hususunda karara vardılar.

Bunun üzerine Ebu Bekir Paşa, Belgrad halkına hitaben dört adet dayının kaleden kovulmasından başkasına devletin rızası olmadığını söyliyerek bir buyrultu (emir) yazıp Belgrad'a gönderdi. Emir halkın önünde okundu. Dayıların halka hitâben «Bizim kaleden çıkmamıza razı olur

musunuz?..» demeleriyle halk da «Biz sizden razıyız, bu hususta Bosna valisine dilekçe göndeririz» dediler. Bunun üzerine Koşancalı Halil Ağa aşağı ve yukarı kaleleri ele geçirince dayılar yerlerinden sıçrayıp sahildeki kayıklara binip hemen Adakalesi'ne kaçtılar. Ebu Bekir Paşa durumu öğrenince dördünün de idamı için kale muhafızına haber gönderdi. Derhal dönrü de idam edildi. Kesik başları Cemaziyelevvel ayında İstanbul'a gönderildi. Kısacası, geçen senelere göre bu sene Rumeli'nin ıslahı epiyce ilerlemiş, her tarafta az çok bir nizam kurulmuş ve halk biraz nefes almaya başlamıştı. Fakat Sırbistan'ın ihtilâli bu ıslahat ile ortadan kaldırılamamış günden güne artmıştı. Bir taraftan da Rusya teşvik ettiğinden Sırplılar bağımsızlık sevdasına düşmüşler idi.

Kara Yorgi adamlarını günden güne çoğaltmaktaydı. Aynı zamanda kendi hareketine en çok engel olabilecek olan Pazvendoğlu Osman Paşa ile barışmış ve o tarafını güven altına almıştı. Sonra var kuvvetini toplıyarak Deyrin nehri boyuna yürüdü. Karadağlılar da bütün bütün isyan ederek Rusya bandırası çekmeğe başladılar.

Yedi Ada Cumhuriyeti üç senede bir ödemekte olduğu vergiyi göndermişti. Şaban ayının dördüncü salı günü kapı kullarının iki taksit aylıkları Kubbe altında verildikten sonra Yedi Ada Cumhuriyeti'nin vekili padişahın huzuruna çıktığında gerek kendisine gerekse yanındakilere iltifat edilip ikramlarda bulunulduktan sonra hilatlar giydirildi.

BAZI İSTANBUL OLAYLARI

Cemaziyelevvel ayının sonlarında Tophane'ye bitişik çubukçu dükkânında saat dörtbuçukta çıkan yangında, Tophane kışlaları ile dört yüz kadar ev ve dükkân yandı. Diğer yerlere geçmesini önlemek için iki yüz kadar ev de subaylar tarafından yıkıldı. Yangın henüz bastırıldığı esnada Haskôy'de büyük iskele civarında bulunan bir boyacı dükkânında yangın çıkmış, Aynalıkavak önlerinden Sakalar mevkiine geçmiş ve oradan da Humbaracılar kışlaları civarında tuğla harmanlarına kadar beşyüz kadar ev yanmış, yüzelli kadarı da yıkılmıştır.

Şaban'ın sonlarında eski Şeyhülislâm Mustafa Âşir efendi vefat etti. Namazı Sultan Mehmet Camiinde kılındıktan sonra Bahçekapısında babasının kitaphânesi mezarlığında daha önce hazırlatmış olduğu mezara defn olundu.

Mustafa Âşir efendi, Sultan Mahmud Han devrinde iki defa Reisülküttâb olan merhum Mustafa efendinin oğludur. 1142'de doğmuştur. 1157 senesi Zilkade ayında müderris, 1191 Zilkâdesinde Bursa, 1195 Muharreminde Mekke Mollası, 1200 Şâban'ında İstanbul kadısı, Zilkâde'de Anadolu Sadareti pâyesi, 1202 Cemâziyelevvelinde Anadolu Sadâreti, 1203 Şaban'ında Rumeli sadareti görevlerini aldı. Bu sırada Şeyhülislâm Ha-

midizâde kendisini çekemeyip ona hırs ve açgözlülük gibi haller yüklediğinden 1203 senesi Şevvâlinde Kastamonu'ya sürgün gönderildi. Fakat Hamidizâde'nin görevinden alınmasından sonra serbest bırakıldı. 1207 senesinde ikinci defa Rumeli Kazaskeri, 1213 Rebiülevvelinde Şeyhülislâm oldu. Sonra görevden alınıp Bursa'ya sürgün gönderildi. Birkaç ay sonra serbest bırakılıp İstanbul'a getirilmiş idi. Yalısında vefat etmiştir. Vâsıf Tarihinde bilgili, edip, güzel yazı yazan değerli bir kimse olduğu anlatılır.

TERSÂNE DEFTERDARLIĞININ KURULUŞU

Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethinden sonra donanma hazırlığına girişti. Mevkiin çok elverişli olmasından faydalanarak çok kısa zamanda Avrupa'nın denizci devletlerini zorlayacak kadar donanma hazırlanmıştı. Sultan Süleyman zamanında Karadeniz, Osmanlı Devleti'nin bir havuzu gibi idi. Akdeniz'de dahi üstünlüğünü ispat ettikten başka Hind denizlerinde de şan ve şöhretini dünyaya tanıtmış idi.

Sonra Avrupa'da derinliği fazla kalyonlar yapıldı. Yelkencilik sanatı gelişti. Avrupa'nın denizci devletlerine galip gelmek güçleşti. Girid'in fethi ile uğraşıldığı esnada düşman donanması gelip Akdeniz Boğazını kuşattı. Bunun üzerine Osmanlı Devletinde de kalyonlar yapıldı. Kalyoncu sınıfı kuruldu. Tersâne'nin eski askeri olan levendler, bu yeni yetiştirilen kalyoncuları çekemediler. Fakat savaşlarda daima kalyoncuların işe yaradığı görülünce kalyoncuların değeri arttı. Git gide kadırgalar bütün bütün terk edildi ve Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetleri hep kalyonlardan ibaret oldu.

Lâkin Avrupa'da kalyonculuk eski hâlinde kalmadı. Günden güne gelişerek yetişemeyecek derecelere gelmiştir.

Halbuki Osmanlı Devletinin kuvvet ve kudretinin devamı için muhtaç olduğu iki kanaddan biri deniz kuvvetleridir.

Binaenaleyh tarihini yazmakta olduğumuz III. Sultan Selim devrinde yeni nizamlara girişildiği sırada deniz kuvvetlerinin geliştirilmesine ve bu hususta Avrupaca kabul olunan gelişme sebeplerinin araştırılmasına çalışılmaktaydı.

Deniz kuvvetlerinin çoğaltılması ise paraya dayanmaktaydı. Önce Tersâne-i Âmire'nin mâli işlerinin düzeltilmesine önem verildi. Tersâne emâneti kaldırılarak Paris elçiliğinden ayrılıp yakında İstanbul'a gelmiş olan ve hayli zaman Fransa'da bulunarak Avrupa'nın idârî işlerini öğrenmiş bulunan Seydî Ali efendi, Zahire Nazırından üstün olmak üzere Şıkk-ı Sâlis ünvanı ile Tersâne-i Âmire Defterdarı tayin edildi ve kapı arasında tek başına bir hazine kurularak deniz kuvvetlerinin geliştirilmesi emrolundu.

O zaman Osmanlı Devleti'nin selâmeti için deniz ve kara kuvvetlerinin yeni usullere göre düzenlenmesinden başka çare yoktu. Sultan Selim Han, idarî işlerini zaman ve duruma göre yürütmek, savaş kuvvetlerini Avrupa'nın yeni askerî usullerine göre düzenlemede son derece gayret sarfetmiş, bu yolda hizmet edecek çok kimse de yetişmiştir.

Fakat eski ocaklar da kaldırılmıştı. Yeniçerilerin günden güne Nizam-ı Cedid hakkında rekâbet ve düşmanlıkları arttığından Osmanlı Devleti'nin güçlükleri de çoğalmakta idi.

ASKERİYENİN DURUMU HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

Yeniçeri ve Devşirme gulümları ile Acemi oğlanları tabirlerinden de anlaşıldığı gibi Yeniçeri, vaktiyle bir iki asker olmak üzere ortaya çıkarılmış olunup hristiyan çocuklarından toplanılan neferler acemi kışlalarında eğitildikten sonra Yeniçeri ortalarına alınırdı. Bu şekilde yeniçerilere kul tâifesi denilirdi. Hepsi bekâr olup kışlada kalırlar, nizamlı bir asker olarak yetiştirilirlerdi. Sonradan, hristiyanlardan devşirme usulü terk edildi. İslâmlardan yeniçeri kaydına izin verildi. İslâm halkı ise serbestliğe alışık olduklarından subayları tarafından kendilerine kul muamelesi yapılması güç idi. Artık yeniçerilere evlenme serbest bırakıldı. Evlenenlere de kışlalardan dışarı çıkmalarına izin verilmek icab etti. Zaman zaman askerî düzen bozulmaya başladı. Kışlalar han odaları gibi, işe yaramaz bekârlara mekân oldu. Sık sık meydana gelen seferlerde serdengeçti bayrakları açılarak dışardan her kim olursa olsun tashih-i bedirgâh usulü kabul edilmiş olduğundan yeniçeri ortaları bir takım ne idiği belirsiz kimseler ve yaramazlarla doldu. Bu yol ile dışarı halkın çoğu yeniçeri adını aldı. Gerek İstanbul'un dedikodu takımı ve gerek dışarılarda aynı şekilde çoğalan yeniçeri taslakları, yeniçerilik ünvanı ile iyi kazanç ve ticaret yollarını ele geçirerek esnaf kesesinden zengin olmaya alıştılar. Namuslu kimseler dahi onların yenilgisine uğradıkça ırz ve namuslarını korumak için mecburen yeniçeri sınıfına giriyorlardı. Bazıları da aylık almak, turnacılık, haseki tekâüdlüğü ve kışla mütevelliliği gibi bir dirliğe sahip olmak için yeniçeriliğe rağbet ettiler. Bu şekilde giderek herkes yeniçeri namını takındı. Esnafdan olanlar dükkânlarına mensub oldukları ortaların nişânını taşıdıklariyle yetinmeyip aklın almayacağı bir şekilde bu nişanları iğne ve mürekkeble vücudlarına çizdiklerinden başka bazıları mezar taşlarına dahi işletir oldular.

Kısacası yeniçerilik bir kuru nâm ve ünvan olup devlete isyan etmek üzere bu ünvan ile birlik ve toplanma işareti olurdu. Lâkin seferlerde bir işe yaramadıkları anlaşıldığından başka bir asker sınıfı yetiştirilmeye devletçe ihtiyaç duyuldu. Bostancı ocağının bir kısmı olmak üze-

re Nizâm-ı Cedid askeri sınıfı kuruldu. Önce Levend çiftliğinde bir orta açıldı. Levend çiftliği ağası Veli Ağa, kapıcıbaşılık rütbesi ile ocak ağası tayin edildi Sonra Üsküdar'da bir orta daha açıldı. Ona da aslında müderris olan Ömer efendi, ağa oldu. Devamlı şekilde bu yeni askeri sınıfın Avrupa tarzında eğitimlerine önem verildi. İstanbul'da buna başlanmakla beraber Anadolu'da da zaman zaman piyade ve süvari yeni asker kaydedilerek sayılarının çoğaltılmasına çalışıldı. Bu hususda Cebbarzâde ile Alâiye mutsarrıfı olan Alâiyeli Osman Paşazâde Kadı Abdurrahman Paşa'nın çok gayretleri görülmüştür.

Bu şekilde, Sultan Selim Han, Nizam-ı Cedid'e çok önem verdi. Ona inanıp iyiliğini kabul edenler de bu işe önem veriyorlardı. Hatta Bağdad Valisi merhum Süleyman Paşa 1214'de Hindistan'dan (Jon Raymud) adında bir İngiliz subayı getirterek asker talimine başlatmıştı.

Bu yol ile eğitimli askerin miktarı günden güne artmakta idi. Fakat onlar çoğaldıkça Yeniçerilerin dahi rekabet ve düşmanlıkları artmakta ve devletin güçlükleri büyümekte idi.

O zamanın durumu, yeniçeri idarecilerinin ileri gelenlerinden Koca Sekbanbaşı diye tanınmış olan zatın (Hülasatü'l-Kelâm Fî Reddi'l-Avâm) adlı risâlesinden güzelce anlaşılır. Bu eseri yazmasının sebebi şudur: Velîahd olan şehzâde Sultan Mustafa, kendisine mektup yazarak zamanın karışıklıklarının sebebi hakkında bilgi istemiş, söylentilere göre Nizam-ı Cedid konusu gittikçe Yeniçeri ocağını ortadan kaldıracağından ve kendisinin Nizâm-ı Cedidi kaldıracağından dahi bahsetmişti. Koca Sekbanbaşı ise, Yeniçeri ocağında sözü geçerli, aklı başında ve hatırı sayılır bir kimse olduğu halde Nizam-ı Cedid'in gayretini güden devlete sadık bir ihtiyar idi. Bunun üzerine söz konusu risâleyi hazırlayarak şehzâde Mustafa'ya takdim etmiş ve işbu 1219 senesinde seksen sekiz yaşında olarak vefat etmiştir. O vaktin durumunu iyice anlamak için söz konusu risâlenin bazı kısımlarını özet olarak ve yazarın uslubunu bozmadan aşağıda veriyoruz.

Koca Sekbanbaşı der ki; 1150 senesi esnasından 1182 tarihine gelince seferler bitmiş olduğundan sefer görenlerin çoğu kaybolmuş ve sefer görmeyip düşmanın durumundan habersiz olanların çoğu acı ve tatlı tatmamış olmalariyle 1182 tarihinde açılan Moskov seferinde askerimizin nizamı bozulmuş ve karışık bir durumda olduğundan ol vakitten beri her tarafın düzeni bozulmuştur. Durumun hakikati akıl sahiplerine, bilhassa eski zamandan kalmış eski kurtlarca bilinmekte ise de, âlemin gidişatından habersiz olan bir alay kimse üzerlerine lâzım olmayacak sözler ile Osmanlı Devleti'ni kötüler olmuşlardır. Bu esnada ise dürüst kimselerin merhametleri ve bazı düşünceleri dolayısı ile kimseye ceza verilmediğinden ciğeri bir para etmez, sefer ve hazarda din ve devlet işlerine

yaramaz, sadece dünya boş kalmasın diye yaratılmış bir alay fesad meyhane, kahvehâne ve bunlara benzer yerlerde Osmanlı Devleti'ni kötülemekte ve parçalanmakta kendilerinden öncekileri geçtiler. Bu gibi kimseler her nekadar görünüşte müslüman iseler de ancak doğruluktan haberi olmayan manav, bakkal, kayıkçı, hamal ve balıkçı gibi kimseler olup devletin zararına söz söyledikleri için cezalandırılmaları ve hatta dünya nizamı için yok edilmesi gerekir. Bugün halkın aşağı tabakasının edepsizce ve alçakça yaptığı hareketleri ve yerine getirilmesi gereken bazı hususların asıl ve hakikatini olduğu gibi belirten, yüksek taraflarından bir risâle istenmiş olmakla büyüklüğü az fakat anlamı büyük olarak işbu risâlenin yazılmasına başlandı.

Dünyanın düzeninin bozulmasına ve Rumeli'de dağlı eşkiyasının çıkışına işte bu Nizam-ı Cedid sebep oldu. diye ayaklanan bu aklı dümensiz bir alay şuursuzlara sorup «Bre canım, Nizam-ı Cedid, Nizâm-ı Cedid diye ikide bir dır dır edip kuru kuruya şikâyet edersiniz. Bu Nizâm-ı Cedid ne demektir, önce bunun hakikatini bilin, sonra şikâyet edin. Eğer sözünüz hak ise ben de inanıp sana eyvallah edeyim,» dedim. Cevabında, «Nizam-ı Cedid dedikleri, tâlim ile yetişen askerdir. Bu tâlim gâvur sanatıdır» deyip başka birşey bilmediğini ortaya koydu. Artık bu çeşit kimseye meziyyetli işleri anlatmak deveye hendek sıçratmağa benzediğinden hemen olup bitenlerle ilgili biraz sualler sorup dedim ki: «Bu Nizam-ı Cedid'in kuruluşundan önce dünyanın bozuk halinden birkaç şey diyeyim: Anadolu'da meydana gelen Celâliler olayı ve Sultan Hahmud Han devrinde Sarı Beyoğlu durumu, Sultan Mustafa Han zamanında başlı başına Mısır'da parasını yürüten Belut Kapan Ali bey ve Tâhir Ömer ve Ebu Zeheb olayları; Anadolu'nun altını üstüne getiren kapısız levent belâları, 1182 seferinde tam yedi yıl İslâmlar zafer bulamayıp her sene bir kere büyük ordu bozgunları ve bunca zararlar bilinmektedir. Bunların oluşuna acaba Nizâm-ı Cedid mi sebep oldu? O vakit Nizâm-ı Cedid yoktu. Böyle aslından intizamı bozulmuş ve önce düzeninin çivisi çıkmış dünyanın ihtilâline Nizâm-ı Cedid sebep oldu diye şikâyet edersiz.» İşte benim sultanım, dünyanın fesadına Nizâm-ı Cedid sebep oldu diye iddia edenler ile böyle uzun uzadıya müzakere ve münakaşalarımız olmuştur. Bu şekilde çoğunun susturulması mümkün olmuştur. Ama doğruyu kabul etmeyip de yine davasında ısrar eden cahiller, Hazreti Peygamber (A.S.) vaktinde bulunan alçak Kureyş gibi her ne kadar hakikati bilirlerse de önceden hayır dediklerinden sözlerinden dönmeyi namus edinip havlayan köpekler gibi ağızlarına yakışmaz ve düşüncelerine sığmaz sözler ile zırıldar dururlar.

Akıl sahipleri şöyle bilsinler ki, 1206 senesi barışında kurtulan müslüman esirlerden düşmanın her halini Osmanlı Devleti idarecileri gizli ve açık olarak iyice araştırırdı. Önceleri Osmanlı Devleti tebasından iken

hizmeti sebebiyle Rusya'dan takdir gören Şermit adlı hristiyan bir gün Rusya İmparatoriçesinin yaptığı toplantıda demiş ki: «Osmanlı ile niçin uzun uzun savaş edip zahmet çekersiniz, eğer muradınız İstanbul'u almak ise gayet kolaydır. Zira Osmanlı, düzensizdir, İstanbul halkının çoğu esnaflıkla ve dışarıda olanlar çift ve çubuğu ile uğraşır. Osmanlı çabukça asker toplayacak olsa bir aya muhtaçtır. Halbuki böyle bir büyük şehrin içecek suları dışarıdan bentlerden gelir. Hemen Akdeniz'de ne kadar gemilerimiz var ise Kırım'a toplarız. Büyük ve küçük bütün gemilerimize asker doldurup Karadeniz boğazının dışından su bentlerinin olduğu semte askerimizi çıkarıp su bentlerinin duvarlarını toplar ile bir saatte yıkarız. Moskof askeri bentleri yıkmış çok sayıda askeri gelip İstanbul'a yürüyecektir diye sözler yayılmaya başladığı anda İstanbul'da bir telâş çıkacaktır. Susuzluktan hemen bir günde halleri değişir. Bizim gayretimizi çeken rum milleti de bir taraftan karışıklık çıkarıp İstanbul'dan bulacakları derme çatma asker dahi çabucak üstümüze gelmeyip kendi mal sahibi milletlerinin ve padişahlarının mallarını yağma edip ellerine geçen şeyleri kayıklara ve mavnalara yükleyip Anadolu'ya ve Rumeli'ye kaçarlar. İstanbul'da kalan halk da kendi başlarını kurtarma çaresine düşerler. Moskof askeri de ağır ağır İstanbul'a girip şehri ele geçirir.» Şermit'in bu plânını imparatoriçe kabul etmişti. Fakat Osmanlı Devleti bunu öğrenince her ne kadar önemsiz görmüşse de yine de düşmandan gâfil durmanın hiç bir şekilde doğru olmayacağını düşünerek su bendlerine aniden bir ihanetin yapılması karşısında savunma için hazır askerin bulunmamasından yangın bacayı sarmadan çaresine bakmaya karar verildi. Su bendlerine yakın yerlerde eğitimli, top, tüfenk ve cephânesi yanında hazır bir ordu bulundurulması gerekli görüldü. Levend çiftliğinde Nizâm-ı Cedid askeri yetiştirilmesine devletçe karar verildi. Yeniçeri ocağından genç ve seçkin bin asker istendi. Otuz iki güne alış veriş ile alışmış olan kaldırım kuşları ve köşebaşı kabadayıları ile virâne efeleri, bıyık ve sakal uğuruna varıp nasıl ki top ve tüfenk talimi ile başları bağlanır ise, alışmış oldukları otuz iki türlü esnaflıktan, paskalya ve domuz kırımında köşebaşına sergi olarak abasını serip gelen geçene azınlıktan birer ikişer para ve üç ayda bir defa hizmetsiz ve zahmetsiz ulufe almaktan, savaş zamanlarında ocak kaidesindendir diye, dalkılıç bayrağı açıp yüz ve yüzyirmi nefer düzenleyip bedava isim sahibi olmaktan, subaylar dahi bu sırada beş on isim kapmaktan ve isim satımından mahrum olacaklarını düşünerek oturakçı, odabaşı, koltukçu, bayraktar, dellâl, aşçı, usta, çörekçi, saka, gözlemeci, kalfa ve bunlara benzer iyi ve kötü bilmez, din ve devlete hayır ve şerri farketmez hayvanlar gibi olan orta eskileri ile müzâkere ettim. Bunlar ise her biri bir ortadan çıkma, kimi mütevelli, kimi nâzır olduklarından, toplanan orta paralarından pay almak, bazısının isimlerini ucuz fiyatla alıp isteyenlere

birkaç kuruş fazlasıyle satmak âdetleri olduğundan, ilk iş olarak birkaç bin yeniçeri Nizâm-ı Cedid'e kayıt olunmuştu. Fakat orta ihtiyarları dedikleri cahil herifler kendi yaşayışlarını din ve devlet işlerinden üstün tutarak «bu talim müslüman işi değildir, daima talim ile uğraşıp subayların sözünden dışarı çıkamazsınız. Sizi terk edelim derseniz sizi idam ederler. Elbiselere şekil verdiler, size şapka da giydirirler. Dalkılıç bayrağı açılıp size beş on isim vermezler. Şimdi ne verirlerse ondan başka birşey vermezler, diye yazılacaklara engel olduktan başka yazılmış olanları da aldattular. Ol beyinsiz ve aklı dümensiz ahmaklar da ilk anda «yeniçeri kanununda tâlim yoktur, biz bu işi yapamayız.» demişlerdi. Bu sözleri üzerine her ne kadar yumuşaklıkla yola getirilmelerine çalışılmış ise de bozgunculuğun başı orta ihtiyarları olduğundan söz, Odabaşı ağa, Saka baba, Aşçı ustabaşı, Karakullukçu Himmet Beşe, Hızır dayı İsa amca, Ramazanoğlu Receb bayraktar gibi rezillere kaldı. Siz ne dersiniz, Nizâm-ı Cedid tâlim olacak imiş. Bu tâlim sıkı hizmettir. Bu hususta yan çizmek dahi ağır suçtur. Ama bizi sefere gönderirler ise elimizden tüfengi atarız dalkılıç olup Moskof ordusunu birbirine katarız, düşmanın hepsini esir edip satarız. Allah Teâlâ ocağımıza düşüklük vermesin. Emir çıktığında ulufemizi alıp zevkimize bakarız,» diye güyâ sohbet ile alay karışık soğuk cevap ile edepsizliklerini ortaya koydular. Haber alınırsa bağlı oldukları birliğe karşı geleceklerini gizlice bildirdiler. Binaenaleyh Levend çiftliğinde yeni açılan ocağa bostancı askeri kaydına başlandı. Karadeniz Boğazı'na da yeteri kadar top ve hünerli topçular konuldu. Bu şekilde düşmanın kötü düşüncelerine set çekilmiş oldu.

Korfu, Akkâ, İskenderiye ve Mısır seferlerinde bir avuç eğitimli askerin bağlılıklarını, güzel hizmetlerini ve günden güne çoğaldıklarını görüp işittikçe, din düşmanlarının yüreklerinin yağı erimeğe başlamıştı. Bu eğitimli asker; Osmanlı Devleti'nin ruhu gibi kıyamet gününe kadar yaşamasını sağlayacak iken, sefer görmeyip yiğitliği hemen köşe başında bakkal, zerzevatçı ve dürzü reâyâsına kabadayılık etmekten ibaret zan ederek hangi ortanın yoldaşı ise orta nişanını koluna döğüp, düşman bundan korkar düşüncesiyle nişanını göstermeyi âdet edinmiş olan ve kuru lâflardan ve beyhude ünvanlarından geçilmeyen kaldırım kabadayıları ve köşebaşı yaraşıkları ve meyhane miçosuna fiyaka satan dilâver ve şehbâzları, «Bu yeni askere ne lüzum var, Osmanlı askeri dünyayı kılıç ile feth ettiler, hemen bize düşman göstersinler, dalkılıç olup düşmanı harab ederiz ve kralın taç ve tahtını başına geçirip Kızıl Elma'ya dek gideriz,» diye uydurma dava ederler. Bu çeşit sade diller ile bin kere kavga ve münakaşa edip demişimdir ki, «bire yoldaşım, siz bilirsiniz ki, ben 1146 senesinden beri babam ile yeniçeri ocağında sırt ve ayak vurup bunca seferlerde bulundum, yumuşak ve sert âlemi görüp rüzgârın sillesini yiyerek feleğin çemberinden geçtim, din düşmanına dahi esir oldum. Dün-

yanın hali, düşmanın galip gelmesinin sebepleri ve tarihinden anlaşılmaz nice şeyleri öğrendim. Yaşım seksen yedi olup 1182 tarihinden beri karşılaştığım âlemin bilinmez taraflarının hepsini yazsam birkaç cild kitap olur. Bunlardan birkaç hususu beyan edeyim. Sözlerimde garaz ve kin olmadığından inşaallah kulağınıza girip vaktiyle beni hayır dua ile anarsınız.

Sultan Süleyman Han Kanûnî devrine gelinceye kadar Avrupa devletlerinin birinde süratli top atmak ve tüfenk kullanmak ve harb sanatını talim etmek yoktu. Çoğunlukla İslâm askerleri muzaffer olurdu. Allah'ın hikmeti Nemçe seferlerinde birkaç sene İslâm askerleri bozuldu. Bu ise ordunun nizamsızlığından doğduğu malumdur. Ocakların teşkili ile askerî sınıflar düzenlendi. Dirliksiz sınıflardan bir alay şuursuzlar bu kurulan ocak, asker ve kanunu beğenmediler. Dünya aslında yeniçeri ile feth olunmadı. Sekbân ve gönüllüler ile feth olundu. Bu nasıl olacaktır?. Yazılan askerin kıyafetleri gördüğümüz, işittiğimiz şey değildir. Çorbacı ve odacıbaşı kılıkları nedir, aşçı ve karakullukçu kılıkları ve acâib maskara şeylerdir, diye sözler söyleyip yeniçeri yazılan ve yazılacak olan neferleri aldatıyorlar. Meselâ bir gün yüz kişi yazılmış ise ertesi gün iki yüzü kaçmağa başladı. Binaenaleyh ol zaman Hacı Bektâş Veli evlâdından postnişin halifesi olan zat ocağa getirildiğinde dua ve teveccüh ettirildi. Ondan sonra yazılanlar kaçmayıp «Bizler Hacı Bektaş Veli köçekleri olduk» diye devam etmeye başladılar. O vaktin gereğince nizamlı asker ile Osmanlı Devleti zaferden zafere koştu.

Hristiyan devletler gördüler ki, Osmanlı, bu asker ile bütün Avrupa'yı eline geçirecek, hemen askerin eğitimine başladılar. Ateşli silâhlar ilminde, asker yetiştirmekte ve savaş hileleri hususunda üstün duruma geçtiler. Bütün gün savaş hilelerini iş edinip kendilerine hiç bir yolla yetişilemiyecek derecelere yükseldiler. Ondan sonra yapılan seferlerde düşmanları içine düşüp de perişan oldukları görülmedi. Zira eğitimli askeri tabur tabur olup bozulmamak için ağır ağır adımlarla gelirler ve topları Marko el saati gibi parlak ve gülleleri pırıl pırıldı. Top güllelerini kurşun gibi yağdırırlar, top ve tüfengin ardını arkasını kesmezler, sanki kıyamet koparırlar ve ateşten bir dağ yürütürler, üzerlerine piyade yahut süvari hücum edecek olsa, sesini çıkarmayıp tam merkezine gelince birkaç yüz parça top ve nice bin tüfenkle birden ateş edip İslâm halkını sapır sapır döker oldular. Daha yakın yürüyüş yapılırsa, toplarına torba ile salkım, zincir ve çivi başları koyup ateş ettiklerinde dalkılıç bir para etmez. Herkes niyetine göre sevap kazanır. Bu şekilde İslâm askerlerinin gözleri büyümeğe başladı. Karşı koyacak bir durum bulunmadığından, İslâm askerine nasıl kabahat bulunur? İslâm tarafından bin tüfenk atılıncaya kadar, düşman tarafından seksen bin salkım ve gülle gelir. Buna karşı koymak imkânsızdır. Ta Sultan Mustafa devrine ka-

dar bu şekilde zaman geçti. Çoğunlukla düşman galip gelir oldu. İslâmların yenilgisine nizamsızlığın sebep olduğu mâlumdur. (Usulü'l-Hikem Fî Nizami'l-Ümem) adında bir risâle yazarak Sultan Mahmut'a sunuldukta, gereği gibi işlem yapılmasını emretmişken, ömrü sona erdiğinden yürütülmesi mümkün olmadı.

1206 senesinde gerekli olarak yeni asker kaydına başlandı. «Talim lâzım değil, hemen bize düşman göstersinler,» diyen köşebaşı bahadırlarına cevap verilir ki: Sultan Mustafa zamanında meydana gelen Moskov seferinde düşman ile sizin aranıza duvar mı çektiler, yoksa elinizi, ayağınızı mı bağladılar? Bir yere görevlendirildiğiniz vakit, gerek evliyâya, gerek komutanlarınıza itaat etmemek adetiniz iken, şimdi düşmanın ortaya çıkışında mı itaat edeceğiniz tuttu? O zaman düşman görünüp dururken niçin varmayıp ikiyüz bin adam kıvırcık koyunu eti ve has ekmek yeyip, tam düşmana karşı koyulacağı zaman ulûfe, tâyin ve kalma kavgası çıkarıp orduyu yağma ederek döndünüz ve kaçtınız. Ertesi yıl Rumeli'de ve Anadolu'da kondunuz. Müslüman ve reayânın evlerini yakıp yıktınız, karısına kızına el uzatıp nice rezillikler ederek orduya döndüğünüzde yine savaşta maharetiniz ve bir yerde ağız tadı ile karşı koymaya kudretiniz olmadığını bildiğinizden aynen eskisi gibi ulufe, tâyin ve kalma kavgasiyle vakit geçirip gittiniz. Yolda giderken herkesin malını soymak gibi kötü hareketlerde bulunarak biraz olsun utanmadınız. İsbat edin ki, nerede yüz ağarttınız? Yedi yıl haliniz böyle olduğundan Moskov fırsat bulup istediği gibi galip olarak anlaşma yapmasına ve nihayet Kırım'ın gitmesine sebep oldunuz. Sonraki seferde dahi Moskov gelip Özi'yi kuşattıkta, bizden düşman isteyen şehbazlarımız ve yiğitlik, koluna nişan döğmek ve başına endâze boyu sarık sarmak, şalvarının paçalarını sıvayıp İstanbul'da baldırıçıplaklık etmek ve kolluk neferi olup kazara bir sarhoş edepsizlik etse üçü beşi üzerine hücum edip teslim olduktan sonra suçsuz olarak döğe döğe herifi kapıya getirmek, İstanbul reâyasını korkutarak bir miktar şeylerini almak zanneden kabadayılarımız kale içinde deliklere sokulup meydana çıkamadılar. Öyle sağlam ve dayanıklı bir kalenin düşman eline geçmesine ve halkının esir olmasına sebep oldular. Diğer yerlerde de düşmana karşı koyamayacakları bellidir.

Yeniçeri askerinin durumu bu şekilde ortaya konulunca doğruyu kabul edenlerin kimi susup olduğu gibi kabul ederler, kimi ocakta beş on param var, eğer Nizam-ı Cedid çoğalıp da iş görürler ise korkarım ki, Yeniçeri Ocağı'na devletin güveni kalmayıp ulufemizi alamayız. Yoksa gelirimize zarar gelmeyeceğini bilsek Allah versin, bütün halk Nizâm-ı Cedid askeri olsun diye düşüncesini söyler. Okumak, yazmak, saz çalmak ve diğer sanatları yapmak hep tâlim ile olur. Savaş ilmi ise can pazar-

lığı olduğundan ziyâde tâlime muhtaçtır. Akkâ, İskenderiye ve Mısır'da yapılan Fransız savaşlarında tâlimsiz asker varken gereği gibi işe yaramadılar. Topçu ve piyâde eğitilmli askerimiz her ne kadar az ise de sebat ve azimle savaşıp düşmanı kırdılar ve kırıldılar. Birinin kaçtığı görülmedi. Gayretleri herkes tarafından öğrenilince onları çekemeyenlerin çoğu insafa gelip asıl işe yarayacak asker bunlarmış, onları kötülemekle boşuna günâha girdik diye kusurlarını itiraf ettiler. Hatta Cezzar Paşa bunların savaşta bağlılıklarına ve birinin dahi kaçmayıp çılgın hareketlerle şehid oluncaya kadar durduklarına bakıp, «Ben aslınad bunları bilmez iken küçümserdim, fakat bundan sonra kötülersem dilim kurusun,» dediğini yanında bulunanlar söylemişlerdir. Akıl sahibi olanlar eğitimli askerin varlığının mutlak olduğunu ve zamanımızda bundan başkasının orduda boşuna kalabalıktan başka bir işe yaramayacağını belirtirler. Silâh kullanmayı tâlim etmeyenlerden bazıları, barut çok olunca kurşun uzağa gider diye lüzumundan çok barut koyup da tüfeği parçalanarak sakatlık ettiklerini; süvarilerden bazıları at üstünde kendini zamanın kahramanı bilip babasını görse selâm vermeye tenezzül etmezken savaş yerinde kılıçlarını çıkarırken bağını kestikleri yahut hayvanın başını, veya kulağını sakatladıklarını görenlerin maşâallah şehbâzım diye ilâhi söyledilkerini gördüm ve işittim. Sultan Süleyman'ın düzenlediği ocaklar askeri geçtikleri yerlerde zengin ve fakirden haksız yere bir akçelik şey almamak ve kimsenin ırz ve malına taarruz etmemek üzere disipline konulmuş olduklarından, komutanlarının emirlerine itaat ve nereye gönderilseler hiç düşünmeden giderek kırkı bir kıl ile ayrılır, asker olduklarından, savaşlarda muzaffer olurlardı. Bütün âlem onları el üstünde tutup diğer kimselerden daha üstün sayarlardı. Binaenaleyh hırsız veya kesici ve kârhâneci gibi kötü ve edepsiz ve nereden geldiği belirsiz kimseleri içlerine kabul etmediklerinden, aralarında casus bulunamazdı.

Sonra, düzenlerinin bozulması sebebiyle içlerine düşmanlar girmeğe başladı. Subaylarına itaat etmez oldular. Yüzdoksan altı orta, bir varlık gibi iken sonraları ortalar arasında düşmanlık ve ayrılık meydana geldi. Ötedenberi yeniçeriler orta kazanlarını düşmana vermeyip kazanları uğruna bin nefer şehid verirler iken şimdiki yeniçeriler canlarının kıymetini bilecekleri tutup kazanı kazancı yapar diyerek yarım saat içinde kazan, çadır, çirke ve diğer eşyayı takımiyle bırakıp hemen ordu-yu hümâyunu yağma edip kaçarlar. Memleketlerine ve İstanbul'a döndüklerinde ayıplarını örtmek için gâvurla bizi değiştirmediler, döğüşmek istedik izin vermediler, yoksa kralın tahtını başına geçirmek işten değil idi. Devlet adamları dönme olduklarından Moskov'dan variller ile altın aldılar, diye türlü uydurmalar ile vakit geçirir oldular. Sultan Mustafa zamanında açılan Rusya seferinde ikiyüz bin kadar ne idiği belirsiz ni-

zamsız asker toplandı. Yeniçeri ortalarından yalnız bir ortada birkaç bin adam bir yere gelip kimse kimseyi bilmez ve baba oğlunu arasa bulamaz ve bunlar ne çeşit adamlardır, nereden gelmiştir ve kimin nesidir, subaylar dahi arayıp sormaz. Hemen yoldaşımız geldi, askerimiz çoğaldı, tayinler arttı. Kalanlardan epey şey elde edildi. Masraf çıktıktan sonra nerede biraz şey kalır diye kaparız düşüncesindedirler. Ve yoldaşlarını araştırıp, düzene sokma fikrine yanaşmadıklarından böyle karma karışık ortalardan kurulmuş olan ordunun günde birkaç bin adam ayrılıp gitse nereye gittiğini kimse bilmez, bilse dahi tâyini geri kalsın diye komutanları nereye gidersin demez ve gitme otur dese dahi itaat eylemez idi. Bu cihetle ordunun içine casus dolmuştu.

Ondan sonraki seferde Yusuf Paşa'nın ikinci defaki sadrazamlığında bütün ocaklı subayları ve Yeniçeri ağası sadrazama gelip bizler bu defa yüzyirmi binden fazla ocaklı askeri iken Moskov'un sekiz bin askeri Tuna'yı beri tarafa geçti ve üzerimize gelip hepimizi darmadağınık etti. Düşmanın böyle nizamlı askerine bizim nizamsız askerle karşı koymamıza imkân yok. Hemen barış yapacağınız varsa yapın. Madem ki bizim askerimiz yeni savaş hilelerini bilmiyor, böyle kıyâmete kadar zafer bulamaz diye bir kalemde cevap verdiler. Sadrazam, hayret edip bunu ben padişaha nasıl söyleyebilirim deyince; bizler durumu anlatan bir yazı yazarız, diye cevap verdiler. Hemen bir arzuhal yazdılar ki, bunu ben yazdım. Bunu sadrazama verdiler. O da padişaha gönderdi. Bunlardan artık hayır ve fayda olmayacağını yazınca, çâresiz Moskov ile barış yapmaya karar verdiler. İstanbul'a geldiklerinde tâlim hususu Yeniçeri ocağına teklif olundu. Kabul etmeyip kati şekilde red cevabı verdiler. Bunun üzerine Bostancı neferlerinden tüfenkçi sınıfı tertiplenerek Levend çiftliğinde yeni yapılmış olan kışlaya yerleştirildi. Yukarıda belirtildiği üzere bu asker işe yarasa Yeniçeri Ocağına itibar kalmaz diye yeniçeriler bunları hâkir görmeğe başladılar. Doğru yolu ve İslâmın şartlarını bilmeyen nice cahil ve sapık kimseler bu yolda müslüman görünmeye başladılar. Tâlimin müslümanlığa zararı vardır diye Nizâm-ı Cedid askerini kandırıp kaçırmağa çalıştılar. Halbuki bu yeni asker sınıfı iki üç binden ibaret iken Fransa seferi açılmış yeni topçu ve tüfenkçi askeri Mısır'a ve Akkâ'ya tayin olunmuştu. Üç bin asker İstanbul'dan hareket ettiklerinde gerek İstanbul'da ve gerek diğer yerlerde hiç bir şekilde edepsizlik etmediler.

Yine o sırada tâyin olunan Yeniçeri ve diğer sınıf askerleri ise İstanbul'da çarşıda ve pazarda reâyâ dükkânlarından birşey kapmak; sarraf ve tüccarları korkutarak postal parası adı ile zorla para istemek; namuslu kadınları ve gençleri çevirmek gibi akla gelmedik vahşiliği yaptılar. Bunlardan başka; meselâ üç bin asker kayıt olmuş ise yola çıkışlarında yarısından fazlası saklanmış ve yolda giderken de birer ikişer

kaçmışlardı. Uğradıkları kasabalarda ve köylerde taşkın bir şekilde edepsizlikler yapmışlardır. Geri kalanların da görev yerlerinde bir işe yaramayacakları anlaşıldı. Fransızlar Akkâ'yı kuşatıp, hatta Burc-ı Ali adlı yerde kaleye girmiş ve kaleyi tamamen almalarına bir dikiş kalmış iken, Nizâm-ı Cedid askeri yetişip Akkâ'yı kurtarmışlardı. Sonra Mısır ve İskenderiye'de dahi tâlimsiz askerimiz Fransızlara karşı koyamadı. Hattâ bir gün meydanda kalmışlar ancak Nizâm-ı Cedid askerine sığınmakla kurtulabilmişlerdi.

Rumeli'de çıkan dağlı eşkiyası bunca vezirlere ve memurlara üstün gelmiş, şimdiye kadar hiç bir yerde bu hınzırlar kimseden yüz döndürmemişlerdir. Geçen 1217 senesinde üzerlerine Nizâm-ı Cedid askeri gönderildiğinde dağlı eşkiyası bunları bir tanesi kalmayıncaya kadar kırıp Nizâm-ı Cedid'in kökünü kazıyıp nâm ve nişanlarını yok etmek kasdiyle bütün kuvvetleriyle gelip yemin ettiler. Nizâm-ı Cedid askerinin topları, humbaraları ve süvarileri olmadığı halde, sadece piyade askeri açıkta ve dizlerine kadar çamur içinde ilerleyip bir köyde toplanmış olan eşkiyayı bastılar. Eşkiyayı olmuş armut gibi döküp perişan ettiler. Eşkiyadan yakalananlardan öğrenildiğine göre eşkiya, birbirine bağırışıp «Ebe babamoğlu, bu Nizâm-ı Cedid'in ateşi işittiğimiz gibi değil imiş. Tartıldık, işte bizden altı okka fazla geldiler» diye söyleşirlermiş. Eski askerlere nisbetle yeni askerin üstünlüğü çok fazladır. Geniş olarak yazılsa birkaç cild kitap olur. Lâkin halk sınıfın akılları yetişeceği kadar anlatalım. Yeni askerler itaatli ve emre uyan bir sınıf olup her nereye gönderilseler derhal hareket ederler. Eski askerler gibi «eksiğimiz var, yoldaşlara haber verelim,» diye vakit geçirmezler. İçlerine casus giremez. Elbiseleri aynı şekilde olduğundan biri kaçacak olsa hemen yüzük taşı gibi meydanda belli olur. Düşman karşısında namaz safları gibi saf bağlayıp, kurulmuş saat gibi gerektiği şekilde döner dururlar. Eski askerlerse seyir yerlerinde duran kalabalık gibi karma karışık dururlar. Canı isteyen tüfeğini kimi bir kere, kimi daha fazla doldurup ateşler. Kimisi de ne yaptığını, ne yapacağını bilmeyip yalancı pehlivan gibi iki tarafa döner durur. Altı ayda hazırlanıp toplanan ordu bir saat dayanamayıp dağılır. Hristiyan milletler atışlarda eğitimli olduğundan, uzaktan iş görebildiklerinden, yakından vuracak kılıç, bıçak ve nacaktan korkmazlar. Talimli askerler, insanı uzaktan öldürücü barut oyunlarından vururlar. Bu durumda bir kat fazla karşı koyma şartlarına uyularak asker yetiştirmek akıl ve tecrübelere göre şarttır. Bir alay horoz akıllı sersemler buralarını hatırlarına getirmeyip, dünyanın bozulmasına Nizâm-ı Cedid sebep oldu diye dâva ederler. Bu gibi dünyaya tapanlardan birini geçen sene bir adanın vergi işleri için tâyin ettiler. Eline beş altı bin kuruş geçip, yeni sene dahi kendisine aynı görev verilmiş idi. Daha önce, Nizâm-ı Cedid'e sebep olanlara lânet edip dururken bu sene rastgeldiği dost ve yol-

daşına «Bire hey kardeş, bu Nizâm-ı Cedid zararsız bir şeymiş, biz bunu aslından düşünürdük, lâkin endişe yoktur. Zira içki (alkollü içecekler) Moskov vilâyetine giden şarabtan alınmakla Moskov kesesinden çıkarır. Bereket versin ki hemen anladım. Bundan sonra tövbe olsun, Nizâm-ı Cedid'in konusunu ağzıma almam. Elimden gelirse kimseye de kötületmem,» diye söylemeye başlamıştı. İşte Nizâm-ı Cedid maddesi adı geçen adama birkaç bin kuruş kazandırmış olduğundan, önceden kötülerken, sonra utanmayıp övmeye başlamıştır. Bunların hepsi böyledirler.

Kısacası böyle iyi ve kötüyü fark etmez ve kendini bilmez zamâne cahillerinin lânet edişine ve kötülemesine bakılıp da bu yeni arzu edilen askerî sınıfın düzeninden vazgeçmek lâzım gelirse düşmanlar bütün bütün üstün olurlar. Nizâm-ı Cedid'i beğenmeyen kalleşler ve haram yiyiciler, sokaklara sığmayan namussuzlar ve edepsizlerden bir paralık fayda olmaz. Allah korusun bir belâ çıksa o çeşit sersem ve beyni soğuk hayvanlar gibi heriflerin yalancı kahramanlıkları ve laklakiye gösterişlerinden bir fayda olmayıp, «Böyle takdir edilmiş, olacağa çare olmaz,» diyerek karışıklığa sebep olacakları bellidir. Bunların durumları nice defadenenmiştir. O zaman feryad edip ağlamaktan fayda gelmez. Bu çeşit cahil ve sersem takımdan oldukça söz anlar sanılan kılıklı, kıyafetli, kulaklı güyâ dünyanın akıl hocası olup kimsenin akıl ve düşüncesini beğenmez ve devlet işlerine dair bir konuşma olsa kimseye söz söylemeğe fırsat vermeyenlerden bazılariyle konuşma esnasında kendisine sual yolu ile acaba düşmana nasıl cevap verilebilir, yolu nasıldır? Meselâ «sen vezir olsan nasıl hareket ederdin?» denildikte, «Önce, Yeniçeri ocağı yeniden temizlenmelidir. Zira aslında bunlar temiz asker olup, bunlardan nice hizmetler görülmüştür. Ama şimdi içlerine ne olduğu belirsiz kimseler dolmuş ve çoğu iş başına geçmiş, bunların hepsini temizleyip yeni baştan yazılacak askere kılıç kullanmak talimi yaptırılmalıdır. Yoksa yoğurdu kesemez askerle olamaz. Hâlen mevcud olan askerle hiç olamaz,» diye (namusluluk yaparken, mert kıbtı hırsızlığını söyler) maksatlarını ortaya koyar. Yüzelli senede meydana gelmeyecek ve belki hiç olmayacak şeyi söze getirdi. Ben dahi: «Bu kadar adamın hepsini birden atarak yerine başkalarını koymak niçin olsun. Çünkü bunlar padişahın emrini kabul etmediler. Zorla bostancı yazılıp kuvvetli bir nizama sokuldu. İşte tam senin dediğinden fazlasiyle var ki, bunlar top talimi dahi yapıyorlar ve ateş saçıyorlar,» dedim. Cevabında, «Gerçi sözünüz doğrudur ve hepsi gerçektir. Eğer Yeniçeriler daha önce bu talim emrini kabul etmiş olsalar hem idare adamlarına itaat etmiş, hem de büyük faydalar göstermiş olurlardı,» diye itirafa mecbur oldu. Bu çeşit zamane akıllıları geçinen yâdigârlar, «kılıca dua sinmiştir, kılıcı çekip düşmana yürümeli,» sözünü bellemiş olduklarından, düşmanın top ve tüfengini hatıra getirmeyip, kılıç talim olunmasını düşünür, ama kılıç ile top ve tüfeğe na-

sıl cevap verilebilir, burasını düşünmezler. Ancak Yeniçeri Ocağı gayretini İslâm dini üzerine tercih ederler. Bu gibi asılsız inanç sahiplerine ve bu derece cahilliklerine göre bunlardan din ve devlete hizmet beklenemez. Ancak doğruyu ve hakikati kabul eden kimselere Allah katında selâmet buyurulsun.

Koca Sekbanbaşı'nın anlattıkları burada sona erdi. Bir âyeti kerimeye göre, **(Ve a'du lehüm ma esteta'tum fi kuvveti)** düşmanlara karşı koyma çarelerini arayıp bulmak farzdır. Bu âyeti kerimenin bildirildiğinde: **(İlla ennel-kuvvete er-remiy)** buyurmuşlar. O vakit **(remiy) ok atmaktan** ibaretti. Zamanımızda top ve tüfeğe sahip olundu. Maksat uzaktan düşmanı yok edecek âlet ve edevât ne ise elden geldiği kadar onları tedarik etmektir. Zira savaşı çok atan kazanır. Hazreti Peygamber zamanında atılan âlet ok idi. Söz konusu hadisi şerifde mutlaka atmak anlamına olan **(remiy)** sözünün kullanılmasında bu hususa işaret edilmiştir. İşte Koca Sekbanbaşı'nın yazdıkları dahi bu konuyu belirtmektir. O vakit Nizâm-ı Cedid askerinin yetiştirilmesine görülen ihtiyaç akla ve hukuka uygun iken hakikatlerden habersiz olan bir takım akılsız bu askeri kötülüyorlar ve sebep olanlara lânet ettikleri halde cezalandırılmamaları ortalığın karışmasına sebep olduğu ortadadır.

Bu durumda devletin talim emrini kabul etmediklerinden başka kurtuluş çaresi olarak kurmuş olduğu yeni askeri sınıfı dahi kötüleyen rezillerin cezasız kalması Sultan Selim'in yumuşaklığından ve merhametinden dolayıdır. Fakat bu, gelecek için iyi birşey değil idi. Bununla beraber o zaman işlerin yoluna girmesi, düzensizliğin kaldırılması gibi meselelerle uğraşıldığı halde bir fitne ve fesat çıkmakta ve böyle Koca Sekbanbaşı gibi zamanın olaylarının gidişatını iyice bilen kimselerin bir yandan eksilmesi ile bu fesatlıkları yapanlar daha çok kuvvet bulmakta idiler.

Bu arada ise Avrupa'nın politika ufku pek karanlık olup yine bir genel savaş fırtınasının işaretleri görünmekte idi.

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHİM

Tarihini yazmakta olduğumuz asırlarda meydana gelen ve bilhassa burada anlatılan olaylar, herkese iyi bir ders olacaktır. Devrimizin üstünlüğünü gerçek yönleriyle bildirecek olan önemli konular ele alınmıştır. Her konuda, önceki asırda görülen güçlükler ile asrımızda görülen gelişmeler karşılaştırılmıştır. Padişah hazretlerinin hayır dualarının tekrarı düşünce sahibi kimselerin yüklendikleri görevlerinde başarılı olmalarını sağlasın.

H. 1219 SENESİNDEN KALAN OLAYLAR DEVLETLERİN DURUMLARI

Geçen seneki olaylarda anlatıldığı şekilde Bonapart, İngiltere adasına geçmek için büyük hazırlıklara başlamıştı. İngiltere devleti de savunma tedbirleri alma hazırlığı içinde idi. Fakat yüzelli bin Fransız askeri İngiltere adasına ayak bastığı takdirde karşı koyacak kara askerini toplaması zordu. Aynı zamanda Avrupa devletlerinin kara askerini o anda Fransa'ya karşı ayaklandırmanın da imkânsız olduğunu anlamıştı. Bu durumda İngiltere devlet idârecileri telâşa düştüler. Fransa'da bir iç ihtilâl çıkarmaya çalıştılarsa da çaresini bulamadılar. Fransa'dan kaçıp da İngiltere'de bulunan kaçakların önderlerinden Jorj Ka dö Dal adındaki Fransız dahi, Fransa'da krallık idaresinin tekrar getirilmesinin çaresini aramıştır. Bunun için bir ihtilâl çıkarmaya çalışmış, fakat başaramamıştır. Bir fırsatını bulup Bonapart'ı yolda giderken idam etmeyi kararlaştırmış, 21 Ağustos 1803 de gizlice Paris'e gelmiş, etrafına yüz kişi kadar ihtilâlci toplamıştır. Hattâ bazı generalleri de kendi tarafına çevirmiştir. Paris'in polis görevlileri durumu öğrenmişler ve bunlardan üç kişiyi yakalamışlardır. Yapılan incelemeden sonra, hazırlanan bozgunculuğu bütün taraflariyle meydana koymuşlardır. Kısa bir müddet içinde Jorj ile diğer arkadaşları yakalanarak Mart 1804 de hepsi hapse konmuşlardır. Yapılması kesinlikle kararlaştırılan bu bozgun, o esnada prenslerden birinin Fransa'ya geleceğine dair yapılan söylentilerden anlaşılmıştır. Gelecek olan prensin kim olduğu öğrenilememiştir. Fakat o esnâda Burbon sülâlesinden (Dük Danken) adındaki bir prens, Almanya'da Bâd dukalığına bağlı ve Fransa hududuna dört beş saat mesâfede üç bin kadar nüfuslu (Etineyim) adlı kasabada oturmaktaydı. Bonapart, Fransa'ya girmek isteyen prensin bu Dük Danken olduğu düşüncesine

kapıldı. Dük Danken ise orada bir kadına âşık olup kasaba kenarındaki bir evde oturmaktaydı. Çok günler gönlünü eğlendirmek için ava giderdi. Zavallı gönlü aşkının ateşiyle yanmaktaydı. Kendisi Fransa hududuna yakın ise de sevgilisi Fransa tâcını giymesi sebebi ile uzak idi. Lâkin Bonapart çok tez canlı bir kimse olduğundan, yalnız olarak Fransa'ya yakın bulunduğuna göre Fransa'ya getirilmesi kararlaştırılan prens budur diye düşünmüştür. Bu düşünceyle hemen, milletlerarası hukuk kurallarına aykırı ve bayağı haydutluk şeklinde olarak kabul etmiştir. Adı geçen kasabaya bir iki bölük asker göndermiş, prensi avdan evine gelirken yakalatmıştır. Prensi önce Fransa'nın Strasburg şehrine, oradan da Paris kenarındaki (Vensen) kalesine götürmüşlerdir. Orada bir gece içinde bütün üyeleri Bonapart'ın adamlarından olan bir harb divanı toplanmıştır. Yapılan soruşturmadan sonra prens, kendisine yüklenen suçu tamamen red etmiştir. Bütün şüphelerle ilgisi olmadığını ileri sürmüş, Bonapart'ı görüp durumu kendisine anlatmak istemiştir. Fakat Bonapart ilk andaki hatalı fikrinden vazgeçmemiş, prense görünmemiştir. Zavallı prensin bütün yalvarıp yakarmalarına hiç kulak asılmamış ve hemen o gece Bonapart'ın emriyle kurşuna dizilmiştir.

Bonapart'ın doğru hareketlerini siyahlandıran en büyük lekelerden birisi de bu gaddarlığıdır. Bu hareketi Avrupa'da büyük akisler yapmış, bütün Avrupa kralları sözkonusu prens için yas ve mâtem tutmuşlardır. Bonapart'a karşı ittifak devletlerinin tekrar birleşmelerine başlıca sebep bu olay olmuştur.

Daha önce, Prusya kralı Frederik Gilyom, bir tarafsızlık anlaşması hazırlanması için Rusya İmparatoru Aleksandri'ye teklifte bulunmuştu. Aleksandri bu teklifi kabul etmediğinden Frederik buna içerleyerek Fransa tarafını tutmuştu. Avrupa'nın durumunun bozulmaması için Bonapart ile bir anlaşma ahidnâmesi hazırlanmış, tam imza olunmak üzere iken Dük Danken'in idam olunduğu haberi Berlin'e ulaşmıştı. Bu haber üzerine Fransa ile yapılan görüşmelere son verildi. Berlin'de oturmakta olan Fransa elçisi ile kimse görüşmez oldu. Prusya kralı derhal Rusya tarafına döndü ve aralarında bir anlaşma muahedesi hazırlanmaya başlandı.

Dük Danken'in bu şekilde gaddarca idamı dehşet verici bir olay olarak karşılanan Petersburg'da, saray imparatoru ve yakınları hemen yas ve mâtem elbiseleri giydiler. Aleksandri, Petersburg'da oturan Fransız elçisine gâyet soğuk muamele etmeye başladı. Almanya'nın istiklâli hususunda Rusya devletinin de kefâleti olduğundan dolayı, Bad dükalığına asker sokulup da namus ve itibarı kırılmasından dolayı bu hususta açıklama yapılması istendi. Bonapart ise buna gayet ağır cevap verdi. Bu sebepten iki devlet arasında derhal soğukluk ve ayrılma meydana geldi.

Almanya sınırları içinde bulunan bir ülkeye asker sokarak taarruz olunduğundan dolayı asıl dâva, Almanya İmparatoru olan Avusturya hükümdarına düşmekte idi. Bu durumdan en çok Nemçe devleti üzüntü duymuş ise de açıktan açığa Bonapart'a karşı düşman görünmeye cesaret edememişti. Bunun için Fransız ordusunun İngiltere'ye geçerken Manş denizinde boğulup yok olmasını isterdi. Bonapart'tan gördüğü zarar ve ziyanın acısını çıkarmak ve Almanya'daki sözünün geçerliliğini kuvvetlendirmek için de vakit ve fırsat gözetir idi.

İşte Dük Danken meselesinden dolayı bütün Avrupa, Bonapart'a düşman olmuştur. Bu ise İngiltere'nin tam aradığı şekil olduğundan İngiltere devleti, bazı Almanya hükümetlerinde bulunan elçilerine Fransa'da bir iç bozgunluğun çıkartılmasını emretmiştir. Bu elçiler aldıkları emir ile harekete geçmek üzere iken Bonapart gizlice durumu öğrendi. Memurları vasıtasiyle bunların mektuplarını ele geçirdi ve aynen gazetelerde yayınlattı. Elçilerin bu önemli görevlerini fesadlık ve bozgunluk yolunda kullanmaları halkın nefretine ve kızgınlığına sebep oldu. Elçiler bulundukları hükümetlerden kovuldular. Bu hâl milletlerin İngiltere hakkındaki düşüncelerinin değişmesine yol açtı. İngiliz halkının Bonapart'ın aleyhindeki coşkun düşünceleri biraz azalmış oldu. Fakat tamamiyle silinmediğinden Bonapart'a karşı tertiplenen anlaşmalar yine devam etti.

Bonapart, bu dış meselelerle meşgul olduğu esnada memleketinin iç işlerine de gereken önemi vermiştir. Kurmak istediği imparatorluk için dikkatle gayret gösteriyordu. Krallık taraftarlarının Bonapart'ı idam etme hırs ve tehlikeleri Bonapart'a miras yolu ile imparatorluğun verilmesi düşüncelerini doğurdu. Jorj'un teşebbüsleri Bonapart'ın idamına sebep olacak yerde nüfûzunun artmasına ve imparatorluk derecesine kadar yükselmesine sebep oldu. Şöyle ki:

Fransa'yı fesad çıkarmak isteyenlerin elinden kurtarmak üzere hükümetin kuvvetli ve daimî olacak şekilde kurulması ve takib edeceği yol halka açıklandı. Bir taraftan da polis bazı teşvik edici durumlar ile herkese bu fikirleri aşılıyarak hareketlerin gelişmesini sağlıyordu. Bunun üzerine Bonapart büyük devletlerin düşüncelerini yoklamak ve imparatorluğunu kabul edip etmeyeceklerini anlamak için Nemçe ve Prusya devletleriyle görüşmüş ve ikisinden de olumlu cevap almıştı. Fakat Nemçe devleti bunun karşılığında kendisinin de Avusturya imparatoru unvanını almayı şart koştu. Bonapart bu isteği memnunlukla kabul edip, gerek Avusturya ve gerek Prusya devletlerine teşekkür etti. Bundan sonra plânlarını yürütmeye başladı. Millet Meclisi üyelerinden biri imparatorluğun miras yolu ile Bonapart'a verilmesini teklif etti. Bu teklifi üyelerden sadece biri kabul etmedi. Diğer bütün üyelerin kabulü ile 3

Mayıs 1804 Hicrî 1219 Safer ayında Bonapart, Fransa İmparatoru ilân edildi.

İşte Bonapart bu şekilde Jorj'un suikasdından dolayı göz diktiği makama geçtiyse de Dük Dankin'i haksız yere idam ettirmesinden dolayı Avrupa devletleri kendisinin aleyhinde idi. İmparatorluk durumu da dünyada hayret uyandırmıştı. Zira Fransızlar hürriyet ve cumhuriyet uğrunda ayaklanma yaparak uzun zamandan beri Fransa'da saltanat sürmüş olan Burbon hanedanını ortadan kaldırmak ve krallık idaresine son vermek için bu kadar kanlar dökmüşlerdir. Hâl böyle iken halktan birini imparatorluk tahtına oturtmakla idarelerini tamamiyle onun eline teslim etmeleri dünyanın en garib tarihî olayıdır. Eğer cumhuriyetin kuruluşundan beri çok zaman geçmiş olsaydı, çeşitli karakterdeki insan oğlunun renkli hayatına ve dünya hallerinin daima böyle değişme ve yenilikler göstermesiyle belirtilerek bazı hoşgörücü sebepler bulunabilirdi. Lâkin Bonapart'ın imparatorluğuna âlet olan kimselerin çoğu cumhuriyet uğrunda nice kanlar dökmüş ve bunca canlar yakmış kimselerdi. Buna rağmen defalarca hükümetin bağımsızlığı düşüncelerine kapılmış olup Bonapart'ın imparatorluğuna hizmet etmiş olmaları inanılmaz ve Fransa'dan başka bir yerde olması düşünülemez garib bir olaydır. Fransa'da böyle süratle meydana gelen değişmeye herkes hayretle bakmış ve Fransızların tutumuna güvenmez olmuşlardır.

Bir zamandan beri imparatorluk ünvanı Avusturya hükümdarlarına âit olmuşken, sonra Rusya çarı Petro zorla bu ünvanı almıştır. Bu olay devletler arasında oldukça söyleşmelere yol açmıştır. Bazı devletler bir müddet bunu kabul etmemişlerdir. Fakat sonraları hepsi kabul ve tasdik etmişlerdir. Lâkin eskiden beri imparator ünvanı kral ünvanından daha yüksek tutulur iken bundan sonra aradaki derece farkı kaldırılmıştır. Bonapart, Şarlman gibi Avrupa hükümdarlarını idaresi altına almak emelinde bulunduğundan onun da bu ünvanı almasiyle Avrupa'da üç imparator olmuş oldu. Şu kadar ki kendisine Fransa İmparatoru denilmeyip Fransızların imparatoru denildiğinden Avrupaca bilinen imparatorluk ünvanından farkı var idi. Bonapart, imparator ünvanına sahip olduğu halde Fransa'nın idaresi cumhuriyete benzer şartlı bir hükümet şeklinde idi.

Fransa'nın İstanbul elçisi General Peron, Bonapart'ın anlatılan şekilde imparatorluğunu Bâb-ı Âli'ye bildirip tasdikini teklif ettiğinde Fransa'da böyle yeni bir ünvanın ortaya konulmasına Avrupa devletleri tarafından ne denileceğini İstanbul hükümeti henüz bilmiyordu. Bu sebepden Osmanlı Devletini müttefiki olan İngiltere ve Rusya devletleri Fransa'dan bütün bütün soğutmak istiyordu. Fransa da onlardan ayırmak gayesini güdüyordu. Durum böyle olduğu halde Osmanlı Devleti karşılıklı anlaşmak üzere Fransa'yı kırmamaya çalışıyordu. Bununla beraber müt-

tefiki ile olan anlaşmasının bozulmamasına dikkat ediyordu. İngiltere devleti hâlâ Fransa ile savaş halinde olup, Rusya da savaşa hazırlanmakta olduğundan Osmanlı Devleti, Bonapart'ın imparatorluğunu kabul etmekte tereddüt ediyordu. Aynı zamanda da diğer Avrupa devletlerinin ne diyeceklerini takip etmekte idi. Osmanlı Devleti bu durum üzere General Peron'a (Osmanlı Devleti bu suretle Fransa halkının rahat ve huzur duymasından memnun oldu, imparatorluk sözünün kullanılmasında Avrupa devletleri arasında anlaşma olduğu halde Osmanlı Devleti dahi kabul edecektir) diye cevap verdi. Bu cevap üzerine General (Osmanlı Devletleri öteden beri Fransa hükümdarlarına padişâh ünvanını kullanmıştır, imparatorluğun anlamı dahi odur, bu konuda etrafın tasdikine hacet yoktur) diye ısrar etmiştir. Fakat, imparator ünvanının Avrupa'ca kullanıldığı makam başka olduğundan iki söz arasında fark vardır, denilerek padişah sözünden Osmanlı Devleti'nin yine tereddüdü olmadığı belirtilerek tekrar özür dilenip Avrupa'nın tutumu beklenildi. Sonra General Peron, imparatorluk sözünün resmen kabul edilmesi için ısrar etmiştir. Her ne kadar Prusya ve Avusturya devletlerinin bunu kabul etmiş oldukları kesinleştiyse de Bonapart'ın imparatorluk ünvanını almasında Osmanlı Devletince düşünülecek bir şey yoktu. Lâkin yukarıda anlatıldığı gibi, Osmanlı Devletinin dostu olan İngiltere devleti Fransa ile savaş halinde, Rusya da İngiltere ile anlaşmış durumda idi. Bu yüzden Bonapart'ın imparatorluğunu kabul etmemiş olmaları Osmanlı Devletini düşünceye sevketmişti. Diğer taraftan Rusya, henüz Cezâir-i Seb'a'yı (yedi ada) boşaltmadığından başka Osmanlı Devleti hakkında kötü emellere sahib idi ve Osmanlı Devletini bir takım zorlayıcı teklifler ile rahatsız etmekteydi. Ayrıca, Osmanlı Devletinin hristiyan tebasını dahi kışkırtıp fesad çıkarmak istediği biliniyordu. Bundan dolayı Sultan Selim Han hazretleri, Bonapart tarafını tutup onu kırmamak istiyordu. Fakat Mısır meselesi henüz hatırlardan çıkmamıştı. Bu itibarla onun sözüne güvenilemediğinden Osmanlı Devleti idarecilerinin çoğu Fransa'nın aleyhinde idi. Osmanlı Devleti dostlarını elden çıkarmamayı daha önemli görerek imparatorluğun kabulü bahsinde dost olduğu devletlerin politikasına uymağa mecbur idi.

General Peron'un asıl görevi, Osmanlı Devletini Rusya ve İngiltere aleyhine harekete geçirmek idi. Bâb-ı Âli'nin bu tutumu karşısında gücenmiş olarak resmen ve açıkça, imparatorluk ünvanı tasdik olunmaz ise elçilikten ayrılarak Fransa'ya döneceğini kesinlikle söylemiş idi. Ancak İngiliz ve Rusya elçileri de bu defa eğer Osmanlı Devleti Bonapart'ın İmparatorluğunu tasdik ederse İngiltere ve Rusya devletleriyle olan anlaşmasını kaldırmış olacağını söylediler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti vekilleri bu konuda çaresiz kaldılar. Uzun düşünce ve tartışmalardan sonra Receb ayında (Osmanlı Devleti, imparatorluğu tasdik etmekten çe-

kinmez, ancak bu meseleyi kendi işlerine uygulamakla söylentileri ortadan kaldırmak fikrindedir) şeklinde Fransa elçiliğine bir yazı verilmiş idi. Yazının bir örneği de Paris'de Osmanlı Devleti elçisi olan Hâlet efendiye gönderilmişti. General Peron bu yazıyı kabul edip yumuşamışken Ramazan ayında yerine başkâtiplerinden birini vekil olarak bırakmış kendisi Fransa'ya gitmiştir.

Fransızların denizden tecâvüzlerine İngilizler güçlükle engel olabilmişlerdir. Şayed karadan Nemçe ülkesi içinden geçip te Osmanlı ülkesine atlayacak olurlarsa Avusturya devletinin onlara yol verip vermeyeceği konusu üzerinde yapılan görüşmelerde meclis başkanı Rusya elçisi ile konuşmuştur. Elçiye bu konuyu açınca elçi, Nemçe'nin Rusya tarafını tutacağından şüphe olmadığını, savaş açıldığı takdirde kendi ülkesinden Fransızlara yol vermeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca bu durumu devletine bildirerek İtalya'da olan Fransız askerinin Osmanlı ülkesine geçmelerine engel olmak için yapılan görüşmede, İngiliz donanmasından yeteri kadar gemi ayırtacağını garanti etmiştir.

Yukarıda açıklandığı gibi Nemçe devleti, Almanya İmparatorluğu ünvanını taşıdığı halde bunun sonucu hakkında görüşünü açıklayarak Avusturya İmparatorluğu ünvanını da bu lâkaba eklemek şartiyle Bonapart'ın İmparatorluğunu tasdik etmiş olmasından İstanbul'daki Nemçe elçisi bu esnada devletinin Avusturya İmparatoru ünvanının Osmanlı Devleti tarafından tasdik olunmasını istedi. Elçinin isteğine karşı bu konu, Bonapart'ın İmparator ünvanını almasından doğmuş olup Bonapart'ın İmparatorluğu ise henüz Osmanlı Devleti tarafından tasdik olunmamıştır, bu cihetle onun tasdik olunması halinde bu da tasdik olunmuş olacaktır diye cevab verildi. Çünkü Avusturya Devleti görünüşte Bonapart'ı okşamaktaydı. Bununla beraber kalben yok olması için gayret sarfedip ona karşı ayaklanmak üzere fırsat gözetmekteydi. Aynı zamanda Avusturya İmparatoru ünvanını alması da Bonapart'ın üstün olma düşüncesi üzerine meselenin neticesi itibariyle Nemçe elçisi bu cevaba razı olup fazla ısrarda bulunmamıştır.

Nemçe'nin Almanya İmparatorluğu ünvanını taşıdığı halde Avusturya İmparatoru ünvanını almak isteyişi şundan dolayı idi; Avrupa'da protestan mezhebinin çıkışı ile doğan otuz sene savaşları. Bu savaşların sonunda 1684 de yapılan (Vestifalya) anlaşmasına göre Almanya birçok irili ufaklı hükümetlere ayrıldı. Bunlardan bazıları piskoposluk ile idare edilen ruhani hükümetler idi. Diğerleri ise prenslik, dükalık, Hersek ve başka ünvanlar ile kurulmuş hükümetler idi ki bunlar veraset ile hükümet sahibi olurlardı. Bunların dışında kırkdokuz serbest ve kendi iradelerinde şehirler vardı ki Cumhuriyet şeklinde seçilen belediye meclisi üyeleri ile idare olunurlardı. Hepsi de bir imparatorun idaresi altında

idi. İmparatorluk ise seçimle meydana gelirdi. İmparatorluk boş olduğunda elektor denilen sekiz hükümdar tarafından hükümdarlardan biri kanun gereğince imparator seçilirdi. Bu elektorların üçü ruhanî hükümdarlar idi ki bunlar Mayans, Tiro ve Kolonbi Erhi piskoposlarıdır. Diğer beşi cismanî hükümdarlar olan Nemçe hükümdarı, Prusya ve İngiltere kralları ile Bavyera ve Saksonya dükalarıdır. Hapsburg hanedanından olan Nemçe hükümdarı istiklâlini kazanarak Bohemya ve Macaristan kralı; Avusturya arşidükü; Milan, Karantina ve İsterya dükası ayrıca daha birçok ünvanlar sahibi olduğu halde İmparatorluk seçimine Bohemya kraliyeti için girmiş idi ki Prusya kralı Brendburg Herseki ünvaniyle, İngiltere kralı da Hanora hükümdarı olduklarından dolayı giriyorlardı. Uzun müddetten beri imparatorluk boş oldukça hep Avusturya hükümdarı seçilegeldiğinden imparatorluk sanki Hepsburg hanedanına mahsus gibi olmuştu. Bir vakitten beri de Prusya kralı Avusturya hükümdarına rakip olarak nüfuzca ona karşı üstünlük iddiasına düşmüştü. Fakat sekiz hükümdarın beşi katolik idi. Almanya'da ise protestanlar Prusya tarafını tuttukları gibi katolikler de Avusturya taraftarı olduklarından Avusturya'nın nüfuzu daha kuvvetli idi.

Almanya meselesinin müzâkeresi için (Diyet) adı verilen bir meclis vardı ki (Ratsbon) şehrinde toplanırdı. Bu meclisin üyeleri üç sınıf idi. Birincisi yukarıda anlatılan elektorlar, ikincisi diğer prens ve piskoposlar, üçüncüsü kırkdokuz şehrin mebusları idi. Prens ve piskoposlardan bazıları idare ettikleri hükümetlerin ülke büyüklüğüne göre oy sahibi idiler. Bazılarının oyu yarım kabul edilirdi. Bu meclisin müzâkereleri çok karışık bir halde olurdu. Zira üç sınıf bir madde üzerine başka başka müzâkere edip oy verirdi. Bazı hükümdarların hem birinci sınıfta, hem de ikinci sınıfta elçileri vardı. Meselâ Avusturya devletinin Bohemya krallığı için elektorlar sınıfında, Avusturya arşidükalığı için prensler sınıfında; Prusya kralının Brandöburg için hersekler, Ensbağ ve Beyrut için prensler sınıfında; Bavyera'nın birer cihetle iki sınıfta da elçileri bulunur idi. Sınıfların dereceleri aynı değildi. Hele üçüncü sınıf üyelerinin oyları hiç derecede olduğundan kuvvetli hükümdarların elçilerinin oyları her zaman üstün gelirdi.

İşte Almanya'nın bütün işleri bu (Diyet) meclisinde görülüp özel işleri de ayrı ayrı dairelerin meclislerinde görüşülürdü, şöyle ki: Bütün Almanya on daireye ayrılmıştır. Her dairenin en büyük idarecisi o dairenin bakanı makamında olarak idaresi altındaki yöneticileri toplayarak özel işleri görüşürlerdi.

Daha önce de anlatıldığı gibi (Kampo formiyo) ve (Lonvil) anlaşmaları gereğince Ren nehrinin İsviçre hududundan Felemenk hududuna kadar sol sahili Fransa'ya verilmişti. Birçok Almanya prensleri mal ve

gelirlerinden mahrum kaldılar. Bunların kayıpları ödenmek üzere Almanya'nın bölünmesinde, bazı değişiklikler yapılması lâzım gelmiştir. Bu durum anlaşma altına alınmış idi. Ayrıca Avusturya familyasından olan Toskana ve Modina dükaları İtalya'daki yerlerinden mahrum kalmışlardı. Yine Prusya kralının akrabasından olan (Oranj Nasu) hanedanı dahi Hollanda başkanlığından yani Felemenk cumhuriyeti başkanlığından çıkartılmış olduklarından bunlara dahi Almanya'da yer gösterilmesi söz konusu anlaşmalarda belirtilmiş idi. Bu değişiklik ise Almanya'da bunca senelerden beri yerleşmiş olan hükümet şekil ve usûlünün devamlı olarak değişmesine yol açmış güç bir hal olduğu halde Avusturya hanedanı uzun zamandır Almanya İmparatoru olduğundan Nemçe devleti Almanya'da kazanmış olduğu nüfûzunun devam ve kararlılığı ile diğer devletlere üstün olmaya çalışıyordu. Prusya devleti dahi bu değişiklik dolayısı ile nüfuzunu ve idaresini kuvvetlendirerek Avusturya Devletine üstün olmaya çalışıyordu. Bonapart, onların bu karışıklığından faydalanarak Almanya'yı kendi politikasına uygun bir kalıba sokmak istedi ve sonunda da düşüncelerini açığa vurdu.

Şöyle ki: Ruhânî hükümdarların hepsi kaldırılmasına, yalnız Mayans piskoposunun idaresine, yeter derecede geliri olan bazı yerler bırakılarak Ratsbon'da oturması için (Diyet) Meclisinde karar verildi.

Baden, Hes ve **Vertemberg** prenslerine elektorluk ünvanı verilerek elektorların sayısı dokuza çıkartıldı. Serbest şehirlerin sekizi bırakılarak diğerlerinin başka ülkelere bağlanması kararlaştırıldı. Baden ile Vertemberg dükalarının Rusya hanedanına akrabalıkları dolayısı ile imparapor Aleksandri'nin aracılığı üzerine bu yeni paylaştırmadan pay verildiği gibi Avusturya ile onun koruyuculuğu altında bulunan prenslerin de payları ayrılmıştı. Fakat aslında sekiz elektor'un beşi katolik iken bu defa kaldırılan ruhanî elektorlar katolik mezhebinde oldukları halde bunların ellerindeki yerlerin çoğu protestan prenslerinin hisselerine isabet etmişti. Bu şekilde dokuz elektor'un altısı protestan mezhebinde bulunmuş oldu. Diyet meclisinde dahi katolikler ellidört ve protestanlar kırküç oya sahip iken ruhânî hükümdarların kaldırılması ve protestan prenslerinin artmasından dolayı protestanların söz hakkı daha geçerli oldu. Her ne kadar son asırlarda Avrupa'ca özel menfaatler düşüncesi mezhep fikirlerine üstün gelmekle bazen katolik prenslerinin Avusturya'ya ve protestan prenslerinin Prusya'ya karşı oldukları meydanda idi. Ancak yine de katolik ve protestan tabirlerinin Almanya'ya göre etkisi çok olup biri Avusturya'nın ve diğeri Prusya'nın taraftarları demek idi. Bununla beraber bu taksimden Prusya daha çok faydalanmış ise de Avusturya'nın Almanya'ya göre yine Prusya'ya karşı koyabilecek kadar nüfuzu vardı. Şu kadar ki evvelki gibi her istediğini yapamayacak idi.

Bonapart, bu işleri kendi zihninde kararlaştırdıktan sonra Prusya ve Bavyera devletlerini razı ederek anlaşmayı imzaladı. Bu durumu hemen Rusya İmparatoru Aleksandri'ye müjdeledi ve onunla da bir anlaşma imzaladı. Sonra bu hazırlıkların iki ay zarfında kabulü ve düzenlenmesinin genel bir huzurun sağlanması için çok lâzım olduğu kesin olarak Diyet meclisine bildirilmişti.

Yukarıda anlatıldığı şekilde İngiltere'nin Malta adasını boşaltmaktan çekimser kalmasına ve Fransa ile arasının bozulmasına başlıca sebep bu Almanya meselesi idi.

Avusturya kendi aleyhinde olarak meydana konulmuş olan bu hazırlıkları haber alır almaz çok kızmış ve engel olmak için savaş yapmayı dahi göze almış idi. Fakat Bonapart gerekirse Avusturya'yı silâh kuvvetiyle yola getirmeye hazır olmakla beraber onu susturmak için Toskana dükasına da elektorluk ünvanı vermiş ve elektorların sayısını on'a çıkarmıştı. Ayrıca prensler sınıfında da bazı değişiklikler yapılmış; üçüncüsü sınıfın nüfûzu arttırılmıştır. Milâdi Şubat 1803 (Hicrî 1217 sonları) de Diyet meclisi tarafından Almanya'nın bu şekilde taksim ve idaresi tasdik olunmuş idi.

Neticede Avusturya da ister istemez bu taksimi kabul etti. Bu şekilde Almanya'da kaybettiği nüfuzun iâdesinden keder duymakta ise de, ileride, Almanya İmparatorluğu boşalınca hanedanı mahrum bırakılmak ihtimalini ileri sürerek Avusturya İmparatoru ünvanını almak istedi.

Nemçe devletinin Avusturya İmparatoru ünvanını almak isteyişini Bonapart derhal kabul etti. Osmanlı Devleti tarafından dahi bunda tereddüd edecek bir sebep olmadığı halde bu isteğin Bonapart'ın imparator ünvanı almasından doğduğu düşünülmüş, o zaman ise Osmanlı Devleti henüz Bonapart'ın imparatorluğunu resmen ve açıkça tasdik etmemiş olduğundan Avusturya İmparatoru ünvanını da tasdik etmekte tereddüd etmişti. Lâkin arası çok geçmeksizin Bâb-ı Âli tarafından Avusturya devletinin bu yeni ünvanı tebrik olunmuştur.

İş bu ondokuz senesinde Rusya ile İran devletleri arasında dahi savaş oldu. İran şehzâdesi bütün ordu ile Tiflis üzerine yürümüş ise de Rusya'nın muntazam eğitim görmüş askerine karşı birşey yapamayacağı meydanda idi. Buna rağmen Rusya'nın o taraftan ilerlemesi Osmanlı Devletini bir düşünceye ve endişeye sevketti. Bu bakımdan Osmanlı Devleti olayları yakından izleyip savaşın sonucunu beklemekteydi.

Yine bu sırada Rusya devleti anlaşma ile sahip olduğu yetkiye göre Vidin'de bir konsolos bulundurmak istedi. Halbuki Pasbânoğlu Osman Paşa'nın galibiyeti dolayısı ile Vidin'de nüfûz sahibi olması eskisi gibi mümkün değil idi. Kaldı ki yukarıda anlatıldığı üzere Sırbistan'da meydana gelen ihtilâlin bastırılmasına çalışmak Pâzendoğlu'nun görevi idi.

Fakat bu esnada Sırp âsilerinin lideri olan Yorgi ile anlaşmış olması Rusya'nın durumunu güçleştirmişti. Bu durumda Rusya'nın Vidin'e konsolos tayini Osmanlı Devletinin fikrine hiç elvermiyordu. Bunun daha sonraya bırakılması için dostça izahatta bulunuldu. Zaten vakit ve durumna göre Rusya da bu esnada Osmanlı Devletini bu konudan dolayı zorlamak istemiyordu. Onun için fazla ısrarda bulunmadı.

Gelelim Fransa'nın durumuna. Daha önce anlatıldığı gibi Bonapart İmparatorluğa seçildiğinde Kombaserz ve Talleyrad gibi sevmediği ve kendisine sadık olan bazı kimseler ile akraba ve kardeşlerine büyük rütbe ve makamlar verdi. Onsekiz generale de mareşallik rütbesi vermişti. İmparatorluk makamının büyüklüğü için gereken her şeyi yaptı. İngiltere'yi ele geçirmek için Manş denizini geçmeye karar verdi. Her tarafta ve öncelikle ordu merkezi olan Poloni önünde yapılan sefer hazırlıklarını bir kat daha kuvvetlendirdi. Temmuz ayında Poloni'ye geldi. Büyük bir sahrâda yüzbin askerden teşekkül eden ordunun denetlenmesini yaptı. Bonapart, ordusunun denetlenmesini yaparken İngiliz beylik gemileri de sahillere yanaşıp Fransa donanması üzerine gülle yağdırmakta idiler. Fransızlar ise buna hiç aldırış etmeyip resmi geçite devam ediyorlardı.

İngiliz gazeteleri, Bonapart'ın bu hazırlıklarına karşı alay ediyorlar ve Fransız donanmasının kıyılardan ayrılamayacağını iddia ediyorlardı. Bonapart da İngilizlerin kara hazırlıklarına gülüyordu. Zira İngiltere idarecilerinin topladıkları üçyüzbin kara askerinin yarısı gönüllü olup eğitim görmüş değillerdi. Aynı zamanda bunlar İrlanda ve İngiltere'nin çeşitli bölgelerinde dağınık halde idiler. Fransa ordusunun hangi mevkie çıkacağı belli değildi. Yüzbin kişilik gayet düzenli bir şekilde hazırlanmış olan Fransa ordusu her nereye çıksa karşısına ancak sekben bin İngiliz askeri çıkabilirdi. İngilizlerin ehliyetli bir generali de bulunmuyordu. Bunun için Bonapart ordusu ile İngiltere adasına ayak basacak olsa İngilizlerin kendilerini koruyamayacakları ve bu orduya karşı koyamayacakları meydanda idi. Fakat İngilizler de inşa etmiş oldukları seksen dokuz parça kapak. yüz otuz iki parça fırkateyn ve çok sayıda küçük gemi ile bunlarda çalışan yüzbin kadar deniz askerine güveniyorlardı. Diğer taraftan bütün İngiltere sahillerine toplar yerleştirmişlerdi. Her tarafta kurulan karakollar gece ve gündüz bazı özel işaretlerle Fransızların hareketlerini takip ediyorlardı.

İngiltere, bu hazırlıklar için çok masrafda bulunmuştu. Bu masraflar İngiltere halkı üzerinde geniş çapta etkide bulunmuştu. Hatta bu yüzden İngiltere kabinesi istifa etmeye mecbur kalmıştı. Meşhur Pit başbakanlığa getirildi. Pit dünyanın en ünlü diplomatlarından biri idi. Napolyon gibi cihangir ile uğraşabilecek kabiliyette bir kimseydi. Başbakan olduğu gibi parlamentodan gizli masraflar adı altında iki milyon dört yüz

bin lira istedi. Bu parayı ne yapacak diye Bonapart dahi hayret etmişti. Halbuki sonradan Avusturya'nın politika tutumunda şüphe ve değişme belirtileri başladı. Yukarıda anlatıldığı üzere Rusya İmparatoriyle Bonapart arasında yapılmakta olan haberleşme iki devletin birbirinden soğuması ve aralarının açılması ile sonuçlandı. Rusya maslahatgüzârı pasaportunu alıp Paris'ten ayrıldı. Böylece Rusya ile Fransa arasındaki resmi ilişkiler kesilmiş oldu.

Bu esnada Fransa amirallerinden La Noş'un vefatı, Poloni'de yapılan askeri hazırlıkların biraz gecikmesine yol açtı.

Bonapart'ın hırs ve tamaı sonsuzdu. Bu arada Şarlman gibi Garp İmparatoru olmak sevdasına düşmüş olduğundan imparatorluğunu takdis için önceden Papa'yı Paris'e davet etmişti. Bunun üzerine Roma'da bulunan yabancı devlet görevlileri ve krallık taraftarları Papa'nın bu teklifi kabul etmemesi için gizlice propaganda yapmışlardı. Fakat Papa, Bonapartı' ele almakta kendisi için gelecekte faydalar olacağını düşünerek daveti kabul etti. İşbu ondokuz senesi Receb ayında (2 Kasım 1804), Roma'dan çıkıp Paris'e gitti. 2 Aralıkda takdis işlemi yapıldı. Fakat Bonapart, Şarlman gibi sakalını Papa'nın eline teslim etmek niyetinde değildi. Takdis merasimi yapıldığı sırada imparatorluk tacını Papa'nın elinden alıp giymiş ve karısı Jozef'in tacını dahi kendisi giydirmiş idi. Takdisden sonra Papa uzun müddet Paris'de kaldı. Ruhânî hükümetinin kuvvetlenmesi için Bonapart'a hayli ısrarda bulunmuş ise de bir şey elde edemeden Roma'ya dönmüştür.

Taç giyme merasiminden dolayı Fransa'nın pek çok şehrinde şenlikler ve âyinler yapıldı. Lâkin bunlar Bonapart'ın takip ettiği politikasına asla engel olmadı. O daima Poloni önündeki hazırlıkları tamamlayarak İngiltere adasına geçmeyi düşünüyordu.

İtalya hükümetinin birinci başkanı Bonapart'ın idaresinde idi. Halbuki Fransızlara imparator olduktan sonra bir hükümetin başkanı bulunmak uygunsuz olacağından İtalya Cumhuriyetinin de krallığa çevrilmesi gerekirdi. Bu sebeple İtalya ikinci Cumhurbaşkanı Mülçi Paris'e götürülmüştü.

Mülçi, İtalya'nın bağımsız bir idare altında olması ve Fransa ordusunun masrafından kurtulması için istekte bulundu. Bonapart, bu isteğe kulak vermedi. Hemen İtalya Cumhuriyetinin krallığa çevrilmesini kararlaştırdı. Bu ondokuz senesi sonlarında kalabalık bir tören ile Millet Meclisine gidip bu kararını bildirdi. Aynı zamanda eski Lombardiya kırallarına ait olup Milan hazinesinde saklı olan Demir Taç adı ile bilinen İtalya krallığı tacını giymek üzere Milan'a gideceğini söyledi. Fakat İtalya kraliyeti ünvanını geçici olarak kabul edeceğini, genel bir barışın yapılması halinde krallığı akrabasından birine bırakacağını bildirdi.

Gerektiği zaman Fransa donanmasının İspanya limanlarına sığınabilecekleri düşüncesiyle İngiltere devleti, İspanya limanlarını göz altına almak gibi İspanya'nın kabul etmeyeceği bir teklifde bulundu. Bundan başka İspanya'nın gümüş yüklü dört fırkateyni Meksika'dan gelirken İngiliz donanması üzerlerine hücum edip birini batırmışlar, üçünü de ele geçirmişlerdi. İngilizlerin böyle haksız bir hareketi bütün Avrupa'nın nefretini uyandırmıştı. Bu durum karşısında İspanya, İngiltere devletine savaş ilân etti ve böylece Bonapart'ın politikası da kuvvet bulmuş oldu. Ancak, o zaman İspanya'nın idaresi altında olan Meksika'da pek zengin gümüş madenleri vardı. Arka arkaya İspanya'ya böyle gemilerle gümüş geliyordu. Aslında büyük ve kuvvetli bir devlet olan İspanya, kral ve vekillerin kötü idarelerinden dolayı o sırada çok zayıf hale düşmüştü. Bonapart, İspanya ile yapacağı anlaşmadan çok az faydalanabilecekti Bununla beraber Bonapart, İspanya'ya memurlar göndererek İspanya donanmasını oldukça işe yarayacak bir hâle koydu.

Bunun üzerine, artık iki seneden beri İngiltere aleyhine yürütmekte olduğu çalışmalarını harekete geçirerek İngiltere adasına geçmeye kesinlikle karar verdi. Bunun için de şöyle bir savaş hilesi hazırladı: Milân'da taç giyme merasimi yapıldığı esnada birçok şehirde âyin ve şenlikler yapıldığından İngiltere'ye hücum etmek düşüncesinden vaz geçmiş gibi görünüp İngilizleri gaflete düşürecekti. Bu anda Fransa donanmasının bir kısmı Amerika tarafına giderek İngilizlerin o taraftaki bölgelerine hücum edecekti. Böylece İngiltere donanmasının bir çoğu o tarafa gidince Fransa gemileri hemen geri dönüp Poloni sularına doğru gelecekler. Bu esnada Manş denizindeki İngiliz savaş gemileri sınırlarından uzak kalmış olacaklar ve Bonapart yıldırım gibi İtalya'dan hareketle Poloniye varıp bütün kuvvetiyle İngiltere'yi basacaktı. Bütün donanma amirallerine bu talimatı vermişti.

1220 YILI OLAYLARI

Bu düşünce ile Bonapart, Muharrem ayının birinci günü Paris'den çıkıp Demir tac'ı giyme merasimi yapıldı. Bu münasebetle büyük şenlikler yapıldığı esnada vermiş olduğu tâlimat gereğince Fransa donanmasının bir kısmı Amerika tarafına gitmişti. Bunun üzerine İngiltere savaş gemilerinin dahi birçoğu o tarafa yönelip gidince, Bonapart'ın plânı istediği gibi başarılı olmaya başladı. O anda İtalya kraliyetinin idaresi Bonapart'ın üvey oğlu (yani karısı Jozefin'in ilk kocası Bohar'neden olan oğlu) Ojen de Boharne'ye verildi. Fransa elçisinin teşvikiyle Cenova Cumhuriyetinin İtalya krallığı ile birleşmeyi arzu etmesi üzerine İtalya krallığına katıldı.

Halbuki Bonapart, Milan'da, İtalya krallığı tacını giymek ve İngil-

tere'ye karşı gösteriş yapmak ile meşgul olurken Avrupa devletleri aralarında onun aleyhine bir anlaşma yapmakta idi; şöyle ki:

Rusya İmparatoru Aleksandır, Fransa ile ilişkisini kestiğine pişman olmuş idi. Fakat gözdesi ve güvendiği kimseler olan Ostrogonof, Novzoltzof ve Kazartorski gibi değerli vekilleri, «Rusya devletinin namusunun korunması lâzımdır, Bonapart'ın bu büyüklük tutumuna karşı baş eğmek Rusya'nın şan ve şöhretine noksanlık verir» diye imparatoru ikna ederek genel bir barış yapılması için Rusya'nın diğer devletleri teşvik ederek bir anlaşma yapılması hususuna karar verdirmişlerdi.

Bundan maksatları, Rusya devletinin başkanlığında Avrupa devletlerini birleştirmek, bilhassa savaş halinde olan devletleri, öncelikle Fransa'yı istedikleri şartlar ile barışa zorlamak, Avrupa'yı yeniden düzene bağlayıp genel bir ıslahat yapmak, milletler arası hukuk kaidelerine göre devletlere düzen vermek. Tecrübesizlikten doğma birtakım boş düşüncelerden ibaret olan bu isteklere Aleksandır dahi kapılmış, hemen teşebbüse geçip İngiltere'nin fikrini almak için Novzoltzof'u Londra'ya göndermişti. Onunla beraber İngiltere ile İspanya'nın arasını bulmak, Portekiz ile İspanya'yı anlaştırarak ikisini de Rusya'nın fikirlerine bağdaştırmak için Ustrogonof da Madrid'e gitmek üzere önce İngiltere'ye gitmiş idi.

Bu iki hevesli diplomat, Pit gibi bir parmağı ile dünyayı harekete geçirecek derecede mahir bir diplomat ve filozof ile görüşmeye başladıklarında Pit, bunların, hayali politikalarına alay ederek bıyık altından güler idi. Fakat bu teşebbüslerini kendi politikasına âlet etmek üzere görünüşte onların fikirlerini kabul eder gibi idi. Bunların aralarında yapılan konuşmalardan sadece doğu meselesine ait olanını burada belirteceğiz:

Rusya'nın, Gürcüstan tarafındaki Roş politikası ve Tuna sahillerindeki asiler ve başıboşlar ile olan ilişkisi İngiltere devletinin dikkatini çekmekle Osmanlı Devletinin bağımsızlığı ve mülk bütünlüğü hakkında evvelce Rusya'ya bir yazı göndermişti. Ondan dolayı Novzoltzof bu kere şikâyet yolunda İngiltere'nin bu emniyetsizliğini (Pit'in) yüzüne vurarak «Osmanlı Devleti hakkında Rusya'nın kötü bir maksadı yoktur, kaldı ki Rusya devleti İstanbul'u zabt etse bile İngiltere hakkında hayırlı olur. Zira, ol havali bir barbar milletin elinde bulunmaktansa bir medeni devletin eline geçtiği zaman kara ve deniz ticareti gelişir» diye kendi düşüncesi ile şark meselesi hakkında İngiltere'nin politikasını bir takım kuşkulu sözlerle değiştirmek istediği anlaşılıyordu. Buna cevaben Pit, İngiltere devletinin bundan böyle Rusya'ya güvenle bakacağını ve Rusya'nın İstanbul'u zapt edip etmemesi kendisince aynı şeydir. Ancak İngiltere halkı bu hususta bazı şüphelere sahip olduğundan onların fi-

kirlerine uymaya mecbur bulunduğunu, bununla beraber bu meselenin meydana çıkarılmasından sakınmak gerektiğini söylemiştir.

Kısacası, Mösyö Pit, Rusya elçilerinin hayallerine aldanır görünerek onları aldatıp bu gâfil teşebbüslerini kendi politikasına âlet olabilecek bir yola koymuştu. Bu şekilde Petersburg'daki yapılan konuşmalar Londra görüşmelerinde değinmiş oluyordu. Bu yüzden Petersburg'daki İngiliz elçisi Lord Kavur ile Rusya Dış İşleri Bakanı arasında dahi görüşmelere devam ediliyordu.

Bununla beraber meselenin sona ermesi Prusya ve Avusturya devletlerinin razı olmasına bağlı idi. Bundan dolayı Rusya tarafından özel bir görev ile Mösyö Ventzen Jirod de Berlin'e gönderilmişti. Prusya ise, daha önce Fransızlar, Hanore'yi geçmedikçe savaş yapmamak üzere Rusya ile anlaşma imzalamış idi. Bu sebeble bunun dışına çıkmamak niyetinde bulunuyordu. Onun için Mösyö Ventzen Jirod'un tekliflerine baştan savma cevaplar vererek gerek Rusya'ya ve gerek Fransa'ya dostluk gösterir ve yalnız birine bağlanmazdı. Bu cihetle Ventzen Jirod Prusya'dan boynu bükük olarak Viyana'ya gidip Fransızlar, İtalya'da bulundukları hududu geçerler veyahut Mısır gibi Osmanlı Devleti ülkesinden bir yerin istilâsına kalkışırlar ise Avusturya devleti dahi savaşa gireceğine dair Avusturya devletiyle gizli bir anlaşma imzalamış idi.

Avusturya devleti bu anlaşmayı imza etmiş iken savaş hazırlıklarına başlamamış olup olayların akışını beklemekteydi. Bonapart'ın kendi kendini İtalya kralı seçtiği haberini alınca Rusya'nın teklifine evet deyip İngiltere ile de anlaşmak üzere aracılığını kabul etti ve hemen savaş hazırlıklarına başladı. Petersburg şehri Fransa aleyhine imzalanan üçüncü anlaşmaya merkez oldu. Bonapart bundan tamamiyle habersiz idi. Fakat Avusturya'nın savaş hazırlıklarına başlaması dikkatini çekti. O tarafa casuslar gönderdi. Ayrıca Avusturya devletinden bu hususta açıklama istedi. Halbuki İtalya'da kendi kendine giriştiği birtakım işlerle yetinmeyip Cenova Cumhuriyetini dahi kendi hükümetine kattığı haberi Petersburg'a ulaşınca hemen fikri değişti. Derhal kesin şekilde Fransa aleyhine bir anlaşma yapıldı ve Avusturya Devleti de buna katıldı.

Şöyle ki:

Almanya ve İtalya tamamiyle Fransızların elinden kurtarılacak. Avrupa, bundan sonra Fransızların el uzatamıyacakları şekilde düzenli bir duruma sokulacak. Müttefik devletlerin beşyüzbin askeri olup iki yüz elli bini Avusturya devleti tarafından, geri kalan iki yüz elli bini Rusya, İngiltere, Hanora, İsveç ve Napoli devletleri tarafından hazırlanacak askerin her yüzbini için bir milyon iki yüz elli bin lira para yardımı yapacak. Bu durum Prusya devletine bildirildiğinde anlaşmaya katılmaz ise ansızın hakkında zorlayıcı bir işlem yapılmak üzere çok gizli

bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma Fransa'ya hissettirilmeden Rusya'nın, Karadeniz sahillerindeki askeri gizlice gemilere bindirilerek İstanbul boğazından geçilerek Korfo adasında büyük bir Rus ordusu hazırlanmasına başlandı.

Prusya devleti bu anlaşmayı his ettiğinde ne gibi bir hazırlık yapacağını bilemedi. İsveç devletinin büyük bir hazırlığa başladığını öğrenen Bonapart, buna karşılık Hanora'da bulunan Fransız ordusuna otuz bin asker ilâve edeceğini Prusya'ya bildirdi. Bunun üzerine Prusya devleti İsveç devletinden açıklama istedi. İsveç devleti «her devlet kendi ülkesinde istediğini yapar, kimsenin karışmaya yetkisi yoktur» diye cevap verince Prusya devleti her ne kadar sıkıntı duyduysa da arkasında Rusya olduğundan susmaya mecbur kaldı. Kendi tarafsızlığından başka bir şeye garanti veremiyeceğini de Bonapart'a bildirdi.

Bunun üzerine artık savaş kapılarının açılacağında Bonapart'ın şüphesi kalmadı. Bununla beraber İngiltere adasını basıp ta genel barışı devamlı şekilde sağlıyabileceğini kuvvetle ümid ediyordu. Halbuki Fransız amirali Gantom, havaların bozukluğu dolayısı ile Burst limanından çıkamamış idi. Amerika tarafına giden Fransa amirali Veltof dahi cesaret edemeyip bir çok defa vakit geçirip Avrupa'ya dönmüştür. Aynı zamanda İngiliz beylik gemileriyle küçük bir savaş yaptıktan sonra gelip Kadkes limanına girip kapanmış idi. Fransa amirallerinin böyle tereddüd ve korkuları, İngiliz amirallerinin bilhassa meşhur Nilson'un cesaretli ve süratli hareketleri Bonapart'ın plânlarına büyük zararlar verdi. Avusturya devleti ise hazırlıklarına açıkça başlamış olduğundan Bonapart çaresiz olarak İngiltere'ye geçmek fikirlerinden vazgeçmişti. Bu yüzden Poloni ordusunu kaldırıp ittifak devletlerine karşı koymak üzere beri tarafta gerekli hazırlığı yapmaya mecbur oldu. İki seneden beri İngiltere'ye karşı büyük bir gayretle hazırladığı orduyu kaldırmak onun acizliğine delâlet eder bir durum olduğundan kendi kendine kızarak ittifak devletlerine karşı sür'atli bir şekilde kara ordusu hazırlığına girişti.

OSMANLI DEVLETİNE DAİR BAZI OLAYLAR

Muharrem ayının birinci günü Rumi Mart'ın yirmisine rasladı. Bu mevsimlerde İstanbul'da artık kar yağmazdı. Bazan yağsa bile çabucak erir yerde uzun müddet kalmazdı. Bu sene Mart'ın onyedinci günü zemheri günlerinde görülmedik derecede soğuk oldu. Arkasından da bir hayli kar yağdı. Henüz eriyip te yerler kurumadan yirmi ikinci gecesi tekrar yağıp her taraf bembeyaz oldu.

Havaların gidişi böyle adete aykırı olduğu gibi, bu sene, politika ufuklarında görünen bulutların dahi olağan üstü belâ yağmurları yağdıracağı gelişen olaylardan anlaşılmakta idı.

Avrupa'da yine genel bir savaşın işaretleri görülmekte idi. Osmanlı Devleti bu defa dahi tarafsız durmak niyetinde idi. Ancak tarafsızlığını korumak için de hazırlıklı bulunmak lâzım geliyordu. Aynen savaşa hazırlanır gibi sefer hazırlıklarının tamamlanmasına çalışıyordu. O zamanın gereğince esaslı savaş hazırlığı, Nizam-ı Cedid askerinin çoğaltılmasiyle silâh ve diğer savaş malzemesinin tamamlanmasından ibaretti. Halbuki bu hususa çok dikkat edildikçe yeniçerilerin rekâbet be düşmanlığı artıyordu. Devlet idarecilerini açıkça kötülüyorlar ve haklarında çeşitli çirkinlikler yapıyorlardı. Yukarıda açıklandığı gibi bu gibi edepsizlerin hiç birisi ne ceza görür ne de mesul tutulurdu. Nizam-ı Cedid işlerinde çalışan görevliler gözde tutulduğundan diğer yüksek rütbeli kimselerin bir takımı taassublarından ve bir takımı da söz konusu görevlilerin üstünlüklerini ve yetkilerini çekemediklerinden dolayı Nizam-ı Cedid aleyhinde bulunuyorlardı. Yeniçerilerin hareketlerini gördükçe Rumeli'de dağ eşkiyasının rahat bir şekilde hareket etmesinden İstanbul'da memnunluk duyanlar çok idi.

Bu esnada ise, Sırbistan ihtilâli devam etmekte idi. Asilerin başı olan Kara Yorgi, Sırp Gospodarlığı ünvanını almış, bağımsızlık hareketlerine girişmiş ve Osmanlı Devleti Sırplıların bağımsızlığını tanımadıkça silâhı bırakmıyacağını ilân etmişti. Bu cihetle Sırbistan üzerine yeteri kadar kuvvet gönderilerek asilerin istekleri sorulması lâzımgelirken ortam buna müsait değil idi. Bununla beraber Sırplılar isyanda ısrar ile Bosna nahiyelerine girip zararlar veriyorlardı. Bir taraftan da eskiden Osmanlı Devleti tebasından olan Kara Dağlılar da bu saldırı hareketlerine cesaret etmekte idiler. Gerek Sırp ve gerek Kara Dağ halkını bu

şekilde isyana kışkırtan Rusya idi. Bunlardan başka Akdeniz sahilleri ve adaları halkını dahi isyana tevşikten geri durmuyordu.

Rusya, Osmanlı Devletinin hristiyan tebasını bu şekilde kışkırtıp yoldan çıkartarak Rumeli tarafını karıştırdığı ile yetinmeyip Gürcistan tarafından dahi Osmanlı Devletini rahatsız edecek hareketlerde bulunuyordu. Şöyle ki:

Tiflis Hanlığı bazan Osmanlı Devleti, bazan da İran Devletinin himayesinde bulunagelmişti. Sonradan, Erekle Han, Rusya himâyesine girip yukarıda söylendiği gibi iki yüz on dört tarihinde vefat edince idaresi altında bulunan ülkesini Rusya eline geçirmişti. Osmanlı Devleti bu durumu tasdik etmek şöyle dursun Rusya'nın bu şekilde Gürcistan'a ayak basmasından dolayı çok kızmış idi. Ancak o vakit Fransa aleyhine Rusya devletiyle anlaşma yapmış olduğundan Rusya'yı kırmak işine gelmiyordu. Bu sebeble bunu çaresiz susmakla geçirmişti. Rusya ise bu zehirli koruyucu şerbetini Gürcistan hanlarından Mengiril hanına dahi içirip bütün Gürcistan'ı idaresi altına almak çabasında idi. İşte bu şekilde Tiflis vilâyetinin zaptından iki sene sonra hudud üzerindeki müslüman halk Gürcülere taarruz etmişler, Gürcistan da Rusya idaresi altında olduğundan bu çeşit tecavüzlerin yapılmasına engel olmak için bir ferman verilmesini istemişti. Bâb-ı Âli'de anlaşma gereğince Tiflis hanı idaresinde olan yerlere taarruz olunmaması için bir ferman kaleme alınmıştı Rusya'nın esas maksadı ise dolaylı olarak Tiflis meselesini Osmanlı Devletine tasdik ettirmekti. Bunun için «Tiflis Hanı» sözünü kabul etmiyerek fermanda, Gürcistan'ın Rusya idaresinde olduğunun belirtilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti de buna yanaşmadığından Bâb-ı Âli ile Rusya elçisi arasında haylice çekişmeler olmuştur. Hatta bir aralık Rusya, Faş nehriyle, Gürcistan ordusuna üç gemi erzak gönderdiğinden Faş muhafızı tarafından geçmelerine engel olunmuştu. Gemiler Kırım'a dönmüşler ve Rus elçisi, reis efendi ile konuşarak ona şöyle der: «Gürcistan ülkesi Rusya'nın himâyesindedir. Eğer Gürcistan sahillerinde Akliye ve Batu ve Batum adlı üç aded iskele var ise de Faş nehrinden küçük gemilerle erzak taşımakta kolaylık olduğundan bu nehirden içeri erzak taşımağa engel olunmamasını Rusya devleti ister. Kaldı ki bu yerler Gürcistan olup, Gürcü dahi Rusya tebasındandır. Bu bakımdan Rusya'nın her türlü dâvâya bakma yetkisi vardır. Fakat bugün, Osmanlı Devleti ile halen yürürlükte olan anlaşma gereğince bu şekilde bir dâvâ ile arayı bozmak istemeyip dost bir şekilde anlaşmayı ister. Bu mıntıkalar Gürcistan bölgesidir. Olduğu gibi kendi halkına verilmesi gerekir. Bunun için uygun bir şekilde Osmanlı Devletine karşılığı verilir. Yani, toprak isterse toprak verilir, toprak istemezse para verilir.» Bu sözler üzerine reis efendi ne diyeceğini şaşırmış ve Batum'dan Anapa'ya varınca bütün sahiller Osmanlı Devletinindir. Bu mıntıkada Rusya'nın hiçbir ilgisi yoktur

Dost görünerek Gürcistan'ı sahilleriyle beraber ele geçirmeye kalkışması Osmanlı Devleti vekillerini hayrete düşürmüştü. Lâkin o vakit yürürlükte olan anlaşmaya dayanarak en ufak bir itirazda dahi bulunulmamıştır. Yalnız bir defalık olmak üzere Faş nehrinden kayıklarla erzak geçirilmesine dost bir şekilde izin verilmiştir. Bunun üzerine Ruslar Faş tarafına çok sayıda asker ve savaş malzemesi yığmışlar, Ankara kalesini ele geçirerek Kemhal boğazını kuşatmışlar idi. Barış ve anlaşmaya karşı yapılan bu hareketlerden dolayı Osmanlı Devleti Rusya'ya bunlardan vazgeçmesi için birçok defa nota verdiyse de faydası olmadı. «Bakalım, bugün yarın» diye vakit geçirip tuttukları yoldan vazgeçmez oldular. Bu mesele üzerinde Osmanlı Meclisinde birçok tartışmalar yapılmıştır. Hatta bir toplantıda bakanlardan İsmet bey «Ne yapalım taş parçası için savaş mı ilân edelim» demekle bazı mebusların kendisini ayıplamalarına ve azarlamalarına hedef olmuştu. Lâkin bu gibi meselelerde son cevabın top ağzından çıkması lâzım gelirdi, ama böyle bir duruma da vakit ve durum müsâade etmiyordu. Nihâyet Ruslar bu yerlerde yerleşip kaldılar.

Yine bu sıralarda vahabiler de bir taraftan Mekke ve Medine'yi sıkıştırmakta olup bir taraftan da Irak tarafına saldırmakta idiler. Bağdad valisi Ali Paşa, eyâletinin iç meseleleri ile uğraşmaktaydı. Vahabilerin kendi tarafına saldırdıkları haberini alınca derhal karşı koyma hazırlığına girişti. Vahabilere karşı önemli bir harekette bulunulmadı. Ayrıca Şam tarafından da birşey yapılamıyacağı bilinmekteydi. Mekke ve Medine'nin korunmasını ancak Mısır yapabilirdi. Fakat Mısır da o sırada, ihtilâlden ihtilâle düşmekte idi.

İleride geniş şekilde anlatılacağı üzere Trabzon valisi ve Canik muhassılı bulunan Battal Paşa-zâde Tayyar Mahmud Paşa'nın bu esnada görülen uygunsuz hareketleri bir çeşit isyan şekline girmekte idi. Halbuki Muharrem ayının on dördünde Cebbar-zâde Süleyman Beyin oğlu Mehmed Celâl Bey'e vezirlik rütbesi verilmişti. Tayyar Paşa'nın ise Cebbar-zâde sülâlesi ile arasında büyük babasından kalma kin ve düşmanlık vardı. Celâl Paşa'nın vezir olması onun bir kat daha kızgınlığını ve huysuzluğunu arttırmıştı.

Sadrazam Ziya Yusuf Paşa, olayların gelişimine bakarak bu durumun kötü bir neticeye gittiğini devletin bir karışıklığa uğrama ihtimalinin bulunduğunu anlamış ve sıhhatinin bozukluğunu ileri sürerek sadrazamlıktan emekli yapılmasını isteyerek istifa etti. Bu istifası, Beylerbeyi yakınında, sahildeki konağında istirahat etmek üzere kabul olundu. İş bu bin iki yüz yirmi senesi Muharrem ayının yirmidördüncü günü görevinden alınarak yerine Kapudan-ı Derya Hafız İsmâil Paşa Sadrazam

oldu. Onun yerine de Bostancı başi İzmirli Hacı Mehmed Ağa Kapudan-ı Derya oldu.

Bu günlerde yeniçeriler, nizam-ı cedid'e karşı olan düşmanlıklarını bir kat daha arttırdılar. Bu yeni fikirlere kalanlardan ve asrın en sözü geçen biri olan İrâd-ı Cedid defterdarı Hacı Efendi Rebiülevvel ayının on üçüncü salı günü görevinden alınarak yerine defterdar olan Feyzullah Efendi İrâd-ı Cedid defterdarı oldu. Onun yerine de Çelebi Efendi defterdar oldu. İbrahim Efendinin görevinden alınması, yeniçeriler ile onların hareketlerini destekliyen eski düşünce sahibi kimselerin gönülleri hoş edilmiş oldu. Yine bu nevi hareketlerden olarak, Cemaziyelevvel ayının sekizinci pazar günü reis'üsküttâb Mahmud Efendi görevinden alınıp yerine vakanüvis Vâsıf Efendi reis'üs-küttâb ve onun yerine de âmedi halifelerinden ve hâcegân-ı Divân-ı Hümayun'dan olan Pertev Efendi vakanüvis oldu. Halbuki devlet ve milletin rahatı ve güveni için nizâm-ı cedid askerinin çoğaltılmasına bu kadar emekler harcanırken buna karşı gelenlerin böyle azar azar yüz bulmaları devletin geleceği için hayırlı işaretler değil idi.

Geçen ondokuz senesi hac mevsiminde hac kâfilesi başkanları bin güçlükle Mekke'ye varabilmişlerdi. Fakat vahabi korkusu ile etraftan hac edecekler gelmeyip, Mekke halkı dahi Arafât'a çıkmadıklarından vakfe yeri pek ıssız bir halde kalmıştı. Hatta arife günü dört dükkândan başka satıcı bulunmamış ve hac emiri Şam'lı İbrahim Paşa vahabilere adam başına onar kuruş geçiş parası vererek geri dönebilmişti. Bu haberler öncelikle İstanbul'a ulaşmış ve devlet adamlarını üzmüştü.

Bu ay içinde Bağdad valisi Ali Paşa Kürdistan seferi ile meşgul oldu. Cezîret'ül - Arap tarafına bakacak vakti yoktu. Şöyle ki:

Şavî-zâde maktul Mehmet Beyin oğlu Câsim Bey, başında bulunduğu El-Abîd aşireti ile Şâmiye'den El-Cezire tarafına geçmiş yine Habur'da yerleşmişti. Üzerlerine Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'yı göndermiş ve yanına da köy sancağı mutasarrıfı Mehmet Paşa'yı vermişti. Abdurrahman Paşa ile Mehmet Paşa arasında bağlı oldukları ocak bakımından düşmanlık vardı. Birbirlerinin idamı için fırsat gözetmekte idiler. Bu kere Kerkük civarında birleştiklerinde Abdurrahman Paşa fırsat düşürüp Mehmet Paşa'yı idam ederek durumu bir rapor ile Ali Paşa'ya bildirmiştir. Abdurrahman Paşa'nın bu haberinden Ali Paşa gücenmiş ise de ortamın gidişatına göre kendisini azarlamakla beraber gönlünü alıcı bir cevap yazmıştı. Abdurrahman Paşa bununla yetinmemiş daha fazla aşırı derecede uygunsuz hareketlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Ali Paşa da çok kızarak, onu görevinden almış, Baban sancağını İmadiye tarafında bulunan Ahmet Paşa-zâde Hâlit Bey'e; Köy ve Harir sancaklarını İbrahim Paşa-zâde Süleyman Bey'in idaresine vererek Abdurrahman Paşa üzerine kuvvet hazırlanmıştır. Bunun üzerine Hâlit Pa-

şa Baban mutasarrıflığını ele geçirmek için o tarafa hareket etmişti. Yolda Abdurrahman Paşa'nın askeriyle karşılaşınca onunla savaş yapmış ve yenilgiye uğramıştır. Fakat sonradan Ali Paşa, Bağdad ordusu ile yetişip Abdurrahman Paşayı barındığı derbendinde bozguna uğratıp kaçırmış ve Hâlit Paşa ile Süleyman Paşa'yı tayin edildikleri görevlerine göndermiştir. Kendisi de Bağdad'a dönmüştür. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa, İran Şahından yardım istemiştir. Şah da Abdurraohman Paşa'yı korumayı vad ettiğinden Bağdad ile Tahran arasında bundan dolayı haberleşme başlamıştır. Bu esnada Vehabilerin Irak sınırına saldırdıkları haberi alındı. Ali Paşa ordusu ile hemen Hulle tarafına gitti. Lâkin Cezîret'ül-Arap tarafına geçmek mümkün olmadığından ancak küçük bir nevi savunma ve sınırı koruma hareketlerinde bulunup bir müddet sonra tekrar Bağdad'a döndü.

Kısacası devletin istediği şekilde vahâbilerin sindirilmesine Bağdad'ın imkânları yetmedi. Şam dahi aynı durumda idi. Mısır'da ise yeniden yeniye ihtilâller meydana gelmekteydi. Şöyle ki:

Üçüncü ciltte anlatıldığı üzere Mehmet Ali, gitgide yükselerek Kölemenler ile savaş etmekte iken onun üstünlüğünü ve baskısını kırmak için Mısır valisi Hurşid Paşa, Şam tarafından bir miktar öncü askeri göndermiş idi. Bu asker geçen bin iki yüz on dokuz senesi Zilhicce ayında Mısır'a ulaştılar. Bunlar için işbu bin iki yüz yirmi senesi Muharrem ayında aylık olarak altıyüz kese para ayrıldı. Mehmet Ali bu askerin Mısır'a gelişini haber alınca niçin getirilmiş olduklarını anladı. Hemen Hasan Paşa ile berabeı Muharrem ayında Mısır'a geldi. Hurşid Paşa bunu öğrenince bütün âlimleri ve şeyhleri toplayıp bir divan kurdu. Onlara, «Mehmet Ali ile Hasan Paşa izinsiz olarak kıble tarafından geri dönmüşler. Niyetleri bozgunluk çıkarmaktır. Ya düşmanlar ile savaşa devam ederler yahut memleketlerine giderler. İsterler ise onlara Mısır'ın dışında valilik veririm. Padişah tarafından buna iznim var» deyip öncü askeriyle ocaklının, Tara ve Cizye nahiyelerine top ve cephâne ile çıkmalarını emretti.

Mehmet Ali ile Hasan Paşa, askerleriyle, Tara nahiyesine geldiklerinde öncüler bunların üzerlerine hemen hücum etmeye cesaret edemediler. Düşüncede kaldıkları sırada Mehmet Ali onlara haber gönderip «biz ulufemizi istemek için geldik, kimse ile bir alış verişimiz yoktur» deyip aldatması üzerine onlar da birbirine «öyleyse bunlara ilişmeyiniz» deyip yerlerine çekildiler. Mehmet Ali'nin askeri de Mısır'a girmeye başladı. Hurşid Paşa kethüdası öncülere gelip onları azarlıyacak oldu. Onlar da, «bu adamlar ulufe istiyorlar, onlara hücum etmeye ne hakkımız var, biz de ulufe istediğimizde böyle mi yapacaksınız» diye cevap verdiler.

Bunun üzerine Mehmet Ali, Mısır'a girdi. Özbekiye'deki evine gitti. Hurşid Paşa, şeyhleri ve ocaklıyı Mehmet Ali ile görüşmekten men etti. Bu sebebten Mısır'da dedikodu çoğaldı. Mehmet Ali dahi artık, Hurşid Paşa'nın Mısır'dan kovulması için teşebbüse geçti. Bu sırada Elifi Mehmet Bey'in askeri de Ciyze'ye kadar gelmişti. Mısır'da Mehmet Ali'nin askeri olup öncüler de Deyrü'l Tayn ve Kasr-ı Aynî taraflarında halka çok eziyet etmekte olduklarından Safer ayının birinde onları şikâyet etmek için eski Mısır halkı Camii Ezher'e gelip feryada başladılar. Böylece Mısır'da ihtilâl işaretleri görünmeye başladı. Sonra öncüler, Kalyub nahiyesine gidip oradaki fakirlere etmedikleri fenalık kalmadı. Daha önce Mehmet Ali'nin Cidde valiliği emri gelmiş olduğu halde bu olaylar üzerine Hurşid Paşa bu emri bildirmekte geciktirmekte idi. Mehmet Ali bunu anlamış olduğundan Safer ayının onuncu cuma günü Hurşid Paşa kaleden şehre inip bir eve girdiğinde Hasan Paşa ve Abdi Bey yanında olduğu halde Mehmet Ali oraya gelip kaftan giydikten sonra atına bindiği anda askeri hücum edip ulufe istediler. O da «İşte paşa buradadır» diye hareket etti. Sokakta halka altın ve gümüş saçarak konağına gidiyordu ki beri tarafta asker ulufe isteği ile Hurşid paşanın etrafını sarıp kaleye salmadılar. Halk da zaten ondan hoşlanmadığından böyle askerinin elinde sıkıştırılmasından memnun olmuşlar idi. Fakat Hasan Paşa, askeri yatıştırıp akşamdan sonra bir fırsatında Hurşid Paşa'yı kaleye çıkarmıştır. Ertesi gün Hurşid Paşa, Camii Ezher'e haber göndererek af ilân etmiş ve dükkânların açılmasını emretmiştir. Halk ise «amandan gaye nedir, paşa fakirleri saymak ister, memleket karma karışık oldu» dediler. Sokaklarda âlimler, halk, küçük büyük herkes «bu zalim valinin elinden feryad» diye bağırıp çağrıştılar. Safer ayının on üçüncü pazartesi günü bir çok kimse mahkeme toplanıp oradan Mehmet Ali'nin yanına gittiler. Büyük bir kalabalık meydana getirip hep bir ağızdan «bu memlekette Hurşid Paşa'nın valiliğini istemiyorlar, artık azli vacib oldu» diye bağırdılar. Mehmet Ali, «Ya kimi istersiniz» dedikte «Seni isteriz, zira sende hayır ve adâlet görüyoruz» dediler. Mehmet Ali, bu söz üzerine önce çekingen davrandı ise de sonra razı oldu. Kürk ve kaftan getirilip şeyhler tarafından Mehmet Ali'ye giydirildi. Bu olayların hepsi Mehmet Ali'nin hazırladığı politika oyunları idi.

Durum Hurşid Paşa'ya bildirildiğinde «Beni Padişah görevlendirmiştir, fellahların emriyle görevimden alınmam, padişahın emri gelmedikçe de kaleden inmem» diye cevap verdi. Bu esnada Elifi Mehmet Bey de Mansure'ye gelip bazı şeyhler ile görüşmeye başlamıştı. Safer'in ondokuzunda tam bir anlaşma ile kale kuşatıldı. Mehmet Ali Paşa askeri bütün halk ile birlikte olarak kalenin etrafında siperler kazıp kaleyi zorlamaya başladılar. Bu esnada Mehmet Ali, öncü askerini Kalyob'dan getirtip Elif Mehmet Bey üzerine gönderdi. Hurşit Paşa bir müddet böyle ku-

şatılmış olarak durduktan sonra şehir üzerine gülle ve havan mermileri atmaya başladı. Fransızların zamanında ehali buna alışmış olduklarından hiç telaş etmediler. Mehmet Ali Paşa ise buna hiç önem vermedi ve karşılık vermeyi dahi düşnümeden hemen kuşatmaya devam etti. Bu durum bir ay kadar devam etti. Sonra Mehmet Ali Paşa, Vezir Kapısı'na karşı büyük bir top koydurdu. Bununla kaleyi dövdürürken bir taraftan da dağ üzerindeki topları işletmeye başladı.

Böyle bir durumda Osmanlı Devletinin en önemli probleminden biri, Mekke ve Medine'nin korunması idi. Bu korunma işinin ise Mısır tarafından yapılması gerekiyordu. Daha önceleri Mısır'da görülen güzel idareden çok memnun olmuş iken böyle yeniden karışıklık çıkması devlet erkânını çok üzdü. Her nasıl olur ise olsun bu karışıklık ortadan kaldırılıp ta Mekke ve Medine'nin korunması yolu mutlaka bulunmalı idi. Bundan dolayı rebiülevvel ayının yirminci gününden itibaren Mısır eyâletinin eskiden Cidde valisi olan Mehmet Ali Paşa'ya verilmesine, Hurşid Paşa'nın da başka bir göreve tayin edilerek İskenderiye tarafına gönderilmesine karar verildi. Buna dair çıkarılan fermân-ı âli, kapıcı başı Salih Ağa ve Sadrazam silahdarı ile Mısır'a gönderildi. Rebiülahir ayının onbirinci pazartesi günü adamlar Mısır'a geldiler. Ocaklı ve ulemâ Özbekiye'de topiandılar. Fermân-ı âli okundu. Bunun üzerine iki taraf top atışlarını kestiler. Durum, Salih Ağa tarafından bir yazı ile Hurşid Paşa'ya bildirildi Hurşid Paşa kaleden çıkmak istemedi. «Ben Padişahın kendi yazısı ile vali oldum, böyle bir kâğıt ile azl olmam, hele Salih Ağa ile Sadrazamın silâhdarı gelsin, karşılıklı bir konuşalım» dedi. Fakat onların kaleye çıkmalarına beri taraftan izin verilmedi. Kuşatma işine yine aynen devam olundu.

Rebiulâhir'in yirmibirinde Kapudan Paşa donanma ile İskenderiye'ye geldi. Hurşid Paşa'ya hemen kaleden inmesi için haber gönderdi. Hurşid Paşa «Askerin bende alacağı çok ulufesi var, bende ise para yok» diye bahane ederek yine kaleden çıkmadı. Kölemenler içinde bulunan bazı kendi taraftarları ile haberleşerek Mehmet Ali Paşa'yı yenmek çarelerini arıyordu. Bu nedenle Mısır emirleri Ciyze'ye kadar etrafı kaplamışlardı. Mehmet Ali Paşa ise üzerlerine asker gönderip onları dağıtmış olup hiç endişesiz kuşatmaya devam ediyordu. Çaresiz kalan Hurşid Paşa Cemaziyel evvel ayının onuncu günü kaleden çıkarak Bulak'dan gemiye binip gitmiştir.

Bu şekilde Mehmet Ali Paşa göz dikmiş olduğu Mısır valiliğine kavuşmuş oldu. Fakat Mısır dışındaki emirler bundan memnun olmadıkları için Mısır'ın yakınlarına kadar gelip kendisine rahat vermediler. Bunlar atik ve çok iyi binici olduklarından az bir kuvvet ile üzerlerine varılamıyordu. Büyük kuvvetlerle varıldığında dahi derhal geri çekiliyor-

lar, asker geri döndüğünde yine hemen ileri atılıyorlardı. Mehmet Ali Paşa bunları avlamak için garip bir tuzak kurdu, şöyle ki:

Kendi yetiştirmiş olduğu Arnavut komutanlarından bazıları Mısır emirleri ile haberleşip onlara yardım etmek üzere vaadde bulundular. Hatta bir kısmı bu karşılıklı anlaşmada belli miktarda para da şart koştular. Bu şekilde emirleri inandırmışlardı. Mehmet Ali Paşa, Haliç ağzına çıktığında Kölemenler, her şeyden habersiz gelip Mısır'a girmek ve hiç bir engelle karşılaşmadan ülkeyi ele geçirmek, falan kumandan falan yerde, filan kumandan filan yerde yardıma hazır olmak üzere karar vermişlerdi. Yerli halktan Mehmet Ali'ye kini olanlar dahi aldanıp bu gizli anlaşmaya katılmışlar idi. Cemaziyel evvel ayının yirminci günü vefâ-ı Nil mevsiminin girdiğini dellallar bildirdi. Halk adet olduğu üzere toplanmaya başladı. Paşa da Cesr nahiyesinde çadır kurulmasını emretti. O gün ise Kölemenlerin yakınlara gelmesi ve bir gurubunun dağ arkasından hareketi haberi yayıldı. Hatta Süveyş'e gidecek yolcular yola çıkmadı. Köylülerin gelip gitmesi yasaklandı. Mehmet Ali Paşa bunlardan tamamiyle habersizmiş gibi davranırdı. Sedde geceleyin kimsenin haberi olmaksızın Halice su akıtmıştı. Sabahleyin Mısır âlimleri Hüseyniye nahiyesine vardılar. Şehrin kapısını kırıp içeriye girdiler. Bab-ı Fütûh'a geldiklerinde bekçilerinden kimse yoktu. Bazı kimseler onları görüp tanıdıkları gibi kapıları açtılar. Bir çok emir ve keşifçi ile Kölemen askerleri içeri girdiler. O tarafta Paşa'nın askerinden kimse olmadığından bütün bütün inanmış olarak toplu halde eşya ve paraları ile Eşrefiye'ye kadar geldiler. Burada halk onları görünce hayret içinde selâmladılar. Onlar da artık hiç kuşkusuz Atıfet el-Haratin'e vardılar. Burada iki kola ayrıldılar. Bir kolu Hasan Bey memleketinden Osman Bey ile diğer bazı emirler ve birçok idarecilerden ibaretti. Bunların bir kısmı Câmi-i Ezher'e bir kısmı da Ka'beyn nahiyesine doğru gitmişti. Diğer kolu Bâb-ı Zeviyle'den çıkıp Derb-i Ahmer tarafına gitmişlerdi ki burada üzerlerine asker tarafından ateş açıldı. Bu hal üzerine hemen zeviyle tarafına kaçıp o tarafta bulunan batılılara ateş ettiler. İçlerinden bazıları vuruldu. O anda her taraftan askerler çıkmaya başladı. Onlar hemen oradan kaçmak istediler. Fakat her taraftan yağmur gibi kurşun yağmaya başladı. Bu sefer Gavriye tarafına kaçtılarsa da orada da kapıyı kapalı bulduklarından Nühâsin'e geldiler. Burada her taraftan sarılmış olduklarını gördüler. Çoğu atlarından inerek Camii Berkuk'a girip saklandılar. Bir kısmı da askeri yarıp Bâb-ı Nasr tarafına hücum ettiler ise de o tarafta da kapı kapalı olduğundan onlar da atlarını bırakıp yaya olarak Suver-i Atut'tan sıçrayıp kaçtılar. Osman Bey takımı durumu öğrenince derhal Bâb-ı Berkiye'den sıvışıp gittiler. Cai-i Berkuk'ta gizlenenler biraz dayanacak oldular ise de bir taraftan yardım gelme ihtimali olmadığından çaresiz teslim oldular. Arnavudlar onları bir

güzelce soyup yanlarındaki altınlar ile silâhlarını ve elbiselerini aldıktan sonra elli kadarının başlarını kesip geri kalanını yalın ayak başları açık oldukları halde döverek ve sürükleyerek götürdüler. İçlerinde meşhur emirlerden beş altı kişi ve bir hayli idareci var idi. Çoğu idam edilip kesik başları soyulup derilerinin içine saman doldurularak o zamanın usulünce zafer işareti olmak üzere İstanbul'a gönderildi.

Kölemen ocağının kuruluşundan bu vakte kadar Kölemenler böyle hakaret ve rezalete uğramamıştır. Kölemenlerin en son olarak ortadan kaldırılışı Mehmet Ali elinde oldu. Bu olay ona bir başlangıç olmuştu. Bu olayda dışarıda bulunanlar yahut bir yolunu bulup kaçanlar Said içine gidip hane malını göndermek üzere Cerha'dan yukarısının kendilerine verilmesini isterlerdi. Elifi Mehmet bey de Ciyze'de oturmak, Fiyom ve Beni Seyf ile ikiyüz kadar köy kendisine verilmek üzere istekte bulunuyordu. Bunlar ise hep fırsat gözetmek üzere vakit kazanmağa vesile idi. Bu esnada öncü askeri nahiyeleri yağma ve talan ederek doğu tarafına geçip Hanke'ye geldiler. Burada Mehmet Ali Paşa, üzerlerine asker göndererek onları Şam tarafına kovmuştur.

Cemâziyelâhir ayında Mehmet Ali Paşanın Kavala'dan iki oğlu geldi. Küçük oğlu Tosun beyi kalede bırakıp kendisi Özbekiye'deki konağına çekildi.

Böylece Mehmet Ali Paşa düşmanlarına karşı üstün gelip bağımsız bir şekilde Mısır'ın işlerini düzene koymaya başladı. Devletin isteği de Mısır'ın karışıklıklardan kurtarılarak oradan Hicaz'a yardımı sağlamaktı. Onun için paşanın bu zaferinden dolayı Bab-ı Âli memnunluk duymuştu. Nitekim Mehmet Ali Paşa bundan sonra Hicaz'a yardımı sağlayabilecek duruma gelmişti. Kumandanlarından Tâhir Beye mirmiranlık rütbesi verip Hicaz seferine hazırlamıştı. Bununla beraber Tâhir Paşa Hicaz tarafına gitmek üzere hazırlanmakta idi. Fakat Tâhir Paşa Receb ayının ortalarında Mısır dışına çıkıp ordu kurduğu esnada Vehâbilerin Medine'yi ele geçirdikleri haberi Mısır'a geldi. Bu haber herkesi şaşırttı. Artık böyle küçük tedbirler yeterli olmayacağından Hicaz için özel bir hazırlık yapılması gerektiği anlaşılmış oldu. Medine yolu tamamiyle kapatılmış olduğundan bu sene elbise ve erzak çaresiz olarak Süveyş yolu ile denizden gönderildi.

Bu sırada Vehâbiler Cidde üzerine hücum edip bir hayli kayba uğradıktan sonra üzgün olarak geri dönmüşler ise de her taraftan Mekke'yi sıkıştırmaya başladılar. Halk, pahalılıktan sıkıntı çekmeye başladı, bazı kimseler Vehâbilerle birlik olmaya başladı ve nihâyet anlaşma yapılarak Vehâbilere hac izni verildi. Vehâbiler Zilkâde ayında Mekke'ye girdiler. Bu sene Şam Valisi emir-ül-hac olan Azm-zâde Abdullah Paşa hacı kafilesi ile Hicaz'a giderken Harb kabilesi önüne çıkıp yolunu kesti. Savaş yapıldı. Hayli zarar ziyan oldu. Nihayet Abdullah Paşa bir mik-

tar para verip onlarla anlaştı. Ancak böylece yoluna devam edebildi. Fakat müslüman hacılar aşırı derecede güçlük ve sefalet çektiler. Ne hal ise hac zamanında Mekke'ye vardılar. Bu yıl Vehâbiler de birlikte hac ettiler. Abdullah Paşa yanında binbeşyüz ve Cidde Valisi Abdi Paşa yanında yediyüz elli seçkin Türk atlısı vardı. Şerif Galib'in askeriyle birleştiklerinde büyük bir kuvvet olmuşlar ise de Vehâbilere nisbetle çok az idiler. Fakat Vehâbilerin içinde çiçek hastalığı yayıldığından çoğu yok olmuşlardır.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Osmanlı Devleti, bir taraftan yukarıda anlatıldığı şekilde Mekke ve Medine'nin korunması ile uğraşırken bir taraftan da Rumeli'nin durumunun düzeltilmesi yollarını aramakta idi. Hattâ, Sırp'lara bazı haklar vererek isyanın yatıştırılmasına razı olmuştu. Fakat âsilerin başı olan Kara Yorgi, Rusya'nın kışkırtması ile tam bir bağımsızlık verilmesi isteğine düşmüştü. Bâb-ı Âli'den Sırbistan'a bağımsızlık tanınmadıkça silâhı bırakmayacağını bildirmişti.

İşte bu sırada, yukarıda anlatıldığı üzere Trabzon Valisi Tayyar Mahmud Paşa'nın bir çeşit bağımsızlık hareketlerinin isyan rengini alması, o tarafta da gerekli tedbirin alınmasını icab ettirmişti. Buraya, kaç aydan beri tekâüd olarak Beylerbeyi'ndeki evinde istirahatte olan eski sadrazam Ziya Yusuf Paşanın tuğları verilerek Tayyar Paşa üzerine gönderildi. İyi bir hazırlık ile giden Yusuf Ziya Paşaya karşı Tayyar Paşa karşı koyamadığından Sahum muhafızı Kâşin Beye sığınıp oradan da Rusya'ya kaçıp canını kurtarmıştır.

Tayyar Paşanın bu isyan hareketinin sebebi şu idi: Kâdı Paşa ile Cebbar-zâde, Nizâm-ı Cedid usulünü kabul etmişler ve Anadolu'da da bunun yetiştirilmesini istediklerinden Padişah tarafından iltifat görmüşler idi. Canikli Ali Paşa hânedanı ile Cebbar-zâde hânedanı arasında eski bir kin vardı. Tayyar Paşa, Cebbar-zâde'nin fikrine karşı çıktı. Bu yüzden padişahın isteğine de karşı gelmiş oluyordu. Hele Cebbar-zâdelerin padişahın sevgisini kazanması onu bütün bütün devletin aleyhinde hareket etmeğe yöneltmişti. Bununla beraber Şehzâde Sultan Mustafa taraftarları daima Nizâm-ı Cedid'e karşı olanları kollayıp onları kışkırttıklarından Tayyar Paşayı dahi bu şekilde karşı olmağa teşvik ettikleri söylenir.

Faik Efendi, mecmuasında der ki; «Mehmet Giray Han'ın kardeşi Şâhin Giray Sultan, başkumandan Recep Paşaya göndercliği bir yazısında, hepimiz vatanı terk edersek Kırım ülkesi düşman eline düşer. Kefe ve diğer kalelerimiz nasıl olur? Bu gibi şeyler daima olacaktır» diye yazdığı Nâima Tarihinde bildirilmektedir. Yüz şu kadar sene sonra yine Şâhin Giray adında bir han çıkıp onun yüzünden Kırım ülkesi düşman eli-

ne geçerek eski Şâhin Giray'ın yazdığı gibi olmuştur. Gariptir ki, Tuyûr adında bir kimse ortaya çıkarak padişah olup dünyaya hükmedecek diye bazı uydurma ve yalan sözlerinden olmak üzere yayılmış olup bu iki Şâhin Giray ve yakın zamanda Tayyar Paşa ol padişah benim diye üçü de zaman zaman ayaklandıkları meşhurdur. Lânet olasılar bilmezlerdi ki bu Osmanlı Devletinin her asırda düşmanları kahr olmuşlardır. Üçü de belâlarını buldular. Anlatılması baş ağrısı verir. Tayyar Paşa nankörünün devletin gözdesi iken bu şekilde hareket etmesi şaşılacak bir şeydir.»

Bir asılsız müneccim sözüne bak ki, ne kadar fenalıklara sebep olmuştur. Bu hususta Şâhin Giray Han böyle bağımsızlık hareketine düşerek baba ve dedelerinin eski yurdu olan Kırım ülkesinin Rusya'nın eline geçmesine sebep oldu. Sonunda kendi de belâsını buldu. Tayyar Paşa gibi devletin çok değer verdiği bir kimsenin bu gibi hoş olmayan hareketlere kalkışması hiç yakışık almaz bir şeydir. Fakat Tayyar Paşa, Sohum'a geldiğinde padişah tarafından af edilmesi için oradan Bağdad Valisi Ali Paşaya yazmış olduğu bir rica yazısında; kendisine atfedilen suçla ilgisi olmadığını, bunun kendisine bir düşmanın iftirası olduğunu söylemesi üzerine gelen askere karşı koyabilecek iken düşmanının iftirasını kabul etmiş olmamak için karşı koymayıp Bağdad'a gelip sığınmak istemiştir. Fakat kendisince Kürdistan'dan geçmek imkânsız olduğundan çaresiz Sahum'a gelmiş olduğunu beyan etmiştir.

Aslında niyeti ne olduğuna dair kesin bir karar verilemez ise de yazmış olduğu bazı çeşitli yazılarını ben gördüm. Bunların çoğu bin ikiyüz yirmi tarihinde tarihçi yazar olarak Rusya tarafına geçtikten sonra yazdığı şeyler olduğu sözünün gelişinden anlaşılmaktadır. Bu yazılarında ilim sahiplerini cahil ve fena karakterli olarak tanıtmakta, Vâlide kethüdası Yusuf Ağa, Hacı İbrahim Efendi ve Köse kethüda gibi Nizâm-ı Cedid taraftarları olan nüfuz sahibi kimseler hakkında hain, pis, murdar gibi kötü sözler söylemekteydi. Aynı zamanda Vâlide Sultana da çirkin sözler sarfediyorlar ve Ziya Paşa'ya çok ağır hakaretlerde bulundukları yetmiyormuş gibi Sultan Abdülhamid devrinde bütün halk Sultan Selim diye can verip tahta çıkması için dua ediyorlardı. Selim tahta çıktığı zaman sanki dünya yeniden canlılık bulacakken, insan oğlunun yaratılışından beri eşi görülmemiş zulûm ve fenalıklar yapılmış, Osmanlı ülkesi harab ve viran olduktan başka her alanda Avrupa'ya uyulmaya başlanmıştır. Avrupa'lı elbisesi giyilmeye başlandı diye Sultan Selim'in fenalıklarından söz ederek bir takım edebsizce tedbirler kullanıldığı görülmüştür. İşte bu şekilde müslümanların sultanı hakkında kullanmağa cesaret ettiği edepsizce sözleriyle kendisinin kötü niyetlerini ortaya koymuştur.

Bu arada Osmanlı Devletini, bir taraftan Bonapart, anlaşma çerçe-

vesi içine almak istiyor, bir taraftan da İngiltere ve Rusya devletleri Fransa'dan bütün bütün ayırmakla yeni bir anlaşma yapmaya çalışıyorlardı. Ne var ki iki yüz on üç tarihinde Rusya ile yapılan anlaşma şartlarında iki taraf savaş ve barışa dair niyetlerini birbirlerine bildirmişlerken Rusya, Osmanlı Devletine haber vermeksizin iki yüz on beş tarihinde Paris'e elçi göndermiş ve barış anlaşması yapmış idi. Bu cihetle emniyeti ortadan kaldırmış idi. Yukarıda açıklandığı üzere bir taraftan Rumeli'deki azınlığı isyana kışkırtmak ve bir taraftan da Gürcistan'da yerleşerek Anadolu sınırını sıkıştırmakla Osmanlı Devletinin nefretini üzerine çekmişti. Fakat Osmanlı Devleti, İngiltere ile olan anlaşmadan vazgeçmek istemiyordu. Onun hatırı için Rusya'ya da güler yüz göstermek zorunda idi. Bundan dolayı Fransa aleyhine Avrupa'da büyük bir anlaşma yapılmış iken Cumhur-u devlete karşı gelemiyordu. Halbuki Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılmış olan anlaşmanın müddeti sona ermek üzere idi. Rusya yenilenmesini istiyor, hatta Osmanlı Devletinin hristiyan tabası bundan sonra Rusya devletinin koruyuculuğu altında bulunmak gibi bazı şartların da konmasını ileri sürmekteydi. Lâkin bu derecelere kadar ileri gidilmesine Osmanlı Devleti tahammül edemiyerek bütün bütün Fransa politikasına bağlanacağına karar verdi. Bu çeşit ağır şartları kabul edip Fransa'dan vazgeçerek hemen anlaşmanın yenilenmesi için ısrar edilmesi üzerine sadaret görevlilerinden İsmet Bey ile birlikte reis'ül-küttâb Vasıf Efendi Rusya elçisi ile görüşmek için görevlendirildi. Görüşmeler sonunda, dokuz sene yürürlükte olacak ve en az üç ay zarfında tasdik olunacak on beş maddelik bir müdafaa anlaşması iki tarafın elçileri tarafından bin iki yüz yirmi senesi Cemaziyelahir ayının yirmi dokuzuncu günü imzalandı. Ayrıca yine aynı tarihde on maddelik diğer gizli bir anlaşma imzalanmıştır.

Sultan Selim'in Rusya tarafından kuşkusu arttığından Fransa tarafını tutmak istiyorsa da bundan kaç sene önce Bonapart'ın yanında gazete okunur iken Amiral Nilson'un adı geçince Bonapart «bu isim benim tarihimde büyük bir yer tuttu, beni Ake'yi almaktan men etti, bu demektir ki İstanbul yolu ile Paris'e gelmekten men etti. Lâkin ben Paris yolu ile İstanbul'a gidebilirim» demiş olduğunu Rusya, Sultan Selim'e bildirdi. Rusya'nın Osmanlı Devletini bu şekilde anlaşmaya razı ettiği söylenir. Boş boğazlık fena şeydir. Bilhassa büyük kimselere göre her sözü tartıp ta söylemek lâzımdır. Zira pek küçük bir söz vaktiyle bir büyük zarar getirebilir.

Recep ayının yirmi ikinci çarşamba günü Sultan Selim Han'ın anneleri Mihrişah Sultan vefat etti. Cenazesi büyük bir tören ile Topkapı sarayından alınıp Edirnekapısından çıkarılarak Eyüp civarında yaptırılan türbeye gömüldü.

Şaban ayının dokuzuncu gecesi İstanbul'da büyük bir fırtına oldu.

Denizdeki gemileri birbirine katıp karıştırarak Bahçe kapısı ile Yalı köşkü arasına attı. O gece Cibali kapısı dışında yangın çıktı ise de fırtına geçmiş ve kar yağmaya başlamış olduğundan kolaylıkla bastırılmıştır. Yine Şaban ayının onuncu cumartesi günü saat ikiyi on dakika geçe deprem oldu.

Mısır sahillerinde de Şaban'ın sonlarına doğru büyük fırtına olmuş, İskenderiye limanında on bir parça büyük kalyon ile Ber-üş-Şam'dan Dimyat'a gelmiş olan kırksekiz parça tüccar gemisi batmıştır. İstanbul halkı bu çeşit musibetlerin oluşunu eskiden beri, büyüklerden birinin kötü ayağının sebep olduğunu söylerken bu sefer yeniçeri taraftarları her türlü fenalıkların sebebini hep Nizâm-ı Cedid askerinin gelişine yoruyorlardı.

Şaban ayının yirmi birinci çarşamba günü akşam üstü âlimlerden meşhur Veli Efendi oğlu Mehmet Emin Efendi vefat etti.

AVRUPA OLAYLARI

Daha önce anlatıldığı şekilde Avusturya devletinin savaş hazırlıklarına başlamasından dolayı Bonapart tarafından izahat istenmişti. Bu istek üzerine Avusturya önce inkârda bulunmuştu. Fakat Temmuz ayı içinde açıktan açığa niyetini ortaya koydu. Fransa'nın Cenova'yı ele geçirmesinden bahsederek memleketinin bütünlüğünün tehlikede bulunduğunu ileri sürerek İngiltere ile Rusya arasında Fransa'ya karşı yapılan anlaşmaya katıldığını bir bildiri ile ilân etmişti. Böylece iki taraf büyük hazırlıklara girişti.

İttifak devletleri dört taraftan hücum etmeye karar vermişlerdi. Şöyle ki: Kuzeyden yani Baltık denizi tarafından İsveç ve Rusya, İngiliz askerlerinden kurulmuş bir ordu Felemenk ve Hanora üzerine; Tuna tarafından Rusya ile Avusturya'nın birer büyük ordusu Fransa'nın Ren nehri hududuna; Lombardiya tarafından bir Avusturya ordusu; İtalya'nın güney tarafından da Rusya ile, İngiliz ve Napoli askerleri hücum edecekti.

Bonapart ise başlıca hücumun Tuna tarafından yapılacağını düşünerek o tarafa önem vererek o tarafa gidecek orduya bizzat kendisi kumanda etmeye karar verdi. Avusturya'nın Bavyera'ya girmesi ile meşhur Ulem kalesini ele geçirmek telâşına düşerek acele edeceklerini, Rusya'nın biraz gecikeceğini düşünüp Rusya ordusu yetişmezden önce Avusturyalıları perişan ettikten sonra Rusyalıları karşılamak tedbirini zihninde kararlaştırdı. Bunun üzerine İtalya ordusunu Mareşal Masino'nun kumandasına verdi. Mareşal Bernadut bir ordu ile Hanora'da, General Marmun diğer bir ordu ile Felemenk'te bulunuyorlardı. Napolyon bunlarla birleşerek Avusturya ordusunun arkasını kesmek ve Ulem kalesini ellerinden alıp Viyana üzerine yürümek, bu suretle İtalya'da bulunan Avus-

turya ordusunu da geri kaçmaya mecbur ederek yanında bulunacak yüz elli bin askere Masina'nın elli bin askerini de katarak iki yüz bin kişilik kuvvetli bir ordu ile Avusturya ve Rusya ordularını perişan etmek emelinde idi. Yirmi bin askerle General Sensir'i Napoli üzerine tâyin etti. Napoli devleti tarafından bazı düşmanlık belirtileri görüldüğü gibi Napoli'nin alınmasını emretmişti. Napoli Kralı gizli olarak ittifak devletleri ile aynı fikirde olduğu halde General Sensir'in göz hapsinden kurtulmak için İngiliz ve Rusya askerini Napoli ülkesine sokmamak şartiyle bir tarafsızlık anlaşması yapılması için Napolyon'a teklif etti. O da kabul ederek Eylül ayında bu şekilde bir anlaşma hazırlanarak Paris'de imzalandı.

Prusya devleti bu sırada gerçekten tarafsız kalmaya karar verdi. Bonapart'ın kendisine vermek istediği Hanora'yı idaresi altına almaya cesaret edemedi ise de anlaşmaya katılmak üzere Rusya tarafından yapılan teklif ve tehdidden korkmadığını göstermek için de seksen bin kişilik bir ordu hazırlamıştı.

Bavyera devletinin yirmi beş bin askerden kurulu bir ordusu olup bir taraftan Avusturya ve bir taraftan Fransa devletleri bunu kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Sonunda Bavyera Hersek'i Bonapart tarafına yakınlaşarak hükümetini bırakıp ordusu ile beraber Fransa hududuna çekiliverdi. O zaman Avusturya'nın en ünlü mareşalı olan Arşidük Şarl, bu esnada seksen bin askerden kurulu bir ordu ile İtalya'da İdbic nehri sahillerinde iken General Mak da seksen bin askerden kurulu diğer bir Avusturya ordusu ile Bavyera'ya girip Ulem kalesi etrafında Fransızlara yakın olarak beklemekteydi.

Bu sırada İsveç ve Rusya devletleri Pomranya bölgesindeki stralsont şehri civarında bir ordu hazırlamaktayken Lehistan'da da General Mikilson kumandasiyle diğer bir Rusya ordusu hazırlanmaktaydı. Rusya İmparatoru Aleksandri özel ordusuyla Vistol nehri sahilinde bulunarak Prusya Kralından görüşme istemekteydi. General Gostiyof da diğer bir Rusya ordusu ile Galiçya ve Moravya eyâletlerine girmişti. Kısacası, Rusya İmparatoru, Almanya üzerine yüz elli bin asker gönderip ancak bunun hazırlanması ve Prusya Kralının sözleri ile Eylül ayını geçirdi.

Napolyon ise bu yolda yaptığı hazırlıklarını gayet gizli tutarak ne yapacağına dair asla en ufak sır vermedi. Napolyon böyle hazırlanırken Avusturya ordusu Bavyera'ya girdiği anda hemen savaş ilân ederek sekiz yüz beş senesi Eylül ayının yirmi dördüncü, Cumad el ahirenin yirmi dokuzuncu günü Paris'den çıkıp Strasburg'a ilerledi. Ruslar yetişmezden önce Avusturyalıları vurmak üzere süratle Almanya üzerine hareket etti. Hele Okyanus sahilindeki Fransa ordusunun çok kısa zamanda Almanya'ya gelivermesi bütün Avrupa halkına şaşkınlık verdi.

Almanya'da ve İtalya'da iki yüz elli altı bin Fransız askeri vardı. Müttefikleri olan Bavyera, Vertemberg ve Bâd ordularının sayısı da otuz beş bin kadardı. Buna karşılık ittifak devletlerinin beş yüz bin kişilik ordusu vardı ki bunun iki yüz elli bini Avusturya, iki yüz bini Rusya, elli bini İsveç, İngiliz ve Napoli askeri idi. Bonapart yanına yeteri kadar asker aldığı gibi derhal savaşa girişti. Avusturya generali Mak, Ulem tarafında Fransızların gelişini beklerken Fransızlar Bad ve Vertemberg ülkesinden geçerek Suab dağlarını aşıp Tuna sahillerine indiler ve Avusturyalıların arkasını çevirip geri kaçış yollarını kestiler. General Mak, bu durumu anlayınca ne yapacağını şaşırdı. Hemen ordusunun bir kısmını kaçırıp geri kalan kırk bin kadar askerle Ulem kalesine kapandı. Halbuki sarılmış bir durumda bu kadar askeri idare etmek ne kadar zordur anlatılamaz. Napolyon ise birkaç ufak tefek çarpışmadan sonra Ulem kalesini şiddetle sıkıştırdığından birkaç gün geçince General Mak, Ulem kalesini teslim etti. Kırk bine yakın Avusturya askeri silâhlarını teslim ederek bütün savaş malzemeleri ile birlikte Fransızlara esir oldular. Yalnız subayları bu savaşta Fransa'ya karşı savaşmamak için söz verdiklerinden salıverildi.

Böylece Fransızların çok çabuk ve düzenli hareketleri ve Napolyon'un savaş bilgisi sonucu olarak seksen bin askerden kurulu bir Avusturya ordusu esaslı bir savaş yapmadan dağılıverdi. Bunun üzerine artık Viyana yolu açık olduğundan Ruslardan önce Viyana'ya yetişmek üzere ertesi günü Napolyon İn nehrine doğru hareket etti. Napolyon'un bu Ulem zaferi esnasında deniz kuvvetleri büyük bir kayba uğramıştır.

Şöyle ki: Daha önce anlatıldığı üzere Fransız amirallerinin cesaretsizlikleri ağır ve tereddütlü hareketleri sebebiyle Bonapart'ın, İngiltere'ye girme hususundaki düşünceleri geri kalmış idi. Bundan dolayı Kadkes limanına kapanmış olan Fransız amirali Veylnof'a Bonapart'ın emriyle Bahriye nezâretinden dokunaklı sözler yazılmıştır. Veylnof, bundan çok üzgün olarak hakkında düşünülen kötü durumu kaldırmak ve kendisinin korkak olmadığını göstermek üzere birdenbire düşüncesini değiştirip, İngiliz donanması ile çarpışmaya karar verdi. Ekim ayının ilk haftasına kadar donanmasının hazırlıklarını tamamladı. Sonra kumandası altında olan Fransız ve İspanyol gemilerini iki kola ayırdı. Biri yirmi bir kapaktan ibaret olup, bunu savaş kolu diye adlandırıp kendi kumandasına aldı. Diğer iki kol on iki kapaktan ibaret olup onu da ihtiyat kolu olarak adlandırıp İspanya amirali Gravine'nin kumandasına verdi. Yanında bulunan subaylar ile bir toplantı yaparak, donanmalarının şimdiki halde İngilizlerin kuvvetine karşı koyamayacağına karar verilmiş olduğu halde rüzgârın ilk müsaade ettiği anda sığınmış bulunduğu Kadkes limanından çıkacaklarını karar altına alıp bu kararlarını da Paris'e bildirdi.

Amiral Nilson ise, İspanyol casusları vasıtası ile Vilnof'un Kadkes limanından çıkacağını öğrendi. O sularda seyir yaparak onun çıkışını beklemekteydi. Nilson'un idaresindeki donanma otuz üç kapaktan ibaretti. Sayıca Fransa ve İspanya donanmalarına eşit olduğu halde birçok vakitlerden beri denizlerde dolaşmış, daha önce Amerika'ya kadar gidip gelmiş olduğundan hayli yorgun idi. Ancak İngilizler, deniz savaşlarında üstün bilgiye sahip oldukları gibi Amiral Nilson da o devrin en cesur ve gözü pek amirali idi. Bu sebeple, Nilson, kendi kuvvetine güveniyordu ki bu donanmadan beş kıta kapak ayırarak korkmadan Cebelitre'ye göndermişti. Kendi donanması Veylnof'un donanmasından sayıca daha az kaldığı halde hiç düşünmeden Veylnof'un çıkışını beklemekteydi. Yirmi Ekimde Veylnof, bütün donanması ile Kadkes limanından çıkıp denize açıldı. Akşam üstün İngiliz donanması ile karşılaştı. Hemen savaş hazırlığı yaptı. Ertesi gün sabahleyin Amiral Nilson, donanmasını iki filo halinde ayırdı ve Fransa ile İspanya donanmalarına hücum etti. Kanlı savaş başlamış oldu. Akşama kadar devam etti. Nihayet Fransızlarla İspanyollar tamamen yenilgiye uğradılar. Yedi, sekiz bin askerleri yok oldu. Ayrıca otuz üç parça kapaktan yalnız on beş parçası Kadkes limanına kaçıp kurtulabildi. Geri kalan on sekiz parçası İngilizlerin eline geçti. Amiral Veylnof dahi İngilizlerin eline esir düştü. İngilizlerin yalnız üç bin kadar asker kaybı oldu. Amiral Nilson da yaralanmıştı. Bu büyük zaferin tadı kendisine yarasının acısını duyurtmuyordu. Fakat yarası ağırdı. Artık gemi hayatının sona erdiğini anlamıştı. Son görevinde hemen demir atılmasını vasiyet ettikten sonra öldü. Yardımcısı olan amiral onun bu vasiyetini yerine getirmedi. Halbuki akşam üstü büyük bir fırtına çıktı. İki gün devam etti. İngilizler fırtadan dolayı çok güçlüklerle karşılaştılar. Ele geçirmiş oldukları on sekiz parça kapaktan on dört parçası ellerinden kurtuldu. Yalnız dört parçasını Cebelitre'ye gönderebildiler.

Bu savaş, Kadkes limanı civarında Trefalgar burnuna yakın sularda olduğundan Trefalgar savaşı diye ün aldı. Bu büyük zaferin İngiltere'de meydana getirdiği sevinci, Nilson'un ölüm haberi ortadan kaldırdı. Veylnof'un kendi ellerine esir düşmesi dahi İngiltere'yi teselliye yetmemişti. Zira Nilson'un yerini tutacak amiral bulmak imkânsızdı.

Bonapart, deniz kuvvetlerinin bu şekilde yenilgisinin haberini alınca artık denizde bir şey yapamayacağını anlayıp bundan sonra deniz işlerinden vazgeçti.

Tuna sahillerinden gelen haberler Fransa halkını sevindirmekteydi. Fakat Trefalgar yenilgisi onları çok üzmüştü. Bununla beraber Napolyon'un cesaretli ve bilgili hareketi güven verici idi. Ulem kalesi zaferinden sonra Avusturya ve Rusya ordularının tamamen perişan olacakları kuvvetle ümid edilmekteydi. Fransa'da böyle sevinçli ve güvenli bir du-

rumun olması Napolyon'u memnun etmekteydi. Zira savaş dolayısı ile mâli durum sarsılmış ve devletin mâli işlerinde büyük güçlüklerle karşılaşılmaktaydı. Böyle olduğu halde gelecek için halkın bu şekilde güvenli olması mâli güçlüklerin yenilmesini sağlamaktaydı. Bundan dolayı herkes Tuna tarafından gelecek zafer haberlerine kulak vermekte idi.

Bu sırada Prusya da ittifak devletlerine katılmak üzere idi. Zira, Prusya devletinin Enspak sancağı Fransa ve Avusturya ülkeleri arasına girmiş idi. Daha önce Fransa ile Avusturya arasında yapılan savaşta, bu sancak içinde savaş yapmamak üzere iki tarafın buradan geçmesi için Prusya tarafından izin verilmişti. Bu savaşta Prusya'dan asla izin istemeden Fransız mareşali Bernadot kumandasında olan Fransa ordusunun bu sancaktan geçivermiş olması Prusya devletinin kızmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Prusya kralı iki taraftan gelen anlaşma tekliflerinden birini kabul etmenin, yahut tarafsız kalmanın kendisince hangisinin daha iyi olabileceğini düşünmekte iken Fransızların bu hareketinden hiddetlenerek gerek Fransa elçisiyle ve gerek Napolyon Bonapart tarafından gelmiş olan özel memur ile görüşmeye başlamıştı ki Fransızların galibiyeti üzerine kararsız kaldı. Rusya İmparatoru Aleksandır ise bu olayı fırsat bilip Prusya kralının kararsızlığını ortadan kaldırarak anlaşmak için hemen bizzat kendisi Prusya kralına gidip konuşmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda barışın sağlanması hususunda Prusya devletinin Fransa'ya edeceği teklifler bir aya kadar kabul olunmaz ise Rusya, Avusturya ve İngiltere devletlerinin ittifakına gireceğini ve savaşa katılacağına dair Kasım ayının üçünde bir mukavele imzalamıştır. Prusya'nın Fransa'ya teklifleri İtalya'nın bir kısmının Avusturya'ya bırakılması, Felemenk ve İsviçre ile Napolyon'un bağımsızlığı gibi Fransa'nın asla kabul edemeyeceği şeyler olduğundan savaşın yapılmamasına imkân yoktu.

Bu anlaşmanın tartışmaları pek gizli tutulmuş ise de Fransa elçisi bunu anlayarak Prusya devletinden bu hususta açıklama yapılmasını istemiştir. Elçiye üstü kapalı cevaplar verilmiş ve Prusya'nın barış için aracılık yapacağı, Fransa askerinin Enspah sancağından geçmesine karşılık Rusya ordusunun da Silezya sancaklarından geçmesine izin verileceği ayrıca Hanora'ya asker gönderileceği belirtilmiştir.

Prusya'nın bu hareketine karşı kendisine Hanora'nın bırakılmasına dair İngiltere'nin rızasını almaya Aleksandır söz vermişti. İngiltere durumu anlar anlamaz hemen Prusya'nın da anlaşma dairesine gireceğinden şüphesi kalmadı ve Prusya ordusuna, yardım hazırlanması için Berlin'e adam gönderdi. Hanora'nın Prusya'ya verilmesi İngiltere vekilleri için kabul edilmeyecek bir madde değildi. Baştan savmak için bunu yapmak iyi olacaktı. Fakat İngiltere kralı bu düşüncede değildi. Hanora'nın

kendi elinde olmasına çok önem veriyordu. Hanora'nın bırakılmasının mümkün olamayacağı, fakat Felemenk'in Prusya'ya verilebileceği Prusya'ya bildirildi.

Söz konusu tekliflerin Napolyon'a bildirilmesi için Prusya vekillerinden Dogoviç, Fransa ordusuna gönderilmişti. Bonapart, durumu öğrenince böyle sonradan bir düşmanın ortaya çıkışından hayret etti. Geri çekilişin Prusya tarafından önlenmesi ihtimalini düşünerek daha önce kurmuş olduğu plânının aksayacağından katiyen endişe etmedi. Hemen, Prusya devlerine eğer Hanora'ya sahip olmak isterse derhal karşı koyulacağı bildirildi. Bonapart bu olaylara rağmen olağanüstü bir cesaretle plânını yürütmeye koyuldu.

İtalya'da, Masina kumandasında bulunan elli bin Fransız askerinin karşısında meşhur Arşidük Şarl kumandasında seksen bin kişilik bir Avusturya ordusu vardı. Buna rağmen Ulem kalesinin ele geçirildiği haberini alan Bonapart, doğru Avusturya ordusu üzerine yürüdü. Arşidük Şarl da başşehrin korunması için derhal İtalya'dan çekilmeğe mecbur oldu. O sırada elli bin kişilik bir Rusya ordusu ile General Kotozof, yolda Fransızlara hücum ederek etrafı yakıp yıkmış ve Fransızların hareketine mümkün mertebe engel olarak Arşidük Şarl'a vakit kazandırmak üzere Tuna'nın sağ tarafında bulunuyordu. Bu sebepten Bonapart, Tuna ile Alp dağları arasındaki dar bir mevkiden hareket etmeye mecbur olduğu halde Arşidük Şarl'dan evvel Viyana'ya varmak için acele ediyordu. Şarl'ın ordusu ile Tirol sancaklarında bulunan yirmi beş bin Avusturya askerinin, arkasını kesme ihtimali olduğundan Tirol'u ele geçirmek üzere yirmi dört bin asker ile Mareşal Ni'yi göndermişti.

Napolyon kendisi de her türlü olabilecek şeyi düşünerek hiç vakit kaybetmeden yola çıktı. Yolda bir miktar Rus askeri ile karşılaştı. Onları yendikten sonra Kasım ayının on üçünde Viyana'ya geldi. Avusturya devletinin Viyana'da bulunan iki yüz bin tüfek ve iki bin top ile çok sayıda askeri malzeme Fransızların eline geçti.

Bu esnada Mareşal Ni de Tirol'u ele geçirerek Maisna ordusu ile buluşmuş ve Arşidük Şarl, Fransızların Viyana'ya girdikleri haberini aldığı gibi ordusu ile Macaristan'a kaçmış idi. Kısacası, Napolyon'un plânı hep düşündüğü şekilde yürümüştü. Onun muzafferiyetinin sebebi yıldırım gibi hareket etmesidir.

Bonapart, Viyana'ya girdikten sonra da orada durmayıp Arşidük Şarl yetişmezden önce Morovya'da toplanmış olan Rusya ve Avusturya ordularını vurmak için harekete geçti. Kasım ayının yirminci günü Morovya'nın merkezi olan Buron'a gitti. O sırada Rusya ve Almanya imparatorları da buluşmuşlardı ve yanlarında yetmiş beşbin Rus ve onbeş bin Avusturya askeri vardı. Bunlara karşı Bonapart'ın yanında da yetmiş

beş bin asker vardı. Önce iki taraf arasında barış görüşmeleri yapılmıştı. Bonapart Prusya'nın hazırlıklarını ileri sürerek barış yapılmasını istiyordu. Rusya askerleri buldukları şeyleri yağma ve bulundukları yerleri harab etmişlerdi. Bu sebepten Moravya'da kıtlık başgösterdi. Onun için Avusturya dahi barışa razı olmuştu.

Fakat Rus kumandanları gayet gururlu olduklarından derhal Fransız ordusunun üzerine hücum edilmesi için karar aldırdılar. İki imparator birlikte hareket ederek İstorlik kalesi önüne gelip ordugâhlarını kurdular. Bonapart da ordusu ile ilerleyip onlara çok yaklaşmıştı. Rusların gururunu daha çoğaltmak ve onlara yanlış manevra yaptırmak için güyâ korkup geri çekilme süsü vermek üzere geceleyin ordusunu kaldırıp üç saatlik bir mesafe geri çekildi ve ordugâhını kurdu. Rusya imparatoru tarafından kendisine gönderilen adama ordusunu perişan halde gösterdi. Bunun üzerine Ruslar, Fransa ordusu üzerine hücum değil, hemen etrafını kuşatıp hepsini esir etme sevdasına düştüler. Eski Avusturya generalleri «birçok savaş görmüş asker ile savaş tekniğinde üstün subaylardan kurulmuş bir ordunun üzerine böyle aldırış etmeden gitmek doğru değildir» diye kızdılar. Fakat onların sözlerinin hiç faydası olmadı. Hatta yeni Rus subayları onların bu sözlerini hayretle karşıladılar. Bu durum üzerine Aralık ayının ilk günü Rusların, Fransa ordusunun sağ koluhu kuşatmak için harekete geçtiklerini Napolyon öğrendi. Buna çok sevindi. «Yarın akşamdan önce bu ordu benimdir» diye birkaç kere söyleşmişti. Rusların bu niyetlerinden vazgeçmemeleri için yine tereddütlü ve korkak tavırlar göstermekteydi.

Aralığın ikinci, Ramazan'ın onuncu günü sabahleyin savaşa başlandı. Ruslar, Fransa ordusunun arkasını çevirmek niyetiyle sağ kanadını kuşatmak üzere hareket edip bulundukları tepelerden ayrıldılar. O anda Maraşal Sult hemen o tepelere yürüdü. Ruslar yaptıkları hatayı anlayıp Fransızların önüne geçmişlerdi. Terkettikleri o önemli mevkileri tekrar ele geçirmek için iki saat kadar çalıştılar ise de başaramadılar. Fransızlar iki müttefik devletin ordusu arasına girip ikiye bölmüştü. Sol kolda bulunan Maraşal L'An ve Mura dahi düşmanlarının sağ kanadını vurarak galip gelmişlerdir. Böylece iki müttefik devletin orduları çok ağır bir yenilgiye uğramıştır. Rus ve Avusturya askeri kaçmaya başlayınca Fransız askeri onların peşine düşmüştür. Rus askerinin bir fırkası donmuş göllerin üzerinden geçerken Fransızlar toplarla buzları kırmışlar ve Rusların çoğu bu göllerde boğulmuşlardır.

Bu savaşa Ustarlic savaşı adı verildi. Bunda Avusturya ve Rusya askerinin onbeş bini ölmüş, yirmi bini esir olmuştur. Ayrıca çok sayıda top ve tüfekleri Fransızların eline geçmiştir. Bunun üzerine Avusturya

İmparatoru silah ile Fransızlara galip gelmekten ümidini kesmiş ve iki gün sonra Napolyon'un yanına gidip bir ateş kes anlaşması imzalamıştır. Yine onun aracılığı ile Rusların ülkelerine dönmeleri için Bonapart tarafından izin verildi. Yoksa Fransızların takibinden kurtuluş bulamayacaklardı. Mösyö Taliran ile Avusturya elçileri Viyana'da barış için görüşmelere başladılar.

Napolyon da öncelikle müttefikleri olan Bavyera, Vertemberg ve Bad Hersekleri ile korunma ve saldırma durumları için bir anlaşma düzenleyip Aralık - 1805 de imzaladı. Bu anlaşmaya göre Bavyera ve Vertemberg Herseklerine kral unvanı verilecekti. Ayrıca, Almanya'dan Bavyera krallığına bir milyon Vertemberg krallığına yüzseksen üç bin ve Bad Hersekliğine yüzon üç bin nüfusu kapsayan arazi verilmesi kararlaştırıldı. Yine aynı anlaşmada, Bavyera kralının kızı, Bonapart'ın oğluna ve İtalya kral kaymakamı olan prens Ojen dö Boharna'ya; Vertemberg kralının kızı, Bonapart'ın kardeşi prens Jerom'a, Fransa imparatoriçesinin akrabasından olan İstefani dö Boharna adlı kız da Bad'lı sözlüsüne nikah edilmesi karar altına alındı.

Yukarıda sözü edilen, bazı tekliflerde bulunmak için Prusya tarafından Napolyon'a gönderilmiş olan mösyö Dogovic, Ustorlic savaşından bir gün önce Fransa ordusuna geldiğinde Napolyon tarafından iyi muamele görmüştü. Ertesi gün yapılacak olan Ustorliç savaşından sonra görüşmelere başlanması için Viyana'ya gönderilmişti. Napolyon, Ustarlic'den Viyana'ya döndüğünde mösyö Dogovic'e ağır muamele ederek vefasızlığını yüzüne vurmuştu. Fakat kendisinin kazandığı zaferinden sonra Prusya'nın fikir değiştirdiğini ve kendisine yaptığı vefasızlığı diğer ittifak devletlerine de yapmaya hazır olduğunu gördü. Bazı şartlar ile barışa razı olup Hanora'nın Prusya'ya ve Prusya ülkesinden Enspah bölgesinin Bavyera'ya, Noşatil prensliği ile Klo dükalığının Fransa'ya bırakılması, iki tarafın birbirinin bütünlüğünü tanımasına dair şartları kapsayan bir anlaşma yapılarak Aralık ayında imzalandı. Bu sırada Fransa Dış İşleri bakanı Taliran ile Avusturya elçileri de barış anlaşması hususunda görüşmekte idiler. Ancak, Napolyon'un istekleri anlaşmayı güçleştiriyordu. Bir de yukarıda belirtildiği üzere Napoli devleti Napolyon ile tarafsızlık anlaşması imzalamışken Napoli kraliçesi Trafalgar savaşında Fransa donanmasının yenilgisini ve Prusya'nın anlaşmaya katılacağını haber alınca, oniki bin Rusya ve altı bin İngiliz askerinin deniz yolu ile Napoli'ye girmesine, Fransızların arkasından İtalya'yı ayaklandırmak üzere kırk bin Napoli askerinin bunlarla birleşmesine izin vermişti. Bundan dolayı Napoli'den Napoli krallığının kaldırılması kararlaştırılmıştı. Avusturya elçileri buna engel olmak için hayli uğraştılar, fakat bir şey elde edemediler. Yapılan görüşmelerden sonra Presburg'da yine Aralık ayı içinde bir barış anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Avusturya

devleti Friyon ve İsterye sancaklariyle Venedik ülkesini Triyeste, Dalmaçya, Katar ve birlikte olarak İtalya'ya, Trol sancağını Bavyera'ya bırakıp buna karşılık daha önce Toskana dükasına verilmiş olan iki prenslik yeri Avusturya'ya geçmiş idi. Fakat bu değiştirmede Avusturya devleti dört milyon teba kaybetmiş ayrıca kırk milyon frank da savaş tazminatı ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştı.

Bunun üzerine Rusya'ya barış teklifinde bulunulmuş ise de İmparator Aleksandr, bu şekilde yenilmiş olarak anlaşma yapmayı kabul etmedi. Napolyon, Sainte adasından yazdığı hal tercemesinde, Ustorlic'deki zaferini anlattıktan sonra der ki: «Avusturya imparatoru benim ile görüşmeyi istediğinde, bir hendek içinde görüşüldü ve anlaşma yapıldı. Ancak düşmanlarımı zayıflatmak ve dostlarıma kuvvet vermek için Venedik ülkesinin Lombardiya'ya yani İtalya Cumhuriyetine ve Trol ülkesinin Bavyera'ya verilmesini Avusturya imparatorundan istedim. Karşı koyup tartışmaya vakit olmadığından hemen barış anlaşması imzalandı. Sonra Rusya'ya da barış teklifi yaptım. Rusya imparatoru kabul etmedi. Eğer kabul etmiş olsaydı Avusturya devletinin hakaretini kabul etmiş gibi olacağından Rusya imparatoru şan ve şerefini düşünüp kabul etmemişti. O zaman dünyanın gelecekteki durumunun ikimizin tutumuna bağlı olduğunu anlamıştım».

Zilkade ayının ilk günlerine raslayan Ocak - 1806 da Napolyon, Paris'e döndü. Derhal mali ve idari işlerin düzenlenmesine başladı. Yapmış olduğu anlaşmanın şartlarına da tamamiyle uymaktaydı.

Halbuki Prusya devleti Fransa'yı barışa zorlamak için ortaya çıkıp da buna tamamen aykırı olarak ve Bonapart'ın isteğine uygun şekilde bir anlaşma imzalaması Prusya milletinin gururuna dokunmuştu. Aynı zamanda Fransızların Almanya'da bu derece üstünlükleri askeri sınıfına pek ağır gelmiş idi. Bu sebeple iki devlet birbirinin ülke bütünlüğünü kabul etme şartı birkaç hafta önce ittifak devletleriyle Prusya devleti arasında yapılan anlaşmaya tamamen ters idi. Bundan dolayı bu hal Prusya'yı herkesin görüşünde kepâze edecek bir şeydi. Fakat Prusya kralı bu anlaşmayı imzalamayacak olsa savaşa son vereceğinden ve savaş kapısı açılsa Fransa galip geleceğinden ülke bütünlüğü hususuna dair olan maddelerde bazı değişiklikler yapılmak suretiyle imzalamıştı. Bonapart'ın maksadı ise Prusya'yı tamamen ittifak devletlerinden ayırmak ve kendi tarafına çekmekti. Bunun için bu değişikliği kabul etmedi. Bununla beraber mösyö Dogoviç tekrar Bonapart'ın yanına gönderilerek Zilkade ayında yani onbeş şubat binsekizyüz altı da diğer bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ise Prusya için daha ağır idi. Zira bunda, anlaşma hususu açıkça belirtilmemiş ise de Prusya nehirlerinin İngilizlere kapanması ve Fransa'nın Avrupa'daki hareketlerinde tamamen serbest bırakılması şartları vardı.

Bu anlaşma imzalanmak için Berlin'e gönderildi. Cevabını beklediği sırada Avusturya ve İtalya kralı vekili olan Prens Öjen, Venedik ve buna bağlı yerleri teslim etmiş ve Bonapart'ın kardeşi Jozef de Napoli'yi ele geçirerek kraliçesi olan Karolin'i bütün ailesi ile beraber kaçmaya mecbur etmiş idi. Prusya devleti, bu anlaşmayı imzalamakta Dogoviç'i başvekil tayin etmişti. Fakat Prusya halkının ve askerinin Fransa'ya karşı olan düşmanlıkları gizli olarak kaldı.

Prusya kralı bu renk değiştirici tutumundan dolayı Rusya'ya karşı çok mahçup olmuştu. Bir mazeret ileri sürerek Rusya'nın dostluğunun devam etmesi çarelerini aramaya koyuldu. Bunun için Dük Dobrovnsvik adlı bir ihtiyarı özel talimat ile Petersburg'a gönderdi. Ustorlic savaşından sonra Rusya İmparatoru Aleksandır çok ümitsiz ve uzüntülü bir hale düşmüştü. Bu sebeple başkente çekilip bir müddet sessiz kaldı. Ne yapacağına dair bir türlü karar veremiyordu. Rusya halkı dahi bu belanın gelişini bir takım tecrübesiz vekillere ve imparatorluğun ileri gelen kimselerinin tedbirsizliğine yüklemekteydiler. Bu kere Prusya kralı tarafından verilen izahatı Aleksandr dinleyip Prusya devletinin Fransa tarafını tutmaya mecbur kaldığına inanıp Prusya'yı ılk fırsatta Fransa aleyhine döndürmeye çalıştı. Dogoviç, Fransa politikası tarafdarı olduğundan ondan gizli olarak Prusya ile bir görüşme kapısı açtı.

Prusya, İngiltere'ye de danışarak Hanora'nın zabtına dair özür dilediğinde İngiltere devleti ateş püskürmüş ve çok hiddetli bir bildiri yayınlayarak Prusya'ya savaş ilan etmişti.

Halbuki Ustorliç savaşı, İngiltere'yi bir barış düşüncesine yaklaştırmıştı. Sonra, Fransızların kalpten düşmanı olan, diplomatik alanda son derece üstün bilgisi ile bütün Avrupa'yı ayağa kaldıran meşhur Pit vefat etmiş, onun yerine barış taraftarı olan Fokus İngiltere başvekili olmuştu. Bundan dolayı o sırada İngiltere ile Fransa arasında barış ihtimali kuvvet bulmuştu. Hatta resmi olmayarak Paris'de bir konuşma yapılmış ve Hanora'nın İngiltere'ye teslimi iki taraf için esas tutularak görüşmelere başlanmıştı.

Yine o sırada barış ihtimalini kuvvetlendirecek başka bir durum ortaya çıkmıştı. Şöyle ki: Yukarıda anlatılan Persburg anlaşmasınca Fransızlar Dalmaçya'ya girip Kataro'ya doğru hareket ettikleri sırada ötedenberi Rusya'dan hediye almaya alışık olan Karadağ başkan ve piskoposları halkı ayaklandırıp o tarafta bulunan Rusya amiralinden yardım istemişlerdir. Rusya amirali bu hali Kataro boğazlarının ele geçirilmesi için fırsat bilip sahillerde bulunan birkaç yüz Rus askeri ile Karadağlıları birleştirmiş ve Kataro kalesini kuşatmıştı. Kaledeki Avusturya askerinin dikkatsizliği sebebiyle kaleyi ele geçirmişlerdi. Bonapart bu olayı öğrenince hemen Avusturya devletinden ya Kataro'nun geri verilme-

sini yahut bir fırka Avusturya askerinin Ruslar üzerine gönderilmesini istedi. Bu iki şıktan birisi yerine getirilmediği takdirde de savaşa girişeceğini kesinlikle bildirdi. Bunun üzerine Avusturya büyük bir telâşa kapıldı. Derhal Petersburg'a durumu bildirdi. Diğer taraftan Kataro'nun geri alınması için de asker sevkine hazırlanıp, Rusya amiralinin devletinin izni olmadan böyle bir işe girişmiş olduğunun açıklanması Fransa ile barış anlaşması yapılmasına sebep oldu. Rusya tarafından dahi Paris'e Dûbril adında biri özel olarak gönderilmişti.

Kısacası, Avrupa devletleri barışa yanaşmış ve Paris'de görüşmelere başlanmıştı. Fakat Bonapart'ın zihninde büyük plânlar vardı. Kendi idaresi altında birçok hükümetler kurarak Şarlman gibi bütün Avrupa'yı avucunun içine almak sevdasında idi. Hatta, Zilhicce ayının ortalarında güvendiği maraşallerinden Mora'yı, Almanya'daki Klo ve Berk grandükası tayin etti. Napolyon'un böyle büyük büyük kuruntuları ise Avrupa'da arzu edilen genel barışı engelleyecek bir tutumdu.

Gelelim Osmanlı Devleti'nin politik tutumuna:

Osmanlı Devleti, Kaynarca anlaşmasından sonra çok zayıf düştü. Bir aralık Rusya ve Avusturya devletleri Osmanlı devletinin bazı bölgelerini aralarında paylaştırmaya karar vermişlerdi. Diğer devletler ise buna engel olmaya çalışıyorlardı. Şayed önü alınamaz ise bu taksimden pay almak hevesine düştüler. Fransızların Mısır'ı ele geçirmeleri dahi bundan doğmuş bir durum idi. Osmanlı Devleti ise Tanrıya sığınmıştı. Düşmanları fesatlıklarını harekete geçirememişlerdi. Fransızlar dahi bu Mısır meselesinde pek zararlı çıkmıştı. Ondan sonra Napolyon fikrini değiştirmişti. Bazı vekilleri Osmanlı Devleti aleyhinde bulundukları halde kendisi Osmanlı Devletinin ülke bütünlüğünü kabul eder oldu.

Sultan Üçüncü Selim dahi ötedenberi Avrupa medeniyetine taraftardı. Fransa tarafını tutmaktaydı. Hatta şehzâdeliğinde defalarca Mösyö Rof'un aracılığıyla Fransa kralı olan On altıncı Lui ile mektuplaştığı söylenir. Bununla beraber Mısır olayından beri Osmanlı Devleti vekillerinin çoğu Fransa aleyhinde oldukları halde kendisi Bonapart taraftarı idi. Fakat Napolyon, Osmanlı Devletini müttefik devletlerinden tamamen ayırarak kendi tarafına almak istiyordu. Bunu sağlamak için General Buron'u elçilik görevi ile İstanbul'a gönderdi. Osmanlı Devleti ise Rusya'dan çekiniyordu. Bunun için Napolyon'un imparatorluğunu bile tasdik edememişti. Bu sebeple Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir soğukluk meydana gelmiş ve yukarıda anlatıldığı gibi Rusya'nın ısrarı üzerine Osmanlı Devleti ile aralarındaki anlaşma yenilenmiş idi.

Bu esnada Ustarlic'de Avusturya orduları yenilmiş ve Avrupa politikasının rengi değişmişti. Bu olayın Osmanlı Devleti politikasına da bü-

yük etkisi oldu. Hatta Rusya ile yapılan anlaşmanın kağıtları Bâb-ı Âli'de Rusya elçisi ile değiştirildiği günün ertesi günü Napolyon'un galibiyet haberi gelmiş ve Osmanlı Devleti vekilleri hayrette kalmışlardı. Bir gün önce bu haber yetişmiş olsa idi dost bir şekilde bazı mazeretler ileri sürülerek anlaşmaların verilmesi işi geri bırakılabilirdi. Zira anlaşma senedlerinin düzenlenmesi esnasında yukarıda söz konusu edilen Rusya'nın dile getirdiği tekliflerden doğan soğukluktan önce ve sonra Osmanlı Devletinin azınlıklarını isyana teşvik etmek gibi hareketlerinden dolayı Osmanlı Devletinin iç durumu bozulur gibi idi. Bir taraftan da Fransa elçisi yardımcısı Rofen, türlü sözlerle Osmanlı Devletini Fransa tarafına çevirmeye çalışıyordu. «Daha önce meydana gelen Mısır olayı, cumhuriyet idarecilerinin yanlış ve yolsuz bir politikalarından olmuştu. Yoksa Napolyon gibi asrın filozofunun idaresinde öyle Fransa milletinin yararına aykırı bir durumun meydana gelme ihtimali yoktur. Osmanlı Devletinin asli durumuna, nüfüz ve kuvvetinin eski derecesine dönmesi Fransa'nın fayda görmesini gerektirir» yollu sözler söyler idi.

Napolyon ise, Ustorlic savaşından sonra zaferini bildirmek için İstanbul'a bir mektupçu ile bir ofçiyal gönderdi. Bu mektubunda Osmanlı Devletine olan bağlılığı ile beraber, Rusya barışa yanaşmaz ise Lehistan'a hücum edeceğini bildiriyordu. Buna karşı Osmanlı Devleti tarafsızlıkta yine kararlı olup, Napolyon'a gayet gönül alıcı ve imparator ünvanını taşıyan bir cevap yazdı. Ayrıca Ofçiyal ile birkaç defa gizli toplantılar yapılarak Osmanlı Devletinin mülk bütünlüğünün garanti altına alınması, Eflak ve Boğdan'a dair daha önce Rusya ile yapılan uygunsuz şartları bozulmasını sağlamak gibi bazı hususların Bonapart tarafından düzenlenmesi ve tarafından İstanbul'a gönderilmesi konuları gizlice bildirilip çok ikram ve ihsan ile geri gönderildi.

Rusya elçisi bundan şüphelenerek gerçeği öğrenmek istediği esnada Reisü'l-küttâb Vasıf efendi boşboğaz bir kimse olduğundan Eflâk voyvodası İpsilanti'ye «biz iki devletin kötü şartlarını Fransa eliyle ortadan kaldırmaya çalışıyoruz, inşaallah mümkün olur» diye söylemiştir. Bu suretle Rusya elçisi durumu öğrenmişti. Rusya devleti fena düşünceye kapılmış olarak Osmanlı Devleti ile Fransa'nın gizli işlerinin ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Ondan sonra İngiltere ile birlikte bazen korkutma, bazen de durumdan şikâyet eder gibi kırgınlıklar yapıyordu. Hatta Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılmış olan anlaşmanın bitimine çok vakit varken hem Osmanlı Devletinin Fransa'ya olan yakınlık derecesini anlamak ve hem de Fransa ile arasını bozmak için bu anlaşmanın yenilenmesini iki devlet anlaşıp istekde bulundular. Osmanlı Devleti de Bonapart'ı kızdırmamak için onların bu isteklerini hoşça karşılıyor, olayların sonunu bekliyerek vakit geçiriyordu.

Sonradan Bonapart, Lehistan'a hücumdan vazgeçip Paris'e dönmüştü. Fakat ordusunu Almanya tarafında bırakması ve Dalmaçya'nın İtalya'ya katılması sebebiyle Fransa'nın Arnavud'luk tarafında Osmanlı Devletine yakın olması Osmanlı Devletinin bir kat daha dikkatini çekmişti. Bundan dolayı artık İngiltere ile olan anlaşmanın yenilenmesinin mümkün olduğu kadar geri bırakılmasına karar verildi.

İşte bu sırada Fransa maslahatgüzarı Rofen dahi «Napolyon, Osmanlı Devleti'nin gerçek dostudur. İmparatorluğun resmen tasdik olunması için özel bir elçi gönderilse sevinir. Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ne isteği varsa bu defa Rusya ile yapacağı anlaşmada yakınlık olur zannedilmesin. Hemen elçi göndererek imparatorumuza bildiriniz» demekte idi.

Bunun üzerine, Halet efendi hâlâ Paris'de elçilik görevi ile bulunduğu halde bu husus için Abdurrahman Muhib efendi, zilhicce ayının ortalarında nişancı payesiyle Paris büyük elçisi olarak görevlendirildi.

1221 YILI OLAYLARI

Hemen Muharrem ayının onuncu günü Eflâk yolu ile Fransa'ya gönderildi. Padişahın hediyeleri ile birlikte iki adet mektup gönderilmişti ki biri imparatorluğa tasdik için diğeri de özel şekilde dostluğu belirtmek içindi. Muhib efendi Mart ayının 18 nci günü İstanbul'dan hareket etti.

Muhib efendinin esas görevi, Napolyon'u genel bir barışa razı etmek, yahutta Rusya ile Fransa arasında bir anlaşma yapılmasına karar verildiği takdirde anlaşmada Osmanlı Devleti hakkında da bir madde konulup konulmadığını öğrenmekti. Eğer Osmanlı Devletinin zararına bir madde konulur ise buna engel olmaya çalışacak, Mösyö Buron'un İstanbul'da bulunduğu esnada Napolyon tarafından Osmanlı Devleti'nin mahkum bir halde bulundurulması kendisinin şanına yakışmayacak bir durum olacaktı. Bu hususlardan başka şu meseleler de görüşülecekti: Kefil'lik adı ile iki ülke hakkında Rusların iç ve dış meselelere karışması, Korfu için de yine kefil olma ahdi, Karadağ ve Akdeniz'in hristiyan halkını koruma, Gürcistan tarafını ise karıştırma durumları, Osmanlı Devleti, bu zararların yok edilmesi için neden gayret etmez, yollu birçok defa ihtarlar yapıldığından işte bunların sırası şimdi geldi diyerek iki ülkenin sözdeki şartlarını gerçek haline getirilmesi, yedi adaya eşit şartların Osmanlı Devletinin isteğine göre düzenlenmesi, Rusların Gürcistan hakkında ortaya koydukları istilâ hareketlerinin durdurulması hususlarını Fransa'ya bildirmek. Fransa vekilleri Osmanlı Devletine karşı hata yapacak olduklarında geçmiş durumlardan yani Osmanlı Devleti başlangıçtan bu güne kadar Fransızlar hakkında gayet dostane hareket etmiş olduğu halde Mısır olayı dost ve düşmana karşı çok çirkin bir hareket olmuştur.

Bundan dolayı Osmanlı Devleti çaresiz olarak tutumunu değiştirmişti. Kendi politikasına aykırı bazı devletler ile anlaşmalar yapmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle yüz çevrilme yoluna gidilmiştir. Osmanlı Devleti her ne kadar Rusya anlaşmasından hoşnud değil ise de kendi başına bundan vazgeçemeyecektir. Aslında buna sebep Fransızlardır. Yine onlar davacılık ederek anlaşmanın kaldırılmasını istemelidirler. Bir de daha önce Rusya ile olan anlaşma yenilendiği gibi İngiltere ile olan anlaşmayı yenilemek üzere İstanbul'da bulunan elçisine izin geldiği halde hayli zamandır oyalama ile vakit geçirilmiştir. Bundan sonra dahi geri bırakılması düşünülmüş ise de eğer İngiltere çok ısrar edecek olursa onun da yenilenmesi gerekecektir. Şayed Fransa buna dair bir şey soracak olursa, bu şimdi yapılmış bir şey değildir, evvelki anlaşmanın hükmü gereğince ve Rusya anlaşmasının yenilenmiş olması dolayısı ile bu ikisinin bir birine lazım olduğu anlatılacaktır. Diğer hususlar için de duruma göre hareket edilecektir.

Kısacası Osmanlı Devleti, Rusya anlaşması ile bağlanmıştı Halbuki Napolyon, galip ve muzaffer olarak Paris'te barış görüşmelerine başlanmış olduğundan Napolyon tarafına yakınlık gösterilecekti. Eğer bu barış anlaşmasında Osmanlı Devletine dair bir madde varsa bu sırada zararlı şartların kaldırılmasına çalışılacaktı. Muhib efendi böyle bir görev ile acele olarak Paris'e gönderildi.

Âsım efendi zaten hristiyan devletlerle anlaşma yapmayı uygun bulmuyordu. İlk olarak Rusya ve İngiltere ile anlaşma yapıldığına itiraz etti. Halbuki yukarıda açıklandığı üzere Mısır meselesi üzerine Osmanlı Devletinin bazı Avrupa devletleri ile anlaşma yapmak zorunda kaldığı gibi bu defa Paris'e elçi göndermesi dahi zamanın şartlarının gereği idi.

Muhib efendiye verilen özel talimattan anlaşıldığına göre Osmanlı Devleti, Fransa'nın söz vermesi üzerine bazı anlaşma şartlarının kabul veya reddi ve bu sırada Rusya anlaşmasının da kaldırılması emeline düşmüştü. Ancak, kendisi ortaya atmaktan, daha işin başında dostlarını kırmaktan çekiniyordu, vakti gelmedikçe de hiç kimseye birşey söylenmemesi için Muhib efendiye emir verilmişti. Fakat reisü'l-Küttab olan Vâsıf efendi bu gizli hususları Fransa elçisine tercümanların da hazır olduğu halde bildirilirken öğrenilmiştir. Tercümanlar da Beyoğlunda; Osmanlı Devleti Fransa tarafına döndürülmüştür yollu sözler yaymışlardır. Durum İngiltere ve Rusya elçileri tarafından duyulur diye düşünmemiş olmasından dolayı Muhib efendi Vasıf efendiyi sefaretnâmesinde suçlamaktadır.

Yukarıda açıklandığı üzere Rusların kışkırtması ile Sırpların isyanı gittikçe artmakta idi. Ancak Avusturya tarafından da erzak ve diğer yardımların yapılmasiyle Muhib efendi Paris'e giderken Viyana'ya uğramış ve Avusturya başvekili ile görüşüp şikâyette bulunmuştur. Başvekil, (Sırp

asilerine, (Avusturya tarafında bulunan Sırplılar tarafından erzak verildiğini biz dahi duyduk ve yasakladık, bu defa yine tembih ederiz) diye söz vermiş ve özür dilemiştir.

Dağlı eşkiyası reislerinden Deli Kadri bir fıkra eşkiya ile Bergos tarafında dolaşmakta ve halka zararlar vermekteydi. Sırbistan tarafına Sirozlu İsmail bey görevlendirilerek padişah fermanı ile gönderildi. O da, çaresiz kabul edip beraberindeki dağlı eşkiyasını alıp Safer ayının sonlarında Alaca - Hisar mutasarrıfı Şehsuvar Paşa'nın yanına gitti. Böylece halk kötülüklerinden kurtuldu. Bundan sonra eşkiya takımının o taraflara uğratılmaması için Bergos ve civarındaki kararların âyanlarına padişah emirleri gönderildi. Bundan başka İsmail beyin görevlendirilmesi ile bu kazalara kır serdarları tayin olundu ve böylece buraları disiplin altına sokuldu.

Rumeli valisi İbrahim paşa da bu esnada yirmi bin asker ile Sırbistan üzerine gönderildi.

Rebiulevvel ayında, yeni hocaların tayin imtihanları yapıldı. Bu imtihanda Erzincanlı Müftü - zâdenin öğrencilerinden olan ve Sultan Abdülmecid zamanında saray hocalığı yapmış olan Akşehirli Ömer efendi de diploma almıştır.

Van muhafızı Fevzi Paşa'nın zulüm ve işkencesinden dolayı halk toplanıp üzerine hücum ederek idam etmişlerdir. Yerine Karahisar Sahib mutasarrıfı vezir Abdurrahman paşa Van muhafızı olmuştur. Karahisar Sahib mutasarrıflığı da vezir İbrahim paşa'ya verilmiştir. İbrahim paşadan boşalan Maraş'a, Şam beyler beyisi ve Cerde başbuğu olan Kalender paşaya verilmiştir.

Yukarıda anlatıldığı üzere Bonapart, deniz gücü ile İngiltere'ye karşı çıkamıyacağını anlayınca hemen zafer kazanmış olan kara ordusundan faydalanmıştır. Her yerde Fransa'nın gücünü duyurup İngiltere'nin her taraftan ticaretini kesmek emeline düşmüştü. Bir müddettenberi Ruslar Kaf dağını geçerek Dağıstan ve Gürcüstan taraflarını ellerine geçirmeye çalışıyorlardı. Bundan ise Osmanlı Devleti gibi İran devleti de ürkmüştü. Bu sebeble Rusların o havaliden kovulmasına çalışmıştı. Yukarıda da belirtildiği üzere İran şahı Fetih Ali, Rusya ile savaşa girişti. Fakat veliahd olan Abbas Mirzâ yenilgiye uğramıştır. Rusya askeri Azarbeycan kalesine saldırmıştır. İran devleti, Ruslardan tam manasile korkmaya başladı. Bonapart, bu durumu fırsat bilip bazı vaadlerde bulunarak İran devletini kendi tarafına çekmeye çalıştı. Abbas Mirzâ, devrin gidişatını iyi takip eden bir kimse idi. İngiltere ve Fransa'dan öğretmen ve mühendis getirterek subay yetiştirmeye başlamıştı. İran'a gelen Fransızlara karşı yakınlık duymaktaydı. Bu nedenle İran ile Fransa arasında oldukça samimiyet ve saygı meydana gelmişti. İşte bu sırada Napolyon, Os-

manlı Devleti ve İran devleti ile bir üçlü anlaşma yapılması için İran'a teklifte bulundu. Aynı zamanda bu mesele için Osmanlı Devletinden İran'a bir elçi gönderilmesini istedi. Bu esnada Divan-ı Hümâyun'dan Seyyid Refi efendi elçilikle İran'a gönderilmiş bulunuyordu. Dönüşünde hazırlamış olduğu bir sefaretnâmeye benzer raporundan anlaşılıyordu ki, bu anlaşmanın yapılmasına çalışmamış, aksine İran'ın Fransa'ya olan güvenini azaltacak şeyler söylemiştir. Hatta İran vekilleri ile yaptığı gizli konuşmalarda Rusya, devletler arası anlaşmaları bozmakla bilinir ise de yine hareketi tamamen devletler hukukuna uygun ve bağımsız devlet demeğe layıktır. Ama Fransa'nın söz ve hareketine güvenmek doğru değildir demiştir. Bu iddiasını gerçekleştirmek için de Mısır olayını örnek göstermiştir.

Bu durumda Bağdad valisi Ali Paşa ile İran arasında soğukluk ve düşmanlık meydana gelmişti. Şöyle ki: Geçen seneki olaylar sırasında Baban mutasarrıfı Abdurrahman paşa, Derbend'de yenilgiye uğramış ve İran tarafına geçerek İran şahından yardım istediği anlatılmıştı. İran devleti Abdurrahman Paşayı af etmiş ve yine Kürdüstan'da kalması için Ali Paşa'ya yazı gönderilmişti. O da Abdurrahman paşa'nın fenalıklarından söz ederek cevap olarak bir özür mektubu yazmıştı. Ali Paşa'nın bildirdiği özürler kabul edilmiş olduğu halde Abdurrahman Paşa Tahran'a gitmiş ve «şimdiki halde Bağdad valisi Vehabi meselesi ile meşguldür, bu esnada İran tarafından her ne teklif olunursa red edemez» deyip Kürdistan'ın kendisine verildiği takdirde çok miktarda mal vaad etmiş ve İran'ı gaflete düşürmüştü. Mesele hal yoluna girmiş iken İran, tekrar bu hususda ısrar ederek Abdurrahman Paşa'yı zorla Kürdistan'da oturtmak olduğu haberi Ali Paşa'ya ulaştı. Ali Paşa buna çok hiddetlenerek Rebiülâhir ayında hemen on iki bin Irak askeri ile Bağdad'dan çıkıp İran'a sefer etti. Durumu da Bâb'ı Âli'ye bildirdi. İran devletinin Kürdistan işlerine karışması kabul olunacak bir husus değil idi. Bu konuda Ali Paşa haklı görülemezdi. Çünkü, savaş ilânına bir valinin hakkı yoktur. Savaş ve barış için karar verecek tek kişi padişahlardır. Böyle olduğu halde Ali Paşa gayet sert huylu bir kimse olduğundan bu dakikaları düşünmemiş ve hemen İran seferine çıkmıştı. Bu ise kendi görevinin dışında bir işti. Kaldı ki Bonapart, anlatıldığı gibi Rusya aleyhine üçlü bir anlaşmanın yapılmasını iki islâm devletine teklifde bulunmuştu. Bunun üzerine de bir resmi mektup gönderilmişti. Devletin iç ve dış bir sürü işleri varken esaslı bir sebeb olmadıkça bir de İran seferini açmak doğru bir hareket olamazdı. Bu hususları bildiren bir emirnâme yazılıp Ali Paşa'ya gönderildi. Ayrıca İran ile olan dostluğun bozulmasına izin verilmediği, eğer hareket edilmemiş ise bundan vazgeçilmesi, hareket edildi ise emrin alındığı anda geri dönülmesi kendisine kati surette bildirilmişti. Ali Paşa yolda iken bu emri aldı. Hemen geri dönmesi gere-

kiyordu. Ancak bu esnada bazı aşiretlerin atlı adamları İran'ın bazı yerlerine saldırıp yağma etmişlerdi. Abdurrahman Paşa da hudud üzerinde bulunan İran ordusunu alarak Süleymaniye üzerine yürümüştü. Halid Paşaya yardım için Ali Paşa, yeğeni ve kethüdası olan Süleyman beyi bir miktar asker ile göndermişti. Hudud üzerinde yapılan çarpışmada İranlıların çokluğundan beri taraf yenilmiş ve Süleyman bey esir düşmüştü. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa bizzat Ali Paşa'ya müracaat ederek suçunun bağışlanmasını istemiştir. Ali Paşa, barışın korunması için Abdurrahman paşayı af edip hil'atini göndermiş ve böylece Baban mutasarrıflığı görevine devam etmiştir.

Sonra, Erzurum valisi ve Doğu ordusu kumandanı olan Ziya Paşa'nın aracılığı ile bir kaç ay geçince İran devleti, Süleyman beyi serbest bırakıp Bağdad'a göndermiştir.

AVRUPA OLAYLARI

Bonapart, yukarıda anlatıldığı gibi Maraşal Mura'yı Almanya subayları arasına katmıştı. Sonra, 1806 senesi Mart ayı sonlarında büyük kardeşi Jozef'i Napoli ve Sicilyateyn kralı; kızkardeşi prenses Polin Vorgiz'i İtalya'daki Gavastabl düşesi; Maraşal Bertebe'yi Almanya'daki Noşatl prensi; iki ay sonra kardeşi Lui Napolyon'u Hollanda yani Felemenk kralı; mösyö Taliran'ı İtalya'da Benon prensi olarak tayin etti.

Bir müddetten beri Napolyon'un üstünlüğü dolayısı ile Almanya'da Avusturya ve Prusya devletlerinin sözleri geçmez olmuştu. Almanya hükümdarları birbirine hücum ediyorlar, büyükler küçükleri sıkıştırıyorlardı. Halbuki Ustorliç savaşından sonra bunlar tamamen Napolyon'a bağlanmışlardı. Onun idaresi altında olmak üzere bir birlik haline gelinmesini kendisinden istemişlerdi. Bunun üzerine o da, Bavyera, Vertemberg ve Bâd elçileri ile anlaşarak bir tasarı hazırlanması için Taliran'a emir vermişti. Bu sırada o tasarı da hazırlanmıştı. Tasarının tartışılmasına başlanmıştı. Almanya'nın güney kısmında bulunan bir çok Alman düka ve prensleri tartışmalara katılmışlardı. Yapılan görüşmelerde şu sonuca varılmıştı. Ren Birliği adı ile bir kurul teşkil olunacak. Bu kurul Fransa'nın koruyuculuğunda olacak. Fransa devleti ile bu kurulun arasında süresiz bir anlaşma yapılacak. Bu anlaşmaya katılanlar Almanya birliğinden çıkacaklar. Bunu Ratsbon kuruluna resmen bildirecekler. İleride bu kurula girmek üzere diğer Almanya hükümetlerine de izin verilecekti. Bu karardan sonra bir anlaşma yapılarak Hicrî 1221 senesi Rebiülevvel ayının ilk haftasında yayımlandı. Bu anlaşma on altı Alman prensi tarafından imza olunmuş, diğerleri içinde kapı açık bırakılmıştı.

Napolyon, bu işi Avusturya ve Prusya devletlerine bildirdi. Onlardan cevap bekliyordu. Bu arada ülkesinin işlerini de yürütmekteydi. Kanal-

lar ve limanlar açıyor, köprüler, mekteb ve hastahane gibi yapılarla uğraşıyordu.

Asırlardan beri bir imparatorluk idaresi altında bulunan Almanların büyük bir kısmının Ren Birliği adını alarak ayrılması ve Napolyon'un idaresi altına geçmesi Almanya imparatorluğunun ortadan kalkmış olması demek oluyordu. Bu sebeble bu adı taşımakta olan Avusturya imparatorunun hiç de kabul edeceği şey değildi. Fakat düştüğü zayıflık ve perişanlıktan dolayı Bonapart'ın isteğine karşı koymaya imkânı yoktu. Bundan sonra Almanya'nın eski durumuna dönmesinden ümidi yoktu. Çaresiz olarak «karar galib içindir» kuralınca Almanya imparatoru ünvanını bırakarak Ren Birliği'ni kabul etmişti.

İşte, «Mukaddes Rum Devleti» ve «Cermen Milletinin Mukaddes Rum Devleti» gibi çeşitli isimlerle söylenen Cermen İmparatorluğu bu şekilde yok olup gitmişti. Bu devlet devam ettiği müddetçe taht sahibi imparatoru olan kimse «Kayser» ve Roma İmparatoru ve «Ogüstos» adlariyle söylenir, diğer hükümdarlara göre üstünlük iddiasında bulunurdu. Bir müddetten beri İmparator adının kral denmesi kabul edilmez iken bunlar hepsi kuru ünvanlardan ibaret kalmıştı. Şimdi onlar da hepsi kaybolmuştu.

Muhib efendi, Rebiulevvel ayının ikinci günü Paris'e geldi. İstanbul'dan büyük ümitlerle çıkmıştı. Paris'e gelince ummadığı durumlarla karşılaşmış ve üzülmüştü. Muhib efendinin Napolyon ile görüşmesi esnasında söyliyeceği resmî hususlar evvelce hazırlanmıştı. Bu kağıt görüşmeden önce Napolyon'a gönderilmişti. Bunda, Napolyon'un yalnız İmparatorluk ünvanı yazılmış olup İtalya krallığı belirtilmemişti. Bunun da belirtilmesi için Taliran ikazda bulundu. Halbuki İtalya krallığının tasdik edilmesi, Osmanlı Devletinin Rusya ve İngiltere devletleriyle olan anlaşmasına aykırı olup Muhib efendiye verilen talimatta da buna dair bir şey yoktu. Muhib efendi bu hususta kararsız kalmıştı. Şimdiye kadar iki devlet arasında yapılan yazışmalarda hep imparatorluk hakkında söz edilmiş olup İtalya krallığına dair bir bahis geçmediği ve padişahın mektubunda yazılmış olan ünvanlardan fazla bir şey ekliyemiyeceğini söyliyerek özür dilemiştir. Bu ifadeye karşı yine ısrarda bulunulmuştur. Hatta o sırada Napolyon tarafından İstanbul elçisi tayin olunan general Sistani bu husus için bir kaç defa Muhib efendinin yanına gelip gitmiştir. Nihayet, İtalya krallığı ünvanını ilâve etmez ise imparator ile görüşemiyeceğini, belki de hemen savaş ilanı ile Dalmaçya'daki Fransa ordusunun İstanbul'a yürüyeceğini söyliyerek Muhib efendiyi zorlamıştır. Muhib efendi bu korkutmalara rağmen kararından dönmemiştir. Bundan sonra yapılan diğer bazı uygunsuz teklifleri dahi reddeden Muhib efendinin istediği şekilde hareketi kabul edilerek Napolyon ile görüştüğünde elindeki name-i hümâyunda yazılı lakablardan başka bir lakab kullan-

madığı halde Fransız memurları bu konuşmayı «Monitor» adlı resmi gazetede kendi istedikleri şekilde yayımlamışlardır.

Padişah tarafından gönderilen hediyeler içinde Bonapart'ın üvey oğlu Öjen'e de bir kutu vardı. O esnada Öjen, İtalya kralı kaymakamı bulunuyordu. Kutu verilmekle İtalya krallığı konusu ortaya çıkmış olacağından Muhib efendi bunu saklamış ve durumu İstanbul'a bildirmişti. Reisü'l-küttab Vâsıf efendi ise o esnada Fransa tarafını tutanlara öncülük etmekte idi. Muhib efendiye yazdığı cevapta «İtalya krallığının tasdiki için bu kadar dayanmak lazım gelmez» demiştir. Bunun üzerine Öejn'in hediyesi kendisine verilmek için Mösyö Taliran'a teslim edildi.

Muhib efendi, Paris'de bulunduğu müddetçe Taliran ile ne kadar görüşme yaptıysa Fransızların ilk ve son Bâb-ı Âli'ye verdikleri sözü edilen hususlardan hiç bahsedilmemiştir. Yalnız Muhib efendiye söylenen «siz Rusya'ya yakınlık gösterdiğiniz kadar bize de yakın olacak mısınız» gibi sözlerden gelmiş geçmiş olaylara göre Fransa'nın Osmanlı Devletini dost olduğu devletlerden tamamen ayırmak maksadında olduğu anlaşılıyordu. Tam böyle bir ortamda Ragoza meselesi ortaya çıktı. Şöyle ki:

Yedı Ada Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin idaresine bırakılmıştı. Rusya'nın bunda yalnız kefâlet hakkı vardı. Eğer bu adalara asker sokmak gerekirse iki tarafın kararı ile gönderilmesi şart koşulmuştu. Hâl böyle iken Rusya, Korfu'daki askerini çekmemiş ve adaları bayağı benimsemişti. Ayrıca Karadeniz'deki Rus donanmasının yine İstanbul boğazından Akdenize geçmesi teklifinde bulunulmuştu. Bu ise Osmanlı Devleti'nin güttüğü tarafsızlık tutumuna aykırı düşmekteydi. Osmanlı Devleti buna izin vermedi. Buna rağmen ara sıra Karadeniz'den gemilerle Korfu'ya asker geçiriliyor, burada bulunan Osmanlı tebasından da bazılarını para ile kendi askerlerine katıyorlardı. Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu hareketlerinden hoşnutsuz olduğu halde Korfu tarafındaki Rus amirali gelip Kataro'ya el koymuştu. Bunun üzerine Bonapart da Dalmaçya'daki askerini Dubrovnik Cumhuriyeti üzerine gönderdi. Hükümet merkezi olan Rakoza kalesini ele geçirdi. Buna karşı denizden İngilizler, karadan da bir kaç bin Rus askeri ve ayrıca Karadağlılardan büyük bir gurup gelerek Rakoza'yı kuşattılar. O taraflarda bulunan general Moli'tor, dört bin Fransız askeri ile yardıma yetişti. Karadağ'lıları perişan etti. Bu olayda Karadağ'lıların çok kaybı olduğundan dağlara çekilmeye mecbur kaldılar fakat Ruslar Katar tarafında kaldılar.

Bosna valisi Hüsrev paşa durumu Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Osmanlı Devleti bundan çok üzüntü duydu. Zira Rusya, Osmanlı Devleti ile dost iken bir taraftan Sırplıları ayaklanmaya kışkırtmakla yetinmeyip bir taraftan da Karadağlıları kandırıp kendi askeri gibi kullanmaktaydı. Bu ise anlaşmaya aykırı bir hareketti. Diğer taraftan Napolyon da bir müddetten

beri Osmanlı Devletini dost olmaya çağırırken Osmanlı Devleti himayesinde olan bir ülkeyi ansızın ele geçirmesi bu isteğine aykırı olmaktan başka Dubrovnik ile Dalmaçya arasında Hersek sancağının Dolani ve Klik limanına varan bir toprağı olduğundan Fransız askeri Dalmaçya'dan Dubrovnik'e gitmek için buradan geçmişti. Halbuki sorulmadan tarafsız bir ülkenin toprağına asker sokmak bir çeşit savaş ilan etmek idi. Fakat Osmanlı Devleti'nin o tarafta tarafsızlığını korumaya yeterli kuvveti yoktu. Çaresiz yine tarafsız durmaya fakat iki tarafa da sertçe bir dil kullanmaya mecbur oldu. Bu konuda Paris elçisi Muhib efendiye de talimat gönderildi.

Muhib efendi ise daha önce gazetelerden bu olayı öğrenmiş ve Fransa'dan bunun sebebini sormuş ve şöyle bir cevap almıştı: «Rusya, Karadağ halkına çok miktarda para göndermiştir. Bu şekilde aralarında bir anlaşma yaparak Dubrovnik'i almayı düşünüyorlardı. Ruslar ele geçirdikleri yeri bir daha bırakmazlar. Kırım ve Korfu buna örnektir. Rusya, Osmanlı Devletinin dostu değildir. Sırbistan'ı bağımsız yapıp, Korfu gibi Dubrovnik'i de kendi idaresine aldıktan sonra gözü Mora eyâletindedir. Bu bakımdan Fransız askeri Rakoza'ya girip halkını güven altına aldılar. Rusya, Korfu'yu boşalttığı anda Dubrovnik, yine eskisi gibi Osmanlı Devletinindir».

Muhib efendi bu cevaba karşı; «yapılan hareket iyilik ve doğruluğa sığmaz, milletlerarası hukuka aykırı olarak çok sıkıcı bir şeydir. Bosna halkının vahşiliğe yönelmesine sebeb olur» diye Taliran'a sözler söylemiştir. Diğer taraftan İstanbul'da da Rus ve Fransa elçilerine çok sert sözler söylenilmiştir. Fakat bunların hiç bir faydası olmamış iki taraf yine kendi politikalarına göre hareket etmişlerdir. Muhib efendi, Taliran ile yaptığı sonraki görüşmelerinde bu konulara değinildiğinde Taliran, kâh Sırbistan bağımsızlığının zararlarından söz etmiş, kâh Osmanlı Devleti bu Karadağ'a bir düzen vermelidir şeklinde nasihat vererek kendilerinin yolsuz ve haksız hareketlerini gizlemeye çalışmıştır.

Halbuki Napolyon'un pek çirkin işlerinden biri de budur. Zira Osmanlı Devleti'nin en önce vermiş olduğu himâye emri Dubrovnik'edir. Bu kadar yüz seneden beri Osmanlı Devleti bunun bir harfini dahi değiştirmemişti. Bu cihetle Dubrovnik halkı deniz ve karadan düşmanlarından korkmadan rahat ve huzur içinde yaşamıştır. Önceleri Rodos'ta ve sonraları da Malta'da bulunan Kavalir'ler islâm gemilerine ve Garb Ocakları korsanları hristiyan gemilerine saldırıyorlardı. Bu yüzden Akdeniz'de bir milletin ticaret gemisi güvenle dolaşamaz iken Dubrovnik gemileri Osmanlı Devleti himayesinde bulundukları için islâm korsanlarından emin idiler. Aynı zamanda halkı hristiyan olduklarından Kavalir'ler tarafından da emin idiler ve Sebte boğazına kadar Akdeniz'de serbestçe dolaşabiliyorlardı.

Böylece Dubrovnik, küçük bir cumhuriyet iken o zamanda iki bin kadar ticaret gemisi vardı. Yukarıda anlatıldığı gibi Napolyon haksız olarak burasını ele geçirmiştir, sonradan Avusturya eline geçmiştir ve hâlen Avusturya'nın elindedir. İşte Dubrovnikliler bu şekilde bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Şimdi ellerindeki tüccar gemileri iki yüze varmaz.

Bunca asırdan beri Osmanlı Devleti himayesinde rahat bir şekilde yaşamış olan bir hristiyan cumhuriyetini ansızın gelip te ele geçirmeleri hak ve insanlığa aykırı bir hareket olduğunu anlatmaya lüzum yoktur. Fakat Napolyon'un insaf ve merhametini, gurur ve büyüklüğü kaplamış olduğundan böyle şeylere hiç önem vermiyordu.

Kısacası, Osmanlı Devleti Rakoza maddesinden dolayı çok üzüntü duymuştur. Ancak bu sırada genel bir barışın yapılması ihtimali günden güne kuvvet bulduğundan bunun sonucunu beklemekteydi.

Rusya, Korfu ve Katar'daki ordularını kuvvetlendirmek için bundan önce olduğu gibi Karadeniz'deki donanmasını İstanbul Boğazından geçirmek istedikçe Osmanlı Devleti, iki tarafla da barış içinde olduğunu ileri sürerek özür diliyordu. İngiltere de anlaşmanın yenilenmesini istedikçe onu da bazı sözler ile avutmakta idi. Rusya ve İngiltere devletleri ise bundan ümidlenerek çeşitli vaadlerle Osmanlı Devletinin Fransa'ya yaklaşmasına tamamen engel olmaya çalışıyorlardı.

Napolyon, Ustorliç savaşından sonra kendisinin kuvvet derecesinin en yüksek devresinde Avrupa'da yapmak istediği şeyleri elde edebilmek için Osmanlı Devletini de kendi tarafına çekmek istiyordu. Bunun için en güvendiği generallerden Sebestiyoni İstanbul elçisi tâyin edilip Osmanlı Devletini, İngiltere ve Rusya aleyhine çevirmekle görevlendirilmiş idi. Kataro işlerine önem vermesi dahi kendi tarafına çekmek ve sonra da Osmanlı Devletinin yardımına yetişmek düşüncesi ile o tarafta General Marmon komutasındaki yirmi beş bin askerden kurulu fırkayı lâzım gelen yere götürmek üzere Sebastiyani'ye izin vermiş ve Osmanlı Devletini de kendisiyle anlaşma yapmaya mecbur etmek için Rumeli'nde bir ayaklanma çıkarmasını tembih etmişti. Sultan Selim'e bir mektup yazarak Lehistan devletinin geliştirilmesinden söz edip müdafaa ve taarruz etme yönünden bir anlaşma yapılmasını teklif etmişti.

Rusya elçisi Dobril dahi Rebiülâhir ayında Paris'e gitmişti. Orada hemen barış görüşmelerine başlamıştı. Kısa zaman içinde bir anlaşma hazırlandı. İki tarafın imzalamasından sonra acele Petersburg'a gönderildiği gibi Fransa, bir an önce ne denilecek ise denilip barış görüşmelerinde bir sonuca varılmak üzere İngiltere'den kesin cevap istedi. Bir zamandan beri Fransa ve İngiltere devletleri arasında resmî olmayarak ya-

pılan görüşmeler resmiyete çevrilerek önem kazandı. Halbuki bu esnada İngiltere Başvekili Mösyö Fokus ölünce İngiltere'de iş yine savaş isteyenlerin eline kalmıştı. Bu sebeble barışın sağlanması şüpheli duruma düşmüştü. Dobril, kendi talimatı gereğince İngiltere elçisi ile anlaşarak görüşmelere devam etmekle görevlendirildiği halde Taliran'ın sözlerine aldanıp anlaşmayı kendi lehine düzenlemiş ve imza etmiştir. Bu sebeble İngiltere devleti bunun Rusya imparatoru tarafından tasdik olunması için gayret sarfetmekteydi.

Prusya devleti dahi, genel barış sağlandığı takdirde Avrupa devletleri katında pek haysiyetsiz kalacağını düşündükçe sabır ve tahammülü kalmamış ve hemen baş kaldırmaya başlamıştı. Yukarıda anlatıldığı gibi Ren toplantısının yapılacağı kendisine haber verilmemişti. Almanya tarafından böyle büyük bir değişikliğin yapılması ve İngiltere elçisiyle Paris'te yapılan görüşmede Hanora'nın İngiltere'ye geri verilmesi için Fransa'nın söz verdiğini İngiltere'nin açığa çıkarması Prusya'nın sabrını taşırmış ve hemen savaş hazırlığına girişmesine sebeb olmuştu. Prusya halkı, devletin savaşa karar vermesinden çok memnun olmuştu. Prusya'nın her tarafında Fransa'ya karşı savaş sesleri duyuluyordu.

Napolyon, Prusya'nın bu tutumunu anlar anlamaz hemen Prusya'dan izahat istedi. Prusya halkının kızgınlığını dindirmek için yumuşatıcı muamele edilmesi istendi. Diğer taraftan da İngiltere'nin kışkırtmasiyle Dobril'in imzalamış olduğu barış anlaşmasını Rusya imparatoru kabul etmedi. Fransa'nın kabul etmiyeceği bazı tekliflerde bulundu Bu tekliflere İngiltere dahi ortak olmuştu.

Napolyon'un Felemenk Kralı tâyin ettiği kardeşi, her durumda onun isteğine göre hareket etmek gerekirken, Felemenk halkının gönlünü kazanmak için kardeşinin politikasına aykırı hareket ediyordu. Bu şekilde o taraf da bayağı ona engel olmakla Bonapart üzüntü duymaktaydı.

Bu esnada Napolyon, Paris'de bulunan Prusya elçisine çok iyi muamele ederek yeteri kadar güven vermiş ise de Prusya devleti, Fransa ordusunun hemen Ren nehrinin sol yakasına geçmesini ve Ren toplantısına karşı Almanya'nın kuzeyinde kendi başkanlığı altında kurmak istediği bir kurula engel olunmaması için emir yollu istekte bulundu. Bu sebebten herkes genel bir barışın yapılmasını beklerken hava âniden değişiverdi. İki taraf da birkaç gün görüşmelerden vazgeçip sessizce durdu. Sonra 21 Eylülde Prusya kralının ordusunun yanına gidişi savaş ilânı kabul edildi ve Bonapart da Paris'den hareket etti.

Prusya, Ustorliç savaşından önce ittifak devletleri ile birleşmiş olsaydı Fransa ordusunu çok zor durumlara düşürebilirdi. Ama şu sırada Fransa ile savaşa girişmesi akıl işi değildi. Zira Avusturya devleti zayıf bir durumda olduğundan tarafsız durmaya mecbur idi. Rusya ve İsveç askerleri de kendi hududları içine çekilmişlerdi. Bu sebeble gerektiğinde

Prusya'nın yardımına yetişemeyeceklerdi. Prusyalılar kendi kuvvetlerine çok güvenmekteydiler, fakat Bonapart'ın kuvvetine ve düzenli idaresine göre Prusya'nın durumu çok daha aşağı idi. Napoli'de bulunan Gayta adlı kale dayanmakta ve Klayer sancağı halkı isyan ederek, bir fırka Fransa askerini uzun müddet oyalamıştı. Fakat bu sırada kale ele geçirilip isyanın önüne geçilmişti. Yardım için sahile çıkan sekiz bin İngiliz askeri de geri püskürtülerek o taraftan da güven sağlanmıştı. Bu suretle bütün Napoli ülkesi Fransa'nın eline geçmiş olup Sicilya adasının da ele geçirilmesine teşebbüs edilmişti.

Prusya ile savaş durdurulduğu sırada Fransa'nın Ren birliği ile İtalya ordularından başka dört yüz bin silâhlı askeri vardı. Yüz otuz bini Alp dağlarının öte tarafında, yüz yetmiş bini Almanya'da, beş bini Felemenk'te ve yüz kırk beş bini Fransa içinde idi. Dobril'in imzalamış olduğu yukarıda sözü edilen barış anlaşmasında iki dost devletin, Osmanlı devletinin güveni için birbirine söz vermiş olması ve Rusya'nın Korfu'yu boşaltarak yedi adanın Osmanlı hükümeti idaresine bırakılması hususları vardı. Bu sebeble Mösyö Taliran, Muhib efendi ile yaptığı görüşmede Rusya imparatorunun anlaşmayı tasdik etmesi şu iki madde içindir, diyerek Osmanlı devletini Rusya aleyhine kışkırtmak istiyordu. Paris'de bulunan İngiltere elçisi dahi Rusya'nın İngiltere devleti ile anlaşmış ve İngiltere'nin her durumda Osmanlı Devletine iyi görünmek istediğinde olduğunu belirterek barış anlaşmasının imza olunmasına sebeb bu iki madde değildir, deyip Muhib efendiye yazılı bir teminat vermişti. Osmanlı Devleti ise iki tarafı da kırmamaya çalışarak tarafsızlıkla devam etmek istiyordu. Askeri durumunun pek iyi olmaması sebebiyle savaşa girişmekten çekinmekteydi. Halbuki çaresiz iki taraftan birinin kırılması zamanı yaklaşmakta idi ve bunun için Osmanlı Devleti zor duruma düşmüştü.

Şöyle ki: Yukarıda açıklandığı şekilde Kadı Paşa ve Cebbarzâde'nin gayretleriyle Nizâm-ı Cedid teşkilâtı Anadolu'da iyice yerleşmişti. Bunun Rumeli tarafında da geliştirilmesi Osmanlı Devleti'nin yegâne emeli idi. Halbuki Nizâm-ı Cedid askerinin günden güne çoğalması, buna karşı olanların gözlerini doldurmuş ve Yeniçerilerin hırs ve düşmanlıklarını biraz daha arttırmıştı. Rumeli tarafında da bunun geliştirilmesi halinde artık her taraf Nizam-ı Cedid askerinin eline geçecek ve böylece diğer askeri ocakların değeri kalmayacaktı. Bu düşünce ile Yeniçeri takımı telâşa düşmüş idi. Çünkü ocakların kanun ve nizamları tamamen bozulmuş olduğundan Yeniçeri ortaları ancak gerektiği zaman toplanacak ve savaşlarda bir işe yaramaz oldukları halde devlet hazinesinden mevacib adı altında yüklü bir masrafa sebeb olacaklardı. Nizam-ı Cedid'in geliştiril-

mesi ve her tarafta kullanılması halinde böyle bir masrafın önüne geçilmiş olacaktı. Bunun için Nizam-ı Cedîd askerinin çoğaltılmasından Yeniçeriler ve taraftarları endişe etmekteydiler. Bununla beraber Nizam-ı Cedîd'in genelleştirilmesi Vidin'de Pasbanoğlu, Ruscuk'da Tersenkli oğlu ve Edirne'de Dağdevirenoğlu gibi birer tarafta kuvvet sahibi olan derebeylerinin işlerine gelmiyordu. Bu cihetle bunun Rumeli'ye geçirilmesinden korkuyorlardı.

Daha önce anlatıldığı üzere Rumeli valisi, Sırbistan üzerine gönderildiği gibi Bosna askeri de Sırp meselesini hal ile görevlendirilmişti. Bu halde Ruslar Karadağlıları kışkırtmakta, Fransızlar da Bosna topraklarından geçerek Dubrovnik'i ele geçirmiş olmalariyle Bosna askerinin çoğu o tarafa gönderilmişti.

Bu durumda Osmanlı Devleti, ne yolda hareket etmek lâzım geleceğine dair atabeylerin düşüncelerinin ne olduklarını yazı ile bildirmelerini emretmişti. Bunun üzerine her biri tasarılarını yazarak hep birlikte padişaha sundular. Bunların içinden sadrazam kethüdası İbrahim Nesim efendinin tasarısı beğenilmiş ve kabul olunmuştu. Neticede, Osmanlı Ordusu baş kumandanı olan Karaman valisi vezir Kâdı Abdurrahman paşa büyük bir ordu ile Rumeli'ye geçti. Görünürde Sırplar'ın aleyhine olarak kırk elli bin askerden ibaret bir orducuk hazırlayarak Sofya yahut Edirne'de hazır bekliyecekti. Eğer Ruslar anlaşmaya aykırı hareket edip Osmanlı kalelerine hücum ederse Osmanlı ordusu müdafaaya hazır durumda olacak ve eğer Fransa iyilik yapma yolunda Osmanlı devletinin ihmalciliğinden söz ederse Osmanlı Devletinin kuvveti tamam olur, yalnız kendi halkından olan Sırplılar üzerine bu kadar usta asker ile bir ordu hazırladı, gereğinde Rusya'nın saldırısına dahi karşı konulabilir diye cevap verilmek, bu iki duruma da hacet kalmaz ise bu ordu Sırbistan üzerine gönderilerek âsiler ezilerek dost ve düşmana karşı kuvvet gösterilmesine karar verildi.

Bunun üzerine Kâdı Paşa'nın yeteri kadar asker ile İstanbul'a gelmesi için kendisine emir gönderildi. Bununla beraber bu vesile ile Nizam-ı Cedîd'in Rumeli'de geliştirilmesi de kesin karara bağlanmıştı. Bu karar üzerine bostancı başılıktan ayrılmış olan Gümüşhane emîni Ahmet Ağa İstanbul'a çağrılarak Edirne bostancı başısı tâyin edilerek oraya gönderilmişti. Aslında Edirne saray bostancı ocağının askerleri yeteri kadar vardı. Bunlar nizamı koruma hususunda gereken görevlerini yapıyorlardı. Fakat git gide düzenleri bozulmağa yüz tutmuştu. İşe yaramaz hâle geldiklerinden İstanbul ile Edirne arasında bazı uygunsuz olaylar meydana geliyor, yol eşkiyaları artıyordu. Bu sebeble halk tarafından şikâyetler artmıştı. Nizamı korumak için söz konusu askerlerin sayısı bine çıkarılmıştı. Nizamlarının düzeltilmesi için de Ahmet Ağa'ya talimat ve-

rilmiş idi. Bundan maksad Edirne'de de Bostânî adı ile bir orta sınıfı yetiştirilmesi idi.

Nizâm-ı Cedid'in Rumeli'de ilk olarak Tekirdağı'nda tatbik edilmesi için emir gönderildi. Hâkim Efendi emri okuyarak bunun mutlaka yerine getirilmesini bildirdi. Bu bildiri üzerine Yeniçerler üzerine saldırarak, Hâkim Efendiyi idam ettiler. Hâkim Efendinin öldürülmesi olayından hemen sonra bir kaç kalyon gönderilerek Tekirdağı kasabası sıkıştırılmaya başlandı.

Abdurrahman Paşa, Rebiulevvel ayının ortalarında büyük bir ordu ile Üsküdar'a geldi. Bir müddet erzak ve diğer hazırlıkların tamamlanması ile meşgul oldu. Sonra atlı ve yaya olarak yirmi dört bin yetişkin asker ile Edirne tarafına gitti. Daha Edirne'ye hareket etmezden önce bir kaç defa padişahın huzuruna çıkıp her ne kadar Sadrazam İsmail Paşa dahi bu konuda aksi düşünceye sahip ise de Sultan Selim Hân hazretleri düşüncesinde kararlı olduğunu bildirerek Abdurrahman Paşa'ya cesaret vermişti. Hattâ bir defasında Abdurrahman Paşa'ya hitab ederek «bu Nizam-ı Cedid konusu benim kendi zevkim için değil ki ondan zevkleneyim, bundan meram düşmanlara üstün bir kuvvetle karşı koyarak intikam almak ve zorla ele geçirilmiş toprakları geri alarak yine ülkemize katmaktır. Cahil halkın buna karşı koyması şaşılacak bir şeydir» diye buyurmuş olduğu söylenir.

İbrahim Nesim Efendi, dokuz seneden beri sadaret kethüdalığında bulunmuş ve devletin her türlü işinden haberdar olduğundan dostu ve düşmanı çoğalmıştır. Yine kendisinin tasarısı beğenildiğinden, kendisini çekemeyenlerin hasedlikleri bir kat daha artmıştı. Sadrazam İsmail Paşa ise bağımsızlık hevesinde idi. Devletin gözde kimselerini ve bilhassa İbrahim kethüdanın tutumunu çekemiyordu. Birçok defa onların görevlerinden uzaklaştırılmasına çalışmış fakat padişahın rızasını alamamıştı.

Sultan Selim Han, sadrazam ile kethüda İbrahim'in aralarındaki çekememezliği anlamış ve bir gün sadrazama «bizim İbrahim kethüda gayet doğru, ileri görüşlü olup işgüzarlıkta çok üstündür» diyerek iyi geçinmelerini tavsiye etmiştir. Fakat, devlet idaresinin merkezi olan Bâb-ı Âli'nin nüfûzunu paylaşmak güç olduğundan gittikçe araları açılmış İsmail Paşa hırs ve kinci bir kimse olduğundan İbrahim kethüdayı düşürmek için her türlü fenalığı göze almıştı. Bununla beraber, o zaman Rumeli âyânlarının ileri gelenlerinden olan Ruscuk âyânı Tersenkli oğlu İsmail Ağa'ya özel olarak adam gönderip saltanatı seniyyede söz sahibi olan kimseleri düşürdükten sonra beraberce devlete nizam vermek üzere anlaşmayı teklif etmişti. O da bunu kabul ederek Rumeli âyânlarının fesadlık çıkarmaları için teşebbüse geçmişti.

Kadı Paşa'nın öyle mükemmel bir ordu ile Edirne tarafına hareket etmesinden Rumeli ayanları zaten korkmuş olduklarından Tersenkli oğlunun çağrısını hemen kabul edip ayaklanma hareketine girişmişlerdi. Kâdı Paşa'nın hareketlerine engel olmak için her taraftan yürüyüşe geçerek Edirne civarında toplanmaya başladılar. Daha önce Tayyar Paşa'yı isyana kışkırtan Şehzâde Sultan Mustafa taraftarları o zaman cezalandırılmadığından bu defa yine bozgunculuk çıkarmaya cesaret bulmuşlardı. Daha önce olduğu gibi şehzâde ile sadrazam arasında bir anlaşma yapılmış, kendi taraftarlarından olan devlet adamlarını ve yeniçerileri de bu anlaşmaya katarak şehzâdenin ağzından yeniçeri ocağına ve Rumeli âyânlarına Nizam-ı Cedid'in kaldırılması için bildiriler yazılmıştır. O sırada sadrazam tarafından diğer bir görevle Rumeli'ye giden hasekiler de sadrazamın ağzından ve söylentilere göre onun talimatı ile hepinizi kılıçtan geçirecekler, şeklinde sözler ile Rumeli halkına korku ve telâş vermişlerdi. Kasaba ve köylerde halk korkuya kapılarak isyana karar verdiler.

Bunun üzerine kısa zaman içinde çok sayıda bozguncu toplanarak herhangi bir çarpışma olmadan, önce Edirne Bostancı başısı olan Ahmet Ağa'yı, Babaeski kasabasında bulunan Koyun eminini ve Abdurrahman Paşa'nın Belgrad tarafına gideceğini Rumeli âyânlarına bildirmek için Bâb-ı Âli tarafından gönderilen Tatar ağasını idam ettiler. Abdurrahman Paşa Silivri'ye varınca buranın halkı isyan ederek Paşa'ya karşı koymak istediler. Bunların isyan hareketi bastırılıp ileriye doğru gidildikte Çorlu halkı da isyan etti. Halbuki böyle mükemmel bir orduya değil bu kazaların halkı Edirne'de toplanmış olan eşkiya gurubunun dahi karşı koyamayacağı ortadaydı. Abdurrahman Paşa'nın ordusu erzak sıkıntısı çekmeye başladı. Deniz yolu ile erzak temini için en uygun yer olan Tekirdağı'nda da isyan başlamış ise de ordu, İstanbul'un yakınında ve etrafında bulunması dolayısı ile her taraftan erzak getirilmesi mümkündü, ayrıca Tekirdağı kasabası bir tabur Nizam-ı Cedid askeri ile kolayca ele geçirilebilirdi. Fakat İstanbul'da dahi Yeniçeriler bozgunculuk hareketlerine başlamışlardı. Hükümet telâşa düşmüş, bu konuda zor ve kuvvet kullanıldığı takdirde birçok çocuk ve yaşlı kimseler perişan olur, böyle bir durumda da padişah razı olmaz diye ordunun tekrar Silivri'ye gönderilmesi emir olundu. Bu tutum eşkiyanın şımarmasına sebep olmuştu. Hatta Abdurrahman Paşa, Silivri'ye döndüğünde yaptığı toplantıya katılan Silivri âyânı konuşma esnasında paşayı öldürmek istediler. Fakat atılan kurşun paşaya raslamadığından paşa kurtulmuştu. Paşayı öldürmek isteyen kimse derhal yakalanıp idam edildi.

İşte bu esnada Tersenklioğlu İsmail Ağa da çiftliğinde çengi oynatırken öldürülmüştür. Yerine kendisinin gözdelerinden olan Alemdar Mustafa Ağa Ruscuk âyânı oldu. Ancak kuvvetine güvenip devlete karşı gel-

memiş, padişaha bağlılığını göstermekle mükâfat olarak kendisine «Miri ahûru evvel» rütbesi verilmiştir. Tersenklioğlu'nun kaatili ele geçmemiş, fakat daha önce kendi hizmetinde iken gönlü kırılan bir fedâyi olduğu öğrenilmiştir. Bayraktar Mustafa Ağa sonraları sadrazamlık makamına geldiğinde bu katilin Manisa'da olduğunu haber almış ve Karaosmanoğlu vasıtasiyle getirtip, sonra Rusçuk'a gönderip öldürülme olayı yerinde idam ettirerek efendisinin intikamını almıştır.

Tersenkli oğlu fesadların başı olduğundan onun bu şekilde öldürülmesi isyancıları korkutmuş ve Edirne'de toplananların hayli dağılmasına sebep olmuştur. Siroz'lu İsmail Bey de Edirne'ye gelerek bunları yumuşaklıkla dağıtmaya çalışmıştır. Fakat İstanbul'da bulunan Yeniçeri taraftarları gizlice sık sık bunlara yazılar göndererek kışkırtmaktan geri kalmıyorlardı. Bu sebeple günden güne durum değişiyor ve fitne ateşi alevleniyordu. Devletin önde gelen kişilerinden on kişinin isimlerini vererek bunlar idam olunmadıkça dağılmayacaklarını söylüyorlardı. Bir iki hafta hutbeyi kısaltarak padişahın adının söylenmesine engel olacakları haberi yayılınca devlet adamlarını oldukça telâş ve korku aldı. Aynı zamanda isyancılar İstanbul ve civarında yer yer toplanıp, Edirne cumhurunu karşılamaya hazır olarak çarşı ve bezestanı yağma etmek için fırsat kollamaları bütün devlet idarecilerini üzmüş ve şaşkına döndürmüştür. İşte bu esnada Silistre eyâletinden ayrılarak Anadolu tarafına gitmekte olan Ağribor'lu İbrahim Paşa-zâde Bekir Paşa, Edirne'den geçerken bu isyan hareketlerini görünce Siroz'lu İsmail Bey ve diğer bazı iyilik isteyen kimseler ile uzun uzun görüşmeler yapmış, kendilerine isteklerin yerine getirileceğine dair bazı vaadlerde bulunmuş ve taşkın hareketlerini yatıştırmıştır. Bekir Paşa İstanbul'a gelince padişah ile görüşerek durumu anlatmıştır. Aldığı bazı cevapları Edirne'ye gidip isyancılara bildirmiş ve onları yatıştırarak yerlerine göndermiştir. Bunun üzerine tekrar İstanbul'a dönüp isyanın bastırıldığını müjdelemiştir. Bekir Paşa ve İsmail Bey, isyanı bastırdıklarından dolayı padişah tarafından iltifat görmüşlerdir. Bundan sonra Bekir Paşa ile Abdurrahman Paşa görevleri başına dönmüşlerdi.

Âsım Efendi'nin bu konuda yazmış olduğu itiraz ve cevabı aşağıda veriyoruz:

«(İtiraz) : Edirne olayı görünüşte bu kadar büyütülecek bir olay değildir. Osmanlı Devleti bundan, sanki tufandan çıkmış gibi korkmuştur. Bu olay güçlü ve büyük bir devletin rahatını kaçırmış, şanına çok küçük de olsa bir leke kondurulmuştur. Zira Osmanlı Devleti, yalnız Rumeli'den ibaret değildi. Edirne'de toplanan isyancılar ise sadece Rumeli'nin sağ kolu halkındandı. Özellikle İstanbul ve Anadolu halkı bunlardan uzak kalmıştı. Abdurrahman Paşa'nın da yirmi binden fazla düzenli ve eği-

timli bir ordu ile onların etrafında şahin gibi dolaşıp hemen tepelemeye hazır iken böyle bir topluluktan korku ve endişe duymak boşuna idi:

(Cevap) : Aslında söz konusu olaya dolaylı olarak katılanlar görünüşte olayın hazırlandığı bölegde oturanlardandı. Fakat, Rumeli'nin diğer küçük bölgelerinde, Bosna, Arnavudluk ve İstanbul'da iç ve dışta bulunan halkın çoğu ve Anadolu'nun bütünü Osmanlı Devleti'nin idarî güçlüklerinden bıkmışlardı. Bu bakımdan isyancıların cemiyeti ile gönülden bağlı olup bunların yapmak istediklerini de uygun görmekteydiler. Sanki bütün Rumeli, Anadolu ve İstanbul halkı bu karışıklıkta hazır olmuşlar, aynı dâvada el ele vererek harekete geçmişlerdir. Kaldı ki Abdurrahman Paşa'nın emrinde bulunan yeni askerlerin de çoğu gönülsüz olarak zorla asker olduklarından bu hususta istekle iş görmeyecekleri meydandaydı. Zira Anadolu'da Cebbar-zâde ve diğer yeni asker kaydı yapan görevliler kiminden bedel alarak, kiminin silâh ve diğer ihtiyaçlarını baba ve annelerine hazırlatarak zorla kayıt yapmaktaydılar. «Asker giderleri» adı ile alınan devlet malına ait geliri «âlet ve edevat gideri adı» altında asker olan kimsenin yakınlarından toplayarak kendileri yeyip içmekteydiler. Ayrıca «yeniden asker toplama masrafı» adı altında kazaları yıllık vergiye bağlamışlardı. Bu sebeple Osmanlı ülkesine ve halka birçok zararlar vermişlerdi. Bunun sonunda da askerlik alanında yapılmak istenilen yeniliklere karşı koymuşlardı. Bunların yakınları Yeniçeri ocaklarına kayıtlı bulunduklarından bundan başka bir ocağın gelişmesini istemiyorlardı...»

Asım Efendinin bu cevabından da anlaşıldığına göre bu olay İstanbul'da bulunan Nizam-ı Cedid'e karşı olanların teşvik ve kışkırtması ile meydana gelmiştir. Hal böyle iken başkentin bir takım kahvehane yaraşığı rezil yeniçerilerinden zamanın sadrazamına kadar küçük büyük birçok kimse Nizam-ı Cedid'e taraftar değildi. Durum böyle acı bir şekil almışken bundan daha ileriye de gidilebileceği düşünülürdü. Nitekim hükûmetin böyle önemli bir konuda renk değiştirmesi ve gevşek davranması daha büyük fenalıkların yapılmasına yol açmıştır. Zira, birkaç edepsiz ve rezil kimsenin yaptıklarından ürken hükümet yirmi dört bin yetişkin askeri geri göndermiş, böylelikle hem kendi değerini düşürmüş, hem de yeni yetişen askerin namusuna leke sürdürmüştür. Bundan sonra bu asker ile Osmanlı Devleti ne iş görebilirdi ve yüzsüzleşen yeniçerilerin önü nasıl alınırdı. İşte bundan sonra meydana gelen padişahın tahttan indirilmesi olayı hükümetin beceriksizliği sebebi ile olmuştur. Belki Sultan Selim bu ordunun geri dönüşü gününde daha tahttan düştü denilebilir. Devlet yapacağı işi daha önceden derin derin düşünmeliydi. Daha başlangıçta yeniçerilerin fesadlıklarından korkulsaydı belki yeri vardı. Ama Nizam-ı Cedid askeri bu kadar çoğaltıldıktan sonra artık neden korkulmuştu. Kâdı Paşa'nın Üsküdar'a geçişinde gerek Üsküdar

dar yakasında ve gerek Levent Çiftliğinde bulunan atlı ve yaya olarak yetiştirilmiş askerin sayısı otuz bine varmıştı. Nizam-ı Cedid askeri henüz bu kadar olmamışken Akkâ ve Mısır seferlerinde başarılarını göstermişlerdi. Bundan başka yukarıda açıklandığı üzere bunların küçük bir fırkası büyük çapta bir dağ eşkiyasını perişan ederek hadlerini bildirmişlerdi. Bunların işe yarayacağına dair başka delile lüzum yoktu. Abdurrahman Paşa ordusunun Edirne'deki karga derneğine benzeyen bir topluluğu bir hamlede berbad ve perişan edeceği şüphesizdi. Fakat herşeyden önce İstanbul'daki devlet hainlerinin cezalandırılması gerekirdi. Belki daha önce sokaklarda Nizam-ı Cedid askerlerini küçük düşürücü hareketlerde bulunanları cezalandırıp da işin bu kadar büyümesine meydan verilmemeliydi. İçlerinden birazı cezalandırılıp da diğerlerine örnek gösterilmiş ve devlet haini olan kimselerden bazısına da ceza verilmiş olsaydı daha o zaman herkes terbiyesini takınır idi. Eğer böyle cezalandırmalar üzerine Yeniçeriler belki yine bir bozgunluk çıkartabilirlerdi, fakat ne olacak ise olur biter ve Nizam-ı Cedid kuruluşu da yerleşir giderdi.

1219 senesi olaylarının anlatılışında, o zamanın durumunu iyice anlayan Koca Sekbanbaşı'nın «Hülasatü'l-Kelâm» adlı küçük eserinde de aynı şey ortaya konmuştur. Kaldı ki devletin yeni bir sistem kurması gibi önemli bir işin yürütülmesi için engelsiz bir yol bulunamaz. Aynı zamanda birçok güçlükleri göze almadıkça böyle büyük meselelerin hakkından gelinemez. İşte cesaret ve kahramanlığın güzel ahlâk sayılmasının hikmeti budur. Kısacası Nizam-ı Cedid askeri Osmanlı Devleti'nin en iyi silâhı olup bununla her istediğini yapabilirdi. Ne çâre ki o zaman devlette bunu geliştirecek bir el yoktu. Bununla beraber bu kadar yetiştirilmiş asker varken devletin Rumeli tarafında Çekmece kasabalarında bile sözü geçmez oldu. Diğer taraftan yüz bulan Yeniçeri taraftarları İstanbul'da fesadlıklarını günden güne arttırmaktaydılar.

Hattâ Üsküdar'da yapımı biten Selimiye Camii'nin açılışı için ilk Cumasında Sultan Selim'in oraya gitmesi gerekiyordu. Merasim için her türlü hazırlık yapılmıştı. Bu sırada halk arasında merasim esnasında Yeniçeriler yerine Nizam-ı Cedid askerinin hazır bulunacağı sözleri yayıldı. Bunun üzerine Yeniçeriler hemen silâhlanıp devlet adamlarını öldürmek ve Nizam-ı Cedîd askerini ateşe tutmak için Üsküdarda hazırlandılar. Bu haberi alan devlet idarecileri merasimden vaz geçtiler. Birkaç hafta sonra, merasim sırasında Yeniçerilerin hazır bulunacağı ve Nizam-ı Cedîd askerinin kışlalarından dışarı çıkmayacağı bildirildi. Bu şekilde bir defaya mahsus olarak Cuma merasimi yapıldı. Bu olay devlet adamlarında bir iç acısı bıraktı. Fakat bununla beraber (eski ocaklar, özellikle Bektâşiler gurubu şimdiye kadar çok yararlıklar göstermişler, yüzyıllardan beri devlete güzel hizmetlerde bulunmuşlardı. Bunun için bunla-

rın kaldırılması hatıra gelir şey değildir. Boşuna kuruntu yapılmasın. Maksat bunlardan ayrı olarak bir de özel sınıf yetiştirerek eski ocaklarda birlikte düşmana üstün gelmektir) gibi sözlerle Yeniçeriler yatıştırılmaya çalışılmıştır. Fakat buna rağmen yeni yetiştirilen askerin istenilen sayıya varmasından sonra bunlardan başkasına hazineden boşuna para verilemeyeceğini de ileri sürmüş olduklarından Yeniçeriler kuşkulanmaktaydılar.

Aslında onların düşünceleri doğru idi. Lâkin onlara bu kadar meydan vermek pek yanlış bir tedbir idi.

Eğer o gün topluca Üsküdar'a geçecekleri anlaşıldığında Nizam-ı Cedid askeri ile bunların etrafı sarılıp içlerinde çok zararlı olanları idam edilip ve kalanı uzak yerlere sürülseydi daha o zaman Yeniçerilerin zararları ortadan kaldırılmış olurdu. Böyle bir harekete cesaret olunmadığı için artık Yeniçerilere karşı koymanın ve devlete nizam vermenin bu olaydan sonra imkânsız olduğu anlaşılmıştır.

Her ne ise söz konusu Edirne olayı herkesi korku ve endişeye düşürmüştü. İşin bu derece büyümesi, İsmail Paşa'nın sözü geçerliliği ve özellikle İbrahim Kethüda'ya olan kin ve düşmanlığı sebebiyle intikam alma hırsından olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine sadrazamlık makamında bulunan bir kimsenin görevden alınması veya idam edilmesi gerektiği halde bunun zararlı olacağı düşünülmüş, fakat böyle kimselerin görev başında bulundurulmasının da uygun olmayacağı kararıyle bunların kendi istekleri ile ayrılmaları ihtar olunmuştur. Böylece Recep ayının ilk gününde İsmail Paşa görevden alınarak Bursa'ya sürgün olarak gönderildi. Şeyhülislâm Salih-zâde Ahmet Esat Efendi evinde oturmak şartiyle görevden alındı. Bunların yerine Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa sadrazam; daha önce Rumeli Kazaskeri olup hâlen değerli bir kimse olan Şerif Efendi'nin oğlu Esseyid Mehmet Atâullah Efendi Şeyhülislâm oldu. Bir müddet sonra İsmail Paşa, Bursa'dan Sakız adasına sürüldü.

Boşalmış olan Yeniçeri Ağalığı makamı Kul kethüdâsı Osman Ağa'ya verildi. Diğer Yeniçeri subaylarına da bazı rütbeler verilerek ortalık yatıştırılmış oldu.

Ataullah Efendi'nin Şeyhülislâmlığı da taassub gurubunun kuruntu ve vahşetini giderecek derecede etkili idi. Çünkü kendisi son derece bilgili ve hatırı sayılır bir kimse idi. Nitekim hayli zamandır devletin en önemli işlerini dahi bilen ve yürütmede yararlı olan sadrazamlıkta görevli İsmet Beyefendi Şeyhülislâmlık makamına uygun görünürken Atâullah Efendi tercih edilmişti. Ondan boşalan yere de İsmet beyefendi getirilmişti. Aslında Ataullah efendi gayet mutaassıp olduğu halde aşırı derecede riyâkârdı. Padişaha karşı Nizam-ı Cedid taraftarı görünmekle beraber eski düşünce sahiplerinin yanında da onların tarafından olurdu. Bir defa-

sında, yüksek değer sahibi olan meşhur Feyzullah Efendi soyundan olup bunların zamanında Osmanlı Devleti çok zararlara uğramış olduğundan bazı kimseler Atâullah Efendi'nin Şeyhülislâmlık makamına getirilmesini de uğursuzluk saymışlardı. Hattâ Âsım Efendi bu konuyu anlattıktan sonra der ki: «Sonunda (âmme galat etmez) sözü doğrulandı ve uğursuzlukları göründü». Yine Atâullah Efendi'nin İsmet Bey üzerine tercih edilmesinin sebebini şöyle anlatır: «Sultan Selim, onu çok beğendiğinden Şeyhülislâmlığa getirmiş ve kendisine verilecek fetva kalemini gûya kendi eliyle teslim etmiştir».

İbrahim Nesim Efendi daha dokuz seneden beri en iyi şekilde sadaret kethüdalığını yapmaktaydı. Bu görevi esnasında Padişahın da sevgi ve güvenini kazanmıştı. Kendisini çekemeyenler çoğalınca, bu defa Edirne'deki isyancıların görevden atılmasını istedikleri kimselerin de başında bulunduğundan bir müddet istirahata çekilmeyi kendisi için daha uygun görüp Padişahdan izin verilmesini istedi ve Recep ayının on üçüncü günü görevinden ayrıldı. Yerine yine kendisinin tavsiye ettiği Mektupçu Mustafa Refik Efendi sadaret kethüdâsı oldu. Onun yerine de ser halife Mehmet Tahsin Efendi mektupçu ve halifelerden Rauf Bey ser halife oldu. Bu sırada Şıkk-ı Evvel Defterdarı Mustafa Reşit Efendi ile İrâd-ı Cedid Defterdarı Feyzi Efendi de görevlerinden alınmışlar, yerlerine Defterdar Emini olan Mora'lı Penâh Efendi'nin oğlu Osman Efendi Şıkk-ı Evvel Defterdarı, Ahmed Bey Şıkk-ı Sâni Defterdarı, Hasan Tahsin Efendi Defter Emini, Abdullah Râmiz Efendi de Eyâletlü Nâzırı oldular. Yine aynı gün Bostancıbaşı görevden alınmış, yerine Haseki Ağa olan Şâkir Bey Bostancıbaşı oldu. Ayrıca eski Surre Emini olup Kethüdâ kâtipliği yapmakta olan Esad Efendi dahi görevden alınarak yerine Mektûbi Odası halifelerinden Numan Sabit Efendi getirilmişti.

Şaban ayında İstanbul'da Salma Tomruk'ta çıkan bir yangında bir kadın ile çocuğunu kurtarmak isteyen Yeniçeri Ağası da onlarla birlikte yanarak ölmüştür. Onun yerine Kul kethüdâsı Pehlivan Hüseyin Ağa Yeniçeri Ağası olmuştur. Böylece Edirne olayından sonra devlet işlerinde görevli bulunanlar arasında yapılan değişiklikler ve bazı yeni kurallar ile ortalık biraz yatıştırılmış oldu. Fakat Osmanlı Devleti bunca yıldan beri Nizam-ı Cedid için bir sürü emek sarfetmiş ve bu yolda hayli ilerlemiş iken bu şekilde geriye dönüş yapması kendisine çok zararlı olmuştu. Bu tutum karşısında ileri düşünüşlü kimseler üzülmüşler ve bunun sonunda meydana gelecek acı olayları bekler olmuşlardı.

Bu sırada Nemçe ve Rusya devletleri Sırbistan işine aracılık yapmak istiyorlardı. Nemçe, bundan sonra Sırplı halkına serbest olarak önderlik yapmakta olan Kara Yorgi'nin prens olarak tâyin edilmesini, Erdel kralının Osmanlı Devletine vermekte olduğu verginin kaldırılmasını, her han-

gi bir değişiklik yapılması veya birinin değiştirilmesi hususunda Rusya'da Sırbistan, Eflâk ve Boğdan gibi bir beylik olup da Eflâk voyvodası İpsitointi soyundan birinin bey olarak tâyin edilmesini teklif etmişlerdi. Bu şekilde her iki devlet de kendi politikasına uygun şekilde şartlar ileri sürmekteydiler. Ancak iki teklifin de esası Sırbistan'ın bağımsızlığını kabul etmekten ibaretti. Fransa ise buna karşı; olmayacak iştir, Osmanlı Devletinin, iç işlelerine başkalarını karıştırması doğru olur mu diye Bâb-ı Âli'ye sabır ve metânet tavsiyesinde bulunmakta, Osmanlı Devleti hukukunu korumaya çalışsın, eski kuvvet ve gücünü kazanmaya kalkışsın diye sözler söylemekteydi.

Osmanlı Devleti, Eflâk ve Boğdan eskiden beri beylik şeklinde idare olunagelmiştir, ama Sırplar daima diğer azınlıklar gibi idare olunmuşlardır. Şimdi ne gibi bir zorluk görülmüştür ki bağımsız bir idare istenilmektedir, diyerek Nemçe ve Rusya'ya red cevabı vermiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere Rumeli Valisi İşkodra'lı İbrahim Paşa, büyük bir ordu ile Sırbistan üzerine yürümüştü. Bir taraftan da Bosna Valisi Hüsrev Paşa harekete geçince Sırplılar korku ve endişeye kapıldılar. Hemen bunun önüne geçilmesi için İstanbul'a bir adam gönderdiler. Fakat İbrahim Paşa Niş sahrasına geldiğinde askerinin erzağı azalmıştı. Erzak temini için İşkodra'ya adamlar gönderdi. Bunun üzerine Sırplılar şımardılar. Düşmanların da kışkırtması ile işin rengi yine değişti. Bu durum karşısında Rumeli Valisi değiştirilerek yeni Rumeli Valisi Zahire Nâzırı Elhâc Mustafa Efendi yapılmak istendi. Fakat Mustafa Efendi bu görevi kabul etmeyince Mora Valisi Vezir Osman Paşa Baş kumandan ünvanı ile Rumeli Valisi tâyin edildi. Hurşid Ahmet Paşa da Niş muhafazası şartı ile Mora Valisi oldu. Mustafa Efendiye asker sevki görevi verilerek Rumeli'ye gönderildi. Ondan boşalan yere de Şıkk-ı râbi Defterdârı ve Hububat Nâzırı olarak Arpa Emini Memiş Efendi tâyin edildi.

Anlaşmalara göre yabancı devletlerin konsolosları Osmanlı Devletinin azınlıklarından beraberlerine tercümanlar alacaklardı. Bazı kimseler bundan istifade ederek serbest ticaret yapma hakkına sahip olmak için konsoloslardan birine rüşvet vererek tercümanlık izni almaktaydılar. Hatta İstanbul'daki bazı sarraflar Yeni Han'da çalıştıkları halde İnebahtı konsolosu yanında tercümanlık izni alarak yabancı devletin himâyesine girmişlerdi. Bu şekilde gümrük ve diğer vergi işlerinde çeşitli güçlükler çıkarılıyordu. Bunun önüne geçilmesi için konsoloslar ile yapılan görüşmelerde bunlardan sonra bizzat konsolos yanında çalışmayan kimseye tercümanlık izni verilmemesi ve kötü niyetle alınan izinlerin geri alınması kararlaştırıldı. Bu karar Paris elçisi Muhib Efendi'ye de bildirildi.

İstanbul'da uzun zamandan beri huzur ve güvenliği bozan bekâr ve ne idiği belirsiz kimseler çoğalmıştı. Bundan sonra şehirdeki hanlarda

olabileceklerinden fazla oda yapılmaması ve etraftan arsa alınmaması ve bunlara benzer bekâr odalarının olur olmaz yerlerde yapılmaması, çarşı ve pazarlarda halkın huzurunu bozucu şekilde hareketlere meydan verilmemesi için yeni nizamlar konarak gerekli yerlere bildirildi.

Yine bir müddetten beri azınlıklardan bazı kimseler ticaret için Rusya'ya gitmekteydiler. Giderlerken aldıkları pasaportlara kendilerini Rus tabasından olarak kaydettirip, Rus patenti alma imkânına sahip oluyorlardı. Bundan böyle bu şekilde hareket edenlerin pasaportları ellerinden alınacak ve bunlara ticaret izni verilmeyecekti.

Fransa tarafından İstanbul büyükelçisi tâyin edilen Sebestiyani, Cemaziyelâhir ayının ikinci günü İstanbul'a geldi. Bunun hemen arkasından Rusya elçisi Dobril'in Paris'te imzalamış olduğu anlaşmada Osmanlı Devleti'nin ülke bütünlüğünün tanınması haberi gelince Osmanlı Devleti oldukça rahata kavuştu. Ancak, Sebestiyani gayet hileci bir adamdı. İstanbul'a geldiği sırada «Osmanlı Devleti'nin takib etmiş olduğu politika bütün devletlerle dost olmak ve tarafsız kalmaktır. Biz de Osmanlı Devleti'nin yardımcısı olduğumuz için yalnız bizim tarafımızdan olsun da diğer devletleri terk etsin demeyiz. Dâvamız sadece İngiltere ile olan anlaşmanın yenilenmesidir» diyerek dürüstlük göstermiştir. Fakat gerçekte Osmanlı Devletini dostlarından ayırmak için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Şöyle ki:

Söz konusu Rusya anlaşmasında, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı belirtilmiş olup burada kullanılan sözler Eflâk ve Boğdan hakkındaki şartları ortadan kaldırmaktır. Zira bundan sonra Rusya bu şartların yürütülmesini istemiş olsa Fransa ile yapmış olduğu anlaşmaya aykırı hareket etmiş olacaktır. Buna göre elbette imparatorumuz karşı gelir diyerek perde arkasından yaptığı çalışmalar ile Osmanlı Devleti idarecilerini Eflâk ve Boğdan voyvodalarının görevlerinden alınmalarına razı etti.

Eflâk voyvodası Kostantin İpsilanti Bey, Rusya taraftarı olup Boğdan voyvodası Aleksandır Mozürüz Bey de belli olmayan bir tutum ve düşünce ile görevlerinden ayrılacaklarını bildirdiler. Onların ayrılmalarını Osmanlı Devleti uygun bulmaktaydı. Fakat her iki voyvodanın ilk tâyinleri yapıldığında yedi seneden önce görevlerinden alınmamaları Rusya'ya karşı söz verilmişti. Bu bakımdan Sebestiyani'nin gerçeğe uymayan kuruntusuna dayanarak açıkça belli olan duruma aykırı hareket etmek doğru değildi. Hal böyle iken bu konuda esas yetkili olan Reisü'l-küttâb Vâsıf Efendi dahi Sebastiyani'nin sözlerine kanmış ve Cemâziyelâhir ayının dokuzuncu pazar günü voyvodaların ikisi birden görevlerinden alınmışlardır. Bunların yerine Boğdan voyvodalığına Divân-ı Hümâyûn tercümanı İskerlet Kalimaki ve Eflâk voyvodalığına da eski Boğdan voyvodası Drako oğlu Aleko Suço getirilmiştir. Divân-ı Hümâ-

yûn tercümanlığına da Çençerli oğlu Aleko tâyin edildikten sonra durum Rusya elçisine bildirildi.

Yeni voyvodaların Yaş ve Bükreş tarafına gitmeleri, eskilerinin de İstanbul'a gelmeleri emrolundu. Aleksandır hemen İstanbul'a hareket etti. Fakat Kostantin İpsilanti, İstanbul'a gelmeye cesaret edemediğinden Rusya'ya kaçtı.

Yine bu esnada Sebestiyani. padişahla özel olarak görüşme izni aldı. Onun bu şekilde görüşme yapması ve voyvodaların görevlerinden alınmaları Osmanlı Devleti'nin düşüncesini değiştirdiği kanaati uyandırmıştı Bu tutum Rusya ve İngiliz elçilerine çok dokundu. Halbuki Rusya devleti, Dobril'in Paris'de imzalamış olduğu anlaşmayı kabul etmekten çekinmemişti. Yeniden Fransa'ya karşı bir sefer niyetinde olduğuna ve bu halde Fransızların Lehistan'a hücum edecekleri düşünülmekteydi. Böyle bir zamanda Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın düşüncesine göre hareket etmesi Rusya'nın işine gelmiyordu. Bunun için politikanın değişeceği ve Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalamayacağı anlaşılmaya başlamıştı.

İş, bu duruma geldiği esnada Sebestiyani «Rusya'nın, beylik gemilerini ve askeri araçlarını Karadeniz'den Akdeniz'e geçirmesi tarafsızlığa aykırıdır» diye buna karşı koymaya çalıştı. Bu ise Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılmış olan anlaşmanın şartlarından olarak Rus gemileri serbest olarak gelip gitmekte oldukları halde buna engel olunması birçok güçlükleri doğuracağından her an Sebestiyani'nin susmasına çalışılmıştır. Fakat Sebestiyani, «Devletin başkenti önünden gemi ve asker geçirilmesi için Rusya'ya izin verildiği halde bizim Dalmaçya'daki askerimizin Osmanlı ülkesi içinde Tuna yoluna ve oradan Eflâk - Boğdan yolu ile Lehistan'a geçmeleri için izin verilmemesi nasıl olur? Tarafsızlık maddesi herkes için eşit muamele etmektir» diye yaygara etmeye başladı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'ya durumu anlatarak «dostumuzsunuz. Fakat şimdi Fransa ile yanyana olduk, Fransa'nın herkesden üstün olduğu meydandadır, bununla çatışmağa meydan vermemek için bu aralık gemilerinizi geçirmeseniz olmaz mı?» şeklinde yumuşak ve dostâne istekte bulundu. Rusya ise «böyle, anlaşmaya aykırı teklif nasıl olur?» diye Osmanlı Devleti'ni Fransa'dan tamamen ayırmak için pireyi deve yaparak taşkınlık gösterdikten başka Eflâk ve Boğdan voyvodalarının görevlerinden alınmalarını da anlaşmanın bozulduğuna yormuştur. Buna dair Rusya elçisi tarafından Petersburg'a gönderilen yazıya cevap olarak aldığı kesin talimat üzere İpsilanti ile Mizorüz'ün olduğu gibi görevlerinde bırakılmaları, eğer bırakılmadıkları takdirde bütün elçilik görevlerini alarak geri gideceğini bildiren bir yazı verdi. Bâb-ı Âli, bu yazı üzerine susma delilleri ileri sürerek hiç olmazsa voyvodalardan birinin kalmasına razı olunmasını istedi ve bunun için İngiliz elçisinin aracılığı dahi istenmişse de hiç bir faydası olmamış ve sonunda

her iki voyvodanın görevlerine dönmesi için karar almıştır. Verilen emir üzerine Aleksandır, Boğdan'a; Kostantin de Eflâk'a dönmüş ve yeni beyler de İstanbul'a gelmişlerdir.

Âsım efendinin bildirdiğine göre bu husus için Rusya elçisi Bâb-ı Âli'ye geldiğinde en üst perdeden söze başlayarak «bizden sorulmadan Eflâk ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmesi sizin ne haddinizdir? Bu ne demektir? Hemen önceki beyleri yerlerine iade ediniz, yoksa beş on güne kadar denizden ve karadan hücum ederek sizi Konya ve Şam'dan bile hasret bırakmak bizim için bir içim su gibidir. Sizi şimdiye kadar sadece insanlığımızdan ve bazen alış veriş yapma ihtiyacımızdan dolayı yerinizde tutuyoruz» gibi sözler söylemiştir. Âsım efendi bu durumu anlattıktan sonra şöyle der: Osmanlı Devleti hakkında duyduğumuz ve gördüğümüz iki şey vardır ki halen onların açtığı yaralara merhem bulunamamıştır. Onlardan biri, voyvodaların değiştirilmesinden sonra Rusya elçisinin Bâb-ı Âli'ye gelerek yukarıda anlatılan sözleri söylemesi diğeri ise Bonapart'ın, Osmanlı Devletini cibril gibi ben tutuyorum yoksa çoktan yok olur giderdi demesidir. Âsım efendinin dediği gibi o gün Rusya elçisinin takındığı tavır katlanılacak bir şekil değil imiş, ne çâre ki o esnâda Edirne olayı çıkmış olup Rumeli yakasında ayaklanma başgöstermiş ve Arabistanda da böyle bir durum başlamak üzere olduğundan Osmanlı Devletinin kıpırdamağa gücü yok idi. Diğer taraftan beylerin o şekilde aniden görevlerinden alınması anlaşmaya aykırı olup dost ve düşmana karşı haksız bir hareketti. Bu bakımdan ne söz ile ne de hareket ile korunulacak ne bir senet ne de bir kuvvet elde yok idi. Hal böyle iken Sebastiyani devamlı olarak Bonapart'ın fetihlerinden ve Osmanlı Devleti'nin onunla anlaşma yaparak güç ve kuvvetinin artmasından söz ederek Rusya'ya karşı anlaşma yapılmasını ileri sürmekteydi. Bu husus Osmanlı Devletinin de canına minnet idi. Ancak İngiltere Devleti ile bozuşmak ta istemezdi. Sultan Selim Fransa tarafını daha çok tutmakta idi. Fakat diğer devlet idarecilerinin bir kısmı İngiltere tarafını tutuyorlar bir kısmı da devletin çaresizlik içinde bulunmasından dolayı eski beylerin yerlerine getirilmesini istediklerinden bu şekil kabul edilmiş idi.

Bu sırada ise aşağıda anlatılacağı üzere Fransa İmparatoru Napolyon, Prusya ordularını perişan ederek Berlin'e girmişti. Görevlerinden alınan voyvodaların tekrar yerlerine getirildiklerini duyunca hiddetlenerek Sebestiyani'ye bir talimat göndermiştir. Bunun üzerine Sebestiyani, Bâb-ı Âli'ye gelerek «İpsilanti ile Muzorüz tekrar görevlerinden alınarak yerlerine Osmanlı Devleti'ne sadık kimseler tâyin edilmedikçe, yani Eflâk ve Boğdan eyâletleri bağımsız olarak Osmanlı Devleti idaresine girmedikçe İmparatorumuz elinden silahı bırakmamağa kararlıdır» demiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti güç bir durumda bulunduğunu söz konusu durumun gidişatından ve devletin başındaki meseleler ile askerî

kuvvetinin perişanlığından bahsederek bir mektup yazıp Bonapart'dan özür dilemiştir. Napolyon bu mektuba gayet yumuşak bir şekilde cevap vermiş, Sultan Selim'e cesaret tavsiye ederek Dalmaçya'daki ordusu ve bir fırka Fransız donanması ile yardımda bulunacağına dair de söz vermiştir.

Bu durumda Osmanlı Devleti, iki ülke konusunda Rusya'nın işe karışmasına tamamiyle müsaade etmişti. Bundan dolayı Rusya ve İngiltere elçileri Osmanlı Devletine teşekkür etmişlerdi. Fakat Prusya ordusunun yenildiği haberi üzerine İstanbul boğazından gemi geçirilmesi hususunun dostluğun devamı için geri bırakılması hakkında devleti tarafına bir yazı yazmasına dair Rusya elçisine söylendi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti yine Fransa tarafını hoşnud ettiği için Rusya ve İngiltere devletleri huzursuz olmuşlardı.

Vâsıf efendi, Reisül-küttablık görevinden dolayı oldukça sevilen bir kimse iken bu Eflâk ve Boğdan meselesinden ötürü istenmeyen ve ayıplanan kimse olmuştu. Bu yüzden artık Bâb-ı Âli'ye gelemez olmuştu. Yirmi gün kadar makamı boş kaldığından Şaban ayı ortalarında görevinden alınmıştır. Yerine Büyük Tezkereci Mehmed Gâlib efendi Reisülküttâb oldu. Galip efendinin yerine de Anadolu Muhasebecisi Avni efendi getirildi. Böylece Eflâk ve Boğdan derd ve belası Gâlib efendi'nin başına kaldı. Vasıf efendi evinde hastalıktan kurtulmakla meşgul oldu. Ancak yetmiş yaşını geçmiş olması dolayısı ile doktorların tedâvisi faydalı olmamıştı. Birkaç ay sonra da vefat etmiştir. Hal tercemesini aşağıda veriyoruz:

Vâsıf efendi aslen Bağdad'lıdır. Bağdad'dan ayrıldıktan sonra Van, Kars ve Hâleb taraflarında öğrenim yapmıştır. Derbend seraskeri iken vefat eden Gül Ahmed Paşazâde Ali Paşa'nın yazıcılığını yapmıştır. Sonra Abaza Mehmed Paşa'nın yanına gelmiştir. Yeni Kale'nin ele geçirilmesinde esir düştü. Barışdan önce bir vesile ile kurtularak Osmanlı Ordusuna katılmış ve böylece İstanbul'a gelmişti. O zaman Padişah yanında Reisülküttâb olan Râif İsmail Paşa'nın hayli sevgisini kazanmıştı. Fakat bazı sebeplerden dolayı Râif Paşa ona yüz vermez olmuştu. Bu sırada Abdürrezzak efendi Mektupçuluk görevi ile İstanbul'a gelip Ordu-yu hûmâyûna dönünce beraberinde çalışan adamları ile birlikte onu gönderince bu sefer onun yanında görev almıştı. Âmedî odasında hocalık rütbesi almıştı. Sonra seksen altı tarihinde mütâreke işi için Rusya Mareşalına gönderildi. Döndükten sonra Abdürrezzak efendi barış görüşmeleri için Bükreş'e gittiğinde o da baş kâtip olarak birlikte gitmişti. İstanbul'a dönüldüğünde Âmedî odasına devam etmekte iken Hamid Halil Paşa'nın sadrazamlığında elçilikle İspanya'ya gidip geldi. Sonra Divan odasında rûznâmeci ve muhasebeci olarak görev aldı. İkiyüz iki ortasında Rusya elçileriyle esas barış görüşmeleri için gönderildi. İstan-

bul'a döndüğünde yine ufak tefek görevlerde bulunmuş ise de Reisülküttâb olan kimseler onun aleyhinde bulunduklarından esaslı bir işe sahip olamadı. Bu sebepten çok zaman fakir ve yoksul bir durumda kaldı. Bir aralık Reis Râşid efendinin gayreti ile sürgün dahi olunmuştu. Sonra vakanûvislik vesilesiyle padişahın sır kâtibi Ahmed efendiye çatmıştı. Onun yardımı ile Büyük Rûznâme ve Nişancı olarak yirmi senesi başlarında Mahmud efendi yerine Reisülküttâb olmuş ve otuz seneden fazla özlemini çektiği güvenliliğe kavuşmakla sevinç duymuştu. Yukarıda anlatıldığı gibi görevden alındıktan birkaç ay sonra vefat etmiştir. Eyüp'de Vâlide Sultan mezarlığına defn olunmuştur.

Fâik efendi der ki; bir buçuk sene kadar Reisülküttablık makamında kalmıştır. Bu zaman zarfında daha çok devletin kumaşından kendisine elbiseler yaptırmakla hayli masraflar etmiş ve kendisini küçük durumlara düşürmüştür. Akla ve nakle dayanan ilimlerde, şiir ve yazıda olan yeteneğinin derecesi «Mehasine'l - Âsâr» adlı tarihinden anlaşılmaktadır.

Âsım efendi de şöyle der: Devamlı olarak yoksulluktan bahsederek padişahtan ve sadrazamdan yardım istemeyi adet edinmişti. İyi ve kötü ahlâkını bir tarafa bırakalım, Vâsıf efendi faziletli bir kimse olup iyi bir şâir idi. Uzun müddet devlet hizmetinde bulunmuştu. Uğursuz talihi sebebiyle hayli zaman esneyip durmuştu. Ancak ihtiyarlığı sırasında bir başkanlık alabilmişti. Fransa taraftarlarına öncülük yaparak epeyce parlamıştı. O sıralarda alınan bazı siyasî kararlar ile Rus harb gemilerinin İstanbul boğazından Akdeniz'e geçmelerinin yasaklanması sayesinde halkın sevgisini kazanmıştı. Fakat Fransa tarafına fazla yakınlık gösterildiğinden Osmanlı Devleti ile Rusya ve İngiltere devletleri arasında bir soğukluk meydana gelmişti. Sonunda Eflâk ve Boğdan meselesi utanılacak bir hale getirilmiş olduğundan sevilirken sevilmez bir kimse olmuş idi.

Eflâk ve Boğdan meselesi Rusya ile savaş yapılmasına ve İngiliz gemilerinin boğaza gelmesine sebep olmuştur. Bu savaşın gidişatını anlatmazdan önce Arabistan tarafının olaylarını anlatalım.

ARABİSTAN OLAYLARI

Vehhâbilerin ortadan kaldırılması için şimdiye kadar alınan tedbirler yeteri kadar faydalı olmamıştır. Haremeyn (Mekke ve Medine) in Vehhâbilerin saldırısından korunması ve hacıların güvenle gidip gelmesi için Şam valisi Azmzâde Abdullah paşaya baş kumandanlık ünvanı verilmesi düşünülmekteydi. Vehhâbiler ise bütün Arap yarımadasını ellerine geçirmek istiyorlardı. Hatta geçen sene haç mevsiminde Abdullah paşaya bundan sonra hacıların silah, davul, zurna ve bunlara benzer şeylerle gelmemelerini tembih etmişlerdi. Haremeyn'e gönderilen Mısır he-

diyelerini götürüp getirmekle görevli olan Mustafa Çavuş'a da hediyeleri göstererek «buna bu kadar saygınız niçindir? Bu adetleriniz nedir?» dediklerinde «eskidenberi adet olmuş bunu hacı topluluğuna işaret sayarlar» diye cevap verilmesi üzerine «bunu yapmayınız ve bir dahi bunu götürürseniz kırarız» demişlerdi. Bu duruma göre gelecek sene hacıları götürüp getirmek güçleşmişti. Medine-i Münevvere muhafızı Zeynelâbidin Paşanın güçsüzlüğü sebebiyle vezirlerden güçlü birinin Haleb eyâletiyle Medine'nin muhafazası ile görevlendirilmesi için Abdullah Paşa istekte bulunmuştu. Bunun üzerine Hanya muhafızı Halebi Ahmed Paşazâde Osman Paşa'ya Haleb eyâleti tevcih olunarak Cidde valiliği ünvaniyle Medine muhafızlığı görevi verildi. Osman Paşa ise pek yoksul bir kimse idi. Hanya'ya gitmesi bildirildiğinde yol masrafı için beş kise akçeyi zorla tedarik edebilmişti. Bundan dolayı görevi için kendisine yeteri kadar para ve malzeme gönderileceği bildirilmişti. Bununla beraber devamlı olarak idaresi için Haleb de onun yetkisine verilmiş olup Haleb ise o esnada eşkiya yatağı olup olur olmaz bir vezir oranın idaresini yürütemezdi. Bu hale göre Haleb'in mahsülü ile Osman Paşa'nın ailesini geçindirmesi mümkün değil idi. Ne çare ki bu arada Osmanlı Devleti'nin iç ve dış büyük meseleleri olduğundan Arabistan için ayrı bir tedbir almasına hal ve kuvveti müsâit değildi. Hatta Surre Emini'nin devlet hazinesinden para alması müşkül idi. Vâlide Sultanın vefatiyle talihi değişen kethüdası Yusuf Ağa pek zengin olduğundan bu sene surre emâneti işini parasız olarak ona gördürmek üzere surre emânetine tayin olundu. Yusuf Ağa zaten hacca gitme emelinde idi. Fakat görevli olarak değil de kendi parası ile gitmeyi istiyordu. Bunun için Surre Emâneti görevi kendisinden alınır ise bu göreve tayin olacak kimseye elli bin kuruş vereceğini söyleyerek istifasının kabulünü istemişti. Bunun üzerine Mora'lı Bekir bey surre Emini tayin oldu. Yusuf Ağa da ona elli bin kuruş yol harçlığı vermiş ve kendisi de herhangi bir kimse gibi hacca gitmişti.

Bu esnada ise Şerif Galib hazretleri Vehhâbilere karşı aciz kalmış ve onlara güler yüz göstermeye mecbur olmuştu. Hatta, bu sene başlarında Muhammed bin Abdülvahhab'ın torunu Abdünnâsır Cidde'ye gelerek Cedin'in risâlesini okutmağa başlamış, halk da ister istemez onu dinler idi. Şerif Gâlib tarafından Mekke'deki âlimler söz konusu Vehhâbi risâlesini okutmakla görevlendirilmişti. Halkta onları mecburen dinliyorlardı. Şerif Gâlib, Cidde'de tütün içilmesini, açıktan açığa alıp satılmasını yasaklamıştı. Gerek kendisinin gerekse Cidde valisinin nöbetini men ettikten başka Harem-i Şerifd'e cemaatin tekrar tekrar toplanmasını yasaklamış, herkesin bir imam arkasında namaz kılması ve ezandan sonra selât ve selâm getirilmemesi gibi Vehhâbi mezhebinin şartlarını yürütmekteydi. Kısacası Cidde ve Mekke'de bulunan Sünniler Vehhâbilerin

yüzüne gülmek için şiiler gibi sakıncalı hareket ederek mezheblerini gizliyorlardı. Hatta Abdünnâsır bunların hareketlerinde samimi olduklarını sanıp bunların halkı da artık müslüman oldu diyerek Deriye'ye gitmişti. Bu vesile ile Şerif Galip tarafından onunla birlikte özel bir adam gönderilmiş ve isteklerinin yerine getirilmesi sağlanmıştır.

Bu duruma göre Haleb valisinin Mekke ve Medine'yi koruyabilmesi şöyle dursun Medine'ye gidebilmesi güçleşmişti. Mekke ve Medine'de devletin otoritesinin sağlanması için büyük bir ordunun gönderilmesine ihtiyaç duyulmuştu.

Hicaz'a böyle büyük bir kuvvetin gönderilmesi ise ancak Mısır tarafından mümkün olabilirdi. Mısır valisi olan Mehmed Ali Paşa her ne kadar Mısır emirlerine karşı üstünlüğünü kabul ettirmiş ve kendi başına Mısır'ı yönetmekteyse de emirler de Said tarafını ele geçirmişler ve savaşa hazır vaziyette idiler.

İngiltere devleti bu emirlerin sevgisini kazanmak ve afları için Osmanlı Hükümetini sıkıştırıyordu. Bundan faydalanmak isteyen Elfi Mehmed bey af edilmesi hususunda kethüdası Mehmed Ağa'yı İstanbul'a göndermişti. Elfi Mehmed bey Osmanlı Hükümetine, Mısır'da Arnavud ve Mısır dışında da Kölemen askerlerinin bulunduğunu, bunların birbirleriyle savaştıklarını, bu durumun bir müddet daha devam ederse Mısır'ın her yerinde savaş yapılacağını ve buranın da Basra çöllerine benzer bir hale geleceğini, eğer Mısır emirleri af edilirse gerek Mekke ve Medine için gerekse devletin hazinesi için lazım gelen gelirin sağlanabileceğini bildirmişti.

Mısır'ı Kölemenlerin baskısından kurtarmak eskiden beri Osmanlı Devleti'nin arzu ettiği bir durum idi. Hatta Kölemen sınıfını kökünden temizlemek üzere üç seneden beri Mısır'a köle götürülüp satılması yasaklanmıştı. Fakat Mısır'ın sadece Arnavud'lar elinde kalması da doğru bir şey değildi. Bu düşünce ile şu sırada Mekke ve Medine'yi Vehhâbî'lerin elinden kurtarmak her işden önemli olduğundan her nasıl olursa olsun Mısır'da huzurun ve güvenliğin sağlanması gerekiyordu. Böylece Mekke ve Medine'ye Mısır'dan yardım yapılması tek çıkar yol olacaktı. Mısır emirlerinin söz verdiği şekilde Mekke ve Medine'nin ihtiyacını ve hazinenin gelirini sağlayıp, devletin bütün emirlerine itaat edeceklerine dair ilim adamları, ocaklı ve hatırı sayılır kimselerin kefilliği ve söz vermeleri üzerine bütün Mısır emirlerinin şehre girmelerine ve valinin eskisi gibi kalede oturmasına karar verildi. Ancak, Mehmed Ali Paşa Mısır'da iken bu durumun yerine getirilmesi mümkün olmayacaktı. Bu sebeple Mısır eyâletine Selânik mutasarrıfı Musa Paşa tayin olundu. Mehmed Ali Paşa da Selânik'e gönderildi.

Mehmed Ali Paşa ve Mirmirân Arnavud Hasan Paşa emirlerindeki bütün asker ile Rumeli yakasına geçtiler. Mehmed Ali Paşanın görevine başlaması için fermanlar çıkartılmıştı. Bunun yerine getirilmesi için de Kapudanı Derya Hacı Mehmed Paşa görevlendirilerek bir miktar Nizamı Cedid askeriyle Rebiulevvel ayının ilk günlerinde donanma ile Mısır İskenderiyesine gönderilmişti.

Mısır'da köle satılmamasına dair olan yasağın kaldırılması gibi Elifi tarafından yapılan bazı hususlar içinde izin verilmişdi. Ayrıca Mehmed Ağa tarafından da Kapudan Paşanın o tarafa vardığında hazine için bin beş yüz kise akçe verilip teslim olunmasına söz verilmişti.

Rebiulâhir ayının onuncu günü Kapudan Paşa donanma ile İskenderiye'ye varıp karaya çıktı. Elifi bey o esnada ordusuyla Buhayra bölgesinde bulunuyordu. Durumu öğrenince çok memnun kalmış ve hemen Kapudan Paşa'ya birçok erzak ve hediyeler göndermişti. Kethüdâsının söz verdiği bin beş yüz kisenin beş yüz kisesi kendi tarafından, beş yüz kisesi İbrâhin bey ve diğer beş yüz kisesinin de Berdisi tarafından verilmek üzere Said'e özel adam gönderdi.

Bu paranın bu şekilde üçe taksim edilmesinin sebebi şundandı: Uzun zamandır Mısır emirlerinin başı ve şeyhülbeled olan İbrahim bey olduğu halde Murad bey de onunla ortak idi. Bunlara karşı olan bir Cûdâvi Hasan bey vardı. Onların üstünlüğü sebebiyle Hasan bey çok zaman onlarla birlikte Said'de vakit geçirmiştir. Böyle karşı harekette olarak Said içinde bulunanlara kendi tabirlerince kabliye emirleri denilirdi. Cûdâvi Hasan bey vefat edince kendi kölelerinden Osman Bey yerine geçti. Cüdâvi Hasan Beyin taraftarı olan beyler de onun başına toplandı. Buna Osman Bey Hasan derlerdi ki Cûdâvi Hasan beyin emirlerinden olan Osman Bey demektir. Murad Beyin vefatında onun yerine de Elifi Mehmed Bey geçti. Murad'ın emirlerine önder ve efendisi gibi İbrahim bey ile sözbirliği yaptı. Emirlerin çoğu onun emrinde idiler. Fakat Murad Bey gayet sert bir adam olduğu halde nasıl ki İbrahim'e saygı gösterir elini öpüp önünde edeble oturur ise Elifi de o şekilde İbrahim Beye saygı gösterir hatta otur demedikçe yanında oturmazdı. Diğer emirler de İbrahim Beye kimi peder kimisi büyük peder muamelesi yaparlardı. Elifi, yukarıda anlatıldığı şekilde İngiltere'ye gittiğinde yine Murad Bey kölelerinden Berdisi Osman Bey Murad emirlerine önder oldu. Fakat Elifi'nin beylik vermiş olduğu Peştek Bey —ki Küçük Elifi diye tanınmıştır— Berdisi'ye rakib idi. Lâkin Küçük Elifi gayet köyü huylu bir kimse olarak arkadaşlarının hatırını saymaz, hatta efendisinin efendisi makamında olan İbrahim Beye bile gereken saygıyı göstermezdi. Bu sebepten bütün Mısır emirleri kendisinden yüz çevirmişler ve Murad emirleri hep Berdisi'nin önderliğini kabul etmişlerdi. Bu da Berdisi'nin şanının yük-

selmesine ve sözü geçer kimse olmasına sebep olmuştu. Ayrıca Mehmet Ali ile aynı düşüncede olması bakımından onun askerini dahi kendi kuvvetinden sayarak Mısır'ın idaresini eline aldı. İşte o esnada Elifi'nin İngiltere'den döndüğü haberi alındı. Halbuki Elifi geldiği gibi Murad emirlerinin önderliğini aldı. Berdisi de onlardan biri olduğunu düşünüp bu kadar sözü geçer bir kimse olduğu halde Elifi'nin emri altına girmeyi gururuna yedirememişti. Bu sırada Mehmet Ali'ye aldanarak liderliğin kendisinde kalmak üzere Elifi'nin taraftarlarını yok etme sevdasına düşüp yukarıda anlatılan olayı meydana getirdi. Mehmed Ali de onların hepsini Mısır'dan kovdu. İbrahim bey ile Berdisi Mısır emirlerinin eski âdetleri üzere Said'e çıktılar. Mehmed Ali ile savaşmaya başladılar. Elifi de ortaya çıkıp emirleri yanına topladı. Onlardan bir heyet kurup Berdisi ile aralarında meydana gelen düşmanlık dolayısı ile Kıbli tarafında oturmayıp Buhayra tarafında dolaşıp durdu. Aynı zamanda İngilizlerle haberleşip onların aracılığı ile İstanbul'a da müracaat edip yardım istemiş olduğundan sahile yakın olmayı istiyordu.

İşte bu şekilde Mısır emirleri üç guruba ayrılmıştı. Bunlardan başka sözü edilen Osman bey Hasan ile birlikte olan birçok ölemenler daha var idi. Fakat Osman bey bir şeye karışmayıp Said'de bir köşeye çekilmişti. Mehmed Ali ile yapılan savaşlarda da tarafsız olarak kalıyordu. Bundan dolayı Elifi ona değer vermiyor, kendi gurubundan başka İbrahim beyle Berdisi Osman beyi birer ayrı gurup olarak kabul edip verilecek parayı üçe taksim etmişti. O zaman İstanbul'a göre de emirlerin durumları doğru dürüst bilinmiyordu. Hepsi aynı düşüncede oldukları halde bunlara Elifi'nin sözü geçtiği bilinerek kethüdasının sözüne güvenip onları Mısır'a sokmak üzere Kapudan Paşayı donanma ile İskenderiye'ye göndermişti.

Halbuki sözkonusu paranın anlatıldığı gibi iki hissesinin Kıbli emirlerinden alınması için Elifi'nin adamı Said içine gitmişti. Emirler bir araya toplanıp durum açıklanınca Osman bey «mademki Elifi devletler ile karşı karşıya gelecek dereceye gelmiş ve işini uydurup Kapudan Paşa'yı buraya kadar getirtmiş bu parayı da kendisi versin. Bizler artık büyüğümüz ve babamız makamında olan İbrahim bey ve Osman bey Hasan ile birlikte onun hizmetinde olalım» demiştir. Bu söz üzerine emirler arasında anlaşmazlık çıkmış idi. Bu esnada Mehmed Ali Paşa da Kıbliye emirlerine hediyeler göndererek onların sevgisini kazanıp Elifi ile olan anlaşmalarını bozmaya çalışıyordu. Bunun üzerine Elifi bey çok sıkıntıya düşmüş Kıbliye emirlerini yola getirmek için onlarla haberleşmeye başlamıştı.

Beri taraftan Mehmed Ali Paşa, duruma hakim olduğu gibi sözde itaat eder gibi gözükerek kaleye de erzak ve silâh dolduruyor top arabalarını tamir ettiriyordu. Askeri kumandanları toplayıp onlara danışa-

rak hepsinin Mısır'dan çıkmamaları için bir karar aldırmıştı. Zira Mehmed Ali bu makama Tâhir Paşa gibi birden bire parlıyarak çıkmamış yavaş yavaş ve plânlı olarak işin her tarafını düşünerek bu duruma gelmiş idi. Bu zamana kadar askerî kumandanların hepsi onun sayesinde servet sahibi ve zengin olmuşlardı. Kimi evlenerek kimi de ev, dükkân gibi gelir getirici yerlere sahip olarak Mısır'da ilgi kurmuşlardı. Her biri sahip oldukları bu varlıklardan ve rahatlıktan ayrılmak istemiyordu. Bu durumlarının devam etmesinin de Mehmed Ali Paşa'nın varlığı ile mümkün olacağını biliyorlardı. Mısır'ın âlim ve ileri gelen kimselerinden de çoğu Mehmed Ali ile anlaşmışlardı. Mehmed Ali'nin Mısır'dan ayrılması için gönderilen ferman eline geldiğinde sözü geçerli bir kimse olan Ömer efendi ile diğer yakınları çağrılarak onlara gösterdi ve kendisinin görevinden alınarak yerine Musa Paşa'nın tayin edildiğini, Mısır emirlerinin af edilerek askerin Mısır'dan çıkarılmasına dair İstanbul'a bir dilekçe verdiğini, Mekke ve Medine'ye ait olan hizmetini yerine getirmeyi ve buna teminat verdiklerini, Osmanlı Devleti'nin de bu şartı yerine getirmek için âlimlerin ve şeyhler ile diğer ileri gelen kimselerin kefâletini kabul ederek beylere müsaade ettiğini anlattıktan sonra «varınız düşününüz, kararınız ne ise gelip bildiriniz» diyerek toplantıya son vermişti. Herkes dağıldı. Fakat mesele hakkında askerî kumandanlar aralarında önceden kararlaştırılmış olduğundan tedbirli olmak için top arabalarının tamirine devam ediliyordu. Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa'nın divan efendisi bir dilekçe yazıp önce yetkili kimselere sonra da Mısır alimlerinden Şeyh Şarkâvî'ye gösterdikten sonra böyle dilekçeler yapılıp İstanbul'a gönderilmesi için bütün şeyhlere emir olundu.

Dilekçede özet olarak şöyle deniyordu:

Önce irade-i seniyyeye bağlılık ve itaatkâr sözler kullanıldıktan sonra «emirlerin tevbesi kabul buyrulmuştur. Fakat alimler, ocaklı, reisler ve diğer ileri gelen kimselerin emirlere kefil olmaları emredilmiştir. Buna itaatimiz kesindir. Lakin biz kefillikten hoş görülmemizi rica ederiz. Zira kefilliğin yerine getirilmesi için imkân sahibi olmak şarttır. Bizlerin ise buna imkânımız yoktur. Tâhir Paşa olayından sonra Seydi Ali Paşa'nın hunharca öldürülmesi, Anadolu'dan gelen hacıların idam edilmesi ve geçen sene başlarında Kölemenlerin Mısır'a hücum etmeleri gibi yakın zamana kadar meydana gelen feci olaylar malumunuzdur. Bu durumda biz nasıl kefil olabiliriz. Gücümüzün dışında olan bir şeyden dolayı suçlanmamamızı dileriz. Bizim borcumuz ancak Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilip gelen valiye hukuka aykırı olmayan işlerde itaattir. Şurası da var ki Mehmed Ali Paşa, isyan ve bozgunluk çıkartan kimseleri cezalandırmak ve ortadan kaldırmak hususunda Osmanlı Devleti'nin emirlerini yerine getirmek için elinden gelen gayreti harcamıştır.» deni-

lerek Mehmed Ali Paşa'nın görevinde bırakılması isteğinde bulunulmuştur.

Bundan sonra Kapudan Paşa tarafından Şeyh Sâdât'a, Nakibûl Eşraf'a ve diğer şeyhlere buyruldular yazılmıştı. Ayrıca Mehmed Ali Paşa ve Gürcan Hakimi Hasan Paşa'ya bütün askerlerini ikram ile Dimyat yolundan gitmeleri için irâde-i seniyye çıkarılmış olduğundan sefer hazırlıklarının yapılması hususunda gereken yardımı yapınız, diye emir verilmişti. Mehmed Ali Paşa tarafından verilen talimata göre bu emre verilen cevapta şöyle deniliyordu: «yüksek emirleriniz geldi, baş üstüne Lâkin Mısır halkı ve kavimleri zayıftır. Şâyet asker isyan edip de çıkmayacak olursa halka zarar verir ve evler harab olur, büyük fenalıklar meydana gelir. Lûtuf ve merhamet sizindir». Kapudan Paşa bu mazeretleri kabul etmeyip bir an önce Mehmed Ali Paşa ve Hasan Paşa'nın askerleri ile birlikte Mısır'dan çıkmaları için Mısır ile haberleşmekte idi. Bu esnada Mehmed Ali Paşa, Kölemenleri Mısır'dan kovmak üzere savaş hazırlığı yapmaktaydı. Cemaziyelevvel ayının onbirinci günü Musa Paşa İskenderiye'ye geldi. Defterdar Ahmed efendiyi kaymakam tayin etti. Gelir ve giderlerin defterini tutmak için kendisine emir etmiş ise de defterdarın elinde bir şey olmadığından kabul etmedi. Bu esnada da Mehmed Ali Paşa'nın askeri Rahmâniye tarafında Büyük Elfi ile savaş yapmaktaydı. O tarafa yardım yapmak gerekiyordu. Bunun için Musa Paşa'nın emrine önem verecek vakti yoktu.

Ayrıca Kapudan Paşa, Kıbliye emirlerinin Elfi Bey ile anlaşmaları olmadıklarını ve Mısır'da genellikle Mehmed Ali Paşa'nın yerinde kalmasına taraftar bulunulduklarını anlayınca Elfi ile haberleşmekte iken Mehmed Ali Paşa tarafını da boşlamayıp aynı zamanda onunla da dostluk ve sevgiyi tazelemek üzere haberleşmeyi bırakmıyordu. Nihâyet söz konusu paranın verilmesi için Kıbliye emirlerinin Elfi'ye yardım etmeyecekleri anlaşıldı. Fakat bu paranın hepsinin Elfi tarafından verilmesi lazım geldiği halde bunu peşin olarak ödeyemeyeceği ve taksit taksit ödemek üzere Kapudan Paşa'ya haber gönderdi. Bu durumda işin rengi değişti. Kapudan Paşa kızdı. Diğer taraftan ise Mehmed Ali Paşa paranın birkaç katını vermek ve Osmanlı Devleti'nin her emrini yerine getirmek hususunda garanti vermiş olduğundan Kapudan Paşa da onun tarafına dönmüştü. Bunun üzerine Cemâziyelâhir ayının ortalarında mektupçusunu Mehmed Ali Paşa'ya gönderdi. Bir dilekçe yazarak oğlu ile göndermesini istedi. Derhal Mehmed Ali Paşa'nın valilikte kalması için bir dilekçe hazırlandı. Bunu bütün şeyhler, ihtiyarlar ve ocaklı mühürledi. Sonra Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim bey ile Kapudan Paşa'ya gönderildi. Ayrıca çok sayıda at, kumaş ve başka hediyeler de gönderilmişti.

İşte bu sırada Mısır Mollası bulunan Hekimoğlu Ali Paşa'nın torunu Mehmed Süada beye 1222 senesi Muharrem ayında başlamak üzere Me-

dine valiliği verilmişti. Hamâmî-zâde Râşit efendi de Hatip-zâdenin yerine Mekke kadısı tayin olundu. Ayrıca Halil Hami Paşa-zâde Arif bey de Mısır Mollası tayin olunduğundan Mısır'a gelmişti.

Bunun arkasından Kapudan Paşa kethüdâsı Mısır'a gelip bir emir getirdi. Bu emirde özet olarak şöyle deniliyordu: «Alimlerin ve sözü geçerli kimselerin şahitlikleriyle anlaşılmıştır ki herkes Mehmed Ali Paşa'dan hoşnuddur. Bu bakımdan Mısır valiliğinde bırakılmıştır. Fakat o da hacı kafilelerini çıkaracak, Mekke ve Medine'nin ihtiyaçlarını karşılayacak; Sağrı Reşid, Dimyat ve İskenderiye gelirleri gümrük vergisine tabi olduğundan bu vergilere dokunmayacaktır. Emirler af olunduklarından artık onlarla savaş yapmayacak ve yerleşmeleri için kendilerine belli bir yer gösterecektir». Bu ferman üzerine kaleden, Özbekiye'den ve Bulak'dan toplar atılarak şenlik yapıldı. Şaban ayının ilk haftasında Kapudan Paşa, Musa Paşa ile İskenderiye'den ayrılıp İstanbul'a geldiler. Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim beyi de rehin olarak beraberlerinde getirdiler. Bu şekilde Elifi'nin bütün gayretleri boşa gitmiş oldu. Arası çok geçmeksizin Mehmed Ali Paşa'nın görevinde kalma fermanını getirip kılıç ve kaftanını giydirdi. Böylece Mısır meselesi de bitti.

Ramazan ayının ilk günlerinde Berdisi Osman bey ile emirlerden Ebu Dübbâb Selim bey vefat ettiler.

Nasıl ki Elifi bey, Kapudan Paşa'nın bu şekilde dönüşü üzerine yine İngilizlere müracaat ederek kendisine yardım için bir miktar İngiliz askeri gönderilmesini istemiş ise de İngiltere devleti ile Osmanlı Devleti barış içinde olduğundan kendi kendine Mısır'a asker sokması uygun düşmeyeceği bildirilerek özür dilemişler idi. Fakat, aşağıda anlatılacağı üzere sonradan Osmanlı Devleti ile Rusya ve İngiltere devletlerinin aralarındaki anlaşma bozulunca İngilizler derhal Elifi'ye haber gönderip yakında kendisine yardım için bir miktar İngiliz askerinin İskenderiye'ye gönderileceğine söz vermişti. Elifi bey birkaç ay kadar İngiliz askerinin gelmesini bekliyerek Buhayra tarafında dayanıp durdu. Bu zaman içinde de Mehmed Ali Paşa'nın askerlyle savaş yapmaktan geri kalmıyordu. Bir taraftan da kendisine merkez olmak üzere Deminhor'u ele geçirmek istemiş ise de alamamıştır. O tarafta artık yiyecek sıkıntısı başladığından yanındaki araplar duramayıp yer değiştirmek isteğinde bulundular. Çaresiz Said içine gitmek üzere oradan ayrıldılar. Ciyze nahiyesine gelindiğinde Zilkâde ayının ondokuzuncu günü Elifi vefat etti. Yine emirlerden Küçük Elifi diye tanınmış olan Peştek bey ondan evvel vefat etmişti.

Elifi Mehmed beyin bu şekilde vefatı, Mehmed Ali'nin şansının iyi gitmesine sebep olmuştur. Her ne kadar kendi vasiyeti üzere emirlerinden Şâhin beyi yerine tayin etmişlerse de Elifi'nin zamanındaki bağlılık

kalmadı. Çoğu dağılıp etrafa gittiler. Böylece Mısır'ın civarı ve sahil kısımları hiçbir engel olmadan Mehmed Ali Paşa'nın eline geçmiştir.

Kapudan Paşa İskenderiye'de iken yukarıda anlatılan Edirne olayı meydana gelmiş olduğundan Mısır'da bir mesele çıkarmaksızın işin bu şekilde düzenlemesi çok hükümet adamının isteğine uygun düşmekte ise de Mehmed Ali Paşa'nın görevinde bırakılmasında Elfi'nin söz verdiği paradan daha fazla para alınması Mısır'ı satmak gibi dost ve düşmana karşı pek çirkin bir şey olmuştu. Kapudan Paşa Mısır'dan rüşvet alarak işi bu şekle koydu diye söylentiler olmuştu. Bu da yetmemiş gibi İngilizlerin dokunaklı sözlerine karşı her suçu Kapudan Paşa'ya yükleyerek Ramazan ayının ilk haftalarında İstanbul'a geldiğinde birkaç gün sonra görevinden alındı. Yerine ikinci Mir-i Ahûr olan Salih bey vezirlik rütbesi ile Kapudan Derya oldu.

Eski kapudanlardan Abdülkâdir Paşa da vezirlik ile Hanya sancağına tayin oldu.

Yine eski kapudan Hacı Mehmed Paşa'ya Hotin muhafızlığı görevi verildi, fakat kabul etmediği için padişah tarafından rütbesi alınıp Bursa'ya sürgün göderildi.

AVRUPA OLAYLARI

Napolyon Bonapart idareyi eline aldığından beri üstünlüğünü sağlamak üzere Avrupa'da kendisine bir dost bulmak emelinde idi. Önce Prusya'yı kendi tarafına çekmeye çalışmıştı. Her ne kadar Taliran, Prusya'nın sebatsızlığından bahsederek Avusturya devleti büyütülüp de onunla anlaşma yapmayı tercih ederse de Avusturya'nın büyümesi kendisine ya İtalya'dan yer verilmek yahut Osmanlı ülkesinden Eflâk ve Boğdan gibi bazı yerleri ele geçirmesine müsaade ve yardım edilmekle olabilirdi. Halbuki İtalya'dan yer vermek Bonapart'ın işine gelmez ve Osmanlı Devleti zayıf duruma düştüğü takdirde fırsat kollamakta olan Rusya'nın saldırması ihtimalinden dolayı Osmanlı Devletinin ülke bütünlüğü garantisi bulunduğundan Osmanlı ülkesinden Avusturya'ya yer vermek Napolyon'un düşüncesine tamamiyle aykırıdır. Bu nedenle Prusya anlaşmasını yaparken ona muvaffak olamayıp daha önce anlatıldığı üzere Paris'den hareket ederek Prusya üzerine yürümüştü. Bu yirmi bir senesi Recep ayına raslayan 25 Eylül 1806 da Vercburg şehrine geldiğinde burada toplanmış olan Almanya kral ve prensleriyle karşılıklı görüştükten sonra en çok üstünde durduğu husus kendisine bir dost bulmak idi. Şöyle ki:

Avusturya imparatorunun kardeşi olan Vercburg dükası, Avusturya anlaşmasından meydana gelecek faydadan söz ederek İmparator Françesko ile bu konuda görüşülmesi için teşvikte bulunmuş olduğundan Bonapart da bunun üzerinde düşünmeye başlamıştı. Hayli düşündükten son-

ra Avusturya devletiyle görüşmelere başlamak üzere Viyana'daki elçisine talimat göndermişti. Sonra da arkadan Prusya üzerine hareket etmişti.

Prusya'nın iki kola ayrılan askeri kuvveti, Saksonya kralının askeri de olduğu halde yüz seksen beş bin kadardı. Buna karşılık Napolyon'un Fransız askerinden kurulu yüzdoksan bin kişilik ordusu vardı. Prusya ordusu kuzey tarafa çekilip gizlenmek suretiyle çok uzaklardan gelecek yardımı bekleyecek yerde kendi kuvvetine güvenip bir an önce zafere ulaşmak gayesi ile hemen Fransızların üzerine hücuma geçti. Şaban ayının ilk günlerinde yani 8 Ekim'de Fransız ordusu üç kol olarak Sal nehri'ni geçip Saksonya'ya girmişti. Birkaç ufak çarpışmalar kazandıktan sonra Yana adlı şehrin yakınlarında Bonapart, yüzbin kişilik ordusu ile yetmiş bin kişilik bir Prusya ordusuna rasgeldi. Prusyalılar Napolyon'un ordusunu tanımayıp otuz bin kişilik bir Fransız birliği sanıp üzerlerine saldırdılar. Yedi sekiz saat savaşa devam ettiler. Oniki bin ölü ve yaralı verdikten sonra perişan olmuşlardı. Fransızlar çok sayıda malzeme ile ikiyüz parça top ve onbeş bin esir elde ettiler, dört bin kadar yaralı ve ölü verdiler.

Aynı gün diğer tarafta Prusya'nın altmış bin kişilik bir ordusu Prusya kralı dahi beraber olduğu halde yirmialtı bin kişilik bir Fransız birliğine hücum etmiş ise de Fransızlar Kozen denilen sarp boğazları önceden tutmuş olduklarından altı saat savaş yapıldıktan sonra Prusyalılar kaçmaya mecbur olmuşlardı. Burada da on bin kadar ölü ve yaralı, üç bin esir ve yüzelli parça top bırakmışlardı. Fransızlardan da yedi bin kadar ölü ve yaralı olup birkaç generalleri de vurulmuş idi.

Prusya kralı bu şekilde zaferden mahrum olarak geri kaçıştan üzülmüşken diğer taraftan yetmiş binlik bir ordusunun da perişan olduğu haberini alınca zaferden tamamiyle ümidini kestiği gibi ordusuna da korku düşmüştü. Prusya ordusunun bu şekilde perişan olduğunu gören Fransızlar, Prusya askerini amansız şekilde takip etmeye başladılar. Prusya kralı önce Berlin'e oradan da kuzeye doğru kaçıp gitti.

Bunun üzerine Prusya'nın birçok kale ve bölgeleri savunmasız olarak Fransızların eline geçmişti. 27 Ekimde Bonapart törenle Berlin'e gelip kral sarayına girdi.

Şurada burada dağınık halde bulunan Prusya fırkaları da kimi teslim olmuş kimi de dağılmış idi. Bir ay zarfında bütün Prusya ordusu yok olmuş idi. Bonapart'ın bu zaferi bütün Avrupa'ya korku ve şaşkınlık vermiştir. Fakat böyle bir zafer sadece Napolyon'un maharet ve cesaretinden dolayı kazanılmış olmayıp Fransa Cumhuriyetinin ortaya koyduğu eşitlik kaidesinin de etkisi bulunduğundan dolayı elde edilmiştir. Yani bayağı bir askerin, başkumandanlık mertebesine kadar çıkmak ihtima-

inden dolayı Fransız askerinin sonsuz hırs ve heves ile olağan üstü gayret göstermesidir. Avrupa devletleri bunu anlayınca düşünmeye başladılar. Prusya kralı dahi ülkesinin sınırlarında dolaşmakta olduğu halde asilzâdelik haklarının kaldırılması ve Prusya ordusunda da böyle bir eşitlik kaidesinin konulması için bir nizamnâme hazırlamakta idi.

Napolyon, bu zaferi üzerine artık kendisini Avrupa toprakları üzerinde istediğini yapabilecek güçte görüyordu. Fakat denizde İngiltere'ye üstün olamamaktan üzüntü duyuyor, onu da ticaret yönünden sıkıştırarak barışa zorlamak üzere 21 Kasımda Berlin'de bir beyânname yayınladı. Bu beyannâmede İngiltere'nin karadan kuşatıldığını, yani, önce Fransa ve müttefikleri bulunan İtalya, Felemenk, İspanya ve bütün Almanya, İngiltere ile olan ticaret ve diğer bütün ilişkilerini kesecek; İngiltere'nin idaresi altında bulunan yerlerde sağlanan gelirlere nerede olursa olsun el konulacak; İngiltere'ye giden, İngiltere'den gelen ve İngilizce yazılmış olan mektupların hepsi tutulup bakılacak; Fransa'da ve müttefiklerinin ülkesinde tutulan İngilizler esir olunacak; diğer devletlerin ticaret gemilerinden İngiltere'ye yahut idaresi altında olan ülkelere uğrayanlar Fransa'nın ve müttefiklerinin limanlarına girmeyecek, girecek olurlarsa el konulacağı ilân edildi.

Bu esnada Prusya kralı ateş kes ve barış teklifinde bulundu. Fakat Napolyon, şimdi barış yapılması imkânsızdır, ateş kes dahi Silizya'da ve Vistol nehri civarında bulunan kalelerin teslim edilmesine bağlıdır diye cevap verdi. Çünkü karadan kuşatma metodunun tamamlanması için Prusya'nın mağlûp edilerek Fransa politikası dairesine alınması lazım geldiğinden Napolyon, kuzeye doğru hareket etmek üzere idi. Prusya kralı ise bu teklifi kabul edemediğinden yardımına yetişen Ruslar ile birlikte savaşa devam etmeye karar verdi. Napolyon da Vistol ve Nemin nehirleri sahillerine doğru hareket etmek üzere sefer hazırlıklarına başlamış idi.

Fakat, uzun zamandan beri Lehistan, Fransa'yı kendisinin koruyucusu bilip bağımsızlığının korunmasını ondan ümit etmekte idi. Bu bakımdan Fransa ordusu o tarafa yaklaştığında Lehliler çok sevinmişler, Fransa ordusuna erzak ve mühimmat hazırlığına girişmişlerdi. Bonapart'ın düşüncesi onların arzusuna göre ise de Lehistan meselesini meydana koyduğu gibi, o sırada kendi tarafına çekmek istediği Avusturya devletine dokunacağını düşünerek önce Avusturya ile görüşmelere başladı. Avusturya ise o zaman Fransa hakkında şüpheli bir tavırda bulunuyordu. Yukarıda da söylendiği gibi Napolyon'un Vercburg'dan elçisine göndermiş olduğu talimat üzere yapılan anlaşma teklifine Avusturya baştan savma cevaplar vermiş ve Lehistan tarafında seksen bin kişilik bir ordu hazırlamıştı. Bundan anlaşıldığına göre vakit ve fırsat bulduğu anda

Fransa'ya karşı hareket edeceğinden şüphe yoktu. Bonapart, artık Avusturya ile anlaşma yapmaktan ümidini kesmiş yalnız Lehistan devletinin kurulması için Avusturya'nın muvafakatını istemişti. Böylece Galiçya bölgesinin Lehistan'a bırakılmasını ve ona karşılık Silizya'nın Avusturya'ya verilmesini teklif etmiş idi. Kuzey tarafa hareket etmezden önce askeri kuvveti altı yüz bine yükselmişti. Bunun üçyüz binini Fransa, İtalya ve Felemenk'in korunmasına ayırmayı, geri kalanını da savaşa sokmayı kararlaştırdı. Fakat Fransa'nın gelirleri bu kadar askerin idaresine yeterli olmayacağından Fransa askerinin ele geçirdiği Prusya ve diğer yerlerin gelirlerinin alınması için başka bir mâli sistem kurmuştu.

O sırada takım takım Rus orduları Lehistan'a doğru yürümekte idi. Ancak, Prusya kralının idaresindeki asker ile beraber Ruslar Vistol nehri sahillerinde Fransızları yüzyirmi bin askerle karşılayacak olup Bonapart ise üç yüz bin askerinin hiç olmaz ise yüz elli binini Ruslara karşı savaş alanına sokacağından Rus orduları kendisine telaş verecek bir kuvvet değil idi. Vâkıa İngilizler Fransa ve Almanya sahillerinin bazı kısımlarına asker çıkarmaya söz vermişti. İttifak devletleri bir zafere kavuştuğu gibi Avusturya devletinin kendileriyle birleşeceği aşikâr olduğundan Galiçya tarafındaki seksen bin Avusturya askerini de kendilerinin sayıyorlardı. Napolyon ise kendi kuvvetine çok güvendiğinden bunlardan asla endişe etmiyordu. Hemen Hanora tarafını muhafaza ve İsveç tarafından gelmesi ihtimali olan hücuma karşı koymak üzere bir fırka asker ayırmıştı. Silizya eyâletini ele geçirmek üzere de kardeşi prens Jerom kumandasiyle Bavyera ve Vertemburg askerlerinden kurulu diğer bir fırka göndermişti. Sonra David, Öjro ve L'An adlı mareşaller ile prens Mora, ordularını Lehistan üzerine gönderdi. Bunların hepsi seksen bin askerden ibaret olduğu halde Lehistan'a doğru yürüyüp Mareşal David ordusu 11 Kasımda Lehistan'ın başka şehirlerinden olan Pozin'e vardıkta halk tarafından sevinç gösterileri ile kabul olunmuştur.

Lehliler bağımsızlıklarını kazanacakları vaktin geldiğini zan ederek her yerde Fransız askerini anlatılmayacak şekilde memnunlukla karşılıyorlardı. Bu durumda Mareşal David de onların perişan hallerine acıyıp haklarında Bonapart'dan yardım isteğinde bulunuyordu. Fakat Mareşal Orjo ile Mareşal L'An Lehistan bataklıklarında çektikleri güçlüklerden dolayı böyle kabiliyetsiz bir ülkede Lehliler gibi miskin ve sebatsız bir milletin devletler arasına giremeyeceğini Bonapart'a bildirmişlerdi.

Napolyon, Lehistan devletinin gelişmesi düşüncesinde iken mareşalların bir birlerine zıt bildirilerinden dolayı kararsızlığa düşmüş ve bu hususta kesin karara varabilmek için bizzat Lehistan'a gidip yeterli bilgileri almaya karar verdi. Hemen Berlin'den hareket ederek 25 Kasımda Pozin şehrine geldi. Burada, bağımsız bir hükümet olmaya yaraşır ha-

rekette bulunupta Fransız ordusuna yardım etmedikçe kendisinden bir şey ümid etmemelerini Lehlilere ilan etti. O esnada Fransız generalleri yollarda bulunan Prusya askerinin geriye kalanlarını perişan ederek Varşav şehrine doğru hareket edip oraya yaklaştıklarında Rusya askerleri Vistol nehrini geçip geri kaçmış olduklarından Fransızlar hiç engelsiz ve zahmetsiz Varşav'a girmişlerdi: Hemen Vistol nehrini geçerek ilerlemeye başladılar. 16 Aralıkta Napolyon da Varşav'a geldi.

Bu mevsimde Lehistan'ın ıssız ve batalık yerlerinde ordunun hareketi çok zor ise de Bonapart, kış girmeden Rusların Nemin nehrine kadar takib edilmesini istiyordu. Bu sebeple güçlüklere kulak asmayarak süratle hareket edip yapılan ufak tefek birkaç savaşta Rusları yenerek Koşmin kasabasını ele geçirdi. Sonra, Aralık ayının sonlarında ordusunu kışlamak üzere Varşav'a geri getirdi.

Lehistan'ın havası soğuk ve rutubetli olduğundan Fransızlar hastalandılar. Generallerin çoğu odalarından çıkamaz idiler.

1807 senesi Ocak ayının ilk günlerinde Napolyon, ordusunun karşılaştığı güçlüklerle meşgul olduğu sırada, kardeşi Jerom kumandasında olan fırkanın Silezya'yı ele geçirdiği haberini alarak çok sevinmiş ve memnun olmuştu.

Ruslar, Fransızların kışlığa çekilmelerini fırsat bilerek âniden vurup perişan etmek üzere hareket etmişlerdi. Fakat Bonapart bunu haber almıştı. O esnada göller dahi donmuş olduğundan hemen harekete geçerek Rusların üzerine hücum etmişti. Ruslar geri çekilmiş ise de Bonapart son derece süratle onları takip edip Şubat ayının ilk günlerinde İlo adlı yerde arkalarından yetişip Rusları savaşa mecbur etmişti. Fakat çok süratli ilerlemiş olduğundan ordunun tamamı yanında bulunmuyordu. Rusların seksen bin asker ve dörtyüz elli topuna karşı ancak altmış bin askeri ve iki yüz topu ile savaşa hazırlanmıştı. Bir gün sabahleyin savaşa başlanmış; birkaç top atışı yapıldıktan sonra Ruslar saldırıya geçmişlerdi. Fransızlar da şiddetle karşı koyduklarından pek çetin ve kanlı bir savaş yapılmaktaydı. Henüz gâlip ve mağlûp belli olmadan geçe olmuş ve savaşa ara verilmişti. Ertesi gün Ruslar hücum etseler galip gelecekler iken pek çok kayıpları olduğundan iki tarafa da yılgınlık gelmişti. Rusya generalleri fırsatı kaçırmayıp çekilivermişlerdi. Napolyon da askerini yine geri getirip kışlığa çekmişti. Fransızların çok kaybı olduktan başka savaş günlerinin bu kadar uzamasiyle Bonapart'ın Lehistan'da uzun zaman kalması bir takım uydurma sözlerin söylenmesine sebep olmuş, düşmanlarının ümitleri de kuvvet bulmaya başlamıştı. Napolyon, Lehistan'a döndüğünde Leh devletinin gelişmesi düşüncesinden de vaz geçmişti.

Bu esnada Prusya Kralı, barış için Napolyon ile haberleşmeye başlamış, o da karşılaştığı güçlüklerden üzüntü duyduğundan uygun şartlar

ile barışa razı olmuş idi. Fakat savaş taraftarı olan Prusya'nın söz sahibi kimseleri —ki kraliçe dahi onlarla beraberdi— Rusya'nın kuvvet ve yardımına güvenerek kral tarafından o şartların kabul olunmasına engel olmuşlardır.

Napolyon ise öteden beri Avrupa'nın büyük devletlerinden biri ile anlaşma yapmak düşüncesinde olduğundan bu durum üzerine Rusya ile anlaşmayı düşünüyordu. Avusturya devleti de bu arada savaş hazırlığına devam etmekte idi. Eğer kendisinin tarafsızlığı, savaşa katılmak istemediği ve istese bile zayıflığının engel olduğunu söylemekte ise de Napolyon bu sözlere aldanmayıp Avusturya'nın fırsat bulduğu anda kendisinin arkasını kesmeğe çalışacağını çok iyi biliyordu. Prusya'nın Silizya eyâleti Avusturya'ya terk olunmak üzere bir anlaşma imzalaması savaşa katılması demek olacağından bu sırada Avusturya'nın savaş gücü olmadığı, fakat kabul olunur ise savaş devletleri arasında aracılık edeceği cevabını vermişti. Böyle bir aracılığı kabul etmek Avusturya'nın ittifak devletleri ile birleşmesine vesile olabileceğinden Napolyon da buna razı olmasiyle beraber Avusturya tarafından tamamile güvenli olmaması bakımından yeniden Fransa'da ve kendi tarafındaki devletlerin topraklarında asker kaydı ve ordu kurulması için emir vermişti. Avusturya devleti tarafından az da olsa düşmanlık belirtileri görüldüğü gibi bu yeni orduların derhal ileriye yürüyeceklerini Avusturya'ya bildirmiş idi.

OSMANLI DEVLETİ OLAYLARI

Yukarıda anlatıldığı gibi Eflâk ve Boğdan beylerinin görevlerinden alınıp sonra tekrar yerlerine getirilmeleri ile Rusya'nın gönlü alınmıştı. Osmanlı Devleti bu şekilde iş bitti zannetmişti. Artık sınır üzerindeki kalelere erzak bile gönderilmemişti. Bu esnada Rusya ile Fransa arasında savaşa karar verilmişti. Fransa'nın Dalmaçya'daki ordusu Osmanlı topraklarından geçerek Osmanlı askeri ile birlikte Lehistan'a doğru hareket etme ihtimali ile Rusya'nın gönlü incinmiş olmaktan başka Avrupa'nın böyle karışık bir durumunda doğuda kaptığını kâr saymaktaydı. Hem Eflâk ve Boğdan eyâletlerini elde etmek, hem de Turla ve Tuna nehirleri boyundaki kale ve önemli bölgeleri ele geçirmekle Osmanlı Devletini sıkıştırmak ve Fransa'dan ayırmak suretiyle istediği yolda hareket ettirmek üzere altmış bin kişilik bir ordu ile Mareşal Miglison'u görevlendirmişti.

Napolyon bu durumu öğrenince pek memnun kalmıştı. Zira onun gayelerinden biri de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaş çıkarmak idi. Bundan maksadı da önce Rusya'yı bu şekilde meşgul etmek ve sonra Avusturya'yı telâşa düşürmekti. Çünkü Avusturya her ne kadar Fransa'ya zıd ise de Karadeniz sahillerinin Rusya eline geçmesine de razı olamazdı.

Maraşal Miglison, ordusunu iki kola ayırdı. Bir kolu Bender ve diğerini Hotin üzerine gönderdi. Ramazan ayının ortalarında Rusya askerinin bir fırkasının Bender'e sekiz saat mesafede olan Tombasar denilen yerden Turla nehrini geçtiğini haber alan Bender muhafızı Vezir Hasan Paşa, kadı, müfti ve yetkili kimseleri topladı. Onlara bu belâyı yok etmenin çarelerini sordu. Bu durumdan önceden kimsenin haberi olmadığı için hepsi hayrette kaldı. Nihayet Rusya kumandanından geliş sebebi sorulmak üzere karar verildiği anda Rusya askeri göründü. Sonra hepsi gelip ordularını Bender'e yakın bir yere kurdular. General tarafından bir adam gelip Napoli tarafına gitmek üzere Osmanlı Devletinden izin alınıp Rus ordusunun bu mıntıkadan geçeceğini, bu sebeple ordu şehrin dışında kalıp yalnız generalin kalede üç gün istirahat edeceğini bildirerek Hasan Paşa'yı aldatmak istedi. Fakat, devletçe böyle bir şey olsa Bâb-ı Âli'den buna dair bilgi verileceğinden halbuki böyle bir şey olmadığına göre Rusya'nın bunda bir hilesi olduğu belli idi. Hasan Paşa ve diğer yetkililer endişe ve keder içinde gelen adamla birlikte generale bir adam gönderdiler. Durum anlatıldığında general, giden adama Rusya'nın Bender ve Hotin havalisinden Fransa tarafına geçmek üzere Osmanlı Devleti tarafından izin aldıklarına dair bir ferman göstererek, biz İslâm padişahının emri ile gelip geçeceğiz, boşuna kuruntu etmesinler diye güven vermişti. Halbuki askerini gereken yerlere yerleştirdikten sonra tekrar bir memur ile bir mektup gönderip, kale, savunulmadan teslim olunduğu takdirde Bender halkının hiç bir şeyine dokunmaksızın istedikleri yere serbestçe gönderilecekleri ve eğer kaleden bir top atılır ise öteden beri tatbik edilmekte olan kaideye göre küçük büyük herkesin öldürüleceği bildirilerek tehdit edilip kalenin hemen teslimini istemişlerdi. Bunun üzerine Hasan Paşa durumu yanındakilere bildirdi. Vaktinde kalede tedbir alınmadığından kalenin savunması için gerekli malzeme çok azdı. Benderliler canlarını ve mallarını kurtarma çağrısını duydukları gibi gelip hemen hepsi kalenin teslimine karar verdiler. 27. Ramazan'da Bender kalesi Ruslara teslim edildi. Güya kış mevsimi olduğundan kadınlara ve çocuklara acınarak Rus generali tarafından halka doksan gün müddet tanınmıştı. Bir kumandanın sözü anlaşma hükmünde olması bakımından zavallı halk buna aldanmış ve hemen kışın şiddeti geçer geçmez Tuna sahillerine inmek üzere hazırlığa girişmişlerdi. Fazla mallarını satmaya başladılar. Halbuki Rusların maksadı başka idi. Şöyle ki:

Bender'in ele geçirilmesinden sonra Ruslar, Tuna sahillerine giderek bazı kalelerin üzerine hücuma heveslendiler. Sınır halkı ise cengâver kimselerdi. Bunların Tuna sahillerindeki halk ile birleşerek kuvvetlenip savunmaya geçmemeleri için Bender halkını bir müddet kalede alıkoymak istiyorlardı.

Rusya ordusunun diğer bir kolu da 23. Ramazan'da Rus sınırında bulunan İzvanca'da toplandı. İki gün sonra Turla nehrinin karşı yakasında bulunan Urkob köyü ile karşısındaki Ağa köyü arasında köprü kurdukları haberleri gelmeğe başladı. Bunu haber alan Hotin muhafızı Vezir Kara Mehmed Paşa, hemen, Hotin'de bulunan Rusya tercümanından bunun sebebini sordu. O da «Endişe edecek bir şey yoktur. Gerçi Eflâk ve Buğdan voyvodalarının değiştirilmelerinden dolayı iki devlet arasına bir soğukluk girmişti. Fakat voyvodaların yerine bırakılmaları üzerine bu soğukluk kalktı. Askerin buralarda işi kalmadı. Yalnız bu mıntıkadan geçip Fransızlar üzerine gitme ihtimalleri vardır» yollu sözler söylemişti. Bu esnada ise Fransızların Lehistan'ın kuzey tarafına doğru hareket ettikleri duyulmuştu. Rusya askerinin Fransızlar üzerine aksi istikamette gidemiyeceklerine göre bu tarafa hareketlerinde bir mânâ olamazdı. Bu bakımdan aldatılma olduğu anlaşılmış ve henüz Eflâk'da bulunan İskender Bey yakında İstanbul'dan gelmiş olmasiyle devletin niyetini bilmesi gerekirdi. Hemen ona bir yazı yazılıp durum hakkında bilgi istenmişti. O da bu hususta bir malûmatı olmadığını bildirmiş ve aynı zamanda ihtiyatlı hareket edilmesini tavsiye etmişti. Ancak üç bin kişi kadar olan Hotin halkının Rusların kuvvetine karşı koymayacağı gibi Bender gibi Hotin kalesinde de erzak ve malzeme çok azdı. Bu sebeple kalenin muhafızı ve diğer yetkililer perişan bir durumda kalmışlardı. Rus ordusu, Turla üzerinde yaptıkları köprüden geçip Hotin önlerine geldi. Hotin halkı şaşkına döndü. Muhafız Paşa, kalenin ileri gelenlerini topladı. Kalenin kapılarını kapattırıp burçlara top çıkarttı. Bu sırada Rusya kumandanı tarafından bir adam geldi. «Bugün kaleyi teslim ederseniz mal ve canınızla kurtulursunuz, aksi halde hepiniz yok olursunuz, bir günden fazla da beklemek imkânsızdır» diye tehdid edip kalenin teslimini istedi. Bu teklif üzerine Muhafız Paşa, sertlik ve gayret göstererek kaleyi savunmak için yanındakilere danışmış, fakat hepsi savunma güçlerinin azlığını ileri sürerek kaleyi teslim etmekten başka çare olmadığını söylemişlerdir. Çaresiz Hotin kalesi de Şevval ayının ilk günlerinde Ruslara teslim olmuştur. Rus kumandanı Hotin halkına da güya acıyarak doksan gün müddet vermiş ise de bundan sonra bir gün dahi beklemeden hemen çıkmaları için generaline haber gönderdi. Her ne kadar yüklerin taşınması ve Kalas'a gitmeleri için araba gibi malzemeler ile bir miktar Kazak askeri ile bir subay da göndermiş ise de Kara Mehmet Paşa da dahil bütün halkı zemheri soğuklarında yola çıkarmış ve bunları Tuna kaleleri yamakları ile birleşmemeleri için sapa ve dolaşık yollardan götürerek oyalamaktaydılar. Yolda binbir güçlük ve eziyetler çıkartarak Hotin'e on sekiz merhalelik mesafede olan Kalas'a güç hâl ile kırk beş günde gelmişler ve Tuna'nın beri tarafına geçebilmişlerdir.

Yukarıda anlatıldığı üzere Eflâk ve Boğdan voyvodası tâyin olunan

Aleko ve İskerlit beyler görev yerlerine henüz varmışken görevlerinden alınmışlar ve geri çağrılmışlardı. Tekrar aynı göreve tâyin olunan ve Boğdan'a göndeilen Aleksandr Muzoriz Bey de Kokşak kasabasına geldiğinde Rusların Turla nehrini geçtikleri haberini aldı. Bunun üzerine orada kaldı ve Rusya askeri beri taraflara dağılınca hemen İstanbul'a döndü.

Ruscuk âyânı ve Tersenklioğlu'nun yerine gelen Alemdar Mustafa Ağa, Hotin ve Bender olaylarını haber aldığı sırada İskerlet Bey de Ruscuk'a gelmişdi. İskerlet Bey, Alemdar Mustafa Ağa'ya Hotin muhafızının kendisi ile olan haberleşmesini anlattı. Alemdar, hemen Tuna sahillerinin savunulması için gerekli tedbirleri almağa başladı. Aynı zamanda, durumu İstanbul'a da bildirdi. Bâb-ı Âli'de durum öğrenilince İskerlet ile Aleko beyler beşer kise aylık bağlanarak Ruscuk'da kalmaları ve sonucu beklemeleri bildirilmişti. Diğer taraftan da sınırlara Rusların gelişinin düşmanca olduğu bildirildi. Ancak o zamana kadar Ruslar Kili ve Akkirman kalelerini de böyle sahtekârlıklarla ele geçirmişler ve İsmail'e doğru ilerlemekte idiler. Bu durum karşısında İsmail, İbrail ve Yerköyü kaleleri savunma hazırlığına girişmişlerdi. Şöyle ki:

Mareşal Michelson, Bender ve Hotin kalelerini ele geçirdikten sonra İsmail kalesini de almak için yirmi altı bin askerlik bir kolordu ile bir general göndermişti. Kendisi de geri kalan asker ile Yaş tarafına gitmişti. Alemdar Mustafa Ağa ise, Bender ve Hotin olaylarını duyunca Tuna sahillerinin korunması için gerekli tedbirleri almağa çalıştığı esnada kendisinin eski yapı yoldaşlarından olup o sırada Tuna sahilinde Kuzgun adlı yerde bulunan Pehlivan İbrahim Ağa'yı bir miktar asker ile İsmail'e göndermişti.

İsmail'in ele geçirilmesi ile görevlendirilen Rus ordusu, İsmail'e dört saat mesafesi olan Sahib karyesi civarına geldi. Buraüa general tarafından bir adam gelip Hotin ve Bender'deki gibi İsmail halkını da tehdid edip aldatarak kalenin teslimini teklif etti. Bu sırada Pehlivan ağa derhal yetişmiş ve kaleye girerek durumu öğrenince Rus adamını oradan kovmuştu. Hemen savunmaya geçilmesi için herkese cesaret vermişti. İsmail muhafızı bulunan Mirmiran Kâsım Paşa dahi gayrete gelip Pehlivan Ağa'nın teşviki ile canlanıp savunmak için çalışmaya başlamıştı. O esnada bir takım casuslar gelip Rusların çok sayıda gelmekte olduklarını söylemişlerdi. Pehlivan Ağa, beş altı yüz atlı ile keşif için ileriye hareket etti. Rusların bir kaç bin askerilk bir birliğine rasladı. Hemen kılıç çekip üzerlerine hücum etti. Bir saat kadar yapılan çarpışmada Ruslar bir hayli hayvan ve eşyalarını bırakıp kaçmaya mecbur oldular. Fakat o anda arkadan kara bulut gibi Rus taburları görünmeğe başladı. Pehlivan Ağa, ele geçirdiği mallarla birlikte kaleye geri geldi.

Pehlivan Ağa'nın bu küçük zaferi İsmail halkına büyük cesaret verdi. Bütün halk silâhlandı. Hepsi kaleden çıkıp savaşa hazır duruma geç-

tiler. Rus ordusu da mızıkasını çalarak savaşa başladılar. Ruslara nazaran İslâm ehlinin sayısı çok azdı. Kâsım Paşa ile subayların ve özellikle Pehlivan Ağa'nın göstermiş oldukları olağan üstü gayretleri ve Hak'ın yardımı ile yedi saat kadar süren savaştan İslâmlar muzaffer, Ruslar ise perişan olarak çıkmışlardı. Hele Pehlivan Ağa'nın o gün gösterdiği kahramanlığı anlatılamıyacak kadar üstündü. Bu Pehlivan Ağa, sonradan Vezir ve Baba Paşa diye ün yapmış olan kahraman kimsedir.

Bu başarı Kâzım Paşa tarafından İstanbul'a bildirildi. Hotin ve Bender kalelerinden dolayı üzüntülü bulunan halk biraz teselli bulmuş oldu. Kâsım Paşa'ya mükâfat olarak 1. Zilkade'de vezirlik rütbesi verildi. Padişah tarafından Pehlivan Ağa'ya da mükâfat verilmesi arzu olunuyordu ise de kendisi Alemdar'ın adamlarından olduğundan bizzat Alemdar Ağa ve onun vasıtasiyle de Pehlivan Ağa mükâfatlandırıldılar.

Hotin halkı, anlattığımız gibi Hotin'den çıkıp bin güçlükle Kalas kasabasına varıp kurtuldular. Ama Benderliler Rus generalinin sözüne aldanarak doksan bir gün müddet ile Bender varoşunda oturmakta iken İsmail olayından dolayı kızan Rus mareşali, öc almak için milletler hukukuna ve devletler kurallarına aykırı olarak Muhafız Hasan Paşa'yı ve bütün Bender halkını yeni ele geçirdikleri Akkirman halkı ile beraber esir edip Rusya'ya göndermişti. Bu haber bütün Osmanlı Devleti yöneticilerini çok üzdü.

Rus askerlerinin anlatıldığı gibi Osmanlı ülkesine saldırıları haberi arka arkaya geldikçe İstanbul'da bulunan Rusya elçisinden bunların sebebi sorulduğunda daima; voyvodaların görevlerinde bırakıldıklarını devleti tarafına bildirmiş olduğunu, görevine bundan başka bir anlaşmazlığa bir sebeb olmadığını, bu hâdiselere dair devleti tarafından kendisine bir şey yazılmamış olduğu» şeklinde cevaplar vererek vakit geçiriyordu. Halbuki Mareşal Michelson tarafından Rumeli kazalarının kadı ve idarecilerine gönderilen bildirileri de, bazı hususlardan şikâyet ile karadan Osmanlı Devleti'nin maksadı İslâm ülkelerine Fransa askeri sokup Nizam-ı Cedid'i kurmaktır, şeklinde bozgunculuk çıkaracak sözler söylenmekteydi. Buna dâir haberler devamlı şekilde Mustafa Bayraktar tarafından İstanbul'a bildirilmekteydi. Bu durum üzerine 10. Şevval, Cumartesi günü Şeyhülislâmlıkda bir toplantı yapıldı. Toplantıda: Hotin halkının böyle kış günlerinde yollara düşüp çeşitli güçlük ve eziyet çekmekte oldukları haberi herkesi çok üzmüş olmasından ve Rusya'nın ansızın sınırı geçmiş olmasiyle anlaşma bozulmuş olduğundan Osmanlı Devleti'nin hemen savaş ilân etmesine karar verilmiştir.

İngiltere'nin Osmanlı ülkesinde çok kazançlı ticareti olduğundan, öteden beri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü kabul edip Osmanlı Devleti aleyhinde hareket etmek istemezdi. Fakat daha önce anlatıldığı

üzere Bonapart, her taraftan İngilizlerin ticaret yollarını kapamıştı. İngilizler ise ticaret ile yaşayan bir millet olduklarından Bonapart'ın etkisini kırmak onların en önemli meselesi idi. Bu sırada ise ortada Bonapart'a oldukça karşı koyabilecek yalnız Rusya vardı. İngiltere, Rusya ile anlaşmaya mecbur olduğu halde Osmanlı ülkesindeki ticaretini kaybetmeyi de istemiyordu. Nasıl olursa olsun Osmanlı Devleti'ni Fransa'dan ayırmak zorunda idi. İstanbul'daki İngiliz elçisi, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş açmaktan vazgeçmesi için çok ısrar etmişti. Ayrıca, Fransa, Osmanlı ülkesine hücum edecek olursa denizden korumak için İngiltere'nin söz verdiğini, karadan da yüzbinlik bir Rus ordusunun yardım edeceğini bildirmişti. Bununla beraber bir taraftan da tehdid edip korkutmaya çalışıyordu. Buna karşı Osmanlı Hükümeti, «Madem ki Rusların Osmanlı sınırlarına hücumu haberleri ard arda gelmektedir, artık tahammül etmek kimsenin elinden gelmez» diye dost bir şekilde cevap verip, İngiliz elçisini yatıştırmak istedi ise de faydası olmamıştı. Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya yakınlık gösterdiğini ileri süren elçi, Rus gemilerinin geçişini yasaklamak, voyvodaların görevlerinde bırakılmasında iki üç hafta kadar tereddüt göstermek gibi hallerde tutumunu değiştirip dostlarından yüz çevirdiğini söyleyerek şikâyette bulunmuş ve İstanbul'dan Sebestiyani'nin kovulmasını, İngiltere ile Rusya anlaşmalarının yenilenmesini, eğer bunlar kabul edilmediği takdirde karadan Rusların Osmanlı topraklarına gireceğine ve denizden de İngiliz donanmasının İstanbul'a gelmesine dair Rusya ile aralarında anlaşma yaptıklarını bildirmişti.

Tam bu esnada Bonapart'ın Prusya'yı tamamen eline geçirmiş olup Lehistan'a doğru hareket ettiği haberleri alındı. Bunun üzerine İngiliz elçisinin teklifleri kabul olunmayıp evvelki gibi özür dilenmişti. Sonunda adı geçen elçi «Savaş ilânı konusunda on beş gün, en son on yedi güne kadar düşünüp bekleyiniz. Rusya'nın bu hareketi gerçekte çok fena şeydir. Fakat generale yazdım. Etki edeceğini zannederim. Aksi cevap verilirse, ne isterseniz yapınız. O zaman İngiltere devleti size yardım eder. İlle acele edip de şimdiden Rusya elçisini istemezseniz haklı haksız ben de Rusya elçisine uymakla görevli olduğumdan kalkıp giderim. Sonra İngiltere devleti size düşman olur ve üzerinize savaş açar. Çok geçmez İstanbul'a kıtlık veririz. Otuz güne kadar Mısır'ı dahi gitmiş biliniz» deyince Rusya'ya savaş açmayı beklemeye razı olunmuş iken Sebestiyani «İngiltere Devleti, Rusya'nın hatırı için Osmanlı ülkesinde olan ticaretini feda edemez. İngiltere elçisi kendiliğinden giderse varsın gitsin, ama siz kovmuş olmayınız» diyerek Rusya'ya hemen savaş açılması için ısrar etmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devletine Fransa ile olan anlaşmasından gelecek faydaları sayıp tekrar etmekte olduğundan 12. Şevval'de, Sadra-

zam'ın başkanlığında tekrar bir toplantı yapıldı. Daha önceki karar üzere savaş ilân edilmesine ve Sadrazam'ın Livâ-i Şerif ile Rumeli tarafına çıkması kararlaştırıldı. Bu karar üzerine hemen savaş ilân olundu. Rusya'nın haksız yere anlaşmayı bozarak ansızın Osmanlı topraklarına saldırması ile ilgili olarak Rusya'nın haksızlığını isbat edecek durumları anlatan bir bildiri yazıldı. Bildirinin birer örneği elçiliklere verildi.

Napolyon'un Prusya'yı yenmesinden sonra Rusya üzerine hareketi kesinleştiği esnada Sebastiyani, devleti tarafından anlaşma yapmakla görevlendirildi. Görüşme konuları kendisine teklif olundu. Fakat o, «Vakit dardır, İmparatorumuza bir elçi gönderilmelidir. Ta ki hem anlaşmayı bir saat evvel imza etsin hem de diğer devletler ile yapılacak anlaşmalarda anlaşmış ünvanı ile birlikte bulunsun» diye sözler söylemişti. Bunun üzerine derhal Napolyon'a bir mektup yazılmış ve içinde «bundan sonra dostumuz» sözü kullanılarak elçi gönderme işi geri bırakılmıştı. Bonapart'ın ise Osmanlı Devleti gibi İran'ı dahi kendi tarafına almak istiyordu. Daha önce Juber adlı tercumanı özel bir mektup ile İran'a göndermişti. İran Devleti de Rusya'dan çektiği eziyet üzerine Fransa'dan ümid beklemekteydi. Mirza Rıza'yı elçi tâyin ederek göndermişti. Ancak o sırada Bonapart, Berlin'de idi. Mirza Rıza da İstanbul yolu ile Berlin'e gitmişti. Bunu bahane ederek «İşte Acem Şâhı tarafından anlaşma yapmak için özel elçi gönderildi, Osmanlı Devleti tarafından da bir elçi tâyin olunmalıdır. İmparatorumuz, Prusya'yı yendi. Bundan sonra yapılacak barış anlaşmasına Osmanlı Devleti'ni de katarak güveni sağlayacaktır. Hele Eflâk ve Boğdan'ın eski sınırları ve tam emniyeti ile Osmanlı idaresine girmedikçe Rusya ile anlaşma yapmıyacağına sened verebilirim. Hemen tâyin olunacak elçi, doğru Berlin'e giderek İran elçisiyle birlikte anlaşma hususuna şekil vermek gerek» diye teşvik etmekteydi.

Bu esnada Rusya dahi Osmanlı hududlarını geçmiş olduğundan Rusya'ya savaş ilân olunduğu gün Defter Emini Seydi Mehmet Emin Vahid Efendi izin ile Napolyon'a gitmek üzere görevlendirildi: Vahid Efendi acele İstanbul'dan hareket ile Berlin'e doğru yola çıktı. Ancak yolda, Napolyon'un Lehistan'a gittiğini haber aldı. Eskiden Lehistan'ın başkenti olan Varşova şehrine gitti. Burada anlaşmanın yapılmasını istedi. Fakat Bonapart bu sırada Rusya ile anlaşma yapmayı kararlaştırmıştı. Osmanlı Devleti tarafından kendine elçi getirtmekten maksadı bir gösteriş olup bu şekilde Rusya'yı korkutmak ve İngiltere'den ayırmaktı. Bu şekilde kendisi istediği gibi anlaşma yapma imkânını elde etmiş olacağı düşüncesi sonradan ortaya çıkmıştı.

Öteden beri Osmanlı Devleti tarafından hangi devlete savaş açılırsa o devletin elçisi Yedikule'de hapsedilirken elçilerin ve özellikle Sebastiyani'nin ihtarı üzerine bu defa o âdet bırakılıp Rusya elçisi Ditaninski,

Bâb-ı Âli'ye getirilmiş ve yumuşaklıkla, «Osmanlı Devleti'nin ele geçirilmiş yerleri boşaltılırsa yine İstanbul'a gelebilirsiniz» diye kendisi ve Rusya tüccarı için on güne kadar memleketlerine gitmeleri tembih edildi. Aynı zamanda Sultan Selim'in Avrupa medeniyetine olan taraftarlığına dair bir delil gösterilmiş oldu.

O esnada Bozcaada'ya üç parça Rus kalyonu gelmiş olduğundan Rus elçisi hemen bir İngiliz gemisine binerek oraya gitti.

Osmanlı Devleti de hemen Yeniçeri ve diğer ocakların askerinin tertibine girişti. Önce hazırlanan on orta yeniçeri Tuna yalısına gönderildi ve Mustafa Bayraktar'ın emrine çok sayıda asker verilerek Ruslara karşı çıkması emredildi. Çok kısa zamanda gerek İsmail'in savunulmasına ve gerekse Mustafa Bayraktar'ın emrine hayli asker yetiştirildi. Osmanlı ülkesinin her tarafından asker toplanılması için emir ve ferman çıkarıldı.

Büyükdere'ye yeteri kadar savaş gemisi gönderildi. Karadeniz Boğazı kalelerinin asker ve mühimmatı tamamlandı. Ayrıca boğazın dışında denizden asker çıkarılabilecek yerlere tabyalar yapılmasına başlandı. Karakol beklemek üzere bir miktar eğitimli asker de gönderildi. Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından İnce Mehmed Bey'e Silistire mansıbı ve Rumeli Beylerbeyliği pâyesi ile mirmîrânlık rütbesi verilerek Varna'ya kadar olan sahillerin korunması şartiyle Karadeniz Boğazı muhafızı tâyin olundu. Diğer taraftan Midye ve İğne ada gibi önemli mevkilerin korunması için de Rumeli'nin o tarafında yeteri kadar Yeniçeri askeri hazırlandı. Akdeniz Boğazı'nın savunulması için de Hâdimoğlu Osman Bey, Muarız Körfezi'nin korunmasına Malkara âyânı Ahmed Ağa tâyin olundu. Anadolu Valisi Ebu Bekir Paşa da Seraskerlik ünvanı ile Bolayır'da bulunarak her tarafa kumanda etmek üzere görevlendirildi. Yanına da Kırcalılardan bir miktar sekban askeri verildi. Bundan başka eski İrad-ı Cedit Defterdarı Feyzullah Efendi de özel görev ile yanına mühendis verilerek Kale-i Sultaniye tarafına gönderildi.

Bundan sonra, Sadrazam Hilmi Paşa'nın serdarı ekremliğine dair bir hatt-ı hümâyun çıkarıldı.

Sadrazam'ın Ordu-yu hümâyun ile gidişinde İstanbul'da onun yerine bakacak aklı başında, bilgili, dürüst ve olayları takib edebilecek bir vezir tâyin olunması gerekirken köse, kısa boylu bozguncu bir kimse olan Selânik mutasarrıfı Musa Paşa kaymakam tâyin olunarak İstanbul'a çağrıldı. Musa Paşa, şimdiye kadar yaptıklarının cezası olarak çektiği çileleri hep devlet büyüklerinin silleleri bilip intikam almak için onlara diş biler ve fırsat kollar idi. O talihsizler onun yumuşak sözlerine ve münafıkça övmelerine ve yaltaklanmalarına aldanıp kaderin cilvesi ile kaymakamlığa onu uygun gördüler.

Sadrazam olan kimsenin serdar-ı ekremlik ile gidişinde divanda bulunan kimselerin de onunla beraber gitmesi ve İstanbul'da birer vekilleri kalıp rikâbı hümâyunda görev yapmaları Devletin usulündendi. Ancak, devletin başta gelen kimseleri olan büyük şahıslar zaten İstanbul'da kalıp istirahati sefer güçlüğüne tercih ettikleri halde Edirne olayından beri Rumeli âyânlarına ve bütün yeniçerilere güvenleri olmadığından İstanbul'da kalmaları kararlaştırılmıştı. Bu sebeble ordu ile gitmek üzere Sadrazamlık Kethüdâsı Mustafa Refik Efendi, Reis'ül-küttâb Galib Efendi ve Mektubi Mehmed Tahsin Efendi ile diğer bazı memurlar yerlerinde kaldılar. Yeniçeri kâtibi bulunan Mehmet Arif Efendi'ye asâleten çavuşbaşılık, küçük tezkereci Hamid Efendi'ye süvari mukabeleciliği ile büyük tezkerecilik, Sadrazamın damadı Hamid Beyefendiye süvari kâtibliği ile ikinci tezkerecilik divân-ı hümayûn âmedisi İzzet Bey efendiye asaleten beylikçilik ve Bozoklu Mustafa Mazhar Efendi'ye âmedcilik verildiği gibi rikâb-ı hümâyûn hizmetiyle İstanbul'da kalmak, Baruthâne Nâzırı Râgıb Efendi'ye Sadrazamlık Kethüdâsı vekâleti, beylikçi bulunan Ahmed Safâ Efendi'ye Reis'ül-küttablık vekâleti, asâleten çavuşbaşı bulunan Sadullah Efendi'ye çavuşbaşı vekâleti, Nuri Beyzâde Abdi Bey'e Sadrazamlık Mektupçusu vekâleti, Hâlet Efendi'ye Beylikçi Vekâleti, Ahmed Arif Efendi'ye Âmedcilik vekâleti ve diğer bazı memurlara aynı şekilde yeni görevler verildi. İsmail savaşında yararlılığı görülen Bahadır Giray Sultana da bu esnada bucak kalgaylığı pâyesi verildi.

Kazaskerlik, aslında ordu kadısı demekti. Bir vakitten beri Osmanlı Devleti'nin asker ocakları çığrından çıkmış olduğu gibi ilmiye sınıfının dahi esas şekli değişmiş idi. Kazaskerlik, bir yüksek makam olarak kazasker efendiler İstanbul'dan dışarı çıkmaz olmuşlardı. Bu bakımdan ordunun sefere çıkışında ilmiye mensupları içinden işe yarar biri seçilerek ordu kadısı tâyin olunması âdet olmuştu. Bu defa da bu önemli görev için birinin tâyini gerekmişti. Ancak Şeyhülislâm Efendi'nin seçtiği Bâb-ı Âli'nin işine gelmez, Sadrazamın istediği ilmiye mensuplarınca uygun görülmezdi. Her ne ki esasından çıkar ise böyle güçlüklerin doğmasına sebeb olduğundan şimdi de Sadrazam ile Şeyhülislâm Efendi arasında bir hayli yazışmalar ve konuşmalardan sonra Mekke pâyelilerinden Dimitoka'lı Seyyid Mehmed Efendi Ordu Kadısı tâyin edildi. Hekimbaşıoğlu Mustafa Mesud Efendi de Ordu Hekimbaşısı oldu..

Yukarıda anlatıldığı üzere Eflâk voyvodalığından alındığında Rusya'ya kaçan Kostantin'in babası da kendisi gibi devlet haini olduğundan 16. Şevval, Pazar günü idam olundu. Mallarına da sefer masrafına katılmak üzere el kondu.

17. Şevval, Pazartesi günü, ordu kadısı, devlet ricali, ocak ağaları ve şeyhler büyük camilerin, tekkelerin ve zaviye şeyhlerinin bazıları Bâb-ı Âli'ye geldiler. Müneccim başı tarafından tâyin olunan vakitte «Fetih»

sûresi okundu. Şeyhler dua edip hazır bulunanlar da âmin dediler. Kurbanlar kesildi. Sadrazamın tuğu yerine getirildi. İsmail savaşında alınmış olan Rus esirleri de o gün İstanbul'a getirildiğinden Bâb-ı Âli'ye getirilerek orada bulunanlara gösterildi.

Bu sırada, Sırbistan üzerine görevlendirilmiş olan Pasbanzâde Osman Paşa'nın bazı yararlıkları görülmekte iken Zilkade ayının sonlarında eceli ile vefat ettiği haberi geldi. Vidin muhafazası Niğbolu sancağına katılarak önceden Niş muhafazası şartiyle Mora Valisi tâyin olunan Hurşid Ahmed Paşa'ya verilmiş iken sonradan Hurşid Paşa'ya Sofya tarafı seraskerliği ile Rumeli Valiliği verilince Niğbolu'da vefat etmiş olan Pasbanzâde Osman Paşa'nın hazinedarı olan mirmirandan İdris Paşa'ya verildi.

Vefat efen Pasbanzâde Osman Paşa'nın babası, Vidin yamaklarından Bâzvend diye tanınmış olan bir kimsedir. Aslında kötü bir kimse idi. Ara sıra Vidin'de bozgunculuk çıkarmaya çalışmıştır. Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa onu idâm ettirdiğinde oğlu Osman, kaçıp bir müddet saklanmıştı. Sonra meydana çıkmış ve yamaklar arasına katılmıştı. Zaten sözü geçer bir kimse olduğundan az zaman içinde yamaklar arasında şöhret bulmuştu. O esnada Belgrad kalesinden yamaklar çıkarılmış ve eyâletli askerler yerleştirilmişti. Nizam-ı Cedid sınıfından olmak üzere o tarafta bazı gelir kaynakları kurumuş olup Osman Ağa bunu bahane ederek yamaklar ile eyâletliler arasına ayrılık fikri sokmuş ve kendisi o havalideki yamakların öncüsü olmuştu. Bu sebeble hayli olaylar çıkarmıştı. Bu tutumu Bâb-ı Âli'nin dikkatini çekmiş ve ortadan kaldırılması yoluna gidilmişti. Ancak o zamanın durumuna göre kendisine bir müddet güler yüz gösterilmiş olduğundan Osman Ağa gittikçe Vidin'de yerleşip kökleşmiş oldu. Nizam-ı Cedid'e karşı olanlar da onun tarafını tuttuklarından tutumları gittikçe kötüye gitmekteydi. Nihayet, Kaptan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa onların üzerine gönderildi. Hüseyin Paşa ise emrindeki derebeylerine tatlılıkla iş yaptıramadığından ordusu perişan oldu. Tamamen dağılma durumunda iken Mısır seferi çıktı. Yukarıda anlatıldığı şekilde Vidin muhafızlığı ile beraber Niğbolu sancağı da onun idaresine verilmişti. Ancak onun kışkırtmasiyle meydana gelen yamakların isyan hareketleri üzerine Belgrad muhafızları hayli vakit bir takım Arnavud askerlerini kullanmağa mecbur oldular. Gerek bu yamakların ve gerekse Osman Ağanın yaptığı çarpışmalarda çok kimse öldü. O havalideki İslâm kuvvetleri hayli zayıfladı. Karışık sınıflardan meydana gelmiş askerler de müslüman olmayanlara çok eziyet ve cefa ettiklerinden Sırp azınlıkları canlarından bıkmışlardı. Bunlar Ruslar tarafından kışkırtıldıklarından Sırbistan'da büyük bir ihtilâl meydana geldi. Takım takım askerler tâyin ile bu ihtilâlin bastırılmasına çalıştıkça şiddet buldu. Bunun asıl sebebi araştırılır ise Osman Ağa olduğu ve bu sebeple yok edilmesi kararlaş-

tırılıp üzerine adam gönderileceği esnada eceli ile ölüp gitti. Kısacası devlete büyük zararları olduğu halde sonunda millete yarayacak bir işe muvaffak olmadan yok oldu.

Söylendiğine göre ilk ortaya çıkışında bir takım falcı taslakçılarından bazı dilenciler kendisini getirmek için «Bu tarihlerde Vidin'de Osman isminde bir koruyucu çıkarak Osmanlı Devleti'nin kuvveti olacağı muhakkaktır. Onun belirtileri hepsi sizin yüzünüzde mevcuttur» diye zavallıyı aldatmışlardı. O da cahil, okuma yazma bilmez bir kimse olduğundan neticesiz heveslere düşerek bunca fenalıklara sebep olmuştur.

Daha önceleri de anlatıldığı gibi Sırplılar, Belgrad dayılarının eziyetlerinden şikâyet ettiklerinden Bosna Valisi o tarafa hareket etmişti. Belgrad'daki Arnavud askerleri kumandanı olan Koşancalı Halit Ağa vasıtasiyle dayılar Belgrad'dan çıkarılıp idam olunmuşlardı. Bu sırada da Sırplılar, Koşarcalı'dan şikâyet etmeye başlayınca Belgrad muhafızı Süleyman Paşa, bir bahane ile Koşancalıyı ve arkadaşlarını çam kayıklarına bindirerek Teke tarafına gönderdikten sonra reâyânın öncülerini ve söz sahiplerini çağırtıp isteklerini sordu. Koşancalının kovulmasından başka istekleri olmadıklarını söylediler. Bunun üzerine artık af edilmelerine dair ferman geldiğinde hepsi yerli yerine dağıldılar. Devlet mallarının dağıtılmasına ve ödenmesine dikkat edeceklerini söylediler. Süleyman Paşa da bu hususları 5 Zilkade 1221 tarihli bir mektupla Niş Muhafızı Hurşid Paşa'ya bildirdi. Sırplıların maksadı ise bu türlü dolaplarla hem vakit kazanmak hem de Belgrad'daki İslâm kuvvetlerini azaltmaktı. Rusya seferi çıktığı zaman eskisinden daha çok isyan hareketlerine girişmişlerdi. Koşancalı gayet namlı bir bahadır olup onun Belgrad'dan çıkışı Sırplıların bir derece daha şımarmasına ve nizamın bozulmasına sebep olmuştur.

Bu durumlara göre kudretli vezirlerden birinin Tuna seraskeri ünvanı ile Silistre valisi tâyin edilmesi lâzım gelmiş ise de vilâyet merkezi Ruscuk olup gidecek valinin Ruscuk âyânı olan Mustafa Bayraktar ile anlaşması zordu. Garb ocakları beylerbeyleri üçer ve diğer memurlar birer sene müddetle tâyin olunduğuna göre, Bayraktar Ağa'ya Silistre valiliği verilse kabul etmezdi. Ayrıca vezirlik rütbesi verilerek Silistre Valiliğinin ona verilmesi devletçe kararlaştırılmıştı. Ancak zaten vezirliği kabul edeceği şüpheli olduğundan hemşehrilik dolayısı ile kendisini ikna ve razı etmek için Hacegânı Divân-ı Hümâyun'dan Mehmed Emin Behic Efendi'ye baş muhasebe pâyesiyle Tuna yalısı mübayaacılığı verildi: Görünüşte bu görev vesilesi ile acele Rusçuk'a gönderildi. Bu Behic Efendi aslen Rusçuklu idi. İstanbul'a gelerek kâğıd yapmak için epeyce masraf edip bir kâğıd fabrikası kurmuştu. Ancak geliri ile gideri hemen hemen aynı olduğundan ne yapacağını düşünürken bu görevi ganimet bilmişti. Rusçuk'a gidip vezirliği kabul etmesi için Alemdar'ı razı etmiş ve

durumu İstanbul'a bildirmişti. Derhal Alemdar'a vezirlik rütbesi ile Silistre Valiliği verilerek emri gönderildi. Böylece Bayraktar beşe iken Alemdar Paşa ve bir âyân iken serasker olmuş oldu.

Rusların esas düşüncesi Bükreş'de toplanmak, buradan elli bin askerlik bir ordu ile ilerleyip Sırplılarla birleşerek o taraftan Osmanlı Devleti'ni telâşa düşürmekti. Nitekim bu sırada Bükreş'e doğru hareket edilmiş ve bir fırkası Bükreş civarına gelmiş idi. Bu fırka, Alemdar'ın askeri ile karşılaştı. Yapılan çarpışmada Alemdar'ın askeri galip gelip Ruslar hayli kayıp vererek geri kaçtılar. İslâm askerinin Ruslara nazaran çok az kayba uğradığı haberi Kurban Bayramının birinci günü İstanbul'a gelince hayli sevinç yarattı.

Ruslardan alınan kırkbeş esir ile bir top da sonradan İstanbul'a gönderilmiş idi. Kurt Paşa damadı İbrahim Paşa'nın, Avlonya tarafında bir Rus gemisini savaş ile esir ederek altmış esir aldığı haberi de o esnada İstanbul'a gelmişti.

Yine o sırada dört binden fazla Rus askeri İsmail'e yakın Sahib köyü civarına gelmiş ve gözcü olarak ileriye bir miktar süvari gönderilmişti. Bunlar casuslar vasıtasiyle haber alınmış ve Pehlivan Ağa bir miktar seçkin süvari ile gidip münasip bir yerde pusu kurmuştu. Rusların bu gözcü askerleri pusu yerine geldiklerinde Pehlivan ağa derhal üzerlerine hücum edip kimini öldürmüş, kimini de esir almıştı. Ele geçirdiği Rus elbisesini kendi askerlerine giydirip gidip Sahib köyü önünde Rus alayları şeklinde dizilmişlerdi. Rus taburları görününce askeri köy içine çıkmış olduğundan Ruslar uzaktan bunları kendilerinin süvari gözcüleri zannedip hemen köy kenarına geldiklerinde dağınık halde köye girdiler. İslâm askerleri derhal bunların üzerine saldırıp çoğunu öldürdüler ve kalanları da esir aldılar.

Bu çeşit haberlerin geldiği sırada Alemdar Paşa tarafından iki yüz Rus askeri, top ve cephane arabaları da gönderilmiş olup sevinç gittikçe artmakta idi. Fakat bu esnada İngiliz donanması Akdeniz boğazından girmiş ve İstanbul önüne gelip herkese dehşet vermiş olduğundan gelen sevinç haberleri iç açıcı olmuyordu. Şöyle ki:

Daha önce belirtildiği gibi, İngiltere devleti, Fransa aleyhine Rusya ile anlaşmıştı. Osmanlı devletini de eskisi gibi kendi tarafında tutmak istiyordu. Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş açınca Osmanlı Devletini korkutmak için sekiz kapak ve birçok fırkateyn, korvet ve bombardalardan kurulu bir İngiliz donanması, Bozca ada'ya gelmişti. Rusya elçisi İstanbul'dan çıkıp da Bozca ada'ya gittikten sonra İngiliz elçisi Sir Arbutnot şiddete başlamıştı. Sebestiyani'nin İstanbul'dan çıkarılması, Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Rusya'nın aralarında daha önce yapılmış olan anlaşmaların yenilenmesi, İngiliz ve Rus gemilerinin serbestçe boğazlardan ge-

çebilmesi için teklifde bulunmuştu. Bunlar kabul olmadığı takdirde Bozca ada'ya gidip oradaki İngiliz donanmasını getirerek İstanbul'u vuracağını söylemişti. Bu sözler karşısında Osmanlı devlet adamları telâşa düşmüş ve bu teklifleri kabul etmeye yanaşacağı sırada Sebestiyani gerek bizzat kendisi gerekse aracı ile «İngiltere'ye bu şekilde baş eğmek, devletin şan ve namusunu düşürür. Bosna ve Hersek Rusya'nın, Mısır da İngiltere'nin eline geçebilir. Bonapart ise bütün Lehistan'ı aldı. Petersburg'a doğru gidecektir. Yakında Fransa tarafından size büyük yardım gelecektir. Osmanlı devleti eski şan ve şöhretini yeniden bulacaktır.» gibi sözler ve kesin vaadler ile gerekli kimseleri inandırmış ve İngiliz elçisinin tekliflerine red cevabı verdirtmişti. Çünkü Osmanlı devletinin meramı Rusya'dan intikam almaktı. Aynı zamanda İngiltere ve Fransa'yı yumuşaklıkla idare ederek ikisini de elden çıkarmamak istiyordu. Ancak bu sefer ikisinden birini seçmesi gerekiyordu. Devlet adamlarının bir kısmı İngiltere tarafını tutmakta iseler de Rusya'nın yaptıkları haddini aşmış ve âniden Osmanlı topraklarına tecavüz etmesiyle milletin sabrı tükenmişti. Sebestiyani'nin sözleri üzerine de herkes Fransa tarafına dönmüştü. Bununla beraber devlet erkânı, İngiltere'nin anlaşmayı bozacağına pek de inanmamışlardı.

İngiltere ise Osmanlı Devleti'ni Fransa'dan ayırmak için her türlü yola başvurabileceğinden ve İngiliz elçisi gayet sert huylu bir kimse olduğundan 20 Zilkade (29 Ocak 1807) gecesi gizlice bir İngiliz gemisine binerek kaçmış olduğu ertesi gün öğrenildi. Rusya ile beraber İngiltere'nin de savaşa girişeceği anlaşılınca savaş durumunun önemi daha da artmış oldu.

Önce Rusya ve sonra da İngiliz gemilerinin Bozca ada'ya gelmesi ve boğaz kalelerinin İngiliz donanmasının geçmesine engel olamayacağını iyi bilen Sebestiyani birkaç defa söylemişti. Bunun üzerine Feyzi Efendi Akdeniz istihkâmlarının noksanlarının tamamlanması için görevlendirilmişti. Sonra Kaptan Paşa da yapılan tabyaları kontrol için o tarafa gönderilmiş idi.

Boğaz kalelerinin istihkâmları oldukça işe yarar halde idi. Boğaz da dar olduğundan İngiliz gemileri iki tarafa gülle ve salkım sağarak süratle geçmişlerdi. Her ne kadar bu kalelerden ve Nağraburnu tabyasından da toplar ateş etmiş ve İngiliz gemilerine biraz zarar verilmişse de geçmelerine engel olunamadı. O zaman Kaptan Paşa bir batarya başında bizzat kendisi kumanda etmekte iken İngiliz gemilerinin şiddetli ateş açmaları karşısında duramayıp kaçtığı ve onun arkasından topçular da kaçınca topların iş görmez hâle geldiği söylenmektedir.

Kısacası, İngiliz donanması az zarar ve altmış kadar asker kaybiyle boğaz kalelerinin önünden geçip ansızın Nağraburnu'nun üst tarafında demirlemiş olan Osmanlı donanmasına hücum etmişti. Osmanlı askerinin

çoğu bayram dolayısiyle karada buluuyordu. Onun için demir alıp yelken açmaya vakit kalmadan donanma hemen savunmaya geçmişti. İçlerinden bir fırkateyn çok iyi bir savunma göstermiş ise de Osmanlı donanması İngiliz donanması kadar kuvvetli olmadığından yenilgiye uğramış ve bütün gemiler karaya oturmuştu. İngilizler bu gemilerin dördünü yakmışlar, ikisini de ele geçirmişlerdi. Bu olayda da İngilizlerin otuz kadar kaybı olmuştu. Aynı zamanda zarar gören gemilerini tamir için birkaç saat Naraburnu civarında kaldıktan sonra Gelibolu önlerinden geçerek İstanbul'a doğru yola koyuldular.

Bu arada Osmanlı donanmasında bulunan süvari, İngiliz donanmasının gelişini görür görmez hemen yelken açarak pupa yelken İstanbul'a gelmişti. Bayramın üçüncü Cuma günü olayı haber alan devlet erkânı son derece telâşa düştü. Derhal bir toplantı yapıldı. Sahillerin savunulması için tabyalar yapılmasına karar verildi. Reisülküttab Galib Efendi Ahırkapı'ya, Defterdar Osman Efendi Çatladıkapı'ya, İbrahim Kethüdâ Kumkapı'ya eski tersâne emini Ahmet Aziz Efendi Davut paşa iskelesine, eski defterdar Hasan Tahsin Efendi Samatya kapısına, Hububat Nâzırı Elhâc Mustafa Efendi Yedikule'ye, Baruthane Nâzırı Râgıb Efendi ile eski Osmanlı Ordusu Çorbacıbaşısı Ali Paşa Baruthanelere, eski defterdarlardan Mustafa Rüştü Efendi Üsküdar'daki Harem iskelesi, Kadıköy ve Fenerbahçe semtlerine bakmakla görevlendirildi. Sonra Sadrazam kaymakamlığına getirilen Musa Paşa da İstanbul'a gelince Üsküdar semti de ona verildi. Mustafa Paşa'nın görevi Topkapı ve Yalı köşkü tarafından değiştirilerek Baruthanelerden Çöplük denilen yere ve Maltepe'den Üsküdar'a kadar tabyalar kurmasına ve Kurşunlu mahzen ile Üsküdar'dan Karadeniz boğazında bulunan kalelere kadar iki tarafa karşılıklı toplar konularak önemli yerlerin savunma işine girişildi.

İngiliz donanmasının o şekilde boğazdan girişi haberi halk arasında yayıldıkça herkes sahile gelip seyre başlamışlardı. İkindi vaktinden sonra İngiliz donanması Çekmece hizasında göründü. Akşam üstü Baruthane açıklarına gelerek Kızıl adalar önünde demir attılar.

İstanbul'da, acı tatmamış, tecrübesiz çelebiler, habbeyi kubbe, katreyi derya ederek işin önemini anlamayan kimseler çeşitli sözler söylemeye başladılar. Bunlar orada burada küme küme toplanıp, ağız ağıza vererek türlü hayaller kuruyorlar, rüyâlar görüyorlardı. O gece İstanbul'da sanki kıyamet kopmuştu. Bu arada bazı kimseler de fal kitaplarına bakıp «Be canım âhir zaman olduğu şüphesizdir. Beni Asfer'in üstünlüğü ve Mehdi'nin çıkışı tamamdır. Galiba o zaman geldi» diyorlar, kimi de bunun kat'i olduğuna inanıyorlardı.

Askeri sınıf ise gayret ve aşka gelerek harekete geçti. Topçular toplarına yapıştı. Yeniçeriler silâhlanıp sahile koştular. Diğer taraftan eli

silâh tutan öğrenciler ve birçok kimseler de silâhlanarak sokaklara düştüler. Bu şekilde herkes gayrete gelip silâhlanmaya başlamıştı.

Sultan Selim Han, İngiliz donanmasının boğazdan geçtiğini haber alınca çok ürktü. Hele İngiliz donanması, Baruthane açıklarında görünür görünmez saraydaki kadınlar feryada başlayınca çok üzüldü. İngiliz donanması, Kızıl adalar önünde demirledikten sonra İngiliz elçisi, derhal Bâb-ı Âli'ye bir yazı gönderdi. Bu yazıda; Osmanlı donanmasının emânet olarak kendilerine teslim edilmesi, Rusya ile barış anlaşması yapılması, İngiltere ile olan anlaşmanın yenilenmesi ve buna dair bir sened verilmesi isteniyordu. Bunların yerine getirilmesi için de bir gün müddet tanınıyordu. Fakat bu arada yapılan bazı yazışmalardan sonra müddet üç saate indirildi. Ayrıca Sebestiyani'nin de hemen kovulması istenmişti. Durum derhal vekiller meclisinde görüşüldü. İngiliz donanmasına karşı konamayacağından İngiliz elçisinin tekliflerini kabul etmek üzere karar verilmiş idi. Bunun üzerine Sultan Selim Han, bu kararı Sebestiyani'ye bildirmek ve nazik şekilde gitmesini söylemek için özel adamlarından İsmail beyi kendisine gönderdi. Sebestiyani, kendisinin Bâb-ı Âli tarafından güven verilmiş resmî bir elçi olduğunu söylemiş, açık olarak kendisine resmi bir bildiri olmadıkça İstanbul'dan çıkamayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda reis efendiye gidip «Böyle beş on gemiye bir başkenti teslim etmek ne demektir? Bundan sonra Osmanlı Devleti bağımsızlık ve mülk bütünlüğü sözünü ne yüzle dile alabilir? Bu donanmada asker yok ki karaya döküpte ülkeyi ele geçirsin. Yalnız Saraybrunu'na yeteri kadar top koysanız onları yok edebilirsiniz. Onların tehlikesi sizden daha çoktur. Zira hem sizin ateşinizden korkarlar hem de sudan, rüzgârdan ve karaya düşmekten sakınırlar. Bunlar kendilerine müsait olup da sizin ateşinize de üstün gelseler ne yapabilirler. Nihayet İstanbul'un birkaç mahallesini yakıp giderler. İstanbul'da bu kadar yangınlar oluyor. Farzediniz ki bu defa da büyük bir yangın olmuş olsun. Yananın yerlerine yapılır. Ama devletin namusu esasından yıkılırsa sonra yapılamaz» gibi sözlerle vatanı ve milleti savunma hislerini tahrik edip reis efendiyi susturdu. Reis efendi, askerî kuvvetlerin ve diğer savaşda iş görebileceklerin fedakârlıklarını ve neler yapabileceklerini düşünerek Sebestiyani'nin sözlerini doğru bulmuş ve durumu Sadrazama anlatmıştı. Padişah huzurunda yapılan toplantıda Sebestiyani, yine etkili bir konuşma yapmış ve bütün oradakilere sözlerini kabul ettirmişti. Tesadüf olarak Napolyon'un Vistol nehri kenarından yazmış olduğu bir mektup da o gün gelmiş ve Sultan Selim'e sunulmuştu.

Napolyon'un mektubunda özet olarak şöyle deniliyordu: «Ey Sultan Selim! Hazreti Muhammed aleyhisselâmın hilâfetine şâyân olduğunu isbat et. İşte seni esir eden anlaşmalardan kurtaracak vakit şimdi gelmiştir. Sana yaklaştım. Eski dostun olan Lehistan devletinin genişletilme-

siyle meşgulüm. Ordularımdan birisi Tuna yalısına inmek üzere hazırdır. Sen Moskofları cephelerinden vurduğun vakit benim ordum da arkalarını çevirecektir. Donanmalarımın bir fırkası da Tolon'dan çıkıp ve gidip payitahtını ve Karadenizi koruyacaktır. Artık cesaretlen. Zira bir daha devletini kuvvetlendirecek ve adını şöhretlendirecek böyle bir fırsat bulamazsın».

Bonapart'ın bu sözleri Sultan Selim'i çok etkiledi. Ayrıca halkın gayreti de gerek ona gerekse diğer devlet adamlarına büyük cesaret verdi.

Bunun üzerine vekiller, eski kararı bozup savunmaya karar verdiler. Gerekli savunma işleri için Sebestiyani görevlendirildi. İslâm ve islâm olmayan bütün halk olağanüstü gayret ile çalışmaya başladılar. İhtiyar adamlara ve küçük çocuklara varınca herkes toprk ve demet taşıyorlardı. Bundan başka ikiyüz kadar Fransız da beraber iş görüyordu. Sebestiyani, yapılacak işleri talim için yanında bulunan ve Dalmaçya'dan gelen Fransız subaylarını tabyalara dağıttı. Kendisi de devamlı dolaşarak topçulara ve ameleye bahşişler verip onları gayrete getiriyordu. Devlet erkânı, yardımcıları ile birlikte bizzat tabyalarda bulunup işleri takib ediyorlardı. Ayrıca Sultan Selim de tabyaları dolaşıp herkesi teşvik ediyordu.

Bütün bunlara rağmen, haberleşme ve görüşmeler ile daha birkaç gün olsun vakit kazanmak üzere İngiliz donanmasına gönderilen Divan-ı Hümâyun tercümanı varıp İngiliz elçisi ve amirali ile görüştü. Yapılan tekliflerin değiştirilmesi veya kaldırılması için birçok konuşmalar yapıldı. Sonunda, Osmanlı donanmasının teslimi kesinlikle kabul olunmadı. Sadece Osmanlı Devleti'nin Rusya ile barış yapması, İngiltere ile olan anlaşmanın yenilenmesine dair bir sened verilmesi, İngiltere'nin Rusya'dan aldığı kalelerin ve yerlerin geri vermesine dair sened vermesi ve bu senedlerin usul üzere görüşmeler ile hazırlanmasına kadar İngiliz donanmasının geri gidip Çanakkale'de durması, bu arada İngiliz elçisi İstanbul'a gelip oturduktan sonra Sebestiyani'nin İstanbul'dan kovulması için uygun bir zamanın düşünülmesi hususları müsvedde olarak yazılmış idi. Ancak, bu şekil aynen kabul olunamaz, elbette değişiklik yapılabilir diye izin isteyip divan tercümanı üç dört gün daha mühlet alarak Bâb-ı Âli'ye dönmüş idi.

Savunma hazırlıkları da tarif olunamayacak şekilde çok kısa zaman içinde tamamlandı. Önceki gün sahile üçyüz aded top yerleştirilmiş ve beşinci gün sahillerdeki tabyalara yerleştirilen topların sayısı bin iki yüzü geçmişti.

Bir gün Sultan Selim Han, Ahırkapı'ya geldi. Burada Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Cezâyirli Seydi Ali beyi görüp hazırlıklar hakkında bilgi istemiştir. Seydi Ali bey: «Efendim! Bu konu o kadar ürketecek şey değildir. Bana birkaç gemi verilirse İngiliz donanmasının hakkından ge-

lirim» diye cevap vermiştir. Kendisi ünlü bir denizce olduğundan böyle cesurca sözleri Sultan Selim'i sevindirmiş ve hemen onu başbuğ yapıp emrine kalyon, firkateyn ve korvetlerden yirmi gemi verilmesini emretmişti.

Sultan Selim, Sadrazam ile Yeniçeri ağası Pehlivan ağa'yı yanına çağırarak Yeniçeri Ağası'na «Ağa sen ne dersin? Düşmanlar bizden İstanbul'u istiyor?» dediğinde Yeniçeri Ağası pür ateş gayrete gelip, «Şevketlu Padişahım, sizin uğrunuzda bütün ocaklıdan başka halkın hepsi yok olmadıkça bir taş dahi düşmana verilmez, hepimiz savaşa hazır ve emrinizi bekliyoruz.» demiştir. Bunun üzerine Sultan Selim «Öyle ise hemen bugün hazırlanan gemilere yeteri kadar dalkılıç kaydolsun» diye emretmiştir. Sadrazam ve Yeniçeri Ağası, Bâb-ı Âli'ye gelerek dalkılıç kaydetmeye başladılar İngilizlerin tutumundan bütün halk galeyana gelmişti. Özellikle askeri sınıf bu durumdan çok üzüntü duymuşlardı. Bu bakımdan bir gün içinde yeniçerilerden yedibin beşyüz dalkılıç yazıldı. Bunlar sözkonusu gemilere alınacağı sırada Kaptan-ı derya Salih Paşa deniz yolu ile boğazdan çıkageldi. Salih Paşa derhal görevinden alınarak yerine, donanma başbuğu tayin edilmiş olan Seyyid Ali bey vezirlik rütbesi ile Cezayir valiliği ile birlikte Kaptan-ı derya oldu. O sırada Tersane nazırı ve defterdarı olan Seydi Ali efendi de görevden alınarak yerine Elhâc İbrahim efendi getirildi.

Akdeniz boğazı görevlisi Feyzullah efendinin işleri yürütemediği görülünce görevinden alınıp Karahisar'a sürgün edilmesine karar verilmişdi ki sonradan idam olunması emrolunmuştu.

Boğaz kalelerinin istihkâmlarının kuvvetlendirilmesi için ordu çorbacısı Ali Paşa ile Davut Paşa mevkiinde görevli Aziz efendi ve Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Emtaa Gümrüğü emini Hasan Ağa, Başbakı kulu Şirinzâde Esad bey, Yeniçeri kâtibi Rüşdi efendi, Karamürsel âyânı İznikl Osman bey görevlendirilerek birtakım Fransız mühendisi ve subayı ile beraber Akdeniz boğazına gönderildi. Davut Paşa iskelesine de Selim Sabit efendi görevlendirildi.

İngiliz donanmasının boğazdan girdiği haberi alındığı gibi, İstanbul'un civarında bulunan kazalardan acele yardım istendi. Şile serdarı Uzun Hasan, İznik âyânı Mustafa bey, Adapazarı ayânı Kara Osman ve Gebze ayânı Semerci Bayraktar çok sayıda asker ile geldiler. Uzun Hasan takımı Osmanlı donanması gemilerine diğerleri de Kadıköy ve Fenerbahçe gibi mevkilere yerleştirildi.

Fenerbahçe'ye yerleştirilen askerlerin bir kısmı karşıya Kınalı ada'ya geçtiler. Birkaç İngiliz sandalı da su almak için oraya gelmişlerdi. Yapılan çarpışmada İngilizlerin yedi sekiz askeri öldürülmüş, bir o kadarı da esir alınmıştı. İngiliz donanması amiralinin henüz sakalı bıyığı

çıkmamış oğlu da alınan esirler arasında idi. Türk askerleri esirlerle beraber hemen geri dönüp sahile çıktılar. Amiralin oğlunu saraya teslim ettiler. Kendilerine padişah tarafından kırkar altın bahşiş verildi. Amiralin oğlu da kaptan paşaya teslim edilerek onun tarafından gizlice İngiliz donanmasına gönderilmiştir.

Yapılan bu ufak çarpışmanın ve elde edilen üstünlüğün mükâfatlandırılması diğer askerlere gayret getirmişti. Balıkçılar ufak kayıklar ile İngiliz donanmasının etrafında dolaşarak bir gemiden diğer gemiye giden sandalları yakalamaya başladılar. Kartal köyü subaşısı, elli asker ve iki çukoloz topu ile Kınalı ada'ya geçti. Buraya su almaya gelen İngilizleri kovmaya başladı. İngiliz amirali bunların üzerine iki top ile birkaç yüz asker gönderdi. İngilizler onlara üstün gelip ellerinden çukolar toplarını almalarına rağmen epeyce kayıp verdiler. Subaşı, askeri ile tepeye çıkıp orada bulunan manastıra girdiler. Pencerelerden tüfek atışlarına başladılar. İngilizler de onları top atışları ile sıkıştırıyorlardı. Fakat keskin nişancıların atışları ile İngiliz topçuları öldürüldü. Karanlık bastığından çarpışmaya ara verildi. Subaşı, karanlıkta manastırdan çıkıp adanın arkasında hazır duran kayıklara binerek kurtulmuştur.

Beş gün içinde, Sarayburnundan Yedikule'ye ve Kızkulesi'nden Kadıköyü'ne kadar bütün sahiller karşılıklı toplarla donatıldı. Şehre yaklaşamayacak bir durum meydana getirildi. Halk, hemen kayıklara binip İngiliz donanmasına hücum edecek hale geldi. Kaptan-ı derya Seyyid Ali Paşa, yirmi parça savaş gemisi ile Beşiktaş önünde demirlemişti. Bir an evvel İngiliz donanmasına hücum etmek istedi. Fakat İngilizlerin deniz savaşlarında üstün olmaları sebebi ile bu hareket doğru bulunmadı. Kaptan Paşa hücumda ısrar ediyordu. Kendisi güçlükle durdurulmuştu.

Divan-ı Hümayun tercümanının İngiliz donanmasına gidip gelinceye kadar bir iki gün geçmişti. Ondan sonra da üç dört gün mühlet verilmişti. Bu zaman içinde tabyalar tamamen yapılmış, yeteri kadar top ve bombalar ile donatılmıştı. Bu suretle İngilizler fırsatı kaçırmış olup tekliflerinde de azaltma yapılmıştı. Fakat sonunda Bâb-ı Âli'den hepsine red cevabı verildi.

Bunun üzerine İngiliz donanması taarruz hareketine geçmiş ise de çok dar ve akıntısı çok bir deniz içine düşmüştü. Rumeli ve Anadolu kıyılarındaki tabyaların top, havan, gülle ve humbaralar ile Osmanlı donanmasının ateşi arasında kalacağından başka boğaz kalelerinde de tertibat alındığı takdirde az zaman sonra çıkması dahi mümkün olamayacaktı. İngiliz amirali, İstanbul önüne geldiğinin onuncu 22 Zilhicce Pazar günü uygun bir poyraz rüzgârının esmesile hemen demir alarak İstanbul önünde birkaç saat olta attıktan sonra Osmanlıların savunmaya hazır olduklarını gözüyle görüp Çanakkale'ye doğru yola koyuldu. Tabya-

lardaki halkın sevinç bağırışları ile uğurlandı. İngiliz donanması o şekilde dolaşırken Osmanlı donanması da demir alıp savaş için ileriye hareket etmiş ise de İngilizlerin gidişi ile donanma da Kumkapı açıklarında kalmıştı.

İngiliz donanması, boğaza yakın Eğinlik denilen yerde iki gün kaldı. Su gemilerini doldurdu. Gelirken Osmanlı donanmasına ait aldığı iki gemiyi orada bırakıp gitti. O zamana kadar boğaz kalelerine de oldukça kuvvet verilmişti. Daha önce korkup kaçanların cezaları verilmişti. Bu defa İngiliz donanması boğazdan çıkarken fena hırpalanmıştı. Güç bela Bozca adaya varmışlar ve burada harap olan gemilerini tamire koyulmuşlardı.

Bu arada Rus amirali Siniavin, birkaç kapak ve bir miktar ufak tefek gemilerle Bozca ada'ya geldi. İngilizlere tekrar boğazı geçip İstanbul'u vurmayı teklif etti. Fakat boğaz kalelerinin kuvvetleri eski durumunda kalmamış ve günden güne arttırılmıştı. Bu bakımdan İngilizler, güç hal ile kurtulmuş oldukları girdaba tekrar düşmeyi asla istemiyorlardı.

Yalnız Bozca ada'yı ele geçirip Akdeniz boğazını sardılar. Bazı gemileri adalar arasında gidip gelerek Türk gemilerini avlamaya başladığından İstanbul'da pirinç ve kahve gibi deniz yolu ile gelen şeyler azalıp pahalı satılmaya başlandı.

Yukarıda anlatıldığı üzere Osmanlı hükümeti adamlarının çoğu İngiltere taraftarı olup İngiliz donanmasının boğazdan geçerek İstanbul önlerine geldiğinde İngiliz elçisinin tekliflerini hemen kabul etmeye karar vermişlerdi. Bazıları da İngiliz donanmasının o şekilde İstanbul'a gelmesini hükümet adamlarının gizli daveti olarak kabul etmişlerdi. Nitekim Âsım efendi durumu iyi bilen bir kimseden öğrenmiş olarak şöyle der: «Osmanlı Devleti tarafından Bonapart'ın imparatorluğu kabul olunmuş ve özel elçi gönderilerek iki tarafın ilişkileri kayda bağlanmıştı. Bundan dolayı, Rusya ile dostu olan İngiltere devleti Osmanlı devletine düşman oldular. Rusya'nın, Osmanlı devletine karşı samimi dostluğu yoktu. Bu defa anlaşma yapmak istemesi de kendi çıkarları ve İngiltere ile olan anlaşmasından dolayıdır Ama İngilizler ticari menfaatleri için ötedenberi Osmanlı devleti ile dost geçinmişler ve şimdiye kadar iki devlet arasında düşmanlık olmamıştır. Daha önce Girid'in fethinde ve diğer hususlarda, sonradan Mısır seferinde her ne kadar kendi politikaları icabından ise de yardımları inkâr olunamaz. Bu bakımdan Osmanlı Devleti dahi diğer devletlerden çok İngiltere ile anlaşmıştır. Gayet ileri görüşlü bir millettirler. Osmanlı devlet adamlarının ileri gelenlerinden İbrahim Kethüda. Elhâc İbrahim efendi Refik efendi ile baş kâtibi ve diğer ince düşünce sahibi kimseler bu hususları düşünerek İngiltere ile olan dostluk anlaşmasının korunması fikrini ileri sürmüşlerdi. Fakat hükümet, Fransa

tarafını tutmakta idi. Sebestiyani dahi çekinmeden saraya «İmparatorumuz, Leh ülkesini ele geçirip Petersburg'a varmıştır. Birkaç gün zarfında Rusya İmparatorunun tutulduğu haberi gelmesi mümkündür. İngiltere ile Rusya'nın bu şekilde barış anlaşması yapmaları bu sebeptendir. Şimdi onlara yakınlık göstermek pişmiş aşınıza soğuk su katmaktır» gibi sözler söyleyerek hükümeti bazen ürkütüp bazen güven vererek İngiltere taraftarlığından tamamen soğutup düşmanlığı artırmakta idi. Adlarını saydığımız devlet adamları, her ne kadar Fransa'dan zarar gelebileceğini ve bir vekilini kırmanın da zararlı olacağını düşünüp onların dostluğunu istemekte iseler de hükümeti hiç bir şekilde beri tarafa çeviremediklerinden İngilizlere «sizler hayret verici şekilde boğazdan geçipte İstanbul önüne gelirseniz anlaşmanın devamı sağlanabilir» demişlerdir. Bu hususu sağlamakla görevli olan Kaptan Paşa'ya ve Feyzi efendiye kapalı şekilde anlatmışlardı. Donanmanın geçişi sırasında onların gevşek davranmaları bu sebeptendi. Fakat bu durumu Sebestiyani anlayınca hemen hükümete muhafızların gevşekliğini ve devlet adamlarının niyetini açıklamaktan geri durmadı. Hatta Sebestiyani, Yeniçeri ağası bulunan Pehlivan Hüseyin ağaya da «bu gemiler devlet adamlarının daveti ile geldi» diye söylemiş o da işin iç yüzünü bilmediğinden başka manalara çekerek elinde topuz ile sokaklarda gezer ve askeri mevkileri dolaşırken «İngiliz ve Moskov bizim içimizde imiş, şevketlu Padişahımız boşuna telaş ve ızdıraba düştü. Bunlar İstanbul'u düşmanlara verdiklerinde herhalde kendileri kral olacaklardır» diyerek devlet adamlarını açıkça kötülemekte idi. İngilizler de anlaşmadan ümidlerini kesip Yeniçeri ağasının bu şekilde sözlerini işittiklerinde kinlerinden dolayı «gerçi bizim gelişimiz devlet iledir. Karadeniz tarafından da Ruslar gelecektir. Bu savaşlar yalandandır. Bütün arzular, bu vesile ile İstanbul'da toplanıp, birdenbire Yeniçeri ağası kaldırılıp, kışlalara Nizam-ı Cedid askerini yerleştirmektir. Lâkin yine iyi talihleri sebebiyle istenilen olmadı» şeklinde sözlerle Yeniçerileri kışkırtmakta idiler. Gemilerin gelişi her ne kadar gizli davet ile olmuşsa da sebebi anlattığımız şekildedir. Hatta henüz İngiliz gemileri Marmara'da iken İbrahim kethüda, iki kapı muhafazası için görevlendirilmişti. Hocası bana dedi ki «Dünkü güne kadar bu olaydan çok üzgündüm, dün sabah İbrahim kethüdanın evine vardım. Onu bir oda içinde yalnız olarak, ayak ayak üzerine atmış gayet rahat bir şekilde tütün içerken buldum. Yüzümdeki gam ve üzüntüyü görünce sebebini sordu. Ben de donanma olayını anlattım. Hayretle bana gülerek «Hoca efendi, meclis emanetti. Asla endişe etme. Şimdi şu ayağımı beri tarafa alırsam bu gemiler o tarafa gelir. Öte tarafa çevirsem o yöne dönerler. Sizin içinizdeki korkuyu bir tarafa atıp başka konuya bakalım» dediğinde işin iç yüzünü anlayıp boşuna telaş ve endişe ettiğimi düşündüm dedi. Bu hususta benim dahi durumu açıkça ortaya ko-

yacak bilgilerim vardır. Nitekim olaydan birkaç gün sonra Kaptan Seydi Ali Paşa'ya bir gizliliği ve işin iç yüzünü belirtmek için «devletlü İngilizlerin birkaç gemi ile müdafaasını yapmış idiniz. Meğer sonu vezirlikle kaptanlık koparmakmış diye halk ağzında sözler dolaşmaktadır» deyince Seydi Ali Paşa yemin edip «gerçek durum o şekilde idi. Lâkin gemileri hazırlayıp hücum için demir aldığım sırada gemilerimizin plamarlarını Yenikapı'ya bağladılar. Ne yapayım gemileri hareket ettirmeye gücümüz kalmadı» diyerek dolaylı olarak durumu anlatmaya çalıştı. Hatta Feyzullah efendinin idamı hususunda o gün acele olarak kesin emir çıkmışken buna engel olmak için çok çalıştılarsa da faydalı olamadılar ve Padişah ısrar etti. Bu bakımdan onun katibi oldukları için aralarında çok üzüntü duydular.

Âsım efendi, İngiltere donanmasının İstanbul'a gelmesinin mutlaka devlet adamlarının gizli davetleri üzerine olduğunu söyler. Bununla beraber önceden İngilizleri davet eden oldu mu, yoksa onlar politikalarını yerine getirmek için böyle bir denemeye girişip de boğazdan geçerek İstanbul önlerine demirleyip dehşet saçtıkları gibi zaten onların politikasına taraftar olan Osmanlı devlet adamları bunu fırsat bilip hemen o tarafa yakınlık mı gösterdiler? Bu tarafları kesinlikle bilinmemektedir.

Seydi Ali Paşa'nın hücum etmesine izin verilmemesine gelince: Onun emrindeki savaş gemilerinin çoğu fırkateyn ve korvet gibi küçük gemilerdi. Bunun yanında da denizden anlamayan gönüllü dalkılıç askeri ile doldurulmuşlardı. Bu donanma ile İngilizlerin deniz savaşında üstün ve yetişmiş asker ve subaylar ile dolu olan üç anbarlı ve büyük kalyonlarına aglip gelmek mümkün değildi. Mümkün olsa Sebestiyani'nin susma ihtimali yoktu. Zira o vakit kumanda onun elinde olup istediğini yaptırıyordu. Fakat İstanbul ve Üsküdar sahillerine karşılıklı olarak binden fazla top yerleştirilmişti. Beşiktaş açığında da yirmi parça savaş gemisi savaş üzere dururken İngiliz donanması limana girip de İstanbul'u tehdid edemezdi. Bu sebeple Osmanlı donanmasının böyle karşılıklı tabyalar arasında durması savaş usulüne uygun düşmekteydi. Bunun hayırlı sonucu da görülmüştür. İngiliz amirali üzgün olarak geri çekilmeye mecbur oldu. Seydi Ali Paşa, İngiliz donanması üzerine hücum etmiş olsaydı boğazdaki donanma gibi bu gemiler de harab olup İngilizlere zafer kazandırılmış olurdu. Gerçi Osmanlı donanması harap oluncaya kadar İngiliz donanması da hayli zarar görür ve bu durumda boğazdan sağlıkla çıkamazdı. Lâkin böyle bir ihtimal üzerine Osmanlı donanmasını bir ateş girdabının içine atmak doğru olurmuydu? Bu hususları Sebestiyani pek âlâ bilirdi. Onun için İngiliz donanması üzerine hücum emrini verdirmemiştir. Ama savaş inceliklerini bilmeyen cahil halk Seydi Ali Paşa'nın yirmi gemi ile Beşiktaş önünde durup da İngiliz donanması

üzerine hücum etmemesinden dolayı suçladıklarından o da gözden düşmemek için bunun sebebini İbrahim kethüda üzerine yüklemiş olduğu anlaşılıyor.

İşte işin devletçe en korkulu tarafı bu idi. Zira böyle zamanlarda devlet erkânı el ele ve aynı düşüncede olup da devlet gemilerini kurtuluş limanına kavuşturmak için el birliği ile çalışıp çabalamak durumun şartlarından iken birbirlerini suçlamakla halkın diline düşürmeleri ve Sultan Selim Han bir taraftan Nizam-ı Cedid'i ilerletmek, İbrahim Kethüda gibi o yolda iyi niyetle hizmet edenlere fazla değer vermekle beraber bir taraftan da karşı tutumda olanlara gereğinden çok iltifat etmek sebebiyle Yeniçeri takımının fazlasiyle yüz bulmaları saltanat gemisini bir girdaba doğru götürmekte idi. Bu sırada Sebestiyani tarafından «bu donanma devlet ricalinin davetiyle geldi» diye sade yeniçeri taraftarlarına bildirilmesi ve ona karşı olanların da evet, maksat Yeniçeri ocağını kaldırmak idi» diye gizli haberler ulaştırılması Yeniçeri takımını bütün bütün şüphelere düşürmüştü. Bu bakımdan fitne ve fesat taraftarları günden güne artmakta idi. Feyzi efendinin yalnız sürgün edilmesi emrolunmuşken derhal idam olunması da buralardan çıkmış olduğu olaylardan anlaşılmaktadır.

Feyzi efendi, peksimedci başı Ahmet Ağa'nın oğludur. Gençlik günlerinde çırak olduğu Baş muhasebe kalemi kâtipleri içinde çok olgun, iyi niyetli ve yazısı güzel Feyzi diye tanınmıştı. Eski defterdar Pepegi Hasan efendinin kardeşi Ahmet efendinin yanında terbiye görmüştü. Onun vefatı ile görevi olan arpa kâtipliğini aldı. Sonra zimmet halifesi ve baş muhasebe kisedarı oldu. Ziya Paşa'nın Mısır'a gidişinde Ordu defterdarı görevini aldı. Mısır'dan döndükten az sonra İrad-ı Cedid defterdarı olmuş ve Edirne olayı üzerine isyancılar tarafının isteklerinin yerine getirilmesi için görevden alınanların arasında Feyzi efendi de görevden alınmıştı. Gayet gururlu ve kendini büyük gören bir hali vardı. Hatta başını daima dik tutmayı adet edinmişti. Ekin tarlasında gezen köpek ekinlerin başakları gözlerine batmasın diye suda yüzer şekilde başını yukarı dikip gittiği gibi göründüğünden halk arasında Ekin iti Feyzi diye söylenmekteydi. Yeniçeri güruhu zaten Nizam-ı Cedid taraftarlarına düşman olduklarından Feyzi efendinin böyle büyüklük tutumu düşmanlığı daha da arttırmakta idi. Aslında olur olmaz bir kâtib iken kısa zaman içinde birdenbire parlayıp İrâd-ı Cedid defterdarı olup devletin yüksek dereceli kimseleri arasına geçmesi birçok kimsenin gücüne gitmiş olduğundan kendisinden nefret edilmekteydi. Önce sürgün olunmasına karar verilmişken sonradan herkesin isteğine uyularak idam edilmiştir. Yoksa, yalnız İngiliz elçisinin sözlerine aldanıp ve Âsım efendinin söylediğine göre İb-

rahim kethüda ile diğer devlet ricâlinin gizli ihtarlarına uyup boğazın istihkâmlarında ağır davrandığından dolayı idam edilmiş olsa Kaptan Paşa'nın daha önce idam edilmesi lazım gelirdi. Zira işin en büyük sorumlu kimsesi o idi.

Her ne hâl ise, Sultan Selim Han hazretleri, İngiliz donanmasını geri dönmeye mecbur ederek namusuyla bu gâileden kurtulmuş olduğuna çok sevindi. Bu hususda gevşekliği görülenler ceazlandırıldığı gibi gayretle çalışanlar da mükâfât gördüler. Sekban başı iken Edirne Ağası olup bu İngiliz olayında Galata muhafızlığına getirilen Çelebi Mustafa ağa'nın göstermiş olduğu gayretinden dolayı padişah tarafından Zilhicce ayının sonlarında yapılan tayinlerde kendisine vezirlik rütbesi ile Anadolu valiliği ve Akdeniz boğazı seraskerliği verilmiştir. Yine bu tayinlerde Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu mirmirandan Ahmet Muhtar Paşa'ya acele olarak Mora'ya yardım etmesi şartiyle İnebahtı sancağı verildi.

Bir müddetten beri vezirliği alınmış olup Gelibolu'da oturan Çelebi Ömer Paşa'nın da bu arada vezirliği geri verilerek Limni adası muhafızlığına tayin olundu.

Diğer taraftan Karadeniz boğazının kuvvetlendirilmesi gerektiğinden Rumeli tarafına Selim Sabit efendi ve Anadolu tarafına Seyyid Mehmed efendi bina emini olarak tayin olundu. Ayrıca her iki tarafa bakmak üzere Reisü'l-küttâb Mahmud Râif efendi görevlendirildi ve boğazın etrafında gerektiği zaman kullanılmak için çadırlarda birkaç bin Nizam-ı Cedid askeri yerleştirildi.

ARABİSTAN'IN DURUMU

Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin en önemli meselelerinden biri Mekke ve Medine'nin dış saldırılardan korunması idi. Fakat Rusya elçisi ile uğraşılmakta olduğundan Hicaz'a dair Şam ve Mısır valilerine emirler yazmaktan başka bir tedbir alınamıyordu. Halbuki yukarıda açıklandığı üzere Akdeniz boğazı kuşatılmış olup Akdeniz'de dahi islâm gemileri serbestçe gezemiyorlardı. Bu sebeple de Mısır ile haberleşmek ancak kara yolu ile oluyordu. İngilizler Mısır tarafına taarruz etmek istediklerinden bir de Mısır'ın korunması meselesi çıkmıştı.

Vehhâbilerin reisi olan Suud bin Abdülaziz ise Medine'yi ele geçirmeye ve türbelerin kubbelerini yıkmaya teşebbüs etmişti. Fakat halkın yalvarmaları üzerine Hazreti Peygamberin türbesine dokunmamış ama içindeki bütün kıymetli eşyaları ve mücevherleri almıştır. Hutbelerden padişahın adının söylenmesini kaldırmış, asılsız inançlarına göre Vehhâbi olmayanları kâfir olarak kabul edip Vehhâbi mezhebini kabul etmeyenleri Kâbe'yi ziyaretten men için şu ayeti kerimeyi dellallar ile ilan ettirmiştir:

«İnnemel müşrikûne necesün. Felâ Yekrabül mescid'il haram. Bidüâlhim hâzâ.»

Bir de kendi bilginlerinden Abdurrahman El-Nebâmi'yi, Hatib-zâde, yerine Mekke, Ahmed bin Ebu'l-Nasr'ı Medine kadısı tayin etmişti. Hatib-zâde, eski ve yeni Medine kadıları Hasan ve Suadâ beyefendiler ve Haremi Nebevi ağaları ile Medine muhafızı Zeynelâbidin Paşa'ya yol vermişti. Bunlarla beraber Sultan Selim'e hitaben, türbeler üzerine kubbe yapmak ve türbelerde kurban kesmek gibi Vehhabi mezhebince şirk sayılan şeylerin yasaklanmasını yani Vehhabi mezhebine davet eder şekilde bir mektup göndermişti. İşte şimdi Vehhâbilerin maksatları anlaşılmağa başlamıştı. Daha önce Kadı-zâde'li denilen Sûfilere göre taassublarından dolayı bidatleri kaldırmak istiyorlar yahut Şiilere düşmanlıklarından dolayı serkeşlik ediyorlar diye bahsediliyordu. Onlar ise Ehli Sünnet'e göre yanlış sayılan ve belki güzel şeylerden olan adetleri şirk diye kabul etmekle bunca islâm ehline kâfir gözüyle bakıyorlardı.

Haremeyn'i ele geçirmekle hutbelerden padişahın adını kaldırdıklarında Vehhabilerin reisinin hilâfet iddiasında bulunup hutbeleri kendi adına okutturacağı zan olundu. Onlar ise hutbelerde hükümdarların isminin okunmasını yanlış olarak kabul edip kendi reislerinin dahi adını okumazlardı.

Bu defa asılsız inançlarınca dine davet edercesine Suud'un Sultan Selim'e mektup yazması pek çirkin bir hareket olduğundan devlete çok ağır geldi.

Bu sene Hac emiri olan Şam hacılarının emiri Azmzâde Abdullah Paşa, hac kafilesi ile Hedye mevki'ine varıp Medine'ye yaklaşmış iken Vehhâbiler, hac kâfilesini vurmak üzere hazırlandılar. Bunların çokluğundan Hac emiri Paşa'nın karşı koyamayacağı bilindiğinden Medine müftüsü ve bazı ileri gelen kimseler Suud'un yanına gittiler. Şam hacılarının bu seferlik sağ salim dönmelerini ve bu hususda izin vermesini istedikten sonra hemen develerine binip acele hacıların bulunduğu yere gelerek durumu anlattılar.

Defalarca Haremeyn halkından birçok kimseler İstanbul'a gelip Vehhâbilerin çıkardıkları güçlüklerin günden güne arttığını, bu işe önem verilmezse sonucun kötü olacağını bildirmişlerdi. Geleceklerinden gayet güvenli ve rahat olan devlet adamları —ki onlardan birisi de Valide kethüdası Yusuf Ağa olup— yukarıda anlatıldığı üzere bu defa hacı kafilesi ile beraber gitmişler idi. O vakit «nedir bu araplardan çektiğimiz, arka arkaya gelip rahatımızı kaçırıyorlar» diyerek kızıyorlardı. Bu sefer, Medineli'ler, bu hususları Yusuf ağanın yüzüne vurarak başa kakarcasına «biz feryadımızı devlet adamlarımıza işittiremedik, söylediklerimiz işte şimdi meydana çıktı. Sizin göz yummanız ve hoş görürlülüğünüz sebebiyle iş bu duruma düştü» diye söylediler.

Bunun üzerine Hedye merhalesinden geri dönmek lazım gelince bütün hacı adayları, bunca güçlükler çekerek Medine'ye bu kadar yaklaşmış iken arkalarına bakarak üzüntü ve elem içinde Şam tarafına döndüler. Şimdiye kadar İslâm milletlerinde benzeri görülmemiş garib bir olay olmuştu. Şam hududuna gelinceye kadar erzaksızlıktan büyük zahmet ve sefâlet çekildi. Bundan sonra hac yolu tamamen kapanmış oldu.

1222 YILI OLAYLARI

Hac yolunun bu şekilde kapanması bütün islâm milletlerinin büyük üzüntü duymalarına sebep oldu. Vehhâbilerin bu derece genişlemelerini devlet adamlarının kayıtsız kalmaları ve tembelliklerine yüklemekle halkın devlet adamlarına olan kin ve düşmanlıkları bir kat daha artmış oldu.

Sultan Selim'in de tâlihi dönmüş, hazırlıkları yapılmış bir kazaya yaklaşmakta idi ki, bu esnada küçük büyük meydana gelen olaylara dikkat olunsa hep büyük bir bozgunluğun ve karışıklığın çıkmasına sebep olacağı insanın gönlüne doğmaktaydı.

Padişahın adının daha önce Edirne olayında birkaç hafta Rumeli'nin bazı kasabalarında, bu defa da Vehhâbilerin ele geçirmesiyle Haremeyn'de hutbelerden çıkarılması sanki tamamen çıkarılmasına işaretmiş.

Bu seneye «Âmmü'l-fetret» sözlerinin tarih düşmesi de garib ve ender görülen bir tesadüftür.

Yukarıda anlattığımız gibi hac yolunun kapatılması üzerine bu 1222 senesi Safer ayının ortalarında Azm-zâde Abdullah Paşa görevden alınarak yerine Genç Yusuf ağa, vezirlik rütbesiyle Şam Valisi ve hac emiri tayin edildi.

Söz konusu Yusuf ağa, aslen Millu aşiretinden olup gençliğinde Şam'da meşhur Delilbaşı Molla İsmail'in yanında yetişmiş cesur ve atik bir kimse olarak nam bulmuştu. Sonradan Abdullah Paşa'ya Delilbaşılık yapmıştır. Geçen yıl, Abdullah Paşa, hac kâfilesi ile giderken onu Şam'da mütesellim olarak bırakmıştı. Bu defa cesareti sebebiyle Vehhâbilerin hakkından gelmesi için Vali oldu. Her nekadar cesur bir kimse idiyse de onun atı Arabistan'ın susuz ve ıssız çöllerinde işlemezdi. Vehhabilerin bastırılması bir devlet işi olup Vali değiştirmekle halledilecek bir iş değil idi.

Yukarıda anlatıldığı üzere İngiliz donanması İstanbul önlerine kadar gelmişken istediği sonucu elde edemeden geri dönmüştü. İngiltere, bunun intikamını almak için Mısır'ı almaya karar verdi. Kırkiki parça gemiden teşkil olunan bir donanma Mısır'a doğru gönderildi. Bunların yirmisi büyük geri kalanı küçük gemilerdi: Gemilerde yedi sekiz bin kadar deniz askeri vardı. Daha önce İngiltere, Elfi beye yardım edeceğine dair söz vermişti. O da bir müddet bu yardımı bekleyip İskenderiye tarafın-

da dolaşmaktaydı. İngiltere, Kölemen askerini de kendi ordusunun bir parçası olarak kabul ediyordu. Halbuki Elfi bey vefat edip adamları dağılmış, Mehmed Ali Paşa, Said içinde İbrahim bey takımiyle Muradiye ve Elfiye emirlerini yok etmekle meşgul idi. Osman bin Hasan da bir hayli kölemen ile birlikte bu savaşda tarafsız kalarak Said'in bir köşesine çekilmiş idi. Bu durum da Kölemenlerden İngilizlere fayda olacak zaman geçmişti.

Söz konusu İngiliz donanması İskenderiye önlerine gelince, güya Fransızlar gelipte memleketi ele geçirmesinler diye onlara engel olmak için hemen karaya asker çıkarmak istemişlerdi. Fakat mahalli hükümet tarafından Padişahın emri olmadıkça buna izin verilemeyeceği bildirilmişti. Bunun üzerine top ve humbara ile memleketi döğmeye başlayıp burçların birazı yıkıldı ve halk perişan olup aman dilediler. İngilizler 12 Muharrem'de Viyre ile İskenderiye'yi zabt ettiler. Elfi'nin vefatiyle adamlarının dağıldığını öğrendiler. «Bir şeyhin ölümü ile bir toplumun işi geri kalmaz. Hemen gelip işinizi görünüz. Bir daha böyle uygun bir zaman bulamazsınız» diye Kıbliye emirlerine haber gönderdiler.

Bu arada ise Suyût'da yapılan büyük savaşta Mehmed Ali Paşa, Kölemenleri yenmiş ve Suyût'u ellerinden almıştı. Emirlerin ve diğer kumandanların çoğunu öldürmüştü. Geri kalanlar da perişan olmuşlar «zaferin zekâtı afdır» sözüne uygun olarak bazı şartlarla barışılmak üzere Mehmed Ali Paşa kendilerine teklîflerde bulunmuştu. Fakat İngilizler tarafından belirtildiği şekilde haber gelmesi üzerine çoğu onların tarafına geçmişti. Aralarında yaptıkları görüşmelerde Osman bin Hasan'ı da çağırmaya karar verdiler. Osman bin Hasan «Ben müslim muhacirim, Fransız muharebesinde Allah rızası için savaştım. Ömrümün sonlarında Allah göstermesin hristiyan tarafına sığınıp İslâmlara karşı onlarla birlikte olayım! Ben bunu yapamam» diye cevap vermişti. Bu cevap üzerine emirler arasında fikir ayrılığı çıkmış oldu. Bu esnada Mehmet Ali Paşa da İngilizlerin İskenderiye'ye geldiklerini haber almış oldu. Telaşa kapılan Mehmet Ali, Mısır âlimlerinden barışa aracılık yapmak için emirlere göndermiş olduğu kimselere her nasıl olursa olsun hemen bir barışa karar vermelerini tembih etmişti. Onlar da emirlerin yanına varıp İslam halkına karşı din düşmanları ile birleşmenin doğru olmadığını ayet ve hadisler ile öne sürerek iki tarafın uygun bir barış yapıp İngilizlere karşı savaşmak hususunda emirleri razı etmişlerdi.

İngilizler, İskenderiye'de yerleştikten sonra Reşid'i almak için bir fırka asker göndermişlerdi. Bu fırka tedbirsiz olarak kendilerinden emin bir tavırla şehre girdi. Şehirde bulunan asker ve halk ise savaşa hazır durumda olduğundan hemen kılıçlarını çekip İngilizlerin üzerine hücum ettiler. Kimisini öldürdüler, kimini de esir aldılar. Kaçıp kurtulanlar ise

perişan halde Dimnehur nahiyesine doğru gittiler. Yolda Dimnehur karakol askerleri bunlara rasladı. Bir kısmını öldürüp geri kalanını esir aldılar. Bunun üzerine İngilizler intikam almak için yeteri kadar asker ile gelip Reşid'i kuşattılar. Fakat Safer ayının ilk günlerinde Mehmet Ali Paşa, Mısır'a geldi. Reşid'in kurtarılması için oraya takım takım askerler gönderdi. Şöyle ki: Önce kethüdası ve Abdi bey gibi bazı kumandanlar hareket ettiler. Sonra Lazoğlu Ahmet Ağa da askeriyle Mısır'dan çıkınca Türklerden de birçok gönüllü toplanıp ona katıldılar. Ondan sonra da Hasan Paşa hareket etti. Safer ayının ortalarında kethüda bey Reşid civarına vardı. Bu esnada Reşid, Buhayra ve Dimnehur halkından da bir hayli gönüllü toplamıştı. Ayrıca arkadan peyderpey gelen Arnavud ve diğer Rumeli yiğitleri yetişmiş, Kethüda beyin ordusu oldukça kuvvetlenmişti. İngilizlerle yapılan çarpışmada İngilizler büyük bir yenilgiye uğramışlar ve Reşid siperlerini bırakarak kaçmaya mecbur olmuşlardı. Bu savaşta da İngilizlerin çok sayıda asker kaybı olduktan başka dörtyüz altmışaltı esir bıraktılar ki bunların yirmisi subay idi. İngilizlerin İskenderiye'yi ele geçirdikleri haberi Mısır'a ulaşdıkta Fransızlar gibi hemen Mısır'a hücum ederler diye bütün halk endişeye düşmüşlerdi ki bu olay üzerine herkes teselli bulmuş idi. Bütün korku ve endişe ortadan kalktı. Bunu takiben söz konusu İngiliz esirleri Mısır'a gelipte bizzat gördüklerinde kendilerine bütün bütün güven geldi. Emirler arasında anlaşmazlık meydana gelmekle henüz toplanıp da İngilizler üzerine gitmediler ise de onlarla dahi anlaşmadılar. Mehmed Ali Paşa'ya göre de bu derecesi yeterli idi. Zira onun İngilizlere üstün gelecek kadar kuvveti vardı Fakat kölemenler, İngilizlerle anlaşmış olsa şaşırabilirlerdi.

Kaldı ki bu Reşid zaferi üzerine bütün halk cesaret bularak silahlanıp da İskenderiye üzerine gitmeğe hırslanmıştı. Kıbliye emirlerinin istidası veçhile barış şartlarının tayini için Rebiulâhir ayında şeyh Şirkâvi, şeyh Emir ve Seyyid Ömer Nakif efendiler o tarafa gönderilmiştir.

Bu esnada İbrahim bey kendi memluklariyle Beni Suyf'a gelip savaşa hazırlanmakta olduğunu Mısır'a bildirmiş ve Mehmed Ali Paşa ile haberleşmeye başlayarak teminat vermiş idi.

Her sene Rebiulevvel'in beşinden sekizine kadar hacıların Şam'a vardıkları haberi ile müjdecibaşı, İstanbul'a gelmiş olurken bu sene o günler İngilizlerin İskenderiye'yi ele geçirmiş oldukları haberi gelip yayılmış oldu. Hac yolunun kesilmesi üzerine İskenderiye'nin ele geçtiği haberi kat kat kederi çoğaltı. Osmanlı Devleti hemen İngiltere'ye savaş ilan etti. Osmanlı ülkesinde ne kadar İngiliz malı varsa el kondu. Ayrıca da Fransa ile bir anlaşma yapılması için teşebbüse geçildi.

Bu durumda Mısır'a yardım etmek gerekirdi. Ancak boğazda Rusya donanması ve Mısır sahillerinde İngiliz gemileri olduğundan denizden

yardım etmek mümkün değildi. Diğer taraftan Rusya seferi ile uğraşıldığından karadan dahi Mısır'a yardım etmek üzere Sayda valisi Süleyman Paşa ile sözü edilen Genç Yusuf Paşa'ya emir gönderilmekten başka bir şey yapılamadı. Şam'dan Arış yolu ile Mısır'a varıp da yardım etmek ise ne kadar zor bir iş olduğu bellidir. Aşağıda anlatılacağı üzere sonradan isyan çıkması ile İstanbul alt üst olarak sonunda saltanat değişikliği meydana gelmekte devletin Mısır'a bakacak vakti olamamıştır. Fakat Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa da beri taraftan yardıma muhtaç olmamıştır.

Çünkü, yukarıda anlatıldığı gibi İngilizler Reşid'de yenildikten sonra İskenderiye'ye kapanmağa mecbur oldular. Mehmed Ali Paşa ise kölemen meselesini halledip gerekli hazırlığını tamamlamış, Cemaziyelâhir ayının ilk günlerinde Mısır'dan hareket ile gidip İskenderiye'yi zorlamaya başlamıştır. İngilizler buna karşı koyamayıp hemen İskenderiye'nin boşaltılması için görüşmelere başlamışlardır. Receb ayının ortalarında İskenderiye'yi ve sonra da daha önce ele geçirmiş oldukları üç parça Osmanlı fırkateyn gemisini teslim edip gemilerine binerek çekip gitmişlerdir.

İşte bu defa Mehmet Ali Paşa bütün Mısır ülkesini eline geçirmiş oldu. Zira daha önce Mısır sahilleri gümrükleri Tersâne-i Âmire'ye bağlanmış olduğundan İskenderiye ve bağlı yerleri onun idaresinde olmayıp doğrudan doğruya İstanbul'dan idare olunurdu. Ama bu defa savaş ile İngilizleri o havaliden kovduktan sonra İskenderiye ve gerek diğer iskeleler hep onun idaresinde kaldı. Artık Mısır'da bağımsız olarak idareyi ele almak sebeplerinin tamamlanmasına çalışmaktaydı. Her ne kadar o aralık askeri birlikler içinde bazı isyan hareketleri meydana gelmiş ise de bunlar bastırılmış ve bütün kuvvetleri tamamiyle eline alıp kendisince kölemen meselesinden başka bir şey kalmamıştır. Halbuki daha önceleri meydana gelen olaylarda kölemenler hayliden hayli kırılıp dökülerek eski kuvvetleri kalmamıştı. Başlıca fırkaları olan Elfiye emirlerinin reisi Şahin beyi getirterek Ciyze'de oturması şartiyle bazı yerlerin gelirlerini ona vererek, onu, Bahriye tarafının korunmasında kendi subayları gibi görevlendirdi. Hatta Elfiye emirlerinden olup bu kere İngilizler İskenderiye'den gittikte gizlenmiş olan meşhur Emin bey dahi arkadaşlarının bu şekilde görevlendirildiklerini görerek birkaç ay sonra o da Mısır'a gelip kendisiyle görüşmüş ve aynı daireye girmiştir. Kendisinin rehin olarak İstanbul'da bulunan oğlu İbrahim beye o sırada Mısır defterdarlığı görevi verilerek Mısır'a gönderilmişti. O da Mısır'a gelip Şevval ayında memur ve kâtiplerini toplayarak arazi gelir defterlerinin düzenlenmesine başlamıştı. Günden güne Mehmet Ali Paşa'nın idaresi kuvvet ve Mısır ülkesi de rahat bulmakta idi.

Hac yolunun açılması Osmanlı devletince pek nazik ve önemli bir mesele olduğundan Mehmet Ali Paşa, Mekke ve Medine'nin Vehhâbî'le-

rin elinden kurtarılması için görevlendirilip tekrar tekrar emirler gönderildikten başka bu esnada özel olarak Kapucubaşı gönderilip görevi bildirilmişti. Fakat Mehmet Ali Paşa henüz Mısır'da yerleşip eyâletin işlerini düzenlemekle meşgul olduğuna ve anlatıldığı gibi Elfî'ye emirlerini ele almış ise de diğer kölemenler ile henüz iyice anlaşmamış olduğundan şu aralık Arabistan'a yeterli kuvvet gönderemeyeceğinden (bu iş acele ile olmaz. Önce Süveyş denizinde gemiler yapıp gerekli hazırlığı yapalım da sonra Vehhâbiler üzerine gidelim) diyerek Osmanlı Devletini kırmaksızın özür dileyerek oyalayıp vakit kazanmaya çalışmıştır.

VEFAT EDENLER

Muharrem ayının ilk günlerinde Dârü's-saâde ağası Bilâl ağanın vefat etmesiyle yerine padişah hazinedarı Mercan ağa gibi bir kötü ruh ve yüzlü kimsenin Dârü's-saâde ağası olması dahi Sultan Selim'in kara bahtına bir delil idi.

Vefat eden Bilâl Ağa, İvaz Mehmet Paşa'nın oğlu eski sadrazam Halil Paşa'nın dairesinde gözde olup Mustafa Han devrinde saraya girmiş, yavaş yavaş hazine vekili ve hazinedar olduktan sonra Darüs-saâde ağası olmuştu. Hayrı seven, hayır yerlerinin kurulmasına çalışan sevilen bir kimse idi. Vefatı sarayda ve dışarıda üzüntüyle karşılandı. Âsım efendi der ki: «Merhum, Koca Beşir Ağa ikinci bir vücuda benzer eşsiz bir kimse idi. Allah rahmet eylesin». Onun vefatı için Surûri efendi şu tarihi düşürmüştür: «Mahfet adeni makarr istesün bilâl».

Yine Muharrem ayının ilk günlerinde Mekke payelilerinden Seyyid Mehmet Kudsi efendi vefat etmiştir.

Mehmet Kadri Efendi, Urfa ulemâsından kerâmet sahibi Hasan Efendi'nin oğludur. Gayet zeki, kuvvetli hafızası olup metin bir delikanlı iken beldesi âlimlerinden ders görmüştür. Kısa zaman zarfında çeşitli ilimleri öğrenmişti. Fakat zevk ve safâya düşkün olduğundan fen bilimlerinden ziyade edebiyat ve tarihe hevesli idi. Bu sebeple şiir ve nesir yolunda çok bilgisi vardı. Türkçe, Arapça ve Farsça olarak şiir ve nesir yazabilirdi. Güzel sözleri ve tatlı sohbetleri olduğundan her hangi toplantıda bulunsa tek söz sahibi olurdu. Birkaç defa İstanbul'a gelip gitmiş, zevk ve heves sahibi bazı devlet adamlarının sevgisini kazanmıştı. Bir aralık beldesine müfti olmuşken şehrin halkı ile anlaşamadığından görevinden alınmıştı. Devlet adamlarından meşhur Selim Efendi 1192 tarihinde Rûm kala'ya sürgün olduğunda Urfa'dan Mehmet Kudsi Efendi'yi çağırtarak sohbetlerde bulunur, üzüntülerini giderirdi. Sürgünden dönerken birlikte onu İstanbul'a getirdi. Bir müddet İstanbul'da kalan Mehmet Kudsi Efendi Haleb Müftüsü olmuştu. Bu sebeple Bağdad Valisi Süleyman Paşa vasıtasiyle İzmir pâyesi almış idi. Valide Kethüdası Yusuf Ağa'ya in-

tisab ettiğinden Haleb belâsı dahi görevine ilâve edilmişti. Haleb ileri gelenleri ve özellikle Haleb'de kesin söz sahibi olan Câbiri-zâde onun tavırlarını çekemeyip Haleb'den kovulmasına çalışmışlar ise de arkası Vâlide Kethüdâsı olduğundan çaresiz susmak zorunda idiler. Mısır seferi esnasında beş altı bin kadar Halebli'yi teşvik ile toplayıp, onlara kumanda ederek Serdarı Ekrem Ziya Paşa'nın yanına vardıkta, hizmeti beğenilmiş olup Mısır'ın Fransızlardan geri alınışında Serdar-ı Ekrem tarafından Mısır kazasına tâyin edildi. Kendisine Mısır valiliğinin verilmesi dahi İstanbul'a buyurulmuş, ayrıca kendisi de Valide Sultan'a dua mektubu yazmış iken Şeyhülislâm olan Ömer Hulusi Efendi kaidelere ve resmiyete son derece önem verdiğinden izin vermemişti. Kurallara uyarak Mısır Valiliğini Debbağ-zâde'ye verdirince Mehmet Kudsi Efendi kederlenmişti. Osmanlı ordusu İstanbul'a döndükten sonra Salih-zâde Efendinin Şeyhülislâmlığında Bilâd-ı erbaa pâyesiyle ve 1219 tarihinde bizzat Mekke kadılığına tâyin olundu. Mekke'den İstanbul'a döndüğünde Ziya Paşa, sadrazamlıktan ayrılmış, Vâlide Sultan vefat etmiş, Yusuf Ağa'nın tutumu değişmiş olduğundan eskiden gördüğü rağbeti ve sevgiyi bulamamış ve hayalleri boşa çıkmıştı. Bu durumdan üzüntüye kapılıp bir müddet hastalanmış ve nihayet vefat etmiştir. Sultan Beyazıt mezarlığında gömülmüştür.

Yine bu sırada devlet adamlarından Âtıf Ahmet Efendi vefat etmişti.

Aslen Çankırı sakinlerinden ve dervişlerinden olup Üsküdar'da attarlık eden Osman Dede adlı kimsenin oğludur. Devlet ileri gelenlerinden Lâleli Mustafa Efendi'nin yanına gidip gelen ve istidatlı olması dolayısı ile Mustafa Efendi'nin kethüdâlığı sırasında hazine kâtibi olarak kethüdâ kâtibi odasına devam etmekteydi. Bu şekilde kâtiblik bilgisini arttırmakta iken Râtib Efendi Âmedci olunca onun yerine Âmedi odasına memur olmuştu. 1202 seferine gidip döndüğünde Berri Efendi'nin yardımı ile Âmedi Râkım Ebubekir Efendi'nin görevden alınmasiyle âmedci olarak yedi sene bu görevde kalmıştır. 1212 senesi Ramazan'ında Râtıb Efendi vefat edince riyaset kâtibliğine getirilmiştir. Sonra Mısır Seferi çıkınca Rikâb-ı Hümâyûn riyâsetine tâyin olunmuştu. Bir müddet sonra hastalandığından görevinden uzak kalmıştır. Sonra Zahire Nezaretliğine, 1217'de Sadrazamlık kethüdâlığına, 1219'da Çavuşbaşılığına getirilmiş ve bir sene sonra görevden alınmıştır. Bu sırada 56 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Üsküdar'da Şerif Kuyusu adlı yerde sofasında defn olunmuştur.

Namık Efendi der ki: «Âtıf Ahmet Efendi, haysiyet sahibi olup, fen, edebiyat ve yazıda çok üstün, zarif nükteler yapan zevk ve şevki ile çok çok sevilen bir kimse idi. Kendinden sonra gelenlere örnek olarak bir güzel hareketini hikâye olarak anlatalım; Şöyle ki: 1202 rikâbından Âtıf

Ahmet Efendi'nin riyâsetine gelince on beş sene kadar beylikçilik hizmetinde olan Sahib Efendi, Nahifî Efendi'nin vefatında Râşid Efendi İstanbul'a gelinceye kadar bir buçuk ay kendi odasında riyâset vekilliği edip kendi dahi riyâsete lâyık iken buna erişememiş, beylikcilikde kalmış ve emekdar olmuş bir kimse idi. Sözü edilen Âtıf Efendi, adı geçeni riyasete rekabet ederek ipucu ararken Mahmud Râif Efendi'nin kapuda bir göreve tâyini lâzım geldiği halde emektarı ileri sürerek zalimce bir görev vermeden beylikcilik görevinden alıp uzaklaştırmış ve zamanında maliye tezkereciliği ile gönlünü kırmakla yetinmeyip maliye emrilerini tasdiklemekten kinâye «Sahib Efendiyi Defterdar kapusuna reis eyledik» nüktesiyle alay etmişti. O da hal ve hareketiyle reis hakkında hiç bir kötülük yapmamışken böyle bir belâya tutulup kendine can düşmanı birine tutulduğuna üzülmekte ve buna bir çare bulamamaktan dolayı da hasta olmuştu. Onun bu halini duyan reis onu bir kat daha azarlamak ve hakir görmek için «al şunu, tabibe ver» yollu reis kapıcılarından biriyle iki yüz elli kuruş göndermişti. Hasta halinde, ağlayarak reise «Benden beter olsun» diye beddua etmiştir. Birkaç gün sonra da vefat etti. Âtıf Efendi dahi, çavuşbaşılıktan alındıktan sonra evindeki eşyası ile yedi bin beş yüz kuruş faizli bir gelirden başka bir şeyi yoktu. O dahi borçlarına yetmezdi. Hastalanıp yatağa düşünce «artık vefat eder» diyerek adamları da yanından ayrılıp gitmişlerdi. Üç emektar adamından başka kimse kalmamıştı. Allah korusun, bir gece âniden evi tutuşmuş, ev halkının kadınları binbir güçlükle hastayı bir seccadeye koyup ateşten kaçırmışlardı. Bütün eşyası yanıp gitmişti. Yakınlarında bulunan hariciyeli cariyelerinin oturdukları eve gitmişti. Aralarında eskiden düşmanlık olan İbrahim Nesim Efendi bu durumu ve onun değişecek elbisesi olmadığını duyunca ona hakaret etmek için beş yüz kuruş ile bir kat elbise göndermiş ve bazı yakınlarına «bu durum, Sahib Efendi'ye ettiğimin cezasıdır» demiş olduğunu söylerler.

Muharrem ayının on yedinci Cuma günü es eski Rumeli kazaskeri ve hâlâ nakibü'l-eşrâf olan Esseyid İbrahim İsmet Beyefendi vefat etti. Onun yerine Dürri-zâde Esseyid Abdullah Efendi Nakibü'l-eşrâf olmuştur.

İbrahim İsmet, Râif İsmail Paşa'nın oğlu ve Kesriyeli Ahmet Paşa'nın torunudur. Babası, Darphâne emini iken 1164 senesi Muharrem'inin on yedinci günü doğmuştur. Bu senenin de Muharrem ayının on yedisinde vefat etmesi ender bir raslantıdır. Daha küçük yaşta öğrenime düşkün olduğundan babası kendisine zamanın büyük âlimlerinden Erzurumlu Nâib İsmail Efendi'yi öğretmen tâyin etti. Ondan öğrenim yapmakta iken 17 Zilkade 1177'de öğretmenlik yetkisi almış idi. Yine eskisi gibi öğrenime devam etmiş, İsmail Efendi'den diploma aldıktan başka Medenî'den dahi hadis öğrenimi yapıp diploma almış idi. Bu bakımdan ken-

di akranları arasında ilim ve fazilet sahibi olarak ün yapmış idi. 1202'de mollalık ile Haleb'e gitti. Dönüşünde Payas caddesinden geçerken Küçük Alioğlu, bazı bahaneler ileri sürerek hiç sebepsiz onu tutukladı ve oldukça zarar yaptı. İstanbul'a dönüşünde yine okumakla meşgul olmuştu. İlim ve fazilet derecesi gibi dış işlerine ait bilgisi de devlet adamları tarafından bilinmekteydi. 1205 tarihinde Reisü'l-küttâb Abdullah Berri Efendi, birinci murahhas ve İbrahim İsmet Efendi de Mekke pâyesi ile ikinci murahhas olarak Ziştovi kasabasında Nemçe murahhasları ile görüşmeye memur oldular. Barış görüşmelerinin neticesinde İbrahim Efendi İstanbul pâyesini aldı. Bu sırada Rusya savaşı devam ettiğinden Ordu Kadısı tâyin olundu. 1206 senesinde Rusya ile yapılan anlaşmada Elçi olarak bulundu. Sonra ordu ile İstanbul'a geldi. 1207 senesi sonlarında İstanbul kadısı oldu. Fakat o sırada Hakkı Bey, Sadrazam kethüdâsı idi. İkisi de büyük kimseler olduğundan birbirleri ile anlaşamadılar ve üç ay sonra İbrahim Efendi görevden alınarak Bursa'ya sürgün gönderildi. Çok geçmeden af edilerek İstanbul'a geldiğinde eskisinden daha çok saygı ve itibar gördü. 1210 senesi Muharrem ayında Anadolu pâyesi aldı. Tatarcık Abdullah Efendi'nin vefatında onun yerine ilim toplantılarına memur oldu. Mısır olayı üzerine İngiltere ve Rusya devletleriyle anlaşma yapıldığında kendisine Rumeli Sadâreti pâyesi verildi. Sonra nakibü'l-eşrâf olup şeref ve şânı bir kat daha arttı. Vefat ettiğinde Üsküdar'ın arkasında Çamlıca caddesinde hanedânına ait kabristanlıkta defn olundu. Zemahşeri'nin «Esâsü'l-belâga» adlı kitabının mecâziyâtını kısaltılmış olarak «İ'câz-ü'l-icâz Fî ihtisârü'l-mecâz» adlı eseri ile tanınmıştır. Bundan başka bazı ebhâs-ı gâmzaya ait yazıları ve seçkin mütâlâaları olan kitapların kenar açıklamalarında bazı izahat ve tahkikatı vardır. Diğer bilimlerden ziyade edebiyat ile meşgul olmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde şiirler yazardı. Ömrünün son günlerinde Selimiye tekkesi şeyhi Nimetullah Efendi'den ders alıp Nakşibendi tarikatına girmiştir. Nizam-ı Cedid hakkında padişahın fikirlerini kabul etmiş olup bu alanda çok gayret harcayan bir kimse olduğundan vefatı padişahı çok üzmüştür. Son görevinin kendisinden sonra kime verildiğine dair hiç bir kayda rastlanmamıştır. Fakat Koşmâni, Fezlekesinde der ki: İsmet Bey vefat ettikten sonra İstanbul kazasını, Yeniçeriler arasında turnacılık görevinde bulunup, resmî âlimlerce pâye tâbir ettikleri sözü murad edip hayalinde yaşatan Seyyid Mehmet Münib Efendi yabancı dil konuşmalarına memur oldu.

OSMANLI ORDUSU'NUN HAREKETİ

Yeni yılın Muharrem ayının ilk günü Şubat ayının yirmi altısına rastladı. Bir ay sonra Osmanlı Ordusu'nun Rumeli tarafına geçmesi kararlaştırıldı. 18 Muharrem (15 Mart) cumartesi günü Yeniçeri Ağası Peh-

livan Hüseyin Ağa, Yeniçeriler ile, Osmanlı âdetleri üzere alay gösterip padişahın önünden geçti. Topkapı'dan çıkıp Davutpaşa'daki çadırlarına geldiler. Ertesi gün, sadrazamlık tuğu ile bütün cebeci, topçu, arabacı, humbaracı ocakları aynı şekilde alay ile padişahın önünden geçip ordugâh çadırlarına gittiler. 20 Muharrem Pazartesi günü de Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem olan Hilmi İbrahim Paşa ve bütün vezirler, âlimler ve devlet adamları saraya dâvet olundular. Orta-kapı önünde toplanıldı. Serdar-ı Ekrem, Şeyhülislâm ile birlikte padişahın huzuruna çıktılar. Sultan Selim Han, Serdar-ı Ekrem'e samur kürk giydirip mücevher, sorguc ve hançer verdi. Şeyhülislâm'a da beyaz ferâce kaplı samur kürk giydirdikten sonra bayrağı eliyle Serdâr-ı Ekrem'e teslim etti. Sonra Serdâr-ı Ekrem Orta-kapı'da padişah tarafından donattırılmış olan ata binerek muhteşem alay ile Davutpaşa sahrasında kurulmuş olan çdırın gitti. Şöyle ki:

Önce, Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn ve Kapıcıbaşı ağaları ile yüksek rütbeli kadılar, sonra bazı devlet ricali ile kazaskerler, sonra Kaymakam Paşa, teşrifatçı, mektubçu, tezkereci efendiler ve çavuşbaşı gibi bazı memurlar, tertib üzere resmi elbiseleriyle geçtikten sonra Hazret-i Peygamberin sancağı etrafında Hazret-i Peygamber soyundan olan kimseler selâtü selâm getirerek ondan sonra da Şeyhülislâm ile Serdâr-ı Ekrem sağa ve sola selâm vererek gitmişlerdir.

Bu sırada Rus donanması Bozcaada önlerinde demir atmış olup Akdeniz boğazını abluka etmişti Kaptan-ı Deryâ Seydi Ali Paşa, Muharrem ayının yirmi altıncı günü on sekiz parça savaş gemisi ile o tarafa doğru yola çıktı.

Rusya devleti, önce hile ile Anokara ve Gümhal kalelerini ele geçirerek o havaliye denizden asker ve malzeme göndermektydi. Osmanlı Devleti tarafından da Sinop, Trabzon ve Faş taraflarına yeteri kadar asker, top ve malzeme gönderilmişti. Fakat Tiflis'deki Rusya Ordusunun Ahlsha, Çıldır ve Kars taraflarına saldıracağı duyuldu. Bunun üzerine Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa Doğu Başkumandanı tâyin olundu. Emrine Diyarbekir, Sivas. Karahisar, Malatya, Maraş, Çorum ve Musul askerleriyle bütün vali, mirmiranlar ve âyânlar verildi.

Safer ayının üçüncü günü Osmanlı ordusu Davutpaşa sahrasından hareket edip on yedinci günü Edirne'ye vardı.

Şıkk-ı evvel defterdarı Osman Efendi bazı mukataat işlerinden dolayı görevinden alınarak yerine Nişancı Feyzi Beyzâde Mehmet Bey defterdar oldu. Nişancılık görevi de Osman Efendi'ye verildi. Edirne olayından beri Rumeli âyânları çok yüz bulup onlara karşı padişah ordusunun üstün bir kuvveti de olmadığından duruma göre isyancılar gürûhunun gönülleri alınması gerekmekteydi. Bu sebeple Başbaki kulu Esad Bey görevden alınarak yerine Edirne âyânı Dağdevirenoğlu, Başbaki kulu tâyin olunarak diğerlerine karşı güleryüzlülük gösterilmiş oldu.

Yukarıda anlatılan Edirne olayından dolayı Rumeli âyânlarından Yeniçeri gurubu, Kâdı Paşa'dan çekinmekte idiler. Onlara güven ve itimat vermek için Kâdı Paşa da görevinden alındı. Rikâb-ı hümâyûnda sadrazamlık kethüdâsı olan Şamlı Mehmed Râgıb Efendi bu esnada vezirlik rütbesi ile Karaman Valisi olunca kethüdâ vekilliği hububat defterdarı Memiş Efendi'ye verildi.

Sırplıları cezalandırmak için Hurşid Ahmed Paşa, Sofya tarafı kumandanı unvaniyle Rumeli Valisi ve Niş muhafızı tâyin olundu. Emrine Rumeli, Arnavudluk, Bosna emirleri ve âyânları verildi. Mirmirandan Vidin muhafızı İdris Paşa'ya vezirlik rütbesi verildi. Rumeli Beylerbeyi pâyelerinden Delvine mutasarrıfı olan Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veliyüddin Paşa'ya vezirlik rütbesiyle Mora eyâleti, Mirmirandan Mehmet Paşa'ya yine vezirlik rütbesiyle Kars eyâleti verildi. Cebecibaşılıktan vezirliğe yükselen eski Rumeli Valisi Osman Paşa da Selânik'e tâyin edildi.

Bir taraftan Tuna yalısına asker ve malzeme gönderilmekte iken bir taraftan da Hurşid Paşa ordusuna top ve mühimmat gönderilmesi gerekiyordu. İki tarafın da ihtiyaçlarının giderilmesi için Osmanlı Ordusunun on beş gün Edirne sahrasında bekletilmesi icab etti.

İşte bu esnada Tuna yalısından arka arkaya üzüntülü haberler alınmakta idi. Şöyle ki: Bu vakte gelince Ruslar on yedi defa İsmail kalesi üzerine hücum etmişti. Muhafız bulunan Gazi Kâzım Paşa ile savaş meydanlarının kahramanı Pehlivan Ağa'nın gayet cesurâne ve fedakârâne müdafaalarından dolayı her defasında Ruslar ziyân ve hüsrân ile geri dönmeye mecbur olmuş ve İslâm askerleri zaferler kazanmıştı.

Bir de daha önce Rus mareşalı Miykelson, İpsilanti Bey ile beraber Bükreş'e girmiş olduğu halde elli binlik bir ordu ile Küçük Eflâk tarafına doğru çıkarak Sırp âsileriyle birleşmek üzere olduğundan bu hareketinde sol tarafını temin için ilk iş olarak Tuna sahilindeki kalelerin bazısını ele geçirmeğe muhtaç olduğundan Yerköyü üzerine bir fırka gönderildi. Yer köyü kalesini kuşattıkda Alemdar Paşa yeteri kadar askerle Ruscuk'dan geçip beş saat kadar devam eden bir savaşda Ruslar büyük kayıplar verdikten sonra Bükreş tarafına çekilmişlerdir.

Belirtildiği gibi Hurşid Paşa, ordusuna gerekli malzeme gönderildikden sonra Osmanlı Ordusu, Edirne'den Silistre tarafına hareketi kararlaştırılmıştı. Fakat Tuna yalısında erzak toplamak görevi Alemdar Paşa'ya aittî. Halbuki ordunun o tarafa hareketinden güya Alemdar Paşa bazı şüphelere düşmüş ve ağırdan hareket etmeye başlamıştı.

Başmuhasebe pâyesiyle ve Tuna mübayaacılığı bahanesiyle özel talimat ile Ruscuk'a gitmiş ve Alemdar'ı vezirliğe razı etmiş olan Behic Efendi, Alemdar'ın kethüdası Ebu Bekir Ağa ile birlikte Edirne'ye gel-

diler. Bunun üzerine ordu kumandanları rahatladılar. Ebu Bekir Ağa'ya mir-i ahûr-ı evvel pâyesi ile kapıcıbaşılık rütbesi ve Behic Efendi'ye başmuhasebecilik verildi. Bunlara Alemdar'ın güven ve huzur içinde olmasını sağlamaları tembih edilerek geri gönderildiler.

26 Safer'de Osmanlı Ordusu Edirne'den hareket etti. O gün Ak-pınar merhalesine varıldı. Âmedci Mazhar Efendi nasılsa reis efendi ile uyuşamadığından görevinden alındı. Yerine Defterhâne kâtiblerinden Âmir Bey âmedci oldu. Ertesi gün Ak-pınar'dan ayrılındı. Rebiülevvel ayının ilk günlerinde Prevadi kasabasına yakın bir yere gelindi. Alemdar Paşa beş altı bin süvari ile karşılamaya gelince ordu mensupları bu duruma çok sevindiler. İki taraf arasında ziyafetler verildi, tatlı sohbetler edilip ikramlar yapıldı. Alemdar Paşa ziyafet esnasında ordu için gerekli malzemeyi ve erzağı temin edeceğini söyleyince Serdâr-ı Ekrem kendisine Livâ-i şerif seraskerliği ünvanını verdi: Sonra Alemdar Paşa, Ruscuk'a, Osmanlı Ordusu da Silistre'ye doğru hareket etti.

16 Rebiulevvel'de Osmanlı Ordusu, Tuna kenarında ve Silistre'ye yarım saatlik bir yerde konakladı. Tuna'nın karşı tarafında Rusların çadırları görülüyordu. Gece, İslâm askerlerinden bazıları çete kayıklarıyle karşıya geçip birkaç yüz Rus esiri alıp getirdiler. Bunların içinde biraz Rusyalı vardıysa da çoğu azınlık idi. Sonra Osmanlı Ordusu hayli müddet Silistre'de kaldı.

Bu sırada islâmları Rusya aleyhine kışkırtmak için Müezzin Osman adlı birinin ağzından olarak Fransa'da küçük bir gazete hazırlanmıştı. Türkçe'ye ve Arapça'ya tercüme edilip Paris'de basılıp bir nüshası da Türkiye'de dağıtılmış idi. Bu risâlenin başına «Müezzin Osman'ın kendi dindaşlarına hitab olunan nutkudur» diye yazıldıktan sonra «Ya gayretli Müslümanlar! Mekke-i Mükerreme'den Âsitâne-i Seâdet'e değin gaflet uykusundan uyanık olun» diye söze başlanmıştı. İslâm milleti hakkında olan kötü niyetleriyle Petro zamanından beri Osmanlı Devleti'ne açmış olduğu zararlardan ve Bonapart'ın bunca fetihleriyle Osmanlı Devleti'ne taraftarlığı ve onunla ortaklık menfaati cihetlerinden bahsederek İslâm milletleri gaflet uykusundan uyanıp sancak altına toplanıp da Bonapart'ın askerleriyle birleşerek Rusya üzerine hareket ve Osmanlı Devleti'nin eski kuvvetinin geliştirilmesine gayret edecek vaktin ve fırsatın geldiği anlaşılmıştır.

Öyle Paris'de uydurularak Arapça ve Türkçe'ye tercüme olunan bir risâlenin yayılması İslâm milletlerinin gerektirdiği hal ve düşüncelerine uygun düşmeyeceğinden İslâm ülkelerinde bundan Bonapart'ın ümid ettiği etkinin sağlanamayacağı belli idi. Napolyon'un askeri üstünlüğü ortadadır. Lâkin onun sözleri Fransız askerine etki ettiği kadar diğer milletler hakkında etkili ve sonuçlu olamaz. Mısır'da iken söylediği sözlerin İslâm devletleri hakkında aksine etki ettiği buna delildir. Bir millete

gerçekten etki edecek şekilde söz söylemek o milletin hal ve karakterini pek etraflı bilmeğe bağlıdır. Bu da pek çok vakit o milletin içinde bulunmak ile mümkün olur. Fakat söz konusu risâle birçok uydurmaların söylenmesine sebep olmuştur. O vakit ise yeniçeriler içinde fesad ve fitne gelişmekte olduğundan Osmanlı Devleti tehlike rüzgârından sakınır ve herhangi bir dedikodudan kaçınırdı.

Bu duruma göre bu defa Rusya elçisinin tahakkukuk akabinde Fransa elçisi Sebestiyani, Dalmaçya'daki Fransa ordusunun Bosna içinden Sırbistan'a ve oradan Eflâk yakasına geçerek Lehistan'a doğru hareketine izin verilmesi ve Tuna yalısındaki İslâm ordusunun da birlikte müşterek düşman üzerine gönderilmesi hususlarını teklif etmiştir. Bunun üzerine Bosna'dan bilgi istenmişti. Bosna'dan gelen cevapta buna razı olunmadığı gibi Sebestiyani'nin teklifleri red olundu. Ayrıca Bonapart tarafından arka arkaya yazılar gelmekte, bu yazılarda topçu, malzeme gibi ihtiyaçlar olursa ve para bakımından da yardım yapılacağı bildiriliyordu. Bu gibi şeylere Osmanlı Devleti'nin o zaman gerçekten ihtiyacı vardı. Fakat taassub fikirlilerin üstün gelmesinden dolayı yabancı topçu ve mühendis getirtmek şöyle dursun kendisinin Nizam-ı Cedid askerini bile Tuna yalısına göndermeyip yalnız bir mikdarını Karadeniz boğazının korunmasına tâyin etmişti. Anadolu'da bu kadar eğitimli asker varken onların gönderilmesine razı olunmadığından derebeylerin görevlendirilmesine mecbur olundu. Toplu olarak Rumeli'den ve Anadolu'dan askerler topladıysa da böyle derme çatma asker ile Rusya'ya karşı bir şey yapılamayacağı bundan önceki seferlerde denenmişti. Her ne kadar bu esnada Ruslar, Lehistan'la, Bonapart ile yaptıkları savaşlarda çok sıkışıp Mareşal Miygelson ordusunun bir miktarını Lehistan'a göndermeye mecbur olmuştu. Bu durumda memleketinde en çok otuz bin kadar Rusya askeri kalmıştı, tam üzerlerine hücum edilecek bir fırsattı bu. Ne çare ki Osmanlı Devleti, Yeniçerilerin isyanından korktuğu için eğitimli askerini Rusya üzerine gönderemedi. Silistre'de toplanan Serdâr-ı Ekrem ordusu perişan ve zayıf olup erzak ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması bile Alemdar Paşa'nın yardımına muhtaç idi. İşte durum böyle iken Yeniçerilerine saltanat tarafından emin olmayıp muhalifler de bir ihtilâl çıkarmağa çalışmakta idiler. Bu sebeple Sultan Selim'in saltanattan indirilmesini hazırlayan fitne uyanmak üzere idi. Bunun sebepleri ve başlangıcı yukarıda anlatılmış olan olaylardır ki şimdi onları toplu olarak anlatmaya çalışılacaktır.

SULTAN SELİM'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİNİ HAZIRLAYAN OLAYLARIN BAŞLANGICI

Avrupa usulü üzere eğitimil asker olmadıkça düşmanlara karşı koymanın mümkün olamayacağı daha önceki Nemçe ve Rusya seferlerinde

anlaşılmıştı. Bu önemli işin hayırlı olarak yürürlüğe geçmesi devlet erkânının en önemli görevi olduğu halde Yeniçerilerin bozgunculuğu buna engel olurdu. Nihâyet 1202 seferinde onların da bir diyeceği kalmadı. Çaresiz kalınınca eğitimli asker olmadıkça düşman ile başa çıkılamayacağını kendi dilleriyle söylemiş oldular. Bunun üzerine Sultan Selim Han'ın tahta çıkışının ilk günlerinde devlet ordusundan bu hususta bir dilekçe geldi. Barış anlaşmasından sonra bu işe başlandı. Önce Yeniçerilerden bir mikdar asker yazarak eğitimleri ele alındı. Yeniçeriler, orduda verdikleri sözden dönüp eğitimden yan çizmeğe başladılar. Levend çiftliğinde Bostancı ocağına ilâve olunarak Nizâm-ı Cedid askeri sınıfı kuruldu. Bir renkde ve bir modelde elbise giydirildi. Devamlı şekilde Avrupa usulü üzere talim yaptırılmaktaydı. Topçu ve humbaracı ocakları da düzene konuldu. Eski ocakların masrafları aynen bırakıldı. Önce bu yeni kuruluşun yürütülmesi için hazinenin eski ödeneğinden daha fazla olarak yirmi bin kiselik yeni gelir bulmak icap etti. Bunun için bir İrad-ı Cedid hazinesi kuruldu. Bazı vergiler konuldu. Bir kısım mukâtaa ve tımarlar bu hazineye alındı. Kısa zaman içinde haylice yeni gelirler sağlanmış oldu. Hatta 1212 senesinde İrad-ı Cedid hazinesinin geliri altmış bin kiseye varmıştı. Bu o vaktin hesabına göre epeyce yüksek bir gelir idi.

Zira Abdülhamid devri ortalarında kullanılan kuruş, yani kırk paralık bir sikke tam iki frank kıymetinde iken sonradan sikkeler bir miktar daha karıştırılmış olduğundan bu sırada bir kuruş bir frank elli dokuz santim olup bu asrın değerine göre yedi kuruşa yakın olur. Her ne kadar o zaman kullanılan ikilik, şimdi darphânede sarf sikkeler ile on bir kuruş yirmi dört paraya satılmakta olduğuna göre o zamanın bir kuruşunun şimdi yaklaşık olarak altı kuruş değerinde olması lâzım gelirse de —çünkü bu ikilikte üç buçuk dirhem halis, yani yüz ayarında gümüş olup, o asırlarda halis gümüşün dirhemi ise on sekiz - yirmi para değerinde idi— bir ikiliğin hakiki değeri altmış beş ile yetmiş para arasında olarak küsûr on beş yahut on parası geçer kıymet olmasiyle şimdi darphâne satışında geçersiz olur. Bu geçer kıymet ilâve olunduğu halde o zaman bir kuruşa şimdiki hesaba göre yedi katına yakın olur. Bu hesaba göre o zamanın altmış bin kisesi şimdi dört yüz on bu kadar bin kise olur. Bununla o vakit haylice iş görülürdü. Fakat dış alış verişlerinde bu geçerli değer düşmüş olduğundan Avrupa işlerine vasıta olan ecnebi sarrafları tarafından pek çok kötüye kullanmalar olmuştur. Avrupa malı almakta ve Avrupa'ya akçe göndermekte maliye hazinesi çok zararlara uğrardı. Hattâ 1223 senesi Cemaziyelâhir ayında Muhib Efendi tarafından rikâb-ı hümâyun'a yazılan kâimede (beş bin kuruş İybisi cenabları tarafından poliçe olunduğu açıklanmış, lâkin sözü edilen beş bin kuruş İybisi tarafından İstanbul'da bulunan Rona adlı bir tüccar vasıtasiyle bu

tarafta Antuvan Lui adlı tüccara beş bin frank olmak üzere poliçe edilmiş olmakla bizim kuruşlar tam yirmi beşer paraya gelmiş olduğu görülmektedir. Bu suretle devlet hazinesine zarar ve adı geçene büyük faydalar sağlamıştır. Beş bin kuruşa en çok altı bin frank poliçe olunması gerekirdi. İşte zamâne böyledir. Söz konusu Antuvan'ı çağırtıp durumu anlattığımda «bana beş bin frank verilmesi için poliçe senedi gelmiştir. Gerçi pek noksan poliçe olunmuş fakat değer daima aynı durmaz, İstanbul'da olan ortağım Rona tarafına kuruş, yirmi altışar paraya olmak; noksan ve fazlaya olmamak üzere o tarafta dahi müzâkere olunarak karar verilirse poliçe geldiği gibi teslim ederim» diye söylemişti. Bu durumu o tarafta adı geçenlerle konuşup verilen karar üzere, yani yirmi altışar paraya bizim kuruşu kabul ederlerse bu hesap ile poliçe olundukta devlet hazinesi korunmuş olur diye yazılıdır. Biz yine konuya gelelim.

İrad-ı Cedîd hazinesinin bu şekilde geliri çoğaldıkça Nizâm-ı Cedîd askerinin de sayısı çoğaltılmıştı. Levent çiftliğinden başka Üsküdar'da bir kışla yapılmıştı; Anadolu'nun bazı yerlerinde askerin eğitimine önem verilmiş, eyâletli askeri dahi eğitime başlamıştı.

Bu şekilde eğitim görmüş piyade ve süvari askeri günden güne çoğalarak asâkir-i şahâne namını aldılar. Hakikatte asker denmeğe lâyık idiler. Nizam ve disiplinleri gereğince hiç kimseye zorluk ve herhangi bir edebsizliğe girişmeksizin gerek İstanbul ve gerek Üsküdar taraflarında boğaza kadar kol gezerek disipline başladıkları gibi her yerde güven sağlanmakla, cahil halk dahi bunların iyiliklerini görerek çoğalmaları için dua eder oldular.

Eski köyde yeni âdet her ne kadar isabetli olsa da halkın ondan nefreti bu âlemin eski âdeti olduğundan her ne kadar bir takım hayır ve şerri fark etmez, devlet ve millet gayretini gütmez akılsız kimseler kimi «hâşâ Allahın emri» kimi kâfirleri taklid diye Nizâm-ı Cedîde kötü sözler söylerdi. Bir takım yeni vergiler konulduğundan dolayı sebep olanlara da lânet ederlerdi. Lâkin iyi niyetli ve doğruyu görenler eski ocaklar için devlet hazinesinden boşu boşuna bu kadar para harcandığını düşünüyorlar ve işin sebep ve sonucunu ileri sürerek Nizâm-ı Cedîd'i övüyorlardı. Ne yazık ki Nizâm-ı Cedîd'in karşısında olanlar bu sınıfın bütün faydalarını unutup onu hakir görüyorlar ve hâlâ yeniçeri sınıfının tarafını tutuyorlardı.

Eğitimli askerin sayısı istenilen miktarı bulunca eski ocaklar itibardan düşerek bazı beleşçilerin haksız yere devlet hazinesinden aldıkları büyük paralar verilmez olur, ocaklar kapatılır diye eski askeri tahsisâtı kendilerine yiyecek etmiş olan yeniçeri güruhu telâşa düşerek, eğitimli asker çoğaldıkça onların rekâbet ve düşmanlığı da artmakta idi. Her ne

kadar kendilerine ocakların Osmanlı devletine bunca hizmetleri geçmiş olduğundan bunların kaldırılması hayal ve hatıra gelir bir şey değildir, maksat ancak bir taraftan yetişen Nizam-ı Cedid askeri ve bir taraftan kahramanlıkları unutulmayan eski ocakların dilâverleri ile düşmandan intikam almaktır, şeklinde durum açıklanarak şüphenin kaldırılmasına çalışıldıysa da fayda sağlanamadı, kin ve düşmanlıkları gittikçe artmakta idi. Hattâ yeniçerilerden birinin bir gün şaka olarak Nizâm-ı Cedid askeri olur musunuz diye sorulduğunda «asla! Moskov olurum, Nizâm-ı Cedid olmam» dediği Âsım Tarihi'nde yazılıdır.

Devletin ileri gelen, sevilen kimseleri ile diğer memurlar içinde dahi birçok yeniçeri taraftarları olduğundan İstanbul'da genel görüş bakımından iki gurup meydana gelmiş olup her hususta çeşitli güçlükler meydana gelmeye başladı.

İşin bu duruma gelmesine birinci sebep bu idi ki, Nizam-ı Cedid'in kuruluşunda küçük bir noksanlık olup gittikçe büyüdü. (Fesad olsa esasında binânın pâyidar olmaz. Nice mismâr himmet sarf olunca istisvâr olmaz.) sözünce Nizâm-ı Cedid usûlü herkesçe benimsenemedi. Eski ocakların askeri Nizâm-ı Cedid'e hiç bir şekilde ısınamadıkları gibi eski düşünce sahipleri geçinen memurlar dahi yeni düşünce sahipleri ile bir türlü birleşemedi. Şöyle ki:

Nizam-ı Cedid'in kurulmasına başlanacağı sırada söz sahibi kimselerin bu hususdaki düşüncelerini yazılı olarak bildirmeleri emrolundu. Herbiri birer tasarı vermişlerdi. Halbuki birisinde tertibi kararlaştırılmış olan eğitimli askere dair doğru malûmat yoktu. İçlerinde askerliğin ne olduğunu, seferlerin hangi sebeplere dayandığını bilmeyenler çoktu.

Bu tasarılarda, gülünç ve alay edilecek çok garip görüşler vardı. Lâkin onlar memur olduklarından tasarı vermeye mecbur ve anlayışsızlıkları dolayısı ile de özürlü idiler. O zaman padişahın yakınları ve gözdeleri olan kimseler ise dünya halinden habersiz, tecrübesiz, çoluk çocuk takımı bir alay akılsız ve şuursuz olarak padişahı güldürmek ve eğlendirmek için verilen tasarıları dillerine dolayıp çocuk oyuncağına çevirdiler. Halk nazarında bunları küçük düşürüp devletin kurmaya çalıştığı Nizam-ı Cedid'in aleyhine döndürdüler.

İşte bu şekilde devletin ileri gelenlerinden niceleri gücenip bir tarafa çekildiler. Bu sırada zamane adamı olan bazı kimseler de kendi menfaatlerini gözönünde tutarak dalkavukluk yollarına döküldüler.

Sonraları bu çeşit yeni yetişenler devri geçti. Sarayda Başkâtib Ahmed Efendi gibi ileriyi gören dâhi kimseler yetişti. Lâkin onlar da diğerleri ile birlikte varlık sahibi olma yoluna düştüler. İstanbul'da görülmedik şekilde büyük ve süslü evler ve yalılar yaptırarak zevk ve gösterişe düştüler. Bâb-ı Âlî memurları gibi ikindi vaktinden sonra evleri-

ile gelip sabahleyin saraya gider ve Bâb-ı Âli'ye ait olan işleri kendi evlerinde gerekse mehtapta denizde kayıklarda ve diğer eğlence yerlerinde zevk ve safa âlemlerinde vakit geçirirler, devletin sırlarını da herkese yayarlardı. Sultan Selim Han hazretleri ise bu yakınlarına fazlasiyle itimad ve emniyet ederek onlardan bir şey gizlemediğinden devletin ruhu olan sırlar saklı tutulamayıp herkesin ağzında dolaşır dururdu.

Hattâ bir defa Topkapı Sarayı'nda gayet gizli özel bir toplantı yapılmıştı ki buna Kaymakam Paşa dahi katılmamıştı. Arası çok geçmeden meclisin almış olduğu karar aynen Paris'de bir gazetede görüldü. Devlet erkânı hayretler içinde kalmıştı. Bu büyük adamlar saray mensuplarına bakarak diğer saray hizmetlileri dahi lâubâli şekilde dışarı çıkıp gezerler ve onlarla karışırlar idi. Halk ise onlarla iş gördüğünden bu çeşit hâl ve hareketler pek çirkin görünüyordu. Hatta padişahın özel adamlarından bazılarını kahve ve bunlara benzer halkın toplandığı yerlerde görenler «bu kadar kayıdsızlık nedir? Bu derece düşüklülük ne demektir?» diye söylenirlerdi.

Sultan Selim, zaten zevk ve eğlenceye düşkün olduğundan yakınları da onu meşgul etmek için daimâ gezilere ve eğlencelere sevk ederlerdi. Halk da bu gibi şeylere düşkün olduğundan İstanbul'da eğlence yerleri çoğaldı. Boğaziçi gezi kayıkları ile doldu. Geceleri mehtap eğlenceleri Sultan Üçüncü Ahmet zamanındaki Çırağan sohbetlerinden üstün oldu. Şiir ve edebiyata, musikiye olan ilgisi sebebiyle şairler ve edibler meydan aldı. Musiki çok fazla ilgi gördü. Kısacası Rusya seferi meselesi halledildikten sonra birkaç yıl saltanat devirleri Sultan Üçüncü Selim devrine bir örnek, İstanbul, Kâğıdhane, Boğaziçi ve Çamlıca eğlence yerleri eğlenenler ile dolup taşar oldu. Yaz geceleri mehtapta deniz eğlenceleri; kışın helva sohbetleri ile tatlı tatlı muhabbet ederlerdi. Hiç bir yerde zabıta görevlileri tarafından kimsenin eğlencesine engel olunmazdı. Bir taraftan da herhangi bir şikâyet ve uygunsuz olaylar duyulmazdı.

Ne zaman ki Mısır - Kahire olayı meydana çıktı bütün âlemin gidişatı değişti. Her şey tersine döndü. Saltanatın koruyucuları bu durumda dahi nizâmın geliştirilmesi ve ıslâhatın yürütülmesinden geri durmadılar. Güçlüklerden korkup da ümitsizliğe düşmediler. Lâkin Nizâm-ı Cedid işini zengin olma vesilesi yapıp kendilerini ve yakınlarını varlık sahibi yaptılar. Hattâ İbrahim kethüdâ bir gün birine bir at verip tavlada «altmış atım kaldı, bundan sonra babam mezardan çıkıp da bir at istese vermem» dediğini ve her ay mutfak masrafına elli bin kuruş yetmediğini ve başkâtibi ile vâlide kethüdâsının mal ve mülkünün tahmin edilmeyecek kadar çok olduğunu Âsım Tarihi kaydetmektedir. Halbuki yukarıda anlatıldığı üzere o vaktin belli bin kuruşu şimdiki hesaba göre üç yüz kırk bin kuruş altın sikke ayarında olan akçe demek olur.

İşte Nizâm-ı Cedid'e taraftar olan devlet adamlarının hali bu şekilde olup, kendileri mal mülk sahibi olmakla meşgul oldukları gibi, her birinin yakınları da aynı yolda idiler. Bu duruma göre Nizam-ı Cedid işi güya halkdan birçok paralar toplayıp da zamanın ileri gelen kimselerinin bol bol harcayıp sefahat etmek için imiş gibi bir şekle girdi. Halkın alışkın olmadığı yeni nizamların yürütülmesinde ise fedakârlıkla hareket etmek ve kişisel menfaatleri terk ile başkalarına iyi örnek olmak gerekirdi. Yoksa işin başında bulunanlar, bir taraftan kendileri, bir taraftan hademeleri gösterişe ve sefahate daldıkları halde ocaklı da almış oldukları aylıkların ve havadan paraların ellerinden gitmemesi için Nizam-ı Cedid aleyhinde bulunmaları tabii idi.

Bununla beraber Niazm-ı Cedid taraftarı olanlar da çoğu saltanatın koruyucuları aleyhine döndü. Karışık sikkeler ve yeni konulan vergilerden dolayı erzak ve eşyanın fiyatları arttı. Bir taraftan da sefahat ve gösterişin çoğalması sebebiyle herkesin masrafı arttı. Herkes geçim sıkıntısına düştü. Halkın bu şekilde ıztırabı devlet yöneticilerine gizli olarak anlatıldıkça asla önem vermeyip kimi, halkı bundan iyi meşgul edecek şey olmaz, geçim derdine düşsünler de devlet işlerine karışmasınlar derler; kimisi, burası zenginler beldesidir, buraya fakir kısmı yakışmaz, devletlüler arasında iflâs etmişlerin yeri yoktur diye cevap verirler idi. Halbuki öteden beri hükümet, İstanbul'un idaresini yürütmekte olduğundan birden bire bu yola gidilmesi herkesin gücüne gidiyordu. Devlet adamlarının böyle servet sahibi olup gösteriş yapmaları halkın diken gibi gözlerine batıyordu. Saray mensuplarının bile çoğu hükümet adamlarının gidişatını çekemeyip diğer kimseler ile beraber onların aleyhinde bulunarak değerlerinin ve sonlarının kaybolmasını diliyorlardı.

Diğer şehirlerde de yeniden konulan vergiler zaten halka ağır geldiğinden başka bunların toplanılmasında yapılan suiistimaller ve çeşitli güçlüklerden dolayı dışarı halkı da şikâyetçi idi. Lâkin şikâyetleri faydalı ve etkili olmazdı. Zira Nizam-ı Cedid'le ilgili şikâyetlere katiyyen kulak asılmazdı. Hükümet adamları ile saray mensupları arasında birlik ve anlaşma olduğundan onların izni olmadan hiç bir iş yapılamazdı. Sadrazam dahi makamını kaybetmemek için hiç bir işe karışmazdı. Olup bitenlerden padişahın haberi olmazdı. Ona bütün işlerin düzgün olduğu söylenirdi. Valide Sultan da Padişah Efendimiz üzülmesin diye birçok meseleleri bildirtmezdi. İşler ise günden güne sarpa sarmakta ve halkın hükümet adamlarına karşı olan düşmanlıkları artmakta idi. Sonucun endişe verici olduğunu gören değerli kimseler ise:

«Şah vâkıf gerekdir ahvâle
Vükelâya kalursa vay hâle»

beytini tekrar etmekte idi.

Bu durumlardan dolayı en büyük ve en küçük devlet adamları saltanattan nefret ediyorlar ve diğer taraftan da padişahımızdan memnunuz lâkin güzel işlerde muvaffak olamadı diye teessüf ederlerdi.

Bir aralık Sultan Selim'in akıl hastası olduğuna dair söylentiler yayılmağa başladı. Sarayın iç ve dışında telâş başladı, maddî ve manevî devâ olacak çareler ve doktorlar aranmaktaydı. Bu hususta Âsım Efendi der ki: «Bunun aslı yoktu. Padişahın sıhhati çok iyi idi. Akıl ve şuuru gayet yerindeydi. Fakat bazı olayları ve devletin şerefini düşürücü durumları öğrenince, bunların düzeltilmesi, halkın şikâyetlerinin giderilmesi ve durumlardan kendisinin haberdar edilmesini isteyip bu emirlerini bir hatt-ı hümâyûn ile Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Fakat sadrazam bu hatt-ı hümâyûnu meydana çıkarmadı. Hemen vekiller arasında görüşme yapılarak güya her tarafa bildirilmiş gibi cevap yazıldı. Bu mesele yayılır korkusu ile de işi gürültüye getirip unutturmak için büyük padişaha akıl hastalığı gibi bir iftirada bulundular.

Yeniçeri güruhu, eğitimli askerin günden güne çoğalmasından dolayı, şüphe ve endişeye düştüler. Acaba devlet ne vakit eski ocakları söndürmeğe kalkışacak diye ızdırap duymaktaydılar. Fakat halkın devlet idarecilerine karşı tutumlarını gördükçe teselli buluyorlar, sessiz sedasız duruyorlar ve boralı bir havanın çıkmasını bekliyorlardı.

Bir de yeni nizamların kurulması için Avrupa'dan bilim adamları getirtmek icab etmekteydi. Bu vesile ile İstanbul'da Avrupa usûlü birçok yenilikler görülmeye başlandı. Devlet adamları ve memurlar lüzumlu lüzumsuz şeylerde alafranga modasına düştüler. Bu ise masrafların artmasına yol açmıştı. Bu durumdan ürken halk onlara kâfir gözüyle bakmaya başladı. Hattâ bazı güzel işleri dahi alafrangadır diye red etmelerine yol açtı.

İşte bu sırada İstanbul'da dinsizlik fikirleri yayılmaya başladı. Sultan Selim han cihangirlik sevdasında olmakla onun hakkında çeşitli bâtıl sözler söylenir oldu. Kerâmet sahibi olduğu ileri sürüldü. Sofilik taslayan bazı kimseler saraya kadar sızdılar. Halka korku ve endişe salarak para yemeye başladılar. Cahil devlet adamları da onların yoluna düştüler. Sultan Selim'i yeni bir devlet kurucusu olarak gösterdiler. Daha buna benzer nice uydurmalar ortaya atıldı. Sultan Selim'in, Hazreti Ali gibi talihe sahip olduğu ve onun gibi bir cihangir olup devletini yükseltmek için birçok şeyler yapabileceğini söylediler. Müneccimbaşı ve hekimbaşı çeşitli hesaplarla Sultan Selim'i böyle fikirlere inandırdılar. Bu sebeple Sultan Selim de cihangirlik sevdasına düştü. Saltanata geçince kısa zamanda birçok yenilikler yapmaya başladı. Birçok güzel işler yaptı. Gerek İstanbul'da gerek Anadolu'da topçu, humbaracı, lâğımcı, piyâde ve süvari olarak tertib ettiği eğitimli askerlerin sayısı kesinlikle bilin-

miyorsa da elli altmış bini geçtiği bazı tarihlerde yakıtlıdır. Hele Kadı Paşa'nın Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'a geldiği vakit gerek onun emrinde gerek Üsküdar ve Levend çiftliği kışlalarında mevcud olan eğitimli askerin sayısı otuz bine yakındı. Fakat yumuşak ve merhametli bir huya sahip olduğundan devrinde devletin durumu silah yapacak halde değildi. Bu bakımdan güzel silahlarla odasını süsleyen nâzik çelebilerin haline benzerdi. Bu askerin iyi kullanılmasına muvaffak olamayıp Edirne'ye gitmekte olan Kadı Paşa'yı Çorlu'dan geri çevirdi. Bu bakımdan Nizam-ı Cedid askerinin herkesin gözünde değeri kalmadı. İsyancılar güruhu ise çok şımardı. Edirne seferinin böyle sonuçlanması Nizam-ı Cedid işlerini bütün bütün güç durumlara düşürdü.

Sultan Selim, gayet yumuşak ve merhametli bir karektere sahip olduğundan kimseyi kırmak ve gücendirmek istemezdi. Yakınları ne derse onları yapmak isterdi. Fikirlerini sık sık değiştirirdi. Su gibi her tarafa akardı. Kimseyi görevinden almak istemediğinden ceza korkusu diye birşey yoktu. Bu yüzden devletin yüksek mevkilerini alanlar ne yapacaklarını şaşırmışlar ve zevk ile eğlenceye dalmışlardı. Böylece halkı hükümetin aleyhine düşürdüler.

(Yazardan)

«Bezm-i meyde kusura bakma sadık
Âlem-i âb başka âlemdir,
Mey-i ikbâli herm iden ammâ
Meşrebimce sahib adamdır».

Diğer taraftan Yeniçeriler, devlet ve milletin selâmeti için tertib olunan Nizam-ı Cedid askerine hakaret ve küfretme cesâretini buldukları halde hükümet tarafından herhangi bir ceza ve şiddet görmedikleri için gittikçe gemi azıya aldılar.

Bir yandan da şehzâde Sultan Mustafa, saltanata çok hırslı olup taraftarları da Sultan Selim'in adamlarının yerine geçmek arzusunda idiler. Bu bakımdan bunlar devamlı şekilde bir karışıklık çıkmasına çalışıyorlardı. Hatta Tayyar Paşa'nın isyanına sebep oldukları gerek şehzâde Mustafa'nın gerekse taraftarlarının ele geçen yazılarından anlaşılmıştı. Buna rağmen Sultan Selim yine de şiddet göstermemiş bilakis susmayı tercih ederek herkesi hayrete düşürmüştür.

Sultan Selim'e muhalif olanlar biraz daha cesaretlendi. Sadrazam İsmail Paşa ve valiler ile devlet ileri gelenlerinden bir takım devlet küskünleri ile anlaştılar. Bir taraftan İstanbul'daki yeniçerileri ve bir taraftan Rumeli âyanlarını kışkırtarak Edirne olayının çıkmasına sebep oldular. Yine de bir ceza görmediklerinden bir üçüncü karışıklık çıkartmaya meydan buldular. Kadı Paşa Ordusu Çorlu'dan geri döndüğü gibi hükü-

met de bir müddetten beri göstermiş olduğu gelişmeden geri dönmüş oldu. Bu dönüş hareketi birçok mutaassıb düşüncelilerin ekmeğine yağ sürdü. O sırada Nizam-ı Cedid'in düşmanı olan Topal Ataullah efendi de şeyhülislam oldu.

İşte durum böyle karışık ve ihtilâl havasına bürünmüş iken Fransız elçisi Sebestiyani de Osmanlı Devleti'ni bir belâya sokup da Fransa'dan yardım istemeye mecbur etmek ve bu vesile ile İslâm ülkelerine, belki de İstanbul'a asker sokabilmek üzere harekete geçti. Kendi yasakçılarına ait olan orta sınıfa ara sıra hediyeler ve paralar verip onlarla gizli gizli görüşmeler yapıyordu. Onlara «Sizin hükümet adamlarınızın Nizam-ı Cedid'i kurmalarından maksatları Yeniçeri ocağını kaldırarak, bu kadar gelirleri kendilerine ayırmaktır. İmparatorumuzun bundan haberi vardır. Sizin halinize üzülüyor. Osmanlı Devleti'nin eski usulüne zarar getirilmesini istemiyor. Halen askerimiz hudud üzerindedir. Gerektiğinde hemen yardım için İstanbul'a getirtilecektir» gibi sözlerle ocaklı askerine fitil vermekte idi. Daha önce anlatıldığı üzere İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişinde «bu gemiler buraya devletin isteği ile geldi» diye Yeniçeri ağası Pehlivan Ağa'yı aldatıp inandırmıştı. İngiliz ve Rusya taraftarlarının birtakım sözleri de Yeniçerilerin midelerini bir kat daha bulandırdı. O sırada ise Yeniçerilerden bir hayli dalkılıç yazılmak münâsebetiyle haylice yüze çıkmışlar idi. Pehlivan Ağa boşboğaz bir kimse olduğundan «düşman bizim içimizde imiş» diye sokaklarda açıkça devlet adamlarını kötüleyip gezerdi. Bunun üzerine kendisine mücevher işli hançer ve hediyeler verilerek ağzı bir parça kapatıldı. Serdarı Ekrem ile Rumeli'ye çıkarıldı ise de orduda dahi devlet ileri gelenlerini dilinden bırakmayıp onlara karşı çeşitli sözler söylemekteydi.

İstanbul'da kalan bozguncular da saltanatın öncülerinin ordu ile gitmeyip de İstanbul'da kaldıklarını bahane ederek kimi «bu sefer yalandan olup maksat yeniçerileri başka şekilde terbiye edeceğim demiş»; kimi «sefer dolayısı ile İstanbul, yeniçerilerden boşaltılmakla kışlalara Nizam-ı Cedid askeri konulacakmış, Cuma günü padişah selâmlığa Nizam-ı Cedid elbisesiyle çıkacakmış»; Kimi «Nizam-ı Cedid askeri geceleyin İstanbul'a girerek kulluk neferlerini ve diğer yerlerdeki Yeniçerileri idam edip, ordudaki yeniçerileri de Serdarı Ekrem yok edecekmiş» diye sözler uydurmaktaydılar. Bu sözler üzerine herkes bir köşeye saklandı. Hükümet adamları da bu sözleri işittikleri halde aldırış etmediler. Böylece bu sözleri yayanlar büyük bir karışıklığın çıkmasına önayak olmuş oldular.

Şöyleki: Edirne olayı üzerine Ataullah efendi, Şeyhülislâm ve sonra da sadrazamın ordu ile gitmesi ve Musa paşanın kaymakam olması ile iki büyük yanlışlık yapılmış oldu. Ataullah efendi yalancı bir topal, Musa Paşa fesadcı ve köse bir kimse olmakla görünüşte birbirlerine benzer

kişilerdi. Bu iki fesadcının büyük bir bozgunluğu çıkartacakları belli idi. Hele Musa Paşa, Hazreti Musa zamanında Samri diye tanınmış fesadcı ve bozguncu bir kimse olan Musa'nın yerine gelmiş kötü bir kimse idi. Hatta daha önce Trablusşam'a memur oldukta Cezzar Paşa onun için «Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse, böyle adamdan hayır gelmez» diyerek o havalide kendi ağırlığını koymuştu. Kaderin tecellisi ile bu defa kaymakam olup ordunun ayrılışından sonra Bâb-ı Âlî'de yerleşti. Ortalığı boş bularak hemen Atâullah efendi ile anlaşıp daima bir karışıklık çıkartmaya çalışan Şehzâde Sultan Mustafa taraftarlariyle de birleşti. Hemen el altından yeniçeri gürûhunu kışkırtmaya başladı. Bir taraftan da uykuda olan fitnenin uyanmasına sebep olabilecek haberler yaymaya kalkıştı. Devletin önde gelen kimseleri anlattığımız gibi gaflet uykusuna dalmış ve herşeyden kayıtsız kalmış olduklarından fırsat bulup bütün muhalifleri ele aldı. O esnada enderûnu hûmâyûndan da bir yalan yayıldı. Gûyâ Sultan Selim, bostancıbaşı Şâkir Bey'e «sen, bostancı neferlerine Nizam-ı Cedid elbisesi giydirebilir misin?» demiş, o da «emredersen ben onlara şapka bile giydiririm» diye cevap vermiş. Bu söz halkın ağzına düşmüş ve bostancıların dahi yeniçeriler ile anlaşıp da bizzat Şâkir Bey ve dolayısı ile hükümet hakkında kin beslemelerine sebep olmuştu.

Biçâre Sultan Selim, Köse Musa ile Topal Atâ'nın Nizam-ı Cedid aleyhine anlaşmalarından habersiz olarak Nizam-ı Cedid askerinin çoğaltılmasına çalışıyordu. Bununla beraber daha önce Trabzon'dan bir iki bin nefer getirtilerek Karadeniz boğazındaki yedi kale yamaklarına ilâve olunmuştu. Yamakların ulufeleri ise İrad-ı Cedid hazinesinden verilmekte olduğundan, boğazın iki tarafında çadır kurup yerleşmiş olan Nizam-ı Cedid askerleriyle karıştırılarak yavaş yavaş Nizam-ı Cedid sınıfına sokulmalarına teşebbüs olunmuş ve Bostancıbaşı Şâkir bey ara sıra sandal ile boğaza giderek boğaz nâzırı İngiliz Mahmut efendi ile bu hususa dair görüşmekte idi. Ayrıca yamaklardan bazıları ile gizlice görüşüp «Behey canım! sizin bu yerlerde çok ilginiz, bağ ve bostanınız var, rahatça geçinirsiniz. Bununla beraber Nizam-ı Cedid askeri olsanız ve kisve giyseniz ne olur? Yevmiye ve isimleriniz çokca, kazancınız mükemmel olup eski gelirleriniz de yanınıza kalır, bunda ne korku var?» diye söyleşmiştir. Musa Paşa ise bu plânı saltanat aleyhine çevirip kurduğu fesadın gelişmesine alet etti. Çünkü İstanbul içinde karışıklık çıkartmaya kalksa önce saltanat öncüleri duyup ve davranıp ihtilâl ateşini bastırabilirlerdi. Fesad ateşini dışarıda pişirip de sonra yeniçeri kazanlarını meydana çıkarmak yani ihtilâl sesini önce yamaklar içinde yaymak, oradan kıvılcımını aniden İstanbul'a sıçratmak suretini daha uygun görmekteydi. Bir taraftan Yeniçeri Ocağı'na fesat bırakıp, bir taraftan da yamaklar içine birkaç adamını göndererek «Sizler Yeniçerilerden sayılırken

frenk kıyafetine girip de dininden çıkmış olan askerle karışmanız yakışır mı?» diye yamakların zihinlerini karıştırmak; yamaklara Nizâm-ı Cedid elbisesi giymek ve harbeli tüfek kullanmak hususu teklif olunup da kabul etmedikleri halde bütün bağları olan boğaz kalelerinden kovulacaklarmış yollu sözler ile o temiz kalplileri ürkütmüş idi. Bu sebeple yamaklar yer yer toplanmışlar ve aralarında gizlice görüşmeler yaparak «biz kuloğlu kuluz ve soyca yeniçeriyiz, Nizam-ı Cedid elbisesini giymeyiz» diye aralarında karar verdikleri esnâda Sultan Selim Han, Bayezid Câmii selâmlığında sekbanbaşı Arif Ağa'ya «Ağa! Ordunun gidişi sebebiyle İstanbul boş ve kulluklarda Yeniçeri az kaldı, Nizâm-ı Cedid askerinden her kulluğa üçer beşer adam koysam münâsip olmaz mı?» diye buyurduklarında Ârif Ağa da «emir ve ferman efendimizindir. Lâkin Yeniçeri Ağası ordudadır, ben burada bir vekil kulunuzum, irâde buyurulur ise bu hususu Yeniçeri ağasına yazayım» demesi üzerine «yok yazma, dursun, istemem» buyurmuş olması yeniçeriler içinde gizli havadis ve kışlalarda gizli toplantılar ile görüşmelere sebep oldu. Ocak tarafından söz konusu yamaklara ayaklanma şeklini öğretmek için gizlice karakullukçular gönderilmiştir.

Bu sebeplerden dolayı yamaklar ile Nizam-ı Cedid askerleri arasında soğukluk ve düşmanlık belirdi. Yer yer aralarında kavgalar çıkmaya başlamıştı. Musa Paşa arada küçük bir bahane ile isyan çıkacağını anlamış ve isyanın başlamasına başlangıç olmak üzere yamakların da Nizam-ı Cedid elbisesini giymeleri için boğaz nazırı İngiliz Mahmud efendiye emretmişti.

Daha önce kendisine Karaman valiliği verilmiş olan Şamlı Râgıp Paşa —ki yerine gitmek üzere Üsküdar'a geçmişti— saray mensuplarına bir çeşit bağlılık göstermek için padişah askerlerine mahsus nişanlar ile kaputlar yaptırarak kavaslarından birkaç neferine giydirmek istemişti. Onlar ise laz gürûhundan ve kalelilerden bulundukları için bu kaputları giymediler ve Boğaza varıp yamaklara haber verdiler. Kaleliler ise isyana hazır olduklarından «Padişah, bütün dünyayı Nizam-ı Cedid yapmak için Râgıp Paşa'ya tuğ vermiş, o da şimdiden nişan dağıtmaya başlamış» diye pür ateş kin ve gazaba geldiler. Mahmud efendinin yamaklara Nizam-ı Cedid elbisesi giydireceği ve Macar tabyası subayı olan Halil Haseki dahi bunun yerine getirilmesine söz vermiş olduğu haberi isyanın çıkmasına sebep oldu.

YAMAKLARIN İSYANI VE KABAKÇI OLAYININ ÇIKIŞI

17 Rebiulevvel 1222 (13 Mayıs) pazartesi günü Karadeniz Boğazı nâzırı Mahmud efendi, Rumeli kavağı'nda yamakların maaşlarını verip de

sonra onlara Nizam-ı Cedid elbisesi giydirmek düşüncesinde iken aşağıda anlatacağımız isyan çıkmış oldu.

Şöyle ki: O gün her taraftan yamaklar toplanıp gizli görüşmelere başladılar. Bu durumu ağaları olan Halil Haseki haber aldı. Yanlarına varıp toplanmalarının sebebini sordu. «Mahmud efendi ile bizim için İstanbul'dan Nizâm-ı Cedid elbiseleri gelmiş, sen de giydirmeye söz vermişsin, kabul etmeyiz; Ocak kıyafetine aykırı giyinmeyiz» diye feryad edip karışıklık çıkarmaya teşebbüs ettiklerinde Halil Ağa, elbise geldiğinin aslı yoktur diye onlara güven verip dağılmalarını emretti. Fakat fesad ateşi tamamen kızmış olduğundan hemen Halil Ağa'nın üzerine saldırıp zavallıyı öldürüp isyana başladılar.

Bu feci olayı, Mahmud efendi duyunca aklı başından gitti. Hemen iskeleden kayığa binerek takibe koyulduklarını görünce Büyükdere ocağına sığınmak üzere oraya yöneldi. Karaya çıktığı vakit yamaklar da yetişerek onu da yanındaki hizmetçi neferi ile beraber öldürdüler.

Râif Mahmud efendi, divan-ı hümayun hocalarından anbar emini İsmail efendinin oğludur. Daha gençliğinde Mektubî Sadr-ı Âlî odasına devam etmekte iken musiki ile meşgul olmuş ve tambur çaldığı için Tanburî Mahmud diye tanınmıştı. Gittiği dairelerde daima sevilir ve sayılırdı. Nihâyet Reisülküttâb olan Râşid efendinin dairesine devam etmeye başladığı sırada Yusuf Âgâh efendi İngiltere'ye elçi olarak gönderildiğinde o da yanına başkâtib olarak katılmıştı. Bu sebeple yabancı lisan öğrenip İstanbul'a döndüğünde İngiliz Mahmud efendi diye şöhret buldu. Sonra Korfu üzerine Rusya donanmasiyle birlikte gönderilen Osmanlı donanmasına müsteşar oldu. Bu görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a geldikte Korfu'nun bir güzelce resmini yapıp bir rapor ile padişaha sunması üzerine kendisine Bâb-ı Âlî'de beylikçilik görevi verildi. Bundan sonra da İbrahim kethüda ile Mısır'a gönderildi. Orada reisül-küttâb oldu. Ordu ile Mısır'dan dönüşünde de dörtbuçuk seneden fazla aynı makamda kaldı. Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya devletleriyle Fransa aleyhine anlaşma yapmış iken o esnada Fransa tarafına yakınlık göstermeye başladığından İstanbul'da azar azar Fransız politikası uç göstermeye başladı. Bu münâsebetle Mahmud efendi görevinden alınmıştır. Osmanlı ordusunun İstanbul'dan çıkışı esnasında Karadeniz boğazının istihkâm işlerine memur oldu. Bu görevi ile meşgul iken yukarıda anlatıldığı şekilde yamaklar elinde öldürülmüştür.

Mahmud efendinin mühürdarı, İstanbul'a gelen kayıkçılardan durumu öğrenince hemen gidip İbrahim kethüdâya haber verdi. İbrahim kethüda telaşa kapılarak, hemen Bâb-ı Âlî'ye gitti. Vaziyet hükümete bildirildi. Akşam üstü Bâb-ı Âlî'de bir toplantı yapılarak durum görüşüldü.

Uzun uzun tartışmalarda katillerin araştırılarak cezalandırılması üzerinde duruldu. Fakat bozgunluğun kaynağı olan kaymakam Musa Paşa

«bir kazadır olmuş, yamaklar da yola gelmek üzeredir» yollu sözlerle işin o kadar peşine düşülmemesini ileri sürmüştü. İşin hafiften alınması üzerine Sultan Selim de gerekli tedbirlerin alınarak eşkiyanın dağıtılmasını ve zararlarına son verilmesini emretti. Neticede yamakların yumuşaklıkla yatıştırılmasına karar verildi. Ertesi salı günü kendilerine nasihat etmek üzere Yeniçeri ocağının orta mütevelli ve ihtiyarları ile aşçı ustaları yazıcılarından bir heyet gönderildi.

Bu olay Karaman Valisi Şamlı Ragıb Paşa'nın kötü tedbirinden doğduğu ileri sürülerek vezirliği kaldırılıp Kütahya'ya sürülmesi ile âsilere bir gözdağı verildi. Yine salı günü Musa Paşa, İbrahim Kethüdâ ve Karadeniz boğazı muhafızı mirmirandan İnce Mehmet Paşa ve diğer bazı ileri gelen kimseler acele görüşerek Çardak denilen kulluğa gitmişler, Sekbanbaşı ile bazı bektâşi ağalarını sorguya çekmişlerdir. Sekbanbaşı «duyduğumuza göre yamakların zihinlerinde fesadlık olup, İstanbul'a gelerek bir ayaklanma çıkarmak niyetinde imişler, gerekli tedbirin alınması devlete aittir» diye üstü kapalı bir cevap verdi. Bundan İbrahim Kethüda, gizli maksadı anlaması lazım gelirken kızgınlık göstererek «bu gibi soysuzun toplantısı karga derneğidir, hiç önemsenecek şey değildir, itaat etmedikleri takdirde zorla yola getirilir ve cezalandırılırlar» deyince diğerleri de onun bu fikrini kabul ettiler ve toplantı yapıldı. İbrahim Kethüda'nın hâlâ gurur ve makam hevesi ile şuursuz olduğu anlaşıldı. Musâ Paşa'nın aradığı da bu idi. Zira el altından eşkiyayı kendi tahrik ettiğinden ihtilâl ateşi henüz gereği gibi olgunlaşmadan duyulup da bastırılır diye korku ve endişe içindeydi. Nitekim boğazın iki tarafında mevcud olan Nizam-ı Cedid askeriyle yamakların cezalandırılması kolaydı. Lâkin işin iç yüzü başka olup eşkiyaya sonsuz ihtilâl eğitimi yaptırılmakta ve boğaza gönderilen söz konusu heyet de onlara nasihat yerine gayret ve cesaret vermekte idi.

Bunun üzerine eşkiya cesaretlenerek Büyükdere çayırında toplandı. İçlerinden Kabakçı Mustafa Çavuş'u kendilerine reis, Arnavud Ali, Bayburdlu Süleyman ve Memiş adlı çavuşları öncü edip gerek müslüman gerek hristiyan her kim olursa olsun hiçbir kimsenin ırz, can ve malına dokunulmamak, eğer dokunan olursa idam olunmak ve Şeyhülislâmlıkda tasdik olunmadıkça bir şey istenmemek, At-meydanı'nda toplanarak Bâb-ı Âli'den yapılacak isteklerine izin verilmedikçe dağılmamak üzere aralarında yemin edip Kur'an'ı öpmek ve kılıç atlamak gibi cahilce inanç gösterisinde bulunarak anlaşmışlar idi. Ertesi çarşamba günü dört beş yüz neferden ibaret oldukları halde Büyükdere'den aşağı doğru deniz kenariyle hareket ettiler. Rasgeldikleri serserileri de yanlarına katıp çoğalarak Tarabya'ya vardılar. Burada dokuzyüz kişi kadar oldular. Fakat Nizam-ı Cedid askerinin hücumundan korktuklarından bazen ileri bazen geri gidiyorlardı. Bir taraftan süngü parıltısı görülse eşkiyanın derhal dağıla-

cağı meydandaydı. Balta Limanı ve Bebek'ten geçerlerken Levend çiftliğinden bir orta Nizam-ı Cedid askeri indirilirse birisinin kurtulamayacağı muhakkaktı. Nizam-ı Cedid askeri takım takım, harekete hazır ve bir işareti beklemekteydiler. Lâkin onlar yerlerinden hareket etmesinler diye kaymakam paşa tarafından verilen emir üzerine bir tarafa hareket etmeyip yerlerinde duruyorlardı.

İsyancıların henüz dağılmamasından dolayı Sultan Selim, merak edip çarşamba günü Musa Paşa'yı saraya çağırttı ve «Paşa, bu ne sebepten dolayıdır!» diye buyurduklarında Musa Paşa, münâfıkça hareket ederek padişaha «bu işlere sebep, benim yumuşaklığımdır, hakikaten bu haller benim yumuşaklığımdan doğmaktadır» diye cevap vermiştir. Musa Paşa, her ne dediyse deyip yine fesad aşını pişirmek ve fitne işini becermek üzere Bâb-ı Âli'ye dönmüştür. Saltanatın atabeyleri hâlâ işin iç yüzünden haberdar olmayıp, eşkiyaya nasihat vermek için gönderilen kuruldan bir netice alınmadığından Bâb-ı Âli'de bir toplantı yaptılar. Yamakların çoğu laz olup yirmibeşinci bölüğün mütevellisi olan kazancı Hacı Mustafa Ağa dahi aslen laz idi. Bu bakımdan ocaklı arasında faydalı sözler söylediğinden eşkiyanın yatıştırılması için onun boğaz tarafından gönderilmesi için teklifte bulunuldu. Bunun üzerine Kazancı Mustafa, Bâb-ı Âli'ye getirilerek bu görev kendisine verildi.

Kazancı Mustafa ise bakırcılık ve kazancılık ticareti ile hayli servet sahibi olmuş ve bu ticaret İstanbul'da sadece kendisine ait olmuş gibiydi. Nizam-ı Cedid sebebiyle devlet ileri gelenlerinin bu gibi sanat sahiplerine karışması onun ticaretine de dokunmuş olduğundan Nizâm-ı Cedid düşmanlarından ve bu bozguncu gürûhunun kazanını kaynatanların en ileri gelenlerinden biri ve gayet koyu Yeniçeri taraftarı olduğu halde asıl fitne ocağı ve gerçekten bağı olan Mustafa paşa ile diğer bazılarının tavırlarından onların asıl maksatlarını anlamıştı. Fakat söz ebesi hilekâr bir adam olduğundan göz işâretiyle Musâ Paşa tarafını idare ederek her dereden su getirip, bu işin düzeltilmesinin kolay olduğunu söyleyip devlet erkânını aldattı. Haram lokma gibi boğaz tarafına gidip Yeniköy'de Kabakçı gurubuna çattı.

Eşkiya, o vakit Yeniköy'e kadar inmiş ise de yukarıda anlatıldığı gibi Nizam-ı Cedid askerinin korkusundan kararsızlık içinde bulunup bir adım ileri atarlarsa iki adım geri çekilmek istiyorlardı. Kazancı Mustafa onları daha cesaretlendirmekle beraber Kavak Ağası Halil Haseki ile Mahmud efendiyi idam ettiklerine pişman ve günahlarının af edilmesi isteğinde olduklarını ancak padişah askerleri boğaz tarafında oldukça kendilerine güven gelemeyeceğinden bu askerlerin o taraftan kaldırılması isteğinde olduklarını ve askerin kaldırıldığı gibi onlar da dağılarak yerlerine döneceklerini Bâb-ı Âli'ye bildirdiler. Musâ Paşa derhâl kaymaka-

ma müracaat ederek çıkarttığı bir ferman ile Nizam-ı Cedid askeri boğaz içinden kalkıp Levend çiftliğinde ve Üsküdar'daki kışlalarına çekildiler. Devlet ricali de iş bitti sanıp Bâb-ı Âli'den konaklarına gidip rahat rahat istirahate çekildiler.

Bundan gizli maksat ise isyancıları İstanbul'a geçirerek saltanatın değiştirilmesi idi. Hatta o sırada şehzâde Sultan Mustafa'nın adamlarından Abdurrahman Ağa'nın kıyafet değiştirip, kalelere giderek ve bazı büyük bilginler tarafından, Hamal-oğlu Mustafa efendi adlı kimsenin yamaklar içine varıp onlara akıl hocalığı etmekte olduğu söylenir. Bu adamın bizzat kimin tarafından gönderildiği belli değildir. Fakat hoca Münif efendi tarafından gönderilmiş olduğunu Âsım efendi söyler. Sultan Mustafa'nın tahta çıkışından sonra Münib efendiye darphaneden yılda üç kise maaş bağlanmıştı, fakat delil yeterli değildir. Zira Münib efendi asrın seçkin âlimi olduğu halde İstanbul pâyesini hâiz ve mükâleme meclisine görevlendirilmiş, Şeyhülislâm bulunan Atâullah efendinin hocası olduğundan değerli bir kimse idi. Bu bakımdan kendisine yılda üç kise maaş verilmesi çok birşey değildir. Bununla Mustafa efendinin onun tarafından gönderilmiş olduğu ileri sürülemez. Şu kadar ki, daha önce Atâullah efendi, Sultan Selim'e Nizam-ı Cedid taraftarı göründüğü esnada hocası Münib efendi de Nizam-ı Cedid askerinin eğitimlerine ve trampet çalmalarının uygun olduğuna dair bir risâle yazmış idi. Atâullah efendi, şeyhülislâmlığa gelip ve sonra Musa Paşa ile aynı yola düşüp başka havalardan dem vurmaya başlamasında tabii ki Münib efendi'nin de ona ayak uydurduğu halinden anlaşılmaktadır. Lâkin bu hususta ne derece ilgisi olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Her ne hal ise yamakların isyanının kolaylıkla bastırılması için alınan tedbirler hep aksi durum yaratmış, Kabakçı'nın hareketi de ayak ayak ilerlemiştir. Hele Nizam-ı Cedid askerinin Boğaz içinden kışlalarına çekilmesi üzerine yamaklar gayet rahat ve güven içinde Rumeli Hisârı'na doğru harekete geçtiler. Önlerinde bulunan münadiler «Yâ ibadallah! Bizim meramımız Nizam-ı Cedid belâsını kaldırmaktır, başka niyetimiz yoktur, müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber olsun» diye bağırmaktaydılar. Böylece etraftan da kendilerine katılanlarla sayıları çoğalmış ve gece saat dört sıralarında Tophane'ye gelmişlerdir.

Topçu ocağı, oldukça düzenli ve disiplinli olduğundan eşkiyaya uymak şöyle dursun müdafalarına hazır iken Musa Paşa ve Sekbanbaşı taraflarından topçulara «Sakınıp müdafaa etmesinler, bu iş herkesin anlaşmasiyledir» diye haber gönderilmiş olduğundan çaresiz topçular dahi kezanlarını Tophâne meydanına çıkarıp Kabakçı gurubuna katıldılar.

Musa Paşa, gece saraya varıp durumu padişaha bildirdi. Sultan Selim, zaten kan dökmekten hoşlanmadığından bu olayı küçümsemiş ve ya-

makların yumuşaklıkla ve nasihat yolu ile yatıştırılması için Musa Paşa'ya gerekli yetkiyi vermişti.

Gerçi iş bu defa daha ağırlaşmış idiyse de Levend çiftliğinde ve Üsküdar'da onüç bin kadar Nizam-ı Cedid askeri vardı. Sultan Selim eğer Musa Paşa'nın boynunu vurup ve Atâullah efendinin de sarığını boğazına geçirip, kendi de işinin başına geçip Nizam-ı Cedid askerinin cesurâne ve fedakârâne hizmetinden faydalansaydı bütün isyancıları cezalandırır, devletin huzur ve rahatını sağlayabilirdi. Lâkin kendisinde o cesaret olmadığından yönetimin ip uçlarını bütün bütün hainlerin eline verdi. Kendisinin bu derece yumuşaklığı ve teslimiyeti üzerine artık onlar da insaf eder ve işi düzeltme yoluna gider zan etti. Bu ise pek büyük hata idi. Bu türlü fesadlara cesaret edenlerde insaf ve insanlık olmaz. İhtilâl ateşi bir kere alevlenince sonra onu alevlendiren de söndüremez. Henüz kıvılcım iken söndürmek lazımdır. Çünkü bir taraftan alev görünmeye başladı, artık kırılana, yıkılana bakmayıp hemen etrafı sarmadan söndürülmesine gayret olunmalıydı. Sultan Selim ise birkaç sefer hainlerin kanına girmekten çekinmekle, hem kendi tahtını ve hem de nice vücudların hayatını tehlikeye bıraktı.

Musa Paşa, ihtilâlin epeyce meydan aldığını ve işin kendi elinde kaldığını görünce hemen Bâb-ı Âli'ye gelip gece yarısı Şeyhülislâm'a, Sadrazama ve diğer devlet ricâline yazılar yazdırarak davette bulundu. Bunların hepsi sabahleyin Bâb-ı Âli'ye geldiler. Her zamanki gibi saraya gidilmek üzere padişah tarafından izin beklenmekte idi. Sultan Selim, anlatıldığı üzere işi tamamen Bâb-ı Âli'nin kararına bırakmış olduğundan hükümet tarafından tedbir alınması için irade çıkınca derhal meclis toplanıp mesele üzerinde görüşmelere başlanıldı.

Bu sırada isyancılar, takım takım kayıklarla Çardak ve Unkapanı iskelelerine geçip yeniçeri kışlalarına gitmekte; Galata ve Üsküdar taraflarından kayıkçı, hamal, bekâr ve serseri güruhu da gurup gurup İstanbul'a geçip eşkiya topluluğuna katılmaktaydı. Ayrıca birkaç yüz kalyoncu da onlar ile birleşip İstanbul tarafına geçmişlerdi.

Bu şekilde Kabakçı'nın takımı çoğalmış, çarşı ve sokaklarda «kimseye zararımız yoktur» diye halka güven vererek bütün ocaklıları birleşmeye davet ederek Et Meydanı denilen yere vardılar.

Kabakçı'nın bu şekilde Tophane'den İstanbul yakasına geçtiği haber alınınca yeniçeri ihtiyarları ve söz sahipleri sabahleyin Süleymaniye camiinde toplandılar. Ocak başçavuşu kahveci Mustafa Ağa gelip onları Ağa kapısına davet etti. Oraya gidildiğinde Yeniçeri ağası vekili olan sekbanbaşı, bu ihtilâlin bastırılmasına çare nedir diye kendilerinden sordu. Şeyhülislâm ile Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin Ağa kapısına gelip de görüşülmesini uygun bulmuşlar, ancak Şeyhülislâm efendinin Ağa ka-

pısına gelmesi doğru mudur ve hiç olmuş mudur diye tereddüde düşülünce «evet olmuştur ve kanundur» diye cevap verilmesi üzerine Bâb-ı Âli'ye haber gönderilerek şeyhülislâm ile Rumeli ve Anadolu kazaskerleri davet olundu. Şeyhülislam Ataullah efendi, Rumeli kazaskeri Ahmet Muhtar efendi, Anadolu kazaskeri Âşir efendi-zâde Mehmed Halid efendi ve İstanbul kadısı Murad-zâde Mehmed Murad efendi başları şal ile örtülü oldukları halde Ağa kapısına geldiler. Görüşmeler başlayıp biraz konuşuldukta Yeniçeri ocak ihtiyarları «hele bize izin verirseniz kışlalarımıza gidelim ve yoldaşlarla birleşip bu işe bir çare bulalım» deyince sekbanbaşı «Hadi göreyim sizi, kimseye zarar ziyan verilmesin» diye tembih ederek gitmelerine izin verince kışlalarına gittiler.

İşte o esnada Kabakçı'nın takımı da kışlalara girmek üzere idi. Ağa kapısından gelen ihtiyarlar ve söz sahipleri ile diğer ileri gelenleri merasimle karşıladılar. Et meydanı'nda seğirdim aşçılarının her gece kaldıkları tekye tabir olunan yerde hepsi yeniden anlaşma yapıp yemin ettiler. Yeniçeri kazanlarını meydana çıkardılar. Bir bölük asker gönderip Cebeci ocağı kazaniyle neferlerini de Et Meydanı'na getirdiler.

Namuslu kimseler durumdan haberdar olunca evlerine gizlenmiş ve dükkân sahipleri de dükkânlarını kapamışlardı. İhtilâli idare etmekte olan kimselerin gizli talimatı üzerine bir bayrak altında asker çıkartılarak İstanbul'un her tarafını gezdirip, yer yer karakollar çıkartarak «dükkânlar açılsın, kimse işinden kalmasın, kimseye zararımız yoktur, bizim ayaklanmamız ancak Allah yolunda olanların rahatı ve devletin nizamı içindir» diye münâdiler çıkartıp halka güven vermişlerdi. Bütün yeniçerileri de Et Meydanı'na çağırmışlardı. Bunun üzerine dükkânlar yine açıldı. Kadınlar ve çocuklar serbestçe çarşılara ve sokaklara gidip gelmeye başladılar. Et Meydanı'nda toplananların sayısı çoğaldı. Bunlar kimsenin malına ve canına dokunmayıp, parasız kimseden bir şey almadıklarından Et Meydanı satıcılarla doldu. Vaziyet, Musa Paşa tarafından saraya bildirildi. Sultan Selim korku ve telaşa kapıldı. Sarayın kapılarını kapattırdı. Diğer taraftan da Nizam-ı Cedid'in kaldırılması için Bâb-ı Âli'ye bir hatt-ı hümâyun gönderdi. Bunda, «Ulemâ ve duâcılarım benim güvenli sadık kimselerimdir. Şeyhülislâm ile Anadolu ve Rumeli kazaskerlerim efendiler Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını bildirip bütün istediklerinin yerine getirileceğini söyleyerek toplanmaya gayret etsinler» diye buyurmuştur. Şeyhülislâm efendi, eşkıya gurubuna Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını bildirdi. Bundan başka isteklerinin ne olduğunu öğrenmek için sekbanbaşı ile fetva emini ve vekâyi kâtibi efendileri Etmeydanı'na gönderdi. İsyancılar her ne kadar çoğalıp kuvvet bulmuşlarsa da Nizam-ı Cedid askerinin hareketi korkusu ile heyecanları henüz yok olmuş değildi. Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını işittikleri gibi memnun ve sevinçli olarak hemen Musa Paşa tarafından hazırlanarak gizlice Kabakçı'ya gönderilmiş

olan isim defterini ortaya koyup «İşte burada yazılı onbir kimse memleketi harab etti, bunları diri veya ölü olarak padişahımızdan isteriz» dediler.

Bu defterde isimleri yazılı kimseler, devlet ve saltanat müsteşarı makamında bulunan ve İbrahim kethüda diye tanınmış olan İbrahim Nesim efendi, Bahriye nâzırı Hacı İbrahim efendi, Rikâb-ı hümâyun kethüdası Memiş efendi, Reisülküttâb vekili Safâ Ahmet efendi, İrad-ı Cedid defterdarı Ahmet bey, Darbhâne emini Ebu Bekir efendi, vâlide kethüdası Yusuf Ağa, saray ricâlinden sır kâtibi Ahmet efendi, mabeynci Ahmet bey, bostancıbaşı Şâkir bey ve müderris Kaptan nâibi Lütfullah efendi idi.

İsyancıların tam bir güven içinde olup dağılmaları için Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığı İstanbul'un her tarafında duyuruldu. Fakat bunun bir faydası olmadığı gibi bir kat daha şımarmalarına yol açtı. «Bizim işimiz Etmeydanı'nda görülemeyecek Atmeydanı'na gidelim» diyerek Sultanahmet Camii tarafına gitmek üzere bayraklarını kaldırıp harekete geçtiler. Bu hareket üzerine içlerinden bazıları önlerine geçip «ayıptır, etmeyin yoldaşlar! Ne işiniz varsa burada görünüz» demeleri üzerine «öyle ise bizim kanun yolu ile görülecek davamız var, Şeyhülislâm ile kazaskerler buraya gelsinler» demeleriyle sözkonusu defter Ağa kapısına gönderildi. Aynı zamanda Şeyhülislâm'ın yanlarına gelmesi ihtar olunduğundan şeyhülislâm efendi padişaha bir dilekçe yazarak üst kısmına onbir kişinin isimlerini kaydedip Etmeydanı'nda toplanan yeniçeriler Nizam-ı Cedid askerinin kaldırıldığından memnun olduklarını, fakat adları bildirilen kimselerin cezalandırılması halinde herkesin yerine gidip görevlerine başlayacaklarını bildirmişti. Sultan Selim, isyancıların canlarına kıyamazken canı gibi sevdiği adamlarının idamına izin vermiş ve şeyhülislâm efendi yapılan davet üzerine Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, sekbanbaşı ve ocak eskilerini yanına alarak isyancıların yanına gitmişti. Şeyhülislâm efendi, kazaskerler ve İstanbul Kadısı ile birlikte Etmeydanı'na gelip meydan tekkesinde oturdukları sırada yamaklardan bir delikanlı, şeyhülislâm efendiye hitâben «Siz şeriati doğru söylemeyipte bizim gibi baldırı çıplaklara söz düşürüyorsunuz, Edirne vakasında fetva veren sen değilmisin» diye bağırınca şeyhülislâm efendi «Ben o zaman şeyhülislâm değil idim, benden evvelki efendi fetva vermiş, ben bilmem» diye cevap verip eşkiyayı yatıştırmıştı.

Bir aralık şeyhülislâm efendi, hocası Münib efendiyi de yanına getirterek diğer devlet ricâli ile birlikte Bâb-ı Âli'de kalıp işin fena bir yol aldığını düşünerek durumun sonucunu endişe ile beklemeye koyulurlar. Musa Paşa ise böyle el altından fitne kazanını kaynatmakta olduğu halde görüşme bahanesiyle devlet ricâlini ve diğer yetkilileri Bâb-ı Âli'de oyalamaktaydı.

Devlet ricâli, gördüler ki iş işden geçiyor artık hemen etki edecek bir tedbirin alınmasından başka çare yok, hemen İbrâhim kethüdâ padişahın özel askerleri ile eşkiyaya karşı savunma tedbiri alayım derken Rumeli sadâretinden ayrılmış olan Şemseddin efendi «Bire kahbe eğlence düşkünü ve kâfir habisler! Devleti berbad ettiniz, şimdi bizim de ak sakalımızı kana mı boyamak istersiniz» diyerek sövüp saymaya başladı. İbrahim Kethüdâ'ya kimse eğri bakmağa cesaret edemezken Şemseddin efendinin bu cesareti durumun tamamen değişmiş olduğunu gösteriyordu. Bu sebeple geleceğinden gayet emin görünen İbrahim Kethüdâ uykudan uyanır gibi birdenbire ayılıp ve meseleyi anlayınca «Öyle ise burada bize ait bir iş kalmamış, yerlerimize gidelim» deyip Bahriye nâzırı Hacı İbrahim efendi ile birlikte şuursuz bir halde kalkıp İbrahim Kethüdâ, konağına ve Hacı İbrahim efendi de Tersâne'ye gittiler.

Meğer ki evvelce Musa Paşa eşkiyanın istekleri olan adları yazılı kimseler idam olunmadıkça isyancıların dağılmayacağını padişaha bildirmiş olduğundan Sultan Selim, sırkâtibi Ahmet efendi ile mâbeyinci Ahmet beye «Sizi de isterler imiş, belki elimden alırlar, varın başınızın çaresini görün» diye izin vermiş ve Musa Paşa'ya da «İbrahim Kethüdâ, Hacı İbrahim efendi ve Sır kâtibi Ahmet efendi ile aramızda anlaşma vardır, onların idamından vazgeçilerek diğerlerinin de kurtulması mümkün olmadığı takdirde icablarına bakılsın» diye emir buyurmuşlardı. Bunun üzerine İbrahim efendiler bırakılarak diğerlerinden Memiş, Safa ve Bekir efendiler Bâb-ı Âli'de, Bostancıbaşı Şâkir bey sarayda boğularak idam olunup kesik başları isyancılara gönderildi.

Memiş efendi aslen Selâniklidir. Hacı Numan beyin duhan gümrükçülüğünde sandık emini sonra Selânikli Osman Ağanın yerine duhan gümrük emini oldu. Matbah ve arpa emânetleri ve hububat nezâreti zaman zaman kendisine verilmiştir. Bu defa yukarıda anlatıldığı üzere ordunun gidişinde rikâbı hümâyun kethüdası olarak henüz devlet ricâli sırasına geçmişken bu Kabakçı olayı sebebiyle idam edilmiş oldu.

Safa efendi, divan kalemi ketebesinden iken 1213 senesinde çıkan Mısır seferinde beylikçi olarak ordu ile Mısır'a gidip geldikten sonra da bu görevinde kalmıştı. Arapça bilir, felsefeye vâkıf doğruluk ve sadakatle tanınmış olup bu defa ordunun gidişinde rikâb-ı hümâyunda Reisülküttâb vekili olmuştu. Kimseye bir kötülüğü yokken Musa Paşa'nın bir hususdan dolayı kendisine kini olduğundan onun da adını o felâket defterine yazdırmakla idam olunmasına sebep oldu.

Ebu Bekir efendi aslen Safranbolu kazasındandır. İstanbul'a gelişinde hemşehrileri vasıtasiyle darphâne hamallığına girmişti. Adını yazıp okuyacak kadar yazı bilir ve başkalarına muhtaç olmayacak kadar hesap

yapabilir imiş. O vakit her sınıfda okur yazar kimse nâdir olduğu halde hamal sınıfında iken bu kadarcık olsun yazı ve rakam bilmek şaşılacak şey olmasiyle kendisi herkesin huyuna göre hareket eden bir adam olarak darphâne memurlarına adını öğretip kendini sevdirmiştl. Bu suretle hamallıktan kurtulup darphânede başka göreve alındı. Bir müddet geçince kefce nâzırı ve sonra ayarcı ve 1216 tarihinde Ahmet Şâkir efendinin damadının görevden alınışında aynı görevde kaldı. Sofu ve iki yüzlü bir ihtiyar olduğu halde Nizam-ı.Cedid taraftarı görünmekle o da mazlumlar arasına katıldı.

Şâkir bey, mirmirandan Ahmet Paşa'nın oğlu olup babasının vefatından sonra muhtaç kalınca özel hasekiler arasına girmişti. Sarayın ileri gelenlerine kendini sevdirip Bâb-ı Âli'de karakulak ve yoluyla haseki ağa olduktan sonra arası çok geçmeden bundan dokuz ay önce Bostancıbaşı oldu. Birkaç defa padişah tarafından görevlendirilerek boğaza gidip gelmişti. Yamaklara Nizam-ı Cedid elbisesi giydirecekmiş diye dile düşmüş olduğundan o da isyancıların istedikleri kimseler arasında yer almış ve sarayda bostancıbaşı yerinde idam olunmuştu.

Yukarıda isimleri geçenlerin idamları üzerine Hasan Tahsin efendi rikâb kethüdası, Halet efendi rikâb reisi, Seyyid Mehmet efendi darphâne emini olup Hâlet efendiden boşalan beylikçi vekâleti de âmedi halifelerinden Seydâ efendiye verilmişti.

Eşkiyanın istekleri olan on bir kişinin dördü bu şekilde idam olunduysa da asıl maksat saltanatın atabeyleri olan saray ricali olduğundan geri kalanların araştırılması için Etmeydanı'nda bir miktar asker ve şehir kapılarına yeniçeriler tâyin olundu. Devleti tarafından ele geçirilenler için de beşer bin kuruş vaad olunmuştu.

Musa Paşa'nın herkesten önce tek hedefi olan İbrahim kethüda yani İbrahim Nesim Efendi, Bab-ı Âli'den konağına varmış iken Tepedelenli Ali Paşa çuhadarı Hüseyin Şevki Efendi'nin teşvikiyle onun Daltaban Çeşmesi semtindeki evine varıp deniz yoluyla bir tarafa kaçmak üzere Langa Yenikapısı'na ısmarladıktan sonra elbise değiştirip oradan da beş on adamiyle dülger kalfalarından Güllâbi-zâde Agob kalfanın evine varmış ise de eşkiyaya tâbi olan kömürcü ve hamal güruhundan bazıları tanıyıp «İbrahim Kethüdâ kaçıyor» diye diğer eşkiya takımına haber vererek arkasına düşüp içeriye girdiği gibi evin etrafını kuşattılar. Halbuki Bâb-ı Âli'den konağına gittiğinde bir tarafa kaçmaması için Musa Paşa tarafından arkasına casus tâyin olunmuş idi. Bu durum üzerine hemen Musa Paşa'ya haber gönderildi. Yazıcı o eve gidip İbrahim Kethüdâ'yı saklandığı mahzenden çıkarıp Langa kolluğuna teslim etti. Oradaki eşkiya, İbrahim Kethüdâ'yı alıp türlü hakâretlerle Etmeydanı'na

götürürken mehterbaşısı Ali Ağa adlı sadık biri de yanından ayrılmayıp Etmeydanı kapısı'na geldiklerinde «aman yoldaşlar! Efendime kıymayın» diye üzerine kapanmıştı. Her ne kadar eşkiya istenilen kimselerden başka hiç kimseye zarar vermemek üzere aralarında söz verip yemin etmiş olduklarından Ali Ağa'yı efendisinden ayırmağa çalıştılar ise de ayıramadıklarından hançer ve kılıç ile her ikisini de parça parça ettiler.

İbrahim Kethüdâ, ihtiyatlı hareket ederek lazım olur diye yanına bir kese içinde bir miktar mücevher ile altın ve kıymetli bir hançer almıştı. Öldürüldüğü sırada kese yere düşüp içindeki mücevherler dağılmış idi. Eşkiya bunları toplayıp bir tanesini dahi saklamadan kesenin içine koyarak hançer ile beraber Musa Paşa'ya teslim etmişlerdi. O zamanın usulüne göre onun da bu malları devlet hazinesine teslim etmesi lazım gelirken İbrahim Kethüda'nın mirascısı imiş gibi kendisi almıştır ki bu hareketiyle Etmeydanı'ndaki sefillerden daha alçak bir şahıs olduğu anlaşılmıştır.

Yukarıda anlatıldığı şekilde Nizam-ı Cedid askerinin kaldırıldığı ilan olunduğunda Levend çiftliği ve Üsküdar kışlalarındaki padişah askerleri dağılıp her biri bir tarafa gitmiş ise de eşkiyanın Nizam-ı Cedid korkusu henüz kaybolmuş değil idi. İbrahim Kethüdâ hay huy ile Etmeydanı'na getirilirken Nizam-ı Cedid askeri meydanı bastı diye söylentiler çıkınca gerek yamaklar gerek diğer yeniçeriler büyük korku ve telaş ile birbirlerini çiğneyerek kimi meydanın diğer kapısından çıkmağa kimisi de kışlalarının içine kaçmağa başladılar. Meydanda çıkan kargaşalıktan seyirci ve satıcılar da şaşırmıştı. Sonradan bunun İbrahim Kethüda'yı getirenlerin gürültüsü olduğu anlaşılınca meydan ağaları sopalarla askeri zorla yine meydana topladılar. İşte bu hadise dahi gösteriyor ki, eğer Nizam-ı Cedid askerinin bir miktarı Saraya getirilip Sultan Ahmet Camii önündeki Atmeydanı'nda süngü parıltısı gösterilmiş olsaydı Yeniçerilerin toplanmış olduğu Etmeydanı'ndaki kalabalık kendi kendilerine perişan olacaklarmış. Ne çare ki devletin idaresini elinde bulunduran hain kaymakam böyle bir tedbire yer vermemek için önceden Sultan Selim'i aldatıp Nizam-ı Cedid askerini dağıttırmıştı.

Saray enderun ağaları tarafından bu hususta Sultan Selim'e hayli ikazlarda bulunulmuş ise de «Benim için kan dökülmesin, benim yüzümden Muhammed ümmetine zarar gelmesin» diye mürafaa ve karşı savunmada bulunmamıştır.

Öldürülen İbrahim Nesim efendi —ki Arabacı zâde diye tanınmıştır— aslen Hatin serhaddinde bir camiin imamı olan Ahmet efendinin oğludur. Fakat annesinin babası Hatin arabacıbaşısı Mehmet Ağa'dır. Babasının vefatında pek küçük bulunmakla Mehmet Ağa'nın terbiyesinde kaldı. 1182 senesi safer ayında Mehmed Ağa, Dergâh-ı Âli arabacıbaşısı

olarak 1184 tarihinde İstanbul'a gelirken İbrahim efendi ile annesini de birlikte İstanbul'a getirmişti. 1188 senesinde İbrahim efendiyi Sadrazamlık Mektûbi odasına memur ettirdi. Mehmet Ağa ölünce İbrahim efendinin annesini arabacıbaşı olan Mehmet Ağa adında biri kendisine almış ve böylece arabacıbaşılık lakabı kuvvetlenmişti.

Gayet düzenli bir kimse olduğundan kalemde kendini sevdirmiş ve 1202 senesinde ordunun sefere gidişinden sonra Rikâb-ı hümâyun kethüdâsı olan İbrahim efendiye mühürdar ve bir müddet sonra mektûbi odasında serhalifelik, İzzet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında mektubculuk görevlerini aldı. 1213 tarihinde Sadrazamlık kethüdası oldu. Sonra Ziya Paşa, Ordu kumandanı olarak Mısır seferine gidince rikâb-ı hümâyun kethüdâsı göreviyle İstanbul'da kalmıştı. 1216 da ordu İstanbul'a dönünce görevi son bulmuştu. 1217 de tekrar ikinci defa Sadrazamlık kethüdası oldu. Ayrıca Beyhan Sultan'ın kethüdalığı da kendisine ek görev olarak verilmişti. Bu suretle ara sıra padişahın yanına girip çıkarak değeri ve nüfûzu bir kat daha artmıştı. Lâkin Hafız İsmail Paşa sadrazam olunca onun şöhret ve namına zihnini dolamış, onun nüfûzunu kendi mevkiine aykırı bulmuş, onu padişahın gözünden düşürmek için fesadlıklar uydurmağa başlamıştı. Fakat bunda muvaffak olamayınca onu başkalarının gözünden düşürmek ve kötü belletmek yoluna sapmıştır. Nihayet Edirne olayını çıkardığında kethüdâ da onun görevden alınmasiyle beraber kendisinin de görevden alınması gerektiğini bildirerek İsmail Paşa görevden alınıp sürgüne gönderilmişti. Ertesi gün o da görevden alınmışsa da padişahın kendisine büyük güveni olduğundan her gün yahut gün aşırı Bâb-ı Âli'ye gelip bütün devlet işlerine bakmak üzere görevlendirilmiştir. Bu şekilde tamamen halkın ağzına düştü. İyi ve kötü ne yapılırsa onun üzerine atıldı. İsmail Paşa'nın ektiği fesad tohumları böylece yeşermeye başlamıştı. İşte o sırada Rusya seferi çıktı. Ordunun sefer hazırlığı da İbrahim Kethüda'ya aitti. Kaymakam olan Musa Paşa, «İbrahim Kethüdâ devlet bakanıdır» sözlerini yaydırmakla beraber kendisine alçakça yalvarmalarla bir yığın işi üzerine yıkmıştır. Şöyle ki: Hukuk davalarına varıncaya kadar bütün meseleleri ona yükletip el altından da İsmail Paşa'nın ekdiği fesad tohumunun meyvelerini biçmeğe çalışmıştır. Bu şekilde ağır yük altında kalan İbrahim efendi kendisini tamamen çalışmaya verdiğinden Musa Paşa'nın kurduğu fesadlıklardan haberi olmamış ve olayların ne şekilde geliştiğini düşünememiştir. Padişahın sevgisine son derece güvendiğinden kendisini zaman zaman ikaz edenlere «Bizim ayağımızı ısıran yoktur» dermiş. Halbuki, güvendiği Nizam-ı Cedid askeri bir anda dağılıp birer tarafa gittiler. Bir takım eşkiya köpekleri kendisini ite kaka Etmeydanı'na götürüp parça parça ettiler. Tatlı sözlü, ince sakallı, en ince meseleleri bilen, iyi ahlâklı, çabuk yaran, açık ifadeli, gönül alıcı, sevimli bir kimse imiş (Allah rahmet eylesin).

Onun idamı ile Musa Paşa, birinci derecede olan kinini gidermiş oldu. İsyan olayı artık tamamen büyüdü. Yeniçerilik taslayan birçok rezil de istediklerini yapmaya fırsat buldu.

Hatta Bolu voyvodası olup Nizam-ı Cedid askerinin tertibinde devlete iyi hizmet etmiş olan Hacı Ahmetoğlu İbrahim Ağa'nın İstanbul'da işlerini gören Mehmet adlı bir zavallıyı Bolu kaçkınlarından birkaç serseri nefer tutup «işte bu da Hacı Ahmetoğlu'nun kapı kethüdâsıdır» diyerek Etmeydanı'na götürüp parçaladılar. Bu olay ise asıl maksat sahiplerine pek fena bir örnek oldu. Böyle giderse bir işde eli olmayan nice zavallılar bazı serseriler elinde yok olacak ve devlet ve memleket ahvali tamamen karışacağından meydan ağaları ve ocak ihtiyarları, «Bu ne demektir? Herkesin intikam için istediği adamı meydana getirip paralaması olur iş midir? Bundan sonra bizim haberimiz olmadan hiç kimseye bir fiske vurulmasın, her kim aykırı hareket ederse parça parça ederiz» diye bildiri yaydılar. Bu şekilde isyanın önü alındı. Yoksa bu uğurda pek çok adamların hiç sebepsiz yok edilecekleri muhakkaktı.

Bu şekilde isyan ateşi şiddet bulmakla söndürülmesine çalışılmak için halkın bundan sonra ne istediği bir hatt-ı hümayun ile kaymakamlıktan sorulunca irad-ı cedid'in kaldırılmasıdır diye cevap verildi. Bunun üzerine Padişah «İrad-ı Cedid'i kaldırdım, meydana haber gönderip çarşı ve pazarlara dellallar çıkarasın» diye hatt-ı hümâyun çıkarıldı. Yer yer dellallar çıkarıp İrad-ı Cedid'in kaldırıldığı bildirildi ise de maksat başka olduğundan bunun da bir faydası görülmedi. İsyan olayı daha da büyüyüp etrafı sararak hal şehzâdelerin korunması durumuna geldi.

Şöyle ki: O vakit Osmanlı soyundan yalnız Abdülhamit Han'ın, Sultan Mustafa ve Sultan Mahmut adında iki şehzâdesi olup Sultan Selim'in ise oğlu olmadığından bu iki şehzâdeye bir hal olursa Osmanlı sülâlesi yok olacağından bunların korunmaları önemli bir mesele idi. İkindi vakti ki askeri sınıf şehzâdeleri «Kimseye inanmıyoruz, tarafımızdan güvenilir adamlar koyup muhafaza edeceğiz» demeleri üzerine durum Sultan Selim'e bildirildi. Sultan Selim «İlmiye sınıfında biri ile ocaklıdan biri saraya gelip şehzâdeleri korusunlar» diye emir verdi. Şeyhülislam tarafından birinin seçilmesine çalışılırken diğer âlimler bundan çekinmişlerdi. İçlerinde padişahın baş imamı olup «Aygır İmam» diye tanınan hafız derviş Mehmet efendi bu görevi kabul edip eski sekbanbaşılardan Osman Ağa ile saraya gitmişlerdir. Halbuki bu görevin kabulü herkesden ziyade padişâhın özel adamı olan Derviş efendiye pek ağır gelmesi gerekirdi. İnsanlık duygusundan hissesi olsa kabul edemeyeceği belli idi. Zira Ayasofya camii hatibi iken ikinci imam ve sonra baş imam olup bundan başka da bir değerli tarafı olmadığı halde yalnız padişahın yardımı ve ihsanı ile Rumeli kazaskerliği derecesine kadar çıkmış idi. Bu

bakımdan efendisine karşı eşkiya tarafından böyle bir özel görev ile saraya gitmesi insan olana göre ne kadar güç bir iş olduğunu anlatmaya lüzum yoktur. Bu husus her şeyden önce Sultan Selim'i etkilemişti. Hatta bundan dolayı son derece üzüntülü olarak Bâb-ı Âli'ye bir hatt-ı hümâyun gönderip «Benim zürriyetim yoktur. Şehzâdeler benim evlâdım ve iki gözümdür. Allah korusun benim onlara kötülük yaparak temiz Osmanlı sülâlesinin son bulmasına ve Osmanlı Devleti'nin yok olmasına sebep olmam hatır ve hayale gelir şey midir! Allah o günleri göstermesin. Cenab-ı Hak onların ömrünü uzun eylesin» diye buyurmuş idi. Bu hatt-ı hümâyun Bâb-ı Âli'de okunduğunda orada bulunan ilmiye sınıfı mensupları hep ağlamışlardı. Söz konusu imam ise insanlıktan uzak cahil bir herif olduğundan güyâ hakkı olmadığı ilmiye sınıfından bir makam elde etmiş gibi sevinçli olarak ve rahat bir şekilde saraya gitmiş ve padişahın huzuruna çıkarak üst perdeden söze başlayarak «Sen İsmail Paşa gibi bir vezirin kadrini bilmedin, İbrahim Kethüdaya güvendin, İbrahim Kethüdâ her tarafı harab etti. Ben onun fenalığından iki senedir Tokat arpalığını alamadım. Sen ona bütün mülkü teslim ettin, onun sözü ile İsmail Paşa gibi sadık veziri az kaldı idam ediyordun» diyerek halktan biri ile konuşur gibi Sultan Selim'e hitab edince onun bu edebsizliğinden Osman Ağa utanıp dışarı çıkmış ve şahriyâr efendiyi götürün rahat etsin diye nâzikâne padişahın huzurundan kovmuşlardır.

Zamanın ne fena bir hale geldiğine işte bu olay da bir delildir ki, böyle terbiyesiz bir aygır herif kazaskerlik rütbesini alarak arpalık olarak kendisine verilmiş olan kazan'ın hukuki idaresini iltizama veremediği için şikâyet ediyor. Ayrıca utanmadan İbrahim Kethüda'nın kötülenmesi hususunda padişahın huzurunda bunu söylüyor. Halbuki şerî yerleri gelir için vermek hukuken ve aklen pek çirkin bir durum olduğundan buna engel olunması İbrahim Kethüda'yı daha çok yükseltmekte ve dürüstlüğünü ortaya koymaktadır. Zamanın durumuna göre devletçe yapılmış olan hataları sayılacak olsa önce böyle bir arsız ve terbiyesiz cahil kimsenin böyle büyük bir ilmîye sınıfında bulundurulmasıdır. O vaktin şartlarınca böyle ihtilâl günlerinde meydana çıkıp da halka söz anlatacak alimler sınıfına bu gibi sefil biri girince artık diğer sınıfların durumunu anlayın.

Şu hale göre Sultan Selim'in bizzat Nizam-ı Cedid askerinin başına geçip de derhal isyancıları cezalandırıp devleti kökünden ıslah edip düzene koyması gerekirken huyu olan nezâket ve yumuşaklık yolunu tuttu. Bunca emekler harcanarak meydana getirdiği eğitimli askeri bir anda yok etti. Devletin kurtuluşunu sağlayacak böyle bir büyük ve düzenli kuvvet kolaycacık elden gitti. Bunun üzerine artık iş bütün bütün devlet halnleri ellerinde kaldı, bu gibi çekişmeler ile akşam oldu.

O gece şeyhülislâm ile yanındaki bilginler yetmiş beşin kışlasında ve Bâb-ı Âsafî'deki efendiler de baş ulema olan Arab-zâde Arif efendinin evinde kaldılar. İstanbul halkı da yarın ne olacak ve ihtilâl ne renk alacak diye düşünceli ve şaşkın halde sabahı bekler oldular. Gece saat dört sıralarında Şehzade Sultan Mustafa'nın adamlarından Abdurrahman Ağa gizlice kışlaya varıp eşkiyanın öncüleri ile gizli sohbetler yapıp geri dönmüştür.

Anlatılan olaylara göre zorbaların meramı sadece Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasiyle devlet ileri gelenlerinden istedikleri kimselerin idam edilmesi idi. Hatta şeyhülislâm ile diğer ilmiye sınıfı mensupları ilk defa Etmeydanı'na gelip de zorbalarla görüştüklerinde Kabakçı Mustafa Ağa koynundan saatini çıkarıp «Padişâhımız işte bu saat gibidir, daima çarkı yolunda dönerken dışardan nice böcekler girip önüne geçerek dönmesine engel olmuştur» diyerek saltanatın tertemiz olduğunu ifade ederek maksadın sadece istenen kimselerin ortadan kaldırılmasından ibaret olduğunu açıklamıştır. Fakat halen hareketlerinde devam etmekte olup sultanın tahttan indirilmesi için çalışılmaktaydı.

Bunun üzerine ertesi gün (Cuma günü), 21 Rebiulevvel'de ay da balık burcunda idi, sabahleyin Sekbanbaşı Ârif Ağa ve Sekbanbaşılıktan ayrılanlar ile başturnacılar, ocak ihtiyarları ve söz sahipleri şeyhülislâmlığa gittiler. Burada görüşmelere başlandığında «Artık bir maksat kalmadı. Nizam-ı Cedid kaldırıldı. Diğer isteklerin de padişah tarafından yerine getirilmesine izin verildi. İstenen kimselerin bazıları idam olunmuşsa da diğerleri de aranmaktadır, bulundukça yok ediliyor. Topluluk dağılsın, herkes yerli yerine çekilsin. Boğaz kumandanlarına hilatlar giydirilsin, rütve ve bahşişler verilsin» denilmişti. Her ne kadar iş danışıklı dönüşüklü ise de deliye taş atmak kabilinden olarak şeyhülislâm efendi «Varın bir kere daha başbuğlara ve serkerdelere sorun, başka istekleri var mıdır, tamam mıdır» deyince ihtiyarlardan üç dört kimse serkerdelerin oldukları yere gidip durumu bildirdiler. Serkerdeler de «Varalım bir kere askerlerimiz ile konuşalım» deyip askeri Atmeydanı'nda namazgâh denilen yere toplayıp reisler tartışmaya giriştiler. Bunun üzerine söz ayağa düşmüştü. Her kafadan bir ses ve her sesden bir terâne çıkmakta ve herkes bir şey istemekteydi. Şeyhülislam bunlara red cevabı vermekteydi. Eşkiya güruhunu yatıştırmak gerekiyordu. Şeyhülislâm efendi susmakta ve Muhtar efendi de hasta olduğundan İstanbul kadısı Murad-zâde'ye söz düşmekte idi. Murad-zâde gâh ocakta gâh devletce söz sahibi olduğundan eşkiyanın asıl maksadını anlamıştı. Onların toplandığı oraya girip «Bundan sonra bu padişahtan güven beklenebilir mi» demiş veya başka bir söz söylemiş olacak ki serkerdeler ile sohbetinden sonra işin rengi değişmişti.

Şöyle ki: Eşkiyanın öncüleri kızgınlıkla şeyhülislâm Atâullah efendinin yanına gelip «Sultan Selim saltanatın koruyucusu değildir. Devletin idaresini bir takım zalimlerin eline verdi. Kendisi zevk ve eğlence ile meşguldür. Devleti elinde tutanlar ise halka çeşitli işkenceler yapıyorlar» diyerek daha buna benzer çeşitli edepsizliklerde bulunup hilâfetinin sıhhat veya sıhhatsizliği hususunda fetva istemişlerdi. Toplantıda bulunanların çoğu aynı fikirde olduklarını belirtince Atâullah efendi, Sultan Selim'in tahttan indirilmesi için fetva verdi. Ancak Bâb-ı Âli'de bulunan ilmiye mensuplarını da davet ettiğinde onlar da Atmeydanı'na geldiler.

İşte bu sırada Sadrazamlıktan Mustafa İzzet Bey, Halid efendi, Münib efendi ve Murad-zâde efendi padişahın halli meselesinde serkerdeler ile tartışmaya başladılar ve «Bu lâyık değildir, padişah her isteğimize müsaade etti, artık halli sevdasından vazgeçiniz» diye nasihat ettikleri sırada kazancı Mustafa da yalandan güyâ bu hususta zorbaların yatıştırılmasına dair söz söyler. Kabakçı'nın arkadaşlarından Bayburtlu Süleyman «Padişah ile kul arasına nefsâniyet girdi, şimden sonra ne o bize padişahlık edebilir ve ne de biz ona kulluk edebiliriz. Hemen bu hususa bir bağlantı verelim» diye konuşmuştur. Tam bu sırada dışarıda Atmeydanı'nda Sultan Mustafa'nın padişâhlığına fatiha okuyup asker bir ağızdan amin diye çağırışmıştı. Cülüs işi karar bulunca Atâullah efendi «Buna ne yapalım» demiş serkerdeler de «Siz, ulemâ efendilerle birlikde varıp tahta oturtursunuz» demişler, «Ben yalnız gidemem, asker isterim» demiş «Beşyüz adam olsun mu?» demişler, «Daha çok olsun» demiş «Pek güzel, yanınıza iki bin asker verelim, saraya gidinceye kadar yirmibin kişi olur» demişler.

Bunun üzerine iki bin asker olmak üzere iki bayrak askerle eski sekbanbaşıları ve diğer ocaklı, şeyhülislâm ve diğer ilmiye mensuplarını alıp Atmeydanı'ndan hareket etmişler ve askerlerden hiç kimsenin saraya girmemesini tembih etmişlerdi. Askerler sarayın önünde bayraklarını sarayın kapısının iki yanına dikip durdular. Şeyhülislâm da yanındakilerle birlikte Bâb-ı Âli'ye geldi. Musa Paşa, gayet neşeli ve memnun ektiği fesad tohumunun meyvelerini seyretmekte idi. Diğer Bâb-ı Âli ricâli eski elbiseler ile olduğundan hepsi yeni divan elbisesi bulmakla meşguldüler.

Atâullah efendi, Münib efendiye hitaben «Sekbanbaşı ağa ile birlikte saraya gidip Sultan Selim efendimizi görüp, bütün kulları efendimizin istirahatini ve Sultan Mustafa efendimizin saltanatını istediklerini bildirin» dediğinde Münib efendi «Beni bu görevden af ediniz» demiş ve bunun üzerine bu hizmeti Anadolu kazaskeri Hafid efendiye teklif edince «Baş üstüne» deyip Sekbanbaşı ile birilkte saraya gitmişlerdir. Fakat sarayın kapıları kapalı olduğundan geri dönmüşlerdi. Bu durumda Sultan Mustafa'nın tahta çıkarılıp merasim yapılmadıkça askerin dağılma-

yacağına dair Darüssaâde Ağasına yazı yazıldı. Yazı vezir Karakulak eliyle Soğuk Çeşme kapısından saraya gönderildi. Darüssaâde ağası bu tezkerenin mührünü açmadan Sultan Selim sünnet odasında iken eline verdi. Sultan Selim tezkereyi açıp okuyunca «Allah'ın takdiri budur» diyerek saltanattan el çekmekten başka çare olmadığını düşünmüş ve Harem-i Hümâyun'a gidip tac ve tahtını Sultan Mustafa'ya vererek tebrik etmiştir.

Sarayın içinde böyle değişiklikler yapılırken dışarının bunlardan haberi olmadığından eğer sarayın kapıları açılmazsa içeri girmek için kaymakam paşa lağımcı bulmakla meşgul idi.

O vakte kadar Etmeydanı'ndaki kalabalık hep bir tarafa toplanmış olduğundan Saray, Bâb-ı Âli ve Ayasofya taraflarındaki sokak ve meydanlar dolmuştu. Eşkiyanın öğrettiği şekilde «Sultan Selim'i istemeyiz, Sultan Mustafa efendimizi isteriz» diye bağırmaktaydılar. Bâb-ı Âli'deki ilmiye sınıfı ve devlet ricali bu hali şaşkınlıkla seyretmekte iken eşkiyanın bir fırkası «Bunlar daha ne duruyorlar» diye onlara doğru hareket ettiler. Çünkü Musa Paşa devlet haini ve memleket düşmanı olduğundan eğitimli ve bilgili asker istemezdi. Ama böyle eşkiya yetiştirmekte ve düzenlemekte usta ve her türlü ayaklanmanın yürütülmesinde becerikli idi. El altından eşkiyayı böyle istediği gibi kullanır idi. Eşkiyanın bir fırkası o şekilde Bâb-ı Âsafi'ye gelerek kum meydanında durduklarında çavuşbaşı vekili Hamidullah Bey, şeyhülislâmın yanına gelip «ne duruyorsunuz, daha fazla durulursa iş fena olacak, buyurunuz saraya gidelim» deyince hemen harekete geçilerek saraya doğru yola çıkıldı. Tam bu esnada Alay köşkü önünde bir karışıklık oldu.

Meğer mâbeyinci Ahmet Muhtar Bey tutulup Paşa Kapısı'na götürülürken terziler kârhânesi önünde askerler hançer ile parçalayarak öldürmüşler.

Ahmet Muhtar Bey, hazine kethüdâlığından çıkıp Hotin muhafızı iken vefat eden Halil Paşa'nın oğludur. Babasının vefatında kardeşi İsmail bey ile beraber kimsesiz kalıp Sultan üçüncü Mustafa devrinde Enderûn-ı hümâyun'a çırak olarak şehzâde Sultan Selim'in hizmetinde bulunmuşlar idi. Sultan Hamid'in tahta çıkışında gözden düşmüştü. Hatta İsmail bey saraydan dışarı çıkarılmıştı. Sonra Sultan Selim'in tahta çıkışında Ahmet bey padişahın yakınlarından olmuş ve mâbeyincilik görevine kadar getirilmişti. Padişah tarafından sevilen ve tutulan bir kimse olarak sarayın sayılı kimselerinden olmakla adı isyancıların isim listesine geçmişti. Kıyafet değiştirerek bir tarafa kaçmak üzere Kumkapı'da bir evde gizlenmiş ise de onu arayanlar bulup Bâb-ı Âli'ye getirirlerken eşkiya tarafından Soğuk Çeşme kapısı önünde parçalanarak öldürülmüştür.

SULTAN DÖRDÜNCÜ MUSTAFA'NIN TAHTA ÇIKIŞI VE DİĞER OLAYLAR

İşte Dördüncü Mustafa'yı tahta çıkarmak için 21 Rebiulevvel (17 Mayıs) Cuma günü Bâb-ı Âli'den Bâb-ı hümâyun'a giden heyet, Ahmet beyin parçalanmış cesedini seyrederek ve yeniçerilerin «Sultan Mustafa efendimizi isteriz» diye bağırışlarını dinleyerek Bâb-ı hümâyun'a vardılar. Kapıcılar şeyhülislâm ve kaymakam paşa ile ulemâ ve devlet ricâlini gördükleri gibi kapıyı açtılar. Heyet hemen içeri girdi. Orta kapı da aynı şekilde açılarak Bâbüssaâde'ye vardıklarında yalnız şeyhülislâm ile kaymakam paşa içeri girdiler. Sofa adı verilen yere gelerek yeni hükümdarın gelişini beklemeye koyuldular.

Atâullah efendi;

«Tû'tii-melike min teşan ve tenzeal-melike mimmen teşau.»

âyetini okuyarak durumun güçlüğünü Sultan Selim'e o kadar nâzikâne ve riyâkârca bildirmişti ki zavallı Sultan Selim hâlâ kendisinin baş düşmanının Atâullah efendi olduğunu anlayamadan «Ân Mısır memleket ki tudiydi harâb şüd - Ve În Nil mekremet ki şenîdi serâb şûd» beytinin anlamı kendisi için söylenmiş gibi bir köşeye çekildi ve (Gitti topu bir yana, servi dilârâ bir yana) tabiriyle Sultan Mustafa da Harem-i hümâyun'dan dışarı çıktı. Önce şeyhülislâm ile kaymakam paşa itaatlerini bildirdiler. Sonra Hırka-i Şerif odasına gelip Hazreti Peygamberin ruhaniyetine sığınarak muvaffakiyet dua olundu. Bundan sonra da enderun ağaları itaatlerini bildirdiler. Buradan Râbüssaâde önüne gelindi. Evvela saat beşi otuzbeş dakika geçe Sultan Dördüncü Mustafa tahta oturdu ve bağlılık gösterisi tamamlandı. Öğle vakti gelmiş hatta biraz da geçmiş olduğundan hemen Ayasofya Camii'ne gelinerek Cuma namazı kılındı.

O gün has odadan Süleyman Ağa ve Tayfur Paşa - zâde Ali bey ile Tayfur bey mâbeyincilik hizmetine getirildiler. Tayfur bey'e ayrıca baş kitâbetlik hizmeti de verilmişti.

Bağlılık gösterisinden sonra ilmiye sınıfı mensupları ve askeri heyet Etmeydanı'na döndüklerinde Bahriye nâzırı Hacı İbrahim efendi tutulup idam edilmişti.

İbrahim efendi, 1202 tarihinde ordunun Rumeli tarafına gidişinde defterdar olan İsmail beyefendinin oğludur. Genç yaşında Sadrazamlık Mektûbi odasına devam ederken reisülküttâb olan Bıçakçılar İmamı oğlu Elhâc Mustafa efendi yakınlığı dolayısı ile birden ser halife ve sonra birkaç defa mektupçu olmuştu. İkinci defaki mektupçuluğu 1202 se-

feri sırasına raslamıştı. Ruscuk kışlağında iken İstanbul'a dönüp Rikâb-ı hümâyûn kethüdası olmuştu. Ötedenberi can düşmanı olan Gazi Hasan Paşa, sonradan sadrazam olunca onun elinden yakasını kurtarmak üzere surre emânetini alıp Hicaz'a gitti. Hasan Paşa ise arası çok geçmeden vefat edince hacdan dönmüş ve başmuhasebecilik görevi ile orduyla beraber gidip gelmişti. Melek Paşa'nın sadrazamlığı sırasında da sadrazamlık kethüdâsı olmuştu.

Daha sonra birkaç defa defterdarlık, tersâne emâneti- irad-ı cedid defterdarı ve hubûbât nâzırlığı görevlerinde bulunmuş olup İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişinde başarısızlığından dolayı görevden alınarak yerine Hacı İbrahim efendi getirilmişti. Söz konusu Hacı İbrahim efendi son derece güzel yazı yazan, işleri yürütmekte eşsiz, asilzâde, sabırlı ve metin bir kimse idi. Nizam-ı Cedidin başından beri birçok işlerini görmüş ve içinden zor çıkılan meseleleri halletmiş olması bakımından Sultan Selim'in en gözde kimselerinden olmuştu. Fakat gaddarlık ve merhametsizlik ile tanınmış halk arasında «gizli sıtma» diye adlandırılmıştı. Bu defa o da merhametsiz eşkiyanın elinde can vermişti.

Şöyle ki: Daha önce anlattığımız üzere yamakların İstanbul'a geçişleri üzerine Bâb-ı Âli'den tersâneye gittikten sonra Divân-ı Hümâyun hocalarından olup elçilikle Avrupa'da bulunan Vahid efendinin Eyüb semtindeki sahil köşkünde saklanmıştı. Orada duramayarak başına şal örtüp bir ihtiyar kayıkçının bir çifte kayığına binerek Beylerbeyi sonundaki evine bitişik sokak iskelesine çıktı. Cimri bir kimse olduğu halde güyâ kurtuluş yakasına çıkmış olduğuna şükrederek âdeti hilâfına kayıkçıya bir miktar altın vererek geri gönderdikten sonra arka taraftan yalısına girip bahçevanı olan bir hristiyan vasıtasiyle evindeki mahzene gizlenmişti. Onu arayanlar evini arayıp bulamayınca yer yer aramaya koyuldular. Kayıkçı olacak ihtiyarın «falan iskeleye şu kıyafette giyinmiş bir kimse çıkardım, hatta bana haylice altın verdi» diye haber vermesi üzerine tekrar yalıya varıp bahçevanı sıkıştırdılar. Sonra gizlendiği mahzenden çıkararak alıp Bâb-ı Âli'ye getirdiler. Her ne kadar bu gibi durumlarda yeni padişahın tahta çıkışından sonra adam öldürmek eskiye misil olmadığından Musa Paşa kendisini çavuşbaşı odasına misafir edip «Korkmasınlar, kendilerine birşey yoktur. Biraz istirahat etsinler, konaklarına gitmeleri için izin verilir» diye haber göndermekle beraber birinci derecede kanını içmeğe hazır biri olduğundan Kabakçıya da «Gizli sıtma tutuldu, kapıdadır, gelsinler, zorla alıp işini görsünler» diye gizlice haber gönderdi. Kendisi divanda iken Kabakçı tarafından bir eşkiya güruhu gelip Çavuşbaşı odasını basarak zavallıyı alıp yolda sakalını yolup «Buna gizli sıtma derler, her kimi tutacak olursa kurtulması imkânsızdır. Fakat sakalının kılı kendi zararını giderir» diyerek kıllarını şuna buna dağıtıp çeşitli hakaretlerle Bayazid'da yemeniciler önüne kadar götür-

müşlerdi. Buradan öte gidemeyecek hâle geldiğinden orada parçalamışlar ve kesik başını Etmeydanı'na götürmüşlerdir.

Yine o gün serkâtib Ahmet efendi de öldürülerek başı Etmeydanı'na götürülmüştü.

Ahmet efendi, bir okçunun oğludur. Sultan Selim, okçuluğa hevesli olduğundan onun atıcılığını beğenip saraya aldırmıştı. Sonradan serkâtibi olmuş ve Padişahın son derece güvenini ve sevgisini kazanmış olduğundan sadrazamlar bile ondan çekinirlerdi. Bu olay sırasında kıyafet değiştirerek kendi aşçıbaşısının Bozdoğan kemeri semtindeki evinde gizlenmişti. Kendisini arayanlar o evin etrafına geldiklerinde ne yapacağını şaşırmış ve damdan dama atlayıp kaçarken sokağa düşerek bayılmıştır. Orada bulunan acemi oğlanlardan biri murdar ölmesin diye hemen başını kesip Etmeydanı'na götürmüştür. O zamanın bazı şairleri:

«Uçtu damdan etti tamuyı makar.
Bu köpeğe bu kadar uçmak yeter».

beyti ile tarih düşürmüşlerdir.

Olayların başlangıcında sözkonusu şahıs sonunun fena olacağını anlayarak canını kurtarmak için ilmiye sınıfına katılarak saraydan ilişiğini kesmek istemişti. Bu hususta bir hatt-ı hümayun çıkartıp hemen sakal bırakmıştı. Fakat hatt-ı hümayun Bâb-ı Âli'de kalmış yürürlüğe girmesine vakit kalmamıştı. Bu defa başı kesildiğinde sakallı başını görenler «sakal başa feda» sözünü «baş sakala feda» şeklinde değiştirip alay etmişlerdir.

Bu iki olay ile akşam olmuştu. Askeri işlerin düzenlenmesi için ertesi gün yine Etmeydanı'na gelmek üzere şeyhülislâm ve ilmiye sınıfı karar verdiler ve evlerine dağıldılar.

Ertesi gün cumartesi günü sabahleyin yine Etmeydanı'nda toplanıldı. Ocaklı ile birleşip bir meclis kuruldu. Boğaz serkerdelerine «istekleriniz ne ise padişah tarafından izin verilecektir» diye soruldu.

Karadeniz boğazı muhafızı olan miramirandan İnce Mehmed Paşa olay çıkışında kaçarak evinde gizlenmiş olduğundan Kabakçı Mustafa Ağa, Rumeli kaleleri nezaret ve ağalığını istemişti. Hemen turnacıbaşılık pâyesiyle kendisine isteği verildi. Serkerdelerden Arnavud Ali de Anadolu tarafındaki kalelerin nezaret ve ağalığını isteyince ona da Anadolu kaleleri ağalığı verildi. Diğer serkerdelerden Bayburtlu Süleyman Ağa'ya tersâne-i âmire sancak kaptanlığı verildi. Memiş'in isteği sorulduğunda «bin altın isterim, başka şey istemem» demiş ise de «uygun bir rütbe ve memuriyet iste» denilmiş biraz münâkaşadan sonra yüzyirmi akçe yevmiye ile haseki tekâüdlüğü görevine razı oldu. Bu serkerdelerin yanında bulunan onyedi çavuş altmışar, ellişer, kırkar akçe yevmiyeler verildikten sonra yamaklar da yirmişer akçe yevmiye istediklerin-

de sekbanbaşı Arif Ağa «Bakın ağalar, ihtiyarlar! Ben din ve devlet haini değilim. Bunların istedikleri yevmiyeler senede bin kise akçeyi bulur. Halen sefer vardır. Devlet hazinesinin hali malum. Ben bu hainliği yapamam. Hem bunların sayısı çoktur. Padişah efendimiz bunlara bahşiş ihsan buyursunlar. Ben isim bildiremem» diyerek direnmiş ve gizlice ocaklının kulağına «Allah için olsun bu hususu hallediniz» diye söyleyerek hazinenin korunması için doğrusu iyi hareket etmiştir. Lâkin bundan dolayı yamaklar kendisine kin beslemişlerdir.

Zorbaların sıkıştırmasıyla eski şeyhülislâm Salih-zâde Esat efendi de Nizam-ı Cedid taraftarları sırasına girmiş ve Edirne olayında yeniçeriler aleyhinde fetva vermiş olduğundan gerek onun ve gerek sarayda görevli bazı ulemanın da yok edilmeleri istendiyse de bu durum ulema hakkında kötü örnek olur, diğerlerine de geçebilir düşüncesiyle şeyhülislâm efendi bu hususta direnip vazgeçirtmiştir. Ayrıca o sırada isim listesinde bulunup da olay sırasında gizlenmiş olan Unkapanı nâibi Abdüllatif efendinin bulunup tutulduğu haberi Etmeydanı'na geldiğinde meydan ağaları «Unkapanı nâibi ulemadandır, meydana getirilmesin, cezası şeyhülislâm efendi tarafından verilsin» diye devlet adamları gibi meydanda parçalanmasını uygun görmediler. Fakat başka bir yol ile öldürülmesinde kesin kararlı idiler. Önce nâiblikten dolayı hesabı görülmeye başlandı.

Bu sırada tersâne çavuşlarından biri Etmeydanı'na gelip ve meclise girip «Hacı İbrahim efendi idam olunmak hasebiyle tersâne başıboş ve işler ortada kaldı, bütün tersâne halkı selâm etti, Mustafa Reşit efendiyi tersâne emini isterler» dediğinde meclistekilerin hepsi uygundur deyip hemen o gün Bâb-ı Âli'de Reşid efendiye hilat giydirildi. Fakat söylentilere yer verilmemesi gerektiğinden Bahriye nâzırlığı şıkk-ı sâlis defterdarlığı görevi ayrılarak eskisi gibi tersâne emâneti ünvanı ile Mustafa Reşid efendiye, şıkk-ı sâlis defterdarlığı da Divan-ı hümâyun hocalarından Avni efendiye, iki günden beri boş kalan Darbhâne emâneti de yine Divan-ı hümâyun hocalarından Seyyid Mehmet efendiye verildi.

Mustafa Reşit efendi, Köse Kethüda diye tanınmıştır. Nizam-ı Cedid'in başlangıcında Nizam-ı Cedid defterdarı olmuş ve Nizam-ı Cedid'in birçok işleri onun gayretiyle görülmüştü. Bu bakımdan yeniçeriler herkesden çok ona düşman olduklarından «Musibet Köse kethüdâ geldi ya!» diyerek ona diş bilemekteydiler. Hatta bir defa Rumeli tarafından Anadolu yakasına asker geçirilirken sahildeki evine ateş etmişlerdi. Bu durumda isyan olayı çıkınca önce onun öldürülmesini istemeleri düşünülürken tersâne emini olarak meydana çıkıvermesi hayretle karşılanmıştır. Meğer ki, Mısır seferinde yeniçerilere ikram ve yardımda bulunarak kendisini sevdirmiş ve Nizam-ı Cedid'e hizmet hususunda kendisinin buna mecbur olduğunu ve bunu istemeyerek yaptığını söylemiş. Tophâne'de

görev aldığında topçuları da hoşnud ettikten başka yangınlar çıktıkça ve bazı önemli günlerde fırsat buldukça askerlere yardım ederek onlara karşı kendini iyi belletmiş. Kısacası Nizam-ı Cedid'e iyi hizmet etmekle beraber daima eski düşünce taraftarlarını da gözetmiş olduğundan bu defa da her nasılsa yol bulup isyancıların öncülerine yanaşarak işini yoluna koymuştu. Kendi durumunda olanların parça parça edildiği bir zamanda gemisini kurtarıp hilat giyerek tersâneye yanaşmış ve kurtulmuştur.

Akrabasından eski Anadolu kazaskeri olan Emin Paşa-zâde Mehmet Emin Bey de «Geçmişi belli ve dindar adamdır, gelsin bizimle beraber çalışsın, işimize yarar» diye ağalar tarafından bir iki defa söylenmiş ve şeyhülislam efendi evine haber gönderip davet etmişse de gizlenerek ihtilâl günlerinde meydana çıkmamıştı.

Etmeydanı'nda bu gibi işlerle meşgul olunduğu sırada kin güdücülerden başı şal ile örtülü biri gelip Kabakçı'nın eline bir pusula verdi ve «Bunları da meydana getirip idam ediniz» dedi. Pusulada, sarraflardan yahudi Samantov ve Şabcı; ermenilerden sarraf Tunguroğulları ve Kilâbioğlu gibi on kadar gayrimüslim yazılı idi. Bunlar ise Kabakçı'nın defterinde olmadığından pusulayı yeniçeri kâtiplerinden Ali efendinin eline verip «Ne yapalım, bunları da paralayalım mı?» diye sordu. Ali efendi «Behey canım! Böyle şey olmaz. Bunlar herkesin işine yararlı tüccarlardır. Osmanlı Devletinin dahi işini görürler. Bir alay suçsuz azınlık ve gayri müslimi hiç sebepsiz idam etmek olur mu? Bu herifin onlarla davası varsa işte paşa kapısı, işte hâkim kapısı! Varsın dilekçe yazsın, hakkını alsın. Böyle münâsebetsiz iş olamaz. Bu herifin pusulasını yırt ve kendisini kov» deyince Kabakçı da hemen pusulayı yırtıp «Çık dışarı» deyip adamı kovmuştur.

Osmanlı ülkesinde bulunan yahudiler daima alış verişle meşgul olup asla hamur işine karışmadıklarından bu gibi ihtilâllerde hiç ilişkileri olmazdı. Bunun gibi ermenilerle İstanbul'un tüccar ve esnafından bulunan rumlar da politika işlerinde bulunmadıklarından her zaman rahat olup ihtilâl günlerinde de bir zarar görmezlerdi. Ama İstanbul'un Fenerli tabir olunan asilzâdeleri Osmanlı Devleti'nin diplomasi işlerinde görevlerde bulunduklarından ortamın iyi olduğu zamanlarda bile islâm olan memurlar gibi bazen kazaya uğrarlardı. Bu anlatılan duruma göre sözkonusu sarrafları da bir Ali efendi pek kolaylıkla kurtarmıştır.

O gün öğleden sonra şeyhülislâm ve ulemâ evlerine giderek toplantı dağılmış oldu. Bu sırada Nizam-ı Cedid defterdarı Ahmet bey tutulmuş ise de yüzüncü takımın kışlasına getirildiği için canını kurtarmış oldu.

Şöyle ki: Kendisi şura toplantısında iken zorbaların Etmeydanı'nda toplanmaları esnasında kendileri için kurtuluş yolu imkânsız gibi olduğundan sadrazam vekilinin yanından çıkarken çukadarlarına «Ben ket-

hüdâ beyin odasında kalacağım, atı reis kapısından kethüdâ beyin taşına dolaştırınız» diyerek onları savmıştı. Yanında kalan mehterbaşısına da «Ben buradan yaya giderim, sen, efendi kethüdâ beyin yanındadır diye uşakları bir çeyrek saat kadar oyalandır, sonra atı al konağına git» demişti. Kendisi yalnız yaya olarak reis kapısından çıkıp Bâb-ı Âli civarında dostlarından birinin evine gidip saklanmıştı. Fakat sonra bazı devlet ricalinin idam olunmaları üzerine geceleyin o evden çıkıp sapa yollardan dolaşarak kethüdâsının Süleymâni'ye'deki evine gelip gizlenmişti. Halbuki o ev kendi konağı civarında olduğundan mahalleli kendisini tanıyormuş. Bunun üzerine aralıkta öksürmüş ve etrafta oturanlardan biri onun orada saklandığını anlamış. Evin önünden geçen bir eşkiya gurubuna «Nizam-ı Cedid defterdarı burada saklanıyor» diye haber vermiş. Eşkiya gurubu kapıyı çalınca artık saklanmanın faydası olmayacağını anlayıp bizzat kapıyı kendisi açarak «Ne istersiniz» diye sorunca «Nizam-ı Cedid defterdarı burada gizleniyormuş arayacağız» demeleri üzerine «İşte aradığınız benim, lâkin suçum nedir?» der demez. «Gel, seni meydana götüreceğiz» deyip alıp yola koyulmuşlar. Meğer Ahmet bey daha önce Yeniçeri kışlasına bina emini olduğunda ocaklıdan bazıları ile yakınlık kurmuş, bunlar liderlerinden habersiz onu korumak için o tarafa kolcular göndermişler. Bu kolcular yolda onu görünce Ahmet beyi getirenlere «Bu efendi bizim yoldaşımızdır, Yeniçeri Ocağına faydalı olmuştur, biz onu kışlaya götürürüz» deyip ellerinden almışlar ve kışlalarına götürmüşlerdi. Ocak ihtıyarları da «Ocağa düştü, çare yok bir şey denilemez» diyerek Kabakçı'dan affını istemişlerdi. Kabakçı da af etmişti. O gece kışlada kalmış ve ertesi gün evine gitmişti. İdam edileceklerin listesinde ondan başka kurtulan olmamıştır.

O gece Kazancı Mustafa vasıtasiyle kışlalara pirinç ve yağ verilerek zorbalara padişah tarafından ziyafet verilmiştir.

Bu suretle isyancıların istekleri yerine gelmiş ve iş artık tamam olmuş, topluluk dağılmıştı. Musa Paşa, askeriyenin işten elini çekip kendisinin makamında serbest kalmasını istemekteydi. Fakat ileride eğer bir karışıklık çıkarsa bütün eşkiyanın kendisine bir hainlik yapmaları endişesi içindeydi.

Etmeydanı'ndaki isyancılar dağıldıktan sonra Rumeli kazaskeri Muhtar efendi, nakibûl-eşrâf Dürri-zâde Abdullah efendi, Anadolu kazaskeri Hafid efendi, İstanbul payelilerinden Münib efendi ve İstanbul kadısı Murad-zâde efendi şeyhülislâm konağına davet olundular. Kaymakam Musa Paşa da hazır olduğu halde şeyhülislâmlıkta yapılan toplantıya Sekbanbaşı Ârif Ağa ve ocaklı ileri gelenleri de çağırılmıştı. Yapılan konuşmalardan sonra meydana gelen bu beklenmedik olaydan dolayı yeniçerilerden hiçbirine söz söylenmemesi fakat onların da bundan sonra devlet işlerine karışmamaları hususunda iki taraf anlaşmaya vardı. Bu

konuda Münib efendinin hazırladığı iki nüsha senedin bir nüshası şeyhülislâm kaymakam ve ilmiye sınıfı mensupları tarafından mühürlendi ve padişah tarafından da hatt-ı hümâyun ile tasdik olundu. Ertesi gün pazar günü reis vekili Halet efendi bunu alıp iki elleriyle göğsünden yukarı tutarak Bâb-ı Âli'den teşrifatçı ve Mazhar Ağa gibi bazı memurlar ve şeyhülislâmlıktan Münib efendi ile diğer bazı kimseler resmi elbiselerini giyerek hep birlikte atlarına binip Ağa kapısına geldiler. Burada kendilerini bütün zâbitler sokak kapısında selâmladılar. Binek taşına vardıklarında Münib efendi senedi okudu ve senedde yazılı ayeti kerime ve hadisleri açıkladı, sonra Halet efendiye verip o da hattı hümâyûn'u okuduktan sonra Süleymaniye camii vaizi bir dua okudu. Halet efendi orada bulunanlara hitaben «Ağalar, yoldaşlar! suçlanmaktan korkup senet istediniz. Bunu şevketli padişahımız ve bütün ulemâ ve devlet ricâli size hizmet saymışlardır. Şimdi kalbiniz güven buldu mu?» demesi üzerine «Hay hay! Mutmain olduk. Allah teâlâ, şevketli padişahımızın kılıcını keskin etsin» diye dua ederek Yeniçeri Ocağında saklanmak üzere seneti alıp sekbanbaşı Arif Ağa, Mehmet Osman ve Hacı Mehmet adlı eski Sekbanbaşıları, ocak çavuşu Süleyman, mütevelli hacı Süleyman, başçavuş vekili Mustafa, ocakbaşı kâtibi Abdi efendi ve diğerleri tarafından mühürlü ve imzalı olan diğer nüshasını da devlet tarafından saklanmak üzere Halet efendiye teslim ettiler. Bu şekilde senetler değiştirilip lazım gelenlere hilatlar giydirildikten sonra yamaklar kalelerine ve yeniçeriler de yerlerine gittiler.

Bu çeşit duraklamaların sonunda olan biteni hoş görerek teminat vermek âdet olmuş ise de böyle merasim yaparak zorbalarla anlaşma senetleri yapmak görülmemiş bir şey olduğundan zamanın aklı başında kimseleri bunu çok çirkin karşılamışlardır.

Bu olay usta fesatçılar tarafından yapıldığı için ihtilâlde şehir nizamında bir bozukluk olmadı. Halk tarafından yağma, talan ve yakıp yıkma gibi olaylar çıkarılmadı. Olayın başlangıcında namuslu kimseler çok telaşa ve korkuya kapılmış iken kimseye bir zarar gelmedi. Büyük bir ihtilâlin bu şekilde zararsızca geçiştirilmiş olmasına halk çok memnun kaldı. Fakat devletin görmüş olduğu zararın derecesi çok büyüktür.

Bu cümleden olarak Rusya seferi için yapılan bunca teşebbüsler ve hazırlıklar tamamen yok oldu. Dost ve düşman nazarında devletin şan ve şöhretine zarar geldi. Hemen herkes işe karışır oldu. Sefil ve rezil takımı yüz buldu. İdam olunan devlet adamları nice zamanlardan beri memleket meseleleri içinde yuvarlanarak yetişmiş olan bilgili kimselerdi. Böyle savaş zamanında ve Avrupa'nın pek karışık olduğu sırada böyle yetenekli kimseleri elden çıkarmak devletçe büyük kayıp idi. Zira hemen yerlerine adam bulmak zor idi. Atâullah efendinin bilgisi ve Mü-

nib efendinin yazdığı eserler ile zamanın meselelerini halletmek mümkün değildi. Her asırda mevki isteyen ve makam arayan çoktur. Ama iş adamı uzun zamanda, işin içinde yetişir, bunun ayrı mektebi yoktur. Kısacası devletin maddi ve manevi gördüğü zararların hesabı yapılamayacak kadar çoktur.

Hele bunca emekler harcanarak meydana getirilmiş, birçok iyiliği görülmüş olan Nizam-ı Cedid'in âniden kaldırılması büyük bir üzüntü meydana getirmiştir. Onun üzerine Osmanlı devleti büyük güçlükleri atlatarak nihayet Yeniçeri ocağını kaldırarak eğitimli asker tertibine muvaffak olmuştur. Fakat bu arada maddî ve manevi pek çok zararlara uğramıştır. Eğer araya böyle bir duraklama girmeyip de Sultan Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedid usulü hiç aralıksız o zamandan beri devam edip gelmiş olsaydı Osmanlı Devleti'nin bugünkü durumu çok daha iyi ve kuvvetli olurdu. Vakıa Sultan Selim'in devlet adamları işi azıttılar. İsraf ve gösterişe başladılar. Hak ve hukuka aykırı hareketlerle halkı kendilerinden soğuttular. Bunun üzerine cezayı hak etmişlerdi diyelim. Lâkin devletin ve milletin selâmeti için kurulan Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasıyla bu kadar zarara uğratılması değil bir pire için bir yorgan yakmak belki birkaç fare için bir şehirde büyük bir yangın çıkarmaktan daha fazladır. Buna sebep olanların devlet ve millete ne büyük ihânet ve hıyânet etmiş olduklarını anlatmak için bundan başka izaha lüzum yoktur.

24 Rebiulevvel pazartesi günü, eski padişahın bazı durumlarını, yakın adamlarının çalışmalarını anlatan ve bazı emirleri kapsayan Musa Paşa makamında yazılan bir hattı hümâyun çıkarılarak Bâb-ı Âlî'de açık olarak okundu. Yeniçerilere cülûs bahşişi olarak padişah tarafından yüzseksen bin ve kız kardeşi Esmâ Sultan tarafından da yirmi bin kuruş verildi. Ayrıca Yedi kale askerlerine yüzbin kuruş ayrılıp Ocakbaşı çavuşu Mustafa Ağa eliyle Karadeniz Boğazı'na gönderildi. Ertesi salı günü Sultan Mustafa Han'ın şehzâdeliğinden lalası olan fadlar kâtibi Mehmet efendi Valide Sultan kethüdâsı oldu. Çarşamba günü kahvecibaşı Hüseyin Ağa gümrük emânetcisi, ikinci baş kahveci Bülbül Hafız da Darüssaâde Ağası yazıcısı oldu.

27 Rebiulevvel perşembe günü kaymakam paşa mühürdarı olan Recaî-zâde Celâl Bey, kethüdâ kâtibi olup, kendinden önceki Sadık efendi de Top'hâne nâzırlığına tayin olundu.

1 Rebiulahir Pazar günü Valide Sultan, büyük bir tören ile Eski Saraydan Yeni saraya taşındı. Sultan Mustafa annesini Orta kapı önünde karşıladı.

5 Rebiulevvel Perşembe günü kılıç alayı yapıldı. Sultan Mustafa önce Fatih Camiine gidip türbeyi ziyaret ettikten sonra Ebu Eyüb Halid bin Zeyd hazretlerinin türbesine gitti. Sefer vakti olduğundan düşmanı kahretme niyetine en büyük ceddi Sultan Osman Gazi'nin kılıcını saat beşi biraz geçerek Şeyhülislâm ve Nakibü'l-eşrâf efendilerin beraberinde beline kuşanıp döndü. Defterdar iskelesine kadar âlay ile gelip oradan sandala binerek deniz yolu ile saraya geldi.

Yeni padişahın cülûsunu bildirmek için bazı devletlere mektuplar yazıldığı sırada Garb-ı Aksâ yani Fas hakimi Molla İsmail'e de Münib efendinin yazısıyla bir mektup gönderilmiştir.

Öldürülen devlet adamlarının özellikle İbrahim Kethüdâ ile sır kâtibinin pek çok parası, mücevherleri ve çeşitli gelirleri çıkmıştır. O zamanın usulünce bunların hepsinin devlet hazinesine kalması gerektiğinden sefer masraflarına epeyce faydalı olur denilirken bunların yerine geçenler yağmacılığa giriştiler. Baş yağmacı Musa Paşa idi. Çünkü Sultan Mustafa zaten saf, zamanın durumundan habersiz olup nice zamandan beri arzu ettiği saltanata Musa Paşa'nın sayesinde kavuşmuş olduğundan devletin idaresini tamamen onun hain ellerine bırakmıştı. O da öldürülen şahısların saklamış oldukları para ve mücevherlerini bazı sarraflardaki tahvillerin bir kısmını aşırarak ve çok kıymetli mücevherleri az bir para ile alarak çok miktarda para ve eşya sahibi olmuştur. Bunun gibi yakınları da kendilerine düşen paylarını almışlardır. Ayrıca sarayda padişahın yakınlarından olanlar da aç kurtlar gibi her tarafa hücum ederek hayli şey çalıp çarptılar. Hele bazıları yoksul ve fakir iken çok zengin olmuşlar idi. Bu şekilde bunca eşyanın çoğu şunun bunun elinde kaldıktan başka Sultan Selim zamanında tahvil senetleri ve mukataalar sekizer yıllığına alınıp verilirken bu sefer çıkarılan tahviller üçer seneliğine kadar kapatılmıştır. O yağmacılar bununla da yetinemeyip öldürülenlerin ev ve konaklarını baba mirası gibi aralarında taksim ettiler. İbrahim Kethüdâ'nın sahil konağı padişahın özel ahırcısı Şemseddin Bey'e, mabeyinci Ahmet Bey'in konağı sekbanbaşı Ârif Ağa'ya verildi. Şeyhülislâm efendiye de sırkâtibinin Süleymâniye'deki evi verilmiş ise de o buraya geçmeyip sadece evi kiraya verip kirasını almayı kabul etmiştir.

17 Rebiulahir günü daha önce padişahın silahdarı olan Süleyman Bey, çukadar Arnavut Ahmet Ağa, hazine kethüdâsı Salih Rifat bey, baş çukadar Mehmet bey, Enderundan çıkartılıp rikâbdâr olan Reşid Ahmet bey silahdar olmakla sıra ile mabeyinci Selim Ağa hazine kethüdâsı ve mabeyinci Abdülfettah Ağa da baş çukadar olmuştur.

OSMANLI ORDUSU'NA DAİR BAZI OLAYLAR VE YENİ TAYİNLER

Bu sıralarda Osmanlı Ordusu'nda da ihtilâl oldu. 17 Rebiulevvel'de Sadrazam da değiştirilmişti.

Osmanlı Ordusu Silistre'ye vardıktan sonra karşıya geçip Bükreş'i Ruslardan kurtarmak için karar verilmişti. Fakat düşman daha önce Silistre karşısındaki Karabaş adasını ele geçirmiş ve tabyalar kurmuş olduğundan önce burayı almak gerekiyordu. Buna dair bazı hazırlıklar yapılmışken Rusların Bükreş'e doğru çekilip gitmiş oldukları haberi alındı. Bunun üzerine Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa bir miktar askerle Karakulaş yakasına geçerek metrisi almıştı. Pehlivan Ağa ara sıra kıyafet değiştirerek Silistre'de bulunan orduya gelip gitmekte ve icabına göre Serdarı Ekrem ile görüşmekte idi.

Yukarıda anlatıldığı şekilde Karadeniz Boğazı'nda yamaklar isyana kalkıştıklarında Pehlivan Ağa, Sultan Mustafa taraftarı olduğundan o da bu isyana karışır ve ordudan isyan çıkartır düşüncesiyle İstanbul'da Sultan Selim tarafından irade-i seniyye çıkartılıp sadrazam İbrahim Hilmi Paşa'ya gönderilerek Pehlivan Ağa görevinden aldırıldı. Onun yerine hemen kul kethüdası Eyüp Ağa Yeniçeri Ağası tayin olundu. Fakat o gün Pehlivan Ağa Silistre mütesellimi bulunuyordu. Durumu öğrenir öğrenmez haber gönderip «Ne duruyorsunuz, beni görevimden aldılar, lâkin maksat benim görevden alınmam değildir, belki yeniçeri ocağını kaldırmaktır» yollu bozguncu sözlerle bir takım sapıkları kandırmıştı. Onlar da «Biz ağamızdan hoşnuduz, görevinde kalmasını isteriz» diyerek gurup gurup Silistre'ye geçip toplandılar. Sonra bunların orduda yağma hareketine girişecekleri öğrenildi. Sadrazam hemen bir toplantı yaptı. Sadrazamlık mektubcusu Tahsin efendi ile aslen müderrislerden iken Mısır seferinde Divan-ı Hümâyun hocaları arasına katılan baş muhasebeci Râmiz efendi bu hususta kesin kararlı idiler. Fakat çoğunluk belayı savuşturmak için Pehlivan Ağa'nın ağalıkta kalmasını istiyorlardı, bu bakımdan hemen ağalık hilatı ocak başısı ile Pehlivan Ağa için Silistre'ye gönderildi. Böylece isyancılar dağıldılar ve Pehlivan Ağa da artık Karakulaş'dan Silistre'ye geçmez olmuştu.

Bunun arkasından Sultan Mustafa'nın tahta çıkış haberi için sadrazama hitaben gönderilen hatt-ı hümayun Silistre'ye gelince okunması için Pehlivan Ağa da orduya davet olunmuştu. Fakat o gelmekten çekinmiş ve binbir güçlükle getirtilerek hatt-ı hümâyun okunmuştur.

İstanbul'daki isyan fikri orduya da geçmişti. Sultan Selim taraftarı bilinen devlet adamlarının işden çıkarılmaları muhakkaktı. Tahsin efendi ile Râmiz efendi ise Sultan Selim'i çok sevdiklerinden başka sözü geçen mecliste Pehlivan Ağa aleyhine direnmiş olduklarından zorbalara karşı yaranmak için hatt-ı hümayun okunduğu gibi bu ikisi görevlerinden alındılar. Aynı zamanda Râmiz Ağa Kavala'ya sürgün gönderildi. Onların yerine Memiş Ağa birinci muhasebeci, büyük tezkereci Hamid efendi mektubcu onun yerine de küçük tezkereci Hamid bey tezkereci olup sadrazam mektupçuluğu halifelerinden Arif efendi de küçük tezkereci oldu.

İstanbul'un öyle karmakarışık bir hal aldığını haber alan ordu ileri gelenleri çok üzülmüşler ise de kadere boyun eğmekten başka çare bulamayıp hemen yeni padişaha bağlılıklarını belirtmek için merasim tertiblediler. Bu sırada Yeniçeri zorbaları bu olayı gâh Hacı Bektaş'ın ruhâni sırrına ve gâh ocağın feyz ve kerâmetine yorumlayıp sevinmişler, Hacı Bektaş'ın kanına «hû» diyerek şenlik yapmaktaydılar.

Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa ise aslında Nizam-ı Cedid'in düşmanı ve Sultan Mustafa'yı padişah yapmak isteyenlerden biri idi. Böyle olarak zorbalığı ile Yeniçeri ağalığında bulunduğu esnada İstanbul'daki yoldaşları isyan ederek Selim'i tahttan indirince onun da isteği yerine gelmiş idi. Fakat kendisi İstanbul'da bulunup da zorbalara öncülük yapamadığı için hırsını alamamıştı. Kabakçı gibi pespâye adamların meydana çıkıp da şöhret bulmalarını çekemeyip hatta İstanbul'daki yamaklara uydukları için namus ve haysiyetlerini kaybettiklerini söylediği anlatılır. Bu sebeple bari kendisi de orduda bir olay çıkarıp da her işi eline almak ve bu şekilde zorbalar arasında nam salmak üzere hemen yeniçerileri kışkırtmıştı. Bir gün aniden bir takım zorbalarla Silistre'ye geçip «Kul ayaklandı, Serdarı Ekrem'i istemiyorlar» diye devlet erkânını ve ocak ağalarını davet edip sadrazam otağına hücuma geçmek istemişti. Bunun üzerine Serdarı Ekrem bir bahane ile savuşup Ruscuk civarındaki Alemdar Paşa çiftliğine kaçmıştı. Orduda bulunan vezir Ebu Bekir Paşa sancak kâimmakamlığına seçilmiş ve durum İstanbul'a bildirilmiştir. İbrahim Hilmi Paşa'ya İstanbul'dan yeni padişahın mührü gönderilmek üzere iken anlatıldığı şekilde sadrazamlıktan indirilmiş olduğu öğrenilince zorba başılarının istekleri üzere 11 Rebiulahir'de yeniçeri ocağından çıkıp Anadolu valisi ve Akdeniz boğazı kumandanı Çelebi Mustafa Paşa sadrazam ve Serdarı Ekrem tayin olunarak hemen boğazdan orduya gitmesi emrolundu. Boğaz kumandanlığı da Karaman valiliği ile Sakız'da sürgün olan eski sadrazamlardan Hafız İsmail Paşa'ya verildi. Ayrıca Anadolu eyâleti Karahisar sancağı mutasarrıfı vezir Aladdin Paşa'ya verildi. Sadrazam tayini ve görevden alması pa-

dışaha ait bir iş olduğu halde zorbaların zoru ile hareket etmesi devletin namus ve haysiyetine büyük leke düşürmüştür.

Bunun üzerine orduda da söz ayağa düşüp yeniçeriler, işin ehillerini, boğaz ve mevki kavgasiyle bıktırıp «İstanbul'daki devlet adamlarını telef etmişler biz de buradakileri bitirelim» şeklinde korkunç sözler ile korkuya düşürmekte idiler. Yeniçeri Ağası da zaten kötü huylu bir herif olduğundan «İstanbul'daki devlet ricâli bitirilmiş, buradakilerin yok edilmesi dahi bektaşi gazilerinin görevidir» derdi. Devlet ricâli onun bu tutumuna bakıp içlerinden kan giderdi. Lâkin ellerinden bir şey gelmeyip çâresiz herbiri bir şekilde kendisine yaltaklanmakta idiler. Bu suretle Yeniçeri Ağası orduda sivrilip her işi eline alıp yeni tayin işlerine de karışarak şıkk-ı evvel defterdarı Feyzibey - zâde Mehmet Bey'i görevden alıp mühimmat nezareti ünvanı ile Edirne'ye göndermiş ve yerine zimmet halifesi Çavuş-zâde Emin efendiyi defterdar tayin ettirmişti.

Devlet ricâli ordunun bu haline ve askeri zâbitânın böyle çözülüp dağılmasına bakıp ürkerek Alemdar Paşa'yı davet etmeleri üzerine o da hemen beşbin seçkin süvari ile Silistre'ye dehşet saçarak girmişti. Bunu gören zorbalar birer köşeye sinip, edeplerini takınıp yola gelmişler ordunun durumu da yola girmişti. Bunun üzerine artık padişah mührünün Alemdar Paşa'ya gönderilmesi gerekmişti. Hakikâten ordunun düzene konulmasına ondan başka bir vezir muktedir olamamış olup kendisi de bu emel ve arzu düşüncesinde iken mührün Çelebi Paşa'ya gönderilmesi üzerine gönlü kırılmıştı. 24 Rebiulâhir'de Serdarı Ekrem'in Silistre'ye gelişinde sadrazam olması dolayısı ile takındığı büyüklük tavrından dolayı ondan nefret etmişti ve Tuna yalısı halkının karakteri olan inad ve gurur ile Serdarı Ekrem'e soğuk muamele ederek orduyu kendisine teslim etmişti. Sonra orduda yalnız kalan eski mektupçu Tahsin efendiyi de yanına alarak Ruscuk'a dönmüştür.

Birkaç gün sonra Serdarı Ekrem, Karakulaş yakasındaki yeniçeri ordusuna gidip Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa'ya vezirlik rütbesi ve diğer bazı zabitlere de rütbeler verip askerlere de bolca bahşiş dağıtmıştır.

Ancak Osmanlı Ordusu'nun idaresi Alemdar Paşa'nın yardımına muhtaç idi. Alemdar Paşa kızgın olarak Ruscuk'a döndükten sonra orduya ne erzak ne de başka bir yardım etmez oldu. Serdarı Ekrem ise ocaktan yetişme bir kimse olarak gönül alma yollarını bilmediğinden Alemdar Paşa'ya zor kullanma yoluna düşmüştü. Alemdar da bölükbaşılıktan yetişme cesur ve sert bir adam olduğundan anlatıldığı gibi Silistre'ye gelişinde ordunun durumunu üzülecek bir durumda bulmuş ve sadrazamlığın kendisine verileceğinden hiç şüphe etmez iken başkasına verilmesine gücenmiş idi. Bunun üzerine Serdarı Ekrem'in bu tutumunu haz-

medemeyip iki kat fazlası güçlük çıkartarak ordunun erzak sıkıntısına düşmesine yol açmıştı. Halbuki Ruscuk'a dönüşünden sonra yeniçeriler bütün bütün işi azıtmışlar ve yapılması imkânsız tekliflerde bulunmaya başlamışlardı.

İşte bu esnada Ruslar karşı tarafta toplanmaya başlamışlardı. Üzerlerine bir miktar asker ile Çarhacı Ali Paşa gönderildi. Ali Paşa yenilgiye uğradı. Bu da ayrı bir korku ve telaşa yol açmıştır. Zira Çarhacı Paşa fırkası perişan olmuştu. Asıl Osmanlı ordusu ise Ruslara karşı durmak şöyle dursun yerinde kendi kendine durmaktan aciz idi. Bereket versin Ruslar Bonapart ile savaş halinde olduklarından Tuna sahillerindeki askerinin çoğu Lehistan tarafına gitmişti. Yoksa öyle karışık bir vakitte bir taraftan da Ruslar beri tarafta hücum etselerdi Alemdar Paşa'nın askerinden başka Tuna yalısında yerini tutacak bir kuvvet yoktu.

Bir de Ruslar kaçak İpsilanti Bey eliyle sahte fermanlar göndererek bu sefer aslında yeniçerileri cezalandırmak içinmiş gibi yalanlar yaydıklarından başka Osmanlı kıyafetine soktukları bir kısım adamlarını güya daha önce satın alınmış Hotin ve Bender gibi kalelerin hâşâ parasını alır şeklinde bir yere koyup ve islâm esirlerinden bazılarını da bir bahane ile sanki tesadüfi olarak oraya götürüp de bir kenardan gizlice gözetleyerek «işte falan kalenin parası sayılıyor, ordudan falan falan efendiler gelip alıyor» dedirtmek, bazılarına da «Biz Osmanlı Pâdişahının fermanı ile ancak eşkiyasını cezalandırıp devletini Nizam-ı Cedid taraftarlarına karşı ayaklandırmak için geldik, siz niçin ısrar ediyorsunuz» yollu sözler söyletmek gibi çeşitli hilelerle saf yeniçerileri aldatmışlardır. Yeniçeriler ise orduyu yağma edip dağılmağa bahane aramakta idiler. Özellikle Serdarı Ekrem ile Alemdar'ın arasına soğukluk girmekle ordunun erzak ve malzeme sıkıntısına düşmesinden bütün bütün karışıklık yarattı.

Devlet ricali gördüler ki Alemdar'a sığınmaktan başka çare yoktur. Hemen kendisine mektuplar gönderip İstanbul'a da haber vererek padişahtan hatt-ı hümâyun ve teşekkürnâmeler getirtip gönlünü aldılar. Serdarı Ekrem ile barıştılar ise de kalblerindeki düşmanlık kalmıştır. Kaldı ki daha önce Tuna yalısı mübayaacılığı bahanesiyle Ruscuk'a gönderilmiş olan Behic efendi Sultan Selim devrinin yetiştirmelerinden biri olması ile ara sıra Alemdar Paşa yanında Sultan Selim'in iyiliklerini ve kerâmetlerini belirtip onun nizamının kaldırılmasından dolayı görülen zararlardan bahsetmekte iken Tahsin efendi de gelip bu hususta onunla birleşmiş idi. Ayrıca ikisi bir olup Alemdar Paşa'ya Râmiz efendinin üstün vasfını ve olgunluğunu anlatmışlar o da Râmiz efendiyi Ruscuk'a davet etmişti. Râmiz efendi ise o sırada sürgün edildiği Kavala'ya gitmek üzere Filibe'ye varıp Alemdar'ın adamlarından Köse Kethüdâ denilen Ahmet efendi ile görüşmüştü. Ahmet efendi ona hürmet etmiş ve

kendisine gereken yardımda bulunmuştu. Bu esnada Alemdar'ın davet emri gelmiş ve Râmiz efendi derhal Filibe'den ayrılarak Ruscuk'a gelip Alemdar'a hürmet ve bağlılığını göstererek sevgisini kazanmıştır. Konuşmalarında yeniçerilerin yaptıklarının devlet ve millete ne kadar zarara sebep olduklarını ve Sultan Mustafa tarafından bu kadar yüz bulmaları ile ne kadar mülk sahibi olduklarını söyleyerek Alemdar Paşa'yı Sultan Selim tarafına yöneltip Sultan Selim'i tekrar tahta çıkartmak için düşünmeye mecbur etti.

Bu suretle Ruscuk'da Sultan Selim'in tahta çıkması meselesi konu olduğundan yeni bir olayın sebebi hazırlanmağa başladı. İstanbul ise henüz gereği gibi ihtilâlden kurtulmamış ve saltanat gemisi selâmet sahiline varmamıştı.

İşte bu esnada Akdeniz boğazı dışında bir deniz savaşı meydana geldi.

Şöyle ki: Yirmi iki parça gemiden mürekkep bir Rus donanması Bozcaada'da bulunmaktaydı ve Çanakkale boğazını kontrol etmekte idi. Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa onsekiz parça savaş gemisi ile daha önce o tarafa hareket etmişti. Rusya donanması sayıca daha çok olduğu gibi subayları da çok iyi yetişmiş kimselerdi. Bizim deniz subaylarımız ise onlara nisbetle bilgisiz ve bazılarının tecrübesi noksandı. Askerlerin çoğu denizcilikten habersiz ve acemi idiler. Bu bakımdan savaş taarruzu uygun görülmemiş iken Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa âdeti üzere bahadırlık gösterişinde bulunmuştu. Rebiulâhir ayının sonlarına doğru hiç yoktan Rusya donanması üzerine hücum etmiştir. Osmanlı donanması rüzgâr altında kalmış ve padişaha ait olup Ebu Bekir Bey'in idaresinde olan geminin armaları tamamen yok edilip düşman eline geçti. Diğer birkaç gemi yanıp birkaçı da direksiz ve armasız olarak baştan karaya oturdular. İçlerindeki askerler çıkıp kaçtılar. Bunun üzerine kaptan paşa boğaza döndü. Kendisini sorumluluktan kurtarmak için Hüseyin Paşa zamanından beri aralarında düşmanlık olan Petrona Giridi Şirimerd bey ile diğer birkaç kaptanı suçlamıştı. Devlet erkânı ise bu sırada henüz sonunun ne olacağını bilmeyip pusulayı şaşırmış olduğundan bu gibi hususlara bakacak vakitleri yoktu. Bunun için «Evet öyledir, kaptan paşa müslüman adamdır, yalan söylemez, doğru adamdır Allah'tan korkar, kimseye kin beslemez ve kötülük etmez» diyerek hemen onun sözlerine inanıp zavallı Şirimerd bey ile diğer birkaç kaptan boğazda idam olundular. Halbuki bu savaşta Rus donanması da pek ziyâde zedelenmiş olduğundan Rus amirali artık o sularda daha fazla duramayıp gemilerini tamir için Korfu tarafına gitmeğe mecbur olmuştu. Bu suretle Akdeniz boğazı ablukadan kurtulmuş olduğundan Osmanlı donanmasının bu yenilgisi bir bakıma zafere dönüşmüştür.

İSTANBUL OLAYLARI

Yukarıda anlatıldığı üzere her ne kadar saltanat erkânı İstanbul'daki zorbalar ile devlet işlerine karışmamaları için anlaşma yapıp iki taraftan senedler verilmiş ise de bir kere söz ayağa düşmüştü. Artık anlaşmanın faydası olmayıp zorbalar her işe karışır oldular. 17 Rebiulâhir'de yine zorbalık gösterisine kalkıştılar. Sekbanbaşı Ârif Ağa'yı görevinden alarak yerine Ocakbaşı çavuşu Mustafa Ağa'yı sekbanbaşı tayin ettirdiler.

Şöyle ki: Yamaklara verilen yüzbin kuruş adı geçen Mustafa çavuş ile boğaza gönderilmişti. Yamaklar «Bu para bize azdır biz yevmiye isteriz» diye patırtı çıkardılar. Mustafa Çavuş da «Ben sekbanbaşı olsam size yirmi beşer akçe yevmiye verirdim» diye ağızlarına bir bal çalmıştı. Yamaklar onun tarafını tuttular. Ocaklıya verilen cülüs bahşişinden de Ârif Ağa altmış bin kuruş borç alıp beşbin kuruşunu yeniçeri ağası Karakulaklı Abdullah Ağa'ya vermişti. Abdullah Ağa bunu az görmüş ve daha fazla istemişti. Arif Ağa «Bu parayı tamamen ben yiyecek değilim, bundan kârhâneliye, köşk bekçilerine, meyâne yazıcılarına ve kapı hademesine pay vereceğim. Bana da ancak beş on kise kalır» diyerek özür dilemişti. Fakat Abdullah Ağa daha fazla istekte ısrar etmiş ve aralarında soğukluk meydana gelmişti. Abdullah Ağa Mustafa Çavuş ile anlaşarak ocak ihtiyarlarına ve söz sahiplerine «Ne duruyorsunuz? Sekbanbaşı padişahın size verdiği paradan altmışbin kuruşunu sakladı» diye onları kışkırtmıştı. Onlar da aralarında anlaşarak ortaya çıkarmaya bahane olmak üzere önce «Sekbanbaşı, ortaların etine, ekmeğine bakmıyor, Balat ve Kumkapı gibi nümalu kullarından rüşvet alır» diye şikâyette bulundular. Ârif Ağa «Ben yoldaşların etine ve ekmeğine ve her işine dikkat ederim. Ancak kulluklardan para almasam ne ile geçineyim. Bunu ben çıkarmadım, kulluklar sekbanbaşılığın geliridir» diye cevap vermişti. Fakat onların maksatları başka olduğundan Süleymâniye Camii'nde toplanarak «Kulluklardan câize vermeyiz ve cülûs bahşişinden saklanan malı da isteriz» diyerek Ağa kapısına haber gönderdiler. Bunun üzerine Ârif Ağa «Ben mal saklamadım. Altmışbin kuruş falan falan yerlere dağıtmak için aldım. Lâkin meramları fesatlık ise onu söylesinler» diye cevap verdi. Onlar da «Biz bu malı isteriz, hem de onu sekbanbaşılıkta istemiyoruz» diye feryada başladılar. Zaten önceden yamaklarla anlaşıp karar verilmiş ve beri tarafta ondört odabaşıya birer kise rüşvet söz verilmiş olduğundan Abdullah Ağa onların yanına varıp «Ben

size bir şey söyleyeyim, ona razı olunuz. Mustafa Ağa'yı sekbanbaşı ettirelim, hem işimize dikkat eder hem de saklanan malı alıverir» deyince odabaşılar da bir ağızdan «Hay, hay! İsteriz» der demez Abdullah Ağa acele Bâb-ı Âli'ye gelip «İş işten geçti, şöyle oldu, böyle oldu» diye gürültü ve patırtı etmeye başladı. Musa Paşa derhal rikâba durumu bildirip çıkartılan irâde-i seniyye gereğince Ârif Ağa daha kendisine verilen Ahmet Bey konağına yerleşmeden görevinden alınarak yerine Mustafa Çavuş Sekbanbaşı tayin olundu. Sonra odabaşılar Ağa Kapısı'na gelip vaad edilen beşeryüz kuruşlarını aldılar. Arif Ağa'nın da hesabı görülüp sözkonusu altmış bin kuruş kendisinden alınarak ocaklıya verildi ve sonra Bursa'ya sürgün edildi. Ârif Ağa'nın bu şekilde görevden alındığı gün ve vakide kethüdası Yusuf Ağa'nın kesik başı İstanbul'a gelmiş ve Bâb-ı hümâyun'da gösterilmişti.

Yusuf Ağa, Girid adasında bir fakirin oğludur. Yedi sekiz yaşına geldiğinde babası onu Girid serhaddi Süleyman Ağa'ya ahiret oğlu olmak üzere verdi. Onun terbiyesinde yetişen Yusuf Ağa, Süleyman Ağa Girid Ağalığından alındıktan sonra İstanbul'a gelip Yeniçeri Ağası olunca mühürdarı olmuştu. Süleyman Ağa daha sonra kaymakam Paşa olunca o da hazinedar olmuştu. Süleyman Ağa kaymakamlıktan ayrılıp taşrada bir göreve gittiğinde onu kethüdâ yapmıştı. Yusuf Ağa bir aralık efendisinin bazı işlerini görmek için İstanbul'a geldiğinde zengin bir kimse olduğundan Bağdad'a gönderilmişti. Bağdad'dan geldikten sonra İsmail kasabbaşısı olmakla bazı devlet ricali ile yakınlık kurmuş ve Gelibolu barutthanesi nazırı olmuştu. Sonra matbah-ı âmire emini, Esmâ Sultan kethüdası ve darphâne eminliği görevlerinde bulundu. Sultan Selim'in tahta çıkışında Vâlide Sultan kethüdası olan Mehmet Bey vefat edince bazı taraftarlarının tavsiyesi üzerine Valide Sultan kethüdası oldu. Esmâ Sultan kethüdâlığı da kendisinin kardeşi Ömer Ağa'ya verilmişti. Sonra Yusuf Ağa zaman zaman bütün devlet işlerini eline almıştı. 1221 senesinde Vâlide Sultan vefat edince onun da durumu bozulmuştu. Kendisini çekemeyenlerin şerrinden kurtulmak için hacca gitmişti. Ancak yukarıda anlatıldığı gibi Vehhâbilerin engel olmaları üzerine Medine'nin yakınından geri dönmek zorunda kalmıştı. Yolda gelirken İstanbul'da isyan olayı çıkmış onun adı da öldürüleceklerin listesine geçmişti.

Halbuki Sultan Selim devrinde valide kethüdası iken tedbir olarak Sultan Mustafa tarafına da yakınlık göstermişti. İstanbul'da bulunan yakınları sekbanbaşıya ve diğer iş sahiplerine haylice para vererek ağızlarını kapatmış olup sadece sürgün olarak Bursa'ya gönderilmesine karar verilmişken Musa Paşa'nın kendisine eskiden kini olduğundan ve Yusuf Ağa çok zengin bir kimse olduğu için diğer öldürülenler gibi onun da servetine konma hırsı ile idamına karar vermişti. Zorbalardan bir gurup

bir mesele için Bâb-ı Âli'de toplandığı gün anlaşmış olarak padişahın adamlarından biri de Bâb-ı Âli'ye gelmişti. Musa Paşa, zorbaların bu toplanmalarının sebebini güyâ Yusuf Ağa'nın af edilmesinden olarak söylemiş ve eğer Yusuf Ağa idam olunmaz ise fena bir olay çıkacağını söyleyip bunu gizlice padişaha bildirmesini rica etmişti. Bunun üzerine Yusuf Ağa'nın idamı için irade çıkarılmış ve özel bir adam gönderilerek Bursa'da idam ettirilmişti.

İnsan nasıl pek yüzlü ve ne kadar aç gözlü bir yaratıktır ki önünde kendinden öncekilerin kanlarını akarken görüp ibret alacakları yerde mallarına göz dikiyor ve kendi de onların felâketine ayak basmış olduğuna dikkat etmeyip hemen mallarından birşey kapmak için çalışıyor. Söz konusu Yusuf Ağa akıllı ve olgun bir kimsedir, fakat evrakı içinde çıkan arapça bir sened kendisine yakıştırılmamıştır. Şöyle ki: Güyâ Hazreti Âdem, ömründen bir miktarını Hazreti Şit'e hibe etmiş olduğundan Sadullah Ağa adlı bir zat da ömrünün yedi senesini şahitler önünde Yusuf Ağa'ya hibe etmiş ve o da kabul etmiştir. Senet o vaktin Galata kadısı olan Şeytan Emin efendinin mührü ile mühürlenmiştir. Bu senet bulunduğunda Emin efendi Mekke payeli olarak bulunmakta idi. Meslekdaşlarına ibret için Gelibolu'ya sürgün edilmiştir.

Mustafa Necib efendi, Tarihçesinde der ki: Bu hûsus Yusuf Ağa'nın olgunluğuna ve zekâsına verilmez ise de insanların şeytan olanlarının hileleri ile nice nice zekâ sahibi kimseleri aldattıkları malumdur. Söz konusu senedin şeytan olarak lakablanmış kadı tarafından imza ve mühürlenmiş olması da bunu göstermektedir.

Âsım Efendi der ki: Söz konusu senedin mebnâsı olmak üzere Hazreti Âdem'in ömründen bir miktarını Hazreti Şit'e mi yoksa Hazreti Davut'a mı hibe ettiği kesinlikle belli değildir. Fakat doğrusu şudur ki, bir vesikada kayıtlı bulunduğuna dair bilgimiz yoktur. Gerek Kur'anda gerekse hadislerde bu hususta bir şey mevcud değildir. Bunun uydurma bir şey olduğu söylenebilir. Sadullah Ağa ile Yusuf Ağa gibi bilgili ve olgun kimselerin böyle bir şey yapması düşünülemez. Bunun bir hileden başka bir şey olmadığı da iddia edilemez.

Yusuf Ağa'nın bıraktığı hesapsız mal ve mülk Musa Paşa ile diğer yoldaşlarının ellerine düştü. Çoğunu aralarında paylaştılar. Geri kalanı hazineye teslim edecekleri sırada konağı da Fodla kâtibi iken vâlide kethüdâsı olan Mehmet efendiye verilmişti. Yusuf Ağa'nın çok yakın adamı olan Râgıb efendi ile diğer adamları, Yusuf Ağanın başka mallarının olup olmadığını öğrenmek için tevkif edildiler. Zorba ve eşkıya dediğimiz Yeniçeriler değil, şunun bunun malına parçaladıkları devlet adamlarının bile bir parasına ve bir malına dokunmamışlar iken devlet ida-

resi ve saltanat adına olan aç gözlü ve katı yüzlü yeni devlet adamları hainee tavırlariyle kendilerinden öncekilere rahmet okuttular. Bu hal ve heyet ile devlet idâresi mümkün olamayacağından devlet ve milletin iyiliğini düşünenler hayretler içinde kaldılar. Bu değişiklik ile işlerin düzeleceğini düşünenler bile üzüntü duymaktaydılar.

Bu yağmacılıkta Musâ Paşa, tahmin olunamayacak kadar irad sahibi oldu. Ancak bu kadar mal ve mülkü idare etmek pek güç olduğundan bunun çaresini düşünmeye başlamıştı. Bir taraftan sarayda yeni yetişen padişahın yakınları ve bir taraftan da dışarıda söz sahibi olan kimseler ve özellikle Yeniçeri ocağı ileri gelenleri devlet işlerine karışarak herkese gülünç olacak tedbirler alarak her işte rüşvet alınıp verilmeye başlandı. Bu sebeple yapılan Rusya seferinin sonunun ne olacağı belli değildi. Yapılan masraflardan dolayı çok sıkıntıya düşüleceği meydanda idi. İstanbul dışında Sultan Selim taraftarı olan Cebbar-zâde ve Kara Osman - zâdeler gibi cesur kimselerin isyancılara el uzatmaları düşünüldüğünden Musa Paşa sonunun neye varacağı endişesine düşmüştü. Böyle büyük lokmaları yutarken boğulmamak için istifa etmeye mecbur idi. Halbuki zaten zayıf bünyeli ve hasta bir kimse olduğundan böyle müşkül işlerle uğraşmaktan hastalığı daha da artmış idi. Bazı toplantılarda kendisine nefes darlığı gelmiş ve birkaç defa padişahın huzurunda bayılma derecesinde nefesi tutulmuş idi. Hakikaten hastalığı bu kadar artmış mı idi yoksa işten el çekip istirahate geçerek bu kadar serveti yemeyi düşündüğü için mi böyle yapıyordu bilinemiyordu. Zira tilki gibi gayet hilekâr bir herif olduğundan düşüncesini gereği gibi anlatmak güçtü. Kısacası görünüşüne bakılırsa görevden alınması gerekli idi. Kaldı ki Kabakçı olayını çıkaran isyan heyetini kurup devri değiştirerek Sultan Mustafa'yı minnettâr etmiş ise de bir aralık onun görevden alınmasını padişah dahi uygun görmüştü. Sarayda yeni yetişenler ise bunların değişip meydanın kendilerine kalmasını istemekteydiler.

22 Rebiulâhir'de Bursa'da oturması şartiyle Musâ Paşa görevden alınıp yerine Çavuşbaşı Şehsuvar - zâde Hamdullah bey vezirlik rütbesi ile sadrazam kaymakamı oldu. Rikâb-ı hümâyun kethüdası Hasan Tahsin efendi çavuşbaşılığa, onun yerine de eski hububat nâzırı Elhâc Mustafa efendi tayin olundu.

Unkapanı nâibi Abdullah Lâtif efendi de öldürülmesi istenenlerden birisi olduğu halde müderrislerden olduğu için idamı geri bırakılmış ve hesabı görülerek kendisine mirmiranlık verilip ilmiye sınıfından çıkartılmıştı. Sonra Bursa'da idam olunup kesik başı 24 Rebiulâhir'de Abdüllatif Paşa ile Bâb-ı hümâyun'a getirilip gösterilmiştir.

Merhum Abdüllatif efendi sudûrden müteveffa Keçeci - zâde Salih efendinin damadıdır. Zahire hususunun düzene konulması için ilk defa

hububat nâzırı olmuştur. Abdüllatif efendi de Unkapanı nâibliğini almıştı. Çok dikkatli ve işini bilen bir kimse olduğundan saltanatın ileri gelenleri arasına girmiş ve nâiblikte karar kılmıştır. Müderris olduğu için de ilmiye mensuplarının kendisine rekâbeti ve düşmanlığı günden güne artmakta idi. İhtilâlin çıkışında fırsat bulup onun öldürülmesi için imza etmeleri üzerine yukarıda anlatıldığı şekilde görevini değiştirmek suretiyle Bursa'da idam olunmuştur.

3 Cemaziyellevvel'de Salih Cânib efendi mühimmat nâzırı ve Azmi efendi de Beyhan Sultan kethüdâsı tayin olundular. Ertesi gün cuma gecesi Galata'da yangın çıkmış ve onaltı saat kadar devam etmiştir. Yedinci pazartesi günü Şeyhülislâm Atâullah efendi görevinden alınarak yerine Samâni-zâde Ömer Hulusi efendi tayin olunmuşken ertesi günü hemen tekrar Atâullah efendi tayin olundu. Şöyle ki:

Müteveffa Hayri efendi, kardeşi müderrislerden sayılan Seydâ efendi öteden beri dalkavukluk ile büyük meclislerde bulunarak şunu bunu kötülemekte ve bilhassa meslekdaşı olan ilmiye sınıfını diline dolayıp onları alaya almaya cesaret etmekteydi. Böyle olduğu halde karısının Sultan Selim'in annesi ile ilgisi olduğundan kimse ona birşey diyemiyordu. Onun şerrine lânet ederek bazı yüksek kimseler ona hediyeler vermekte idiler. Böylece şundan bundan haylice şey kaparak dalkavukluk sâyesinde debdebe ve gösteriş ile gezip ilmiye mensuplarına caka satar idi. Onun bu tavırlarından ilmiye sınıfı ondan nefret etmekte olup ihtilâl günlerinde bir belâya uğramasını beklemekteydiler. O da burasını düşünerek telaş içinde idi. Ancak akrabasından İsmail Ağa daha önce boğaz nâzırı iken Kabakçı Mustafa da onun hizmetçisi olduğundan Seydâ efendi o vakit Kabakçı ile birlik olmasiyle bu karışık günlerde ona dayanıp durmakta idi. Fakat eski devirde kötülediği kimselerden birisi de şeyhülislâm Atâullah efendi idi. Bilhassa onun tarafından çok korkmakta olduğundan bir sebeple onu makamından düşürmek sevdasına düştü. Kabakçı ile birkaç asker arkadaşını bir akşam evine davet etti. Azar azar yeyip içtiler. Tam neşelendikleri esnada «Atâullah efendinin padişahı tahttan indirmeye pek rızası yoktu. Etmeydanı'nda susması da bundan dolayıdır. Sultan Selim'in gözdesi olduğundan herhalde onun için çalışır ve sonunda sizin hakkınızda bir iş eder. Halbuki İstanbul'da sadrazam bulunmadığından şeyhülislâmlık en yüksek yetki kapısı olduğundan şeyhülislam da ocaklının tayin yetkisini taşımaktadır» diyerek Kabakçı'nın zihnini karıştırdı. Sonra bir gün Kabakçı'yı Eyüp'te tekâüd olarak oturan Mustafa Paşa'ya götürdü. Onun yanında da bu bahsi açtı ve şeyhülislâm'ın görevden alınmasının bütün ocaklının arzusu olduğunu söyledi. Mustafa Paşa da bunun doğru olduğuna inanarak hemen Valide Sultan tarafına bir tezkere yazdı. Böylece, Atâullah efendi görevden alınarak yerine Ömer Hulusi efendi tayin olunmuş ise de Ömer efen-

di gayet doğru, namuslu ve her hali ile kanuna, hakka uyan, övülecek ve aynı zamanda sert bir kimse olduğundan çok kimse özellikle Atâullah efendi taraftarları onun yine şeyhülislâm olmasından hoşnud değillerdi. Şemseddin, Münib ve Murat - zâde efendiler ile diğer yüksek ilmiye sınıfından bazıları Eski Saray hizasında bulunan Kerimbey - zâde Derviş beyin evinde toplandılar. Burada ocaklı tarafına tezkere yazdılar. Bu olayın bir karışıklık çıkaracağını ve ocaklının güç duruma düşeceğini ileri sürdüler. Bir de reisülküttâb vekili olan Hâlet efendi, Atâullah efendinin lala - zâdesi ve babasının çok yakını olması dolayısı ile onun yardımcısı olup hatta kaymakam paşa gizli olarak durumu kendisine anlattığında engel olmaya çalışmış ise de faydalı olmamış, bir gün sonra görevden alınma emri çıkınca sekbanbaşı ve Karadeniz boğazı kumandanları ile birkaç odabaşının isimlerini yazarak bir defter hazırlayıp Kabakçı tarafına gönderdiler. «Bu defterde isimleri yazılı olanların yok edilmeleri için Atâullah efendiden fetva istenildiğinde vermediğinden görevden alındı. Yerine geçen ise fetva verdiğinden idamınız kararlaştırılmıştır» diye aldatıp korkutmuşlardır.

Ayrıca o gece kıyafet değiştirerek Süleymâniye semtinde müderrislerden Burnaz bey - zâde Derviş Mehmet Esat efendinin evine gidip sadece sekbanbaşı Mustafa Ağayı çağırtarak onu da bu şekilde kışkırttığından sekbanbaşı geceleyin daha önce kendisinin sekbanbaşılığa getirilmesinde rüşvetcileri olan ondört odabaşıyı Ağa kapısına getirterek durumu anlatmış ve yine bir kese rüşvet verdikten sonra «Sabahleyin kışlalardan toplayabildiğiniz kadar yoldaş toplayıp Süleymaniye camii bahçesinde toplanınız» diye tembih etmişti. Sabahleyin Süleymaniye camiinde yeniçeriler toplanmağa başladığı esnada sekbanbaşı da kaymakam paşa ile haberleşerek kıyafet değiştirerek Bayazıd türbesinde görüşüp «Süleymaniye camii ocaklı ile doldu, yeni şeyhülislâmı istemiyorlar yine eskisini istiyorlar» dediğinde kaymakam paşa: «Behey Ağa, böyle maskaralık olur mu? Osmanlı Devleti'nin büyüklerinden olan şeyhülislâmlık çocuk oyuncağı mıdır? Dün görevden alınıp bugün tayin etmek padişahın nüfuzunu yok eder, devletin büyüklüğü düşer, bu olur iş değildir. Ocaklı devlet işlerine karışmamak üzere anlaşma yapmışken şimdi bu büyük meseleye karışmaları anlaşmaya aykırıdır» diyerek onu iknaya çalışmıştı. Fakat sekbanbaşı «Aman devletlü iş işten geçiyor. Şimdi büyük bir isyan çıkar, İstanbul yağma olunur, çocuk ve kadınlar ayaklar altında kalır. Kaldı ki o ocaklı namına birkaç bozguncu çıkıp da şeyhülislâmı görevden aldırmaları ocağın namusuna dokunur, bu husus düzeltilmelidir,» diye ısrar etti. Çaresiz kaymakam paşa,' sekbanbaşı ile birlikte Bâb-ı Âli'ye gelerek rikâb-ı hümâyun kethüdâsı Mustafa efendi ile Hâlet efendiyi de alarak birlikte saraya gidip padişahın huzuruna çıktılar. Önce sekbanbaşı «Ocaklı yine eski şeyhülislâmı istiyorlar» diye söze başla-

yarak «Bize sormadan şeyhülislâmı görevden alıp Samâni - zâde'yi kim tayin etti?» diye saltanata saygısızlıkta bulununca Sultan Mustafa artık cesarete gelerek «Şeyhülislâmı ben tayin ettim» diye cevap vermiştir.

Burada kaymakam paşa da sekbanbaşıyı susturmaya çalışmış ise de o «Şimdi büyük bir isyan çıkar, İstanbul karma karışık olur» diyerek korkutmaya çalışınca çaresiz Atâullah efendinin tekrar şeyhülislâmlığa iadesine karar verilmiştir. Fakat resmen olsun devletin şanını korumak için Samani - zâde'ye istifa ettirmek yolu seçilmişti. Hâlet efendi Samâni - zâde'ye gitmişti. Samâni - zâde'nin İstanbul'da evi olmadığı için damadı olan Mekki - zâde Âsım efendinin konağına taşınarak hazırlık yapmakta, ulemâ ve devlet ricâli gurup gurup gelerek kendisini tebrik etmekte idiler. Bu sırada Hâlet efendi gizlice durumu kendisine anlatmış ve istifasını yazdırmış idi. O gün Atâullah efendi padişahın huzuruna getirilmiş ve tekrar şeyhülislâm tayin olunmuştur. Görevden alınmasına sebep olan Seyda efendi de Tarsus'a sürgün edilmişti.

Elhasıl Atâullah efendi, zorbalar sâyesinde şeyhülislamlığa dönmüş ve eskisinden daha çok değer kazanmıştır. Sultan Mustafa'nın da artık saraydan dışarı emri geçmez oldu. Şöyle ki: Kafesde iken daha şanlı idi.

Nakşibendi tarikatinin şeyhlerinden meşhur Bursalı Emin efendi ki Sultan Selim zamanında devlet ileri gelenlerinin çoğu ona bağlı idi. O da (Kimine kılıç kesmez) ve (Kimine kurşun işlemez) nüshası vermiş idi. İhtilâl sırasında bu nüshaları olanların çoğu idam olunmuştu. Üstlerinde çıkan bu nüshalar üzerine cahil halk «Falanın kolunda haç çıktı, falan ve filanın koynunda put bulundu» diye sözler söylemekteydiler. Devrin akıllı kimseleri bu kadar zamandan beri devlet dolabını idare eden ve akıllı bilinen kimselerin bu gibi inançlara bağlı olmalarından devlet işlerini düşüneceklerine kendi menfaatlerini ve mevkilerini korumak için böyle uydurmalara kanmalarına teessüf ettiler. Halbuki devrin değişmesi sebebiyle müridlerinin kimi böyle felâkete düşmeleri ve kiminin felekten silleler yemesi karşısında çile çeken şeyh efendiye de yol görünmüş olup söz konusu şeyh Emin efendi de Bursa'ya sürüldü.

Sultan Selim devrinde birçok kimseler kayırma ile görev alarak ilmiye sınıfına girmiş ve yine aynı yollarla haylice ilerlemiş olduklarından mümkün mertebe ilmiye sınıfının temizlenmesi için şeyhülislâm efendinin işaretleri ile ondokuz müderrisin işine son verilmişti.

Merhum Sultan Osman mabeyincisi Eyüp Ağa - zâde Seyyid Mehmet Ağa, yeni padişaha eski bağlılığı olması dolayısı ile 13 Cemaziyelevvelde mir-i âhûr-ı evvel olan Şemseddin beyin yerine tayin olundu ve Şemseddin bey bu görevden alındı. 20 Cemaziyelevvelde hekim başı Behçet efendi de görevinden alınarak yerine Tuğcu - zâde Abdülkâdir efen-

di hekimbaşı tayin olundu. Yine aynı gün eski başçukadar Mehmet bey İçel'e ve 26. Cemâziyelevvel'de de eski hazine kethüdâsı Salih bey Kıbrıs adasına sürgün gönderildi.

Gariptir ki mevleviyetler ilmiye sınıfı kurallarına göre birer yıl olarak verilirken Mekke ve Medine'ye her sene bir kadı tayin olunduğundan Vehhâbiler Mekke ve Medine'den molla efendiler ile beraber diğer devlet memurlarını da kovmuşlardı. Bu sırada yapılan ilmiye sınıfı tayinlerinde Mekke mollalığı Şam kadısı Ahishalı Halil efendiye, Medine mollalığı da Mısır mollası Halil Hamit Paşa-zâde Ârif beyefendiye verilmişti. Lâkin Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, Arif beyi göndermedi. Sonra ertesi gün Mekke ve Medine'ye molla gönderilmesinin onların yok olmalarına sebep olacağına ve Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefinin düşeceğine dair Bâb-ı Âli'ye mektup yazmıştır.

Daha da garibi şudur ki: Kıbrıs'a sürgün gönderilen sözü edilen Salih bey yolda bazı kimselerin aracılığı ile af edilmiş ve İstanbul'a geri getirilmiştir. Alınan malları da geri verilerek 1. Cemaziyelâhir'de kendisine Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılığı rütbesiyle sürre emâneti görevi verilmiştir. Halbuki sürre emininin son seferi Şam olup ondan ötesi için yol yoktu. Fakat âdet yerini bulsun diye bu sene de öyle bir surre emini tâyin olunarak güyâ Şam valisi olan Genç Yusuf Paşa Vehhâbileri vurup dağıtarak hacı kafilesini götürmek gibi bir gösterişte bulunmuştu. Yusuf Paşa ise Şam valisi olduktan sonra bir vakittenberi isyan halinde bulunan Trablusşam mütesellimi Berber Mustafa ile savaş edip her ne kadar birkaç ay Trablusşam'ı sıkıştırdıktan sonra Mustafa Ağa Sayda valisi Süleyman Paşa yanına kaçıp sığınarak Yusuf Paşa Trablus'u ele geçirmiş ve o tarafı emniyete almış ise de vehhâbilere karşı çöl tarafında harekete geçmesi mümkün değildi.

Sadrazam kaymakamı Hamdullah Paşa, ihtiyar ve devrinin gidişatına ve olaylarına karşı aciz bir kimse olduğundan başka İstanbul'da söz sahibi olan şeyhülislâm Atâullah efendinin eski kaymakam Musâ Paşa ile olan bağlılığından dolayı onun kaymakamlığa dönmesini istediğinden 2 Cemâziyelâhir perşembe günü Hamdullah Paşa bin kuruş aylık ile tekâüd edilmiş ve yerine Musâ Paşa tekrar kaymakam olmuştu.

13 Cemâziyelâhir pazartesi gecesi saat beş sıralarında Balkapanı semtindeki Kadı hanı'nda çıkan yangın yedi saat, 15 Cemâziyelâhir'de Şehzâdebaşı'ndaki Acemioğlanları köşkünden çıkan bir yangın da on saat kadar sürmüştür. Pek çok yerler yanmış ve nice ocaklar sönmüştür.

Yine 23 Cemaziyelâhir'de Karadeniz boğazı yamaklarına üçyüzelli kese dağıtılmıştır. Ayrıca kazaskerlere ve mollalara verilmek üzere padişah tarafından şeyhülislâm konağına kıymetli bohçalar gönderilmiştir.

Ordu kadısı Mehmet Emin efendi 24 Cemaziyelâhir'de vefat etmiş ve yerine eski İzmir kadısı olan Sıtkı-zâde Ahmet Reşit efendi Ordu kadısı tayin olunmuştur.

10 Receb'de Çelebi Mustafa Reşid efendi rikâb kethüdâsı ve onun yerine de Yusuf Âgâh efendi Tersâne emini tayin olunmuştur.

12 Receb'de her zamanki gibi padişâhın huzurunda Mekke ve Medine surreleri çıkarıldı. Yine bu esnada Çerde başbuğluğu ile birlikte Şam Valiliği Genç Yusuf Paşa'ya, Raka valiliği ile birlikte Habeş eyâleti Melek Ahmet Paşa-zâde Osman Paşa'ya verilmiştir. Fakat Hicaz yolları kapalı ve Cerde başbuğluğunun yerine gitmesi imkânsız idi. Ya surre kimlere verilecekti bilmem!

Karadeniz boğazı yamakları yeni padişahın tahta çıkışından beri pek ziyâde yüze çıkarak boğaz içinde ve İstanbul'da silahlı olarak gezip tozmakta olup kalelere fâhişe getirmekle fesatlık yapmakla yetinmeyip namuslu kadınlara da takılmak ve açıkça içki içerek sarhoş olup sokaklarda ve meydanlarda nara atmak gibi edebsizce hareketlerde bulunmaktaydılar. Padişah tarafından da iyi muamele gördükçe daha çok şımardılar. Hatta padişahın kızkardeşi Esmâ Sultan hava değişimi için Gülşenabâd denilen Çırağan sahil sarayında bulunduğu sırada padişah da 13. Receb'de sivil giyimi ile oraya gitmişti. Beşiktaş mevlevîhânesinin günü olduğundan Yahya efendi meydanı çok kalabalık idi. İşte o gün yamaklardan iki nefer sarhoş oldukları halde sarayın kapısı önünden geçerken orada bulunan bostancılar ile kavga çıkardılar ve üzerlerine ateş ettiler. Yahya efendi sahasında bulunan diğer yamaklar silah sesini işiterek oraya geldiler. Etrafta bulunan bostancılar da oraya toplanınca iki taraf arasında çarpışma başladı. Bostancılardan birkaçı öldü ve birkaçı da yaralandı. Yamaklar da yaralı olarak yakalanıp zindana atıldı ve gece idam olundular.

İşte sefil takımına fazla yüzvermekle iş ne duruma düşmüş ki Sultan Mustafa sarayında iken kapısında bekleyen ve kendisinin özel askerleri durumunda bulunan bostancıların üzerlerine bir takım eşkiya hücum edip bir kaçını da öldürmüşlerdir. Bunun üzerine artık müsamahanın doğru olamayacağı ve yalnız bol bahşiş ile edebsizlerin yola gelmesi mümkün olmayıp genel asayişin korunması için ceza verilmesinin gerekli olduğuna Sultan Mustafa dahi inanmıştı. Hemen o gece böyle eşkiyanın cezalandırılması için ferman çıkarttı. Ertesi gün perşembe günü, ocak, ihtiyar ve serkerdeleri silahlandılar, kale kapıları kapanarak İstanbul içinde buldukları yirmiüç yamağı boğup leşlerini denize attılar.

Bağdat, Basra ve Şehrizor eyaletleri valisi olan Ali Paşa'nın, köleleri tarafından idam olunduğu haberi ile yerine kölelerinden kethüdası olan Süleyman Paşa'nın tayin isteğine dair 17 Receb'de İstanbul'a bir

dilekçe geldi. Halbuki Bağdad'ın kölemenler elinden kurtarılması ötedenberi devletin önemli bir meselesi idi. Bu olay bir bahane kabul olunup Süleyman Paşa'dan vazgeçilerek bağlı yerleri ile Bağdad valiliği Erzurum Valisi Ziya Yusuf Paşa'ya verildi.

Fakat bunu takiben Fransız elçisi Sebestiyani Bağdad'ın karışık durumunda Süleyman Paşa'nın kuvvetinin tam olduğundan bahisle Bağdad valiliğinin ona verilmesini bir yazı ile Bâb-ı Âli'ye bildirmişti. Bir yabancı sözü ile vali tayini asla doğru değilse de vakit pek dar olup bu sırada Fransızların da savaş için bahane aramaları sebebiyle Sebestiyani'nin gücenmemesi için Bağdad'a bir tetkik memuru gönderilmesine karar verildi.

Bağdad'ın durumuna gelince: Bağdad Valisi müteveffa Ali Paşa, selefi Süleyman Paşa'nın büyük damadıdır. Aslında onun kölelerinden olup edib, cesur ve olgun bir kimse idi. Süleyman Paşa onu hazinedar yaptıktan sonra bir aralık kendisine damad etmek istediğinde kethüdâsı Ahmet Ağa engel olmuş idi. O vakitler ise Bağdad'da kethüdâ bulunan kimse valinin ikincisi olup her iş onun elinde idi. Kethüdâ dâiresi ayrı olduğundan hergün sabahleyin bir bölük asker giderek kethüdâyı dâiresinden alıp paşa kapısına getirirdi. Burada kapıcılar kethüdâsı koltuğuna girip merdiven başına ve oradan hazinedar olup paşanın yanına götürürdü. Kethüdâ paşaya bir gün evvelki işleri anlatıp o gün yapacaklarını öğrendikten sonra kalkıp yine geldiği şekilde dairesine giderdi. Arada bir iş dolayısı ile aracı ile haberleşme yaparmış. Bağdad'da kethüdâdan sonra kapıcılar kethüdâsı gelirdi. Hazinedar rütbe bakımından daha küçük ise de paşanın özel askerleri makamında olan yedi sekizyüz kadar kölemenler hep hazinedarın kumandası altında bulunurmuş ve bir vakittenberi kölemenler Bağdad hükümetini benimseyip Ahmet kethüdâ ise yerli olduğu halde kethüdâlık makamına gelmiş olduğundan kölemenler onu zaten çekemezler iken bu defa hazinedar Ali Ağa'nın damatlığına engel olmasından dolayı hakkında Ali Ağa öc almak için fırsat kollamakta idi. 1210 senesi sonlarında Ahmet kethüdâ bir gün paşanın yanından çıkıp kendi dairesine dönerken merdivenden aşağı indiğinde Ali Ağa kürkü altında saklamış olduğu kılıcı ile arkasından vurup diğer kölemenler de kılıç çalıp Ahmet kethüdâ'nın işini bitirmişlerdir. Bunun üzerine Ali Ağa hemen hazinedarlıktan kethüdalığa yükselmiş ve bunu takiben efendisi Süleyman Paşa'ya damat olmuş ve İstanbul'dan istida ile kendisine mirmiranlık rütbesi de verilmişti. Ahmet kethüdâ'yı o şekilde idam etmesi Süleyman Paşa'nın emriyle olduğu söylenmektedir. Lâkin Süleyman Paşa o arbedeyi duyduğu gibi harem dairesine gidip arka kapıdan arap şeyhlerinden kapı kethüdası olan Şâvîzâde'yi ça-

ğırtarak görüştüğünde Şâvizâde «Şimdi yerli asker ile kölemenlerin cezalandırılmasına bakılsın büyük bir karışıklık çıkar ve İstanbul'a kötü etki yapar. Siz, bu işi Ali Ağa benim emrimle yaptı diyerek onu kethüda yapmaktan başka çare yoktur» demiştir. Süleyman Paşa da hemen Ali Ağa'yı kethüda yapmıştı. Hatta Ali Ağa kethüdalık hilatını giymek üzere paşanın huzuruna girdiğinde ihtiyaten belinde tabanca bulunduğu ve Paşa kendisine «Sen bu işi fena ettin, sonra senin de başına gelir» demiş olduğu gerçektir. Nitekim kethüdâlığı zamanı hoş geçip yukarıda anlatıldığı şekilde 1217 senesinde Süleyman Paşa vefat edince yerine vali dahi olmuş ise de sonunda efendisinin dediği gibi olmuş ve kırkbeş yaşında olduğu halde Ahmet kethüdaya yaptığını bulmuştur.

Şöyle ki: Önceleri kendisine karşı bazı hareketler yapıldıysa da hepsini bastırmış, Bağdad eyâletini gereği gibi eline almıştı. Kızkardeşi'nin oğlu Süleyman bey 1219 senesinde kethüda olmuş ve 1222 senesinde de mirmiranlık rütbesini almıştır. Halbuki kendisinin bacanağı olup efendileri merhum Süleyman Paşa zamanında kendi kethüda iken kapıcılar kethüdası bulunan Nasif Ağa o zamandan beri aynı görevde bulunmakta ise de kızkardeşinin oğlu Süleyman bey kethüdâ olup da kendisinin üstüne geçmesi ve mirmiranlık rütbesini alması gücüne gitmişti. Bu sebeple idarenin değişmesini istemekte ve kendisine uygun bir zamanda meydana çıkmak üzere fırsat kollamakta idi. Mevcud hükümetten hoşnud olmayan kölemenler dahi onun tarafını tutmakta iken bundan üç sene önce Batum asilzâdelerinden olup da Bağdad'a gelerek Ali Paşa dairesine girmiş olan Meded bey denilen Behram Ali Paşa'yı idam etmek üzere Abaza Mustafa ve diğer sekiz dokuz köle ile anlaşmıştı. 14. Cemâziyelâhir salı günü Ali Paşa her zamanki gibi cemaat ile sabah namazını kılarken önce Meded bey hançer ile paşayı, diğerleri de tabanca ile mühürdar Abbas Ağa'yı vurup kapıcılar kethüdası Nasif Ağa'nın konağına gitmişlerdi. Abbas Ağa hemen ve paşa da bir saat sonra vefat etmişlerdi. Kethüdâ Süleyman Paşa durumdan haberdar olunca varıp Ali Paşa'nın son nefesini verirken yetişmişti. Ruhunu teslim ettiğinde onun defnedilmesi için gerekli kişilere emirler verdi ve kendisi de hükümetin idaresini ele aldı. Ali Paşa'nın naşı kendinin yaptırmış olduğu medresede defnolunmuştur.

O zamanlar kethüdâlık valiliğe yükselmek demek olduğundan Süleyman Paşa'nın kaymakamlığa tayin olunması gerekir idiyse de Nasif Ağa, Ali Paşa'nın kapı yoldaşı ve bacanağı olarak Süleyman Paşa'ya nisbetle kıdemli ve daha haysiyetli idi. Ayrıca taraftarı olan kölemenlere ve diğerlerine güvenerek valiliğin kendisine ait olduğunu sanıyordu. Hemen taraftarı olan bir gurup ile konağından kalkıp saraya doğru hareket etmişti. Halk ise kethüdâ Süleyman Paşa'nın idaresinden memnun

olduklarından olayı öğrendikleri gibi saraya gitmişler ve bağlılıklarını belirtmişlerdir. Daha önce de onu kaymakamlık makamına getirmiş olduklarından Nasif Ağa saray civarına geldiğinde gidişinin sebebini öğrendikleri gibi hepsini dağıtmışlar ve Nasif Ağa da kaçmıştı. Fakat Meded Bey, Abaza Mustafa ve diğer kafadarları tutulup cezaları verildiği gibi Nasif Ağa da yakalanıp saraya getirilirken saray ağaları yetişerek parçalamışlardı. Sonra da yetkili kimseleri toplayıp Bağdad Valiliği'nin Süleyman Paşa'ya verilmesi için bir dilekçe yazıp İstanbul'a göndermişlerdi.

Bunun üzerine anlattığımız gibi İstanbul'da o dilekçeye itibar edilmemiş ve Bağdad valiliği Ziya Paşa'ya verilmişti. Lâkin Sebestiyani'nin müdahalesi üzerine tahkik olunsun diye oyalama yoluna gidilmişti.

Bu esnada Bağdad valiliğinin Süleyman Paşa'ya verilmesi için bir dilekçe daha geldi. Bunun üzerine Ziya Paşa'nın tayini geri alınarak Bağdad, Basra ve Şehrizor eyâletleri Süleyman Paşa'nın idaresine verilmiş ve Bağdad yine kölemenlerin eline bırakılmıştı.

Bağdad'ın kölemenler elinden kurtarılması öteden beri devletçe arzu olunan bir husustu. Acaba bu ikinci dilekçenin gelmesi üzerine Bâb-ı Âli, kölemenlerin isyanından mı korktu, yoksa Sebestiyani'nin müdahalesi üzerine mi bu arzusunun yerine getirilmesinden hemen vazgeçti, burası layıkı ile kestirilemez ise de Bağdad'daki kölemenlerin sayısı bine varmadığı, diğer asker ve halkın da onların hatırı için isyan lekesini kabul etmeyeceklerine göre Ziya Paşa acele Bağdad'a varmış olsaydı eyâletin idaresini eline alabilirdi. İkinci dilekçenin İstanbul'a gelişinde Bağdad tüccarından bazıları Süleyman Paşa tarafından olmak üzere beş altı bin kese akçe vermiş oldukları, sarayda ve saray dışındaki söz sahibi kimselerin bu paradan pay aldıkları söylenmektedir. Ancak nasıl pay edildi ve en çoğu nereye verildi bilinemez. Aşağıda anlatılacağı şekilde o sırada Fransa ve Rusya imparatorları kendi aralarında Rumeli bölgesinin paylaştırılmasına karar vermiş olduklarından Sebastiyani'nin Rumeli işlerine karışması devletin politikası gereğinden olsun ama Bağdad valisinin tayinine karışması ile Bâb-ı Âli'ye bir yazı göndermesine de bir mana verilemez.

Sultan Selim'in son günlerinde Ruslar Ahılkelek kalesine hücum etmişler ise de pek fena halde yenilgiye uğramışlar, pek çok kayıplar vererek geri dönmüşlerdi. Sonra şark seraskeri ve Erzurum valisi bulunan Ziya Yusuf Paşa, ordusuyla Rusya üzerine hareket edip Kars valisi Mehmet Paşa'yı da bir fırka ile ileri göndermişti. O vakit Şoragil tarafında bulunan Rusya ordusu ise daha önce davranarak ansızın gelip Mehmet Paşa fırkasını basarak perişan etmiştir. Çünkü Ziya Paşa Rusların hareketini haber alıp da ileriye hareket edeceği vakit Sultan Selim'in taht-

tan indirilişi haberini dehşetle karşılamış ve ne yapacağını şaşırmıştı. Bir bahane ile ordusunu geri almak istemişse de bu kargaşalıkta askerleri yenilgiye uğramış birkaç yüzü şehid ve birkaç yüzü de esir olmuştu. İşte bu yenilgiye Mehmet Paşa sebep oldu diye suçu ona yükleyerek idam edilmiş ve kesik başı 18 Receb'de İstanbul'a gelmiştir.

Divan-ı hümâyun tercümanı Aleko beyin görevi dışındaki işlere karıştığını öğrenen padişah idam olunması için emir vermişti. Aleko ise Sultan Selim devrinde çok işe yaramış olduğundan ve takibedilen politikada da çok lazım olduğundan rikâb-ı hümâyun reisi Hâlet efendi ile kethüdâ bey birlikte onun affını istediler. Bunun için kaymakam paşa da bir rapor hazırlamış olduğu halde faydası olmamış ve ikinci bir irade ile 19 Receb'de saray kapısı önünde idam edilmiştir.

Halbuki bu esnada Fransız elçisi Sebestiyani Osmanlı Devleti'nin huzurunu bozmak için bahane aramakta idi. Bilhassa Hâlet efendinin aleyhinde bulunduğundan Aleko beyin Fransız himâyesinde bulunduğunu iddia edip Hâlet efendiden şikâyet ederek Bâb-ı Âli'yi pek ziyade sıkıştırmıştır. Çünkü Fenerliler, Eflâk ve Boğdan sâyesinde çok zengin olmuşlar, devlet adamlarının yanında da itibar kazanmışlardı. Rusya'nın Eflâk ve Boğdan'a karışması ve sonra da buralarını ele geçirmesi sebebiyle onların da zenginlik kaynakları kesilmiş olup çok sıkıntıya düşmüşlerdi. İçlerinden Suço ve Kalimaki aileleri gibi bazıları Fransa tarafına yakınlık göstermişse de diğerleri hepsi Ruslara sığınmışlardı. Sebestiyani ise bunları hep Fransa tarafına çekmek istiyordu. Bu sebeple divan tercümanının idamından dolayı bu şekilde gürültü etmiştir. Yoksa yukarıda anlatıldığı gibi Rusya taraftarı bulunan kaçak Kostantin bey'in babası 1221 senesi sonlarında idam olunduğunda Sebestiyani buna itiraz etmemiş ve ayrıca bunu kendi politikasınca bir zafer olarak kabul etmişti. Şurası hayret vericidir ki: Hâlet efendi, divan tercümanının kurtulmasına çalışmışken idamından dolayı, Sebestiyani'nin düşmanlık belasını yine o çekiyordu. İşte Bâb-ı Âli ricâli tarafından böyle ecnebinin iti-razına hedef ve bir taraftan yakınlarının yolsuz hareketlerinden dolayı ne yapacağını şaşırmış durumda idi. O vakit Osmanlı Devleti'nin başlıca bir belası da şu idi: Devletin dış işleri Fenerlilerin elinde idi. Onlar ise hangi devletin politikasına dönük iseler devleti o tarafa yöneltirler ve devlet erkânını da şaşkın hale düşürürler idi.

Şirvan etrafında pek çok madenler olduğu halde buraları Van ve Diyarbekir eyâletleri dahilinde olup halkı ise kimisi Yezidî ve söz dinlemez, kimisi âsî olduğundan bu madenleri işletmek mümkün değildi. Mirmirandan yurtluk ve ocaklık sureti ile Muş mutasarrıfı olan Murat Paşa'nın o havalideki halkı cezalandırarak madenleri işlettirebileceği düşünülüp kendisine Rumeli beylerbeyliği pâyesi ile Diyarbekir eyâleti ve-

rildi. Görevi evvelce kendisine bildirilmiş olduğundan bu esnada işe başlamak üzere iken vefat etmiş ve bu maden işi de kalmıştı.

Karaman valisi ve Akdeniz boğazı seraskeri eski vezir Hafız İsmail Paşa'nın vefat haberi de 15 Şaban'da İstanbul'a gelmişti.

Hafız İsmail Paşa, İstanbul halkından ve padişahın özel hasekilerinden altın nişanlı Haseki adlı kimsenin oğludur. 1171 senesinde doğmuştur. Küçük yaşta mektebe başlayıp hafız olmuş ve sonra özel haseki sınıfına girmiştir. Sarayda yol hasekisi, Yeniçeri ağası karakulağı, tebdil hasekisi ve haseki ağa olduktan sonra Sultan Selim'in sevgisini kazanmıştır. Bostancıbaşı olarak yedi sene görev yapmıştır. Daha sonra vezirlik rütbesi ile Kaptan-ı Derya ve birkaç ay geçince de sadrazam olmuştu. O vakit İbrahim kethüdâ gibi padişahın gözdesi olan saltanatın ileri gelenlerini saraydan uzaklaştırmaya çalışmışsa da padişah buna izin vermemişti. İsmail Paşa ise gayet inatçı ve bencil bir kimse olduğundan hasımlarını ve rakiplerini yok etme yoluna sapmış ve Edirne olayına sebep olmuştu. Bu yüzden görevden alınarak sürgün olunmuştu. Sultan Mustafa'nın padişah olmasından sonra Akdeniz boğazı muhafızlığına tayin olunmuş idi. Fakat birkaç ay sonra vefat etti.

Bağdad valiliği Ziya Paşa'ya verildiğinde ondan boşalan Erzurum valiliği bir aralık vezirliği alınan Hakkı Paşa'ya tekrar vezirlik rütbesi ile verilmişti. Bir ara Ziya Paşa'nın kethüdâsı dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından Osman Ağa'ya yeniden vezirlik rütbesi verildi. Hafız İsmail Paşa'nın vefatında Akdeniz boğazı muhafızlığından tekâüd olunmuş Yemenici-zâde Yusuf Paşa'ya vezirlik rütbesi ve yine o sırada eskiden Çıldır valisi olan Şerif Paşa'ya da vezirlik rütbesiyle Kars valiliği verildi. Fakat Murat Paşa'nın vefatı üzerine Diyarbekir ve sonradan da Raka valiliğine tayin olunup Diyarbekir valiliği ve maden emini Abdi Paşa'ya verildi. Daha sonra Hakkı Paşa Akdeniz boğazı seraskeri, Ziya Paşa önce Karaman sonra Halep valisi oldu. Osman Paşa Erzurum'dan Sivas valiliğine tayin olunmuşken kısa zaman sonra Şark seraskerliği ile Erzurum valiliğine getirildi.

14 Şaban'da yapılan tayinler de şunlardır: İlmiye sınıfında şeyhülislâmlık hocalarından Münib efendiye Anadolu sadareti payesi verildi. Aynı pâyelilerden olan Süleyman Molla efendi kendisine gitmiş ve sohbet sırasında «Her pâyeyi bir kitap yazarak elde ediyordunuz, acaba bu payeyi de bir eser takdimi ile mi aldınız?» diye sormuştur. Münib efendi de şaka yollu «Bu defa da şeyhülislâm hazırlayıp, devlete ve bütün Osmanlı ülkesine yâdigâr eyledim» diye cevap vermiş olduğunu Âsım efendi anlattıktan sonra «Hazırlamış olduğu yâdigarın Allah korusun din ve devlete faydası görüldü!» diye bahseder.

Yine bu esnada daha önce rikâb-ı hümayun kethüdâsı tayin olunan Köse kethüdâ yani Çelebi Mustafa Reşid efendi Akdeniz boğazı nüzul eminliğine getirildi. Onun yerine de birinci tezkereci vekili Mustafa efendi rikâb kethüdâsı oldu. Bozoklu Mustafa Mazhar efendi de birinci tezkereci vekili görevine getirildi. Eğinli Hacı Mustafa efendi de nişancı vekili olmuştur.

Kabakçı olayında, isyan çıkaranlardan Kazancı Mustafa da bir aralık kapıcıbaşılık rütbesiyle Gümüşhâne emini tayin olunmuştu ki az sonra idam olunarak devlet bir belâdan kurtulmuştur. Bu gibi ihtilâl olaylarına sebep olanların birer harca sürülmesi âdet olduğundan bu hususta başka sebep aramaya hacet yoktur.

KUYRUKLU YILDIZİN DOĞUŞU

22 Receb'de Kuzey - batı tarafında bir kuyruklu yıldız doğmuştur. Kuyruğu doğu yönüne doğru idi. Kuzey kutbu tarafına doğru gidiyordu. Üç ay göründükten sonra kaybolmuştur. Buna dair Sürûri efendi tarih düşürmek için «Ahter-i dünbâledâr âsâm kıldı tulû'» mısrasını yazmıştır.

KIŞ OLAYLARI

Yukarıda serdolunan mukaddimattan anlaşılacağı üzere İstanbul'da söz sahibi Şeyhül islâm Ataullah efendi idi. Aşağı tabaka pek ziyade yüze çıkmış olduğundan şehrin intizamı henüz layıkı ile temin edilemediğinden yeni, yeni hadiseler meydana geliyordu. Bu sırada Osmanlı Ordusunun hali de günden güne fenalaşarak Osmanlı Devletinin müşkülatı artmakta idi.

Tafsilatı bu veçhiledir ki: Yeniçeri ağası Pehlivan paşa aslen Belgrad sancağının Sakul kazasına bağlı bir köy ahalisinden iken tesadüfen İstanbul'a gelip elli altıncı bölüğün yoldaşlığı ile Yeniçeri gürûhuna iltihak ettikten sonra ocak bazarkanına hamlacı ve ikiyüz seferinde yasakcı ve daha sonra elli dokuzuncu bölüğün Çorbacılığı boşalınca zikri geçen Bazarkanın vasıta ve şefaatiyle aynı bölüğe el öpüp çorbacı oldu. Tedricen Turnacı, seksuncu ve zagarcı başılıktan kul kethüdası ve nihayet yeniçeri ağası olmuş ve ağalığı zamanında selabet, şecaat, disiplin ve liyakatı ile şöhret bulmuştur. Bilhassa İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişinde ve Osmanlı ordusunun çıkışında İstanbul'un içi çeşitli asker ile dolu iken bunca haşeratın disiplini mevzuunda gösterdiği başarıdan dolayı büyük ağa unvanını almıştır.

Fakat yukarıda zikrolunduğu üzere sarayın kendisine emniyeti olmadığından bir aralık azloldu ise de Ordu içinde ikilik çıkartarak kendisini zorla yeniçeri ağalığında bıraktırdı. Bununla da yetinmeyerek yeniçerileri tekrar ayaklandırarak Serdar-ı Ekremi makamından indirmekle cezaya müstahak olmuş iken akabinde Vezirlik almış ve bunun üzerine şiddeti artırarak kendi gurubuna dahi kötü muamele etmeye başlamıştı. Kul tayfasının dizginini kendi eline alıp, onları kendi istediği gibi iğfal ve meramı veçhile hareket ettirdiğinden korkusuz ve pervasızdı.

İstanbul'da pek çok sefilin nüfuz ve itibar bulduğuna ve hatta Mustafa Çavuşun Sekbanbaşı olduğuna bakarak Osmanlı Ordusunda dahi ka-

pılanmak ve yeniçeri ağası olmak ve hiç olmazsa kendisinin kibirli tavırlarından kurtulmak sevdası ile ihtilal çıkarmaya çalışanlar olabileceğini hiç düşünmüyordu.

Halbuki zorbalıkla İstanbul'da culusu humayun ve Osmanlı ordusunda tebdili sadaret gibi şüpheli olayların vukuu ve zuhuru ile aşağı tabakanın çok şımarıp fevkalade yüz bulmaları ile yeniçeri zorbaları Feleğe kelek Anka kuşuna sinek ve belki kendi zabitlerine köpek demeye tenezzül etmez olduklarından iş onun elinden dahi çıkmış idi.

Pehlivan paşanın muhalifleri ise onu başka türlü yıkmak kabil olmadığını görerek gafil avlayıp kendi oyunundan düşürmeye ve Yeniçeri zorbalarını tahrik ederek başına çullandırmaya sonsuz gayret harcıyorlardı. Yeniçeriler arasında dahi bir olay ihdası ile orduyu yağma ettikten sonra memleketlerine savuşup gitmek isteyen hayli alçak bulunduğundan ufak bir tahrik ile ayaklanıvermişlerdir.

Şöyleki: Osmanlı Ordusunun Rusya üzerine harekete mecali olmadığı halde mütareke ve musalaha kokusu alındığından (Hazırol cenge eğer sulh ve salah istersen) fehvasınca cenge hazır ve müheyya görünmek üzere Cemaziyel ülanın yirmi dördüncü günü livayı saadeti Silistire'de terk ve Ebubekir paşayı Livayı saadet kaymakamı nasbederek Serdarı Ekrem gayet hafif yükle Silistre ile Garalaş arasındaki adaya gelmişti.

İşte o vakit Garalaş yakasında bulunan ocaklı içinde ağa paşa aleyhine gizli bir isyan ateşi meydana geldi. İçten içe tutuşan bu ateşten ancak parlayıp meydana çıktıktan sonra ağanın haberi oldu. Recep ayının başında eşkiya topluluğu kendi çadırına hücum ettiği zaman eşkiya taifesinin idaresinin daima kendi elinde bulunduğu düşüncesiyle adeti olan hoyratça davranmış, isyanı bastırmaya çalışırken konuşmaya vakit kalmadan kızgın askerlerin ani ateş açmaları ile yere düşmüştür. Yetişen bir bektaşi neferi de belinden çıkardığı balta ile başını gövdesinden ayırmıştır.

Neticede yeniçeri ordusu birbirine girmiş ve Karalaş adasına geçerek Serdar-ı Ekrem ordusunu yağma etmişlerdir. Bilahare araya giren aracılar vasıtasiyle olan olmuş denilerek asilerin affı cihetine gidilmiş. Kul Kethüdası Süleyman ağa adaya getirilmiş kendisine ağalık hilatı giydirilmiştir. O gece yeniçeri ordusu meşalelerle adadan ayrılarak isyan bastırılmıştır. Pehlivan paşanın cenazesi ertesi günü Silistreye getirilmiş ve müslüman mezarlığına defnedilmiştir.

Pehlivan paşanın vücudunun bu suretle ortadan kaldırılması devlet ricalinin rahat nefes almasına ve kalplerinin tatmin olmasına sebep olmuş ise de Kethüda-i Serdar Ali Mustafa Refik efendi ile Reisülküttab Galip efendi Sultan Selim'in adamlarından oldukları için kendilerine em-

niyet olunamadığından idamları için Serdar-ı Ekreme Hattı Hümayun gönderilmişti. Kethüda ve Reisül Küttap efendiler haklarındaki fermandan haberdar olduklarından ağa paşa vakasını fırsat bilerek Osmanlı ordusundan kaçıp Ruscuğa geçtiler ve Alemdar paşanın himayesine girerek Ruscuk yaranına karıştılar.

Sultan Selim taraftarı olan bu topluluk birleşip de Alemdar paşanın himayesine mazhar olunca Sultan Selim'in tekrar tahta çıkarılması işine daha çok gayret sarfetmeye başladılar ve bu hususta müzakereye giriştiler.

Bu suretle Osmanlı Ordusunda boşalan kethüdalık makamına Defter Emini Osman efendi, Riyaset makamına Çavuşbaşı Arif efendi, Çavuş başılığa Sipahi ağası yeğen İbrahim ağa, Defter eminliğine Moralı Ali efendi, Sipahi ağalığına Başbaki kulu olan Dağdevirenoğlu Mehmet ağa ve Başbaki kulluğuna Edirneli Mahmut ağa getirildiler.

Fakat Osmanlı ordusunun zahire vesairece idaresi güç ve yeniçeri zorbalarının disiplini kolay olmadığından Serdar-ı Ekrem üzüntülü ve kararsız durumda idi. İşte tam bu sırada mütareke teşebbüsü imdadına yetişti.

Aşağıdaki izahtan da anlaşılacağı gibi bu sırada Napolyon Teselya'da Rusya İmparatorluğu ile sulh imzaladıktan sonra Osmanlı Devleti ile de mütareke yapmak isteğinde bulunmuş idi. Devlet ricalinden birinin sulh müzakerelerinde bulunması söz konusu olduğunda bu işi yapacak kimsenin vukuf ve dirayet sahibi biri olması düşünülerek idamları istenen Sultan Selim taraftarı birine ihtiyaç hasıl oldu. Bu münasebetle de Galip efendi müzakereye memur edildi.

İdamı istenenlerden Refik efendi ise Ruscuk'ta kaldı. Ve diğer arkadaşları Ramiz, Tahsin ve Behiç efendilerle birleşerek davalarını neticeye bağlayacak meseleler üzerinde çalışmaya devam ettiler.

Osmanlı Ordusunun Tuna yalısında kalabilmesi Alemdar Paşanın zahire vesairece yardımına bağlı idi. Alemdar ise yukarıda anlatıldığı üzere Silistre'den dargın olarak ayrıldığından evvelki gibi Osmanlı ordusuna yardım etmez olmuştu. Bilhassa bu sırada zahire tedariki zor olduğunu bahane ederek Osmanlı ordusunun Tuna yalısında kalmasını hoşnutsuzlukla karşıladığından Serdar-ı Ekrem üzüntülü olarak Cemaziyel Ahirin yirmisinde mütareke imzasını takiben Tuna yalısında bir iş kalmadı deyip kışı Edirne'de geçirmek üzere Osmanlı ordusu ile Recep ayının ikinci günü Silistre sahrasından hareketle on gün Şumnu'da istirahat ettikten sonra Recep ayının yirmibirinde Edirne dışında Meriç nehri kıyısında Çadırda konaklamıştır.

Divan-ı Hümayun halifelerinden ve Divan-ı Hümayun hocalarından Seyid Mehmet Pertev efendi daha Silistre'de iken hastalanmış, Osmanlı

ordusunun Edirne'ye geldiğinde vefat ettiğinden Seza-i türbesine defnolunmuş yerine Amir bey vak'a nüvist tayin edilerek uhdesinde olan Bölükat-ı Erbaa kitabeti Mektubi Sadr-ı Ali halifelerinden tarihçi Ali efendiye verilmiş, tarihçiliğe de yine hulefadan Salih Namık efendi getirilmiştir.

Ancak Amir bey gece gündüz sarhoşluğu ve kötü huyları sebebiyle gözü görmez hale geldiğinden üç beş ay sonra vak'a nüvistlikten istifa etmiştir. Yerine İstanbullu, ülemanın şereflilerinden Telifat sahibi Ayintabi Asım efendi getirilmiş, gerek Amir bey ve gerekse selefi Pertev efendinin yazmış olduğu Vekayi Ceridesi Asım efendiye verilmek üzere Edirne'den İstanbul'a gönderilmiş ise de zikri geçen ceridede bilahare kaymakam olan Tayyar Paşa hakkında kötüleyici fıkralar yer almıştır. Bunları Beylikçi İzzet bey tekzip ederek yeniden kaleme almış cerideye de öylece geçirilmiştir.

Öteden beri Osmanlı Ordusunun hareketlerinde diğer zevat gibi vak'a nüvistler de iştirak eder yerlerine İstanbul'da bir vekil kalırdı. Bu defa Osmanlı Ordusu ile vak'a nüvist de gittiği halde yerine İstanbul'da bir vekil tayin edilmemişti. Son tayinde İstanbul'da bulunan Asım efendi asaleten vak-a nüvist tayin olunduğu halde Osmanlı Ordusunda olayları zapta memur kimse yoktu. Fakat Ali Raif efendi kendiliğinden Ordunun hareketini kayda başlayarak İstanbul'a dönüşüne kadar meydana gelen hadiseleri yazarak Mustafa Necip efendiye vermiş olduğundan olaylar Necip efendi tarihçesinde vardır.

Vak-a nüvistlik memuriyetinin eski itibar ve ehemmiyetinin zayıfladığı bu hadise ile ortaya çıkmıştır.

Merhum Vak-a nüvist Pertev efendi Sultan Ahmet muvakkiti Çelebi efendinin oğludur. Memuriyete Anadolu Muhasebe kaleminde başlamış, bir aralık eski Reisül Küttab Arif efendinin dairesine geçerek orada Halet efendiye müşavirlik yapmıştır. Daha sonra Beylikçi İzzet bey'in dairesinde çalışmış ve onun yardımı ile Amedi kalemine memur olmuş, Bilahare vak-a nüvist Vasıf efendi Reis olunca ondan boşalan vak-a nüvistliğe tayin olunmuştur.

Pertev efendi hoca Neşet efendinin temayüz etmiş talebelerinden divan sahibi bir zattır. Başlangıçta Nuri mahlasını kullanırken sonradan Pertev mahlasını almıştır. (Pertev geda olmağa Nur Muhammedin) mısraında eski mahlasına işaret etmiştir. Vefatında Sururi efendi tarihi mucem olarak (Şairanın şem-i amidende Pertev kalmadı) mısraını söylemiştir.

Mevsim icabı kış alametleri belirip nehrin suları yükselip, Osmanlı Ordusunun Meric nehri kenarında ikameti güçleşince Recep ayının son günü Ordu kışı geçirmek üzere Edirne şehri içerisinde tedarik edilen han-

lara çekilmiş. Bunu takibeden günlerde padişah tarafından kışın tebriki meyanında Baş Çuhadar ağa ile Serdar-ı Ekreme Teşrifat-ı Seniyye gelmiştir.

Osmanlı Ordusu dediğimiz Serdar-ı Ekremin maiyeti, kalem memurları, devlet ricali olarak bulunan sayılı zevattan müteşekkil idi. Osmanlı Ordusunun yalnız namı, Serdar-ı Ekremin kuru bir ünvan ve ihtişamı vardı. Yoksa düşmana kuvvet gösterisi şöyle dursun Rumeli ayanlarının gözlerini dolduracak kuvvete bile sahip değildi. Bu hale göre sözü geçen Ruscuk yaranının kararını icra için Alemdar Paşa kâfi miktarda askerle birlikte Ruscuk'tan harekete geçse kendisini İstanbul'a kadar kimse durduramaz, İstanbul'daki yeniçeriler dahi karşı duramazdı.

Fakat Yeniçeriler Sultan Mustafa taraftarı olup, yeniçerilik ise Osmanlı Devletinin iliklerine kadar işlemiş olduğundan Sultan Selim'in etrafındakiler dağılmış ve kendisi korku içinde akibetini bekler halde idi.

Bu durumda Ruscuk yaranı niyetlerini izhar ettikleri takdirde Sultan Selim'in hayatının tehlikeye gireceğini düşünerek Sultan Mustafa'nın yakınlarına samimiyetlerini arz ve davalarını ihsas ile onları kandırarak Alemdar-ı İstanbul'a gitmesi için ruhsatı seniyye istihsal etmek üzere Refik efendinin çoluk çocuğunu görmek bahanesiyle İstanbul'a gitmesine karar verdi.

Osmanlı Ordusunun kışı geçirmek üzere Edirne'ye hareketinden sonra Refik efendi de kararlaştırılan hile gereğince güya sadakatlarını arz için devlet adamlarına yazılan değişik muhteviyatı havi mektuplarla Ruscuktan hareket ederek Şaban ayının ortasında İstanbul'a ulaştı. Devlet büyüklerine Şeytan gibi yaklaşmasını bildi. Bilhassa hazine vekili Nezir ağaya gereği gibi hulul etmiş ve hazine Kethüdası Selim ağa ile Baş Çuhadar Abdulfettah ağaya yakınlık peyda etmişti. Kendileri ile gizli gizli görüşmüş onlara Yeniçeri taifesinin bayağı, zorbaca hareketleri, vazifelerinin dışındaki işlere karıştıkları, hareketleri ile devlet nizamını bozdukları, bilhassa azilleri iade, Şeyhül İslam tayini gibi büyük işlere cüret etmelerinin devletin aleyhine olduğunu, bu yakınlık ile Şeyhülislam ve kadıaskerlerden bazıları ve yeniçeriden oluşan bir alay derbederin galip gelerek saltanatın hayrına çalışanları mağlup ettiklerini ve Padişahın kuvvetinin zayıfladığını teessüf ederek anlatmıştı. Bilahare Alemdar Paşanın sadakatını bildirerek bu fenalıkların izalesi için paşanın İstanbul'a gelmesine muvafakat edilmesinden bahisle onun İstanbul'a gelişi ile meydana gelecek faydaları sayıp dökmüş ve bu tarzda türlü hilekar sözler sarfetmiştir.

Zikri geçen şahıslar Refik efendinin tatlı sözlerine, yalancı sadakatının parlaklığına aldanıp üçü birden huzuru Hümayuna girerek keyfiyeti arz ettikleri zaman Sultan Mustafa (Ocaklı uyuşur gibi oldu sair-

leri dahi oldukça bir suret buldu bu tedbir şimdilik tehir olunsun) diye Alemdar Paşanın İstanbul'a gelmesine müsade etmedi. Fakat Refik efendiyi de teftiş için kendisini asaleten Riyaseti Küttab memuriyeti celilesi ile arzusuna nail etmiştir. Refik efendi içerde ve dışarda himaye gördüğü şahıslara teşekkür ederek cümlesiyle vedalaştıktan sonra Osmanlı Ordusunun kışladığı Edirne'ye gitmiştir.

Refik efendinin riyaseti dolayısiyle selefi Arif efendi boşta kalmış olduğundan Çavuşbaşı nasbolunarak onun selefi yeğen İbrahim ağa İstanbul'a gönderilmiştir.

Bu esnada Sufiye mevkiinin muhafazası elzem olduğundan ramazan ayında Silahdar ağası Abbas ağa vezir rütbesi ile Sufiye muhafazasına memur olmuş, Silahtar ağalığa Dağlı başbuğu olan kapıcı başı Ahmet ağa getirilmiştir.

Yukarıda zikri geçen Refik efendinin İstanbul'a gidip gelmesi Ruscuk yarânının asıl arzularını tahakkuk ettirmemiş ise de Refik efendi İstanbul'da bunun meydana gelmesine yardımcı olacak çeşitli sebepleri hazırlamış ve Alemdar Paşaya birçok taraftar toplamış olmaktan başka Riyaset memuriyeti ile Edirne'ye gelişi esnasında Galip ve Tahsin efendiler dahi oraya gelmiş ve Ruscuk Cemiyeti oraya da bir kol salmış olduğundan Sultan Selim'in tekrar tahta çıkarılması meselesi üzerinde Osmanlı Ordusu içinde dahi gizli olarak konuşulmaya başlamış ve Alemdar Paşanın İstanbul'a Celbi için diğer vesile ve vasıtalar aramaya başlamıştır.

Sultan Mustafa taraftarları ise Sultan Selim'i idam ettirmek fikrine kapılmışlar, bunu Kaimi makam Şeyhül İslâm, Yeniçeri vs. ye ima ettikçe onlar kabul ve reddetmeksizin çeşitli sözlerle meseleyi geliştirmeye çalışmışlardır. Sultan Mustafa taraftarlarının bu iş için en ziyade güvendikleri kişi idi. Halbuki Musa Paşa bilahare Kaim-i makam olunca işler evvelkinden daha kötüleşmişti. Zira Hamdullah paşanın zayıf tarafından yararlanan padişahın yakınları evvelkinden daha çok meydan bularak her işe karışmaya ve Sultanların Baş ağalarına varıncaya kadar bütün sözü geçen kişileri rüşvetle avlayarak bilgi ve liyakata bakılmaksızın şuna buna rütbe, memuriyet, mukataat ve iltizamat alıvermek üzere devlet ricaline dürüst muamele ettikleri halde yeniçerilerin bıyıklarını balta kesmez ve acayip tavırlarına tahammül edilmez olduğundan devletin idaresi ziyadesi ile güçleşmişti. Gerek Enderun-u hümayun takımı ve gerekse Yeniçeri güruhu çok fazla hadlerini aşmış, Bab-ı Âli ne yapacağını şaşırmıştı.

Musa Paşa gidişatı beğenmeyip bir fırsatını bulup Kaim-i makamlıktan yakayı sıyırmayı düşünürken kendisine Sultan Selim'in idamı emrinde ısrar edilince evvelki Kaim-i Makamlığında alet olduğu cinayetler üzerine bir de böyle dost ve düşman nazarında nefret celbedecek ve kı-

yamet gününe kadar lanetle anılacak büyük bir cinayet ve ihanete cesaret edemediğinden (Sadrazam ve devlet ricali ve asıl ocaklı hep ordu ile beraberdir. Bu iş ise hepsinin tasvip ve reyi ile olacak büyük bir iştir. Rikab-ı hümayun ricali buna kendiliğinden cesaret edemez) diye baştan savma bir cevapla başından savmıştır.

İşte bu esnada kaçak olarak Rusya'da bulunan Tayyar Paşa bir rivayete göre kendiliğinden bir rivayete göre de davetle Kırım'dan bir gemiye binerek Şaban ayının onyedisinde İstanbul'a gelerek Kapı Kethüdası Ömer ağanın yalısına inmiş ve derhal Canik Mukataası ile Trabzon eyaleti eskisi gibi kendisine ihsan ile birkaç defa huzuru hümayuna çıkarak padişahın iltifatına mazhar olduktan sonra Ramazanı İstanbul'da geçirerek bayram ertesi Trabzon'a gitmek üzere boğaz içinde oturmaya başlamıştı.

Halbuki Ramazana bile kalmadan Şaban ayının sonunda Trabzon eyaleti uhdesinde kalmak üzere Musa Paşanın yerine Sadrazam vekilliğine (Kedu eftad ve bâdnecân ber amed) nail oldu. Musa paşa azledildikten sonra İstanköy adasına sürülmüş ise de bilahare isteği üzerine ikamet için İzmir'e gönderilmiştir.

İmparatorluğun içişlerindeki müşkülat bu şekilde ziyadeleşirken Avrupa politikası dahi günden güne ağırlaşmakta idi.

AVRUPA OLAYLARI VE BAZI DEVLETLER İLE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN MÜNASEBET VE MUAMELELERİ

Yukarıda açıklandığı üzere Fransa İmparatoru Napolyon Avrupa hakkındaki niyetlerinin tahakkuku için Osmanlı Devleti ile İran devletini kullanmak niyeti ile ikisine de Rusya aleyhine üçlü bir ittifak teklif ettiğinden Refik efendi Name-i Hümayun ile İran'a gönderilmiş ve İran devleti tarafından Napolyon nezdine murahhas tayin olunan Mirza Rıza İstanbul yolu ile Lehistan'a gitmiştir. Fransa elçisi Sabastiyan'ın ısrar ve acelesi üzerine Muahade ve ittifak akdî için Vahid efendi alelacele ruhsatname-i Hümayun ile Napolyon nezdine gönderilmişti.

Halbuki Napolyon'un esas fikri Avrupa devletlerinden biri ile ittifak yapmaktı. Başlangıçta Prusya'yı seçtiği halde ondan vaz geçerek Avusturya devleti ile ittifak yapmaya teşebbüs etmiş ise de Avusturya ittifaka yanaşmamış fakat Sulh anlaşmasına tavassutu arzu etmiş ve buna Napolyon da muvafakat göstermişse de Avusturya'ya ittifakdan vazgeçince Rusya İmparatoru ile ittifaka kati karar vermişti. Ancak Avusturya'nın tavassutunun faydalı olmayacağını düşünerek ve Rusya'yı gereği gibi ezmedikçe istediği şartları kabul ettiremeyeceğini anladığından, hemen Rusya üzerine hareket ederek birkaç defa Rusya ordularını mağlup etmiş ise de henüz iki taraf da tam neticeyi almadan Rusya kendi hududuna çekilmiş, Fransız ordusu da kış bastırmış olduğundan Lehistan'da uzun müddet kalınca askerin içine ümitsizlik çökmüş, Avusturya'nın aracılığı dahi faydalı olmamıştı.

Şöyle ki: İngiltere devleti bu aracılığı kabul etmiş ise de Rusya İmparatoru ordularının noksanını tamamlamış ve generallerinin verdiği teminat üzerine Fransız ordusuna galip geleceğine şüphesi kalmadığından Sulh taraftarı olan Purusya Kralını da kandırıp ikisi birlikte tavassutun kabulünden önce Napolyon'un hangi şartlarla sulh yapmak istediğini bilmemiz lazım gelir diyerek cevap vermişlerdi. Bu durumda uzun uzadıya muhabere ve müzakere yapmak lazım geleceğinden bu arada ise muharebe devam edeceğinden yapılacak müzakerelerin bir ehemmiyeti kalmayacaktı. Avusturya devleti onların bu cevabını baştan savma kabilinden bulduğundan hoşlanmamış, Napolyon da Avusturya'nın bu hoşnutsuzluk neticesinde tarafsız kalacağından ümitlenmişti.

Kış içinde büyük hazırlıklara başlamış ilk baharda Fransa'dan Almanya'ya parça parça asker celbederek müttefiki olan Felemenk, İtalya ve toplu olarak Reyn memalikinden dahi asker alarak Fransa ordusunun altı yüz elli bin, müttefikler askerini yüzbin nefere çıkarmıştı. Bu zamana kadar Avrupa hükümdarlarının hiçbiri böyle yüksek bir harp gücüne sahip olamamışlardı.

İspanya devleti bir müddet tereddüt ve kararsızlık geçirdikten sonra Purusya'nın Fransa'ya harp ilan etmesi üzerine İspanya Başvekili devletin güvenliğinin tehlikede olduğundan bahisle İspanya halkını silah altına davet etmiş, bundan maksadı ise Purusya'nın galip geleceği ihtimali yüksek olduğundan Napolyon'un mağlup olması ile birlikte bir taraftan da İspanya askerini Fransa üzerine yürütmekti. Düşündükleri gibi olmayıp da Napolyon galip gelince şüphe uyandırmamak için teşebbüslerinin Fransa'ya yardım için olduğunu beyan etmişlerdi. Buna karşılık Napolyon da inanmış görünerek, öyle ise huduttaki askerinizi maiyetime veriniz deyince İspanya buna muvafakattan başka bir diyecek bulamadığından bu suretle onbeşbin İspanyol askeri de Napolyon'un emrine girmişti.

Bir Fransız ordusu bir müddetten beri (Danzik) Dansika kalesini muhasara etmekte olduğundan bir miktar Rusya ve İngiliz askeri İstralsunt havalisinde bulunan İsveç ordusu ile birleşerek Fransız ordusu üzerine hücuma geçmişler ise de Fransızlar daha evvel davranıp İsveç ordusuna galip gelmişler ve miladi mayıs ayının yirmi altıncı ve Rebiulevvel ayının onsekizinci günü Dansika kalesini almışlardı.

Vahit efendi süratle hareket ederek bir evvelki senenin zilhicce ayı sonunda Lehistan'ın hükümet merkezi olan Varşova'ya varmış ise de o sırada Napolyon askeri mevzileri teftiş etmekte olduğundan Vahit efendi gidip görmek istedikçe Talleyrand bugün gelir, yarın gelir diye savsaklamış ve neticede Vahit efendi üç ay kadar beyhude yere Varşova'da vakit geçirdiği sırada İstanbul'da Fransa sefiri Sebastiyan'ın tatlı vaad ve sözlerini hatırlatacak sözler bile işitmediği gibi bilakis Talleyrand ile yaptığı mülakatlarda Dalmaçya'daki Fransız ordusunun Sırbistan'a geçirilmesi ve İstanbul'a Fransız askeri sokulması gibi Osmanlı Devletinin asla kabul edemeyeceği maddeleri tasdik ettirmek gibi soğuk ve acı teklifler işitmekte idi.

Çünkü Napolyon yukarıda izah edildiği üzere Rusya İmparatoru ile aynı görüşte birleşmek fikrini daha önce aklından geçirdiğinden arzusu üzere Rusya ile galip olarak sulh imzalayacağından Osmanlı Devletini feda etmeyi aklına koymuştu. Fakat Rusya İmparatorunun her yönden sulh ve ittifaka mecbur etmek üzere Osmanlı Devletini dahi kendi elinde gibi göstermek için yanında Osmanlı Devleti tarafından dahi bir murahhas bulunmasını politikasına uygun görmüştü. İşte Sabastiyan'ın bu

hususta acele etmesinin sebebi de bundan ileri geliyordu. Mamafih Talleyrand da Vahit efendi ile İran elçisi Mirza Rızayı aldatıp da Fransa politikasına uygun bazı anlaşma imza ettirmek arzusunda idi. Bu sırada Mirza Rıza ile görüşerek kendisine istediği gibi Rusya ve İngiltere devletleri aleyhine bir mukavele name imza ettirmişti.

Vahit efendi ise zamana göre devlet işlerine epeyce aşina olduğundan Talleyrand'ın kabalülerine kanmadığından bir müddet Varşova'da Napolyon'un gelmesini beklemeğe mecbur kaldı.

Nihayet Napolyon'un daveti üzerine Rizenberk ile Esterver kasabaları arasındaki Fenkeşten köyüne giderek orada Rebiulevvelin yirmi beşinde Napolyon ile buluşarak hamil olduğu Name-i Selimiyeyi teslim ile Osmanlı Devleti ile yapılacak Sulh üzerinde bir saat kadar görüştü. Peşinden de Napolyon'un özel temsilcisi ile müzakerelere başladı. Halbuki on gün önce Sultan Selim tahttan indirildiğinden İstanbul'da hal ve efkâr değişmişti.

Vahit efendinin bu buluşması Dansikanın zabt ve işgali günlerine rastladığından Napolyon'u tebrik zımnında miladi takvimle tarih düşürerek (Dansika Şehrini aldı Fransızlar Prusya'dan) mısraını yazarak Napolyon'a takdim etmiştir. Napolyon ile gidip birlikte Dansikayı gördükten sonra oradan Napolyon ordusunun başına gitmiş, o da güya anlaşmanın maddelerini konuşmak üzere Varşova'ya dönmüş, iki ay kadar daha orada boş yere zaman öldürmüştür.

Dansikanın zabtından sonra Fransızların arkalarında kendilerini işgal edecek bir şey kalmadığından Napolyon Rusya üzerine taarruz hazırlıklarına başlamıştı. Halbuki başlangıçta Rusya İmparatoru Balinfes ordusunun başına geçmiş, Purusya Kralı da o yöne hareket ederek (Bartanistan) bölgesinde toplanarak ittifaklarının ebedi olacağına düşman ile asla muharebe etmeyeceklerine yeniden and içmişler ve Rusya ordusunun hazırlıkları tam olduğundan onlar daha evvel davranıp miladi haziran ayının başında Fransa'nın (Âl) nehri kıyılarında bulunan öncü birliklerinin üzerine şiddetle hücum etmişler, fakat Fransızlar uyanık bulunduklarından birkaç ufak muharebeden sonra Rusları geri çekilmeye mecbur etmişlerdir.

Bu esnada Napolyon Almanya'da ve Lehistan'da mevcut olan dörtyüz bin askerinden eli altında ancak yüzaltmış binini bulundurabilmişse de buna karşılık Rusya büyük ordusunun mevcudu dahi yüz elli bini geçmiyordu. Napolyon beklemeden bütün ordusu ile harekete geçerek miladi haziran ayının on dördünde (Fraydland) beldesi önlerinde Rusya ordusu ile karşılaştı şiddetli ve kanlı bir muharebeden sonra yedi sekizbin ölü ve yaralı veren Fransız ordusuna karşılık Rus ordusu hezimete

uğratılmış ve yirmi beş bin civarında ölü ve yaralı ile seksen adet top bırakarak çekilmeye mecbur edilmişti. Fransa ordusu ilerleyerek miladi haziran ayının on sekizinde (Nemin) nehri kıyılarına kadar varmışlardır.

Bu yenilgi Rus İmparatoru Aleksandır'ı telaşlandırmış; böyle devam ederse Fransa ordusunun Rusya'yı payımal edeceği korkusuna kapılmış, harp de ederse bundan sadece İngilizlerin faydalanacağını düşünmüştü.

Bu sebeplerle fikrini değiştirerek o esnada (Tilyeste) mevkiinde ordugah kurmuş olan Napolyon'a bir murahhas göndererek mütareke teklifinde bulunmuş Napolyon bu tekliif kabul etmişti. Ayrıca Prusya Kralı da Napolyon'la ayrı bir mütareke imzalamıştı.

Birkaç gün sonra yani miladi haziran ayının yirmi beşinde (Nemin) nehrinde bir sal üzerinde Aleksandr ile görüştükten sonra Aleksandr Tilyeste bölgesine hareketle Napolyon'a misafir olmuş, iki hükümdar gece gündüz görüşerek anlaşmış ve aralarında fevkalade bir dostluk hasıl olmuştu.

Birkaç gün sonra Prusya Kralı da Tilyeste'ye gelmiş ve Napolyon tarafından hürmetle karşılanmış ise de iki İmparator arasında yapılan konuşmalar hep kendi aleyhine neticelenmekte idi. Yukarda zikredildiği gibi Rus Kralı Purusya ile olan ittifakını kuvvetlendirmek üzere içtiği andın üzerine bu kere Napolyonun aşkına şarap içer olmuştu.

Napolyon'un asıl maksadı Aleksandır'ın samimi olarak kendi ittifakına almak olduğu, bu ise bir müddetten beri çeşitli vaadlerle safına çekmiş olduğu Osmanlı devletinin feda edilmesiyle mümkün olduğundan Sultan Selim'in tahttan indirilmesini bu vaadlerinden dönmek için fırsat ve Aleksandır'ı kandırmaya alet olarak kullanmış, Rus Kralı ile konuşmaları esnasında (Hikmet nev'inden olarak bir vak'a beni devleti Osmaniyyeden kurtardı. Müttefikim ve sevgili dostum olan Sultan Selim hâl ve hapsolundu. Zannederdim ki biraz arka olmakla Osmanlıları adam etmek ve şecaat-ı fıtriyelerinin istimalini kendilerine öğretmek kabildir. Meğer bu bir hayal imiş. Kendi kendisini idare edemeyen bir heyet-i devleti mahvedip de parçalarını İngilizlere kaptırmak daha hayırlıdır,) diye sözlerine devamla Rusya devletinin Fransa ittifakından ne büyük faydalar göreceğini, Fransa'nın büyümesinden Rusyanın zarar görmeyeceğini fakat İngiltere ittifakından zarar göreceğini ve İngiltere'nin herkesin hakkı olan denizlerde tek taraflı hak iddiaya kalkmasının haksız olduğunu açıkca izah ederek Aleksandır'ı iknaya ihtimam göstermiş, velhasıl Aleksandr'ı dost ve ahbabı olan Prusya Kralı ile İngiltere'den vazgeçirmek ve bu sayede kendi işini becermek üzere evvelemirde kendisi Osmanlı devletini feda etmekle bir cemile göstermiş Aleksandır da bunu kabul ve ikrar ederek ittifaka karar vermiştir.

Şöyleki: Sulh anlaşmasından sonra Aleksandır Fransa ile İngiltere arasında tavassutta bulunacak Hanevere ile Malta'nın İngiltere'ye terki, buna mukabil İngiltere'nin de İspanya ile Felemenk'ten almış olduğu yerleri iade etmesi hususlarını teklif edecek. İngiltere bunu kabul etmez ve Fransa'nın halihazır durumunu tasdik etmez ise Aleksandır İngiltere'ye harp ilan edecek ve Napolyon Rusya ile Osmanlı devleti arasında tavassutta bulunacak kabul olunmadığı takdirde o da Rusya ile birleşerek Osmanlı topraklarının taksimi hususunda Napolyon ile Aleksandır kendi aralarında karar vermişlerdi. Fakat Aleksandır vakit geçirmeden ve bir sebeb aranmaksızın hemen taksime başlanmasını istemekte idi. Napolyon ise işin büyüklüğünü ve ehemmiyetini nazara alarak acele edilmeyip etraflıca düşünüldükten sonra münasip vesileler bulunarak hareket edilmesi fikrinde idi ki Osmanlı devletinin tavassutu kabul etmediği takdirde vesile ortaya çıkmış olacaktı.

Aleksandır Osmanlı devleti tavassutu kabul etsin veya etmesin Basarabya, Buğdan ve Eflak eyaletlerini zapdetmek emelinde idi. Napolyon bile buna razı olmuştu. Lakin icrasını Avrupada Rusyadan göreceği yardımdan sonraya bırakmıştı. Bir de taksime başladığında bu eyaletlerle birlikte Bulgaristan Kıtası Rusya'ya, Arnavutluk ve Mora eyaletleri ile Girit adası Fransa'ya, Bosna ile Sırbistan eyaletlerinin Avusturya'ya iade edilmesi hususunda ikisi arasında görüş birliğine varıldığı halde sıra İstanbul'a gelince anlaşamıyorlardı. Zira Aleksandır gözünü İstanbul'a dikmiş Osmanlıları Avrupa kıtasından tamamen çıkarmak üzere İstanbul ile beraber Rumelinin sair yerlerini ve bütün Akdeniz adalarını dahi bu taksime dahil etmek istiyordu. Napolyon ise buna asla razı olamazdı. Aleksandır bu hususta Napolyon'a çok ısrarda bulunmuş ise de İstanbul noktasında anlaşamamışlardı. Hatta bir gün ikisi birlikte gezinti halinde konuşurken kitap odasına girerek Napolyon'a Osmanlı haritasını açmış, parmağını İstanbul'un üzerine bastırarak (İstanbul, İstanbul seni hiç bir vakit terk edemem sen merkezi hükümet-i âlemsin) dediği rivayet edilir.

Velhasıl iki İmparator Osmanlı topraklarının aralarında taksim edilmesine karar vermişlerse de İstanbul'u taksim etmek kabil olmamıştır. Zira Rusya İmparatorunun göz diktiği yer İstanbul olup, Napolyon ise buna hiçbir zaman rıza göstermemiştir. Napolyon bu şekilde Osmanlı devletini feda ederken bir müddetten beri yaratmaya çalıştığı anlaşma zeminini bozmaya bahane olarak Sultan Selim'in tahttan indirilmesini sebeb ittihaz etmiştir. Onun bu fedakarlığına mukabil Aleksandır da dost ve müttefiki olan Purusya Kralı ile beraber diğer müttefiklerini terk ve feda ederek Napolyon ile sarmaş dolaş olmuştur. Bu esnada Prusya ile de müzakere yapılmış, zavallı Prusya Kralı, dostu, müttefiki ve vefalı bildiği Rusya İmparatorunun yardımından mahrum kalınca muhare-

benin ağır yükü bütün bütün kendi üzerine yüklenmiş ve hafifletme çaresini bulamadığından her şeye boyun eğmek mecburiyetinde kalmıştır.

Yukarıda zikri geçen müzakereler esas alınarak Napolyon Rusya ve Prusya devletleri ile birer sulh antlaşması tanzim etmiş ve bu antlaşmalar miladi temmuz ayının sekizinde Tilyeste de imzalanmıştır. Bu iki antlaşmanın ilanı ile birlikte üç devlet arasındaki harbe son verilmiş. Fakat bu antlaşmaların bazı maddeleri o zaman gizli tutulmuştu.

Aleni maddeleri (Rusya İmparatorunun hatırı için eski Purusya, Pumeranya, Beranda, Burup, yukarı ve aşağı Silizyanın Purusya Kralına iadesi ve Elbe nehrinin sol tarafındaki sancaklar Has dukalığı ile birleştirilerek Napolyon'un en küçük biraderi Jerome Bonapart için Vestefalye kraliyeti adıyla bir krallık, Puzen ve Varşova dukalıkları Prusya idaresinden çıkarak Varşav Yagran dukalığı unvaniyle bir hükümet teşkil olunarak Saksonya kralına terk ile Almanya'dan Lehistan'a geçmek üzere Silizya'dan harp yolu açılması, Rusya ve Prusya devletleri tarafından Lui Bonapartanın Felemenk kraliyeti, Jozef Bonapartanın Napoli kraliyeti ve Jerome Bonapartanın Vestefalya krailyeti sıfatiyle ve Reyn topluluğunun olduğu gibi, Napolyon Bonapart'ın kurmuş olduğu diğer hükümetlerin tamamiyle tasdiki, Uldemburg ve Meklemburg prenslerinin ibkası fakat kara muhasarasının icrası için memleketlerinde Fransız askeri bulunması, Fransa ile İngiltere arasında Rusya'nın arabuluculuk yapması, Rusya ile Osmanlı devleti arasında Fransa'nın arabuluculuk yapması) olup gizli maddeleri ise (Katar ve boğazlarının Fransa'ya geri verilmesi, Cezair-i Sebanın Fransa'ya terki ve temliki, Napoli kralı bulunan Jozef Sicilya'yı zaptedip de ona bedel Napoli Burbunlarına Paliar (İspanya denizlerinde bir adadır ki o zamanlar Fransa'nın elinde idi) yahut Girit adası verildiği takdirde Rusya'nın tasdik etmesi Hanover ile Stefelya kraliyeti birleştiği takdirde Elbe nehrinin sol yakasında üç, dörtyüz bin nüfusu içine alan bir memleketin Purusya'ya terki ve hükümetlerinden mahrum kalan Hes, Perunsobek, Nasuva ve Ranj hükümdarlarına maaş tahsisi) hususlarından ibaret idi.

Bu suretle Prusya'nın Lehistan'da işgal ettiği arazisinden başka Almanya tarafındaki birçok yerleri elinden çıktı. Evvelki kuvvet ve itibarı da kalmadı. Bunlardan başka Napolyon ve Aleksandır arasından başka bir gizli ittifak daha yapılmıştı ki şimdiye kadar meydana çıkmamıştır. Fakat rivayet olunduğuna göre hulasası (Fransa ile Rusya taarruzda ve savunmada müttefik ve her ne mesele zuhur ederse etsin halli için kara ve deniz kuvvetlerini birlikte kullanacaklar, ve İngiltere Rusyanın arabuluculuğunu kabul ile yukarda zikri geçen şartlara razı olmazsa kendisine harp ilan edilmesi ve yine Osmanlı devleti Fransa'nın arabuluculuğunu kabul etmezse ona dahi ilan-ı harp ile Avrupa kıtasındaki mezkur topraklarının taksimi ve İstanbul ile diğer Rumeli San-

caklarının hariç bırakılması ve iki müttefik devlet tarafından kendi niyetlerinin tahakkuku için İsveç, Danimarka, Portekiz ve Avusturya devletlerini yardıma davet yani bu devletlerden İngiltere'ye limanlarını kapatarak harp ilan etmelerinin talep olunması) maddelerinden ibaret imiş.

Osmanlı devletinin bu muharebeye girmesi Napolyon'un hatırı için olduğu halde bu kere Rusya ile tek başına anlaşma imzalaması Osmanlı devletinin itibarını düşürmüş ise de bu sırada Osmanlı devletinin içinde bulunduğu iç karışıklık yüzünden harbe devama imkanı yoktu. Her ne suretle olursa olsun harp gailesinden kurtulmak arzusunda idi. Napolyon'un bu vefasızlığına göz yummak ve musamaha ile geçiştirmek zorundaydı. Hemen arabuluculuğu kabul ederek yukarıda zikredildiği üzere Galip efendiyi müzakereye memur etmiş, Yerkuki civarında bulunan İslabuzi köyünde Galip efendi ve Rusya murahhası Serçare ve arabuluculuk yapan Fransa tarafından müzakereye memur edilen Zenan ve Klemen toplanarak bir mütareke senedi tanzim ile Cumadiel Ahirin yirminci günü taraflarca imza olunmuş ve yirmi dördüncü günü Silistre sahrasında serdar-ı Ekrem tarafından tasdik olunmuştur.

Şöyle ki: 1 — Bu mütareke senedi tasdik edilecek, peşinde de her yerde Osmanlı ve Rus Ordusu arasındaki düşmanca hareketlerin terkedilmesi için lazım gelen emirler verilecek, 2 — Anlaşma maddelerinin müzakeresi için hemen iki taraftan delegeler tayin ve müzakere mahalli tayin olunarak müzakerelere başlanacak. Şayet bazı müşkülât ortaya çıkıp da anlaşmaya karar verilemezse mütareke müddeti bahara kadar yani hicri 1223 senesi safer ayının birine ve miladi tarihle 1808 senesi Nisan ayının 3. gününe kadar devam edecek, 3 — Rusya bu seferde Osmanlı devletinden almış olduğu kale ve Eflak ve Buğdan topraklarını, mütarekenin hemen peşinden istila ettiği ve ele geçirdiği malzeme, top ve mühümmatı terk ve tahliyeye başlar ve nihayet otuzbeş günde tahliyeyi tamamlayarak evvelki hududuna çekilir. Zikri geçen yerler tahliye olundukça kalelerin teslimi için Osmanlı devleti tarafından memurlar tayin edilir. Fakat sulh anlaşmasına kadar bu yerlerin yakınında Osmanlı askeri kalamaz. İsmail, İbrail ve Yerköyü kalelerinde dahi kafi miktardan fazla asker kalmayıp, iki tarafın aralarındaki haberleşme ile Rusya askeri çekildikçe Osmanlı askeri de beraber çekilerek Tuna'nın sağ tarafına çekilirler. Rusya tarafından boşaltılacak kalelere Sulha kadar yerli halktan başka Osmanlı askeri sokulmaz. 4 — Rusya Bozca adayı, mütareke haberi Akdeniz'e ulaşıncaya kadar işgal edilmiş yerler bulunursa onları dahi tahliye ve teslim ile beraber Akdeniz boğazı yolunu açmak için o taraftaki donanmasını çekip savaş başlangıcında Rusya tarafında kalan Osmanlı kalyonu, esirleri ve bu neviden alıkonmuş gemi ve eşya varsa onları da bırakır. Giderken Osmanlı devleti ileri gelen-

lerinden kimseyi beraberinde götürmez. Zikri geçen muharebede Osmanlı devleti tarafından alınmış Rus gemileri varsa keza geri verilir. 5 — Don ve sair Tuna boğazlarından Osmanlı devleti gemilerinin geçişine mani olunması için Rusya'nın Tuna nehrinde ince donanma takımından sayılan kayıkları varsa hepsini boğazdan dışarıya çıkarır. 6 — İki tarafta da erkek ve kadın ne kadar esir varsa Ruslardan İslamiyeti, Osmanlılardan da Hristiyanlığı kabul edenlerin dışında kalanlar hangi rütbede olursa olsunlar bedelsiz tahliye olunur. Halen Rusyada bulunan Osmanlı devleti memurları ve kale muhafızları ve sair ahalisi mütareke sonunda bulundukları yerlerden noksansız çıkartılıp, göç ve eşyaları ile Osmanlı devletine gönderilir. 7 — İş bu mütareke senedi Cenab-ı Serdar-ı Ekremiden ve Rusya kumandanı Mikelsun tarafından tasdik oluna diye iki taraf arasında taahhüt kılınmıştır.

O zamanlar vapur ve telgraf olmadığından Tuna yalısından Akdenizin durumunu öğrenmek vakte muhtaç olduğundan senedin dördüncü maddesine bazı şartlar ve ihtiyati kayıtlar konmuştur. Yoksa yukarıda geçtiği gibi Bozca ada önünde vaki olan deniz muharebesi sebebiyle Rusya amirali artık boğazın ablukasına devam etmeyip gemilerini tamir için Kurfe yönüne çekilmeye mecbur olmuştu.

Rusya delegesi Osmanlı devleti ile Sırbistan arasında dahi mütareke yapılmasını teklif edince Sırbistan'ın Osmanlı devletine tabi oluşu, Eflak ve Buğdan ahalisi gibi bir imtiyazları da bulunmadığı halde evvelce isyan etmiş olduklarından ve bir devletin kendi idaresindeki ahali ile mütareke imzalaması usul dışı olduğundan başka, Rusya Eflak ve Buğdan gibi bu vesile ile Sırbistan için de müdahaleye imkan kazanır düşüncesiyle buna razı olmak Osmanlı devletinin zararına olur diye Galip efendi tarafından cevap verilmişse de Sırbistan'da bir miktar Rus da bulunduğundan Sırplar üzerine yürüdüğü takdirde Rusyaya da harp ilan edilmiş sayılacağı Rus delegesi tarafından ısrarla belirtilince (Bu gün din ile Fethül İslâm arasına tecavüz eden Sırplar içinde Rus askeri bulunması cihetiyle musalaha murahhaslarının gelişine kadar ol canipte dahi terki karebeti hasmane olunması) kararlaştırılarak zikri geçen mütareke senedi ile beraber tasdik olunmuştur.

Açıklandığı üzere Tilyeste'de iki İmparator buluşup da sulh konuları meydana çıktığı gibi Varşova'da bulunan Vahit efendi dahi eski anlaşmaların tadil ve hafifletilmesine dair Napolyon'un önceden ve bilahare tekiden ve tekrar vermiş olduğu sözlerin yerine getirme zamanı gelmiştir diye kendisinin de müzakere meclisinde bulunması lazım geleceğini düşünerek Talleyrand'a bir kaç defa nota göndermişse de Napolyon dostluk iddiasında bulunduğu Osmanlı devletini omuzdan atmış ve Avrupa politikası büsbütün değişmiş olduğundan Tilyeste'ye davet şöyle dursun notalarına zamanında cevap bile alamamıştır.

Tilyeste anlaşması imzalandıktan sonra Napolyon oradan doğru Paris'e dönmüş ve Talleyrand da Rusya ile anlaşma imzalandığına dair Vahit efendiye nota göndererek Varşova'ya uğramadan geçip gitmiş olduğundan biçare ne yapacağını şaşırmış, hemen Cemadiyel evvel ayının başında Varşova'dan hareketle Viyana'ya gelerek olanları Osmanlı devletine bildirdikten sonra alacağı emri beklemek üzere kırkbeş gün Viyana'da kalmıştır.

Ancak o sırada Sultan Mustafa'nın tahta çıkışı hakkında Napolyon'a bir Name-i humayun yazılmış ve acele Vahit efendiye gönderilmiş, o da Viyana'dan hareketle Paris'e gitmiştir. Ancak Napolyon o esnada Paris'e onbeş saat uzaklıktaki Kentaklu kasabasındaki sarayında bulunduğundan yirmi gün de Paris'te beklemek mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü Napolyon Tilyeste anlaşmasından sonra Miladi 1807 senesi Temmuzunun 27 sinde muzaffer olarak Paris'e gelişinde pek çok şenlikler yapılmış ve halk tarafından fazlaca memnuniyet gösterilmişti. Ancak Fransız halkı savaştan bıktığından bu zafer sonunda umumi bir sulh ümidinde idi. Binaenaleyh Napolyon'un işbaşına geldiği zaman Fransa'nın hisse senetleri yüzde onikiye kadar düşmüş iken bu defa yüzde doksan ikiye kadar çıktı. Doğrusu Napolyon bu yalancı dünyada kısa zamanda kazanmış olduğu kuvvet ve kudrete razı olupda enerjisini hükümetinin tesis ve ahkâmına, memleketinin imarına sarfetmiş olsaydı hem kendi hakkında ve hem de Fransa hakkında gayet faydalı olacağından şüphe yoktu.

Halkın sulh ve asayiş meylini anlayan Napolyon'un kendisi de o yola girmiş, kendisi de savaşan devletlerden aldığı harp tazminatlarından dolayı Fransa'ya dışardan külliyetli miktarda nakit para girdiğinden halkta büyük servet toplanmış böylece devletin maliyesi de yoluna girmişti. Bu cihetle 1807 senesi bütçesinde gelir masraftan fazla olduktan başka ordu hazinesinde biriken meblağ da üçyüz milyon frank'a varmıştı. Napolyon zaten İmar işlerine hevesli olduğundan o sırada ticaret kanununu çıkarmakla beraber konaklar açmak, yollar ve köprüler yapmak gibi imar işlerine teşebbüs etmiş ve Vertemburg Kralının kızı ile küçük kardeşi Jerumun resmi izdivacı sebebiyle Avrupa'nın her tarafından gelen prensler ile son baharı geçirmek üzere Kontanblu sarayına gitmişti.

Halbuki vakit geçirmeden Trelyeste sözleşmesinden ümit edilen neticelerin elde edilmesi ve İngilizlere pes dedirtmek için kara muhasarası hazırlıklarının tamamlanmasını biran bile hatırından çıkarmamıştı. İsveç'i zorla, Danimarka'yı güzellikle, Portekiz'i İspanya'nın aracılığı ile, Avusturya'yı yakınlaşma politikası ile safına çekerek Kurinistat'dan Kadiks'e ve oradan Tiryeste'ye kadar bir muhasara hattı çekmek için süratle harekete geçti. Rusya tarafından İsveç devletine yapılacak arabuluculuktan bir netice alınmazsa İsveç'in Almanya tarafından şahip ol-

duğu Pumerenya kıtası ile İster-el-Sunat sancağı ve Rubin adasını istila etmek üzere lazım gelen emirleri vermişti. Danimarka tarafsız olduğu halde Fransa'ya meyletmiş durumda idi. Tarafsızlığa hürmet ettiğini göstermiş olmak için artık tarafsız kalmanın mümkün olamayacağını ihsas ederek açıktan açığa bir tarafa meyletmesi gerektiğini bildirdi.

İspanya devletinden limanlarını İngilizlere kapatmasını ve Portekiz devletine de muhasaraya katılmasını ihtar etti. Portekiz'in ihtara uymaması halinde topraklarını istila etmek üzere Fransız ordusu ile birlikte İspanya ordusunun da hazırlanmasını teklif etti.

Portekiz devletine Paris'teki elçisi vasıtasiyle beş on gün zarfında ittifaka girmez ise üzerine yürüyeceğini bildirmişti. İspanya hududunda Bayun şehrinde bir ordu kurmaya teşebbüsle beraber İtalya sahillerinin İngilizlerden korunması için gerekli hazırlıkların tamamlanmasına itina ederek Floransa tarafında yeni teşkil edilen Aterevriya kraliyeti topraklarında bulunan Liyogverna şehrine bir ordu göndermişti.

Napolyon'a tac giydirmek üzere Paris'e gidip de umduğu hüsnü kabulu görmeyen Papanın Roma'ya dönüşünden beri Fransa devleti hakkında beslediği düşmanlığı açık açık göstermesi Napolyon ile aralarının açılmasına sebep olmuştu. Bu kere Napolyon Papa'ya bazı tehditlerde bulunarak sahilini muhafaza ile içerden muhasara etmek üzere başka bir askeri fırka göndermişti.

İspanya kralı ahmak biri olduğu için devletin idaresini karısına, o da alâkası olan Prens Dulapa'yı Başvekil tayin ederek onun eline teslim etmişti. Dulapa ise cahil ve sefih bir şahıs olduğundan ikinci Filip ve Şarlken zamanlarında bütün Avrupaya hükmeden ve yüz seneden beri epeyce zayıf düşen İspanya devleti bu sırada tarif olunamaz bir kargaşalığın içine düşmüş, içişleri ve dışişleri, kara ve deniz kuvvetleri acaip ve garip bir perişanlığın içine düşmüş olduğundan Napolyon İspanya'ya dahi göz dikmişti. Borbon hanedanını bertaraf ederek kardeşlerinden birini İspanya Kralı yapmak fikrini kafasında dolaştırıyordu.

Trafalgar muharebesinden beri donanma merakından vaz geçmişken Teselya dönüşünde Fransa donanmasını Felemenk, İspanya ve İtalya donanmaları ile birleştirip denizde de İngilizlerle uğraşmak hevesine ve İngilizlerin elinde bulunan Sicilya adasının sihirli çekiciliğine kapılarak deniz harekatına itinaya başladı ve Dalmaçya eyaletinin tamamlayıcısı olan Katarev sancağı ile Cezair-i seb'a Fransa donanmasının iç denizde hakim olmasına ve Rumelinin taksiminde Fransa'ya isabet edecek hissenin zabt ve muhafazasında çok işe yarayacaklarından Katarev ile Cezair-i seb'a işine pek fazla ehemmiyet vermekte idi. Rumelinin taksim şekline aşırı itina göstermekteydi.

Miladi Ağustos ayının yedisinde Rusya askeri Katarive'yi boşaltmış, General Masmun bir tabur Fransız askeri ile Katarive'ye girmişti. İngilizler tarafından yapılacak taarruz ihtimaline karşı da gizli olarak Cezair-i sebaya kafi miktarda Fransız ve İtalyan askeri çıkartılarak komutanlığına general Bertiye getirilmişti. Tahliye ve Teslime memur olan Rus amirali Sinyavün zaten Fransızları sevmediğinden ve İngiliz taraftarı olduğundan Cezair-i Seba'yı istemeyerek Fransızlara terkettikten sonra oradaki Rusya askerini karadan Rusya'ya gitmek üzere Napoli'de bırakıp kendisi de devletiyle İngiltere arasında düşmanlık meydana çıkmadan Baltık denizine kapağı atmak üzere donanması ile Cebiltereye doğru yola çıkmıştı.

Bunun üzerine Napolyon havalar müsait olmadıkça Cezair-i Seba'aya bol miktarda zahire ve mühimmat gönderilmesi için Napoli Kralı Jozef ve İtalya Kralı vekili Ojen ile general Marmun'a emirler vermiş ve bu mevzuda en ufak bir ihmale imkan verilmemesini istemişti. «Bu tedbirler şimdiki halde size açıklanması mümkün olmayan büyük tertibatın bir parçasıdır. Şu kadarı malumunuz olsun ki Korfu elden giderse Fransa için büyük kayıp olur,» diye hatırlatmıştı.

Çünkü Şark meselelerine dair olan müzakereler yalnız Napolyon ile Aleksandır'ın aralarından geçerek Rumelinin taksimine karar verilmişse de bundan kimseye malumat verilmemişti. Hatta Tilyeste andlaşmasını müzakere eden Talleyrand bile bu meseleye layıkı ile vakıf değildi. Aleksandır bunun tahakkuku için acele etmiş, Napulyon ise temkin yolunu tutmuş olduğundan Şark'a ait politikasının ne şekil alacağını henüz bilmediğinden ileride Rumeliden hissesine isabet edecek sancakların kolaylıkla zaptı için lazım gelen sebepleri hazırlamağa çalışıyordu. Bu sebeble Rumeli kıyısındaki Preveze, Parga, varanice ve Peternitev nahiyelerini de Osmanlı devletinden almak niyetindeydi. Bu dört nahiye de Cezair-i seb'a gibi ortadan kalkan Venedik devletinden ise de Cezair-i Seb'a Cumhuriyetinin kurulması ile Osmanlı devletinin himayesine girdiği sırada bu nahiyeler Rumeli yakasında bulundukları için doğrudan doğruya Osmanlı topraklarına dahil edilmiş ve idaresi Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali paşaya verilmişti. Ali paşa İşkodra mutasarrıfı gibi köklü bir aileden değilse de zekası ve aklı ile temayüz etmişti. Devlet hizmetine asker olarak girmişken yavaş yavaş yükselmiş, Mirmiran ve vezir olarak Yanya'da kuvvetli bir hükümet kurarak o vakit hatırı sayılır zorbalar arasına girmişti. Arnavutluğun Gegalık kısmı İşkodra mutasarrıfı İbrahim paşaya tabi olduğu gibi Toskalık kısmı da Ali paşa' da idi. İkisi de kuvvetli ve yerlerini muhafazaya muktedir idi. Arazi çetin, dağlık, halk ise Sırp ve cesur olduğundan Napolyon bu yerlerin işgaline kalksa kendisine çok pahalıya malolacağı ortada idi. Gegalar ile

Tosgalar birbirlerine zıt olduğu gibi bu iki mutasarrıf arasında da arasıra anlaşmazlık eksik değildi. Fakat harici bir düşmanın hücumunda birlikte karşı koyacakları hatırlardaydı. Kaldı ki ikisi de Fransızların Demiryolları, boğazlarında ve Cezair-i Seb'a'daki yoğun hareketlerinden şüphelenerek bazı mevzilerin ve sahillerin tahkimine ve ihtiyatlarını tamamlamaya başlamışlardı.

Bunun üzerine Napolyon bir an önce onları azlettirmek için aşağıda anlatılacağı üzere ikisinin de hareketlerinden şikayete başlamıştı. Azillerine razı olmayacaklarını bildiği ve bu halde üzerlerine Osmanlı devleti tarafından asker gönderileceği cihetle çıkacak iç harpten istifade ederek Arnavutluğa asker çıkarmayı tasarlıyordu.

Yani Osmanlı devletinin bir organını kendi eliyle kestirmek istiyordu.

Asım efendi diyor ki: Arnavutluktan tahminen üçyüzbin cengaver asker çıkacağı tabidir. Bu sebeble Fransa onlardan daima çekinmiş kuvvetli bir ihtimalle tefrikaya düşürerek zayıflatmak için Tepedelenli Ali paşa hakkında yalan ve iftiradan geri kalmamıştır.

SONUÇ

Napolyon'un niyetleri hep sonradan meydana çıkan eserlerinden anlaşılmışlardır. Bunlardan başka kimbilir zihninde daha ne hayaller vardı. Hele emellerinin genişliğinin ölçüsüz olduğu açıktı. İzah edildiği gibi yapmayı tasarlamış olduğu işler ise asayişin teminine mani ve hep halli müşkül meselelerdi. Şu halde Fransa halkı boş yere umumî sulh ümidine kapılmışlardı.

Kaldı ki bu kadar niyetin tahakkukuna felek müsaade etmez. Baht ve talih dahi o dereceye kadar insana yâr olmaz. Lâkin Napolyon bahtına fazlasıyla güvenir, gözüne asla engeller görünmez ve ikbalini o kadar zorlarsa bahtının da kendisini terk edeceğini düşünmezdi.

Napolyon dışardaki bunca büyük hareketleri arasında içişlerini de ele alarak kardeşlerinden biri Müntehib-i Azam ve diğeri Serdarı Ekrem olduğundan Hariciye nazırı Talleyrand'ı müntehib-i Azamı Sani ve harbiye nazırı Prens Berteye'yi ikinci Serdarı Ekrem yapıp, Şampaniye hariciye nazırı ve general Klark'ı harbiye nazırı tayin etmek gibi bir çok rütbeler dağıtmış ve Cumhuriyet zamanlarından kalma serbestlik eserlerini ortadan kaldırarak kendi istibdadını kuvvetlendirmek üzere devlet şartnamesinin tadil ve ıslahına kalkışarak bazı meclisleri ilga etmek gibi bir takım değişiklikler yapmakta idi.

İşte bu sırada Vahit efendi Parise varmış ve Name-i Hümayunu teslim için görüşmek istemişti. Napolyon ise Hanedan-ı Mulukden olmadığı ve ayak takımından biriyken talihinin yaver gitmesi sayesinde tahta çıkmış, kısa zaman zarfında nail olduğundan, bunca zaferler ile elde ettiği kibir ve azamet sayesinde kendisini insan üstü bir yaratık gibi görmeye başlamıştı. Bilhassa Tilyeste anlaşmasından sonra ikbalinin zirvesine çıkmış, sair devletlere yukarıdan aşağı kuşbakışı bakmaya başlamıştı. Bu sebeple Sultan Mustafa'nın mektubunu kabul ve teslimde ağır davranıyor, kendisini bayağı naza çekiyordu.

Halbuki Osmanlı devleti ile Rusya arasında Fransa'nın aracılığı ile yapılan zikri geçen mütareke gereğince hemen iki taraftan murahhaslar tayin edilecek ve müzakere yeri tesbit edilerek Sulh anlaşmasının maddelerinin müzakeresine başlanması gerekiyordu. Böyleyken Fransa'nın İstanbul elçisi Sabastiyan (Müzakere yeri Paris olmalıdır. Zira Osmanlı devletinin toprak bütünlüğü, hürriyet ve istiklali İmparatorumuzun dileğidir. Müzakere kendisinin gözü önünde cereyan ederse Osmanlı dev-

leti aleyhine olan maddeleri anlaşmadan çıkarttırır.) diyerek bu meselede çok fazla ısrar ettiğinden Sulh anlaşmasının Paris'te müzakeresine karar verilmiş, gerek Rusya anlaşması, gerekse Vahit efendinin görevi yani Fransa ile ittifak görüşmeleri için Paris büyükelçisi Muhip efendi delege tayin olunarak iki husus için de kendisine ayrı ayrı ruhsatname ve talimat gönderilmişti. Vahit efendinin de İstanbul'a dönmesi bu meyanda emrolunduğundan, Vahit efendinin acele İstanbul'a çağrıldığını Fransa hariciye nezaretine beyan etmesi üzerine resmen davet edilmiş ve alelacele Kontanbolu kasabasına giderek Şaban ayının onuncu günü Napolyon ile görüşmüş ve Name-i Humayunu teslim ettikten sonra Şevval ayında İstanbul'a dönmüştür.

Bir sene önce Vahit efendi Napolyon nezdine gönderildiği zaman gerek Sebastiyan ve gerekse onun sözlerine aldanmış olan devlet erkanı Vahit efendiye nihayet üç ayda gidip Napolyon ile anlaşma imzalayıp gelirsin demişlerdi. Halbuki Napolyon'un Osmanlı devletinden kendi nezdine hususi Murahhas istemesi sadece Rusya'yı sulha mecbur etmek içindi. Gayesi, Rusya'ya karşı gösteriş yapmak olduğu içindir ki, biçare Vahit efendi boş yere şurda burda sürünerek güç bela bir senede İstanbul'a dönebilmiştir.

Bu zaman zarfında Refik efendi de İran'dan dönmüş, İran Şahı tarafından sefir olarak İstanbul'a gönderilen Huy müftüsü Ağa İbrahim isimli Ahund da onunla birlikte gelmişti. Kaim-i Makam ve Şeyhul İslâm ile görüştükten sonra padişah huzuruna çıkarak itimatnamesini takdim etmiş ve Rusya aleyhine iki İslam devletinin ittifak etmeleri müzakere ve kararlaştırıldıktan sonra bir iki ay İstanbul'da kalarak yirmi iki senesi sonunda Bağdat yolu ile İran'a dönmüştür.

Refik efendinin İran'a gitmesi Napolyon'un teklif ettiği ittifak meselesi için olup, bu ise yukarıda izah edildiği üzere Napolyon'un bir hilesi olduğundan gerek onun ve gerekse Ağa İbrahim'in elçiliklerinden bir netice çıkmamıştır. Napolyon İran'ı da aldatmış olduğundan onlar da Rusya'nın eline geçen topraklarını onun yardımı ile kurtarmak için boş yere dolaşmakta idiler. Hala Napolyon Osmanlı devletine yaptığı gibi İran'ı da aldatıp avutmaya devam ederek kendisi başlangıçta verdiği sözlere muhalif olarak Rusya ile tek başına anlaşma imzaladığından ikisine de yalnız İngiltere aleyhine ittifak etmeyi teklif etmekte idi. Bundan maksadı da İngiltere'ye karşı giriştiği karadan muhasaranın Asyaya da yayılması idi. Halbuki İran Hind civarında bulunduğundan Fransa'dan ziyade İngiltere ile münasebeti vardı. Rusyaya karşı yardım görmek için Napolyon ile ittifak hayaline kapılmıştı.

Osmanlı devletinin de İngiltere ile olan münasebetleri diğer devletlerden daha fazlaydı. Dolayısiyle yakın zamana kadar birbirleriyle dost iken Rusya sebebiyle bozuşmuşlardı.

Tilyeste anlaşması üzerine bu sebeb ortadan kalkmış ve İngiltere İskenderiye'yi terk ettikten sonra iki taraf birbirlerine yanaşarak İngiltere gemilerini Berrüş-Şam sahillerinden ve Akdeniz adalarından çekmiş, Cezair sahillerini Osmanlı devletine terk ve Osmanlı devletini tedirgin edecek hal ve harekete teşebbüsten vaz geçmişti. Buna mukabil Osmanlı devleti de İngilizlerin hatırını kıracak tavır ve hareketlerden çekinmekte anlaşma imzalamak için fırsat gözetmekteydiler. Henüz aralarında Sulh imzalanmamış ise de mütareke haline gelmişlerdi.

Bu sırada Fransızların Bâb-ı aliden ve bilhassa Rıkab-ı Humayun reisi olan Halet efendiden şikayetlerine başlıca neden bu idi. Kaldı ki Napolyon'un türlü vaadlerle Osmanlı devletini kendi safına çekmişken Tilyestede tek başına anlaşma yapması Osmanlı devletinin emniyetini tehlikeye soktuğundan bu sebebten İngiltere ile birlik olmak menfaatı icabıydı.

Bir de Vahit efendinin görevi Rusya aleyhine Fransa ile ittifak yapmak olup, Tilyeste anlaşması üzerine esas hedef değişmiş olduğundan şimdi Fransa ile ittifak yapmak gerekse bile Rusya anlaşmasının tahakkukundan sonra ortaya sürülebileceğinden anlaşma imzalanmadan Fransa ile ittifak bahsine dönülmemek hususu Muhip efendinin talimatına eklenmişti.

Fakat Osmanlı devleti Tilyeste'de cereyan eden gizli anlaşmayı bilmediği için Muhip efendiye gönderdiği talimatı Napolyon'un eski vaadlarına göre kaleme aldırmıştı.

Şöyle ki: Muhip efendiye Rikab-ı Humayundan ve Osmanlı ordusundan gönderilen talimatlarda Bonapart'ın önceden ve sonra vukubulan vaadleri üzerine onun yardım ve desteği ile toprak bütünlüğü ve Osmanlı hükümdarının bağımsızlık ve serbestçe hareket edebilmesi esas alınarak Rusyanın iki memleket hakkındaki görüşmeler vesair sebeblerle Osmanlı devletinin içişlerine müdahalesinin önlenmesi.

İki memlekete dair önceden bu yolda verilmiş olan bazı emirlerin geri alınması. Sulhnameye Sırbistan hakkında hiç bir madde konulmaması. Ötedenberi Akdeniz ve Karadeniz boğazları diğer devletlerin harp gemilerine kapalı iken Rusya ile anlaşma yapılırken zaruri olarak Rus gemilerinin Karadenizden Akdenize ve Akdenizden Karadenize geçmelerine izin verilmiş olduğundan tekrar eskiden olduğu gibi boğazların harp gemilerine kapatılması. Ticaret gemilerinin kontrol edilmesi hususlarının anlaşmaya koydurulması, Rusya bu sefer de devletler arası kaide olan ilan ve haber vermeksizin Osmanlı devletine hücum etmiş olduğundan harp tazminatı istenilmesi. Guban Nehri iki ülke arasında hudut olduğu halde bir zamandan beri Rusya adı geçen nehrin sol yakasına geçerek tecavüzlerde bulunduğundan bundan sonra bu gibi teca-

vüzlere meydan vermemek için anlaşmaya münasip bir madde eklenmesi. Kaynarca anlaşması hükümlerine göre Gürcüler Osmanlı devleti ahalisinden oldukları halde eski Rusya İmparatoru Pavlov zamanında Tiflis ve diğer bazı Gürcistan vilayet ve nahiyelerine yapılan tecavüz ve istila asla kabul edilmeyerek bu yerler eski haline döndürüldükten başka önceden Rusyanın haksız olarak istilâ ettiği Ankara ve buna benzer kaleler ve kalanları dahi geri alınarak mütareke sırasında Anapa kalesinin istila ve yıkıldığı haber alındığından doğru ise Rusyadan inşa masraflarının alınması hususlarını kapsamaktaydı.

Napolyon ise Rumelinin taksim şeklini düşünmekte ve Rusya İmparatoru Aleksandır tarafından memleketin zapt ve işgali hususunda acele ettirilmekteydi.

O vakit Tilyeste anlaşmasının gizli maddeleri henüz meydana çıkmamış ise de zikredildiği gibi anlaşmadan sonra Cezair-i Seb'adan Rus askeri çıkıpta yerine Fransız askeri geldikten sonra Cezair-i Seb'a Fransa'nın mülkü oldu. Keza Dubrevnik topraklarının İtalya krallığına ilave ve ilhak edildiği ilan olunması ile ittifak devletleri arasında Tilyeste anlaşmasının açık maddelerinin dışında bir takım gizli taahhüdlerin bulunduğu anlaşılarak diğer devletler şüphelenmeye başladılar. Osmanlı devleti ise Sebastiyanı bir çok defa resmi ve özel yaptığı taahhüdlerine ve Napolyon'un Sultan Selim'e gönderdiği mektuplarda yazdıklarına inanarak Fransa ile Rusya arasında yapılacak anlaşmalarda eski anlaşmalar islah edilecek ve Rusyanın iki memleket hakkındaki görüşleri düzeltilerek, belki Kırım'ın geri alınması gibi büyük ümitlere kapılmıştı ki az önce himayesinde olan Dubrovnik Cumhuriyeti ile yakın bir geçmişte yapılan anlaşma ile himayesine giren Cezair-i Seb'ayı elden çıkarmak büyük üzüntüye sebeb olmuş ve Fransa'ya olan emniyeti tamamen yok olmuştu.

Fransa Dubrovnik'i işgal ettiğinden beri topraklarına katma iddiasında bulunmamış, ne zaman Rusya Kataviyeyi terk eder ve Cezair'i Seb'adan çıkıp giderse Dubrovnik'in eskiden olduğu gibi Osmanlı devletine iade edileceği havasını yaratmış ve daha evvel Talleyran tarafından Muhip efendiye bu yolda kat'i teminat verilmişti. Başlangıçta Sabastiyan Dubrovnik'e dair birşey söylemediyse de Cezair-i Seb'anın Fransa tarafında kaldığını Bab-ı Aliye haber vermiş peşinden de bir konuşma sırasında Dubrovnik'in de Fransa'ya geçtiğini açıklayıvermiştir.

Osmanlı Devleti evvela Cezair-i Seb'a meselesini Sabastiyan'dan, Dubrovnik'in ilhakını da hariçten duyduğu zaman evet veya hayır diye bir şey dememiş, fakat Rusya ile yapılacak Paris müzakereleri sırasında şayet bunların tasdikine dair anlaşmaya bir madde konulmak istenirse Fransa devletini ilgilendiren bir maddenin Rusya anlaşmasına konul-

ması uygun değildir, diyerek Fransa ittifakının görüşmeleri ile birlikte ele alınmasını teklif ederek geçiştirmesi Muhib efendinin talimatına eklenmişti. Napolyon ise bunları resmen zapt ve işgal ettikten başka zikri geçen Peruza, Banga, Vevince ve Peternitev adlı dört nahiyeyi, aslında Venedik'ten ayrılma oldukları bahanesiyle savaşmaya hazırlıklı bulunan İşkodra ve Yanya Mutasarrıflarından resmen şikayete başldı.

Hatta Sultan Mustafa tarafından Muhip efendinin elçiliğinin devamını resmen bildiren mektubu kendisine ulaştığı zaman Napolyon zikri geçen Kantabolu kasabasında bulunduğu için durumu hariciye nazırına sözlü olarak bildirdikten sonra yapılan resmî davet üzerine oraya gitmiş ve bir otel'e inerek görüşmek üzere izin aldıktan sonra Ramazanın ikinci günü Napolyon'un huzuruna çıkarak itimatnamesini verdiği zaman Napolyon (Yanya ve İşkodra mutasarrıflarından çok şikayetlerim var. Bazı yer ve sahillere istihkam kazıyorlar. Korfu adasındaki Fransız muhafız askerlerine zahire vermek istemiyorlar. Bilhassa Yanya mutasarrıfı Ali paşa Cezair-i Seb'anın işgalinden beri Fransızlara kötü muamele ediyor. Gerek Cezair-i Seb'a ve gerekse halen sahibi ve maliki olduğum Venedik topraklarından sayılan Peternitev ve diğerleri tamamiyle mülkümdür. Bunları Rusya zorla zaptetmişti. Şimdi ise ben onlardan zorla geri aldım ve bu meseledeki haklılığımı Rusya devleti tanıdı. Şimdi Cezair-i Seb'a ile bu dört nahiyemin de başkasının elinde kalmasına müsade edemem. Ben tamahkar komşuların sitemkar tavırlarını müsamaha ile karşılayamam. Osmanlı devleti bu paşaları benimle iyi geçinmeye razı etmezse yüzbin asker gönderip memleketlerini işgal ederim. Sultan Mustafa bana tahta çıkış haberini çok geç bildirdi. Elçime de İstanbul'da hürmet edilmiyormuş. Ben Tilyeste anlaşmasında Osmanlı devletine sahip çıktım ve şimdiye kadar Osmanlı devletini ben ayakta tutuyorum yoksa çoktan yıkılırdı. Sultan Mustafa memleketinin nizam ve intizamına öncelikle itina etsin. Bana dostluğunu isbat eylesin. Nitekim Sultan Selim bana dost olup ben de onun samimi dostu idim. Tilyeste anlaşması sırasında saltanat tahtında bulunsaydı yahut halefinin hakikaten iyi niyetli olduğunu bilseydim daha büyük faydalar —belki Kırım'ın geri alınmasını— sağlardım.) diye Muhip efendiye bir çok serzenişte bulunmuştur.

Bilahare Sabastiyan'ın Bab-ı Ali'ye vermiş olduğu bir notada da Osmanlı devletinin Rusya ve İngiltere askerlerinin birlikte Cezair-i Seb'a ve mülhakatı işgal edilince Fransa bunların terkini itiraf ve tasdik etmemiş olduğunu açıklayarak Preveze, Barıga, Vevenice ve Peternitev nahiyelerinin Fransa'ya ait topraklardan olduğunu ima etmiştir. Halbuki Cezair-i Seb'a Cumhuriyetinin teşkili ile Osmanlı devletinin himayesine girmesiyle bu dört nahiye de doğrudan doğruya ilhak edilmiş ve Amiyen anlaşmasında Cezair-i Seb'a Cumhuriyeti kabul edilmiş ve O sulhda

Osmanlı devletine ait maddelerin Fransa tarafından kabul edildiği Paris'te imzalanan Fransa sulhunda kaydedilmişti. Toprak bütünlüğü Fransa devleti ile Paris'te münferiden imzalanan başka bir anlaşma ile de tesbit edilmiş olduğundan gerek Cezair-i Seb'a Cumhuriyeti ve gerekse bu dört nahiye keyfiyeti Fransa'nın garantisi altına girmiş demek olduğu cevabı verilmişti. Bu cevaptan sonra Fransa bu nahiyeleri anlaşma gereği talepten vazgeçmiş fakat Korfu'nun karşısında bulunan Peternitev nahiyesini Korfu'nun muhafazasına yardımcı olur diye dostane talep etmeye başladı.

Yukarıda zikredildiği üzere gerek Paris'te bulunduğu sırada gerekse Napolyon'la görüşmelerinde çeşitli hakaret ve kötü davranışlarla karşılaştığı halde o sırada Rusya devleti tarafından Paris Elçisi tayin edilen Tolstoy Paris'e geldiğinde Napolyon'un biraderi Jerum için satın alınan saraya indirilmiş, bilahare Muhip efendi Kontontolu kasabasında iken oraya gelişinde de kendisine İmparator sarayında bir daire tahsis edilerek kendisine fevkalade ikram ve hizmet gösterilmişti. Dost devletlerin birbirlerine karşı olan hürmet ve itibarı kuvvet durumlarına göre olduğu, o sıralarda ise Osmanlı devletinin karışık ve zayıf durumda bulunması, Rusya seferinde bir varlık gösterilememişken Napolyon'un bir takım asılsız vaadlerine kanıp da Fransa'nın galibiyetinin neticesi olan bir anlaşmada eski muahedelerin değiştirilmesi, islah ettirilmesi senelerden beri Rusya'nın elinde bulunan Kırım'ın geri alınıvermesi gibi ümitlere kapılmak büyük hata ve boş hayal idi. Fakat Napolyon'un Osmanlı devletine yaptığı muameleler de insaf ve insaniyet dışı idi. Zira Sultan Süleyman zamanında Osmanlı devleti iki defa Fransa'yı kurtarmak için Şarlken üzerine kuvvet sevketmişti. Yapılan bu iki iyiliğe karşı iki kötülük almak Napolyon'un önce Mısır'ı istila, peşinden Dubrovnik'i yutması kâfi iken hazım kolaylaştırmak istercesine Cezair-i Seb'ayı da yemekle yetinmeyerek zikri geçen dört nahiyeye de göz dikmesine ne demeli? Doğrusu buna söylenecek söz bulunamaz. Kaldı ki çeşitli vaadlerle tarafına çekmek için Osmanlı devletini kandırıp da Rusya ve İngiltere harplerine sokan kendisi, İstanbul'da çıkan ihtilalin sebeplerinden biri de kendi elçisi olduğuna göre hiç olmazsa bu vaadlerinden utanıp da yine bir tatlı dil ile teselli vermesi insanlık icabı iken merhametsizlik yolunu seçmesi ve yeni tahta çıkan bir padişah'ın itimatnamesini takdim eden elçisini böyle ilk görüşmede zehir gibi sözlerle tehdid ve azarlayarak kederlendirmek büyüklükle bağdaşmayan bir hareket idi.

Ne çare ki, Osmanlı devleti Napolyon'un hatırı için kendi müttefiki olan İngiltere ve Rusya devletlerini çıkarmıştı. Peşinden de bir takım iç karışıklıklarla karşılaşmış ve ne yapacağını şaşırmış olduğundan yine Napolyon'un kucağına düşmekten başka çaresi kalmamıştı.

Halbuki Osmanlı devleti Fransa'nın aracılığını kabul etmediği takdirde Rumeli'nin taksimine Tilyeste'de karar verilmişken Osmanlı devletinin aracılığı kabul edivermesi üzerine yapılan mütareke hükmünce otuzbeşer gün içinde Rusya'nın memleketini boşaltması şart idi. Aleksandır topraklarını benimseyerek tahliye şöyle dursun o taraftaki askerini çoğaltmakta, bir taraftan da memleketini zapt ve işgal için Napolyon'un muvafakatını almaya çalışmakta idi.

Başlangıçta Napolyon da bu muvafakati vaad etmiş, fakat Rusya ittifakından istifade ile Avrupaya ait bazı niyetlerinin tahakkukundan sonraya bırakmış olduğundan bu yolla Rusyanın İstanbul'a yaklaşmış olacağını düşündükçe mütalasına uygun bulmamıştı. Öbür yanda Aleksandır'ı da kıramadığından bu meselede tereddütten sıyrılamadığı için ne yapacağını şaşırmış, oyalama ile vakit geçirmekte ve Osmanlı devleti tarafından arabuluculuğunun yerine getirilmesi istendikçe meçhul cevaplarla oyalayıp aldatmakta idi.

Zaman geçip de mütareke senedinde tayin olunan müddet dolduğu halde Rusya henüz memleketini boşaltmadıktan başka oradaki askeri çoğaltıyor diye Muhip efendi Fransız hariciye nezaretine durumu anlatarak arabulucu olarak sebebini sorunca bazen mütareke müddeti Nisana kadar uzatıldı. O zamana kadar Osmanlı devleti hazırlıklarını tamamlar, Rusya ise boş yere hudutlarda fazla askeri beslemiş olacağından bu şart yalnız Osmanlı Devletinin işine yaradığına, mütareke senedinde Osmanlı devleti kalyonunun geri verilmesi şart koşulduğu, halbuki harp sırasında ele geçen gemilerin geri verilmesi usul ve kaidelere aykırı olduğu, mütareke senedini tasdike Mikelsun yetkili olduğu halde o sırada vefat ettiğinden diğer bir general yetkisiz olarak tasdik etmiş olduğu için Rusya İmparatoru bu mütarekeyi kabul etmemiş, bu kere gelen Rus elçisi Tolstoy murahhas değilmiş, Rusya murahhas tayin etmedikce de Fransa arabuluculuk yapamaz, fakat Petersburg'a yazılmıştır. Bakalım yollu ehemmiyetsiz sözler. Bazen de bu meseleden ötürü İmparatorumuz da üzüldü. Hatta Rus elçisine şiddetli lisan kullanıp: Sana niçin ruhsatname göndermediler demiş o da Petersburg'a yazmış. Cevabı gelince haber verilir diye vakit öldürür idi.

Bu sebeble Muhip efendi orada dayanacak bir nokta bulamamış ve kiminle müzakere ve görüşmelerde bulunacağını bilemez bir halde huzursuz ve kararsız Fransa politikasının renginin tamamen değişmiş olduğunu görerek Rusya elçisine ruhsatname gelip de görüşmelere başlanacak olsa bile önceki ve sonraki ahvale göre büyük bir müşkülat çıkacağını anladığı için zaman zaman Bab-ı Aliye durumu bildirerek gelecek cevabı beklerken, bir taraftan da Rus elçisine ne vakit ruhsatname gelecek diye sorup, araştırmakta idi. Müsbet bir cevap almak üze-

re sık sık Fransa hariciye nazırını zorladıkca o da, oldu olacak diye savsaklamaya devam ediyordu.

Nihayet Zilkade'nin başında Rusya elçisinin ruhsatnamesi geldi denilince Muhip efendi Fransız Başvekili Şampani ile görüşerek Napolyon'un geçmiş vaadlarını zikir ile Osmanlı devleti hakkında hayırlı ve şanlı bir sulh imzalanarak vaadlerin tahakkuk ettirilmesi zamanının gelmiş olduğunu hatırlatınca Şampani (İmparatorumuzun Osmanlı devletine olan sevgi ve iyi düşünceleri açıktır. Lakin Rusya memleketinden çıkmak istemiyor. Osmanlı devleti ise bazı taleplerini elde etmek için düşman karşısında kuvvetli olması gerekirken bu gün sadrazamın ordusunda nefer olarak kimse yoktur. Tuna yalısında mevcut askerin de toplamı dörtbin nefere ancak çıktığını şüphesiz biliyoruz. Rusya ise Osmanlı devleti aleyhine sevkettiği orduları oldukları yerlerde bıraktığı gibi bir taraftan da yeni asker sevketmeye devam etmektedir. Muharebeye başlamak lazım gelse hemen hazırdır. Bu durumda Osmanlı devletinin dahili nizamsızlığı ve askerinin perişanlığı teessüfe şayandır.) diye cevap vermiştir. Hakikaten yukarıda açıklandığı üzere Rusya hareket edecek olsa karşısına Alemdar paşadan başka çıkacak bir kuvvet yoktu. Şu halde memnuniyet verici sulh ümidi boşuna idi.

İkiyüz altı tarihinde Rusya ile Sulh müzakeresine memur olan İsmet beyefendiden nakledildiğine göre müzakere meclisinde Mareşal Potemkin tarafından bazı ağır maddelerin teklif edilmesi üzerine İsmet bey bizce bu teklifi kabul etmekten muharebeye devam etmek daha ehvendir dediğinde Potemkin eğlence ve alay yollu (Şu Cebbar zade askeri ile mi harp edeceksiniz?) demiş, İsmet bey de cevaben (Allah'a hamdolsun Osmanlı devletinin askeri Cebbarzade askerine mi münhasırdır?) dediğinde mukabele olarak (Ondan başka hangi askeriniz var) demesi ile İsmet bey (Anadolu ve Rumeli şöyle dursun bir iklime kafi Bosna askeri ve bir memlekete yeter Arnavut dilaverleri vardır) demesine cevaben Potemkin (Evet, evet onlara söz yok ve dediğin gibi birer iklime mukabil olacakları bizce ve diğer Avrupa devletlerince müsellemdir. Ve adetleri sayılamayacak kadar çoktur lakin Osmanlı devletinin emrinde değillerdir. Bu münasebetle galip olan devletin sulh esnasında ağır teklifi her zaman ola gelmiştir. Kabul etmekten başka çare yoktur) diye kat'i konuşmuştur.

Bu kere Şampani'nin Muhip efendiye söyledikleri de o kabildendir. Ve cevabı susturucudur. Ne çare Muhip efendi memuriyeti icabı mantık kaideleri ile bahsi kazanmak istemiş, Rusyanın hırsız gibi ansızın gelip de Hotin ve Benderi istila ettiğini ve milletler hukuku kaidesince Osmanlı devletinin haklı olduğunu isbat ile eski talebleri tekrar ettiğinde

Şampani (Bey iyi ama Rusya razı olmazsa Fransa'nın kendi işi olmadığı cihetle yalnız biz muharebe etmeyiz Osmanlı devleti ile birlikte muharebe etmemiz lazım gelir. Osmanlı devleti muharebeye muktedir midir?) diye (Hüküm galibindir) kaidesinin diğer kaidelere üstün ve galip olduğunu açıklarcasına ima ettiğinde Muhip efendi: (Rusya muharebe ederse Tilyeste anlaşmasına aykırı olmaz mı?) deyince Şampani: (Tilyeste anlaşmasında mücerret Rusyanın Eflak ve Buğdan'dan çekilmesi şartı vardır amma anlaşmada kimin idaresinde kalacağı açık değildir) diye iki memleketin Rusynın elinde kalmasına Fransa'nın müsade ettiğini ima ve Fransa tavassuttan vazgeçip de Osmanlı devletinin Rusya ile tek başına Sulh yapmasını açıklamıştır. Muhip efendi ise mütarekede sizin tavassutunuzla Sulh anlaşması yapılması şartı vardır. Benim memuriyetim dahi bu merkezdedir diyerek Şampani'nin yakasını bırakmadığından zilkadenin yirmi dördünde Şampani yanında Muhip efendi olduğu halde Tolstoy ile buluşarak ruhsatname alış verişi yapılmış ise de Tolstoy henüz talimatım gelmedi, efendiden biraz mühlet isterim demiş ve müzakereye başlamadan meclisten kalkmış, bilahare de Petersburg'dan talimat gelecek diye vakit geçirmiştir. Muhip efendi ara sıra Şampani'ye müracaat ettikçe bugün yarın talimat gelir diye avutmakla beraber kah Tepedelenli Ali paşadan şikayet kah Sebastiyan'a İstanbul'da riayet olunmadığını şikâyet makamında hikâye edip durmuştur.

Sebastiyan'ın tavır ve hareketlerine gelince: Yukarıda Napolyon Osmanlı devleti ile dostluk kurmak ister göründüğü vakitler Sebastiyan da Babı Ali'yi peş peşe bir takım asılsız vaadlerle kandırarak Osmanlı devletinin itimadını celp ve İstanbul'da fevkalâde nüfuz ve itibar kazanarak vakitli vakitsiz Sultan Selim'in huzuruna çıkar ve istediğini söylerken bilinen vak'a üzerine Sultan Mustafa tahta çıktıktan sonra evvelki gibi özel muamele yapılmayıp onun hakkında da diğer devlet elçileri gibi muamele yapılmağa başlayınca zaten gücenmişti. Tilyeste anlaşmasından sonra Fransa politikası aksine dönüp Napolyon Rumelinin taksimine bahane aramaya başlayınca Sebastiyani de tavır ve yol değiştirerek eski devri sena ve Sultan Selim devri görevlilerini medih ile Saltanat tarafını gücendirecek sözler söylemeğe ve gayet rahatsız edici tahammül dışı ve yerinde olmayan hareketlere kalkışarak ufak meseleleri büyüterek: «Bu bize hakarettir. Ben giderim, pasaportlarımı veriniz. Bu böyle giderse Osmanlı devleti mahvolacaktır,» yollu ifadelerle devleti rahatsız etmeğe başladı.

Hülasa Culuslu Humayun sırasında bir topçu subayı bir şahsı idam ile kendisine iltica ettiği halde sahip çıkmayarak devlete teslim ettiğinden katil olduğu sabit görülmüş, ihtilal karışıklığı sebebiyle cezasının icrası lüzumlu görüldüğünden subay kısasen idam edilmiş ve üzerinden

iki ay geçerek mesele unutulmuşken sonradan bana iltica eden topcu subayını siz katlettiniz bu beni ve İmparatorumu tahkirdir diye iddiaya ve yine Culusu Humayun akabinde Fransa tarafından getirilmesi kararlaştırılan topçuların getirilmesi kendisine bildirildiğinde hali hazırda askerin galeyanı var belki topçulara kötü bir muamele ederler. Memaliki mahrusaya gelmeleri uygun değildir diye getirilmelerini kendisi tensip ile bu mealde generallerine mektup vermiş ve İmparatorumuz Osmanlı devletine asla yük olmak istemez asker talep ederseniz verir istemezseniz teklif etmez demişken üç ay sonra topçuların reddolunduğunu mevzubahs ederek Osmanlı devleti tavır ve yol değiştiriyor diye şikayete başladığı gibi yukarıda açıklandığı üzere Divan tercümanı Aliko Bey idam edilince tercüman bey Fransa'ya ait ve her yönden Fransa sefareti tarafından korunurken Fransız elçisine havadis vermek suçu ile katolunmuştur. Ben gidiyorum pasaportlarım verilsin diye gürültüye başlamış ve konuşmaya davet olununca kaide dışı olarak, konuşmaya gitmem diye ısrar etmesi üzerine güçlükle kethüda bey konağına getirilerek orada kafi izahat verilerek ikna edilmiş hatta rumlar iki devlet arasına düşmanlık sokmaya çalışıyorlar. Bundan sonra o fesatlar topluluğunun sözlerine itimat etmem ve Rumları yanıma uğratmam demiş ve onun bu yersiz hareketlerine karşılık beri taraftan daima nazikane ve okşayarak muameleye itina gösterilmiş ve münasebetlerin kopmamasına azami gayret gösterilirken yine bir gün Kaimi makam paşanın yanına gelerek Halet efendi Eflak Kapu Kethüdası Kostaki'yi katlettirecektir. Bu ise Fransa dostluğunu imha demektir. Zira Kostaki Fransa himayesindedir diye uzun bir nota verdikten sonra istidası veçhile Halet efendi oraya getirilince yüzüne karşı sen Fransa'nın Osmanlı devleti aleyhine hareket edeceği şüphesine kapılmışsın ve Kostaki'yi katlettireceksin, gerek Kostaki ve gerekse Eflak Voyvodası Fransa himayesindedir. Korunmalı ve korunacaklarına dair yazı verilmeli diyerek küstahca tavırlarla riyaset makamının kadrine dokunacak hayli soğuk sözler söylemiş ve çaresiz Halet efendi de mukabele etmiş olduğundan bütün bütün araları açıldı ve Sebastiyani, Riyaset dairesine gelmez oldu.

Bunun üzerine yine taltif yolu seçilerek bir gün Babı Alide aktedilen konuşma meclisine padişah yakınlarından Emir-i Ahur Evvel ağa gelip tarafı Şahaneden (Elçi beyin hatırı, İnd-i Şahanemde mer'idir ve cümle tarafından hatırına itina olunması matlubu humayunumdur.) diye buyrulmuş olduğunu tebliğ ile taltif zımnında kendisine bir elmas yüzük getirmiş ve yine bir defa bir mücevher kutu başka bir defasında da bir at takımı verilerek bizzat padişah tarafından taltifi hususuna itina gösterilmiştir.

Yine bir gün Sultan Mustafa Kağıthaneye gittiğinde Sebastiyani ile İspanya elçisi de orada bulunduğundan tarafı şahaneden hatır sormak

babında kendilerine kahve gönderilmiş ve mücevher kaplamalı zarfları ile beraber fincanlar kendilerine hediye edilmiştir.

Sebastiyani tamahkar bir adam olduğundan bu gibi hediyelerle yumuşayıp serkeşliği terk etse de maksadı başka olduğundan arası çok geçmeden yine bir bahane arar bulur ve bir gürültü çıkarır ve padişah tarafından yapılan bunca lutuf hükümsüz kalırdı.

Mamafih yukarda izah edildiği üzere Halet efendiye kızgınlığı üzerine Padişah tarafından taltif ile teskin ve yumuşatılmışken Üsküdar'da bir papazı öldüren iki hırvat Bostancıbaşı tarafından tutularak hapsedilince böyle muamelelerle Fransa teb'asına eza ve cefa olunuyor. Galata da bir hamamcı bir Fransızı azarlamış ve bir nefer, bir Fransızı serdeste ile vurmuş. Ben gidiyorum pasaportlarım verilsin diye ısrar ettikten başka Felemenk ve İspanya elçilerini kendisine uydurmuş, onlar da Fransız elçisi giderse biz de gideriz diye Babıâliye müracaat ettiler. Devlet ileri gelenleri tarafından çaresiz yine yumuşatmak için çaba sarfedildi. Bunun üzerine tarziye isteyince kendisine Babıâliden tarziye yollu bir mektup yazılarak güçlükle gitmekten vazgeçirildi ise de yine rahatsız edecek bir vesile bulamazsa daha önce gelip geçen cüzi meseleleri tazeleyerek şikayetten vaz geçmezdi.

Hatta padişahın tahta çıkışı sırasında yamaklardan biri sarhoş olduğu halde elini tabancası üzerine koyup Sebastiyani'yi korkuttuğundan subayları derhal adı geçen neferi tutup kendisine götürdükleri vakit bu adam sarhoşluk sebebiyle bu işi yapmış dokunmayınız diye esirini tahliye ettirmiş bunun için hususi olarak Çavuşbaşı Fransa sefaretine gönderilerek terziya dahi verilmişken yedi sekiz ay sonra Fransa hariciye nazırı Muhip efendiye Osmanlı devletinin tavırlarından şikayete dair saydığı sebepler arasında, İstanbul'da Sebastiyani'ye hakaret ediliyormuş ve üzerine birisi tabanca çekmiş diye bu meseleyi dahi saymıştır.

Garipdir ki başlangıçta Sebastiyani Osmanlı devleti içişlerine niçin Rusları karıştırıyor diye Osmanlı devletini Rusya aleyhine tahrik eder ve itimat makamında bir başka devletin içişlerine karışmak istemeyiz derken Osmanlı devleti Fransa ile birlik olup da Rusya'ya ilân-ı harp ettikten sonra Sebastiyani Rusya elçisinden daha çok içişlerine karışmaya başladı. Gerçi bu iki müdahale arasında bir fark vardı. Rusya teklifini yollu yolsuz her ne ise ahid ve şarta bağlamaya çalışıyordu. Sebastiyani ise dostça ihtar diye olur olmaz işlere karışırdı. Fakat istediği olmaz ise pasaportlarını isteyip yine dediğini yaptırırdı. Hele sonraları fazla ileri giderek zikri geçen tercüman ve kapu kethüdası gibi Osmanlı devleti memurlarını himaye ettikten başka vezir tayinlerine bile karışmağa başladı. Hatta yukarıda açıklandığı üzere Bağdat Valisi Ali paşanın vefatında Ziya paşa Bağdat valisi tayin olunarak Bağdat

eyaletinin kölemenler elinden kurtarılması, tanzimi devletce kararlaştırılmışken buna dahi mani oldu.

Neticede Tilyeste anlaşmasından sonra Napolyon kuvvet ve kudretini kötüye kullanarak Osmanlı devleti hakkında insaf ve insanlığa yakışmaz muameleler icrasına başladığı vakitten beri Sebastiyan'ın Vükela ve Osmanlı devletine yapmadığı eza ve cefa kalmadı.

Bunun üzerine Halet efendi Sebastiyani'nin tahammül üstü muamelelerinden bahisle bizzat Napolyon'a şikâyet etmek üzere Ramazan ayında Muhip efendiye açık ve uzun bir talimat göndermişti. Muhip efendi ise Sebastiyani'den şikayet şöyle dursun kendi halini anlatacak yer bulamamış ve gelmiş geçmiş hadiselere nazaran Napolyon tarafından yardım temin edememiş esas işin yine İstanbulca çaresine bakılması lazım geleceğini hatırlatmıştır.

Kaldı ki Osmanlı devleti Fransa'dan çekindiğinden henüz İngiltere ile sulh yapmamış ise de aradaki düşmanlık izleri kaldırılmış olduğuna dayanılarak Halet efendinin el altından İngilizlerle anlaşma zemini bulmak için çaba sarfettiğini Sebastiyani haber alarak Halet efendiyi İngilizler ile gizli muhberesi var diye ithamla, azil ve cezalandırılmasını istediğinden çaresiz Şevval ayında Halet efendi azil ve Kütahya'ya sürgün edilerek Rikab-ı Humayun Riyasetine Canip efendi diye bilinen defter emini Salih efendi getirilmiştir.

Gelelim bu sırada diğer Avrupa devletleri ile Fransa arasında cereyan eden hadiselere: Napolyon izah ettiğimiz gibi bütün debdebe ve haşmetiyle Kontanbolu sarayında dinlenirken aynı zamanda Tilyeste anlaşması gereğince Rusya'ya havale ettiği aracılığın neticesini dikkatle beklediği sırada Danimarka devleti sekizyüz bir senesinde Amiral Nelson gelerek başkenti olan Kopenhag'ı yağma ettiğinden beri İngiltere ile düşman olduğu halde tekrar İngiltere'yi gücendirmekten çekindiği için tarafsızlıktan başka bir şey yapamadığından Napolyon'dan özür dilemekte ve Portekiz devleti Napolyon'un teklifine çaresiz rıza göstermek üzere İngiltere'den izin istemekte ve İspanya Fransa'dan korku ve endişesi olduğundan nasıl bir politik yol takip edeceğini bilemediğinden Napolyon'u razı etmek için çare aramakta idi.

Avusturya dahi Tilyeste anlaşmasının gizli maddeleri gereğince Eflak ve Buğdan'ın Rusya'ya terk edildiğini zannederek son onbeş sene içinde bunca memleket kaybettikten sonra etrafını bir taraftan Fransa, diğer taraftan Rusya'nın çevirmiş olduğunu teessürle görerek İylu ve Fraydland savaşları sırasında harbe müdahale etmediğine pişmanlık duymaktaydı.

Fakat Purusya devleti kendi topraklarından Fransız askerinin çekilmesi harp tazminatının ödenmesini beklediğinden, Purusya kralı taz-

minatı ödeyip de memleketini kurtarmaya başlamakla birlikte askeri kuvvetlerini bir iki esas üzerine bina ve tanzime gayret göstermekte idi ki asrımızda herkese hayret ve dehşet veren Purusya askeri kuruluşunun esasları o zamanlar tesis ediliyordu.

Rusya İmparatoru Aleksandır Fransa ittifakından büyük menfaat ümid ediyor ve ilk önce memleketini tam idaresine almak, milletini hoşnut etmek ve böylece üzerindeki ağır mağlubiyet havasını bununla dağıtmak emelinde idi. Rus halkı ise Fransa'nın muzafferiyetinden müteessir oldukları için İmparatorun fikirlerine muhalif idiler. Hatta Napolyon tarafından sefir olarak Petersburg'a gönderilen general Savari tarafından fevkalade itibarla kabul edildiği halde Aleksandır'ın annesi ve Rus asilzadelerinin çoğu tarafından soğuk karşılanmıştı. Aleksandır ileri gelenlerin kendi fikrine muhalif olduklarını anlayınca bundan müteessir olarak Savari'ye: Bakalım İngiltere ne yapacak ve hangi yolu seçecek anlaşılsın. Sonra ben onların hepsini tekdir ve cezalandırarak istediğim yola sokarım diye teselli etti. Tilyeste anlaşması gereğince aracılık ve umumi Sulh hakkındaki arzusunu içine alan İngiltere'ye gönderdiği notanın cevabını beklemeye başladı.

Yalnız Aleksandır değil bütün Avrupa İngiltere devletinin nasıl bir politika takip edeceğine kulak kesilmişti. Başlangıçta İngiltere'den hiçbir ses çıkmamışken Aleksandır'ın notası Londra'ya ulaşınca beklenenden az itibar görmüş olması herkesi endişelendirmişti. Bunun üzerine birdenbire umulmayan Danimarka meslesi ortaya çıktı.

Şöyle ki: Pit ile Fuks'un vefatlarından sonra Lord Karanvilk'in başkanlığında İngiltere'yi idare eden vekiller heyeti kendi politikalarına yalnız doğrudan doğruya İngilizlere ait olan menfaatları esas alarak ona göre hareket ve denizlerde kendi donanmalarına karşı gelecek bir kuvvet bulunmadığını fırsat bildiklerinden Ümit burnunu Felemenk'ten aldıkları gibi Afrika ve Amerika sahillerinde işlerine gelen yerleri istila ettikten sonra buralarda Avrupa devletlerini Fransa aleyhine teşvik etmeye başladılarsa da bir taraftan karaya asker çıkarmamaları ve paradan başka yardımda bulunmamaları bazı müttefiklerinin infialine sebeb olmuştu.

Bu hal miladi bin sekiz yüz yedi senesine kadar devam etti. O sırada İrlanda halkının birleşip kaynaştırılması maksadı ile askeri rütbelerin İngilizler gibi onlara da verilmesine dair bir kanun yapıldı. İrlandalılar ise katolik olduklarından kendilerine askeri rütbe verilmesi İngiltere kralının taassubuna dokunduğundan vekiller heyeti zikri geçen senenin Mart ayında istifaya mecbur kaldılar.. Yerlerine Lord Katin, Kastelrak ve Persval gibi hepsi Pit'in taraftarı olan kimseler geçtl. Bunlar Fransa muharebesini şiddetlendirerek harp tedariklerini arttırdılar ve İsveç'in İstral-

sun sancağına bir ordu çıkardılarsa da Fraytland muharebesi ve Tilyeste anlaşması onları şaşırttı. İngiltere'nin büyüklüğünü ve parlementodaki rakiplerine karşı itibar ve haysiyetlerini muhafazaya yarayacak fevkalade bir hadise vücuda getirmek için yirmibeş Kabak, kırk Fırkateyn ve üç yüz yetmiş yedi nakliye gemisine yirmi bin deniz askeri doldurarak Kopenhak'a gönderdiler. Danimarka devletinin birşeyden haberi olmadığı cihetle bu donunma mukavemete uğramadan Sunt boğazından geçerek Kopenhak'a yakın Kurumburg kalesi önüne demirledi. Danimarka hükümetine haber göndererek İngiltere'ye karşı imzalanan deniz anlaşmasının gizli maddeleri gereğince Danimarka'nın da ister istemez bu ittifaka gireceğine dair İngiltere devletinin malumatı olduğundan bahisle buna mani olmak üzere Danimarka donanmasının İngilizlere teslimini teklif ettiler. Böyle ham ve haksız bir teklife Danimarka menfi cevap verince İngilizler karaya asker çıkararak mevzilendiler. Karadan ve denizden Kopenhak'ı muhasara ederek tazyike başladıkları sırada Istralsunda bulunan İngiliz fırkası da yetişip memleketi tahribe başlayınca Danimarka teslime mecbur oldu. İngilizler Danimarka'nın donanmasını tersanedeki aletleri ve mühimmatı alarak İngiltere'ye götürdüler.

Bu hadise miladi binsekiz yüz yedi senesinin Eylül ayının sekizinde meydana geldi. Rusya'nın teklif ettiği aracılığa pek hararetli bir cevap oldu. İngiltere hükümetinin milletler hukukuna karşı böyle haksız davranışları bütün avrupaya dehşet ve nefret saçtı. Bu sebeple Napolyon'un politikası Avrupada daha da kuvvetlendi. Danimarka da kendisiyle birlik olan devletler yanında daha çok kuvvet buldu ve onların kendisine olan taraftarlıklarını kuvvetlendirdi. İngiliz halkı dahi devletlerinin bu hareketinden memnun olmadı fakat Parlemento bu icraatı tasdik ettiğinden İngiliz hükümeti bu vak'adan dolayı Petersburg'da ve Viyana'da kendisine soğuk davranılmasına sebep olmakla beraber Rusya ve Avusturya devletlerini Fransa aleyhine tahrikten başka bir şey düşünmediği için hemen hususi bir memuriyetle Petersburg'a gönderdikleri general Vilson Danimarka olayının olan hadiselerden olduğunu beyanla Rusya'nın Eflak ve Buğdan'ı zaptetmesine İngiltere'nin mani olmayacağını ve Fransa ittifakından Rusya'ya bir hayır gelmeyeceğini söyleyerek Aleksandr'ı ikna etmeye çalışmışsa da Aleksandır Napolyon'a kalpten bağlı olduğundan bu sözlere kanmadığı gibi İngilizlerin bu teklifine gücenerek evvela Danimarka aleyhine yapılan tecavüzden dolayı izahat istedi. İkinci olarak umumi sulhun devamı için yaptığı arabuluculuk teklifini İngiltere'nin kabul edip etmeyeceğine dair kati cevap istedi. İngiltere ise bunları reddettiği için iki devlet arasında kati savaş başlayacağı anlaşıldığından Aleksandır artık Eflak ve Buğdan'ın zaptı için Napolyon'un muvafakatını çabuklaştırmak ve rızasını almak için vekillerini azlederek yerlerine Fransa taraftarı olanları tayine başladı.

Ancak Napolyon şark meselesinin tahakkukunu biraz daha geciktirmek fikrinde olduğundan Aleksandır'ı oyalamak için İsveç'in inadından bahisle Rusya askerinin Finlandiyaya girmesini teklif etti. Deniz kuşatmasına başlamak için tarafsız devletleri razı etmeye çalıştığı sırada Avusturya hükümetine teminat vererek hakkında Fransa'nın hiçbir kötü niyeti olmadığı gibi Şarktan herhangi bir taarruz olursa kendisi ile beraber olacağını anlattı. Avusturya vaktiyle Fransa aleyhine hareket ettiğine pişmandı. Bugünkü halde Fransa ile tek başına uğraşmağa ne askeri kâfi idi ne de parası vardı.

Binaenaleyh Napolyon'un politikasını memnunlukla kabullenerek el altından harp hazırlığına devamla beraber bu arada Fransa ile iyi geçinmeğe karar vermişti.

Miladi Ağustos ayının başında Fransa İstrelsunat'ı istila ve İngiliz askerini çıkartarak Rukûn adasını zaptetmiş olduğundan Danimarka olayı üzerine Napolyon Danimarka devletiyle karşılıklı ademi tecavüz esasına dayanan bir anlaşma imzalayarak Sunet boğazını kapatarak kış mevsiminde Rusların Finlandiya'ya girdikleri sırada İsveç'e asker çıkartabilmesi için Selant ve Fiyuni adalarında birer fırka asker bulundurmak şartını da bu anlaşmanın maddeleri arasına koymuştu.

Portekiz her yönden İngiltere'yi desteklediği halde Napolyon'un gazabından kurtulmak için gizlice İngiltere ile anlaştıktan sonra Napolyon'a İngiltere ile görüşmeyi kestiğini, icabederse harbe gireceğini, velhasıl karadan muhasara usulünü kabul ettiğini fakat bir şart hariç olarak. O da İngiliz tüccarlarının tevkifi ile mallarının müsaderesi ki Portekiz devletinin insaf ve adaletinin buna razı olamayacağı beyan edilmişti. Bundan maksat İngiltere ile olan dostluğunu bozmadan Napolyon'u avutmaktı. Fakat Napolyon buna kanmadı, Lizbon'daki elçisini çağırdı ve Paris'teki Portekiz elçisinin pasaportlarını vererek yirmi beş bin kişiyi bulan Bayun ordusunun süratle Lizbon'u zaptetmesini emretti. Bu sırada İspanya ile Funtenbolu anlaşmasını da imzalamıştı.

Şöyle ki: Fransa ile İspanya Portekiz topraklarını aralarında taksim edecekler ve yirmi beş bin piyade, üç bin süvari Fransız askeri İspanya içinden geçerek Portekiz'e gidecek ve sekiz bin piyade, üç bin süvari İspanya askeri de onlara katılacak. Yukarıdaki şartları içine alan bir anlaşma Fransa ve İspanya devletleri arasında Funtanbolu kasabasında Teşrinisaninin yirmi yedisinde imza edilmiştir.

Napolyon'un maksadı ise İspanya'dan Burbon hanedanını çıkarmak olduğundan bu vesile ile İspanya'ya asker sokarak ayak alıştırmak ve hadiseleri izleyerek fırsat gözetmek hususlarından ibaret idi.

Ansızın İspanya kralından bir mektup geldi. Kral mektubunda veliaht olan oğlu Ferdinand'ın kendisini tahttan indirmek için fitne ve fe-

sada çalıştığından bahisle bu meselede Napolyon'un fikrini soruyordu. Diğer taraftan Ferdinand da bir mektup göndererek Napolyon'dan ailesinden bir prensle evlenmek istediğini ve himaye edilmesini talep etmişti. Böylece aradığı fırsat hiç beklemediği sırada eline geçmişti.

Tafsilâtı şudur: İspanya kraliçesinin Başvekil prens Dolapa ile olan aşk rezaleti her tarafa yayıldığı için bütün ahali bundan nefret etmekte idilerse de İspanya halkının gözünde krallık mukaddes olup, krala dokunmak onlara göre büyük günah olduğundan susarak geçiştirmek ve memleketin saadetini çok sevdikleri Ferdinand'tan ümit ve beklemekte idiler. Ferdinand da annesinin rezaletinden ve prens Dolapa'nın yolsuzluklarından usandığından Dolapa'ya olan düşmanlığı açık açık belirtmeye başlamıştı. Bunun üzerine Dolapa Kraliçe ile birleşerek Ferdinand'ı verasetten uzaklaştırarak biraderini veliaht yapmak için teşebbüse geçtiler. Ferdinand bunu haber alınca o da bu teşebbüse mani olmak için taraftarları ile müzakere ettikten sonra Napolyon'a iltica ve onun ailesinden bir prens ile evlenmeye karar vermiş ve Madrid'teki Fransız elçisi ile gizlice muhabere ederek onun vasıtasiyle Teşrinievvelin başında Napolyon'a bir mektup göndermişti. Kral çok ihtiyar olduğundan şayet bu arada vefat ediverirse icabı veçhile hükümeti elde etmek üzere bazı tedbirler almakla beraber annesi ile prens Dolapa'nın hareketleri hakkında pederinin dikkatini çekecek bir layiha da hazırlanmakta idi. Kraliçe ise casuslar vasıtasiyle durumu anlayınca hemen Ferdinand «Senin aleyhinde fesat tertip ediyor,» diye kralı kandırıp veliaht ile taraftarlarının tevkifine karar vermişlerdi. İşte o zaman kral da Napolyon'a zikri geçen mektubu yazmış ve oğlunu muhakeme ederek veliahtlıktan azledeceğini bildirmişti. Bu ise Napolyon'un arayıp da bulamadığı bir fırsat olduğundan hemen Almanya'da ve Lehistan hududunda olan askerlerini yavaş yavaş Ren nehri kıyısında toplayarak İspanya hududunda altmış bin kişiyi bulan iki askeri kuvvet tertibine başlamıştır.

Veliaht'a yapılan hakaretler İspanya halkı arasında yayılarak isyan alâmetleri belirmeye başladığından prens Dolapa araya girerek kral ile veliaht'ı barıştırmış ve bu suretle dedikodular düşmüş ise de ileride yine patlak vereceğinden Napolyon'un şüphesi olmadığından bu hazırlıklarından vaz geçmemiştir.

Portekiz üzerine sevkedilen Fransız fırkası olanca sürat ve çabuklukla Lizbon'a yaklaştığından Portekiz kral ailesi devlet hazinesinde mevcut olan parayı ve sarayın kıymetli eşyasını donanmaya yükleyerek İngilizlerin yardımı ile bugün müstakil bir imparatorluk olan ve o zaman Portekiz devletinin elinde bulunan Brezilya'ya kaçmıştır. Teşrinisaninin otuzunda Fransız askeri Lizbon şehrine girmiş ve kısa zamanda Fransız ve İspanya orduları bütün Portekiz'i istilâ etmişlerdir.

Napolyon Lizbon'daki birliğe yardım bahanesiyle güya Portekiz'e geçmek üzere İspanya kralından izin istemeksizin İspanya içine bir tümen asker daha sokunca prens Dolapa telâşlanarak Napolyon'un maksat ve gayesinin ne olduğunu araştırmaya başladı.

Napolyon'un İspanya'ya karşı olan davranışları şüphelendirici idi. İspanya halkının veliaht'a olan sevgisi, prens Dolapa'ya olan düşmanlığı neticesi olarak İspanya'da hâlâ bir karışıklık mevcut olduğundan kral tarafından da Napolyon'un sevgisini kazanmak için veliahtının Bonapart ailesinden bir prens ile evlenmesi hakkında defalarca Napolyon'a mektup yazılmıştı. Napolyon ise o sırada İspanya'ya mümkün olduğu kadar asker yığmak emelinde olduğu için İngiltere'nin Cebeltere havalisinde asker yığmakta olduklarından bahisle o tarafa gönderilmesini İspanya kralına ihtar etmiş ve kralın mektuplarına muğlak cevaplar vermiştir. Kral ile kendisinin akıl hocası olan kraliçe ve başvekil telâşlanmakta ve yavaş yavaş Fransız askeri Madrit'e doğru yaklaştıkça telâşları artmakta idi. Buna karşılık halk Napolyon'u veliahtın hamisi bildiklerinden Fransız askeri her yerde memnuniyetle karşılanmakta idi. Çünkü Napolyon'un önceden ilân etmiş olduğu karadan muhasaraya karşılık İngiltere de tarafsız devletlerin gemilerinden herhangi biri İngiltere'ye uğrayıp da yüzde yirmi beş gümrük vergisi vermez ise elkonulacağını Teşrinisaninin on birinde ilân etmişti. Böylece Avrupa'nın deniz ticareti İngilizlere ait olması lâzım geleceğinden Napolyon kızarak kânunuevvelin on yedisinde bir beyanname neşir ile Fransa'ya tâbi yahut da müttefik memleketlerden herhangi bir gemi İngiltere'ye uğrarsa el konulacağını ilân etti. Bu suretle İngiltere ve Fransa arasında devam etmekte olan savaş her gün biraz daha şiddetlenerek dünyanın beklediği umumi sulh gittikçe güçleşmekte idi.

Napolyon İspanya'yı istilâya gözünü diktiği halde bütün Avrupa'yı kendisine çocuk oyuncağı gibi bir nevi eğlence yapmasına müsait olan ikbaline fazla güvenip kendi kuvvetine mani olacak bir kuvvet bulunamayacağı itikadında idi. İspanya meselesiyle uğraştığı sırada bir taraftan da İtalya'nın müstakil kalan parçalarını idaresine almaya çalışıyordu.

Halbuki başlangıçta Papaya yaptığı ihtarların hiç tesiri olmamış, Papa eskiden olduğu gibi Napolyon'un düşmanlarını iltifatla kabul ettiğinden Napolyon kızarak elçisi vasıtasiyle Papaya (Ben de Şarlman gibi kiliselerin koruyucusu olan bir imparatorum. Birlikte hareket etmeye, Avrupa'nın nizamatına uygun hareket etmeye ve memleketini düşmanlarına kapamaya mecburum,) diye bildirdiğinde Papa aldırmadı (yeryüzünde benden büyük hiç bir hükümdar tanımıyorum. Eğer hükümet-i ruhaniyenin hiç tesiri kalmamıştır zanniyle zor kullanmaya teşebbüs edilirse baş eğmeyip ruhani nüfuzumun yeni yetişme ve elimle takdis etmiş

olduğum bir hükümdar hakkında tesiri olabileceğini göstereceğim,) diye cevap verince Napolyon artık konuşma yolunu bırakarak hemen Kânunisaninin yirmi yedisinde bir generalin emrinde Roma'ya sekiz bin asker göndererek devlet idaresine müdahale etmemek ve fakat Roma'dan Fransa düşmanlarını çıkartarak polis nezaretini ele alması emrini vermiştir.

Fransız askerinin girmesi üzerine İngilizler deniz kuvvetlerinin büyük bir kısmını Cebeltere tarafına naklettiklerinden Sicilya muhafazasında ancak sekiz bin kadar İngiliz askeri kalmıştı. Napolyon bunu fırsat bilerek Sicilya'yı zaptetmek üzere Okyanus sahilindeki Fransız ve İspanya gemilerinin iç denize geçerek Kantum'un emrine girmelerini emretmiş ise de bunların geçmesine İngilizler mani olmuşlar, bir kısmı güçlükle Tulon'a gelebilmişlerdir. Onların gelişinden sonra amiral Kantum şubat ayının onunda Tulon'dan hareketle Korfu'ya varmış, Cezair-i sebaya zahire ve mühimmat nakli ile meşgul olmuştur. Çünkü Napolyon'un hakkında kendi kendine verdiği kararların tatbik zamanı gelmişti. O sırada kendisine Avrupada başka bir gaile çıkmaması için Buvavan'da Rusya ile olan anlaşmasını kuvvetlendirecek bazı görüşmelere devam etmekte idi.

Şöyle ki: Rusya elçisi Tolstoy Petersburg'tan getirdiği talimat gereğince Osmanlı Devletinin şimdilik taksimi mümkün olmadığı takdirde Rusya devletinin Eflâk ve Buğdan'ı zapt ve bir de Fransa askerinin çıkmasına Napolyon'un rıza ve müsaadesini almaya memurdu. Ancak Tolstoy bu mevzuda çok acele ederek gerek Napolyon'u ve gerekse vekillerini aşırı derecede sıkıştırmaya başlamıştı. Napolyon ise o zaman bir hükümdarın elde ettiği ikbal ve iktidara eriştiği için bir elçinin sıkıştırılmasını çekemeyerek Tolstoy'a sertçe muamele etmiş ve Purusya'nın boşaltılması, harp tazminatının henüz ödenmemesinden dolayı olduğunu beyanla Rus askerinin hâlâ memleketini tahliye etmemiş olduğunu sebep göstermiştir. Tolstoy, Paris'e geldiğinden beri fevkalâde hürmet görürken bu hâdiseler üzerine kendisiyle Fransa devleti arasında bir dereceye kadar soğukluk hâsıl olmuştu. Aleksandır'ın Petersburg'taki Fransız elçisi Savari ile yakınlığı aksine pek fazla idi. Bilâhare Savari'nin Paris'e dönüşünde yerine tayinen gönderilen Kulngur ile aralarındaki münasebet de samimî idi. Fakat Eflak ve Buğdan'ın zaptına Napolyon'un müsaade etmeyeceğine dair Tolstoy'un verdiği bilgi ve Fransa muhalifleri tarafından Napolyon'dan bir fayda görülmeyeceğine ve Rusya'nın ona aldanıp, kapılması onun arzularına âlet olmaktan başka bir şeye yaramayacağına dair söylenenler Aleksandır'ı endişeye itmişti. Bu mevzular üzerinde bin sekiz yüz sekiz senesi Kânunusanisinde Kulngur ile sohbet tarzında birçok gizli görüşmelerden sonra Napolyon'un Eflâk ve Buğdan işine müsaade ederek Rus halkının sevgisini kazanmasını rica etmiş,

Keyfiyet Kulngur tarafından Napolyon'a etraflıca izah edilmişti. Diğer tarafta Savari'nin ifadeleri de Aleksandır'ın arzusuna uygun bulunmuştu. Osmanlılar Tilyeste anlaşmasından evvel Fransa ile samimi olarak müttefik iken birden bire sebepsiz olarak terkedilerek düşmanları olan Rusya'nın karşısında yalnız bırakılmalarından dolayı üzgün olarak Fransa'ya düşmanlıklarını açıklamaya başladılar diye Sebastiyan tarafından bildirildiğinde Napolyon Eflâk ve Buğdan'ı feda ettikten başka Osmanlı Devletinin taksimine karar verdi. Şubat içinde Aleksandır'a yazmış olduğu mektubunda şark meselesinin halli kendisince kararlaştırılmış olduğundan bahisle Osmanlı Devletinin taksimi için görüşmelere başlanmasını teklif ve bu taksimde Avusturya'nın hissedar olmasını ve bir de Fransız, Rus ve Avusturya askerinden meydana gelecek bir ordunun karadan Hindistan'a sevkedilmesini şart koşmuştur.

Bu mektubun Petersburg'a varışında Aleksandr tarif olunmaz şekilde memnun olmuştur.

Şöyleki: Kalengur mektubu kendisine takdim ettiği zaman (Ah İmparator Napolyon büyük bir adamdır. İşte Tilyeste'de beyan etmiş olduğu fikre döndü. Kendisine bildir ki, kendi irademi onun eline teslim ettim. Ömrüm oldukça ordularım hep ona tabidir. Rus halkının hırs ve gururunu yatıştırmak için onların hoşlanacağı bazı şeyleri kendisinden istersem bilsin ki bu benim kendi heves ve şanım için değil ona kendim gibi Rus halkını da bağlamak içindir. Efendiniz, Osmanlı Devletinin taksiminden Avusturya da hissedar olsun istiyor. Hakkı var böyle yolunda olan fikirlerine ben de iştirak ederim. Hindistan üzerine bir hücum ister. Buna da razıyım. Tilyeste de yaptığımız fevkalâde görüşmemizde bu hususta olan müşkülâtı açıklamıştım. Kendisi engelleri hiç yerine koymaya alışmıştır. Fakat havaca ve mesafece akıl almaz maniler vardır. Mamafih rahat olsun benim hazırlıklarım müşküllere göre olacaktır. Şimdi Türk barbarlığının elinden koparacağımız toprakların taksimi şeklinde birleşmeliyiz. Bu hususta Romançof ile müzakere ediniz. Ancak şurasını da hatırdan çıkarmamalıyız ki bu meselenin kati ve faydalı bir surette halledilebilmesi için Napolyon ile başbaşa verip görüşmemiz lâzımdır.

Şimdi meselenin her yönünü konuşalım. İş gereği gibi piştikten sonra Petersburk dışında imparatorumuz nerede isterse kendisi ile görüşürüm. Paris'e kadar gitmek isterdim. Fakat olmaz. Kaldı ki buluşmanız debdebe ve çekişme için değil sadece iş için olacaktır. Almanya'da Veyman beldesi olsa iyi olur. Kendi ailem içinde bulunmuş olurum. Halbuki orada rahatsız olmaktan geri kalmayız. Erfort'ta daha tenha ve serbest olabiliriz. Burasını efendinize teklif ediniz. Kabul ettiği takdirde hemen yola çıkarım ve Tatar gibi koşarım) yollu sözlerle memnuniyetini ifade ve Tolstoy'u azlederek Fransa politikasına muhalif olan ileri gelenlerin terbiyesine başlamıştır.

Bunun üzerine Kalengur Rus Hariciye Vekili Romançof ile görüşerek konuşmaya başlamışlar, fakat taksim meselesinin halline gelince büyük müşkülâtla karşılaşmışlardır. Bu da tabii idi. Zira Avrupa'nın müvazenesine esas olan bir devleti sebepsiz taksime kalkışmak iki tarafı da şaşırtarak büyük bir mesele olduğu için hayli zor ve böyle büyük lokmayı yutup hazmetmek zaten kolay değildi. Binaenaleyh birden birbirine açılamayıp yeri geldikçe mesele açıklanarak cereyan eden görüşmelerin neticesinde iki şık meydana çıkmıştır.

1 — Eflâk ve Buğdan ile Balkan'a kadar olan Bulgaristan kıtası Rusya'ya, Arnavutluk, Mora ve Girit Fransa'ya, Bosna bölgesi Avusturya'ya terkedilecek, Sırbistan'ın da Avusturya hanedanından bir prense verilmesinden ibaretti.

2 — Osmanlı Devletinin tamamen imhası şıkkı idi ki Rusya Balkanlardan tecavüz ile öteden beri göz diktiği İstanbul ile Anadolu'nun da bir kısmını zaptedecek, Avusturya Bosna ve Sırbistan ile beraber Rumeli'nin bir kısmını alarak Selânik'e kadar inecek, Arnavutluk, Mora, Girit'le birlikte diğer Akdeniz adaları, Berrüşşam ve Mısır dahi Fransa eline geçecekti. Bu takdirde Osmanlılar da Fırat nehri kıyılarında bir hükümet teşkil edebilecekti. Fakat bu takdirde Fransa Çanakkale boğazının kendisinde kalmasını şart koşmuştu. Halbuki Karadeniz'in anahtarı olan Çanakkale boğazının Fransa'nın eline geçmesinden sonra İstanbul'un alınmasının fazla bir kıymeti kalmayacağı için burası Fransa'nın eline geçmektense Osmanlı Devletinde kalması Rusya politikasına daha uygun olduğundan ikinci şıkta anlaşmak mümkün olmamıştır. Mamafih aralarında esas işe karar verilerek, Romançok müzakereleri hülasa ederek kaleme almış, ancak iki taraftan da imzaya cesaret olunamadığından bilâhare iki İmparatorun buluşmalarında kat'i karar verilmek üzere bu hülâsanın bir sureti Napolyon'a gönderilmiştir.

Napolyon bu vesile ile Aleksandır'ı ittifakına bağlamayı başarmış ve bu ittifakı bir derece daha kuvvetlendirmek ve Rusya ile İngiltere arasındaki soğukluğu artırmak için Aleksandır'ı Finlandiya eyaletinin zaptına teşvik etmiştir.

İsveç kralı ile Aleksandır arasında yakınlık olduğu evvelce kendisinin müttefiki bulunduğu halde sebepsiz yere memleketini istilâ edivermek çok çirkin ve hakkaniyete aykırı bir hareket olacağından başlangıçta ağırdan almışsa da Rusların memleket zaptetmekteki hırslarından dolayı böyle yanıbaşındaki bir memleketin zaptına fırsat çıkmışken vazgeçmeyerek hemen şubat içinde yirmi beş bin kişiden oluşan bir ordu tertip etti ve Finlandiya üzerine gönderdi. Napolyon birkaç aydır Aleksandır'ı Finlandiya'nın istilâsı ile Osmanlı Devletinin taksimi müzakereleri ile oyalandırabileceğine hükmederek o taraftan kendini emniyete al-

dıktan sonra bütün kuvvetini İspanya meselesine sarfetmeğe karar verdi. Ve İspanya içine birtakım casuslar gönderdi. Bir taraftan da parça parça asker sokarak İspanya'daki ordunun umumi kumandasını prens Mavra'ya verdi.

Yukarıda zikri geçen Rus ordusu bir ay içinde Finlandiya eyaletini zaptetti. Bu istilâ Fransa ittifakının meyvesi olduğundan Rusların Fransızlar hakkındaki nefretleri sevgiye dönüşmeğe başlamıştır.

İzah edildiği gibi Napolyon'un Osmanlı Devleti hakkındaki kötü niyetleri şiddetlenip, Rusya ile olan bağları kuvvetlenince Paris'te Muhip efendiye karşı Fransız hariciye nezaretinin ve İstanbul'da Bab-ı Âli ile Sebastiyan'ın münasebetleri de tabiatiyle değişerek bir derece daha ağırlaşmıştır.

Evvelâ o anda Sebastiyan İngiltere müşterek düşman olduğu için Osmanlı Devleti daima İngiltere aleyhine Fransa ile birlik ve dosttur tâbirini içine alan bir bildiriyi Bab-ı Âli'den istedi. Fransa ittifakı ise Rusya anlaşmasının tanziminden sonra ele alınacak bir mesele olduğu halde Fransa'nın aracılığı ile imzalanan mütarekeyi Aleksandır tasdik ve hükümlerini tatbik etmemiş ve mütareke müddetinin bitmesine kısa bir zaman kaldığı halde Rusya anlaşmasının görüşmelerine henüz başlamamıştı. Osmanlı Devleti İngiltere ile henüz anlaşma imzalamamış idiyse de düşmanlığını arttıracak hareketlerden de çekinmekte idi. Bildiriye konulacak bu tâbir ile İngiltere'nin düşmanlığı ateşlendirileceği gerekçesi ile Bab-ı Âli: Daima İngiltere aleyhine Fransa ile birlik ve dost olmak tâbirinin resmî bildiriye konulmasından çekinerek Osmanlı Devleti hâlâ İngiltere ile harp halindedir. Ve Fransa devletinin bilgisi olmadıkça İngiltere ile sulh yapmayacağı malumdur. Şimdi öyle bir yazı verilmesinde ne fayda var diye vakit geçiriyordu. Muhip efendinin de Paris'te bu tarzda ifadelerde bulunması için Rikab-ı Hümayun tarafından talimat gönderilmişti.

Halbuki Dubrovnik halkı eskiden olduğu gibi Osmanlı Devletinin himayesinde serbest bir cumhuriyet olarak kalmak arzusunda olduklarından Osmanlı Devletine Karlu Natali adında bir elçi göndermişlerdi. Bu sırada Karlu Natali Osmanlı ordusunun kışladığı Edirne'ye gelerek Osmanlı Devletinin ileri gelenleri ile sulh müzakereleri yapmakta idi. Daha önce Basra ve Bağdat konsolosu olarak iki İngiliz Bağdat'a gelmişti. Bağdat valisi tarafından bunlara bir şey denilmemiş ve gayrı resmî olarak itibar gösterilmişti. Birtakım İngiliz tüccarı da Irak'a gelip gitmekte olduğundan Zilkadenin on birinde Sebastiyan tarafından Bab-ı Âli'ye verilen resmî bir notada (Dubrovnik Cumhuriyetinin İtalya topraklarına katıldığı bundan önce ilân olunduğundan Dubrovnik elçisi sıfatiyle Osmanlı ordusuna gelmiş olan Natali Fransa İmparatorunun isyan etmiş

tebaasından kabul edilmek gerektiği halde devlet ricali tarafından müzakereye kabul edildiği ortadadır. Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye karşı düşmanca davranma sözü verilmişken bu defa tersi yapılıyor. Zira bir İngiliz konsolosu ile birtakım İngiliz tüccarı hâlâ Bağdat tarafında mevcut olduğu gibi, diğer bir konsolosun da Basra'da bulunduğu anlaşılmıştır. Fransa'nın İngiltere'ye dostluk gösteren devletler ile savaşmak yolunu seçtiği Osmanlı Devletince malûmdur. Bundan dolayı Fransa İmparatorunun tebaasından olan adı geçen Karlu Natali'nin hemen tevkif edilerek Dalmaçya kumandanına teslim edilmediği ve Bağdat ile Basra taraflarında bulunan İngiliz konsolosları ile tüccarlarının muhafaza altında İstanbul'a gönderilmesi için acele Bağdat valisine bir emir gönderilmediği takdirde sefareti terk ederek gitmeğe mecburum,) diye bildirmiştir. Bu notanın bir sureti Rikab-ı Hümayun tarafından Muhip efendiye gönderilmiş ve Fransız vekillerine sözlü olarak her türlü teminat verilmesi, şayet yazılı bir belge istenirse diplomatik usullerle savuşturulması nota suretine eklenen yazıda bildirilmişti.

Adı geçen yazı Zilhiccenin dokuzunda Muhip efendinin eline geçmiştir. O gün de Muhip efendi Fransa Hariciye Nazırı Şampani tarafından davet edildiğinden görüşme sırasında Şampani (Cezayirliler Fransızlara kötü davranıyorlar ve Cezayird'eki elçimizi tahkir ediyorlarmış. Durum Sebastiyan'a yazılacaktır. Eğer Osmanlı Devleti gereğini derhal yapmazsa İmparatorumuz asker gönderip Cezayir'i zaptedecektir,) diye söylemiş ve Muhip efendi Rusya elçisine müzakere için ne zaman talimat gelecek bekler ve buna dair Şampani'den işe yarar bir cevap alacağını ümit ederken bu gibi davranışlar karşısında büsbütün üzüntü ve kararsızlığa kapılmıştır.

1223 SENESİ OLAYLARI

Muhip efendi izah edildiği üzere politika havasının büsbütün kararsızlığa dönüşmesi ve Fransa'ya duyulan güvenin tamamen yok olduğunu görünce şayet Rus elçisine talimat gelip te sulh müzakerelerine başlanacak olursa yeni duruma göre nasıl hareket etmesi gerekeceği hakkında yeniden talimat istediğinden Muharrem ayının başında Osmanlı ordusundan kendisine (Talimat bir sözden ibarettir. Önceden giden talimat gereğince anlaşma mümkün olursa ne âlâ, olmadığı takdirde işbu seferden önceki anlaşma ve şartlar ne ise onun gereğince anlaşma tanzimine razıyız) diye cevap verilmiştir.

Rusya mütarekesinin sonu yaklaştığından Muhip efendi Fransa Hariciye Nazırı Şampani'den Osmanlı Devleti ne şekilde hareket etsin diye sorduğunda Şampani: (Osmanlı Devletinin, şimdiye kadar takip ettiği politikayı değiştirmesi iyi olur,) diye cevap vermiştir.

Rusya anlaşmasının sonu ne olacak, diye Fransa'ya devamlı sorulması üzerine Fransa buna cevap olarak (Rusya Eflâk ve Buğdan'ı terketmek istemiyor. Osmanlı Devleti bunları terkeder mi, yoksa muharebeyi mi tercih eder?) diye sorulması Osmanlı Devleti tarafından üzüntü ve hayretle karşılanınca buna Fransa (Halihazırda sizin hududunuzda Rusya'nın yüz elli bin askeri var. Bu gibi işlerin halli düşman karşısında çok sayıda asker bulundurmakla mümkündür,) diye cevap verilmiştir.

Mütareke müddetinin bitimine pek az bir zaman kaldığından Muhip efendi Fransa Hariciye Nezaretinden kat'î bir cevap isteyince Hariciye Nazırı: (Ruslar Osmanlı Devleti ile muharebe etmezler. Zira biz Tilyeste anlaşması gereğince silâhı terkettik diyorlar ve muharebe etmeyeceklerine imparatorumuz kefildir.) diye cevap vermiş ve Safer ayının girmesiyle mütareke müddeti bitince Muhip efendinin tekrar sorması üzerine (Rusya muharebe etmez, fakat müddet bitti diye siz de muharebeye başlamayınız,) dediği için Osmanlı Devleti ile Rusya arasında senetsiz bir mütareke meydana çıktı.

Bu sırada Fransa ile İngiltere arasında sulh yapılacağı işitilince Fransa İngiltere ile de anlaşarak işini halledecek ve Osmanlı Devleti açıkta kalacak korkusu Osmanlı Devletini sardı. Fransa tarafından size sormadan İngiltere ile anlaşma yapılacak olursa anlaşmaya Osmanlı Devletinin de dahil edileceğine şüphe yoktur, diye teminat verilmişse de şimdiye kadar Napolyon hiç bir sözünde durmadığından bu teminata da güveni-

lemeyeceğini ve Osmanlı Devleti kendi başının çaresine bakması gerektiğini bir kere daha anladı.

Ve yine o sırada Bosna'nın Avusturya'ya verileceği haberi duyulunca Osmanlı Devleti Avusturya'dan da ürkmeğe başlamıştı.

Önce Bosna Valisi Hüsrev Paşa Selânik sancağına tayin edilerek Bosna Valiliğine Selânik Valisi eski Sadrazam Hilmi İbrahim Paşa getirilmiştir. Bu sırada Fransa Hariciye Nazırı Muhip efendi ile görüşmesinde Hüsrev Paşa'nın Bosna'dan alınmasına itiraz makamında Hüsrev Paşanın tayini üzerine Bosnalılar Fransızlardan yüz çevirerek (Fransızlar bizim memleketimizi zaptedeceklermiş, artık onlara emniyetimiz kalmadı. Bütün müslümanlar hazır olsun diyerek kaptanlar hazırlık yapıyorlarmış) deyince Muhip efendi yerine gelen Hilmi Paşanın iyi huyundan ve uzun müddet devlet hizmeti ve hattâ sadrazamlık yapmış haysiyetli bir kimse olduğunu söyleyerek mukabelede bulunmuştur.

Yukarıda anlatıldığı gibi Rumeli'nin taksimi sırasında Arnavutluk Fransa'da, Bosna Avusturya'da kalmış ve bu durum Napolyon'un arzusu istikametinde olmuştu. Bu münasebetle de Fransa Hariciye Nazırının Bosna Valisinin azil ve tayinine müdahalesi makul değildi. Fakat Fransızlar bu sıralarda Osmanlı Devleti ile bir dargınlık çıkarmak için bahane aradıklarından ufak meseleleri vesile sayıyorlardı. Diğer taraftan Napolyon taksim işinin gürültüsüzce yürütülmesini arzu ediyordu. Halbuki bu taksim işine başlasalardı zikri geçen yerlerde bilhassa Arnavutlukta nasıl kıyametler kopacak ve Arnavutluk dağlarının ne kadar Fransız yutacağını Allah'tan başka kimse bilemezdi. Lâkin Napolyon'un gözlerini büyük bir perde bürüdüğü için dünyayı hakikat gözü ile göremiyordu.

Bir iki ay önce Sultan Mustafa tarafından imparator Napolyon'a on beş at ve imparatoriçeye şal ve nefis kumaşlardan mürettep değerli bir bohça gönderilmiş ve Paris'e varışında Muhip efendi tarafından takdim olunmuştur.

Bu gibi hediyeler aradaki sevgi ve dostluğu arttırmak için gönderildi ise de Napolyon Osmanlı Devletinin taksimini Aleksandr'la birlikte kararlaştırmış olduğundan bu hediyelerin hiç bir tesiri olmamıştır.

Önceden Sebastiyan tarafından Bab-ı Âli'ye verilen nota da İngiltere'nin Korfu'yu muhasara ihtimaline karşı Arnavutluktan Korfu'ya kâfi miktarda zahire geçirilmek ve Dalmaçya ordusundan ayrılacak dört bin Fransız askeri Arnavutluk içinden kara yolu ile Korfu hizasına geldiğinde Korfu'ya geçirilmek üzere oraya bir kapıcı başı görevlendirilmesi istenmişti. O zamanlar taşraya devletçe mühim olan işler için kapıcıbaşı gönderilmesi âdet olduğundan, şayet Arnavutluğa kapıcıbaşı gönderilir-

se Osmanlı Devletinin buralarını Fransa'ya bıraktığı dedikoduları halk arasında yayılarak karışıklık ve ihtilâl çıkması düşünülürken Tepedelenli Ali Paşa'dan gelen yazıda Korfu'daki Fransız kumandanının Potranto'nun kendisine teslim teklif edildiği bildirince kapıcıbaşı göndermekten vazgeçilerek Korfu kumandanının adı geçen teklifinden şikâyetle kapıcıbaşı gönderilmesinden bu teklif üzerine vaz geçildiğini bildiren bir hattı hümayun Sultan Mustafa tarafından Napolyon'a gönderildi.

Öbür tarafta Sebastiyan Potranto'nun istenmesi Korfu'yu korumak içindir. Hem daha önceleri burası bizim idi. Osmanlı Devleti buradan vazgeçmekle bir şey kaybetmez diye Bab-ı Âli'ye dostane nasihat yollu tesir etmeye çalışırken aynı zamanda Korfu'ya asker ve zahire götürülmesi için Kapıcıbaşı yollanmasında ısrar etmekte idi. Sonunda Korfu'ya Rumeli yakasından on iki bin kile buğday ve üç bin kile yulaf ile altı yüz baş sığır gönderilmesinin kabulü üzerinde anlaşmaya varıldı ise de Sebastiyan Tepedelenli Ali Paşa Fransızlara sureta dost görünüyor ise de İngilizlerle muharebe devam ediyor diye şikâyetlerine devam ediyordu.

İstanbul'da bunlar olurken Dalmaçya kumandanı general Marmun Korfu'ya geçirilmek üzere karadan Bar tarafına çok miktarda cephane göndermiş ve bunların yerine ulaştırılması için mahallî hükümeti sıkıştırdığı sırada evrak götürmekle görevli birkaç Fransız askeri ile bir tercüman Bar kasabasına geldikleri sırada kavga çıkararak halka kılıç çektiklerinden onlar da silâha davranmışlar, meydana gelen çatışmada tercüman yaralanmış ve dört Fransız askeri ölmüştü. Daha önce de İşkodra mutasarrıfı tarafından Bar'a kırk bin mermi gönderilmiş ve halkın altın ve gümüş gibi mallarını emin yerlerde saklamaları tembih edilmişti. Haber duyulunca bundan sonra meydana gelecek hadiselerden İşkodra mutasarrıfının mes'ul tutulması, yahut da İşkodra sancağı sahillerindeki bazı mevkilerin tarafımıza teslim edilmesi lâzımdır, diye general Marmun tarafından Fransa'ya bildirilmişti.

Bu olay Sebastiyan tarafından Bab-ı Âliye şikâyet edilince bilâhare icabına göre lâzım gelen tarziye verilmek mahallinden soruldu.

Bu hâdise Napolyon'un Arnavutluğa asker çıkarmak için tam aradığı bir vesile idi. Fakat bu sırada bütün dikkatini İspanya tarafında topladığı için bunu resmî konuşmalarla geçiştirdiği gibi zikri geçen dört bin askerin Arnavutluktan geçirilmesi isteğinden de vazgeçmiştir. Sebastiyan da devleti tarafından geri çağırıldığı için İran'dan dönen başkâtibi Mösyö Döbelanş'ı vekâleten yerine bırakarak rebiulevvel ayında Paris'e gitti.

Hareketinden önce Rikab-ı Hümayun ilgililerine şifahen, orduyu hümayun ilgililerine de yazılı olarak sulh işinin Osmanlı Devleti lehine ola-

rak tanzim edileceğine dair imparatorunun taahhüt ve teşebbüslerini tekrar ile hattâ benim Paris'e varışım anlaşmanın tarihi olur şeklinde ifadelerde bulunarak o zamana kadar söylediği yalan ve saçtığı hezeyanlara bu yenilerini de kattıktan sonra İstanbul'dan ayrıldı.

Napolyon'un yalan üzerine bina edilmiş tuzağına tutulmuş olan ve Rusya'nın işgalindeki topraklarını yukarıda zikredilen mevhum ittifak sayesinde geri almak arzusunda olan İran devleti tarafından Paris elçisi tayin edilen Asker Han Afşar Rebiulahir ayının sonunda İstanbul'a gelerek Sultan Mustafa'nın huzuruna çıkmış ve tebrik-i cülûs hakkında getirmiş olduğu mektubu takdim ettikten birkaç gün sonra Fransa'ya gitmiştir.

Napolyon bu sırada İspanya meselesi ile fevkalâde meşgul olduğu için Asker Han görevli olduğu iş hakkında olur veya olmaz diye bir cevap alamamış. O da Muhip efendi gibi uzun zaman Paris'te boş yere vakit geçirmiştir.

İspanya hadiselerine gelince: Yukarıda açıklandığı gibi Napolyon Bonapart Portekiz'e bir ordu sevkederek Portekiz kralını kaçırmak, İspanya'da icrayı hükümet eden Borbon hanedanını da İspanya'dan çıkarmak emelinde idi. Yardımseverlik vadisinde İspanya'ya bir miktar asker de sokmuştu.

İspanya kralı Napolyon'un kötü niyetini anlayarak ailesiyle birlikte evvelâ İspanya'daki Endülüs eyaletine, bilâhare zaruret hâsıl olursa Amerika'daki mülküne çekilmek üzere lüzumlu hazırlıklara başladı.

Halk sarayın bu niyetinden haberdar olunca kralın gitmesi ile başsız kalarak Fransızlara teslim olunacaklarını düşünerek üzüntü ve korkuya kapılmış, hadiselerin mesulü olarak prens Dolapa'yı görmüş ve konağını muhasara ederek yağma etmeye başlamıştır. Bu sırada Dolapa kaçmayı başarmış, halk onu tutup linç edemedikleri için daha ziyade galeyana gelerek isyan ve ihtilâle kalkışmış olduğu için ihtilâlin önünü almak için kral derhal Dolapa'yı azl ile tahtı muhakemeye alınmasını emretmiştir. Dolapa meydana çıkınca halk yine linç etmek isteyince veliahtın şefaatiyle kurtarılmış ise de kanlı katiller hapishanesine konulmuştur.

Buna rağmen ihtilâl yine bertaraf olmadığından kral hem kendisini korumak ve hem de karısının âşığı olan Dolapa'yı kurtarmak için Muharremin on ikisine rastlayan Milâdî 1808 senesi Mart ayının yirminci günü krallıktan istifa etmiştir.

Bunun üzerine veliaht bulunan prens Ferdinand pederinin yerine İspanya kralı olunca derhal Napolyon'a elçiler göndererek ailesinden bir prens ile evlenmesini ısrarla talep etmiştir.

İspanya halkı Ferdinand'ın kral olmasından fevkalâde memnun oldular ise de Dolapa'ya olan kinleri geçmedi. Bilâkis daha da arttı. Sa-

bık kral ve kraliçe de fesat erbabından korktukları ve hâdiselerin gelişini iyi görmedikleri için istifa ettiklerine pişman olmuşlardı. O sırada Madrit'e bir günlük mesafede bulunan Fransız ordusu kumandanı prens Moraya'ya müracaat ile himaye talep etti. Bunun üzerine Mora mart ayının yirmi üçünde ordusu ile Madrit'e gelince Ferdinand'ın krallığını tanımadı. Kendisine âdeta bir prens muamelesi yapmakla beraber pederini de istifasından haberi olduğundan bahisle bir protestoname yazmak üzere teşvik ederek gizlice elinden o mealde bir protestoname almıştı.

Bu sırada Bayın şehrinde bulunan Napolyon bu olayları haber aldığı gibi Madrit ile haberleşerek Ferdinand'ı krallığını tasdik ettirmek ve kendi ailesinden bir prensesle evlendirmek, pederini de krallıkta ipka ile oğlunun zulmünden kurtarmak gibi vaatlerle kandırıp ve Madrit'teki adamları vasıtasiyle çeşitli desiseler imal ederek ikisini de yanına gelmeğe ikna etti. Evvelâ Ferdinand Boyun'a varıp Napolyon'la görüşünce kendisini kral tanımayıp hakkında bir prens muamelesi yapılınca biçare neye uğradığını anlamış ise de ne fayda kendi ayağı ile gelip tuzağa düşmüş olduğundan sonunu beklemeye başlamıştır. Arkasından pederi de kaybetmiş olduğu taca tekrar kavuşmak üzere ailesi ve Fransız askeri tarafından hapisten çıkarılmış olan prens Dolapa ile beraber koşarak Bayun'a gitmiş ve peşinden İspanya'da ne kadar kral yakını varsa hepsi Bayun'a gönderilmiştir.

Napolyon bu suretle İspanya kralı ile bütün ailesi ve yakınlarını yanına getirdikten sonra sabık krala Fransa hazinesinden senelik yedi buçuk milyon frank ödemek ve yakınlarına maaşlar tahsis olunmak şartiyle tacını kendisine terketmesini teklif ve çeşitli vaat ve tehdit ile ikna ederek bu mealde kendisine bir senet imza ettirmiş ve oğlu Ferdinand'a hak ve verasetten vazgeçmesini teklif edince her ne kadar vazgeçmek istememiş ise de eli bağlı ciğeri dağlı yarsız ve yardımcısız kalmış olduğundan çaresiz o da her sene kdisine bir milyon frank verilmek üzere istifasını vermiştir.

İşte Napolyon böyle hilelerle İspanya tacını da eline geçirdikten sonra Napoli kralı olan kardeşi Josef'i cemaziyelevvelin başında İspanya kralı seçmiş ve bunu Boyun'da topladığı İspanya ileri gelenler meclisine tasdik ettirdikten sonra bir Fransız ordusu ile beraber Madrit'e göndermiştir.

Halbuki İspanya halkı gelen Fransız ordusunu veliahtın koruyucusu bildiği için memnuniyet ile karşılarken izah edildiği üzere Ferdinand'ın mecburen Boyun'a gittiğini anladıkları vakit endişeye kapılmışlar, peşinden de Boyun'da İspanya'nın istikbalinin suikasta uğradığını öğrendikleri zaman Fransızlara ve bilhassa Napolyon'a son derece kızmışlardır. İspanya'nın asilzade ve esnaf takımları kendi milletleri hakkında icra

olunan bu tek taraflı muameleden üzülmüşlerse de ifrata kaçan muhalefetten çekinmişlerdir. Diğer taraftan halk ruhban sınıfının teşvikiyle gazaba gelerek vatan, mezhep ve krallarının muhafazası için her türlü fedakârlığa hazırlanmışlardır.

Yukarıda izah edildiği üzere Ferdinand ile pederinin gitmelerinden sonra bütün kral ailesinin Boyun'a çağrılmaları Napolyon'un kötü niyetini meydana çıkarınca milâdi mayıs ayının ikisinde Madrit ahalisi ayaklanarak Fransızlar üzerine hücum etmiş ve birkaç saat süren muharebede beş altı yüz kişi öldürüldükten sonra fitne bastırılmış ise de İspanyollar daha fazla hiddetlenerek tenhalarda yakaladıkları Fransızları öldürmeye başlamışlardır.

Nihayet Napolyon'un başına en büyük belâ olan İspanya meselesi işte o zaman çıktı.

Şöyle ki: Madrit'te dökülen kanların acıklı haberi her tarafa yayılıp ve Fransızların bütün İspanya'yı istilâ ve İspanyolların istiklâlini imha edecekleri havadisi halkı müthiş bir şekilde tesiri altına alınca her yerde umumî isyan işaretleri belirmiş ve Fransızların bulundukları yerlerdeki İspanya orduları birkaç gün zarfında halk ile birleşmek üzere dağılmıştı.

Bu umumî isyanın önünü almak için İspanya'da seksen bin Fransız askeri mevcut ise de bunların umumî kumandanı olan prens Mara İspanya krallığı kendisine verilecek zanniyle başlangıçta fevkalâde gayret göstermişken sonradan Jozef'in İspanya kralı nasbedilmesiyle bu ümidinin boşa çıktığını görerek üzüntüsünden hastalanmış, bu sebeple Fransız ordularının inzibat ve idaresi zayıflamıştı.

Milâdî mayıs ayının yirmisinde eski İspanya kralı ile oğlunun istifalarının neşredilmesi halka tarif edilmez şekilde aksi tesir yaptı ve hemen Asturya eyaletinde bütün halk ayaklanarak geçici bir hükümet teşkil ile adı geçen istifaların hiç kabul edilmemelerine karar verildi. Fransa'ya harp ilân edilerek sıkı bir harp hazırlığına başlandı. Ve mühim mevkiler tutularak yollar kesildi. İngiltere ile ittifak anlaşması yapmak için Londra'ya heyet gönderildi. Ve askeri sınıf da halkla beraber olduğundan isyan çabucak kuvvet bularak kısa zaman zarfında bütün İspanya'yı sardı. Mayısın sonuna doğru İspanya'nın her tarafında Fransızlar aleyhine muharebe çağrıları işitilmeğe ve şefkat ve acıma bir tarafa itilerek Fransızlar nerede yalnız yakalanırsa sualsiz idam edilmeğe başlandı.

Haziran içinde Napolyon Boyun'da iken bu durumu haber aldığında haksız ve sebepsiz yere bir milletin istiklâl ve hürriyetine kasdetmekle büyük hata ettiğini ve bu vadide pek yanlış bir yola girdiğini anladı. Fakat geri dönmeyi gururuna yediremeyerek çıkan müşkülâtı yenmeyi şan ve namus meselesi addetti. Bunun üzerine İspanya'daki generalleri-

ne müteaddit talimatlar gönderdi. Ve ele geçen asker ve asilerin hemen kurşuna dizilmeleri için emir verdi.

Fransız generalleri de isyanın merkezi olan şehirlere şiddetli hücumlar yaptılar ve sel gibi kan akıttılar ise de onların bu şiddetleri isyan ateşini daha çok alevlendirdi. İspanyollar büyük meydan muharebelerinde Fransızlarla baş edemeyeceklerini anlayarak küçük, küçük gruplara ayrıldılar ve fırsat buldukça Fransızları vurmak, eğer Fransızlar kuvvetli gelirse bir tarafa savuşup gitmek yolunu tercih ettiler. Fransızlar da bir nevi Cengizlik yolunda vahşice kan dökme yolunu seçtiler. Ancak bu halin devamı Fransızları çok fazla şaşırttı.

Napolyon'un biraderi Jozef, Madrid'e vardıktan sonra bütün halkın kendilerinden nefret ettiğini, para ve asker yardımına muhtaç olduğunu Napolyon'a bildirmiş ve halkın sevgisini kazanmak lüzumundan ve Fransız generallerinin merhametsizliğinden şikâyet ettiği için ordu ile arasına soğukluk girmişti. Napolyon da çıkan umumi isyan karşısında İspanya'daki askerî kuvvetlerin kâfi olmadığını anlamışsa da İtalya, Dalmaçya, Lehistan ve Almanya'daki ordulara dokunmak işine gelmediğinden büyük bir endişeye kapılan Jozef'e cesaret ve generallerine sıkı talimat vermekle yetindi. İsyan ve ihtilâl ise günden güne kuvvet buldu ve şiddetlendi. Her iki tarafın birbirine olan husumeti artarak o derece kanlı kıtaller oldu ki birkaç cilt kitaba sığmaz. Yalnız Fransız askerinin meşhur Kurtuba şehrini nasıl yakıp yıktıkları, insaf ve insaniyet hudutlarını aşarak vahşiyane ne kadar cana kıydıkları ve halkın ırz ve namusunu ne türlü payimal ettikleri özet olarak beyan edilse yürekler dayanmaz.

Hürriyet ve medeniyet davasında olan Fransızların vahşice davranışlarından dolayı nice haneler harap oldu. Ve nice mamur beldeler ateşe yandı. Velhasıl İspanya baştan başa kana boyandı.

Napolyon İspanya'nın deniz gücüne fazla ehemmiyet verdiğinden zikri geçen İspanya kralı istifa eder etmez Katkas tersanesini işgal etmek ve İspanya donanmasını ele geçirmek üzere o tarafa bir parça donanma göndermişti. İspanya'nın her yanını bu arada isyan kapladığından Katkas önlerine gelen bu donanmayı sahilde top ateşine tuttular. Bu sırada İngiliz gemileri de yetişip Fransız donanmasını açıktan ablukaya alınca Fransız donanması teslime mecbur oldu. Katkas'ta bunlar olurken Fransızlar şimalde muzaffer idilerse de güneyde yani Endülüs dolaylarında Baylan isimli mevkide meydana gelen büyük bir muharebede mağlûp olarak yirmi bin askerden meydana gelen Fransız ordusu temmuzun yirmi ikisinde İspanyollara teslime mecbur oldu.

Bu olay İspanyollara ne kadar cesaret verdiyse, Fransızların da o derece maneviyatını bozdu. Fransa orduları her taraftan Fransız hududuna doğru çekilmeye başladılar. Kral Jozef dahi artık Madrit'te duramayarak hududa yakın Mirande bölgesine çekildi.

İspanya halkının gösterdiği bu sebat ve mukavemetten Portekizliler de cesaret alarak ayaklanmağa başladılar. Bu sırada iki fırka İngiliz kara askeri İspnyollara yardım için İspnya sahiline çıkmak istedikleri halde İspanyollar memleket içine yabancı asker sokmak istemediklerinden İngilizlerden mühimmat ve harp malzemesi talep ederek bu fırkaların Portekiz'e gönderilmesini istediler. On beş bin kişiden müteşekkil bu iki İngiliz fırkası Portekiz'e çıktı. Halkla birleşerek Fransızlar üzerine hücum ettiler. Fırkalardan birinin kumandanı bilâhare Vaterlo'da zafer kazanan ve dük dö Velington şöhretine kavuşan generaldi.

Birkaç ufak muharebeden sonra Dimiyra denilen yerde meydana gelen büyük muharebede Fransız generali John mağluben geri çekilmeye mecbur oldu. Bu sırada Lizbon limanında bulunan Rus amirali Sinyaviden yardım istemişse de Rus amirali yardım etmekten kaçınmış, başka yerden yardım ümidi de olmadığından general John ağustosunun sonunda İngilizlerle akdettiği mukavele gereğince Portekiz'i boşaltarak asker, silâh ve mühimmatı ile birlikte İngiliz gemilerine binerek Fransa sahiline çıkıp kurtulmuştur. Bu sırada İspanya da tamamen tahliye edildiğinden İberya Sebe ceziresinde yani İspanya ve Portekiz kıtalarında hiç bir Fransız kalmamıştır.

İspanyolların bu şekilde cesurane hareketle istiklâl ve hürriyetlerini muhafazaya muvaffak olmaları diğer milletlere ibret olarak bir hükümete yapılan baskı ile bir millete yapılan baskı arasında ne kadar büyük fark olduğu ve bir milletin birleşmesinden ne kadar büyük kuvvet doğduğu bu hadisede pek güzel anlaşıldı.

Fransızların zulüm ve işkencesinden bıkan Alman halkının zihninde bundan ders alıp cesaretlenerek Napolyon'un boyunduruğu altından kurtulmak fikri kuvvet buldu.

İspanya kral ailesine yapılan muamele üzerine Viyana meclisinde (İşte Avrupa'nın eski kral hanedanları hakkında tertip olunan niyetlerin nümunesi görüldü. İspanya kralı gibi Fransa'da bir sarayın köşesinde esir kalmak istemeyen hükümdarlar artık gözlerini açmalıdır.) gibi sözler işitilmeye başlandı.

Bu sırada Fransız ordularının Roma'ya girmesi Papanın topraklarından bazı yerlerin Fransa topraklarına katılması ve Papanın bir saraya kapanıp yavaş yavaş Fransızların zulmünden şikâyet babında protesto etmesi de Avusturyalıların kızgınlığını artırmıştı.

Avusturya devleti bir müddetten beri çaresiz kalarak Napolyon'a dost görünmüş, hatta Danimarka olayının Avrupa tarafından İngilizler aleyhine yaratılan umumi hoşnutsuzluktan hissedar gibi davranarak İngiltere ile ilişkilerini kesmiş ise de gizlice İngiltere ile birleşerek Fransa aleyhine ayaklanmak üzere zaman ve fırsat gözlediğinden bu kere

açıktan açığa harp hazırlığına başladı ve tatbike başladığı yeni bir kanun gereğince ordusunun adedini yedi - sekiz yüz bine çıkardı.

Napolyon temmuz ayının yirmi birinde Boyun'dan ayrıldı ve bazı mevkileri dolaşarak İspanya işlerinin ters gitmesinden dolayı hâsıl olan üzüntüsünü gizli tutarak Ağustos ayının on dördünde Paris'e geldi. Ertesi gün doğum günü sebebiyle bütün sefirleri kabul etti. Rusya'dan aldığı haberler ittifakın devam etmekte olduğunu teyit ettiği halde Avusturya devletinin bu hazırlıktan gayesinin ne olduğunu anlamak üzere o gün diğer sefirlerle birlikte kendisini tebrike gelen Avusturya elçisi Meternik'e hitaben; (Yine bizimle harp etmek niyetindesiniz, yahut bizi aldatmak istersiniz) deyince Meternik'in devletinin böyle bir niyeti olmadığını belirtmesi üzerine (öyle ise bu harp hazırlığı nedendir. Bütün Avrupayı telaşa veriyor ve halkı tehlikeye sokuyor, maliyeniz de harap olup gidiyor) demesine cevaben Meternik'in bu hazırlığın savunma için olduğunu söylemesi üzerine de (Dediğin gibi hazırlığınız yalnız savunma için olsaydı o kadar acele edilmezdi. Yeni bir kaide icadına teşebbüs olununca telaşlanmadan münasip bir vakit gözetmek gerekir. Yavaş yavaş yapılan iş de iyi olur. Fakat mühimmat ve zahire tedariki, asker toplama, hayvan ve bilhassa top atları alınması gibi tedbirlere tevessül edilmez. Ordunuz dörtyüzbin neferden ibarettir. Bir o kadar da ihtiyat askeriniz vardı. Sizi örnek alacak olsam askerime dörtyüzbin nefer daha ilâve etmeliyim. Bu da akıllıca bir hareket olmaz. Ve bu kadar askere ihtiyacım yok. Büyük ordumu heybetli tutmak ve İspanya'ya yüzbin adet talimli asker göndermek için ikiyüzbin yeni asker toplamak kâfidir. Binaenaleyh sizden örnek almayacağım. Zira sizin usulünüze uymak gerekse çok geçmeden kadınlar ve çocukları da silâhlandırmağa mecbur kalırız ve barbarlık zamanlarına dönmüş oluruz. Bununla birlikte maliyemiz perişan olmakta, kambiyolarımız tenzil ve ticaretimiz küçülmektedir. Bunlara sebep nedir? Sizden bir şey istedim mi? Sancaklarınızdan birine göz diktim mi? Petersburg anlaşması iki devlet arasında olan muamelelere bir nizam vermiştir. Efendinizle olan muamelâtımda bana söylemiş olduğu sözler iki hükümdar arasında hiç bir kin ve mesele bırakmamıştır. Yalnız bir Unovoyz ve Nezo kazaları keyfiyeti kalmıştı onlara da 1807 senesi teşrini evvelinin onunda yapılan Kontanbol mukavelesi son verdi. Rahat ve emniyet verecek hareketlerden başka sizden birşey istemem. Aramızda ne gibi bir müşkülât var? Varsa söyleyin ki derhal hal edelim deyince Meternik temize çıkmak ve devletinin taarruz niyetinde olmadığını ispat için hiç bir yerde asker toplamanın vaki olmadığını beyan edince Napolyon tekrar söze başlayarak: Yanılıyorsunuz. Galiçya'da ve Bohemya'da büyük ordular toplanmaktadır. Nihayet ben de yeniden ordular teşkilline ve Sibiryadaki kaleleri yıkmağa niyetli iken tamirlerine ve toplanan Regn ordusunun cel-

bine velhasıl seferi hale dönmeğe mecbur olacağım. Bilirsiniz ki beni gafil avlayamazsınız. Her an hazırlıklıyım. Belki Rusya imparatoruna güvenirsiniz, lâkin yanılırsınız. Zira onun bana muvafakatını ve sizin hazırlıklarınızı tasvip etmediğini ve buna dair olan kat'î kararını pekâlâ bilirim. Eğer bu hususta bir şüphem olsaydı derhal size ve Rusya'ya harp açardım. Zira Avrupa'yı şüphe altında bırakmak istemem. İhtiyaten aldığım tedbirler Avrupa'nın halinden ve Rusya'nın niyetlerinden tamamen emin olmadığım içindir. Fransa'nın üzerine hücum etmek için tam zamanıdır diye düşünürseniz büyük hata etmiş olursunuz. Sizin imparatorunuzun ve olgun kimselerinizin harp istemediğine inanıyorum. Lâkin Almanya asilzadeleri vukubulan değişikliklerden memnun değildir. Bu yüzden bütün Almanya'yı düşmanlık fikirleri ile doldurmaktadırlar. Sizler ise onların tesirinde kalarak herkesi üzüntünüze halkı ortak yaparsınız. Bu gidişle öyle bir hale geleceksiniz ki orada durmak mümkün olmayacak. Neticesi harp olacaktır. Şimdiki durumunuzdan korkum budur. Tekrar ediyorum ki sizden sulh'u muhafaza ve dostça davranıştan başka birşey istemem. Fakat hazırlığa devam ederseniz önceki muharebelerde müşahade olunan üstünlüğümün devam ettiğine asla şüphe bırakmamak için ben de büyük hazırlıklara başlarım. Giderek sulh'u devam ettirmek isterken harbi davet etmiş oluruz.) diye sözlerini tamamlamıştır. Avusturya'nın hakiki niyetini anlamak ve biraderi Jozef'in İspanya krallığının tasdikini Avusturya'ya teklif etmek üzere Viyana'daki elçisine talimat göndermiştir.

O zamana kadar Fransa'nın işgalinde bulunan Prusya topraklarının boşaltılması için tazminatın ödenmesi beklenirken İspanya hadiseleri üzerine harp için hazırlık yapmak lâzım geldiğine karar veren Napolyon, harp tazminatının belirtilen zamanda ödenmesi, Prusya kralının 48.000 kişiden fazla asker beslemesi ve Avusturya ile aralarında harp çıktığında Fransa ile müttefik olarak 12.000 kişiden meydana gelen bir ordu vermesi gibi gizli şartları da içine alan, buna karşılık Fransa askerinin Prusya'yı boşaltması maddesi bulunan bir mukaveleyi 1808 senesi ağustosunun sonunda imzalamıştır.

Osmanlı Devletinin taksimine karar vermek üzere Rus imparatoru Aleksandr kendisi ile görüşmek istediğinden Napolyon Paris'e dönüşünde Eylül ayı içinde Erfurtta Aleksandr'la buluşmak için karar vermiştir.

Çünkü Napolyon Osmanlı Devletinin geleceğinden ümitsizdi. Bu sebepten Osmanlı Devletini, —Hiç olmazsa Rumeli kıtasını— istediği gibi taksim etmeye karar vermişti. Hakikaten Osmanlı Devleti o günlerde pek tehlikeli bir halin içine düşmüştü.

Halbuki Allah'ın yardımı ile o zamana kadar pek çok tehlikeleri atlatmış olduğu gibi bu tehlikeyi de atlatacaktı. O zamanlar Rumelideki İslâmî güç kolaylıkla yıkılamazdı.

O asırlarda Osmanlıların kuvvet ve metanetine şu delil kâfidir. Rumelide başıboş gezen Osmanlıların bir miktarı Mısır'a gidip Kölemenlere galebe çalmış ve Mısır sahillerinden İngilizleri kovarak Mehmet Ali Paşanın Mısır'da kuvvetli bir hükümet kurmasını sağladılar. Rumelide böyle fedakâr ve cengâver pek çok yiğitler vardı. Fakat devletin içine düştüğü intizamsızlık onların iyi işler yapmasına meydan vermiyordu. Ruslar Tuna'nın beri tarafına geçtikleri takdirde bu yiğitlerin hepsi Alemdar'ın etrafına toplanacaklar, vatan'ın müdafası uğrunda can verecekler, dini bir muharebe olan bu harbe Anadoludan dahi din uğrunda gazi yahut şehit olmak niyetiyle pek çok fedailer Rumeliye gideceklerdi.

Bu sebeple Ruslar Tuna hattını zaptettikten sonra Balkan hattını da gereği gibi istila edinceye kadar tahminlerin dışında kayba uğrayacaklar, nihayet Tuna ile Balkan arasında mamur bir köy bile kalmayacak, buralarını baştan başa boş ve harap bulacaklardı. Avusturyalıların Bosna'da karşılaşacakları hal de bundan farklı olmazdı. Ve en büyük belaya da Fransızlar uğrayacaktı. Rumların yardımı ile Mora eyaletini istila etseler de Arnavutlukda uğrayacakları dağ muharebelerinden çıkıp kurtulmaları müşküldü. Zira Avrupa askeri o kadar sarp dağlarda gereği gibi iş göremez ve harp sanatına göre yapacakları manevralar dağ muharebelerinde istenilen neticeyi vermezdi. Gerçi Napolyon yüzbin asker gönderip Arnavutluğu zaptederim diye başlangıçta Muhip efendiyi korkutmuştu. Fakat bunda yanlışı vardı. Arazinin ve halkın durumunu bilmediği için Arnavutluğu İtalya'nın herhangi bir bölgesi ile kıyas ediyordu.

Kıyaslanan bu iki şey arasında büyük farklar vardı. Milletten millete, memleketten memlekete ne kadar çok fark ve ayrılık olabileceğini sonradan İspanya hadisesinde kendisinin de anladığını zannederim. Hatta o sırada İstanbul'dan Paris'e dönen Sebastiyan Napolyon'a takdim etmiş olduğu raporunun hülasasında der ki: Osmanlı Devleti hakikaten can çekişmekte denilse yeridir. Fakat bu hal çok uzun sürebilir. Eski şöhreti, kadim âdetleri ve müslümanların merkez-i ruhanilerine olan itaatleri ruhani bir ihtilâf olmadıkça uzun zaman eyaletlerdeki paşalar müstakil olamazlar ve hükûmeti kendi ailelerine intikal ettiremezler. Rusya ve Fransa devletlerinden hangisi olsa Türkistanı istilâ edebilirler. Fakat mülk edinmek ve idare etmek kolay değildir. Zira islâm dini Osmanlıları hristiyanlardan ayırmıştır. Dini gayreti şehitlik derecesine yükseltirler ve gerek zaptolunan yerlerin gerekse komşu eyaletlerin müslüman halkı hücum eden askerle savaşmaktan geri kalmazlar.

Binaenaleyh onları ya tamamen yoketmek veya yerlerini terk ettirecek derecede ezmek lâzım gelir. Eğer dince ve mezhepçe aralarına ihtilâf ve ihtilâl sokarak diğer milletlerle aralarındaki perdeler kaldırılırsa o zaman idareleri mümkün olur. Fakat kanaatımca o da çok zordur.

Bu duruma göre karar verilen taksim işine fiilen başlandığı gibi Rumeli'de İspanya muharebesine nazaran daha şiddetli, uzun ve neticesi meçhul savaşların başlayacağı ve iki taraftan da sayısız kayıplar verileceği hatırlardaydı. Neticede Rumeli kıtası karışacak, bu da ne şekilde olursa olsun İstanbul'a yaklaşmak niyetinde olan Rusya'nın işine yarayacaktı. Bunun da Fransız politikasıyle bağdaşamayacağı açıktı. Binaenaleyh Napolyon Rumeli'nin paylaşılmasına karar verdiği halde tereddütten kurtulamıyor ve itinalı davranmaya devam ediyordu. Bilhassa İspanya hadiseleri üzerine daha fazla tereddüde kapıldığı gibi Avusturya'nın hazırlıkları politikanın rengini hayli değiştirmişti.

Yukarıda görüldüğü üzere Napolyon Boyunda iken Muhip efendi ara sıra Rusya müzakeresine ne zaman başlanacak diye Fransa'ya sordukça yakında imparator gelir ve anlaşmaya karar verilir diye avutulmakta idi.

Halbuki iki imparatorun arasında cereyan eden gizli anlaşma ve haberleşmeler bilinmiyor idiyse de hadiselerin geçmiş ve geleceğinden Osmanlı Devleti hakkında niyetlerinin kötü olduğu anlaşıldığından imparator Napolyon Paris'e gelse dahi Rus elçisinin talimatı gelmedi. Petersburgla yapılan haberleşme üzerine yüz çeşit sözlerle istedikleri kadar zaman kazanacakları açık ve bekledikleri fırsat doğduğu zaman bahane bulmak kolaydı. (Meselâ Bar kasabasında Okçiyalların öldürülmesi gibi).

Bu durum açıklığa kavuşunca Muhip efendi Osmanlı devleti için bütün kuvvetiyle kendisini müdafaya hazırlanmaktan başka çare olmadığını anlamış ve İstanbul'a da bildirmişti. Vükelaca da durum anlaşıldığı cihetle bir hâl çaresi bulunmaya çalışılıyordu. Fakat Ruslar Eflâk ve Buğdan'da fiili mütarekenin uzatıldığını ilân etmekle beraber Buğdan tarafına yeni yeni asker göndermeye devam edince böyle senetsiz bir mütarekenin meydana gelişine bir mana verilemiyordu. Durum Muhip efendiden sorulunca (Avrupanın usulü şimdiki halde ne durum aldığı yani önceleri malûm olan devletlerarası muvazene, milletler hukuku ve insan haklarının tamamen ortadan kaldırıldığı bu hâdise ile açığa çıkmıştır. Böyle geçmişte emsali görülmeyen bir işe ne mana verilebilir) diye cevap yazmıştı.

Bu sırada Muhip efendi Şampani ile görüşmesi sırasında Rusya ile müzakerelere başlanmamasından şikâyet edince, Şampani (şu anda Osmanlı devletinin Anadoludan epeyce askeri gelmişse de Tuna yalısında kale muhafızlarından başka ancak yirmibin askeri vardır. Rusyanın ise o havalideki kuvvetinin derecesini pek ala biliriz. Hâl böyle iken imparatorumuz Rusları muharebe etmemek üzere razı etti. Anlaşma bunun için gecikmiştir) diye cevap vermiştir.

İspanya meselesinin çıkışından bu yana Fransızların Osmanlı devletine karşı olan davranışları bir derece yumuşadığından Muhip efendi Na-

polyon'un sıkıntısının artmasına dua ederken yukarda zikri geçen doğum günü tebrikinde Napolyon'un Meternike hararetli, nararetli sözler söylediğini görüp, Avusturya ile aralarında anlaşmazlık olduğunu anlayarak bir parça ferahlamış ve durumu iyice anlamak için Meternik ile Rus elçisinin ağızlarını aramışsa da ipucu alamadığından hem ağız aramak, hem de kendi asıl görevi olan sulh işini sormak üzere Şampani ile görüşüp işin tehirinden şikâyet edince o da Tepedelenli Ali Paşa hakkında olan şikâyetlerini tekrarla beraber (Ruslar sizden Eflâk, Buğdan ve diğer bazı yerleri istiyor. Bunun için Petersburg'a kurye gönderildi bakalım cevabı gelsin) diye yine sürüncemede bırakma yolunu tutmuştur. O sırada İstanbul'da yine büyük bir olay çıkmış ve saltanatın yenilenmesine girişilmişti. Olaylar ve düşünceler tamamiyle değişmişti. Bunun izahına geçmeden evvel özet olarak Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumun izahını yapalım.

MEVCUT DURUMUN ÖZETİ

Osmanlı devleti aslen asker bir devlet olup, müslüman halk dahi umumiyetle asker olduğundan her nereye ferman gönderilse eli silâh tutan müslümanlar din uğruna cihat ve gaza niyetiyle koşarak harbe iştirak ederlerdi. Eski Osmanlı sultanları bizzat ordunun başında sefere iştirak ederlerdi. Sonraları sadrazamlar Serdâr-ı Ekrem ünvanı alarak ordu ile gider oldular. Serdâr-ı Ekrem ile devlet ileri gelenleri hareket ederek rikabı humayunda yani İstanbul'da vezirlerden biri sedareti uzma kaim-i makamı olarak kaldığı gibi lüzum görülen divan üyelerinin de vekilleri bulunurdu. Fakat her işi orduda görülürdü. Sonraları bu vekilliklerin önemi artarak ekseriya vekiller asıllarından daha nüfuzlu olmaya ve ordudaki memuriyetlerin itibarı düşmeye yüz tuttu.

Bu yolla sadrazam ordusunun manevi itibarı zedelendiği gibi, yavaş yavaş maddeten de kayıplara uğramıştı. Zira önceleri sadrazamın emirleri Osmanlı ülkesinin her tarafında geçerlilik bulurken ve her sancağın askerini istediği yere sevk ve bütün gelirler elinde toplandığı için askerin idaresi hususunda kimseden yardım istemeye muhtaç değilken, sonraları Osmanlı ülkesinin çok yerleri mütegallibe elinde kalınca orduya istenildiği kadar asker gelmez ve hazinenin ihtiyacı tahsil edilemez oldu.

Şöyle ki: Garb ocakları (Cezair ve Tunus beylikleri) aslında imtiyazlı eyaletlerden oldukları için bunun hazineye hiçbir faydası dokunmazdı.

Mısır eyaleti Kölemenlerin elinde olup, bu sırada Mehmet Ali Paşa onlara galip gelerek izah edildiği üzere ileri gelenleri emrine soktuktan sonra 1223 senesi başlarında diğer fırkalarla da barışıp, bazı şartlarla onların Said de (Mısır'ın güneyi) oturmalarına iki tarafın rızasiyle karar verilmişti. Hatta ileri gelenlerden Merzuk bey ile Maremeci Selim bey Mısır'a gelmişlerdi. Rebiul evel ayında Murat emirliğinin reisi Şahin bey ölünce yerine bu fırkaya reis olmak üzere Mehmet Ali Paşa tarafından Selim beye Hil'at giydirildi. Merzuk beye Said emareti verildi. Böylece Mısır'da umumi emniyet geri gelmiş ve Sait yolu açılarak Mısır'ın zahirece sıkıntısı giderilmiş oldu.

Mehmet Ali Paşanın kuvveti her geçen gün biraz daha artmışsa da Kölemen gaileai tamamen bertaraf edilememişti. Kaldı ki, Mısır emirlikleri zayıfladıkça onların yerini Mehmet Ali Paşanın eşkiyaları alıyordu. Bu yüzden de hazine için gerekli yardım sağlanamıyordu. Bir de

Mehmet Ali Paşa kuvvetini tamamlasa da Vahabiler üzerine gitmekle görevli bulunduğundan Rumelideki orduya bir faydası olamazdı. Halbuki henüz Vahabileri cezalandıracak kadar kuvvet de bulamamıştı. Kaldı ki, Haremeyni (Mekke - Medine) istilâsı ile hac yolunun kapanması müslüman halkın büyük üzüntü ve hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. Haremeyn halkından bir çok muhterem zatın vatanlarını terk ederek kimisi Şam ve Mısır'a, kimisi İstanbul'a gelip Vehabilerin kötülüklerinden bahisle fazla şikâyet etmelerinden Osmanlı devleti kararsız ve üzüntülü idi. Bununla beraber Garb hacıları Mısır'dan geçerek gidip haccı ifa ile dönebildiklerinden mutaassıp takımında Vahabilerin propagandasını yapan hayli kimse bulunurdu. Çünkü daha önce açıklandığı gibi Vahabi mezhebinin esası şer'an yasak ve mekruh olan birçok şeyleri açık şirk kabul etmekten ibaret yani dinî emirlerde hududu tecavüzde ileri giden bir delalet gurubu olur. Garb hacıları her ne kadar mezhepçe Maliki ve itikatça sünni iseler de ekseriyet Bedevilerde olduğundan, candan Vahabilerin bid'at diye itiraz edecekleri hususlara karşı koyamıyorlardı. Bazı halk ve bilhassa Arabistan ulemasından taassub taraftarları da Vahabilerin itikadca dalalet olan hareketlerini görmemezlikten gelerek kendi nefislerine ait olan aşırı hareketlerini ve icraatlarını hoş karşılarlardı. Burasını izah için Abdurrahman Ceberretiyinin işbu 1223 senesi hadiselerini açıklamak yolunda Vahabilere dair yazmış olduğu fıkrayı özet olarak anlatalım. Adı geçen Ceberreti diyor ki: Şam ve Mısır'ın hac işleri ile görevli kimseleri, Vahabiler halkı hacdan menediyor diye bahane bularak halkı hacca göndermediler. Hakikat ise böyle değildir. Zira Vahabiler meşru yoldan hacca gelenlere mani olmadılar. Ancak gurup halinde davul zurna çalarak ve silâhlı olarak dinin kabul etmediği bidatlarla gelenleri men ediyorlardı. Halbuki Garplı hacıları gerek geçen sene ve gerekse bu sene gelip gittiler, Vahabiler onlara mani olmadı. Mısır ve Şam kafileleri hacca gitmeyince Medine ve Mekke halkının geçimlerini temin eden sadaka, ulufeleri kesilince yalnız bu yoldan gelirleri olmayanlara kalmış, diğerleri çoluk, çocuk aileleri ile birlikte vatanlarını terk ettiler. Bir kısmı Mısır ve Şam'a gittiler. Bazıları da İstanbul'a gelerek Vahabilerden şikâyet ve feryatla eski gelirlerine ve Kabe-i muazzamanın temizlik görevi gibi vazifelerine tekrar dönmek için Haremeynin Vahabilerin elinden kurtarılması için devletten yardım istediler. Vahabilerin hücre-i şerifteki mücevherleri alıp götürdüklerini söyler ve bunu büyük günahlardan olmak üzere anlatırlardı. Bunları ise zengin ve ileri gelenlerden zayıf akıllılar ya dünya hırsı ile kendinden sonra geleceklere bırakmak, yahûtta günün olaylarından koruyupta ihtiyacı olduğu zaman savaşta kullanılmak üzere oraya koymuşlar. Zamanla bunlar çoğalınca doğru olmayan bir mana verildi. Güya bunlar Hz. Peygamber (S.A.) in malıdır. Artık onların buradan alınıp kullanılması caiz ol-

maz diye zihinlerde yerleşti. Hz. Peygamber (S.A.) ise bunlardan uzaktır. Hayatta iken bile mal biriktirmeye asla tenezzül ve rağbet göstermemişlerdi. Eğer bu şeyleri Hz. Peygamber'e (S.A.) yaklaşmaya karşılık sadaka olarak koymuşlarsa bu dahi fasiddir. Zira Hz. Peygamber sadaka Muhammed ailesine lâyık değildir. Zira sadaka halkın malının kiridir buyurdular. Ve Beni Haşimi sadaka almaktan menettiler. Gaye hayatta iken faydalanmaktır. Yoksa hayattan sonra faydalanmak değildir. Zira cenabı hak malı dünya işlerinden olmak üzere yaratmıştır. Dünyada çirkinlik ve fenalıklar hep mal yüzünden meydana gelir. Fakat mal haddızatında çirkin ve kötü olmayıp mahalline harcanırsa ahirette de yardımcı olur. Hz. Peygambere sevgi onu tasdik, şeriat ve sünnete uymakla olur. Yoksa onun emirlerine karşı gelmek ve malı onun hücresine koyup da fukara ve muhtaçları mahrum bırakmakla değildir. Ve eğer bunları oraya koyan kimse savaş anında kullanılmak üzere koyuyorum derse buna cevaben deriz ki asrımız meliklerinin ihtiyaç ve zaruretlerini gördük, düşmana tazminat ödeyerek sulh yapmaya mecbur oldular. Mal toplamak için tüccar ve zenginleri fakirlik derecesine indirinceye kadar zorladılar. Yine de o mücevherattan hiç bir şey almadılar. Belki bu halde dahi ellerindeki bazı şahsî mücevherleri Hz. Peygamber (S.A.) in hücresine hediye olarak gönderip de mühim işlerine sarfetmedikleri vaki oldu. Bu hazineden harem ağalarının çaldıklarından başka kimse faydalanmadı. Halbuki peygamber evlâdından ve ulemadan ne kadar fakir açlıktan ölmekte idi. Nihayet Vahabiler Medine'yi istilâ etti ve hazineyi alıp götürdü. Mücevherleri sandıklara taşıdıkları rivayet edilir. İçlerinde elmas ve yakut ve zümrütle kaplanmış nice kılıçlar ve fevkalâde kıymetli şamdanlar da vardı. Ceberretinin sözü burada son buluyor.

Velhasıl bu Vahabî meselesi maddeten ve manen Osmanlı devleti için büyük bir felâket olup Şam valilerinin uhdesinde bulunan hac emirliğinin hükmü kalmadı. Böylece de Şam valiliğinin eski kıymeti kalmadı. Cezzar Paşa'nın yerine geeln Süleyman Paşa dahi Seyda eyâletinde yerleşip kuvvetlenmekle meşgul idi.

Halep'te emirlerle Yeniçeriler ve Maraş tarafında Zülkadiyye ile Bâyezidiler kavgası sebebiyle bir zamandan beri buraların halkı birbirlerini öldürmekle meşguldüler. Devlet ve milletin işine yaramazlardı. Gâvur dağında ve Kozan dağlarında ise öteden beri devletin hükmü yoktu.

Bağdat'ta bir zamandan beri Kölemenler türemiş, valinin ölümünde içlerinden birisinin vali olması âdet olduğundan orada da devletin nüfuzu tamamiyle ortadan kalkmıştı. Mamafih Bağdat valilerinde de eski nüfuz ve kuvvet kalmamıştı. Bu sebeple Vahabiler aleyhine o taraftan da kuvvetli bir hareket görülmedi.

Erzurum valiliği o zamanlar pek mühim bir memuriyetti. Valiler Bâb-ı Ali tarafından tayin ve azlolunurlardı. Ekseriya şark seraskeri ün-

vanı ile anılırlardı. Ancak burası sınır şehri olduğundan valilerinin kuvveti sadece mevkiin muhafazasına sarfediliyordu. Anadolu'nun diğer tarafları üç hanedan arasında taksim edimliş olup, Trabzon tarafı Canikli Ali Paşa hanedanında, Amasya ve Ankara tarafları Cebbarzadelerde ve garp tarafı Akdeniz sahillerine kadar Karaosman oğullarında idi. Bu sebeple Anadolu ve Karaman valilerinin hükümleri pek dar bir sahada toplanıyordu. Karaosman oğulları ile Cebbarzadeler Nizamı Cedid hususunda üçüncü Selim'in fikirlerine hizmet ederek Nizamı Cedid askerinin hayli artmasına sebep olmuşlardı. Fakat yukarda izah edildiği üzere bu seferde yeniçerilerden korkularak Osmanlı ordusunda Nizamı Cedid askeri bulundurulmadığından onların emirlerinde bulunan talimli asker dahi Rusya seferine gönderilememiştir. Canikli Ali Paşa'nın torunu Tayyar Paşa ise Nizamı Cedid düşmanlarından olarak bu yolda bayağı isyana teşebbüs ettiğinden üzerine asker gönderilince Rus topraklarına kaçmıştı Sultan Mustafa'nın tahta çıkışından sonra İstanbul'a geldi ve pek fazla itibar gördü. Ve izah edildiği üzere Sadr-ı Ali Kaymakamı oldu. Fakat kendi hanedaniyle Cebbarzadeler arasında ezeli düşmanlık bulunduğundan onun kaymakamlığı üzerine Bozok sancağı Mutasarrıfı Cebbarzade Süleyman bey korkarak itaat etmez oldu ve isyan raddesine geldi.

O vakit Rumeli de başlıca dört hükümete ayrılmıştı. Kuzey kıtası yani Tuna yalısı Alemdar Paşa elinde, güneyi yani Makedonya kıtası Serezli İsmail bey idaresinde ve Arnavutluğun —izah edildiği üzere— Tosgalık kısmı Tepedelenli Ali Paşa'nın, Gegalık kısmı İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın idareleri altında idi. Alemdar'ın kuvveti hepsinden fazla olup Tuna'dan İstanbul'a kadar hükmü geçiyordu. Yirmi-otuz bin kadar askeri vardı. İsmail bey dahi onun tesirinde bulunduğundan Rumeli'nin çok yerlerinde Alemdar'ın sözü geçiyordu. Buralarda Çermen, Selânik ve Tırhala gibi vilâyet mutasarrıflarının hiç ehemmiyeti yoktu. İsmail bey ihtiyar olduğundan harp ve darp takımından değildi. Fakat halkı hoş tutan ve memleketin imarı için çalışan bir zat olduğundan etraftaki hıristiyan halk onun himayesine sığınarak ziraat ve ticaretle meşgul oldukları için idaresinde bulunan yerler mamurdu. Bu sebeple kendisi de çok zengindi. Rumeli'de başlı başına bir hükümet sahibi olduğu halde diğer âyân ve ümeradan fazla devletin emirlerine riayet ettiğinden devlet yanında da fazla itibarı vardı.

Gerek Mora ve gerekse adalar Rumları öteden beri mezhep birliği sebebiyle Ruslara taraftar olduklarından seksen iki seferinde Rusların tahrikiyle isyan etmişlerken sulhtan sonra yine Osmanlı idaresinde bırakıldıkları ve bu kere Ruslar Cezair-i Seba'da yerleşip Rumlara birçok vaatlerde bulunmuşken Cezair-i Seba'yı Fransızlara bırakarak Rus donanmasının tamemen Akdeniz'den çekilmesiyle onlar da bu anda Fran-

sa tarafına dönmüşlerdi. Fakat Tepedelenli Ali Paşa onların üzerinde büyük bir baskı idi. Bununla beraber hariçten hangi devlet olursa olsun kendilerine yardım edileceğini anladıkları zaman isyan etmeye hazırdılar. Amma İsmail bey idaresinde bulunan Rumlar kendisinden çok memnun oldukları için devlet dahi o taraftan emin ve korkusuzdu.

Çünkü evvelce Tuna yalısı iki hükümete ayrılarak bir tarafı Tersenklioğlunun idaresinde, diğer tarafı Pazvand oğlunun elinde olup, Niğbolu'daki Hacı İbşiroğlu da ikisinin arasında bir hudut görevi yapıyordu. Bir taraftan sıkıştırılırsa diğer taraftan yardım istediğinden ve Lofça kazası öteden beri kendi kendine idare olunarak tarafsız bir halde bulunduğundan Tuna sahilinde Niğbolu, Balkan tarafında Lofça kazaları bu iki kuvvetin karşı karşıya gelmesine mâni oluyordu. O zamanlar Vidin valiliğinin dahi çok büyük ehemmiyeti vardı.

Tersenklioğlundan sonra Alemdar Paşa meydana çıktı ve daha fazla kuvvet buldu. Nüfuz ve hüküm dairesi genişledi. Alemdar'ın nüfuzunun genişlemesi, diğer yönden de Sırbistan'ın isyan ve ihtilâli Vidin eyaletinin hudutlarının daralmasına sebep oldu. Pazvant oğlunun yerine geçen Idris paşada da onun kadar liyakat bulunmadığından Vidin valiliğinin evvelki kıymeti kayboldu. Her ne kadar İdris Paşa'nın elinde Pazvant oğlundan kalma üç bini süvari, beş bini piyade olmak üzere sekiz bin yetişmiş asker varsa da bu kuvvet münhasıran Vidin'in muhafazası ile meşguldü. Zira Vidin'den Belgrad'a kadar olan yerler Sırp asileri elinde olup, Rusya dahi Vidin karşılarına bir miktar asker sevkederek Sırplara cesaret vermekteydi. Bu anda birtakım papazlar dahi Sırbistan içine yayılarak (Artık müslüman halkın hâkimiyeti bitti. Bundan sonra bütün dünya hıristiyanların eline geçecektir. Eski kitaplarda böyle yazılıdır) gibi mahirane yalanlarla hıristiyanları dini savaşa çağırıyorlardı. Bu propaganda saf halkın aklını karıştırarak isyan hareketini şiddetlendirdiğinden Vidin tarafı hayli korkulu ve endişeli bir hal almıştı.

Bosna eyaleti yerli beyler ve kaptanların elinde olup valilerin emirleri lâyık odluğu veçhile geçerli değildi. Hatta Saraybosna eyaletin tâbi merkezi için büyüklüğü dolayısıyle intizamında güçlük çekildiğinden Bosna valileri Terunik'te oturmaktaydılar. Boşnaklar, hususen sınır halkı olup savaşçı hıristiyanlarsa Bulgarlar gibi uzun müddetten beri ziraatle meşgul oldukları için o zamanlar onlardan o kadar korkulmaz idiyse de, bir taraftan Sırpların diğer taraftan Karadağlıların isyan ve ara sıra Bosna tarafına tecavüzle, bazı kasabaların ve köylerin tahribine cesaret etmeleri sebebiyle Bosna eyaletinin diğer eyaletlerle haberleşmesi kesilir gibi olduğundan Fransızların Dalmaçya'da kuvvetlerini ço-

galtmaları ve Rakuze Cumhuriyetini istilâ edivermeleri Bosnalıları şüphe ve telâşa düşürdü. Bosna'daki bütün müslümanlar vatanlarını koruma endişesine düştüler.

Neticede vali ve mutasarrıfların çoğu istiklâl davasında, bir kısmı ise yalnız nam ve ünvan peşinde olduklarından Osmanlı devletinin mülki işleri çok karışıktı Mali ve askeri işleri de çok zaafa uğramıştı. Sultan Selim'in fazla sabırlı ve ihmalkâr oluşu onun devrinde de Osmanlı devleti çok zayıf idiyse de akıl ve zekâsı sebebiyle bilgili, tedbire riayet eden bir hükümet vardı. Her tarafta devletin emirlerine uyulurdu. Fakat Sultan Mustafa'nın tahta çıkışından sonra bu da kalmadı. İstanbul' un sözü ancak İstanbul civarındaki kazalarda geçiyordu. Diğer eyalet ve vilâyetlerden asker alınamaz ve para tahsil edilemez oldu. İstanbul'da dahi iş Şeyhülislâm Ataullah efendi ile birkaç sözü geçen eşkıyanın elindeydi. Sultan Mustafa Paytahtında bile emrini dinletemezdi. Hatta Üsküdar'da büyük iskelenin bazı nizamlarını uygulamak üzere bir Haseki tayin edilmişti. Muharrem ayında Üsküdar külhanbeylerinden birkaçı bu nizamın uygulanması sebebiyle kavga çıkararak hıç bir günahı olmayan Hasekiyi parçalamışlardır. Diğer hususlar da bununla kıyaslanırsa durum aydınlanır.

Sultan üçüncü Mustafa hazretleri (Ecdadımızdan Bayezid Han hazretleri her yeri vakfeylemiş, Sultan Süleyman Han hazretleri de herkesi yeniçeri yapmış) diye şikâyet edermiş. Sonradan Sultan Abdulhamit han hazretlerinin zamanında sürat topçuları kışlası inşa ve (Sürat Topçusu) adıyle bir miktar yeni asker toplamaya gayret ve Tersanede büyük bir kışla yaptırılarak imkân nisbetinde bahriye askerinin tersanede hazır bulundurulmasına çalışılmıştı. Bilâhare üçüncü Selim Han hazretleri Tophane'de, Beyoğlu'nda, Levent Çiftliğinde, Üsküdar'da ve Tersanede yeniden kışlalar inşa ve yeni askerlerle doldurulmuşken halli sırasında Nizamı Cedid dağıtılınca devlet yine yeniçeri elinde kaldı. Osmanlı ordusunun piyadesi yeniçeri derbederlerinden, süvarisi biraz sipahi ve biraz da Tımar sahiplerinden ibaret olup, yedi bin kadar da topçusu varsa da bunlar Akdeniz ve Karadeniz boğazlarını korumakla görevli bulunurdu. Savaş sırasında içlerinden bir kısmı ordu ile beraber giderdi. Tophane-i Amirede Sultan Selim devrinin imalâtı olan birkaç orduya yetecek top ve mükemmel top takımları varsa da, esas orduyu teşkil edecek asker hem az ve hem de rabıtasız idi.

Geçen sene Serdar-ı Ekrem Hilmi Paşa İstanbul'dan on bin askerle çıktı. İstanbul ve Edirne civarından da on bin nefer toplandı. Anadolu' dan gelen gönüllülerle bazı vali ve mutasarrıfların gönderdikleri askerle birlikte toplam on beş bin kişilik kuvvet ilâvesiyle Osmanlı ordusunun mevcudu güçlükle kırk bine yükseltildi. Onlarla da bir iş görülemedi ve görülemeyeceği anlaşıldı. Zira bu orduya askeri kuvvetten çok ele avu-

ca sığmaz bir derbeder topluluğu demek daha uygun olurdu. Rumeli'de Serdar-ı Ekrem'in emirleri geçerli olmadığından ordunun idaresi Alemdar Paşa'nın himmetine kalmıştı. Serdar-ı Ekrem olan Çelebi Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık neticesi Alemdar paşa Serdar-ı Ekrem'e hakaret edince Çelebi Paşa sancağışerifi ve orduyu alarak Edirne'ye dönerek acz ve meskenet içinde kışlağa çekildi. Bu sene şubat ve mart ortasında görülmemiş şiddette kış olduğundan İstanbul'da fevkalâde odun, kömür sıkıntısı çekildiği gibi Edirne'de de pahalılık olduğundan gerek halk ve gerekse ordu efradı büyük sıkıntı çekti. Bu sıkıntılar içinde bahar geldi, mütareke müddeti sona erdi. Karada ve denizde harp hazırlığı gerektiğinden her tarafa tekiden emirler yazıldığı halde mayıs ayının başında Şile ve İzmit gibi İstanbul'a yakın yerlerden az miktarda asker gelmeğe başladı. Edirne'deki Osmanlı ordusunun mevcudu on beş bine ancak yaklaştığı halde, Rusya'nın memleketindeki ordusunun mevcudu yüz bine yakındı.

Bu arada Tersane-i Amirede yeni tarzda güzel ve mükemmel bir şekilde inşa olunmuş yirmi iki adet büyük kalyon, on iki Fırkateyn, on iki Karut mevcut olduğu gibi sonradan acele inşasına başlanan bir kalyon da bu sırada tamamlanarak cemadielulanın altıncı günü denize indirilmişti. Bunların âlet ve mühimmatını temin etmeğe tersanenin imkânı müsaitti. Ne çare ki kâfi miktarda bahriye askeri olmadığından yirmi beş tanesinin teçhizi mümkün olamıyordu. Onların da devşirme ve sokaklardan toplama ve çoğu deniz görmemiş askerle teçhizi gerekiyordu. Asker yönünden böyle olduğu gibi bu gemilere kumanda edecek subay da yoktu. Yani Osmanlı devletinin kara kuvvetleri gibi deniz kuvvetleri de perişan bir haldeydi.

Kaldı ki asker ve subay temin edilse bile her şeyden evvel para yoktu. Zira yukarıda izah edildiği üzere eyaletlerde hükümetin otoritesi işlemiyordu. Bu yüzden de hazine geliri olan vergiler tahsil edilemiyordu. Cülûsu hümayun ve o aralık idam edilen devlet adamlarının mallarından altmış bin kese kadar bir para toplanmışsa da mirasyedi beyler gibi boş yere paralar harcanarak, peyderpey zorbalara bahşişler verilerek adı geçen miktar harcandığı gibi Sultan Selim'in ihtiyat olarak sakladığı yirmi bin keselik yaldız altını dahi bu toplama ilâve edilerek harcanmış olduğundan hazine son derece boşalmıştı.

Hatta sefer hazırlıklarına harcanacak para bulunamadığından çaresiz Fas hâkiminden 20.000 kese borç istenmesine karar verilmiş ve bunun için 1222 senesi ramazanında bir hattı hümayun kaleme alınmıştı.

Bilâhare ordugâhtan İstanbul'a gelen Osman efendi toplantıya iştirak ederek mali meseleler söz konusu edilince: Sözü idam edilen devlet ileri gelenlerin mallarına getirerek Yusuf ağanın terekesinden şu kadar,

falan ve filanın terekelerinden bu kadar bu kadar para çıktı, bunların toplamı altmış bin kese eder. Bunun gibi falandan şu kadar, falan ve filandan bu kadar para çıktı. Hepsinin yekûnu yüz yirmi bin keseden fazla iken aradan iki ay geçmeden Osmanlı devletinin sefer masrafı için yabana el açmaya mecbur kalması nedendir? diye meydana itiraz yollu büyük bir taş yuvarlaması herkesi sersemletmiş fakat Münip efendi hayret ve tehditle karışık bu sual büyük bir sual dedikten sonra o da suspus olmuştur. Cehennemilik yeniçeriler ise her ne verilse doymuyordu. Sultan Mustafa taraftarları bile onlardan bezmiş, usanmıştılar. Hatta Sultan Mustafa'nın yakınlarından birisi: (Ah bu kâfirlerden bezdik. Bunların yaptıklarına dayanılmaz. Amma başka bir askerimiz yok ki mukabele edelim. Böyle giderse padişahımız yalnız bunların kötülüklerini önlemek için yeni bir askere muhtaçtır,) diye Beyoğlu'ndaki topçu kışlasını talimli topçu tüfenkçisine tahsis etmek fikrinin beyinlerine yerleştiği rivayet edilir.

Çünkü zorbaların her işe karışmaları ve çeşit çeşit kötülükleri sebebiyle devlet işlerindeki perişanlık ve sonun iyi gelmeyeceği ileriyi görebilenlerce keşfedilmiş, devri sabık ile devri hazır arasında gece ile gündüz kadar fark olduğu meydana çıkmıştı. Sultan Mustafa bile bunu itiraf babında Sultan Selim ricalinden ser kâtibi Ahmet efendi ile hacı İbrahim efendinin dirayetlerinden bahisle ikisinden biri hayatta olsa sadrazam yapardım dediği şifahen işitenlerce nakledilmiştir. Sultan Selim'in aleyhinde bulunmuş olanlardan bazıları dahi nihayet insafa gelerek Sultan Selim'in davranışları ve takip ettiği yol kanuna uygunmuş diye kendi hatalarını itiraf etmişlerdir.

Osmanlı devletinin mülki ve askeri idaresinin zayıflığın zirvesinde bulunduğu bu sırada Napolyon ve Aleksandır arasında Osmanlı topraklarına taksiminin kararlaştırılması haricen de tehlikeli bir noktaya gelinmesine sebep olmuştu.

Velhasıl Osmanlı devleti dahilen ve haricen pek karışık ve geleceği karanlık bir devreye girmişti. Bilhassa Sultan Selim'in hal'ından sonra her tarafı emsali görülmedik korku ve tehlike bulutları kaplayarak saltanat-ı seniyenin politika ufku o kadar karardı ki onun devrinden şikâyet edenler o güzel devri mumla aradı. Ahvalin geçmiş ve geleceğine bakıp herkes üzgün ve halline sebep olanların çoğu pişmandı. Binaenaleyh Rumeli'deki gizli cemiyet mensupları yani Rusçuk yârânı yine Sultan Selim'i tahta çıkartarak devleti tehlikeden kurtarmanın çaresini aramakta idiler.

Saltanat çevrelerinin büyük üzüntülerinden biri de Sultan Selim'in evlâdının olmayışı idi. Sultan Mustafa'nın dahi cülusu bir seneyi geçtiği halde Harem-i Hümayunda hamilelik belirtileri görülmedi. O aralık

şehzade Sultan Mahmut'un da sar'a hastalığına yakalandığı dedikoduları ortalıkta dolaşıyordu. Halbuki milletin bütün ümidi ondaydı. Ona bir hal olursa yahut ta onun da evlâdı olmazsa Osmanlı sülâlesi sona erecek ve İslâmın parlak ufku kararacak diye herkes üzüntü içindeydi. Halbuki Sultan Selim onu sultan Mustafa'dan fazla sevdiği için bu kere içine düştüğü yalnızlık vahşetini gidermek için onun yakınlığını hayatının son sermayesi bilerek ve devletin kurtulması için gerekli kudreti Sultan Mustafa'da göremediğinden o dahi şehzade Mahmut'a bağlanmış, ona kendi başından geçenleri anlatarak hükümet etme kaidelerini öğretmekte şehzade de her türlü arızadan uzak kafesteki şahin gibi uçmaya hazır olarak lüzumlu malûmatı Sultan Selim'den öğrenmekteydi.

Bu yalan haberleri Sultan Mustafa'nın yakınları yaymakta idiler. Zira halkın Sultan Selim'e olan temayülünü görüp o hayatta oldukça Sultan Mustafa'nın saltanatının yerleşemeyeceğini anlamışlardı.

Hemen Slutan Selim'in ortadan kaldırılması için çalışmaya koyuldular. Bu arada halkın şehzade Mahmut tarafına meyletmesini önlemek için de dost ve düşmana karşı Osmanlı devleti hakkında üzücü hâdiseler yaymaya cüret ediyorlardı. Halbuki hakikaten devleti kurtaracak olan ancak şehzade Mahmut hazretleri idi.

Böylece bir taraftan sultan Selim'in hayatı, diğer taraftan da Sultan Mustafa'nın saltanatı tehlikede idi.

HADİSENİN DEVAMI

Yukarıda açıklandığı üzere Sultan Mustafa'nın yakınları Sultan Selim'i idam ettirmek davasında olup bunun için önce Rikab-ı Hümayundaki saltanat erbabını kandırmakla işe başlayarak nihayet Musa Paşa'ya fazla ısrar ettiler. O da yakayı kurtarmak için ordu erbabının rızası olmadıkça bu işe teşebbüs edilemeyeceği cevabıyle savuşturmuştu. Onun üzerine öteden beri Sultan Selim'in düşmanlarından olan Tayyar Paşa kaimi makam olunca kötü niyet sahipleri Tayyar Paşa'ya kendilerinden bildiklerinden, ordu ile beraber olan Reisülküttap Refik efendiyi de taraftarları arasında saydıklarından o vasıtayla Serdar-ı Ekrem'i de kandırmak emeline kapıldılar.

Şöyle ki: 1223 senesi muharrem ayının başında gerek Rıkâb-ı Hümayunda ve gerekse orduyu hümayunda (Lezez) üç aylığı verilmiş olduğundan Serdar-ı Ekrem'e padişah gelecek diye Hümayun masrafı için bin kese para götürmek bahanesiyle Sultan Mustafa yakınlarından ve Harem-i Hümayun ağalarından zenci Nezir ağa Edirne'ye gitti. Serdar-ı Ekrem'le görüştüğünde Sultan Selim'in vücudunun ortadan kaldırılması için güya Rikâb-ı Hümayunda iç ve dış görevlilerin anlaştıklarını, harekete geçmek için sadece ordu erkânının tasviplerinin beklendiğini izahla eğer ordunun tasvibi alınırsa sadaret makamının kaydı hayat şartıyle kendisinde kalacağını ve bundan böyle devlet idaresinde kendisine istiklâl tanınacağını padişah adına vaadetti. Serdar-ı Ekrem de Alemdar'ı kendisine rakip gördüğü için sadaretinin devamı hülyasıyle niyeti bozuk, uğursuz alaca karganın sözüne kanmışsa da bu işte orduda söz sahibi ileri gelenlerin onaylarına da ihtiyaç olduğu için onları da oyuna getirmek üzere hınzır Nezir ağa evvelâ Kethüda sadr-ı âlisi olan Moralı Osman efendiye bu sırrı açmış ve tasvibini almak için ısrar edince Osman efendinin aklı başından gitmiş, fakat bunu aslâ belli etmeden onun fikrine uygun sözlerle karşılık verdikten sonra (Ricali devlet dedikleri kişiler öteden beri devletin hizmetçisidir ve hepsi emir kuludur. Vazifeleri verilen emri yerine getirmekten ibarettir. Bahsi geçen mesele ise daha önce misali görülmüş işlerdendir. Bu gibi işlerde sadrâzam ve Şeyhülislâm anlaştıktan sonra ocaklının dahi rızasının alınması lâzımdır. Ocaklının rızası olmadıkça bu gibi işler yürümez ve hiçbirimiz kurtulamayız. Amma onlar ittifak ettikten sonra devlet adamları için tâbi olmaktan başka çare kalmaz,) diye akıllıca işi yeniçeri tarafına aktarınca Nezir Ağa da ocaklıyı kandırmaya teşebbüs etmişse de ondan önce Osman efendi

yeniçeri ağası ile diğer söz sahiplerini görmüş ve kendilerine meseleyi mahirane anlattıktan sonra (sakının ha Sultan Osman olayından ötürü üzerinizde olan lekeyi henüz silemediniz. Allah korusun bu işe rıza gösterirseniz ocağınız ebedi lânete uğrar. İlâhî kahr ve gazapla altüst olursunuz,) diye sakındırmış olduğundan Şişman hain yeniçeriye müracaat ve çeşitli vaatlerle onları bu hususa evet demeye davet edince hepsi ağız birliği ederek (hâlâ yediğiniz ekmek, giydiğimiz elbise Sultan Selim efendimizin nimetidir. Ve devri saltanatının feyizli bereketidir. Maazallah bir kılına dokunmak şöyle dursun, ona kötü gözle bakanların can düşmanı oluruz. Hal'ı hususu dahi isteğimiz değilken her nasılsa kazara bir şey oldu. Hele bu iş söze değil akla bile gelecek işlerden değildir.) diye kat'i cevap verdiler. Nezir Ağa bu sözler karşısında dona kaldı. Birkaç gün Edirne'de kaldıktan sonra üzüntülü olarak İstanbul'a döndü. Fakat çok geçmeden Hazinedar şehriyarî Beşir Ağa öldü. Yerine Kasım Ağa hazinedar oldu. Onun yerine de sözü geçen Nezir Ağa Hazine vekili oldu.

Rusçuk yârânı ise iade-i cülus emelinde olduklarından bu gizli maksatlarını gerçekleştirmek üzere Alemdar Paşa'nın İstanbul'a gelmesine padişahtan izin almak için daha önce anlatıldığı gibi Refik efendiyi İstanbul'a göndermişlerdi. Refik efendi İstanbul'a gelir gelmez gayelerini gerçekleştirebilecek hayli başlangıçlar yapmış ve ilerlemeler kaydetmiş ve Riyaseti Küttâb görevi ile orduya dönmüş ise de asıl gaye gerçekleşmediği gibi, bu sırada mizacı bilinen Tayyar Paşa'nın Kaim-i makam oluşu Rusçuk yârânı tarafından haber alanınca hayli heyecana kapılmışlar, derhal onun İstanbul'dan uzaklaştırılmasını lüzumlu görerek Refik efendi ile aralarında gizli haberleşmeler başlamıştı. Bunun üzerine Refik efendi Sadrazam ile Tayyar Paşa'nın arasını açmak için (Tayyar Paşa bir ay kaymakamlıkta kalırsa sadarete geleceğinde şüphe yoktur. Vakit geçirmeden İstanbul'dan uzaklaştırma çareleri aranmalıdır,) diye saf sadrazamı kandırdı. Aslen kadı iken memuriyet meslegini seçerek Reisi Kesedari olan Sünbülzade Abdulbaki efendi ocak tarafına gizli mektupla beraber yalancı bir üslupla padişaha yazılı telhis de elinde olduğu halde İstanbul'a gönderilmişti. Gelişi Şeyhülislâm Ataullah efendi ile Tayyar Paşa arasındaki anlaşmazlığın başlangıcına rastlar.

Şöyle ki: Ataullah efendinin zorbalara dayanarak makamı meşihatta durması saltanat makamının onuruna dokunduğundan, onun azli ile yerine Osman Paşazade İzzet beyefendinin tayini Enderunu hümayun tarafından arzulandığı halde, Ataullah efendinin ocaklı ile birleşmesi padişahın tereddüdünü mucip olmuş, Tayyar Paşa da Ataullah efendinin tahakkümünden kurtularak müstakil kalabilmek için bu hususta bazı kolaylık göstererek padişahı razı etmişti. O sırada Laz taifesinden ve yobaz güruhundan biri Sultan Mehmet kulluğu neferleri ile fahişe kavga-

sı yaptıktan sonra medresesine kaçmış, yeniçeriler kendisini yakalamak üzere medreseye girince içlerinden birisini idam ettikten sonra kaçıp Fatih camiine sığınınca birkaç yüz yeniçeri camiyi çevirmiş, Şeyhülislâm Ataullah efendi de gerek talebeye gerekse cami personeline kat'i ve şiddetli emirler göndererek adı geçen kaçağa aslâ yardım edilmemesini tembih etmiş olduğundan suçlu müezzin mahfeline çıkmış, caminin hangi kapısından bir yeniçeri baş gösterse ateş ederek müdafaada ısrar edince yeniçeriler Fatih merhuma hürmeten cami içinde kurşun atmamış, sadece sıkıştırarak adı geçeni teslime mecbur bırakmaya karar verdikleri sırada Ataullah efendi kızarak hemen cami içine hücumla suçlunun idam edilmesi için bizzat Sekbanbaşını oraya getirtmişti. Her taraftan üzerine ateş edilerek birkaç yerinden yara aldığı halde yine de müdafaaya devam etmiş, nihayet cephanesi bitince hançerini çekerek yeniçerileri yarmış ve bir kapıdan dışarı fırlamışsa da sopa ve tokmaklarla düşürüp öldürmüşlerdir.

O zamanlar yeni kışlalarına ve diğer ocaklara sığınan canilerin korunması âdet olduğu halde Fatih camiine kışlalar kadar riayet olunması ve adı geçen caninin uzun müddet açlığa dayanamayıp nihayet teslime mecbur olacağı açıkken düşmana hücum eder gibi camii şerifin içine kurşun yağdırılarak harem-i Fatih'e hürmetsizlik edilmesi Ataullah efendinin hamiyetsizliğindendir diye medrese hocaları ve talebe grubu gücenmişler ve dedikoduya başlamışlardı. Bu hal dahi Ataullah efendinin aleyhinde kullanılmak üzere hasımları elinde bir silâhtı.

Ancak Tayyar Paşa ile İzzet beyin birleştikleri Rumeli Kazaskeri Şemseddin efendi ile Sadr-ı Anadolu payelilerinden Hoca Münip efendi tarafından öğrenilince Ataullah efendiye gidip haber vermişler ve Tayyar Paşa'nın azli çaresine bakmasını ısrarla ihtar etmişler.

İşte bu aralık Abdülbaki efendi İstanbul'a geldi. Her iki tarafın gayesi başka ise de talebeleri bir ve Tayyar Paşa'nın Kaim-i makamlığından Cebbarzadelerin ürkmesi herkesin arzusunu teyit edince her taraftan gelen baskılarla Sultan Mustafa dahi ister istemez muvafakate mecbur oldu. Muharremin onuncu günü Selamlık Resmi âlisinin icrasından sonra Tayyar Paşa Dimitoka'da oturmak üzere azledildi. Yerine Rikâb-ı Hümayunda Nişancı olan Eğinli Hacı Mustafa efendi Kaim-i makam Sadr-ı Âli oldu.

Abdülbaki efendi görevini tamamlayarak Edirne'ye döndü. Mükâfat olarak kendisine Küçük tezkerecilik verildi. Ondan boşalan Kesedarlık Reis mühürdarı Mustafa Saffet efendiye verildi. Her tarafın başka yönlerden istedikleri oldu

Fakat Padişahın Tayyar Paşa'ya olan teveccühü devam ettiği için adamları ile terfian gider gibi şerefle Dimitoka'ya gönderilmesi ve ar-

kasından padişah tarafından hayli bahşişler yollanarak taltif edilmesi düşmanlarını endişeye sevketti. Yine Serdar-ı Ekrem ve Şeyhülislâmın gayretleri neticesinde başındaki kalabalığı dağıtarak Hacıoğlu pazarında ikamet etmesi için kendisine muharremin yirmi ikisinde hususi haberci ile Hattı hümayun gönderilince kendisini sevenlerin bazıları tarafından Anadolu'ya geçerek memleketine gidip kendisini korumaya çalışması teklif edildi ise de padişaha güveni tam olduğundan başındaki askeri derhal dağıtmış ve Hacıoğlu pazarına giderek emrivakiye tâbi olmuştur.

Bu gibi çekişmelerle uğraşıldığı için sefer hazırlıklarına gereği gibi itina olunamamıştı. Mütareke müddetinin bitmesi yaklaştığından böyle giderse sonu kötü olacağı anlaşılınca Serdar-ı Ekrem'in huzurunda yapılan müzakerelerden sonra vükelâyı devletten birinin Rikâb-ı Hümayuna giderek şifahen durumu izah etmesi kararlaştırılmış ve sadrazam kethüdası Osman efendi bu işle görevli olarak İstanbul'a gönderilmişti. Osman efendi ise Serdar-ı Ekremle Alemdar Paşa'nın birbirine olan düşmanlıklarına ve yeniçerilerin yolsuz hareketlerine bakarak gidişi beğenmediğinden yine muhalif bir rüzgâr eser ve bir fitne fırtınası çıkarsa sahili selâmette bulunmak için Kethüdalıktan istifa edip kurtulmak niyetinde iken o sırada padişahın hemşiresi Esma Sultanın kethüdası ve öldürülen Yusuf ağanın biraderi Ömer Ağa vefat edince Osman efendi Esma Sultana Kethüda oldu. Rikâb-ı hümayun defterdarlığı da kendisine verilerek taltif edildi ve İstanbul'da alıkonuldu. Bu sebeple saferin on dokuzunda cuma günü sadaret kethüdalığı Reis-ül Küttab Refik efendiye, Reis-ül Küttablık da Galip efendiye verilmiştir. Bu sırada Osmanlı ordusunda yeni bazı tayinler de yapılmış, eski sadrazam mektupçularından olup daha önce de anlatıldığı üzere Rusçuk erenlerine karışan ve bilâhare Edirne'ye orduya dönen Tahsin efendi asaleten çavuşbaşı, Alemdar Paşa'nın adamlarından ve Divan'ı Hümayun memurlarından Seyit efendi orduya Kasapbaşı olmuşlardır.

Refik, Galip, Behiç ve Tahsin efendiler gizli cemiyete âza oldukları halde orduda mühim mevkilere geçerek Osmanlı ordusunu avuçları içine alınca Alemdar Paşa da Ramiz efendinin elinde olduğu için cemiyet artık iki tarafı da istediği gibi kullanabilecek kuvveti kendinde duymaya başladığından ordudakiler derhal Ramiz efendi ile gizli haberleşmelere ve isteklerini gerçekleştirmek üzere yine içlerinden birini İstanbul'a göndermek için fırsat gözetmeye başladılar.

Serdar-ı Ekrem kendi zaafından habersiz Tuna seraskeri Alemdar Paşa gibi kuvvetli bir adamla düşmanlığa cesaret ve ona galip gelmek hülyasiyle Yılıkoğlu, Gâvur Hasan ve İbrail nazırı gibi bir takım beceriksizle birlik olmak üzere onları Edirne'ye davet etti. Refik efendinin bu durumu gizlice bildirmesi üzerine Alemdar Paşa av bahanesiyle on-

bin kadar seçme askeri ile Edirne dolaylarına dehşet saçarak geldiği duyulunca gerek Edirne'de ve gerekse İstanbul'da herkesi bir telâşdır aldı. Hatta Sultan Mustafa Hazretleri bir gece iki defa Şeyhülislâm ile kâim-i makam paşayı saraya çağırarak istişarede bulunmuş ve meydana çıkan derde çare aramış ise de ikisi de durumdan habersiz oldukları için işe yarar bir cevap verememişler, ordu ile muharebeye mecbur kalmışlardır. Bu sırada Alemdar Paşa taraftarlarından gelen yazıda (Serdar-ı Ekrem'in zaafı neticesi Yılıkoğlu gibi bazı kimselerin Edirne'ye davet edilmesi Alemdar Paşayı kızdırdı ve gemi azıya aldırdı. Az bahanesiyle Edirne'ye geldi. Şimdiden çaresine bakılmazsa önü alınamaz ve sonu kötü olur,) gibi dehşetli sözler bulunduğundan Alemdar'ın istemediği şahısların derhal Edirne'den çıkartılması için padişah tarafından Serdar-ı Ekrem'e hitaben hattı hümayun gönderildi. Yılıkoğlu ve emsali kimseler boğaz muhafızı Hakkı Paşanın emrine verildi ve Alemdar Paşanın gönlü alınmaya çalışıldı. Bu arada Refik efendi Serdar-ı Ekrem'i kurnazca kabul ederek (Bazı sefer hazırlıklarını görüşmek maksadı ile nüfuzlu birinin Alemdar Paşaya gönderilmesinin ve gidecek olanın Alemdar'ı tasattuttan vazgeçirmeye çalışmasının doğru olacağını) anlatınca Serdar-ı Ekrem bu işi kim becerir diye sordu. Refik efendi: (Behiç efendinin ötedenberi Alemdarla tanışıklığı vardır. Ve bu gibi işler için liyakatlı olduğu bilinir) diye tavsiyede bulundu. Behiç efendi derhal çağırıldı ve yapacağı kendisine anlatıldı ve başardığı takdirde mükâfatlandırılacağı kendisine bildirildi. Behiç efendi başlangıçta kabul etmez görünerek bu görevden affedilmesi için vasıta olmasını Refik efendinden rica etti. Serdar-ı Ekrem aradaki danışıklı döğüşü anlayamadığı için onun bu isteksizliğini samimi sandı. Ve tekrar ısrarla teklif ve rica etti. Refik efendi Serdar-ı Ekreme yardım hakkında son olarak gayret edeceğini vadetti. İşin sonunda defterdarlık vaadedilerek güya Behiç efendi ikna edildi ve Alemdar ordusuna gönderildi.

Ramiz efendi ve Alemdar Paşa ile görüşen Behiç efendi işin yoluna girdiğini anlattı. Gizli maksatlarına dair bazı meseleleri konuştuktan sonra güya Serdar ile Alemdar'ın aralarını bulmuş ve Tuna yalısının muhafazasını Alemdar'a kabul ettirmeyi başardıktan sonra Edirne'ye döndü.

Behiç efendinin bu suretle orduya dönmesinden sonra Sefer ayının yirmi altısında Cuma günü Serdar-ı Ekrem başkanlığında yapılan umumi toplantıda (mütareke sona erdi. Henüz sulh yapılmadığı gibi Rusya Buğdan'a yeni, yeni asker sevkediyordu. Bu hal ise harbin tekrar başlayacağına delildir. Bir an önce düşman karşısında bulunmak lâzımdır. Sırbistan meselesinin halli mühim ve ele alınması ehemmiyet arzettiğinden Liva-i şerif ile ordu heyeti Edirne'de kalarak Tuna sahillerini koruması gerektiğinden, düşmana mukabele için serasker yani Alemdar Paşa

emrine yeteri kadar asker gönderilerek, gerektiğinde Serdar-ı Ekrem dahi maiyeti ve lüzumu kadar askerle süratle tarafına gitmesi zikrolunarak durumun serasker paşadan sorulması için evvelce gönderilen Behiç efendi dönmüş bulunuyor. Bildirdiğine göre serasker paşa dahi bu görüşü kabul etmiş (siz ne dersiniz?) diye toplantıda hazır bulunanlara sorulunca hepsinin bu teklifi kabul etmeleri üzerine buna dair Serdar-ı Ekrem tarafından arz ve inha Behiç efendi ile Kitab-ı Humayuna gönderilmiş ve evvelce kendisine verilen söz gereğince Defterdarlığına dair olan telhis de kendisine verilmiştir.

Ordunun sahraya çıkma mevsimi geldiğinden Rebiul evvel'in üçünde Cuma günü ordu mahalline çadırlar kurulmuşsa da Tuna nehrinin ani taşması çadırlarda bulunan yeniçerilerin sulara kapılarak ölmesine yol açmış ve birkaç yüz çadırı alıp götürmüştür. Bu yüzden bir hafta kadar hareket imkânı olmadığından ancak ayın onunda Liva-ı Şerif ordu yerine dikilmiş ve kışlalardan çadırlara taşınılabilmiştir.

Bu sene kış her yerde şiddetli geçmiş, dağlara çok kar yağmıştı. Hava ısınıp da karlar erimeye başlayınca her tarafta sular çoğalmış, dereler birer büyük nehir, nehirlerse birer deniz halini almışlardı. Bu yüzden baharın gelişi de gecikti. İlkbaharda otlar yeşeremediğinden bahar geldiği halde atlar çayıra çıkarılamadı. Kışın şiddeti sebebiyle hayvanlardan çok zayiat verildi. Bu sebeple ilkbaharda İstanbul'a pek az kuzu geldi. Halbuki bir müddetten beri İstanbul'da ilkbahardan önce kuzu kesmek yasak ve o gün baharın ilk günü kuzu kesme mevsiminin başlangıcı olduğundan o gün evine az çok kuzu eti getirmek adet olmuştu.

Tarih-i Asım'da bildirildiğine göre bu sene ilkbaharda sabahla beraber birkaçı kasap dükkânında pek az kuzu eti görülmüş bunun da her lokmasına yüz müşteri sahip çıkınca birbirlerini çiğneyerek birkaç kişi ölmüş ve birkaçı da yaralanmıştır. Çünkü o zamanlar İstanbul kadınları böyle adetlere uymaktan başka birşey bilmezler ve düşünmezlerdi. Çoğu kocalariyle ilkbaharda kuzu eti görmedik diye kavga etmiş hatta bazıları boşanmıştır.

Bu sene manevi ufuk nasıl karanlık ise maddi ufuk da öyle bulanıktı. Sanki dış içe galip geliyordu. Politika işlerinde denge olmadığı gibi havalar dahi istikrarsız gidiyordu.

Hele Rebiul evvelin onikinci günü meydana gelen fırtına çok zarara sebep olmuş ve halkın korku ve dehşete kapılmasına sebep olmuştur.

Şöyle ki: O gün saat üç sıralarında Kâğıthane tarafından hava kararmış, gece gibi her taraf karanlık olduğu halde çıkan bir dehşetli kasırga önüne gelen bina ve ağaçları birbirine katarak Kasımpaşa ve tersaneyi, Karşı yakada Balat ve Fener kıyılarından haylice sıyırıp geçtikten sonra birçok kayık ve gemileri altüst ettiği gibi nice sağlam binaları yerle bir ve nice kurşun çatıları söküp havada uçurmus. halk dehşet ve

korkuya kapılmıştı. Çünkü Sultan Selim'in saltanatının sonunda da böyle bir bora estiği için bazıları uğursuzluk bilerek acaba bu da öyle bir hadiseye alâmet midir? diye endişeye kapılmışlardır.

Daha sonra Cemaziyelevvel'in ondördünde yağan şiddetli bir yağmur da çeşitli hasara sebep olmuştur.

Şöyle ki: O günden başlayarak elli saat kadar devam eden şiddetli yağmur gerek İstanbul'da gerekse boğaz içinde birçok binayı harap ve bütün bağ ve bostanları harap ve bütün halkı ızdırap içinde bırakmıştır. Sanki neticeyi gören sema bulunmaz bir vücudu kaybedeceği için ağlıyordu. Biz şimdi mevzua dönelim.

Behiç efendi İstanbul'a gelip de padişahın yakınlarının meclisine girmeye yol bulunca Fetah ve Nezir ağalar ile gizli görüşmelere girişip Refik efendi meselesinde ağzına geleni söyleyerek, Alemdar'ın padişaha olan ihlas ve yakınlığını beyan ederek (parlak tac ve taht sahibi padişahımız, efendimiz hazretleri birtakım zorba elinde aciz kalıp da Şeyhülislâm ve diğer mevki sahiplerinden birinin azli lâzım gelince Sekbanbaşı olan kahveci Mustafa gibi sefilin edep perdesini yırtarak saltanat-ı seniye ile mücadelesi ve Kabakçı Mustafa gibi edepsizin hadiseden önce aç ve bir kırmızı akçeye muhtaç iken karagözün ağalığı gibi birden bire ağa olduğuna kanaat etmeyip de devlet işlerine karışması serasker paşanın kulağını tırmaladıkça müteessir olarak nimet ve ihsanına nail olduğumuz padişahımız efendimiz hazretlerinin bizim gibi sayesinde kuvvet bularak düşmanını kahretme gücüne sahip kulları var iken Allah'tan korkmaz ve Peygamberden utanmaz bir alay azgın eşkıyanın tahakkümünden kurtulmadıkça ve bir Şeyhülislâm azline bile kadir olmadıkça halkımız da gelecek nesiller bunların uzaktan seyirci olması ne demektir, diyerek küfredecek. Ve belki de tarihe geçeceği cihetle kıyamete kadar bunlar velinimetlerine hiyanet etmişler diye küfür ederler diye ıstırap çekerek perişan bir halde ve bu lekelerden namusunu temizlemek üzere İrade-i Seniyye çıkmasını beklerken sulh için bil vasıta Rusya müzakereye çağrılınca Kabakçı ağa ile mi anlaşma yapalım? Böyle perişan devletle sulha nasıl yanaşalım diyerek basbayağı alay ve istihza ile devletin zaafını ima yoluyla müzakereden kaçındığını işitince bütün bütün aklı başından gitmiş, şevketmeâb efendimizin izni olmasa bile ben artık dayanamayıp onbin adamla giderim. Devleti zorba elinden kurtarırım. Zira dünya harab oldu ve fitne fesad ateşi ile halkın ciğerleri kebab oldu. Kudret sahibi efendimiz beni öldürürse de canım feda olsun. Tek devlet işleri yoluna girsin, diyerek konuşmakta ve padişahımıza bağlılığını açıklamaktadır,) deyince Abdal Fettah dedikleri nasipsiz perdeyi yırtıp sonsuz garazını meydana dökmüş ve: (Paşa hazretleri efendimize hizmet etmek ister diyorsanız evvelâ Sultan Selim-i idam etmelidir) der

demez Behiç efendinin aklı karışmış ancak ipucu vermemek için bilmez gibi görünerek (Evet Sultan Selim hayatta oldukça Şevketlü efendimizin rahat ve huzur bulmayacakları muhakkaktır. Fakat mademki Yeniçeri ve bütün İstanbul halkı ve Rumeli ayanları ile serasker paşa ona muhaliftir. Vücudu yok gibi ve birşey yapamayacağı açıktır. İdamı ise bazı mahzurlar doğurur ve hatıra gelemeyecek fırsatların meydana çıkmasına sebep olur. Bu cümleden olarak Fransa imparatoru Napolyon gibi bir cihangır ile aralarındaki sıkı dostluk sebebiyle hallolunduğu zaman İstanbul'dakı elçisi Sabastiyan'ı müzakere meclisinde resmen imparatorun memnuniyetsizliğini ilân ve Sultan Selim hakkında suikast vuku bulursa Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğun bozulacağını beyan etmişti. Kaldı ki ondokuz sene saltanat makamını işgal eden padişahın sayısız taraftarı bulunacağı açıktır. Bu hususun şimdilik terkedilmesi ve ihtiyat yolunun tutulması doğru görünüyor. Vakti gelince serasker paşa padişahın emri ile bu hizmeti de yerine getirmeye amadedir) gibi ifadelerle yakınlaşarak kendisini kandırmaya devamla (Şevketli efendimize kudretli bir kölesi böyle sıkıntılı zamanında hizmete talip olurken rağbet etmemek sonradan pişmanlığa sebep olur. Burasını da düşünmek lâzımdır.) diye konuşmasını bağladı.

Konuşmada geçen pişmanlık sözünün kendilerinde bıraktığı tesirle: (Ne yapalım nasıl tedbir alalım) demeleri üzerine: (Bu meselenin halli pek az bir himmetle mümkündür. Fakat son derece gizliliği gerektirir. Allah korusun ocaklı tarafına verilecek en ufak bir sır büyük tehlike doğurur) diye meselenin gizliliği iki tarafça taahhüt ve temin edildikten sonra Behiç efendi lüzumlu teşebbüslerin izahına geçerek (tarafınızdan Alemdar Paşaya yazı gönderilmesi kâfidir. Padişahtan temin edilecek Hattı Hümayun geri bırakılsın. Bizler paşayı emriniz üzere orduya, oradan da bir sebeple İstanbul'a getiririz. Zorba topluluğu tarafından sual edilecek olursa padişahımız ben yazmadım diye yemin ederek onları ikna eder. Durumdan haberi olmayanlar başlangıçta kötü düşünceye kapılarak işi tenkit ederlerse mazurdurlar. Fakat görünüşe bakarak ileri gelenlerden bazıları meseleyi başka şekle sokup, giydirip kuşatarak bazı iftiralar da ilâve ederek efendimizi kızdırmak fikrine kapılırlarsa efendimiz onların sözlerine kulak asmadan sebatla ustaca durumu idare etsinler. Başka tedbire lüzum yoktur,) diye yalan sözlerinin sonunu getirince Fettah Ağa tarafından Alemdar'a (Gereğine göre harekete izni hümayun çıkmıştır,) mealinde bir mektup yazılmış ve Behiç efendi Defterdarlık ile memnun edilerek orduya gönderilmiştir.

Behiç efendiye Rikâb-ı Hümayunda Defterdarlık hilatı giydirildiği haberi orduya Rebiulevvelin on altısında varmış ve eski Defterdar Çavuş zade Emin efendinin ayrılmasıyle Behiç efendinin dönüşüne kadar Defterdarlık işlerinin yürütülmesine Reis efendi memur edilmiştir. Be-

hiç efendiden boşalan Başmuhasebecilik görevi Tezkere-i evvel Numan efendiye verilerek orduda müteselsilen bazı tayinler yapılmıştır. Bu sırada Amedci Amir Bey Maliye tezkerecisi, henüz İstanbul'dan gelen Hüsnü Bey Amedci olmuşlardır.

Ve öncü birlik olmak üzere altı orta tertip olunarak Samsuncu başı ağa başbuğuluğu ile Sofya tarafına gönderilmiş, Cebeci, Topçu, arabacı, humbaracı ve Lâğımcı ocaklarından da Sofya ve Silistre kollarına ortalar teşkil edilerek gönderilmişlerdir.

Peşinden Behiç efendi orduya iltihakla macerayı Refik efendiye hikâye ettikten sonra ikisi birden durumu Rusçuk'ta bulunan Ramiz efendiye yazmışlar ve Fettah ağadan Alemdar'a yazılan mahut mektubu da ekleyerek orduya celbi için vesile çıkmasını beklemeye başlamışlardır.

O aralık İstanbul'da yine bir ihtilâl meydana geldi.

Şöyle ki: Karadeniz boğazındaki Kavak kalesi yamaklarından birkaç neferin fevkalâde edepsiz hareketlerinden namus ehli huzursuz olmuşlar, ağaları olan Emin Ağa kendilerini tutuklayarak, yanlarına birkaç adam katmış ve kayıklara bindirerek tedip ve terbiyeleri için bir yazı ile Sekbanbaşı Mustafa ağaya gönderince: Kendilerinin fesat çıkarmakta ve edepsizlikte yoldaşları olan Macar Kaleli Abdülkerim ve onun gibi birkaç şaki kayıkları geri çevirmek için Macar Kalesinden top atmışlarsa da gülleler isabet kaydetmeyip de kayıklar aşağıya gelince bunlar da kayıklara binerek takibe başlamışlar, fakat yetişememişlerdir. Görevliler dha önce İstanbul'a girerek suçluları Çardak kolluğunda elli altı bölüğü neferlerine teslim ettiklerinden peşlerinden karaya çıkan eşkiya gürühunun şamata ve gürültülerini işiten ayak takımı da onlara katılınca topluluk çoğalmış, elli altı neferleriyle önceden aralarında anlaşmazlık ittifaka dönüşerek derhal Çardak kolluğundan suçluları almışlar ve iftiharla Galata tarafına geçmişlerdir.

İstanbul'dan böyle zorla mahpus almak emsali görülmemiş bir olay ve genel emniyeti sarsacak ve yeniçeri ocağının namusuna leke sürecek bir hadise olduğundan ancak ihtiyarları Sekbanbaşı huzuruna çağırılarak müzakere neticesinde elli altı bölüğünde baş yasakçı Hasan Ağa aslen Ahıskalı olması sebebiyle yamakların hemşehrisi ve zaten bu kabil fesat başlarının önderi durumunda olduğundan yamaklarla birleşme işi de onun başı altından çıktığı muhakkaktı. Fakat akşamın yaklaşması ile ertesi gün tahkikat neticesinde kendisi ve kafadarlarının cezalandırılacaklarını düşündüklerinden dağılmayı uygun buldular.

Halbuki Mustafa Ağa yakın zamana kadar bu cins eşkiyaya dahildi. Serkeşliği yüzünden kısa zamanda Sekbanbaşı olarak elde ettiği şöhret onları kıskandırmış eski arkadaşlarından birçoğu Sekbanbaşı olma sevdasına kapılmışlardı. Adı geçen Hasan Ağa da bunlardan biri idi.

Binaenaleyh iş ertesi güne bırakılamazdı. Hemen o gece Abdülkerim Ağa ile kafadarları Çardağa gelerek ve elli altı neferleri ile birleşerek Hasan Ağanın aracılığı ile ağa kapısına geldiler. Ve ağa efendimizin emrettikleri suçluları getirdik, diye kapıyı açtırdıktan sonra içeriye girdiler. Bir kısmı Karakulak Abdullah ağayı uykuda iken ele geçirdiler. Diğer bir kısmı ise zindan yazıcısını kaldırıp, zorla ağa efendimizin emrettikleri suçlular geldi, diye harem kapısını çaldırdılar. Ağa da toplantıda adı geçenler tutulmuştur zanniyle dışarıya çıktı. Böylece ağa da yakayı ele verince ikisi birden sille tokat Çardağa götürülüp Baş yasakçı odasına hapsolundular.

Ertesi gün Rebiulevvelin on altıncı günü idi. Enderun ve Birun halkı bu olay sebebiyle telâşa kapıldıkları ve ayrıca hadise sebebiyle ocaklının bütün itibarı yok olduğundan ağa kapısında toplanarak kimi ağalarının kurtarılması için acele ederken kimileri de zorbaların üzerine hücumla hepsini yok etmek gibi değişik fikirler ve görüşler ortaya sürdükleri bir sırada, devlet tarafından zorbaların toplantılarına adamlar gönderilerek istekleri sorulunca: Sekbanbaşının azlini ve azlolunmadığı takdirde öldüreceklerini bildirmeleri üzerine Ağa kapısındaki topluluğa ağalığa kimi istiyorlarsa seçsinler ve bildirsinler diye sorulması üzerine tayin devletin hakkıdır. Şahıs tayin etmek ocağımızın kanununa aykırıdır, diyerek resmî edebe uygun hareket etmeleri üzerine halihazırda ağa vekili olan Hayrabolulu Mehmet Ağa Sekbanbaşı tayin edilerek ağa kapısına gönderildikten sonra Mustafa Ağa ile Abdullah Ağa zorbaların elinden kurtarılarak Bursa'ya sürüldüler. Terekeci İbrahim Ağa da Karakulak oldu. Bu suretle fitne yatıştırıldı ise de beldenin asayişi bozulmuş oldu. Ve iş büsbütün sefil ve ayak takımının eline kaldı. Bu hadiseye de göz yumulursa artık zorbaların önüne geçme imkânının kalmayacağı dedikoduları halk arasında artmaya ve bu durum akıl sahiplerinin zihinlerini kurcalamaya başlayınca Şeyhülislâm konağında bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda Sekbanbaşı yoluyla ocağın söz sahipleri toplantıya celbedilerek bu olaya sebep olanların cezalandırılarak ocağın itibarının iadesi lâzım geldiği beyan edilerek gerekli ihtarda bulunuldu. Bu toplantı sırasında devlet otoritesinin ateşli taraftarlarından biri olan İzzet bey yeniçeri ağalarına hitaben: (Öteden beri işittiğimize göre Kolluk önünden kandil çalınması bile ocağın namusuna dokunur diye zabitin boynuna kandil asılarak teşhiri kanun imiş. Acaba ağanız olacak gafil şahıs kapıda iken geceleyin kör kandil gibi alınıp götürülmesi ha nedanımız yönünden ayıp ve utanç verici değil mi?) diye yeniçeri ocağının öfkelerini uyandıracak ve hançer gibi ciğerlerine işleyecek sözler söyleyince ocak mensupları onun tesirli sözlerinden ateş alarak hemen meclisten kalkıp ağa kapısına varmış ve diğer ilgilileri de toplayarak durumunu bildirince hepsi pür ateş hamiyete gelip derhal orta açıla-

rını çardağa göndermişler, zikri geçen Baş yasakçı Hasan ağayı ağa kapısına çağırtıp sorguya çekerlerken orada bulunan yeniçeriler üzerine hücumla idamında ısrar etmeleri üzerine durum Bab-ı Âliye yazılarak çıkan ferman gereğince Hasan Ağa derhal boğularak idam edildikten sonra Boğaz Nazırı Kabakçı Mustafa memur edilerek Macar kalesindeki Abdülkerim ve arkadaşları da idam edilip ibret alması için halka gösterildiler.

Neticede İzzet beyin konuşmasının tesiri olarak eşkiya topluluğu cezalarını bularak ortadan kaldırıldılar. Böylece de halkın sükûneti temin edilmiş oldu. Bu arada İzzet beyin şöhreti halk arasına yayıldı. Fakat önceden Şeyhülislâmlığa getirilmesi düşünülen, hatta Tayyar Paşa tarafından bu hususta padişahın rızası dahi alınmışken Paşa'nın kaymakamlıktan uzaklaştırılması üzerine İzzet beyin Şeyhülislâmlığı da geri kalmıştı. Böylece hatip ve çekici lisana sahip bir kadıaskerin İstanbul'da bulunması ise Abdullah efendi taraftarlarının rahatlarını kaçırmaktaydı. Bu sırada Padişah tarafından hatır sorma bahanesiyle İzzet beye hediyeler verilmesi rahatlarını büsbütün kaçırdı. Halbuki yukarıda geçtiği üzere Tayyar Paşa Hacıoğlu pazarına sürgün edilmesi münasebetiyle o tarafta Alemdar Paşa ile görüştüğünde içine düştüğü felâketin Serdar-ı Ekremin kendisine olan düşmanlığının eseri olduğunu hikâye ile şikâyette bulunması üzerine, Alemdar da öteden beri Serdar-ı Ekremden hoşlanmadığı cihetle henüz anlaşma yapılacağına işaret eden bir gelişme olmadığından ve muharebenin tekrar başlama ihtimalinin mevcudiyetinden bahisle Tayyar Paşanın Varna muhafızlığına tayin edilmesini Rikâb-ı Hümayundan istedi. Bunun üzerine Tayyar Paşa Varna muhafızlığına tayin edildi. İşte Ataullah efendi bunu vesile yaparak İstanbul'da İzzet beyin tek durmadığını, Tayyar Paşa'yı sadrazam yapmak için çalıştığını gizlice Serdar-ı Ekrem'e ulaştırdı. Serdar-ı Ekrem de İzzet beyin sürgüne gönderilmesini Rikâb-ı Hümayuna yazınca İzzet bey evvelâ Manisa'ya, bilâhare de kendi isteği üzerine İzmir'e sürgün edildi.

Ataullah efendi bu sefer de aldatıcı bir bahane ile rakibini bertaraf ettikten sonra babadan kalma bir konak gözüyle baktığı Şeyhülislâmlık makamına iyice yerleşti ve fikrince devlet bahçesi rakipsiz olarak kendisine kaldı.

O sırada ise Rusçuk yârânının gizlice aşıladıkları yabanî fidanlar büyümüş, hayat bulmuş ve meyve verecek çağa gelmişti. Çok geçmeden Ataullah efendinin ocağına incir dikilecek ve devlet bağı yeniden tarla haline getirilerek ekilecekti.

Şöyle ki: Mütareke bitip, harp işleri sarpa sardıktan ve sefer için yeni tedbirler almak lüzumu belirince ordu yetkililerinin yaptıkları toplantılarda gizli Rusçuk cemiyetine mensup olanlar (iki tarafın da ihti-

yacı fazla Osmanlı ordusunda ise muktedir kimse yok. Delik büyük yama küçük, böyle kalırsa sonu felâket getirir) diye Serdar-ı Ekrem'e korku verdikleri esnada yine kendilerinin telkini üzerine Alemdar Paşanın, beraberinde vilâyet ileri gelenleri olduğu halde beş altı bin kadar Sekban ile güya teftiş bahanesiyle Rusçuk'tan ayrıldığı işitildi. (Serasker Paşa Rusçuk'tan çıkıp bu tarafa doğru hareket etmiş orduya davetle sefer işlerine dair kendisiyle konuşulsa büyük faydası olur) diye saf Serdar'ı kandırıp ikna ettiler.

Serdar tarafından davet mektubu gönderilmesi üzerine Alemdar paşa derhal kalabalık bir askerle bulunduğu yerden hareketle cemadiyelevvelin üçünde salı günü Edirne sahrasına gelerek bir tarafta karargâhını kurdu. Ertesi gün Serdar-ı Ekremin çadırına gelerek kendisiyle görüştü. Sonra iki günde bir Serdar-ı Ekrem ile maiyeti Alemdar'ın çadırına gidip Tuna ve Sofya taraflarının durumunu ve takviye mevzuunu görüşmeye başladılar. Bu görüşmelerin neticesinden olmak üzere Silâhtar ağası ve Kırcalı askeri Başbuğu olan Ahmet ağa vezirlik rütbesi ile ve Başbuğ ünvanı ile Tulci tarafına görevlendirildi. Silâhtar ağalığa da Şirinzade İzzet bey getirildi. Çünkü Alemdar'ın böyle ansızın orduya gelmesine İstanbul'da herkes başka, başka mana vermeye başlayınca kaymakamlık durumu ordudan sordu. Bu suale sefer hazırlıklarını görüşmek için gelmiş olduğu cevabı verildi. Verilen cevap tatminkâr bulunmayınca padişahın yakınlarından olan Tebdil Hasekisi Bağdatlı Hacı Ali ağa Hattı Hümayun ile gidip geldi.

Alemdar Paşa orduya geldikten sonra güya Serdar-ı Ekremle aralarındaki düşmanlığı kaldırarak her hususu el ve gönül birliği ile ele alır oldular. Yaratılan bu hava Ramiz, Refik ve arkadaşlarının işi idi. Serdar'ı istedikleri gibi kullanıyorlar, Alemdar'ı öğreterek papağan gibi konuşturuyorlardı.

Hatta bir gün toplantı sırasında sefer durumu konuşulurken Rusçuk yârânından bazıları (Fransa İmparatoru Tilsit anlaşması uyarınca Osmanlı Devleti ile Rusya arasında mütarekeye şekil verdikten sonra sulh mevzuunu Paris'e intikal ettirdi ve işi uzattı. Soruldukça da gerek tavır ve harekâtı, gerekse sözle benim Osmanlı Devleti tarafını tutmam sadece Sultan Selim'in şahsına olan sevgi ve hürmetim sebebiyle idi, diye hal meselesini öne sürüyor. Bazen de Rusya'nın ağır aldığını bahane ediyor. Müddeti tayin edilmeyen mütareke adı ile bilinen bir durum ortaya çıktı. Sonu ne olacak?) gibi bahisler ortaya attıkça yine yârân içinden biri dil uzatıp (Evet boş yere Edirne'de otararak her ay birkaç bin kese akçe harcanıyor,) deyince Refik ve Behiç efendiler de (Akçe temininde ne derece zorluk çekildiği herkesçe bilinmektedir. Burada ka-

lıp vakit öldürmektense hepimiz İstanbul'a dönsek daha hayırlı olur. Sulh yapılırsa ne âlâ olmazsa İstanbul'da hazırlık yapılarak harbe hazırlanmak daha uygundur,) diye çeşitli lüzumlu sözler onu takviye etmeleriyle diğerlerinde bunlara itiraz edecek cesaret kalmadığı gibi Serdar-ı Ekrem'in de ileri sürecek bir tedbiri olmadığından hepsi bu görüşü tasdik ettiler. Birkaç gün içinde Edirne sahrasından İstanbul'a harekete karar verilmesi üzerine Alemdar Paşa: (Öyle ise ben de beraber gelip efendimizin yüzlerini göreyim ve ayaklarına yüz süreyim) der demez etraftan hemfikir olan yârân onun da ordu ile birlikte bulunmasında çeşitli yararlıklar bulunduğunu belirterek sözlerini bitirdiler. Yârânın uzun zamandan beri hazırlığını yaptıkları hile ve düzenbazlık da istedikleri gibi neticelendi.

Serdar-ı Ekrem ordunun karar verildiği şekilde İstanbul'a hareket etmesi hususunun padişahtan sorulmasını toplantıda söylemişse de böyle bir durumun taraf-ı şahaneye sorulması halinde işin danışma meclisine aksedeceğini bu durumda ise Ataullah efendi ile aynı fikirde olan vüzera ve paşaların, dışarda bulunması sebebiyle nüfuz sahibi olan vükelâ ve ocaklı birleşerek mâni olacakları bilindiğinden Refik efendi sadrazamla gizlice görüşerek (zatı şahâne ordunun dışarda oluşundan istifade ile devlet işlerini ele geçiren bilgisiz kişilerden huzursuzdur. İstanbul'a dönmenizi temenni etmekte, çağırmak için fırsat gözetmekte olduğunu bazı yakınlarından işittik. Sizin İstanbul'a dönüşünüzden padişahın son derece memnun kalacağı şüphesizdir. Bu hususta emin olunuz. Ben kefilim. Fakat sorulduğu takdirde iş şüpheye düşer,) diyerek Serdar-ı Ekrem'in İstanbul'a gelmesinde kendisi ve devlet için o kadar iyilik olduğunu öne sürmüştü ki onu kendilerinden daha süratle harekete geçmeye sevketmiştir. Sorma işi terk edildiği gibi, evvelce İstanbul'da yayılmasını önlemek için yolları keserek İstanbul'a gidecekleri bırakmamak için lüzumlu yerlere memur tayin ve İstanbul'a kadar beş konak tertip edilmişken ordugâh, çadırlar ve ağırlıklar yerinde bırakılarak süratle cemadiyelulanın yirmisinde perşembe günü ileri gelenlerinin çoğunun haberi bile olmadan şafak vakti Alemdar Paşa Serdar-ı Ekremle Çarhacı Ali Paşayı ve Behram paşayı önüne katmış, ordu ile beraber İstanbul'a doğru yola çıkmış ve kendisine ait büyük bir birlik de harekete geçmişti.

Ordudaki memur ve yazıcıların çoğu bu hareketten habersiz, gaflet uykusunda olduklarından yataktan kalkıp da sabah mahmurluğu ile durumu öğrendikleri zaman sersemleyerek birbirlerine (yahu ordu kalkmış, diyorlar aslı var mı?) diye sorarlarken bazıları da ordunun hareket etmeyeceğine inandıkları için ehemmiyet vermeyerek kahvelerini yudumlarken, kimisi de öyle şey olmaz, sen kendini pabucu büyüğe okut diye cevap veriyorlardı.

Ordunun hareket ettiği gerçeği anlaşılınca böyle zamansız harekete herkes değişik mana vererek yol hazırlığı ile paşa dökümtüsü gibi hareket ettikleri sırada ordu birinci konak yerine yaklaşmıştı.

Yukarıda da belirtildiği gibi daha önce padişah emriyle Edirne'ye gidip gelen ve daha sonra aynı emirle orduya gelen ve bu sefer birlikte dönmüş olan Bağdatlı Hacı Ali Ağa da (Mütareke gereğince ordunun ileriye hareketi gerekmediği gibi Edirne'de kalmasının da boşu boşuna masrafa sebep olduğuna hükmedilerek İstanbul'a dönülmesine ittifakla karar verildi) diye Serdar-ı Ekrem tarafından Rikâb-ı Hümayuna yazılan yazı yanında olduğu halde hareketle birlikte İstanbul'a gönderilmişti.

Ordunun hareketinden birkaç gün önce Alemdar Paşa boğaz nazırı mahut Kabakçı Mustafa ağanın idamı için Boğazhisarı âyânı Hacı Ali'yi bir miktar süvari ile doğru Karadeniz boğazındaki Rumeli feneri kalesine göndermişti.

Cemadiyelahirin on dokuzunda çarşamba günü Boğaz Hisarı âyânı Hacı Ali ağa sabah vakti Rumelifenerine geldi ve Kabakçının kale dışındaki evini sardı ve hakkında emir var, diyerek yatak odasına daldı. Yatağında uyur bulduğu Kabakçının başını keserek Alemdar'a gönderdi. Fener kalesini de kendi idaresine aldı. Ordu Çorlu konağında iken Kabakçının kesik başı su kabağı gibi toprağa yuvarlanmış ve Hacı Ali ağaya yardım için oradan doğru Fenere bir miktar süvari daha gönderilmiştir.

Ansızın ortaya çıkan bu olay yamakların şuurlarını kaybettirdiğinden ileri gelenlerden bazıları İstanbul'a gelerek cereyan eden olayı Bab-ı Âliye haber verdikten sonra ağalarının katlinin padişahın emriyle mi? olduğunu sordular. Hadise hakkında Bab-ı Âlinin hiç bir bilgisi olmadığı için durum kaymakam Paşa tarafından Rikâb-ı hümayuna arz ile, irade-i seniyye olup olmadığı sorulunca (Bu hususta izni hümayun yoktur. Fakat ordu tarafından bir emir verilmiş olabilir. Tahkik olunsun,) diye emir verilince Fener'e derhal memurlar gönderilmiş ve durum yukarıda zikri geçen ansızın gelen askerlerden sorulunca: Ordudan geldiklerini ve başlarının Boğazhisarı âyânı olduğunu bildirmeleriyle derhal Rikâb-ı Hümayundan Serdar-ı Ekreme (Bu nasıl olmaz iştir. Sizin bundan haberiniz var mı?) diye yazı ile sorulmuş, İstanbul'da bulunan yeniçeriler de hadisenin tahkikatının neticelenmesine kadar beklemeyi uygun görmüşler ise de yamaklar Fener Kalesini muhasara etmiş, kimseye sormadan böyle büyük bir işe cesaret edilmesi devletçe de hoş karşılanmaması üzerine adı geçen birliğin cezalandırılması emredilince Fener kalesi topa tutularak tazyik edilmeye başlandı. Ayan ağası ise işini becermiş ve hazır top ve cephanesi mükemmel bir kale içine girmiş olduğundan bir şeye kulak asmadan ve bir şey demeden muhasara edenlere top ve tüfekle cevap vermeye başladı.

İstanbul ve Boğaziçi halkı top seslerinden ürktü. Fakat çarpışmanın sebebi nedir, gelenler kimlerdir ve niçin gelmişler. Kabakçının kuvveti dünyayı titretirken bu adamlar ondan çekinmeden nasıl gelebilmişler, buraları bilinmiyordu. Bu yüzden de olaya herkes başka bir mâna veriyor, kimi bu olayın hemen peşinden devletçe zorbalara hücum emri verilmesi bu emir yeniçerinin infialine sebep olmaz mı? Kimi de sultana karşı çıkan ve isyana öncülük edenler sonunda belasını bulmaz mı? diye çeşitli boş dedikodular yapıyorlardı. Halk böyle şeylerle meşgulken Bağdatlı Hacı Ali Ağa gelip te ordu ile Alemdar Paşa'nın İstanbul'a gelmek üzere olduğunu haber verince: Gece karanlık bastıktan sonra Şeyhülislâm ve kaymakam Paşa saraya davet edilerek durum bildirilince beklenmedik bu haber ikisinin de akıllarını başlarından aldığı için (kendi kendilerine böyle bir harekete cesaret etmeleri çeşitli zararlar doğurur. Fakat gelişleri izni padişahi ile olmuş ise ona bir diyecek yoktur,) diye padişahın izni olup olmadığını sormaları üzerine saf padişah başta Behiç efendinin İstanbul'a gelişinde telkin ve öğretildiği gibi izin yazmadım diye yemin ederek onları ikna ettikten sonra (yarın ülema, yeniçerinin büyükleri ile Sekbanbaşı ve diğer vükelâ davet edilerek yapılacak toplantıda ne karar verilirse bana bildirilsin,) diye emretti.

Ertesi gün adı geçenler Şeyhülislâm konağına davet edildiklerinde birkaç gün önce meydana gelen Kabakçı hadisesinin konuşulacağını zannederek ona göre kendilerini hazırlayıp gelmişlerken zanlarının aksine ordunun Alemdar Paşa ile birlikte dönmekte olduğu ortaya sürülüp ve bu ani gelişin yüzlerce belâyı da birlikte getireceği anlaşılınca her biri hayret ve dehşet içinde arkalarını duvara dayayarak çeşitli fikirler ileri sürmüşler, bilhassa ordunun dışarıda olmasından istifade ederek nüfuz sahibi olanlar bu pazarlıktan zararlı çıkacakları düşüncesiyle rahatsız oldukları için iyi kötü atıp tutmaya ve çeşitli manasız sözler sarfederek kimi Hattı Hümayun ile geri çevrilmelerini, kimi böyle rıza hilâfına hareket eden eşkiyanın yaptıklarının kanun ve devlete aykırı olduğunu zikir, bazıları da askerle karşı koymak ve İstanbul'un kapıları kapatılarak şehre girmelerine mâni olmak lüzumunu ileri sürerlerken kaymakam Mustafa Paşa bugün Silivri'ye gelecekler ve salı günü İstanbul'a girecekler diyerek tedbir almaya imkân olmadığını bildirince dedikodu sahiplerinin hepsi birden ağız değiştirmiş ve biraz önce söyledikleri başka mevzuda imişçesine (Elbette lüzum görülmese gelmezler ve ihtiyaç olmasa külfet yolunu tutmazlardı,) derken bazıları da (Evet, evet öyle ya. Fakat kaide olduğu üzere sancağı şerif daveti için adam göndermek lâzım gelir,) demeleriyle bunun üzerine karar verilerek durum Rikâb-ı hümayuna bildirildi. Hemen o gün padişah tarafından Hazine vekili Nezir Ağa davet için gitti ve pazartesi günü geri döndü.

Ertesi gün —salı günü— Rumi Temmuzun yedisi, Hicri cemadiyel-

ulanın yirmi beşinde ordunun İstanbul'a girmesi kararlaştırıldığından o gün Şeyhülislâm, kaymakam ve bütün vezirler, ileri gelenler ve devlet adamları karşılama merasimi için İncirli çiftliğine gittiler. Serdar-ı Ekremle görüştükten sonra Alemdar Paşa tarafına da tebrik ve hoşgeldin babında yöneldikleri zaman Alemdar her ne kadar devlet âdâp ve merasimini gereği kadar bilmez idiyse de protokol müdürü görevinde bulunan ve Köse Kethüda diye bilinen Ahmet efendinin yardımı ile çadırından birkaç adım öne çıkarak onları karşıladı ve vakarla çadırına davet etti. Şeyhülislâm efendi Alemdar'a fazla hürmet kasdiyle daha geride bir yere oturmak isteyince Alemdar paşa (Buyurun efendi, buyurun sizler hem başı büyük, hem işi büyük zümredensiniz, size itibar göstermeye herkes mecburdur,) diyerek ısrar edince baş köşeye oturdu. Birkaç dakika konuşulup ve hatır sorulduktan sonra kalktılar ve yine protokola uygun olarak kendilerini uğurladı.

Ancak başı büyük, işi büyük sözünden Şeyhülislâm efendi alındı ve yüzü renkten renge girdi. Bazı nüktedan kişiler dahi her biri bir mânaya çekerek sonunu beklemeye başlamışlardı.

Sultan Mustafa Han hazretleri de sancağı şerifi İncirli ile Davutpaşa arasındaki muayyen yerde karşıladı ve teslim ve tesellüm merasimi icra edildi. Sadrazam ayak öpüp kendisine padişah tarafından âdet olan sorguç verildi. Sonra Alemdar paşaya da ayak öptürüldü. Yanındaki âyânlar ile beraber Çırpıcı çayırında tayin edilen ordugâhına gönderildi. Bundan sonra her zamanki gibi hareket edilerek Davut paşa kasrına varıldı.

Davutpaşa'da verilmesi âdet olan ziyafetten vaz geçilerek bu sefer yalnız bir kahve içilerek oradan da hareket edildi. Alayla sancağı şerif Topkapı'dan şehre girerek Divanyolu ile saraya gelirken Sultan Mustafa da başka yoldan geldiğinden tekrar sancağı şerifin teslim ve tesellüm merasimi icra edildikten sonra saat dokuzu yirmi geçe yerine kondu.

Sonra sadrazamla birlikte bütün saltanat mensupları ve devlet memurları Bab-ı Âliye gitti. Umumî tebrik ve hoşgeldin merasimi yapıldıktan sonra herkes kendi yerlerine döndü.

Ya Kabakçının idamı davası nerede kaldı. Bunun için yamaklar Rumelifeneri kalesinde Buharhisarı âyânını tazyike devam etmekte idiler, bunun neticesi ne oldu? Evet bu hadise çok mühimdi.

Fakat Alemdar'ın emriyle olduğu anlaşılınca sükûtla geçiştirildi. Peşinden Alemdar ordusu gelip de İstanbul çarşıları birtakım şaki kılıklı silâhlı Rumeli askeri ile doldu. Onların her gün böyle silâhlı ve kendilerine mahsus acayip kıyafetleri ile İstanbul içinde gezmeleri halk içinde o kadar dehşet ve korku yarattı ki boğaziçinde değil Tophanede top

atılsa kimsenin kulağı işitmez oldu. Yamaklar o davayı ileri sürmek şöyle dursun kimse acaba Kabakçı niçin idam edilmiş ve idam eden kimmiş, diye sormaya cesaret edemez oldu. Rumeli'den birçok âyânlar geldiğinden Bukar Hisarı âyânının da ismi unutuldu.

Kabakçı olayına dahil yeniçeriden iki odabaşı idam olunduğu halde hiç bir yerden ses çıkmadığı gibi idam sebeplerini soran bile olmadı. Kedi gibi halkın yüzüne atılan yamaklar kedi görmüş fareye döndü. Köpek gibi sokaklarda namuslu kimseleri bıktıran zorbalar kuzu gibi uslu oldu. Bu sebeple halk huzura kavuştu. Zira Alemdar Paşanın öteden beri gözü pek ve şiddet taraftarı olduğu Tuna boyunda büyük küçük herkes tarafından biliniyordu. Böyle ansızın kalabalık bir askerle istilâ eder gibi İstanbul'a girince halkı korku ve dehşet kapladı. İstanbul'da kurt ile kuzu beraber gezmeye başladı. Kimse devlet işine karışmak şöyle dursun ne olacak diye sormaktan bile çekiniyordu.

Cemaziyellevvelin yirmi yedisinde perşembe günü Alemdar paşa büyük debdebe ile Bab-ı Âliye geldi. Bu debdebeye paşanın giydiği süslü resmi elbise ve karşılama merasiminden ziyade kendisine refakat eden beş altı bin kadar seçme ve mükemmel silâhlı asker sebep oluyordu.

Böyle hiddet ve dehşetle Bab-ı Âlide birkaç saat kaldığı sırada önceden kararlaştırıldığı şekilde eski Rumeli kazaskeri Arapzade Arif efendi Saray-ı hümayuna davetle padişahın huzurunda Şeyhülislâmlığa getirildiği tebliğ edilerek azledilen Ataullah efendi Bebek'teki salhanesinde ikamete memur edildi Sonra da Alemdar Paşa karargâhına döndü. Ortada zorba korkusu kalmayınca şurayı teşvik ve yeniçeriyi tahrik etmek gibi fesatlıkların tesir etmeyeceği anlaşılınca Ataullah efendiyi tutanlar kurbanlık koyun gibi beklemeye başladılar.

İki gün sonra Rumeli kazaskeri Mahmut Çavuşzade Şemseddin efendi Bursa'ya ve sadrı Anadolu Lahumi Ali efendizade Mahmut Nureddin efendi Kütahya'ya, yine sadrı Anadolu payelilerinden hoca Münip efendi Ankara'ya sürgüne gönderildi, bazılarına da gözdağı verildi. Yukarıda bazı kötü işleri anlatılan ve aygır imam lâkabiyle şöhret bulan padişahın baş imamı derviş Mehmet efendi imamlıktan atılarak yerine ikinci İmam Tatar Hafız Ahmet efendi Baş imam ve müezzin başı Abdülkerim efendi ikinci imam oldu.

Bu şekilde mütegallibenin ortadan kalkmasına teşebbüs edildiği sırada padişahtan hediye götürmek, resmen hoşgeldin demek gibi Alemdar Paşa karargâhına gidip gelen saltanat yakınları gereği gibi kandırıldıklarından Alemdar Paşanın hareketleri Enderun-u Humayun takımının memnuniyetini kazanmakta idi.

Bir an halkının çoğu da Orduyu Hümayun ile Alemdar'ın böyle ansızın gelişinden kasıt sadece Şeyhülislam ile taraftarlarının uzaklaştırıl-

maları olduğunu sanarak bu icraattan sonra her şeyin bittiğini zannediyorlardı. Fakat devrin bazı aklı başında kişileri bu kadar küçük bir iş için o kadar büyük külfete girişmek akıl kârı değildir, diyerek ve (Geceler gebedir) «seyreyle neler doğuracaktır zen-i dünya» beytini hatırlayarak gözlerini dikmiş bekliyorlardı.

Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa dahi bu teşebbüslerden memnun kalarak bir an önce yapılmasına dikkat ve itinâ gösteriyordu. Zira İstanbul'daki mütegallibenin kendi hakkında iyi düşünceye sahip olmadıklarını biliyordu. Bunun için de işten el çektirilmelerini her işten öne alıyordu. Sultan Selim devrinin usulü dahi onun fikirlerine uygun değildi. Bu sebeple Sultan Selim'in tekrar tahta çıkmasını istemezdi. Fakat işin iç yüzü kendisinden, gizli tutulduğu için o dahi saf halk gibi Alemdar'ın İstanbul'a gelmesinden maksat ancak aralarındaki konuşmada geçtiği gibi devleti mütegallibe elinden kurtarmaktan ibaret sanıyordu. Bunun için de bir gün başlanan işler bitsin ve Alemdar memleketine gitsin de kendisi sadarette müstakil kalarak istediği gibi atıp tutsun diye çalışmalarda acele ediyordu. Ruscuk yaranı tarafından da bu yolda alkışlandığından icraat sadece Alemdar'ın kılıcı sayesinde yapıldığı halde bunu unutarak kendisini ikinci Köprülü ve Nizamül Mülk'e eş sayarak herkese kibir ve azamet satmaya başladı.

Halbuki Sultan Mustafa Sancağı Şerifi karşılamaya çıktığı zaman Davut Paşa kasrında tevkif edilerek doğru saraya gidilerek tehlikesizce Sultan Selim'in tahta çıkarılmasını Ramiz efendi teklif ettiğinde Alemdar Paşa: (Böyle kahpelikle iş görmek mertliğe yakışmaz) demiş, diğer yaran da (şimdi bütün halk ayaktadır. Sancağı Şerifi karşılamaya gelen padişahın tevkif edilmesi düşük olur. Birkaç gün içinde mütegallibenin ortadan kaldırılması hizmeti görülünce, padişahın yakınları da gerektiği şekilde ikna ve kandırılır. Sonra el altındaki sulh ve sefer işleri için padişahın huzurunda bir meclis tertip edilerek bu vesile ile zahmetsizce Sultan Selim tahta çıkartılır) demeleri ile aralarında bu şekilde karar verilmişti.

Yukarıda geçtiği üzere mütegallibenin ve ileri gelenleri aradan çıkarıldı ve padişah huzurunda toplanarak meclisin toplanma zamanı geldi. Fakat Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşanın zorbalarla irtibatı öğrenilince onun dahi işten el çektirilmesi ehemmiyet ve öncelik kazandı. Ve sadrazama teklif edildi. O da kabul ederek padişaha arz ettiyse de Seydi Ali Paşa elde tesbih belde misvâk ve görünüşte oruç ve namaza düşkünmüş gibi görünerek enderun halkını kandırarak kötülük ve zulmünü yalancılık perdesi arkasına gizlemesini bilmişti. Padişahın yakınlarının çoğu onun iyi haline şahadet etti. Bazıları da Seydi Ali Paşanın azli gerçekleştiği takdirde yerine Başçuhadar Fettah Ağanın getirileceğini na-

zara alarak sırf onun kaptanlığına mani olmak gayesiyle Seydi Ali Paşa tarafını tuttular.

Sultan Mustafa dahi Seydi Ali Paşanın Cezair ocağından yetişmiş yiğitlerdendir. Sefil ve ayaktakımı arasında pala sürümüş hatırı sayılır itlerdendir, herhangi bir durumda saltanatın korunmasına muktedir olur hülyası ile azlinden çekindiği gibi, Valide Sultan da doğru adamdır. Oğlunu korumaya gücü yeter diye azlinden vazgeçilmesi için sadrazama hükümname gönderince azlinden vazgeçmek zorunda kalındı.

Rusçuk yârânı mütegallibenin ortadan kaldırılması için varılan anlaşmayı hatırlayarak bu hususta ısrar erince sadrazam üzüntülü ve kararsız bir durumda Alemdar Paşaya (Mukavelemiz üzere mütegallibenin ortadan kaldırılmasına tarafımızdan ne derece dikkat edildiği hatırlardadır. Fakat hali hazır duruma göre bazı hususların geri bırakılması lüzumu hasıl olmuştur. Kendileri selâmetle dönsünler ben burada istediklerinden daha âlâ işlere nasıl nizam veririm görsünler. Bundan böyle artık bu taraflarda kalmalarına sebep kalmadı,) diye haberler göndererek dönmesini teklif ederek âdeta alay etmeye başlayınca Alemdar Paşa (Bizim anlaşmamız devleti mütegallibeden temizleme şartına bağlıdır. Dönüşümüzde bunun temininden sonradır.) diye ağız değiştirip, anlayışı terkle işi inada bindirince sadrazam böyle tahmin etmediği bir muamele ile karşılaşınca işin aldığı rengi beğenmedi fakat ne yapacağı hususunda da kararsızdı. İşler böyle sürüncemede iken Cemaziyelevvel'in üçünde bazı taraftarları kendisine Alemdar ve taraftarlarının gizli maksatlarının Sultan Selim'in tekrar tahta çıkarılması olduğu bildirilince —işine gelmediği için— derhal yakınları aracılığı ile durumu Sultan Mustafa'ya arzetti. Fakat daha önce Enderunu Hümayun mensupları kandırıldığı için Sultan Mustafa Sadrazamın bu ihtarına ehemmiyet vermedi. Bunun üzerine Sadrazam Padişahın yakınlarından bazılarını çağırarak (iş işten geçiyor. Şevketmeab efendimiz bana ruhsat versin şimdi bütün İstanbul içinde bulunan Refik efendi ile arkadaşlarını idam edeyim. Dışarda yalnız Alemdar ile Ramiz kalır. İstanbul kapılarını kaparız. Ve ocaklı ile birleşerek onların da çaresine bakarız. Aksi takdirde sonradan pişman olunur.) diye fikrini açıklayınca Vezir ağa ve diğer yakınlar (Alemdar Paşanın tarafı humayuna hizmet ve padişahı desteklemekten başka gayesinin olmadığını herkes bilir. Sadrazam hazretleri boş yere rahatsız olmuşlar. Öyle birtakım kuşkulara kapılarak kapanması mümkün olmayan fesat kapılarını açmak akıl işi değildir,) cevabını vermeleriyle sadrazam kendi feryadını kendisinden başka kimsenin işitmediğini görerek üzülürken Refik efendi ile arkadaşları bu gizli görüşmeleri haber alır almaz durumu beyan eden bir tezkere yazarak Ramiz efendiye ne olursa olsun harekete geçilmezse neticenin kötü olacağını ihtar etmeleri üzerine ertesi gün yani: Cemaziyelahir'in dör-

dünde Perşembe günü Alemdar Paşa seherle birlikte onbeşbinden fazla askerle İstanbul'a girdi. Doğruca Bab-ı Âliye giderek arz odasına çıktı. Çünkü eski rekabete yeni düşmanlıkta ilâve olduğundan sadrazam Çelebi Mustafa Paşaya küfür, beddua, hışım ve kinle (Bre herif mührü Humayunu ver) der demez Çelebi Mustafa Paşa kendisini kaybederek titrek elini kâh cebine ve kâh koltuğunun altına götürerek nihayet mührü hümayunu çıkarıp teslim etti. Alemdar Paşa elindeki mührü ne yapacağını bilmediğinden elinde mühür sağa sola bakmaya başladığı sırada Refik efendinin talimi ile mührü Çavuşbaşı Tahsin efendiye teslim ettikten sonra Çelebi Mustafa Paşayı emrindeki ayanlardan Boşnak ağaya teslim ve Çıplak bir beygire bindirip bir miktar süvari ile çırpıcı çayırındaki karargâhına gönderdi. Özel danışman olan Ramiz efendinin vasıtasiyle hemen Şeyhülislâm ile vezirleri davet etti.

Şeyhülislâm Arapzade Arif efendi henüz meşihat makamına gelmiş nazik ve çelebi bir kimse olup zorla sadrazamın elinden alınmış ve bir kapıcı başı payesinde mübaşir tayini ile Bab-ı Âli'den kaldırılıp serasker ordusuna gönderilmiş olduğunu öğrenip ve kendisini dev gibi birçok Rumeli ayanları içinde görüp ürkerek kararsız ve şaşkınlık içinde arz odasına gelir gelmez Alemdar Paşa (Din ve devlete ait işlerimiz vardır. Nezdi hümayuna gitmek gerekti kalk gidelim) deyince durumun nezaketini iyice anlayarak kendini büsbütün kaybetti ve oturup kalkmayı unuttu. Alemdar ise onun böyle ağırdan almasına kızarak (Arapoğlumusun nesin kalk) diye yüksek sesle bağırınca biçare efendi kendisini tamamen kaybederek iman tazeleyerek kaltı ve kendine gelemeden onu takip etti.

Alemdar'ın bu hareketi Enderun'u humayunda duyulunca büyük bir karışıklık ve hercümerç alametleri belirip ne işlesek? Acaba ne tedbir alsak? derlerken Alemdar Paşa soğuk çeşme kapısından saraya girdi. Ve orta kapıda durup Darüssaade ağası yani: Kızlar ağası olan Mercan ağayı çağırarak (bütün ülema ve devlet büyükleri, Rumeli ağaları ve Anadolu hanedanları Sultan Selim efendimizin cülusunu istiyorlar. Buraya onun için geldik. Haydi Sultan Selim efendimizi çıkarın tahta oturtalım) dedi ve peşinden Şeyhülislam efendiyi de Sultan Mustafa'ya tahttan indirildiğini bildirmek üzere gönderdi.

Şeyhülislam efendi padişahın huzuruna çıkıp Alemdar'dan işittiğini söyler söylemez, Sultan Mustafa hiddetlenerek (Bu fesadda sende paşa ile birlik imişsin ki önüne düşüp de beni halletmeğe geldin. Şimdi seni parça parça ederim) diye tehdit etmesi üzerine Şeyhülislam efendi mazeretini arz edeyim derken (yıkıl git falan filân herif. Şimdi bu derneği dağıt ve paşayı gönder. Yoksa seni şöyle böyle ederim,) demesiyle Şeyhülislam efendi dışarıya çıkınca padişahın yakınları dahi güya bu işin tertipcisi Müftü imiş gibi kötü sözler söylediklerinden efendi sersemle-

yerek dönüp de telaşdan manasız sözler söylemeye başlayınca Alemdar paşa kızarak: (Bre münafık herif sen içerde işi başka kalıba dökdün çabuk git bu işe bir şekil ver,) diye çeşitli tehdit ile geri gönderince zavallı Şeyhülislam iki ateş arasında kalmış ve pusudan pusuya düşmüş ürkek geyik gibi ne yapacağını şaşırmıştı. Ayağı kösteklenmiş at gibi iki kapı arasında kararsız ve üzüntülü gidip gelirken biraz aklını başına toplamış ve bu gidip gelmelerinin birinde yaptığı nasihatın padişah üzerindeki tesirini Alemdar'a anlatırken Ak ağaları kapısı kapanınca Alemdar paşa koşarak balta ve kazmalarla kapıyı yıkmak için uğraşmalara girişmişti.

Alemdar Paşa bu işle uğraşırken içerde Sultan Mustafa yakınlarını etrafına toplamış bu derdin çaresi nedir? diye sorunca (Sultan Selim ile Sultan Mahmut idam edilirse tahtta kalırsınız. Hemen izin verin Harem-i humayuna girip onları idam edelim. Fakat idam işi bitinceye kadar Babussaade kapalı tutulsun.) denince saf padişah bu fikri uygun bularak izin vermiş ve Ak ağaları kapısını kapatmıştır. Baş çuhadar Abdulfettah ve hazine kethüdası Ebe Selim ve Haremi hümayun ağalarından dünya ve ahirette yüzü kara Nezir ağa ve imrehor olacak deli Eyüboğlu Mehmet adlı şahıs, Tepdil hasekisi Bağdatlı Hacıoğlu ve avadan bostancılarından deli Mustafa adlı kafasızlar ve saray muhafızlarından diğer bostancılarla baltacılardan birtakım amansız ve imansız hainleri yanlarına alarak yirmi kadar katil oldukları halde Haremi hümayuna gittiklerinde durum Harem ağaları dairesinde öğrenilmiş ise de büyük ağa yani kızlar ağası Mercan ağa da bu katillerle aynı fikirde olduğundan güya korku ve telâşla ne yapacağını şaşırmış gibi dairesine çekilmiş ve karşıdan seyirci kalarak katillere yardım yolunu tutmuştu.

Halbuki Alemdar Paşanın yanından yeni gelmiş ve Sultan Selim'i salimen Harem-i hümayuna çıkarmakla görevli idi. Darüssaade ağası olduğundan Enderunda herkesin büyüğü olarak bütün Enderun ağaları ve bilhassa kendi kavmi olan Tovaş takımı üzerinde nufuzu vardı. Harem-i Humayunun idaresi de kendi elinde olduğundan onun izni olmadıkça hareme kimsenin girmesi mümkün değildi. Dolayısiyle bu işte birinci derecede sorumlu idi. Fakat ileri derecedeki aptallığı sebebiyle bilahare Alemdar'ın pençesinden yakasını kurtaramayacağını düşünemiyordu.

Yukarıda anlatıldığı gibi Alemdar Paşa Ak ağaları kapısını balta ve kazmalarla açmaya uğraşır, içerdekilere ağzına geleni yüksek sesle haykırırken fazla sinir ve hiddetinden içerden gelen korkunç gürültü ve sesleri işitemiyordu.

Rivayete göre bostancı başı Ali ağa bu harekete engel olmak istemişse de adı geçen hainler kendisini döverek zararsız hale soktuktan ve daha önce kendisine durumu açıklayarak tehdit ettikten sonra cinayeti işlemeye başlamışlardır.

Çünkü daha önce zikredildiği üzere büyük ağa hainlere müsaade etmiş, veli nimeti ve sebebi devleti olan bir zat için bu ihanete göz yummuştu. En yetkili kişi Mercan ağa böyle davranınca diğer hizmetlilerin karşı koymaları zordu. Nitekim kimse karşı koyma cesaretini gösterememiş, yalnız harem ağalarından Şehzade Sultan Mahmut'un lalası Anber ağa ile bir gürcü cariye bu yolda fevkalâde fedakârlık göstermişler ve Alemdar Ak ağaları kapısını kırıp da içeriye girinceye kadar Sultan Mahmut'u gizlemeye gayret etmişlerdir.

O tarihte baş lala olan Tayyar efendinden rivayet edildiğine göre: Katiller Hareme doğru geldikleri sırada Tayyar efendi Fettah'ın yanına yanaşmış ve (Nereye gidiyorsunuz bu sevdadan vaz geçiniz bunun kötülüğü görülür, sonunda pişmanlığı çekilir) diye nasihat etmesi üzerine evvela şu Sultan Selimlileri öldürelim diye yalın kılıç üzerine hücum ettiklerinden Tayyar efendi kaçmış, peşinden gidenlere Nezir ağa seslenerek bırakınız onunla uğraşmaya vakit müsait değildir. Biz işimize bakalım diye onları döndürtmüş ve hemen hepsi Hane-i hassaya bitişik olan Harem-i humayun kapısından içeriye girerek Sultan Selim dairesine hücum etmişlerdir. Tayyar efendi ise can havli ile seferli dairesine doğru kaçmış, daha önce Sultan Mahmut'un lalası ve o tarihte seferli kethüdası bulunan Recep paşazade Mehmet beye durumu anlattığı sırada Baş imam Tatar Hafız Ahmet efendi yanlarına gelmiş ve aralarında geçen müzakere neticesinde: Alemdar paşa Ak ağaları kapısını kırmak üzeredir. Nasıl olsa Harem-i hümayuna girilir. Sultan Selim ile Sultan Mahmut'un Harem bahçesinden Kuşaneye karşı ve arz odasına bakan dam üzerine çıkarılmalarının gerektiği kararına varınlınca Sultan Selim'in yetiştirmelerinden olan ve Kuşane adlı yerde nöbet tutan adı geçen Anber ağa ile yardımcısı Hafız İsa ağaya durumu anlattıklarında onlar da hızla Hareme gitmişlerse de hainlerin onlar gelmeden önce Sultan Selim'i şehit ettiklerini anlayarak üzüntü ile bari Sultan Mahmud'u kurtarmanın çaresine bakalım diye onun dairesine koştukları sırada peşlerinden hainler de oraya hücum etmeleriyle ikisi birden kılıçlarına sarılmışlar ve müdafaaya başlamışlar. İşte bu sırada adı geçen gürcü cariye fevkalâde bir cesaret göstermiş.

Şöyle ki:

Sultan Selim dairesindeki gürültüyü duyunca Sultan Mahmut dairesine de sıra geleceğini anlayarak müdafaa için hazırlık yapmayı düşünmüş fakat bir şey bulamayınca hamam külhanından bir kâse kül almış olduğundan katiller hücum edince külü gözlerine atmış ve onlar gözlerini silip tekrar açmak istedikçe tekrar kül serperek onları oyalamış, bunu fırsat bilen Anber ve İsa ağalar da Sultan Mahmut'u dam üstüne çıkarmışlar. Bu boğuşmada Selim'in attığı hançer Sultan Mahmut'un bir

kolunu sıyırıp geçerek küçük bir yara açtığı gibi, ayrıca telaşla kaçarken başını kapıya çarpmış ve sağ kaşının üstü de bir parça yarılmıştı.

İşte o cariye sonradan Cevri Kalfa diye şöhret bulan ve Sultan Ahmet Camii meydanına karşı kârgir sebil ve çeşme ve mektep yaptıran Hazinedar Kalfa ustaymış.

İki yerinden ufak tefek yara alan Sultan Mahmut son bir gayretle o hain ve katillerin elinden kurtularak yüksek dama çıkıp bayram ayı gibi görününce aşağıda merakla damı gözetleyen Baş İmam Hafız Ahmet efendi, Mehmet bey ve Tayyar efendi görerek kurtarma gayretine düşerek koyun yiyen Arif ağa diye bilinen Arif ağa kuşane ve meşkhaneden temin ettiği merdivenleri bellerindeki kuşakları ile birbirine bağlayarak Sultan Mahmut hazretlerini aşağıya almaya çalışırlarken diğer yanda katiller güya Alemdar'ı yıldırarak davasından vazgeçirmek hayalîyle Sultan Selim'in mübarek naaşını bir şilte üzerine koyarak, Arz odasının Babüssadeye karşı olan büyük kapısı önündeki sofaya tam bırakırlarken Alemdar paşa da kapıyı kırarak derhal içeri girdi.

Şehit padişahın mübarek vücudu baştanbaşa kan içinde ve bütün azası yaralanmış, sağ kaşının derisi sakalı ile beraber çenesine kadar inmişti. Alemdar Paşa onu bu halde görünce ciğeri parçalanmış, gözleri dolu dolu olarak: (Vay efendim ben seni tahta çıkarmak için bu kadar yerden koşarak gelmişken, şu gözlerim seni bu halde mi görecekti? Şu Enderun halkı dedikleri hainlerin hepsini öldürerek intikam alayım,) diyerek Sultan Selim'in cesedine sarılarak yere kapandığı gibi, bunca vahşi ayan ve sekbanlar baştan aşağı silâhlı oldukları halde galeyana gelmişler ve o zamana kadar İstanbul'da görülmemiş kıyafetleri içinde sokaklardan geçerek saray içinde toplanmaya başlamışlardı.

Fakat kimse ne olacağını ve işin nerede son bulacağını bilmediği cihetle herkes dehşet ve hayretle hadiseleri seyrediyordu. Alemdar'ın gök gibi gürlemesi, kılık ve yatağanların şimşek gibi parlaması arasında Sultan Selim'in hali pürmelâlini görenlerin gözlerinden yağmur gibi yaş akıyordu. Dünyanın sonu gelmiş zannediliyordu. Gerçi o sırada Osmanlı Devleti büyük bir tehlike içindeydi. Zira Alemdar'ın askeri kuru bir vahşi kalabalıktan ibaretti. Ne Enderun takımını biliyorlardı, ne de Bîrun halkını ayırdedebiliyorlardı. Yoluna can verdikleri Alemdar'ın böyle padişah cenazesi diye ağlayarak üzerine kapandığını görüp de intikam sözünü işittikleri gibi sabır ve iradelerini kaybederek buldukları halkı öldürmek şöyle dursun sarayın duvarlarını yerle bir etseler hiddetleri geçmezdi. Artık kim ölecek, kim kalacak Allah'tan başka kimse bilemezdi. Osmanlı sülalesi sona erme tehlikesi ile karşı karşıya idi. Eğer Ramiz efendi yetişerek (Aman efendim şimdi ölmüşe ağlanacak ve ölmüşün intikamını alacak vakit değildir. Bu an son derece nazik bir andır. Devle-

ti tehlikeden kurtaracak pek nazik zamandır. Tahtın sahibini bulup da oraya çıkarmalıyız. Olmaya ki Sultan Mahmut efendimize de bir zarar erişmesin,) deyince Alemdar'ın aklı başına gelerek: (Aman Sultan Mahmut efendimize bakın damlara çıkın şurasını, burasını yıkın) diye feryat etmesiyle asker harekete geçmiş ancak Enderun halkı dağılarak bazısı birer köşeye sinmiş, bazısı da mahzenlere gizlenmiş olduklarından, Alemdar'ın askeri de Rumeliden yeni gelmiş yabancı adamlar oldukları için sarayın kapısını, bacasını bilmedikleri için kimi yalın kılıç ve yatağanlar ile öte beri dolaşır, kimi de damlara çıkmağa çalışırlarken ortada garip bir kargaşalık peyda oldu.

İşte o dehşetli şaşkınlık ve karışıklık arasında Baş İmam Hafız Ahmet efendi ile arkadaşları Sultan Mahmut'u güçlükle damdan indirmişler ve Hafız Ahmet efendi önüne düşerek ve Mehmet bey ile Tayyar efendi bir koluna girerek geldikleri Alemdar tarafından görülmüş ve korkunç bir sesle bu kimdir diye bağırınca herkes dehşete kapılarak gözlerini o tarafa çevirdiler.

Bunun üzerine İmam Ahmet efendi ilerleyip: (İşte Sultan Mahmut efendimiz budur. Hilâfet nöbeti kendilerinindir. Ben biât ettim. Hayırlı işin tamamlanması sizin himmetinize kaldı,) demesiyle Alemdar Paşa Sultan Mahmut'a hitaben (Ah efendim ben amcanı tahta çıkarmak için gelmiştim. Kör olası gözlerim onu bu halde gördü. Bari seni tahta çıkartarak teselli bulayım. Lâkin ona kıyan ve onu bu hale koyan Enderun halkıdır. Onların hepsini kılıçtan geçireceğim,) demesine cevâben Ahmet efendinin: (Efendim Enderun halkının ne kabahati var. Bu cinayeti işleyenler bellidir. Efendimiz onları buldurup cezalarını vermek için size gönderir,) demesi üzerine Sultan Mahmut Han dahi Alemdar'a ilk emri olmak üzere: (Paşa ben onları buldurup sana gönderirim. Sen askerini dağıt ve silâhlarını çıkar. Hırka-i Saadet dairesine gidelim,) diye emredince Alemdar Paşa askere hitaben dışarı çıkın derdemez hepsi birden dışarı çıktılar ve meydanda kalabalıktan eser kalmadı. Yalnız yanında birkaç adamı kaldı. Emre uyarak silâhlarını çıkardı. Fakat belindeki işlemeli palaya bakarak efendim amcanızın yadigârıdır. Bunu çıkaramam deyince Sultan Mahmut da müsaade edince pala belinde olduğu halde birlikte Hırka-i şerif dairesine hareket ettiler.

O vahşi asker topluluğunun Alemdar'a bu derece itaatları ve nizami asker gibi bir işaretle padişahın emrine uymaları o zamana göre hayret edilecek bir husus ise de daha önemlisi yirmidört yaşında olduğu halde o zamana kadar değil böyle bir kalabalıkla karşılaşmak özel hizmetçilerinden başka kimse ile görüştürülmeyen Sultan Mahmut'un cellât elinden yeni kurtulmuşken şaşırması gerekirken asla yılgınlık göstermemiş, yaralarına ehemmiyet vermeden aslan gibi meydana cesaretle atılması ve Alemdar gibi söylediğini yerine getiren birine karşı birdenbire

askerini dağıt, silâhlarını çıkar diye emir vermesi fevkalâde bir yaradılışın delili idi. O zamanlar Osmanlı Devletinin böyle cesur bir padişaha şiddetle ihtiyacı vardı. Alemdar Paşadan rivayet edildiğine göre: (Padişahın bu ilk emri beni o kadar korkuttu ki ömrümde böyle korktuğumu hatırlamıyorum) dermiş.

Sultan Mahmut hazretleri Hırka-i Saadet odasına girdi. Alemdar Paşa da tatlı ve kahve merasiminin icrası için Aslanhane denilen dış dairede bekletildi.

Aslanhane Hırka-i Şerif dairesinin dış tarafı demek olup, başlangıçta Osmanlı padişahları sadrazamın raporlarını burada okurlar ve lâzım gelen emirleri verirlerdi. Bu sebeple adı geçen yere arzhane adı verilmiş sonradan bu kelimeden galat olarak Arslanhane denmeye başlanmıştır.

Alemdar Paşa burada kükremiş arslan gibi zaptedilmeye çalışılırken Sultan Mustafa sünnet ve sarık odaları önünde, havuz üzerindeki Bağdat köşkü sofasında gezinerek: (Ben tahttan inmedim, Mahmut'u kim çıkardı) diye söylenmekte olduğunu duyan Alemdar Paşa: (Bu kim? Sultan Mustafa mı? söyleyin ona odasına gitsin yoksa elimden kıyamete kadar lânetlenecek bir iş çıkmasına sebep olur,) deyince, İmam efendi ve bazı arkadaşları yanına giderek: (Efendim, tahtı âlide kısmetiniz bu kadarmış, biraz da Haremi Hümayuna teşrif ile istirahat buyurunuz) diyerek hareme gönderdikleri sırada validesi Mabeyn'i humayun kapısına gelerek küfür ve hakaret makamında çeşitli sözler söylemişse de Rumeli âdetlerine göre kadınlara silâh çekilmez, sadece sözle karşılık verilir. Bunda da onlarla başa çıkmak imkânı olmadığından, Alemdar paşa kedi gibi sinip, bu gürültüye karışmadı. İmam efendi onu da ikna ederek hareme gönderdi.

Alemdar'a tatlı ve kahve vermek üzere kahveci başı arandı, bulunamadığı için ve saraya da bu gibi merasimin yerine getirilmesine fazla itina gösterildiğinden Tayyar efendi tatlı hokkasını buldurup Alemdar'a sunmak istediğinde onun zehirlenmek korkusu ile yemeyeceğini anlayarak, hemen yanında tatlı kaşığı ile hokkayı karıştırdıktan sonra önce kendisi bir kaşık aldı. Sonra kaşığı tülbentle sildikten sonra Alemdar'a uzatınca: (Aferin ihtiyar. Âbe sen ne akıllı adammışsın,) diye iltifat ettikten sonra bir kaşık tatlı almak âdet iken bu âdeti bilmeyen Alemdar hokka ile kaşığı eline alarak mevcut tatlının hepsini yiyip bitirdi.

Tatlı anberli bir macundan imal edildiğinden ve hokka içindeki tatlıda birkaç misgal anber bulunması gerektiğinden Alemdar'ın yediği tatlıdan sarhoş olması muhakkaktı. Bilâhare Tayyar efendi kahveyi fincana koyarak huzurunda bir yudum içtikten sonra kendisine sununca Alemdar yine yaklaşarak kahveyi alıp içerken (Abe sen amma akıllı adam imişsin hâ seni silâhtar yapmalı,) deyince Tayyar efendi: (Benim yaşım

yetmişi geçti. Hizmet edecek vaktim değil. Bundan sonra bana iyilik emeklilik ihsanından ibarettir. Silâhtar olacak işte budur,) diye Mehmet beyi göstermiş, Alemdar onun bu cevabından da hoşlanarak kendisine onbin kuruş hediye vermiştir.

Bu suretle tatlı ve kahve merasiminin icrası biraz uzadı. Babussaade önünde ise tahtı âli kurulmuş, herkes umumî biat merasiminin yapılmasını bekliyordu. Bunun gibi mühim işlerde münasip zamanı aramak âdet ve gelenekler arasında olduğu halde böyle karışık bir günde tatlı ve kahve ikramı için kahveci başını bulmak mümkün olmazken Alemdar'a hayırlı zamanı anlatacak Müneccim başını bulmak ve durumu izah ettirmek büsbütün imkânsızdı. İkinci Mahmut Alemdar Paşayı Hırka-i Saadet odasına çağırarak bir müddet gizli görüşmede bulunduktan sonra kalkıp mütevekkilen Babussaade dışına çıktı ve Tahtı-Âli Tahtı-Osmanî üzerine oturdu. Alemdar Paşayı Makam-ı Sadarete getirmiş ve Arapzade Arif efendiyi de makamı meşihatta ibka ettiğinden önce Alemdar Paşa, peşinden Şeyhülislam ve sonra da diğerleri biat resmini yerine getirdiler.

O gün tarihler Hicri Cemaziyelâhirin dördünü, Rumi Temmuzun onaltıncı Perşembe günü saatlerin dokuzu kırk dakika geçtiğini gösteriyordu.

Tahta çıkış merasimi yapılırken Darüssaade ağası Mercan ağa Alemdar'ın gözüne çarpınca yukarıda geçtiği üzere Babüssaadeye geldiğinde o kadar bağırdığı halde onun kapıyı açtırmamakta Sultan Selim'in şehit edilmesine sebep olması hatırına gelerek gazaba gelmiş ve huzuru humayunda olduğu halde Mercan ağaya galiz küfürler savurduğu gibi Biât merasiminin bitiminden sonra Sultan Selim'in şehadetine sebep olanların tümünü kılıçtan geçirmek için izin isteyince padişahın (Acele şeytandan, sabır rahmanidir) acele etme demesiyle Alemdar Paşa kızgınlığını gizlemeye mecbur kalmıştır.

Biâd merasiminden sonra herkesin eskiden olduğu gibi görevlerine devam etmeleri hususunda umumi izin çıktıktan sonra âdil padişah hazretleri de oturduğu yerden kalkarak Enderunu humayuna gittiler.

Canilerin hakettikleri cezaların verilmesi lüzumlu olduğundan hemen firar ve gizlenenlerin yakalanarak sorguları yapıldıktan sonra Bostancı başı hapishanesinde tevkifleri için şiddetli emirler verildi.

Katillerden Baş çuhadar Fettah, Kabataşta çeşme üzerindeki Salih ağa sahilhanesine bitişik bir evde, Hazine vekili zenci Nezir Üsküdar'da ve Bostancı Mustafa Soğuk çeşme ocağında ele geçirildi. Hepsi sıkıştırılmak için Bostancı başı hapishanesine konuldu. Mirahor'u evvel Mehmet dahi Bâb-ı Âliye çağırılarak hazine odasına hapsedildi.

O gün Sultan Selim'in defni için vakit geç olduğundan cenaze Babüssaade dışına kurulan katafalk üzerine yerleştirildi ve o gece orada kaldı.

Alemdar Paşa akşama çeyrek kala pür azamet Bab-ı Âliye geldi. Fakat vakit çok geç olduğundan yalnız Bab-ı Âli ricalinin bazısına hil'at giydirildi. Kalanı ve bütün kapı halkı o gece Bab-ı Âli'de kaldılar. Ertesi yani Cuma günü sabahla beraber sadrazam, Şeyhülislâm ve hazır bulunan vezirler, ileri gelen ülema âdet olduğu üzere sarayda toplandılar. Sultan Selim'in cenaze namazı kılındıktan sonra nâşı şerifleri Lâleli camii şerifinde pederlerinin türbesine defnedildi.

İLÂVE

O asırda doğan karışıklıkların kökleri uzun seneler öncesine dayanan sebepleri vardır. Bu sebeplerin tafsilâtının tarih ilmine ait olduğu yukarıda zikredilmiş bulunduğundan tekrarına lüzum görülmemiştir. Fakat bazıları bu karışıklıkların çıkışını Felekiyye denilen yıldız burçlarının hükmü gereği olduğu görüşündedirler. Bu cümleden olarak Şanizade dahi bu görüşe paralel olarak bir makale yazmıştır.

Şanizade diyor ki: Mutlak yaratıcı Allah'ın değişmeyen arzusu gereğince dünyada vukua gelecek çeşitli karışıklıkların uzak, yakın, gizli ve açık sebeplere tabi olarak boşlukta kaldığı araştırıcılara teslim edilir. Hakikaten bu ifade eski tarihlerde kayıtlı olan çeşitli fitne, karışıklık ve harplerin ilk sebebi olmak üzere hüküm sahiplerinin üzerinde birleştikleri nokta ve iddiaları: Hicri binikiyüz onaltı senesinde vuku bulan ve ateşten ateş üçgeninden toprak üçgenine geçen burç yakınlaşmasını hadiselerin başlangıç sebebi olduğu ve o yüzden 245 sene kadar hükmünü sürdürecek olan orta yakınlaşmaya yaklaşma senesi adı verilir. Adı geçen senenin Zilkâde ayının onaltıncı Nevruz gününün birinci günkü 1103 milâdi senesi Mart ayının dokuzuncu günüdür. Zikredilen günde güneşin doğuşundan yirmialtı dakika sonra yeni papaz cetveli gereğince İstanbul'a göre yapılan hesapta ilk yaklaşma başlangıç yılı, diğer yaklaşmalar da devlet kaderi, millet kaderi ve tahta çıkış kaderi olarak kabul edilir. Saltanat değişmeleriyle meydana gelen zikri geçen olayların hepsi önceden tayin edilmiştir. Şu var ki geliş ve ulaşma yavaş yavaş meydana geliyor ve her biri vakti gelince ortaya çıkıyor. Fakat hadiselerin başında anlden birer zahiri sebebin ortaya çıkışı da Allah'ın takdir ve emri gereği olduğundan itikat sahipleri (Allah her şey için bir sebep yaratmıştır) ayetine uyarlar. Görünüşe göre karar verenlerden bazıları kimi zamanın padişahı aleyhine haksız olarak edep dışı sözlere cesaret ederler. Bazıları da durumu bilmedikleri halde kusuru devlet ileri gelenlerinde görerek şöyle olmalı idi, böyle yaptılardı diye iftira ederler.

Şanizadenin sözü burada bitti. Sözünü ettiği yakınlaşmanın tarihinde yanlışlık olduğundan aşağıda onun tashihi ile beraber bazı bazı izahların ilâvesine lüzum görüldü.

Ahkâmiyyunun itikadınca Uluvviyenin yani Zühl ile Müşterinin yakınlaşması dört kısımdır. En büyük, daha büyük, orta ve en küçüktür.

Şöyle ki: On iki burç dört unsur itibariyle şu şekilde dört üçgene bölünür.

Ateş üçgeni	Toprak üçgeni	Hava üçgeni	Su üçgeni
Kuzu	Öküz	İkizler	Yengeç
Aslan	Başak	Terazi	Akreb
Yay	Oğlak	Kova	Balık

Bu burçların başlangıçlarında meydana gelen yakınlaşmalara orta yaklaşma denir. Fakat ateş burcunun başlangıçlarında meydana gelen yaklaşmalara büyük yaklaşma, yalnız Ateş burcundan Kuzu burcunun başlangıcındaki yaklaşmaya en büyük yaklaşma denir. Bu oniki burcun çeşitli derecelerinde vuku bulan yaklaşmalara küçük yaklaşma derler. En büyük yaklaşma 2940, büyük büyük yaklaşma 980, orta yaklaşma 245 ve küçük yaklaşma da 20 senede bir olur. Çünkü Ateş üçgenden evvel Kuzu burcunda en büyük yaklaşma meydana geldikten yirmi sene sonra o üçgenden Yay burcunun ikibuçuk derecesinde, yirmi sene sonra yine o üçgenden Arslan'ın beşinde, yine yirmi sene sonra Kuzu burcunun yedi buçuk derecesinde, yirmi sene sonra Yay burcunun onunda, yirmi sene sonra Arslan burcunun on iki buçuk derecesinde ve bunun gibi takriben ikişer buçuk derece fazlalaşarak her yirmi senede bir kere Kuzu, Yay ve Arslan burçları birbirlerine yaklaşarak iki yüz kırk beş sene zarfında on iki yaklaşma meydana gelir. İşte bunlara küçük yaklaşma denilir ve Ateş üçgenden aslan burcun derecesinde yaklaşma meydana geldi denir. Sonra da Ateş üçgenden Toprak üçgene geçerek önce Öküz burcunda orta yaklaşma vuku bulduktan sonra yine izah edilen usul dairesinde takriben ikişer buçuk derece artarak her yirmi senede bir Öküz, Oğlak ve Başak burçlarında on iki küçük yakınlaşma meydana gelerek iki yüz kırk beş sene sonra Hava üçgenine geçerek evvelâ İkizler burcunda Orta yakınlaşma olur. Ve yine izah edildiği üzere İkizler, Kova ve Terazi burçlarında küçük yakınlaşmalar olduktan sonra iki yüz kırk beş senenin sonunda yakınlaşma olayı su üçgenine geçerek önce Yengeç burcunda orta yaklaşma ve peşinden Yengeç, Balık ve Akrep burçlarında küçük yakınlaşmalar vuku bulduktan sonra iki yüz kırk beş sene sonra yine Ateş üçgeninden Arslan burcunun başlangıcında büyük yaklaşma meydana gelir. Bu zamana kadar da dokuz yüz seksen sene geçmiş olur. Sonra Arslan, Kuzu ve Yay burçlarının muhtelif derecelerinde izah edildiği şekilde iki yüz kırk beş sene içinde on iki küçük yakınlaşma olduktan sonra tekrar Toprak üçgene geçerek Başak burcu başında orta yaklaşma ve Başak, Öküz ve Oğlak da yirmişer sene ara ile küçük yaklaşmalar meydana gelir. Bilâhare Hava üçgeninin bir kenarı olan Te-

razi burcu başında orta yaklaşma, Terazi, İkizler ve Kova burçlarında küçük yakınlaşmalar meydana geldikten sonra Akrep burcu başlangıcında orta yaklaşma, Akrep, Yengeç ve Balık burçlarında küçük yakınlaşmalar meydana gelmesiyle bin dokuz yüz seksen sene daha tamamlandıktan sonra yay burcu başlangıcında büyük yaklaşma ve iki yüz kırk beşer sene ara ile Oğlak, Kova ve Balık burçlarında orta yakınlaşmalar ve aralarında yani Yay, Arslan, Kuzu, Oğlak, Başak, Öküz, Kova, Terazi ve İkizler burçlarının çeşitli derecelerinde ve sonra Balık, Akrep ve Yengeç burçlarında yine izah edildiği şekilde küçük yakınlaşmalar meydana gelerek üçüncü dokuz yüz seksen sene de son bulur.

En büyük yakınlaşmadan bugüne kadar iki bin dokuz yüz kırk sene geçmiş olur ve sonra yine Kuzu burcu başında en büyük yakınlaşma meydana gelir. Fakat izah edildiği gibi iki buçuk derece farkla hareket etmesi takdiri iledir. Yoksa takvim zamanı itibariyle fazla veya noksan olur. Bu sebeple bazen bir üçgende on üç küçük yakınlaşma olur ve dokuz yüz altmış senede büyük yakınlaşma tekrar eder. Bazen iki yüz kırk senede, bazen de burcun başlangıcından birkaç derece geçtikten sonra orta yakınlaşma meydana gelir.

Nitekim mevzuumuz olan orta yakınlaşma Hicrî 1217 senesi Rebiulevvel ayının on yedisinde Ateş üçgeninden Toprak üçgenine geçişi Başak burcunun beşinci derecesinde olmuştur. Dört ay öncesi vaki olan Nevruzda yani Hicrî 1216 senesi Zilkade ayının on altıncı ve Milâdî 802 senesi martının dokuzuncu pazar günü Papaz cetveline göre güneş üç saat yirmi altı dakikada Kuzu burcunun başlangıcına girince İstanbul ufkuna göre o vaktin kaderi İkizler burcunun on dördüncü derecesidir. Buna kader yılının orta yakınlaşması derler ve onu dahi başlangıç kabul ederler.

Osmanlı Devletinin kurucusu olan Osman Gazi hazretlerinin istiklâle kavuşmalarından önce vaki Nevruz dakikasındaki kader yılına devlet kaderi denilir ki papaz cetveline göre Yengeç burcunun sekizinci derece otuz yedi dakikasıdır. Hz. Peygamberin doğumuna tesadüf eden Nevruz dakikasında Terazi burcunun yirmi iki ve ekseriyetle kabul edildiğine göre yirmi üç buçuk derecesi taliğ olduğundan ona da Taliğ-i Millet deniyor. Padişahların doğumlarındaki Taliğa Taliğ-i ve'âdeti Hümayun ve tahta çıkışlarındaki Taliğa da Taliğ-i kıyam deniliyor. Bu orta yakınlaşmanın 245 sene kadar hükmü olup, ondan sonraki küçük yakınlaşmalar ile Taliğ-i sene ve diğer işaretlerin hükmü zikri geçen diğer yakınlaşmaların ahkâmını doğruladıkça zannedilen belirtiler meydana gelir.

Şöyle ki: Yılın kaderi, devletin kaderi, milletin kaderleriyle tahta çıkış kaderinin birleşmesi neticesinde hadiseler meydana gelir derler. En büyük hareketin bin, büyük hareketin yüz, orta hareketin on ve küçük

hareketin de bir senede bir derece ilerlediği tahmin olunur. Meselâ yaklaşma Başak burcunun beşinde olduğu halde ertesi sene on sene sonra altıncı derecesine hareket ettiği kabul edilir. İntihaât da yine bin, yüz, on veya bir senede bir hareketle burç değiştirmektir.

Meselâ yakınlaşma Başak burcunun beşinde iken ertesi sene Terazinin beşinde kabul edilmesine yakınlaşmanın sonu denir. Küçük yakınlaşmanın yahut başlangıcı yakınlaşmasının hareket başlangıcı veya sonu hangi senede ise o senenin kaderine veya taht sahibinin değişmesinin yakınlaştığına yorumlanır. Eğer bu tahminler tahakkuk ederse yakınlaşma hükmü yerine gelir derler. Daha bunun gibi birçok delil ve işarete bakılarak hükümler verilir. Bu hususlar tarih ilminin dışındaki işler olduğu halde Şanizadeye kapılarak sadetten ayrıldık. Artık mevzuumuza dönelim.

ŞEHİD PADİŞAHIN HAL TERCEMESİ

Sultan Selim Han hazretleri 1175 senesi cemadıyelulasının yirmi yedisinde perşembe günü saat birde doğdu. 1213 senesi Recep ayının on birinde salı günü tahta çıktı. Tahta çıkışı harp içinde olduğundan devleti karışıklıklar içinde buldu. Asker ve halk savaştan bıkmış, talimli askere sahip olunmadıkça iş görmenin imkânsızlığı açık seçik anlaşılmıştı. Bunun için sulhtan sonra talimli asker yetiştirme imkânlarını aramaya başladı. Dolayısıyle de başına eşek arıları topladı. Bu asker meselesinin izahı yukarıda geniş şekilde yapıldığından tekrar baş ağrıtmayalım. Ve hamiyet sahiplerinin derdini tazeleyecek konulara girmeyelim. Burada yalnız büyük eserlerini ve iyiliklerini zikretmekle yetinelim.

Ebu Eyyubul Ensarî hazretlerinin türbesi etrafına halis gümüşten parmaklıklar yaptırdı ve altın kandiller koydurdu. Türbe yanındaki Fatih tarafından yaptırılan camiyi yeniden tamir ettirdi. Topçu ve Arabacı askerleri için Tophanede, Beyoğlunda ve Nizamı Cedid askeri için Levent çiftliğinde ve Üsküdarda kışlalar, Tersanede büyük havuz inşa ettirdi. Tersane yakınında Kalyoncular için yeni bir kışla, Hasköy'de Hendesehane, Üsküdar'da büyük depolar yaptırdı. Humbarahane içindeki cami, Üsküdar'da Selimiye kışlası yakınındaki güzel cami ve diğer sosyal ve resmî eserler dahi zamanının hayırlı hizmetlerindendir. Daha bunlar gibi pek çok güzel eserleri vardır. Zamanında yapılan eserlerin güzelliği kendi nezaketinin en büyük delilidir. Yeni icatlara uygun top dökümü, gemi inşası ve Avrupaî Barut imali gibi harp âletleri, kara ve deniz kuvvetlerinin noksanlarının tamamlanması için büyük gayretler harcadığı gibi diğer taraftan Hint ve Avrupa'dan ithal edilen kumaşların memlekette imali için Üsküdar'da kumaş atelyeleri açtırdı. Eğitim ve

öğretimin gelişip yaygınlaşması için Basımevi inşa ettirerek matbaacılığın gelişmesine çalıştı. Bütün bunların yanında memleketinde matematik ilminin gelişmesini çok isterdi. Ramiz efendiyi Humbarahane Nazırlığına getirdiği zaman Hendesehaneyi de onun nezaretine bağlayarak hocaların tayini ve derslerin tertibi hususunda kendisiyle sık sık gizli görüşmelerde bulunduğu sonradan anlaşılmıştır.

Velhasıl yararlı eserleri çok, devletinin ilerleyip gelişmesi hususundaki gayretleri sonsuzdu. Yardımsever, ikramı bol, güzel yüzlü, iyi huylu, güzel talik yazar, musiki bahsinde hatırı sayılır, İlhami mahlası ile şiirler yazar, ülema ve şairlere fazlasiyle hürmet eden bir padişahtı. En son yazdığı şiir şudur.

Kimdir ol kim meyi sâdık ile olup şiir nigâm.
Ona hemyâze-i gam olmaya âhız encâm.
Mest sehbâyı meserret olanın hali budur.
Kâh peymane çeker, kâh hımarı âlâm.

Nakledildiğine göre bu kıtayı yazdıktan sonra altına (sözüm son buldu) ibaresini yazmış, ebcet hesabına göre hesaplandığında 1222 çıkar ki tahttan indiriliş senesidir.

On dokuz sene yedi ay on gün padişahlığı vardır. Karadeniz boğazında çıkan Kabakçı hadisesinde tahttan indirildi. Bilahare devletin nizamı bozulup, millet ve memleketin hali perişan olunca kıymeti anlaşıldı.

Gerçi onun zamanında da bir hayli âsi ve eşkiya vardı, fakat hükümet merkezine hâkimdi ve emirlerini dinletirdi. Eyalet ve vilâyetlerin de merkezle irtibatları olup makamı hilâfete hürmet ve bağlılıkları vardı. Hatta Cezzar Ahmet Paşa bayağı asî ve isyankâr iken Sultan Selim'in adı anıldıkça ayağa kalkardı. Ve fermanı geldikçe binek taşına kadar inerdi. Sevdiklerinden birisi kendisine (Devlet büyüklerine bu derece kin besleyip muhalefet etmeseniz olmaz mı?) dediğinde (Ehli İslâm olduğumuz için padişahın emrine itaat boynumuzun borcudur. Boynum Sultan Selim'e kıldan incedir. Aracısız idamım mürâdı şahaneleri olduğunu bilsem Allah bilir bir dakika geçirmeden başımı kılıca teslim ederim,) diye cevap vermiş ve muhalefetinin sadece vüzeraya karşı olduğunu açıklamıştı.

Tarihçi Asım efendi Payasta yol kesicilik ve zorbalıkta nam salmış küçük Ali oğlu Halil Paşa ile görüşerek kendisine (Ülema ile olan münasebetiniz sebebiyle dini hükümler hakkında bilginiz vardır. Böyle iken devlete itaatsızlığınızın sebebi nedir?) diye sorduğunda (Efendi birader devlet dediğiniz yalnız padişah mıdır? Yoksa devlet işleri ile görevli olan kimseler midir? Veya ikisinin birleşmesinden oluşan bir heyet midir? Yalnız padişahsa (sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz) âyeti gere-

ğince emrine amâdeyiz. Allah korusun başkaldıranların namaz ve nikâhı sahih olmaz. İkinci şıkka göre bir memlekette birkaç padişahın olması mümkün değildir. Çünkü padişahı tek bir kişi biliriz. Ancak onun emirlerine boyun eğeriz. Üçüncü şık dahi bu şekildedir. Müslüman halktan olduğumuzdan biâd ettiğimiz müslümanların imamına itaatımız tamdır. Amma görünen isyanımız ve muhalefetimiz Yusuf ağa ve İbrahim kethüda gibileredir,) gibi sözlerle ağlayarak cevap vermiş olduğunu Asım efendi tarihinde zikreder.

Netice olarak yer, yer ortaya çıkan asi ve eşkiyaların hepsi Sultan Selim'in şahsına bağlı fakat devlet büyüklerine karşı ve muhalif oldukları iddiasında bulunurlardı. Onun hallinden sonra saltanatın eyalet ve vilâyetlerle olan ilişkisi hemen hemen tamamen kesildi. Hilâfet makamına önceki bağlılık ve hürmet kalmadı. Sultan Mustafa'nın değil eyaletlerde İstanbul'da bile emirleri dinlenmez oldu. Halk sıkıntı ve kararsızlık, ileri gelenler ise geleceğin iyilik getirmeyeceğini düşünerek şaşkınlık içinde kaldı. Bunun üzerine bazı devlet ricali Sultan Selim'in tekrar tahta çıkarılması kararını aldı ve gizli gizli çalışmalara başladı. Netücede hazırladıkları plânı uygulama mevkiine koydular. Ne çare ki kaderin hükmüne karşı gelinmez ve alın yazısı silinmez. İstanbul'un durumu, Alemdar'ın gafleti ve Ramiz efendinin teklifine arkadaşlarının karşı çıkması Sultan Selim hazretlerinin şehit edilmesi ile sonuçlandı. Fakat ona ihanet edenler kötü gözle bakanlar bile teker teker cezalarını bulmuşlardır.

Şehit edildiğinde:

(Kendi elimle yâre kesip verdiğim kalem
Fetvâyı hün nâhakımı yazdı ibtida)

beytinin cebinden çıktığı rivayet olunur.

Nizamı Cedid harekâtı sırasında maarifin ıslâhı içinde teşebbüslerde bulundu ise de mümkün olmadı. Şöyle ki: Hükümetin ilk görevi hukuki eşitliğin sağlanmasını temin etmektir. Osmanlı Devleti bu hususta son derece dikkatli olmuştur. Bu son derece mühim görevin yerine getirilmesiyle görevli ilmiye sınıfı devlet yanında fevkalâde itibar ve hürmet görmüşlerdir. Buna karşılık onlar da daha önce anlatıldığı gibi yüksek derecede tahsil görmüş tavır ve hareketleri itibariyle mümtaz ve devlete müşavirlik görevini yerine getirmiş faziletli kişilerdi.

Bilâhare diğer sınıflarda olduğu gibi ilmiye sınıfının nizam ve intizamı da fazlasiyle bozulmuş olduğundan asker ve mülkiye sınıfına yeni nizam getirilirken ilmiye sınıfının da yavaş yavaş düzene sokulmasına karar verilmişti.

Bu işe ilk teşebbüs eden Hamidizadedir. Fakat pek çok yerlere dokunduğundan kötü huylulukla itham edildi ve sonunda da görevine son

verildi. Ömer Hulusi efendinin bu örnekten ders alması gerekirken kuvvetli dinî bilgisi sebebiyle bir çıkış yaptı. Bütün medrese mensupları kendisine can düşmanı kesildi. Sonunda o da makamından indirildi. Bunun üzerine de Sultan Selim maarif ıslâhatından vazgeçmek zorunda kaldı. Silâhlı kuvvetlere mühendis yetiştirecek Hendesehanenin geliştirilmesine itina göstererek, maarif ıslâhatını kendi kaderine terketti.

Sonradan Sultan Mustafa devrinde Şeyhülislâm Ataullah efendi zorbaların desteğiyle güya medreselerin temizlenmesine girişerek dokuz müderrisin diplomalarını iptal etti. Bu hareketin ıslâhatla ilgisi olmayıp haklılığı şüpheli günlük işlerdendi. Meselâ idam edilenlerden valide kethüdası Yusuf ağanın oğlu Sadık efendi babasının nüfuzu sayesinde zamanından önce terfi ettirilerek Süleymaniye medresesine tayin edildiğinde hem aynı rütbedeki diğer ilmiye mensuplarının ve hem de bilhassa ilmiyeye mensup diğer asılzadelerin düşmanlığını çekmiş olduğundan Ataullah efendi onun derecesini Sahn müderrisliğine indirdi. Halbuki eğer Sadık efendi Süleymaniye müderrisliğine lâyık olmadığı halde iltimasla bu mevkiye yükseltildiği için rütbesi tenzil edildi denilirse öyle bir durum olduğu takdirde müderrislik mesleğinden tamamen uzaklaştırılması gerekirdi. Fakat bu yola gidilseydi aynı muamelenin diğer ilmiye mensuplarına da uygulanması gerekirdi. O zaman da pek az müderris kalırdı. Yok eğer maksadın kaliteli müderris aramak değil de Sadık efendi fazla ileri terfi etti ve payesi indirildi denirse, bu kere de gasbedilmiş malın taksiminde diğerlerinden fazla hisse alanı darıltıp da elinden bir miktarını geri almak gibi bir durum ortaya çıkar ve Sadık efendinin gerisinde kalan müderrisleri memnun etmek olur ki buna da ıslâhat denemez. Kaldı ki ilmî rütbelerin en sonu olan sadaret unvanına sahip olanlar arasında bazı münasebetsizlikleri yukarıda zikredilen ve bilfiil Rumeli Kazaskeri bulunan Aygır İmam gibi bir cahil hâlâ mevcutken, birkaç asılzadenin fazla terfi ettirildiler, diye rütbelerinin indirilmesi yolsuzluk içinde bir doğru yol aramak kabilindendi.

SULTAN SELİM DEVRİ SADRAZAM VE ŞEYHÜLİSLÂMLARI

Sultan Selim'in tahta çıktığı zaman sadrazamlık makamını Koca Yusuf paşa, Şeyhülislâmlık mevkiini de Kâmil efendi işgal ediyorlardı. Çok geçmeden ikisi de azledildiler ve Cenaze Hasan Paşa namiyle maruf Kethüda Hasan Paşa sadarete, Esatzade Mehmet Şerif efendi de ikinci kez Şeyhülislâmlığa getirildiler. Lâkin Şerif efendi zayıf, ihtiyar ve sıhhati yerinde olmadığından iki ay sonra azledilerek yerine Hamidizade tayin edildi. Hemen peşinden meydana gelen Boza bozgunu üzerine Hasan Paşa dahi azledildi. Yerine Gazi Hasan Paşa sadrazam oldu, onun da ömrü vefa etmeyip bir iki ay sonra vefat etmesi üzerine bu kere Rusçuklu Hasan Paşa sadarete getirildi. Fakat görev yapmadığı gerekçesiyle idam edilerek Koca Yusuf Paşa ikinci defa sadrazam nasbedildikten sonra Şeyhülislâm Hamidizade azledilerek yerine Yahya Tevfik Efendi getirildi.

Yahya efendi tayininin on üçüncü günü vefat edince Mekki efendi ikinci defa meşihate getirildi.

1206 senesinde sulh yapılıp da Yusuf paşa İstanbul'a döner dönmez hemen azledildi ve yerine Melik Mehmet paşa sadrazam oldu. Peşinden de Mekki efendi uzaklaştırılarak Şeyhülislâmlığa Dürrizade Arif efendi ikinci defa tayin edildi. Melik Ahmet paşa iki buçuk seneye yakın sadarette kaldıktan sonra azledildi, yerine ise İzzet Mehmet Paşa tayin olundu. Dört seneye yakın görev yaptıktan sonra Fransızların Mısır'ı istilâ etmeleri üzerine Dürrizade ile birlikte azledildiler. Yerlerine Ziya Yusuf Paşa ve Âşir efendi getirildiler. Bir sene on bir ay sonra Âşir efendi azledilerek yerine Ömer Hulûsi efendi Şeyhülislâmlık makamına getirildi. Ömer Hulûsi efendi hak, adalet ve doğrulukla görev yaptı. Fakat zamanında bu derecedeki bir adalete tahammülü olmadığından iki sene on bir ay sonra görevden uzaklaştırıldı. Yine Salihzade Ahmet Esat efendi getirildi.

Bir müddet sonra gidişi beğenmeyen Ziya Paşa istifa etmek istedi. Bunun üzerine 1220 senesi başlarında azledilerek yerine Hafız İsmail paşa tayin olundu. O dahi rakiplerini ortadan kaldırmak için ihanet yolunu seçti ve meydana gelmesine sebep olduğu Edirne hadisesinin sonunda Esat efendi ile birlikte uzaklaştırıldı. Buna müteakip Sadarete İbrahim Hilmi paşa, Şeyhülislâmlığa da Ataullah efendi geldi. Peşinden Rusya seferi çıkınca paşa Serdar-ı ekrem olarak Rumeli tarafına gitti.

Ataullah efendi de İsmail paşanın dediği gibi fesat ağacının kötü meyvesini toplamak için kaymakam Musa paşa ile ittifak etti. Ve onların uğursuz işbirliği ile Sultan Selim'in bahtiyar saltanatı sona erdi.

Sultan Selim'in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı ordusunda yeniçeri zorbaları ayaklanarak Hilmi İbrahim Paşayı sadaretten indirdiklerinden yerine Çelebi Mustafa Paşa getirildi.

Ataullah efendi Sultan Mustafa zamanında zorbalarla arkadaş, mütegallibenin de başı olduğundan bir aralık azledilerek yerine Ömer Hulûsi efendi ikinci kez Şeyhülislâmlığa getirildiyse de zorbaların sahip çıkması üzerine bir gün sonra Ataullah efendi tekrar Şeyhülislâm oldu. Bilâhare Tayyar paşanın kaymakamlığında yine azline karar verildiyse de mevkii muameleye konmadı. İşlediği çeşitli hataların bedeli olmak üzere Alemdar'ın İstanbul'a gelişinden sonra âleme ibret teşkil edecek bir şekilde görevine son verildi.

Çelebi Mustafa paşa dahi yukarıda zikredildiği gibi cemaziyelahirin dördünde Bab-ı Ali'den alınıp Alemdar Paşanın karargâhında hapsedildi. Aynı gün Sultan Selim Han hazretleri de şehit edildi.

SUÇLULARA VERİLEN CEZALAR VE DİĞER BAZI İCRAAT VE TAYİNLER

Yukarıda geçtiği üzere cemaziyelahirenin beşinde cuma günü Sultan Selim'in cenazesi merasimle pederinin Lâleli camiindeki türbesine götürüldü. Ayasofya camiinde de selâmlık merasimi yapıldı.

Uzun zaman saltanat ve hilâfet makamında bulunarak devlet ve milletinin saadeti için çalışıp, çabalamış olan merhametli padişahın sonunda tahttan indirilerek bir müddet sıkıcı bir inziva hayatı yaşadıktan sonra bir takım sefil cellâtlar elinde mağduren şehit olması herkesi üzdü. Her tabakadan halk matem tuttu ve ağladı. Selâmlıkta sultan Mahmut'un şakağındaki yarayı gören halkın üzüntüsü daha da artarak Enderun halkına olan kini fazlalaştı. Yeni sadrazam Alemdar Paşa ise sultan Selim'i tahta çıkarmak niyetiyle Rumeli'den gelip te şehadetine sebep olduğundan dolayı son derece üzüntülü ve bu cinayete gerek teşebbüs ve gerekse onlara yardım edenlerin derhal cezalandırılmaları düşüncesinde idi.

Bu sebeple selâmlık merasiminin hemen peşinden Darüsaade ağası Mercan Ağa azledilerek Bostancıbaşı vasıtasıyle Balıkhaneye gönderildi. Yerine Hazinedar Kasım Ağa Darüssaade ağası, onun yerine Lala şehriyâri Amber Ağa Hazinedar tayin olundu.

Ser kitabetinden çıkarılan Bülbül Hafız diye bilinen Feyzullah efendi yine Ser kitabetiyle Enderunu Hümayuna alındı.

Gerek o gün ve gerekse ertesi gün Enderunu Hümayunda diğer bazı tayinler de yapıldı. Şöyle ki:

Seferli Kethüdası Mehmet bey silâhtar, Çuhadar Arnavut Ahmet ağa birinci mirahor, Sakazade Seyid Ahmet ağa Hazine kethüdası, civan Arif ağa seferli kethüdası, Seyid Ömer ağa Baş çuhadar, Başçavuş Osman ağa Kahveci başı ve Çuhadar-ı şehriyari Hüseyin ağa valide sultan kethüdası tayin olundular.

Yine cumartesi günü canilerin cezalandırılmalarına başlanarak bahsi geçen Mercan ağa Balıkhanede idam edildikten sonra cesedi orta kapı önünde ibret olmak üzere teşhir edildi. Yine canilerden Baş çuhadar Abdulfettah Bâb-ı hümayun dışında,Hazine vekili Nezir ile birinci Mirahor Kör Mehmet Alay köşkü önünde ve Avadan Bostancısı Deli Mustafa Yalı köşkü dışında idam edilerek cesetleri teşhir edildi.

Mercan ağa Selim devrinde meşhur olan ve hayırla anılan Bilâl ağanın ölümü üzerine yerine Darüssaade ağası olmuştu. Darüssaade olan kişi Enderunu hümayunda en yüksek âmir mevkiinde olduğundan öteden beri sadrazam ve Şeyhülislâmdan sonra en çok itibar gören belki de onlarla aynı derecede itibar edilen kimse olmuş ve haremi hümayun hasseten onun emrine verilmiş olduğundan sultan Selim'in haremi hümayundan çıkartılması ondan istenmiş ve kendisi muhafaza imkânına sahipken Babüssaadenin kapatılarak cellâtların hareme hücumunda müsaade yolunda kolaylık göstermesi büyük bir cinayet olduğundan idam edilmekle cezasını bulmuş oldu.

Gerek Mercan ağa, gerek Nezir Afrika'dan getirilmiş ve Enderûnu hümayunda terbiye edilerek sırasıyle böyle büyük mevkilere geçirilmiş hadımlardan olduklarından biyografi bahsinde bundan fazla bilgiye lüzum yoktur.

Abdulfettah ağa aslen Gürcü kölelerindendir. Eski sadrazamlardan Hacı İzzet paşa Tophane Emini iken onu beş altı yaşlarında alıp diğer bazı çocuklarla beraber Enderunu hümayuna yerleştirmişti. Sultan Mustafa'nın şehzadeliğinde hizmetinde bulunmuş ve Sultan Selim'in hal'ini hazırlayan sebeplerin tamamlanması sırasında fazla koşturduğu için tahta çıkınca Baş çuhadar olarak padişahı avcunun içine aldı. Sonra da Sultan Selim'in idamına ilk teşebbüs edenlerden biri oldu. Dünyada cezasını buldu. Gerisi yevmi cezaya kaldı. Esmer renginde, kısa boylu, açıkgöz, hızlı konuşur, kekeme uğursuz bir kişiydi. Cevri ustanın sadakati cariye sınıfına ne kadar şan ve iftihar vesilesi olduysa bunun ihaneti de köle cinsine o derece zillet ve utanç vesilesi olmuştur.

Mirahor Mehmet Deli Eyüp ağanın oğludur. Adı geçen bu Eyüp ağa üçüncü Mustafa'nın şehzadeliğinde çuhadarlarından iken Enderunu hümayundan kovulmuş ve bazı suçları sebebiyle üçüncü Mustafa kendisini idam ettirince ekmek parası olan Zeamet oğlu Mehmet'e verilmişti. Sanki yılan öldürülmüş, yavrusu ise adı geçen padişahın oğlu Sultan Selim'i sokması için bırakılmıştı. Bunun üzerine adı geçen Mehmet Eyüp de evinde otururken ordunun sefere çıkışı sırasında yapılan tayinler esnasında bazı ileri gelenlerin aracılığı ile Guraba-i yesâr ağası olarak ordu ile Rumeli'ye gitmişti. Bilâhare sultan Mustafa tahta çıkınca İstanbul'a davet edildi ve büyük Emirahor oldu. Fevkalâde nüfuz sahibi oldu. Bu itibarını muhafaza etmek için katillerle birlik olduğu anlaşılınca Nezir ağanın yanında başı kesildi ve lâşesi üç gün meydanda kaldı.

Katledilenlerden Deli Mustafa Avadancılardan aşağı tabakadan bir serseri idi. Avadancı o zamanlar iki sınıfa ayrılıyordu. Biri sofa ocağı eskilerinden sünnet ve sarık odaları ile bunların sofasını süpürüp temizleyen ve sünnet odası hamamını ısıtan ve padişahın abdest leğen ve ib-

riğini muhafaza edenlerdir. İkincisi Avadan Bostancılarıdır. Bunlar on iki kişidir ki altısı nöbet bekleyip padişah bir yere gidecek olursa üçü Baş çuhadardan ok takımlarını alır getirirler, diğer üçü de Tüfenkçi başının yanına giderler ve Tüfek atılması irade buyurulursa beraber bulunması lâzım gelen Şeşhanelerle barut, kurşun ve diğer malzemeyi yüklenip taşırlarmış. Sonraları bu ikinci sınıfın ismi değiştirilerek Mabeyni Hümayun Bostancıları denilmiştir.

İşte adı geçen Deli Mustafa bu on iki Avadan Bostancılarından birisi olduğu halde Sultan Selim'in idamına iştirak edenlerden olduğu cihetle diğer canilerin idamı sırasında o da idam edildi.

Sır kâtibi Arif beyle Mabeyincilerden Ferit İbrahim bey dahi bu işle itham edilerek Bostancıbaşı hapishanesinde sorguya çekildikleri sırada ikisi de kişizade ve şuaradan nazik çelebiler oldukları için sorgu zahmeti kendilerine zor geldiğinden henüz sorgular yapılırken Arif bey bu işkenceye dayanamayıp Alemdar paşanın sorguya gelen adamına (var Paşana söyle ne yapacaksa yapsın, artık canıma yetti,) deyince adamı da söylediklerini olduğu gibi Alemdar'a aktarmış o da kendi şivesiyle (var onun paçasını getir berikini de defet,) demiş olduğundan cemadiyelahirin yedisinde pazar günü Arif bey Alay Köşkü önünde idam edildi. Ferit beyse salıverildi. Yine o gün itibarlı hadımlardan Cevher ve Amber adlı iki suçlunun Bâb-ı hümayun önünde başları kesildi.

Ertesi yani pazartesi günü yeni padişah hazretleri sakal bıraktığından âdet olduğu üzere Enderun halkına hil'atlar giydirildi ve hediyeler verildi. Hırkayı şerif odasında saat beşe çeyrek kala padişah tarafından Alemdar paşaya Mührü cedid-i Hümayun bizzat teslim edilerek kendisine aşırı iltifatta bulunuldu.

Sultan Mahmut'un tahta çıkışına dair şairler pek çok tarih düşürdüler, bilhassa Sururi efendinin, İzzet Mollanın ve Asım efendinin güzel tarihleri vardır. Fakat Enderunu Hümayun ağalarından Kurşuncubaşı Arif ağanın düşürdüğü (oldu adlî hân Mahmudun cülûsunda âyân) mısraı diğer tarihlerden üstündür. Zira Sultan Mahmut'un Adlî mahlasını kullandıklarını sanatkârane bir şekilde açıklamaktadır. O zamana kadar sultan Mahmut'un Adli mahlasını kullandıkları saray dışında hiç kimse tarafından bilinmiyordu, bu vesile ile açıklanmış oldu.

Cemaziyelahirin dokuzunda salı günü Divan toplanıp Recep mevacihi verildikten sonra eski Şeyhülislâm Ataullah efendi Kızanlık kasabasına, eski sadrı Rumeli Muhtar efendi ile sultan Selim'in hali sırasında İstanbul Kadısı bulunan ve Etmeydanı erlerinin kabadayılarından olan Murat zade efendi birer yere sürgün edilerek diğerlerine gözdağı verildi.

Bostancıbaşı Sarıyerli Ali ağanın bir suçu tesbit edilmedi ise de zan altında kaldığından ve emrindeki neferlerden birçoğunun cinayetleri tesbit edildiği için artık kendisinde zabitlik şeref ve haysiyeti kalmadığı cihetiyle o da aynı gün azledilerek yerine Haseki ağa olan Ömer ağa geleneklere uyularak Bostancıbaşı tayin edildi. Kapı ağası Hafız Mustafa çıkartılıp yerine selefi Salih efendi getirildi. Çarşamba günü sakallı müsahip ağalardan bazıları Musahiplikten çıkartıldıkları sırada Neyzen Mustafa bey dahi çıkarıldı.

Yine zikredilen çarşamba günü eski kaymakam Mustafa Paşanın bütün mallarına el konularak Filibe'ye, Rikâb-ı hümayun kethüdası olan Mustafa efendi haremi ile beraber Sakız adasına ve Ratıp Ahmet Paşazade eski birinci Emirehor Şemseddin bey Rodos adasına sürüldüler.

Adı geçen Mustafa paşa Sultan Selim hazretlerinin kız kardeşi merhume Şah sultan hazretlerinin kocası olup, bazen Eyüp'teki sahil sarayında, bazen de Rami çiftliğinde emekli hayatı yaşayarak hurufatçılıkla uğraştığı sırada fesatçılıkla uğraşanlarla temas kurarak doğruluk ve ihlâsa aykırı davranışlarda bulunuyordu. Hatta daha önce anlatıldığı üzere Hayri efendi biraderi Seyda gibi bir arsızın sözüne kapılarak ve kabakçı gibi bir zorba başı ile işret âlemlerinde bulunarak bir günlük Şeyhülislâm tayini gibi çirkin bir hadiseye sebep olmuştu. Bundan başka Sultan Selim'in felâkete uğramasından memnun olduğunu açıkladığı söylenir. Bu onun için pek büyük bir küfranı nimet demek olduğundan bu sırada o dahi sürgün edilerek cezasını buldu.

Kethüda Mustafa efendi ise Kethüdalık makamına çıkacak liyakatta biri olmadığı halde sadece hanımının padişah haremine yakınlığı sebebiyle Rikâb Kethüdası olmuştur. Kafası boş ve devrin gidişinden habersiz, papağan gibi bellediğini söyler. Sadece hanımı aracılığı ile bazı zararlı fikirleri Hareme sokmasına bakılarak Sultan Selim'in şehadeti olayında bu vasıta ile cereyan eden haberleşmede de rolü olması gerekirdi. İşte hareminin de kendisi ile birlikte sürgün edilmesinin sebebi budur.

Şemseddin bey vaktiyle sultan Selim'e ikinci lalalık yapmış ve tahta çıkınca çok fazla itibar görmüş ve hatta o vakit Rusçuk sahrasında bulunan Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf paşaya hattı hümayun ile gönderilmişti. Meğer Yusuf paşaya ebedi kini varmış. Yusuf Paşa da bunu biliyormuş. Bu yüzden Yusuf paşa kendisinden pek çok özür dilemişse de kinle dolu olan kalbine tesir etmemiş. İstanbul'a dönüşünde Yusuf paşayı gammazlamış. Osmanlı ordusunun düşman üzerine saldırmak üzere olduğu bir sırada Yusuf paşa azledilerek yerine Cenaze Hasan Paşa Serdar-ı Ekrem tayin edilince askerin kalbine bezginlik gelerek yürüyen ölü gibi ileriye hareket edilmiş. Yeniçeri, Serdar-ı Ekrem, Çarhacı ve serasker orduları birbirinin içine girmiş oldukları halde düşmana rastlamışlar, böylece meşhur Boza bozgunu meydana gelmiş. Velhasıl Şem-

seddin bey öyle kritik bir zamanda Serdar-ı Ekremin değiştirilmesine ve dolayısiyle de büyük bir hezimete uğranılmasına sebep olmuştu. Bu hadiseden sonra Sultan Selim Şemseddin beyin her sözüne inanmaz ve mühim işlerde kullanmaz oldu. Yine de eski yakınlığına hürmeten Kapıcılar kethüdalığı ve Büyük Mirahurluk gibi hizmetlerde çalıştırırdı. Şemseddin bey ise Şenizade tarihinde beyan olunduğuna göre kimseyi beğenmez, Kaptanı Derya Seydi Ali paşa gibi kibirlilik ve azamet yolunda devrin ricaline önderlik ettiği gibi nimete küfür bahsinde de önderlik etmiş ve Sultan Selim'in tahttan indirilmesinden sonra onun aleyhinde de sözler söylemiş, bu vesile ile Sultan Mustafa'nın yakınlarına yanaşmıştı. İşte bu sebeple Bebek bahçesi yakınındaki İbrahim Kethüda yalısı kendisine hediye edilmiştir. Fakat halk ve ileri gelenler arasında vefasızlık ve insaniyetsizlik ile şöhret bulmuştu. Adı geçen yalı elinden alınarak meşru sahibi olan İbrahim Kethüdazade Abdülkadir beye verildi.

Bununla beraber Eski Valide kethüdası Yusuf ağanın varislerine dahi eski Valide kethüdası elinde bulunan konağı geri alındı ve Abdülkadir bey ile Yusuf ağa zade Sadık efendinin rütbeleri ipka edildi.

Şenizade tarihinde diyor ki: Sultan Mustafa'nın tahta çıkışının hemen peşinden Ruusları iptal edilen on dokuz müderrisin sözde baba dostları bunların Ruuslarını ipka ve idam edilenlerin çocukları Selim devri ricalinden çoğunda bulunmayan derecelerde gelir ve mukataatı olanların o sırada gelirlerinin tamamı ellerinden alınmış olduğundan gelirsiz kalanların bazılarına bir miktar eshâm verildi. Ezcümle iki yüz dokuz tarihinde medreseye giren ve yirmi beş senede alınacak rütbeyi dokuz senede alarak genç yaşta mevsile-i Süleymaniye rütbesine terfi etmişti. Rütbesi yirmi iki senesinde mersile-i salın'a indirilerek ulemanın şerefi kurtarılan eski valide kethüdası Yusuf ağa zade Sadık efendi sadrazamın himmeti ile rütbesi tekrar mevsile-i Süleymaniye'ye yükseltilerek işittiğimize göre kendisine senevi on beş bin kuruş kadar faizli esham verildi. Ayrıca pederinden kalan hissesi çoğaltıldı.

İdam edilenlerin el konan malları varislerine geri verilen konak ve yalılarına nisbetle denizde damla gibiydi. Varislere bir miktar esham verilmesi merhamet icabı olduğundan az veya çokluğu münakaşa edilemez. Ruusların geri verilmesi bahsine gelince; İlmi sahada ilerlemenin başlangıçtaki usulleri ve bilâhare bu usullerin örf ve âdet gereğince ne şekil aldığı yukarıda geniş bir şekilde izah edildiğinden burada tekrar etmeye hacet yoktur. Şu kadar ki: Yukarıda geçtiği üzere henüz büluğ çağına gelmemiş çocuklara Ruus rütbesi verilerek resmen kutvetül ulema-il muhakkikin denilmesi, Çuhadar ve Kayıkçı makulelerine kadılık rütbeleri verilmesi âdet olduğu halde devrin uleması bunlara ses çıkarmıyorlar da Sultan Selim'in resmen kazanılmayan sadece hayali bir mev-

ki olan rütbeyi bir çocuğa vaktinden evvel vermesinden infiale kapılıyorlar ve bu çocuğun rütbesinin indirilmesi onları teskin ediyor. İşte burası sorulmaya değer fakat ulemanın kendi içinde cereyan etmiş bir hadise olduğundan daha fazla izahatı gerekli görmüyoruz. Biz yine mevzuumuza dönelim.

Alemdar paşa ile selefi Çelebi Mustafa paşa arasında eski bir kin ve düşmanlık var idiyse de Alemdar paşa şahsi kinlerinden vaz geçerek bugün de sadece Sultan Selim'e ihanet edenlerin cezalandırılmalarını düşündüğünden Çelebi Mustafa paşanın bir kılına bile dokunmadan İsmail kalesi muhafızlığına tayin edildi.

Sultan Mahmut'un tahta çıkışından bir hafta sonra cuma günü Sultan Mustafa'nın kahveci başısı Süleyman ağa ki aslen Gürcü olup Zağlı Süleyman ağa lakabiyle bilinir. O da Bab-ı hümayun önünde, tebdil hasekisi Bağdatlı Hacı Ali ağa Alay Köşkü önünde idam edildiler.

Padişahın baş doktoru Tuğcuzade azledilerek yerine Numan efendizade Mustafa Mesud efendi baş tabib tayin edildi. Cumartesi günü Baş Destari Hafız Yusuf efendi Şehremini ve Mehmet Nedim bey Tütün gümrükçüsü tayin olundular.

Cemazüyelahir'in onbeşinde Pazartesi günü valide sultan Nakşıdil sultan hazretleri kanun gereğince ikamet ettiği eski saraydan yapılan bir merasimle yeni saraya nakledildi. Padişah hazretleri dahi muhterem validelerini orta kapıda karşıladı ve (Cennet annelerin ayakları altındadır) hadisi şerifinin müjdesine nail oldular. Valide Sultan geçici olarak sarayı humayunda özel bir daireye yerleştirildi. O gece Sultan Mustafanın cariyelerinden Sultan Selim'in şehadeti olayında katillere yardım ettikleri tesbit edilen on kadar cariye ve kadın kayıklara bindirilerek kız kulesi açığında boğdurularak denize atıldılar. Salı günü de Bostancılardan on yedi kişi daha Selim olayı ile ilgili bulunarak idam olundular.

Sultan Mustafanın annesi sonradan gözleri kör olarak yirmi iki sene kadar daha yaşadıktan sonra 1244 senesi başlarında vefat etti. Cenazesi Hazreti Halid türbesi dışındaki türbesine defnedildi.

Eski Hazine Kethüdası Ebe Selim ki katillerin öncülerindendir. Cülûs sırasında Sorgûç-u humayun ve Padişaha ait diğer bazı kıymetli mücevherleri alıp Kaftancısı Nesfet ile birlikte kaçarak Fındıklı'da bir evde gizlendikten sonra Davutpaşa'daki Saye ocağına sığınmıştı. Halbuki Alemdar'ın korkusundan herkes tirtir titriyordu. Dolayısiyle bu gibi suçluları saklamaya kimsenin cesareti yoktu. Durum zabitlere ihbar edildi. İkisi birlikte yakalanarak 1228 senesi Cemaziyelahirin onyedisinde Çarşamba günü Alay köşkü önünde başları kesildi.

Gerek Sultan Selim'e ihanet, gerekse çapulculara cesaret veya çeşitli şekilde cinayet işleyenlerden hemen her gün birer ikişer kişi idam

edilerek teşhir edilmekte idi. Sadece Sultan Selim hadisesi sebebiyle bir kaç gün içinde idam edilenlerin sayısı üçyüze yaklaşıyordu. Suçlulardan bazıları kaçmış, bazıları da gizlenmişlerse de sonradan hepsi de birer birer yakalanıp idam edilmişlerdir. Çünkü Sultan Selim hazretlerinin şahısları tanıma yönünden hafızası çok kuvvetliymiş. Ömründe bir kere gördüğü şahsı aradan uzun seneler geçtikten sonra uzaktan bile görse hemen tanırmış. Hatta o hadisede bulunan katillerden birisini hayli müddet sonra kendi sandalında görerek benzetmiş ve tahkikat yaptırarak Bostancıbaşı vasıtasiyle idam ettirmiştir. İçlerinden beş neferin Kastamonu'ya kaçtıkları birkaç sene sonra duyulmuş ve kendilerini tanıyan bir Haseki gönderilerek o sırada Kastamonu Valisi olan Salih Paşaya ferman gönderilerek onlar dahi orada yakalanarak cezalarını buldular.

Neticede Sultan Selim olayına fiilen ya da sözle az veya çok iştirak edenlerin hepsi cezalandırılmışlardır. Sultan Selim'in tahttan indirilmesinin başlıca sebeplerinden biri de taassup ve geri fikir sahipleri olduğundan bunları tahkir etmek ve Sultan Mustafa devrinin zıddı işler yapmak, yeni idarenin başlıca icraatlarından biri oldu.

Eski sadrazam Kethüdası ve yeni Esma Sultan kethüdası Moralı Osman efendi eski usulden ayrılmayan alim ve fazıl bir zat olduğundan taassubu bile kendisine yakıştırmış, çekici ve tesirli ifadesiyle devrin ileri gelenlerini çeşitli vesilelerle kendisine gücendirmişti. Bu sırada onu da idam ettirmek istediler ise de mutaassıptır diye adam öldürmek nefsin arzularına uymak demek olacağından Alemdar Paşa buna müsaade etmedi. Fakat Cemaziyelahirin onyedisinde Çarşamba günü Ruscuğa sürgüne gönderildi.

Aynı ayın onsekizinde Perşembe günü yeni Padişah hazretleri Kılıç kuşanma merasimi için Divan yolunu takiben ve yol üzerindeki ecdadına ait türbeleri ziyaret ederek Eba Eyyubülensari hazretlerinin türbe-i mubareklerine vardılar. Eşrafın ileri gelenlerinden Dürrizade Abdullah Efendi eliyle kılıç kuşandılar ve deniz yolu ile saraya döndüler.

Yine bu ayın yirmisinde eski Tersane Emini Aziz efendi sadrazam Kapı Kethüdalığında iken işlediği bazı suçlar sebebiyle Baçağ'a sürüldü, bilahare de İsmail Kalesine Nezl emini tayin edildi.

Ayın yirmi birinde ise mahut Musa Paşanın kesik başı geldi. İdam ettirdiklerinin servetlerinden zimmetine geçirmiş olduğu malları meydana çıkarmak için hazinedarı derhal tevkif edilerek Bostancıbaşı hapishanesine gönderildi.

Musa Paşa eski sadrazamlardan Moralı Osman Paşanın kızının oğludur. Babası Divan efendiliği ile vüzeranın hizmetinde bulunmuştur. Kendisi Yenişehir-i Fenaride doğmuştur. Zamanla adı geçen kazanın sayılı kişileri arasına girmiş olması sebebiyle Kapıcı başılık rütbesi almıştı. Bilahare İstanbul'a yerleşince taşra memuriyetlerinde ve çıkmaza gi-

ren tahsilat işlerinde görev yapmaya başladı. Trablus-Şam eyaletinin vergi ödemelerinde fazla gecikmeler ve azalmalar olunca bazı meclislerde adı geçen eyalet kendisine verilirse fazla mikdarda vergi toplayacağını ifade etmesi üzerine ikiyüz dokuz senesinde vezir rütbesiyle ve Cerde Başbuğuluğu görevi ile Trablus-Şam eyaleti kendisine verildi. Oraya gittikten sonra vadettiği şekilde tahsilâtı yoluna koyamadığı gibi aç gözlülüğü ve hırsızlığı sebebiyle hakkında şikâyetler gelmeğe başlayınca azledilerek rütbesi geri alındı malına da el konulduktan sonra kendisi Kıbrıs adasına sürgün edildi. Bir müddet sonra vezareti geri verildi ve Paspanoğlu üzerine gönderildi. Oradan Selânik Sancağına nakledildi ise de o sırada ikinci defa Rumeli Seraskeri olan Hakkı Paşa kendisini Berkofça muhafızlığına tayin etti. Kudreti olmadığını bahane ederek bu görevi kabul etmek istemedi. Bunun üzerine Hakkı Paşa vezaretini iptal ederek bir yazı ile durumu Bab-ı Âliye bildirdi. Serasker emrini dinlemediği gerekçesi ile Bab-ı Âli tarafından Limniye sürgün fermanı çıkınca ister istemez Berkofça muhafızlığına hareket etti. Fakat çok geçmeden Hakkı Paşa görevinden alınınca o da Berkofça muhafızlığından kurtuldu ise de peşinden İnebahtı muhafızlığına tayin edildi. Bundan dahi yakayı sıyırmak için 6 ay çalıştıysa da başaramadı ve dört sene orada kaldı. Bir aralık Mısır Valisi oldu ve İskenderiye'ye kadar gittiyse de Mısır'a giremedi ve Mısır yine Mehmet Ali Paşa uhdesinde kalınca o da Selânik'e döndü. Ordunun Rumeliye gitmesi kararlaştırılınca kaderin sevki ile Sadrazam vekili tayin edilmek üzere İstanbul'a çağırıldı. O makamda bulunduğu sürece ne kötülükler ve nasıl ihanetlerde bulunduğu daha evvel açıklandığından tekrar ederek baş ağrıtmıyalım.

Çok şeytan tabiatlı bir şahıs olduğu için mevkiini muhafaza etmek yolunda yapmadığı fenalık ve başvurmadığı hile kalmadı. Fitne ve fesatçıların başı olan mahud Kabakçıyı bu gibi hususlarda kötülüklerine âlet olarak kullanmıştır. Arasıra Kabakçı Bab-ı Âli'ye gelip kendisiyle görüştükçe kâh Kabakçı şöyle bir iş teklif etti, fakat uslûbu hakîmane ile ben onu değiştirdim diye kendisinin lüzum ve ehemmiyetini padişaha ihsas ettirir ve bazan da falan işi Boğaz Nazırı taleb etti yapılmassa Allah korusun saltanatın değişmesine sebep olur diyerek padişahı tehdit ve korkutarak kendi arzularını yerine getirdi. Fakat Sultan Mustafa devrinin kötülüklerinden bıkan halk Selim devrini aramaya başlayınca sonunu düşünerek ağız değiştirmiş ve güya saltanat değişikliği hadisesinde tesadüfen kaim-i makam görevinde bulunduğunu beyanla istifa niyetinde olduğunu söylemeğe başladı. Bir aralık görevinden alındı ise de fesat pazarında ortağı olan Abdullah efendinin ısrarı ile yine görevine iade edildi. Bu kere Ataullah efendi ile aralarında dostluk da kurulduğundan

biraz daha kuvvet kazandı. En ufak bir kırgınlığı olan kimselerden intikam alma hırsına kapılarak çeşitli karışıklıklar çıkartarak devleti ihtilâle sürüklemeye başladı. Nihayet iki ay sonra tekrar azledilerek elinden devlet kurtarıldı. Her iki vekalet görevinin toplamı on aya yaklaşır. Zamanında devlet büyük zararlara ve halk da çekilmez meşakkatlere uğradığı için kesik başı saray meydanında teşhir edilince halk son derece sevinmiştir. Zayıf bünyeli, orta boylu, asık suratlı, çirkin yüzlü, fesad babası, kıymet bilmez, ayağı uğursuz, iyiliğe kötülükle karşılık verir, insanlıktan yana nasipsiz, hak tanımaz ve islâhı imkânsız bir köse idi.

Üçüncü Mustafa'nın tahta çıkışında Defterdarlık görevinde bulunan ve idam olunanların çok fazla olduğu herkesce bilinen mallarının sayımında bulunan, bu sebeple de hazineye epey kazanç sağlayan Sadullah efendi bu görevde bulunduğu sırada kendi hesabına da çok miktarda servet kaydetmişti. Bu durumu herkes bildiği için haksız olarak hesabına geçirdiği malların bir kısmını devlet işlerinde kullanılması kaydiyle Cemaziyelahirenin yirmi birinde Pazar günü Edirne Sarayı'nın tamirine memur edildi. Yine aynı gün vezirliğe terfi ettirilen Abdullah Ramiz efendi Silistre valiliğine tayin edildi.

Adı geçen Ramiz efendi aslen Kırım Hanlığı Kazaskerinin oğludur. Babasiyle birlikte İstanbul'a gelmiş burada medrese tahsili gördükten imtihanla müderrislik sınıfına geçmiş bazı mahkemelerde kâtiplik ve vekillik hizmetleri yaptıktan sonra ordu ile birlikte Mısır seferine iştirak etmiş ve sefer sırasında orduyu hümayun kadılığı boşalınca Debbağzade yerine bir müddet vekâlet etmiştir. Bu vekâleti esnasında ordu ileri gelenleri ile tanışarak onlara kendisini sevdirmiş ve onların tavsiyesi ile Havacegânlık rütbesiyle Bab-ı Ali'ye alınmıştı. İstanbul'a dönüşünde Humbarahane Nezareti gibi bazı görevler yaptıktan sonra yirmi bir seferinde Baş Muhasebeci olarak ordu ile yola çıktı.

Daha sonra yukarıda anlatıldığı üzere Alemdar'ın yanında büyük itibarı olan ve vezir rütbesiyle sadrazam Kapı Kethüdalığına getirilen Behiç efendi vasıtasiyle bir iki gün levâzım vezâreti görevinde bulunduktan sonra kendisine verilen valilik görevine gitmek üzere Davutpaşa'daki çadırlarda hazırlığa başladı.

Sulh müzakerelerine iştirak eden Kazaskerlerden Arabzade Arif efendi Müftü ve Osman paşa zade, İzzet bey daha önce, bilahare de Münib efendi sürgüne gönderilince ulemadan harici işlerden hakkında bilgisi olan bir kişinin Münib efendinin yerine müzakerelere katılması gerekiyordu. Bu göreve her ne kadar hariciye hakkında ve bilhassa Avrupanın içinde bulunduğu karışıklığa dair hiçbir bilgisi olmadığı halde, konuşkan, atak, halk meşrep ve Rumeli ayanlarına yakınlığı sebebiyle Köstendiyeli Tahir efendi tayin edildi.

Şeyhülislam Arapzade Arif efendi Derviş tabiatlı ve temiz kalpli bir kişi idi. Fakat Sultan Mustafanın tahttan indirildiği gün Alemdarla Padişah arasında gösterdiği tereddüt sebebiyle ömründe kimseden işitmediği kötü sözler ve hakaretlerle karşılaşınca sersemlemiş, bu sebeple de haysiyeti rencide olmuştu. Ayrıca Sultan Selim'in şehadeti onun Şeyhülislamlığı zamanında olduğu cihetle halk arasında ayağı uğursuz, talihi kötü gibi dedikodular yayılmaya başladığından artık makamında bırakılması uygun görülmedi ve Cemaziyelahirenin yirmi ikisinde Pazartesi günü azledilerek yerine Salih efendizade Ahmet Esad efendi ikinci defa olmak üzere Şeyhülislam tayin olundu.

Yukarıda izah edildiği üzere Ramiz Paşa Silistre'ye gitmek üzere hazırlık yapmakta idiyse de Alemdar Paşa, ömrü dışarda geçtiğinden mühim devlet işlerinden habersizdi. Bilhassa İstanbul'un ahvalini hiç bilmiyordu. Bu münasebetle İstanbul'u iyi bilen ve kendisine çok güven duyduğu Ramiz Paşayı yanından ayırmak istemiyordu. Ayrıca Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşanın azledilmesi veya görevinde bırakılması hususunda Alemdar Paşa ile arkadaşları arasında münakaşa mevzu olduğundan kaptanlık bırakılması caiz görülmekteydi. Bütün bunlar dikkate alınarak Kaptan-ı Deryalık Ramiz Paşaya, Silistre Valiliği Seydi Ali Paşaya, Konya Valiliği Kara Hisar-ı Sahip sancağı Mutasarrıfı olup ordu ile geri dönen Behram Paşaya verilerek Recep ayının başında hepsi Bab-ı Âliye davet edilerek sadrazamın huzurunda kendilerine Hil'atları giydirildikten sonra sohbet sırasında Sadrazamın memleketi olan Silistre'ye tayin olan Seydi Ali Paşa sadrazamla arasının açıklığı sebebiyle oraya gitmenin kendisi için kapana kısılmakla bir anlama geleceği düşüncesiyle Sadrazam'a dönerek (Siz bana Silistre eyaletini verdiniz fakat benim hayatım öteden beri deniz işleri ile uğraşmakla geçmiştir. Karaya ait işler hakkında hiçbir bilgim yoktur. Hususiyle Rumeli havalisinde valilik yapmaya hiç liyakatim yok, siz bu Hil'atı bir ehline giydirin) diye yerinden kalkarak Hil'atı Kapıcılar Kethüdasına teslim edip çıkıp gidince derhal vezirliği alınarak Bursa'ya sürgün edildi. Ramiz paşa ise debdebe ile tersane takımını alıp, Sadrazamın hediyesi olan altınları saçaraktan atına bindi ve Tersaneye gitti. Behrâm Paşa da debdebe ile vezir iskelesine gelerek zevk ve sefa ile Üsküdar'a geçti. Karaman valisi olan Abdi Paşa'ya dahi Erzurum valiliği ve Şark Seraskerliği verildi.

Bu sırada İstanbul'da asker çokluğu sebebiyle pahalılık arttığından İstanbul Kadısı Hidayet efendi idareden aciz kaldığı ve Köstendilli Tahir efendi aynı mansabtan geldikleri sebeple kapı halkı ile sık sık geçimsizliği görüldüğünden yine Recep başında Hidayet efendi azledilerek yerine Anadolu payesiyle İstanbul Kadılığına Tahir efendi getirildi.

Ordunun İstanbul'a dönüşünden bir gün sonra yeniçeri ağası ansızın vefat edince yerine kul Kethüdası getirildiyse de zamanın icabına göre

ocağı idare edemeyeceği anlaşılınca azledilerek yerine kul Kethüdası Mustafa ağa Yeniçeri ağası tayin olundu.

Yukarıda anlatıldığı üzere Tayyar Paşa Kaim-i Makamlıktan azledilerek sürgün edildikten sonra Alemdar Paşanın şefâatiyle Varna Muhafızı tayin edilmişti. Ancak Sultan Selim devrinde Nizâmı Cedid'e muhalefet ederek Sultan Mustafa tarafına geçmesi isyana kalkışması ve üzerine gönderilen kuvvete mağlûp olarak Rusya'ya kaçması, sadakat ve Nizamı Cedid prensiplerine aykırı görüldüğünden tutularak başı vurulmuş ve Recep ayının ikinci günü kesik başı İstanbul'a getirilmişti.

Eski Sadrı Anadolu Hafid efendi Etmeydanı efendilerinden olduğu için ortakları ile birlikte bir yere sürülmesi gerekirken sadrazamın akıl hocası durumundaki Köse Kethüda ismiyle meşhur Ahmet efendiye yanaşarak onun vasıtasiyle sadrazama güzel bir cariye takdim etmekmiş, zaten kadın düşkünü olan ve ömründe böyle güzel bir kızı hatır ve hayaline bile getirmediği halde karşısında gören sadrazam Hafid hakkında musamahakâr davranmışsa da Ramiz Paşa ile arkadaşları Et meydanı olayının kahramanlarının sürgün edilmelerinde ısrar edince Receb'in sekizinde Salı günü Hafid efendi de Kastamonu'ya sürgün edildi.

Neticede eski devrin ileri gelenlerinin hepsi sorguya çekilirken Hafid efendinin bu kaidenin dışında bırakılması düşünülemezdi. O da sürgüne gönderilince geriye kalanlar taş kesildiler ve devlet işlerine itiraz edecek kimse kalmadı.

Bu sırada askeri işlerde bazı yeniliklere teşebbüs edilmesi kararlaştırılarak yeniçeri ocağının eski hesapları karıştırılmaya başlanınca ocağın alışveriş işlerini yürüten Yahudi deli Çalbun sır vermemek için her şeyde inkâr yolunu seçtiği gibi şayet yeniçeri ocağı intizama sokulur veya yeni bir askeri teşkilât kurulacak olursa eski hırsızlıkları meydana çıkar korkusu ile yeniliklere mani olmak için ocak ileri gelenlerini aleyhte tahrike başladı. Kendisinin bu teşebbüsleri tesbit edilince Recep ayının on üçünde Salı günü Ağa kapısı önünde idam edildi. Bu zamana kadar ocak muhasebecisinin idam edildiği hiç vaki olmamıştı. İlk defa meydana gelen bu olay yeniçerilere çok dokundu.

Sultan Selim devrinde kurulan Bahriye Nezareti Sultan Mustafa tahta çıkınca kaldırılarak yine eski adı olan Tersane emaneti ismiyle anılmaya başlamıştı. Bu kere Sultan Selim'in yapmak istediği yeniliklerin tahakkuku ve devam ettirilmesi kararlaştırıldığından Tersane emaneti ismi kaldırılarak yerine tekrar Bahriye Nezareti adı konuldu ve Defter-i Hâkâni Emin'i ve Baruthane Nazırı Moralı Ali efendi ondokuz Recep de Bahriye Nazırlığına tayin edildi. Ondan boşalan Defter Emaneti Küçük Raşid efendiye, Baruthane Nazırlığı da eski görevi ile birlikte Çavuşbaşı Tahsin efendiye verildi.

Başlangıçta eşkiyanın ileri gelenleri arasında bulunan ve Yeniçeriler arasında kargaşalık çıkartarak Arif Ağayı azlettirdikten sonra yerine kendisini Sekbanbaşı tayin ettiren, bilâhare çıkan bir karışıklık sonunda da azledilerek sürgüne gönderilen eski Sekbanbaşı Mustafa Ağa da bu arada idam edilerek kesik başı İstanbul'da halka teşhir edildi.

Sultan Selim'in hizmetkârlarından olan Hammal oğlu Mustafa Ağa arkadaşları ile birlikte çıkardığı bir kavga sebebiyle saraydan atılmıştı. Bu sebeple fesadcılarla işbirliği yaparak Sultan Selim'in taht'tan indirilmesinde fazlaca gayret göstererek emeli olan Ser Kitabet görevi ile tekrar saraya girmek istemişse de Sultan Mustafa devrinde bu emeline nâil olamamış, Sultan Mahmut'un tahta çıkmasiyle de sürgüne gönderilmişti. Yukarıda adı geçen Mustafa ağa ile aynı günde onun da başı kesilerek İstanbul'a getirildi.

Eski Sekban başılarından Arif ağanın kesikbaşı dahi Şâban ayının beşinde İstanbul'a getirildi. Bu Arif ağa Ermeni asıllı olduğu halde küçükken Müslüman olmuş ve Yeniçeri ocağına girdikten sonra sırasiyle terfi ederek Sekban başı olmuş, Sultan Selim'in tahttan indirilişinde Musa Paşaya yardım ettikten sonra şuna buna ileri gelenler senin hakkında şöyle böyle diyorlardı, seni şu şekilde kurtardım veya kurtarırım diye birçok kimseleri soyduğu gibi falan peçe falan yerde bir takım Selim taraftarları toplanmışlar ve şu günde bir karışıklık çıkarmaya karar vermişler, bana durumu casuslarım haber verdi, derhal gidip toplantılarını dağıttım gibi yalan sözlerle de Sultan Mustafa'yı kandırarak ara sıra mücevher ve çok miktarda hediye aldığı halde bunlarla da doymayarak Yeniçerilere verilen ulufenin de bir kısmını çalmaya teşebbüs edince Yeniçeriler arasında çıkan ihtilâl üzerine görevine son verilerek Bursa'ya sürgün edilmiştir.

Sultan Mustafa yakınlarından olan Cüce Mustafa'nın ismi de listeye alındığından onun da küçük vücudu ortadan kaldırıldı.

İstanbul Kadısı Mazhar başısı Ahmet Ağanın esnaf hakkındaki bazı tahrikleri işitilince bir çektirmeye bindirilerek Marmara adası önlerinde denize atıldı.

Bu şekilde suçluların cezalarının verilmesine devam edildiği sırada Deve dikeni gibi her tarafı saran Yeniçeri zorbalarının bir kısmı alenen kılıçtan geçirildi. Bir kısmı da gecenin karanlığında boğdurularak deniz hayvanlarına yem oldular. Geri kalan zorbaların bazıları sürgüne gitmiş, bazıları da bir köşeye sinmişlerdi. Mahut Karadeniz boğazı yamakları ise tamamen ortadan kaldırıldıklarından isimleri bile unutuldu. Yeniçeri gayretkeşliği ile tanınan Rumeli Ayân ve Ağaları tersine Yeniçerilere düşman kesildiler. Selim'in yeniliklerine karşı çıktıklarına pişman oldular. Her biri ayrı ayrı muhteşem konaklarda otururlar ve her gün Bab-ı Ali'ye üçer beşer yüz Rumeli askeriyle gelip gittiklerinden oriji-

nal elbiseleri içindeki heybetli Rumeli askerleri çarşı ve pazarları doldurduklarından İstanbul'un içi bir kışla, Bab-ı Ali de bir Divan-ı Harbe döndü.

Aksaray'da, Parmak Kapı'da, Okçular başında ve Balık Pazarında insan cesedi eksik olmazdı. Bir iki ay azrfında bu şekilde öldürülenlerin sayısı bini buldu. İstanbul'un içinde sadrazamın ordusu hakkında konuşmaya veya devlet işlerinden bahsetmeye kimse cesaret edemezdi. Sultan Selim'in ismi o kadar hürmetle anılırdı ki hayatta olupta tahta geçse bu kadar nüfuzu olamazdı. Bu sebeple Yeniçeriler her yerde hakarete uğruyorlar ve Sultan Selim gibi bir Padişahın kıymetini bilmediler diye her gün azar işitiyorlardı. Evvelden olduğu gibi olur olmaz işler danışma meclislerinde sürünmüyor, büyük işler derhal padişaha arzedilerek rızası alındıktan sonra hemen icra ediliyordu. İşlerin geri kalanları da sadrazamın emri ile yerine getiriliyordu. Sadrazamın suçlulara karşı asla merhameti olmadığından suç işleyenler derhal cezalandırılıyordu. Bu sebepledir ki, İstanbul içinde genel asayiş ve emniyet tesis edildi ve örneği görülmemiş sükûnet hüküm sürmeye başladı.

Fakat derinliğine ve genişliğine tahkikata vakit olmadığından küçük bir suçtan dolayı şiddetli cezalara çarptırılmak gibi haksızlıklar da oluyordu.

Hatta Şaban ayında genç bir delikanlı kitap hırsızlığı suçu ile kapıya getirilerek derhal Aksaray sebili önünde idam edilince gece üzerine gökten nûr indiğini karakol neferi görerek haber vermiş ve durum sadrazama söylendiği zaman hiç ehemmiyet vermeden (o da lâzım varsın ahirette bana şefaât etsin) dediği rivayet edilir.

Eski devre bağlı bazı tarikat şeyhleri, kadılar ve birkaç Kapı Kethüdası vezirin aleyhinde dedikodu yaptıkları işitilerek her biri ayrı yere sürgüne gönderildi. Yine bu sırada yaşı yüz otuza yakın olan ve asrın en faziletli ve bilgili kişisi bilinen Feyumi efendi de bilinmeyen bir sebeple Manisa'ya sürüldü. Adı geçen zat Sultan Ahmet Merhum'un on beş tarihinde tahta geçişlerini ilan eden ferman Feyum şehrine ulaşınca henüz onsekiz ondokuz yaşında bulunduğu halde hatibi olduğu cami'in minberinde fermanı ilk okuyanın kendisi olduğu ağzından işitilmiş olup hâlâ ayakta ve bütün şartlarına riayet ederek namaz kılabildiği aklî ve uzvî dengesinin yerinde olduğu ve gece ve gündüz, gözlüksüz kitap okuyabildiği Şanizâde tarihinde kayıtlıdır.

Yukarıda açıklandığı üzere Hayri efendinin biraderi Seyda efendi Trablus'a sürgün edildiği halde Cebbarzadeye sığınınca Yozgat kasabasında tevkif edildiğinin haberi İstanbul'a geldi. Devlet edenlerin gayesi adı geçenin İstanbul'dan uzak bulunması olduğundan ne isterseniz onu yapın diye cevap verildi.

nal elbiseleri içindeki heybetli Rumeli askerleri çarşı ve pazarları doldurduklarından İstanbul'un içi bir kışla, Bab-ı Ali de bir Divan-ı Harbe döndü.

Aksaray'da, Parmak Kapı'da, Okçular başında ve Balık Pazarında insan cesedi eksik olmazdı. Bir iki ay azrfında bu şekilde öldürülenlerin sayısı bini buldu. İstanbul'un içinde sadrazamın ordusu hakkında konuşmaya veya devlet işlerinden bahsetmeye kimse cesaret edemezdi. Sultan Selim'in ismi o kadar hürmetle anılırdı ki hayatta olupta tahta geçse bu kadar nüfuzu olamazdı. Bu sebeple Yeniçeriler her yerde hakarete uğruyorlar ve Sultan Selim gibi bir Padişahın kıymetini bilmediler diye her gün azar işitiyorlardı. Evvelden olduğu gibi olur olmaz işler danışma meclislerinde sürünmüyor, büyük işler derhal padişaha arzedilerek rızası alındıktan sonra hemen icra ediliyordu. İşlerin geri kalanları da sadrazamın emri ile yerine getiriliyordu. Sadrazamın suçlulara karşı asla merhameti olmadığından suç işleyenler derhal cezalandırılıyordu. Bu sebepledir ki, İstanbul içinde genel asayiş ve emniyet tesis edildi ve örneği görülmemiş sükûnet hüküm sürmeye başladı.

Fakat derinliğine ve genişliğine tahkikata vakit olmadığından küçük bir suçtan dolayı şiddetli cezalara çarptırılmak gibi haksızlıklar da oluyordu.

Hatta Şaban ayında genç bir delikanlı kitap hırsızlığı suçu ile kapıya getirilerek derhal Aksaray sebili önünde idam edilince gece üzerine gökten nûr indiğini karakol neferi görerek haber vermiş ve durum sadrazama söylendiği zaman hiç ehemmiyet vermeden (o da lâzım varsın ahirette bana şefaât etsin) dediği rivayet edilir.

Eski devre bağlı bazı tarikat şeyhleri, kadılar ve birkaç Kapı Kethûdası vezirin aleyhinde dedikodu yaptıkları işitilerek her biri ayrı yere sürgüne gönderildi. Yine bu sırada yaşı yüz otuza yakın olan ve asrın en faziletli ve bilgili kişisi bilinen Feyumi efendi de bilinmeyen bir sebeple Manisa'ya sürüldü. Adı geçen zat Sultan Ahmet Merhum'un on beş tarihinde tahta geçişlerini ilan eden ferman Feyum şehrine ulaşınca henüz onsekiz ondokuz yaşında bulunduğu halde hatibi olduğu cami'in minberinde fermanı ilk okuyanın kendisi olduğu ağzından işitilmiş olup hâlâ ayakta ve bütün şartlarına riayet ederek namaz kılabildiği aklî ve uzvî dengesinin yerinde olduğu ve gece ve gündüz, gözlüksüz kitap okuyabildiği Şanîzâde tarihinde kayıtlıdır.

Yukarıda açıklandığı üzere Hayri efendinin biraderi Seyda efendi Trablus'a sürgün edildiği halde Cebbarzadeye sığınınca Yozgat kasabasında tevkif edildiğinin haberi İstanbul'a geldi. Devlet edenlerin gayesi adı geçenin İstanbul'dan uzak bulunması olduğundan ne isterseniz onu yapın diye cevap verildi.